Militærmanual

om

folkeret i internationale militære operationer

december 2015

Forord 1

Fælles forord for FM og FC

Redaktionelt forord

Denne manual er den første danske manual om folkeret i internationale militære operationer. Den er blevet til i samarbejde med forsvarets enheder og myndigheder, og den er skrevet til og for forsvarets enheder og myndigheder.

Jeg har i de godt tre år projektgruppen har eksisteret haft fire dygtige konsulenter til min rådighed i den projektgruppe, der har skrevet tekst til projektets styregruppe. Det drejer sig om juristerne Michaela Jin-Ok Grunth, Ulrik Graff, Pedro Maria Leopold Watts Gauguin da Fonseca samt Major Tom Elvius Brisson. Kapitel 14 om sømilitære operationer er skrevet af militærjuristerne Mathias Buch og Iben Yde, der begge er knyttet til Marinen, og tilsammen har betydelig international erfaring med Marinens operationer.

Jeg har ved sammensætningen af projektgruppen lagt afgørende vægt på at finde en balance mellem solid folkeretlig indsigt og international, militærjuridisk erfaring. Projektgruppen repræsenterer således tilsammen praktisk erfaring fra danske militære indsættelser i Bosnien Hercegovina, Albanien, Irak, Afghanistan, Libyen og antipiraterioperationerne udfor Afrikas Horn.

Manualen behandler en række vanskelige folkeretlige spørgsmål, der har krævet inddragelse af nationale og internationale specialister. Der er her grund til at rette en tak til Peter Vedel Kessing fra Institut for Menneskerettigheder, Andreas Laursen fra Statsadvokaten for Særlig Økonomisk og International Kriminalitet, samt til Preben Søegaard Hansen fra Dansk Røde Kors. Projektet har endvidere samarbejdet med en række internationale eksperter, og der skal i den sammenhæng lyde en særlig tak til Professorerne Françoise Hampson og Charles Garraway (begge University of Essex) og Dr. William Boothby for input og inspiration.

Pernille Steensbech Lemée fra FOKUS kommunikation har hjulpet med at udarbejde projektets formidlingskoncept, og har læst formidligskorrektur på kapitlerne i takt med at de blev færdige med særligt blik for, at manualen kan formidle folkeret på en måde, der er til at forstå uden at præcisionen udvandes. Også en særlig tak til Birger og Jeppe Morgenstjerne fra ferdio, der har udarbejdet manualens infografikker.

Jes Rynkeby Knudsen
Chef for Projektgruppen

Indholdsfortegnelse

1 Indledning 1

2 Den internationale militære operation 7
Grundlag og konfliktstatus

1. Indledning 7
2. Indsættelsens grundlag og mandat 8
3. Væbnet konflikt eller ej 17

3 Overblik over gældende folkeret i missionen 37

1. Indledning 37
2. Kortlægning af gældende folkeret i militære operationer 39
3. Almindelig folkeret 41
4. Menneskerettighederne 53
5. Humanitær folkeret 66
6. Missionsspecifikke aftaler 75
7. Magtanvendelse i internationale militære operationer 88

4 Grundlæggende principper og normer 106

1. Indledning 106
2. Militær nødvendighed 106
3. Humanitet 109
4. Distinktion 111
5. Proportionalitet 113
6. Sammenfatning af princippernes betydning 115
7. Øvrige forpligtelser, principper og normer 116

5 Introduktion til aktørerne på kamppladsen og deres folkeretlige status 117

1. Indledning 117
2. International væbnet konflikt 119
3. Ikke-international væbnet konflikt 137

6 Civile 141
Beskyttelsen af civile, civilbefolkningen og civile objekter

1. Indledning 141
2. Definitioner og minimumsbeskyttelse 144
3. Almindelig beskyttelse mod virkningerne af militære operationer 145
4. Særligt om fundamental beskyttelse af civile og civilbefolkningen 153
5. Særlig beskyttelse af civile objekter, installationer og værdier 161
6. Områder til beskyttelse af udsatte grupper mv. 174
7. Civilforsvar 180
8. Humanitære organisationer 183

7 Sanitetstjenesten **186**
Syge, sårede, skibbrudne og døde samt sanitetstjenestens opgaver og beskyttelse

1. Indledning 186
2. Beskyttelse af syge, sårede og skibbrudne 190
3. Sanitetspersonellet og det gejstlige personel – opgaver og beskyttelse 200
4. Sanitetsenheder, -transporter og sanitetsmateriel 206
5. Identifikation af sanitetspersonel mv. 212
6. Døde 216
7. Humanitære organisationers arbejde med syge, sårede, skibbrudne samt døde 222
8. Hospitalszoner 222

Kapitelskitse 224

8 Militære mål **226**
Om angreb på militære mål og begrænsning af kollaterale skader

1. Indledning 226
2. Angreb på militære mål 233
3. Tilladte omfang af kollaterale skader 251
4. Verifikation af militære mål og kollaterale skader 260
5. Ændrede forhold efter befaling 269

9 Våben **272**
Folkerettens regulering af våben i væbnet konflikt

1. Indledning 272
2. Sædvanerettens betydning for lovligheden af våben og ammunition 275
3. Ulovlige våben 278
4. Lovlige våben 294
5. Våben i sømilitære operationer 299
6. Våben i luftmilitære operationer 300
7. Særligt om ordenshåndhævende operationer i væbnet konflikt 300
8. Minerydning på land 304
9. Rydning af andre eksplosive krigsefterladenskaber end miner, lureminer og andre mekanismer 311
10. Våbenscreening 315

Bilag: Våbentekniske definitioner 317

10 Ulovlige kampmetoder **326**
Folkerettens regulering af metoder i væbnet konflikt

1. Indledning 326
2. De individuelle kampmetoder 328
3. Kapitelskitse 358

11 Besættelse **360**
Danske styrkers pligter og rettigheder under besættelse

1. Indledning 360
2. Besættelse og besættelsesmagt 362
3. Besættelsens indtræden og ophør 364
4. Besættelsesmagtens forpligtelser 365
5. Besættelsesmagtens rettigheder 372

12 Frihedsberøvede 377
Frihedsberøvede i danske styrkers varetægt

1. Indledning 377
2. Definitioner 381
3. Karakteren af beskyttelse 388
4. Basale minimumskrav til behandling 391
5. Kategorier af frihedsberøvede og hjemmelsgrundlag 399
6. Behandling i frihedsberøvelsesfaciliteter 421
7. Straf og disciplin 429
8. Lægetilsyn, sygdom og dødsfald 432
9. Fysiske rammer for frihedsberøvelsen 435
10. Afhøring 440
11. Kommunikation med omverdenen 441
12. Særlige grupper af frihedsberøvede 443
13. Registrering og arkiver 445
14. Ophør af frihedsberøvelsen 447

13 Luftmilitære operationer 458

1. Indledning 458
2. Luftrum 460
3. De forskellige lutfartøjer og deres beskyttelse 460
4. Luftmilitære operationer 470
5. Overgivelse og nødstedt personel 475
6. Blokader og zoner 475

14 Sømilitære operationer inden for og uden for væbnet konflikt 478

1. Indledning 478
2. Definitioner 479
3. Havretlige aspekter 479
4. International væbnet konflikt 485
5. Ikke-internationale væbnede konflikter 513
6. Sømilitære operationer uden for væbnet konflikt 514
7. Sømilitær ordliste 537

15 Implementering og håndhævelse 541

1. Indledning 541
2. Implementering 542
3. Tre typer af internationale forbrydelser med særlig tilknytning til væbnet konflikt 543
4. Håndhævelse – retsforfølgning og anden sanktionering 545

Appendiks 1 Ordforklaring 571
Appendiks 2 Forkortelser anvendt i manualen 578
Appendiks 3 Oversigt over retskilder anvendt i manualen 585
Appendiks 4 Oversigt overmanualens behandling af Computernetværksoperationer (*CNO**) 594
Appendiks 5 Principper for anvendelse af tillæg i manualen 595
Indeks (udestår) 604

Kapitel 1

Indledning

I aftalen om forsvarets ordning 2010–2014 blev det vedtaget, at Danmark skulle have en militærmanual. Forligspartierne vedtog følgende tekst:

'*Med henblik på yderligere at styrke forsvarets uddannelse i og anvendelse af den humanitære folkeret og krigens love skal der udarbejdes en dansk militær manual på området. Det bør forud herfor afklares nærmere, hvilken form for militærmanual Danmark i givet fald skal have, idet forligspartierne er enige om, at manualen skal tilføre en merværdi i forhold til status quo.*'

Brugervejledning

Denne manual er det danske forsvars manual om folkeret i internationale militære operationer. Manualen omfatter en beskrivelse af folkeretten i alle militære operationer uden for Danmarks grænser, hvortil Danmark bidrager med militære styrker. Hermed samles relevante folkeretlige regler på området for første gang i en samlet udgivelse i form af en håndbog for alle i det danske forsvar, men primært skrevet til planlægningsstabe på det taktiske og det operative niveau.

Manualen er designet til at muliggøre et hurtigt overblik over gældende folkeret i en given international, militær opgave, og der er lagt særlig vægt på at beskrive forhold, der erfaringsmæssigt har krævet opmærksomhed. Manualens kapitler er opbygget med en vis ensartethed, perspektivering og motivering, så den tillige egner sig til brug i undervisning, om end manualens omfang nødvendiggør, at der udvælges tekst til brug for enkelte uddannelser. Samtidig er manualen indrettet tematisk, så de enkelte kapitler kan anvendes af de enkelte fagspecialer ved myndighederne og under indsættelse.

Manualen beskriver den overordnede folkeretlige referenceramme. Det er således ikke hensigten at give en udtømmende vejledning eller stillingtagen til alle tænkelige juridiske problemstillinger i tilknytning til udførelsen af militære operationer. Det betyder bl.a., at det også i fremtiden vil være nødvendigt med missionsspecifikke

juridiske direktiver og tilhørende rådgivning, ligesom der heller ikke er tale om en akademisk gennemgang af relevante regler.

Det er samtidig vigtigt at understrege, at manualen er udtryk for en dansk tilgang til, hvordan implementering af folkeretten i praksis bør ske i en dansk forsvarssammenhæng. Dele af manualen afspejler policy, pædagogik, operative overvejelser og, i enkelte tilfælde, bevidste tillæg af beskyttelse for enkelte grupper. Sådanne tillæg har i særlig grad været nødvendige i ikke-internationale væbnede konflikter, hvor den folkeretlige regulering ikke er så omfattende, som det er tilfældet for internationale væbnede konflikter mellem stater. Herved skabes en høj grad af ensartethed i regelanvendelse i forskellige væbnede konflikttyper.

Manualen behandler de folkeretlige rammer for alle militære indsættelser hen over konfliktspektret fra operationer af forskellig karakter i fredstid til indsættelse i væbnede konflikter.

Kapitel 2 beskriver det nationale og folkeretlige grundlag for indsættelse herunder hvornår der foreligger væbnet konflikt, af hvilken type, og med hvilke retsvirkninger.

Kapitel 3 beskriver overordnet, hvilken folkeret der gælder i forskellige scenarier. Kapitlet introducerer desuden det behov der kan være for at regulere danske styrkers juridiske status på fremmede staters område, og endelig introduceres regler for magtanvendelse.

Kapitlerne 4–11 beskriver folkeretten i væbnede konflikter, og i kapitlerne 12-15 behandles særlige områder hen over såvel freds- som konfliktscenarier. Emneområderne overlapper hinanden. Der er derfor gjort hyppig brug af krydshenvisninger gennem hele manualen.

Hovedforpligtelserne er indsat i **nummererede bokse**. Nummereringen er alene anvendt for at lette identificeringen og brugen af dem. Boksene indeholder det, der udgør hovedforpligtelserne på et givent område. Det er altså ikke alle forpligtelser eller rettigheder, der er omfattet af bokstekst. Boksteksten indeholder i visse tilfælde en markering i nederste højre hjørne med teksten (+NIAC). Markeringen betyder, at reglen gælder såvel i internationale som i ikke-internationale væbnede konflikter.

I enkelte tilfælde har det været nødvendigt at bruge folkeretlige og militærfaglige begreber, der kræver nærmere forklaring. Sådanne begreber er markeret med *kursiv tekst i manualen og med en asterisk(*)*, der markerer, at man kan læse mere om netop dette begreb i manualens ordliste i appendiks 1. Udover ordlisten findes der bagest i

manualen en oversigt over anvendte forkortelser (appendiks 2) og en oversigt over retskilder (appendiks 3).

Den folkeretlige behandling af **Computernetværksoperationer** (*CNO**) introduceres i kapitel 3.3.10 og integreres herefter i relevante kapitler. Til støtte for dem, der arbejder særligt med *CNO** er der derfor udarbejdet en referenceside, som findes i manualen som appendiks 4. Endelig er der, bagest i manualen, udarbejdet en oversigt over de tillæg, der er foretaget i manualen (appendiks 5).

Der er i vidt omfang gjort brug af eksempler til at illustrere undertiden vanskeligt tilgængelige reglers anvendelse og relevans for danske væbnede styrker i kendte scenarier.

Afgrænsning

Som nævnt beskriver manualen folkeretten i internationale militære operationer, hvori danske væbnede styrker deltager. Afgrænsningen betyder, at det er Danmarks *folkeretlige* forpligtelser, der er i fokus i modsætning til national ret i Danmark eller i de stater, danske styrker opererer i. Der er gjort enkelte undtagelser, hvor folkeretten kun vanskeligt kan anvendes uden inddragelse af, især, dansk rets regler.

Manualen er begrænset til danske styrkers deltagelse i *internationale* militære operationer. Militære operationer i nationalt regi beskrives derfor ikke. Manualen henvender sig dog også til medlemmer af danske væbnede styrker, der indgår i planlægning, udførelse eller beslutningsprocesser fra Danmark i forhold til internationale operationer, hvori danske styrker er indsat.

Projektets arbejde med manualens anvendelighed

Manualens relevans og anvendelighed har været i fokus gennem hele processen. Manualarbejdet indledtes med en henvendelse til forsvaret såvel som til civilsamfundet med det formål at identificere områder der, på baggrund af indhøstede erfaringer, krævede særligt fokus i manualen. Henvendelsen medførte mere end 30 fokusområder, der for de flestes vedkommende har ført til en særlig detaljeret behandling i manualen.

Projektet har gennem hele skriveprocessen været i dialog med den primære målgruppe, såvel formelt som mere uformelt, i form af fx mødeaktivitet, tjenestestedsbesøg, fokusgrupper til kommentering af tekstudkast, afholdelse af seminarer, oprettelse af orienteringssites på Forsvarets Integrerede Informatik Netværk (FIIN) mv.

Manualen er blevet til i en proces, hvor nationale og internationale eksperter samt andre lande og organisationer er blevet konsulteret på udvalgte områder.

Manualen er gældende for enhver i det danske forsvar

Manualen omfatter enhver, der er underlagt forsvarschefens kommando i en international militær operation, uanset om den pågældende måtte befinde sig i Danmark eller ej, og uanset om der er tale om civil- eller militært ansat personel.

Manualen beskriver relevante regler for danske væbnede styrker i en international militær operation. Det er naturligvis ikke alle regler, der i praksis er relevante for alle ansatte. Hvilke dele af manualen, der har relevans for den enkelte ansatte, afhænger bl.a. af funktion og funktionsniveau.

I forhold til funktion er nogle regler mest relevante for særlige værn eller tjenestegrene. Reglerne om beskyttelsen af syge og sårede mv. er fx mest relevante for logistikere i almindelighed og sanitetstjenesten i særdeleshed. Reglerne om våben er mest relevante for dem, der arbejder med anskaffelse af våben til det danske forsvar, eller som fastsætter nærmere bestemmelser om anvendelse af de våben, der findes i forsvarets arsenal.

I forhold til funktionsniveau har en lang række regler at gøre med krav til planlægningen af militære operationer og henvender sig derfor ikke til forsvarets manuelle niveau. Atter andre regler henvender sig i høj grad til det manuelle niveau. Det gælder fx en række af de helt grundlæggende regler for adfærd på kamppladsen.

Folkeretlig metode

Hvor der har været tvivl om fortolkningen af **folkeretten**, er de almindelige traktatretlige fortolkningsprincipper anvendt, relevante internationale domstoles afgørelser er inddraget, og projektet har konsulteret andre landes manualer og i visse tilfælde internationale eksperter, for derigennem at finde frem til den rigtige forståelse af folkeretten.

Sædvaneret er væsentlig af mange årsager på navnlig den humanitære folkerets område, hvor en stadig større andel af alverdens konflikter er af ikke-international karakter. Sædvaneretten har også en betydning i internationale væbnede konflikter, hvor parter i konflikten, herunder allierede stater, ikke alle har tiltrådt de samme konventioner som Danmark. Internationalt Røde Kors´ sædvaneretsstudie fra 2004 har

udgjort udgangspunktet i identificeringen af sædvaneretten på den humanitære folkerets område i denne manual. Hvor der har været kendte indvendinger imod studiets behandling af sædvaneretten, har projektet foretaget en yderligere vurdering af den enkelte regel. I manualens kapitel 3 behandles folkerettens retskilder nærmere.

Som det fx er tilfældet på området for menneskerettighedernes anvendelse uden for Danmarks område, er der endvidere lagt vægt på relevante **internationale domstoles afgørelser**, og en ledende international ekspert er konsulteret, side om side med andre staters og organisationers praksis, for derigennem at indhente bidrag til fortolkning af visse bestemmelsers nærmere rækkevidde.

Tillæg

På hovedparten af manualens områder modsvares landes forpligtelser af individers rettigheder. Det gælder i udpræget grad på menneskerettighedsområdet, men også visse dele af den humanitære folkeret er udtryk for en sådan balance. Her er hovedhensynet ikke at tildele individer rettigheder, men snarere at skabe en balance mellem indgreb, der er militært nødvendige i væbnede konflikter, og beskyttelsen af civile og civilbefolkningen ud fra humanitetsbetragtninger. Folkerettens beskyttelsesregler på disse områder er derfor udtryk for det mindstemål af beskyttelse, som stater skal sikre. Det står med andre ord stater frit for at tildele udsatte grupper en bedre beskyttelse, end folkeretten tilsiger.

I enkelte, meget nøje udvalgte, sammenhænge tilføjer manualen et **bevidst tillæg** til Danmarks forpligtelser efter folkeretten. I manualen markeres tillæg med en fodnote med teksten **"Tillæg"**. Sådanne tillæg kan være foretaget af flere årsager, herunder et ønske om merbeskyttelse, men tillæg kan også være begrundet i pædagogiske årsager, dvs. for at sikre ensartethed i anvendelsen af reglerne på tværs af forskellige konflikter, eller for i øvrigt at lette arbejdet med reglernes anvendelse.

Tillæg kan derfor ikke ses som et udtryk for, at Danmark, eller det danske forsvar, anser sig for folkeretligt forpligtet til at agere på denne vis.

Forslag til ændring af manualen

Forslag til revision af manualen fremsendes til Værnsfælles Forsvarskommandos juridiske sektion, der koordinerer med Forsvarsministeriets myndigheder samt foranstalter motiverede forslag forelagt for Forsvarsministeriet, som efter omstændighederne inddrager Justitsministeriet og Udenrigsministeriet. Alle ændringer,

herunder forslag til tilpasning af manualens tillæg, skal godkendes af Forsvarsministeriet.

Kapitel 2
Den internationale militære operation

Grundlag og konfliktstatus

1. Indledning

1.1 Kapitlets indhold

Det danske forsvar har gennem tiden været indsat internationalt i en meget bred vifte af forskelligartede opgaver. Frem til 1999 havde fokus i hovedsagen været på fredsstøttende arbejde, enten direkte underlagt FN´s militære ledelse, de såkaldte ”blå baretter”, eller på FN-mandat under NATO´s militære ledelse. Danmark deltog med korvetten Olfert Fischer i den første Golfkrig i 1990, og danske styrker har i perioden fra 1999 og foreløbig frem til 2015 været indsat kontinuerligt i væbnede konflikter af forskellig karakter; både internationale væbnede konflikter med Serbien, Libyen, Irak og Afghanistan, og i ikke-internationale væbnede konflikter med ikke-statslige aktører i Irak og Afghanistan. Der har i samme periode været udsendt danske militære bidrag til en række FN-missioner, og danske væbnede styrker har bidraget til bekæmpelse af pirateri ud for Afrikas Horn, og har bistået i en række katastrofeindsatser, herunder fx bekæmpelse af Ebola-epidemien i Sierra Leone.

Dette kapitel behandler spørgsmål af grundlæggende betydning for det samlede juridiske grundlag for enhver dansk, international militær indsættelse. For det første; på hvilket juridisk grundlag udsendes danske styrker, og for det andet; skal danske styrker indsættes i væbnet konflikt, og i givet fald hvilken type væbnet konflikt, eller er der tale om en militær operation, der finder sted uden for væbnet konflikt? Dette spørgsmål, der behandles nærmere i kapitel 3, er afgørende for, hvilken folkeret der gælder under indsættelsen.

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Dette kapitel bør læses og anvendes i sammenhæng med kapitel 3, der behandler spørgsmålet om, hvorledes gældende folkeret i den enkelte militære operation

identificeres, og hvordan gældende folkeret operationaliseres i Rules of Engagement og på anden vis.

2. Indsættelsens grundlag og mandat

2.1 Kompetencen til at indsætte danske styrker efter dansk ret

Det følger af grundlovens § 19, stk. 2, at regeringen ikke uden Folketingets samtykke kan anvende militære magtmidler mod nogen fremmed stat, bortset fra forsvar mod væbnet angreb på riget eller danske styrker.

Folketingets samtykke skal således som hovedregel indhentes forud for udsendelse af et dansk militært bidrag, hvis regeringen vil benytte militære magtmidler, eller hvor det efter en samlet vurdering ikke kan udelukkes, at der bliver tale om anvendelse af militære magtmidler. Folketingets samtykke skal derimod som udgangspunkt ikke indhentes i den påtvungne situation, hvor militære magtmidler anvendes som forsvar mod et væbnet angreb på det danske territorium eller på danske militærenheder. For en nærmere beskrivelse af adgangen til udvidet selvforsvar henvises til kapitel 3.7.6.

Folketingets samtykke til udsendelse af danske styrker sker ved en folketingsbeslutning, der herefter danner det overordnede politiske og juridiske grundlag – **det nationale mandat** - for udsendelsen, herunder udarbejdelsen af VFK-missionsspecifikke direktiver.

For militære chefer og deres stabe fastlægger folketingsbeslutningen navnlig de overordnede rammer for det danske bidrag, herunder i forhold til styrkens størrelse (styrkeloftet), hvilke opgaver Folketinget giver samtykke til løsning af, bidragets nærmere karakter i form af kapaciteter, geografisk afgrænsning af danske styrkers virkeområde, økonomiske og tidsmæssige rammer for udsendelsen, kommandorelationer mv.

Folketingsbeslutningens beskrivelse af det folkeretlige grundlag vil også være relevant for den indsatte styrke. Der vil således undertiden i fastlæggelsen af det folkeretlige grundlag være foretaget en mere detaljeret afgrænsning af styrkens opgave, magtanvendelse og juridiske status mv.

Figur 2.1

Figuren illustrerer de sideløbende nationale og internationale processer i forbindelse med dansk deltagelse i en international militær operation. Nederst i højre hjørne illustreres forholdet mellem det missionsspecifikke direktiv fra VFK og militærmanualen.

2.2 Folkeretligt grundlag og mandat

Staters suverænitet og integritet skal respekteres. Dette kommer til udtryk i det folkeretlige interventionsforbud, der har karakter af *retssædvane**.[1] Forbudet afspejles i FN-pagten i en form, der forbyder også FN at intervenere i medlemsstaternes indre anliggender.[2]

Udsendelse af danske militære styrker til en international militær operation skal derfor ske på et folkeretligt grundlag. Et sådant grundlag kan bestå af en **invitation** eller en anden form for samtykke fra territorialstaten, der indebærer, at den fremmede militære tilstedeværelse ikke har karakter af intervention. Grundlaget kan også bestå i en resolution fra FN´s Sikkerhedsråd, eller det kan foreligge, når en stat handler i selvforsvar mod væbnede angreb, enten mod staten selv (**individuelt selvforsvar**), i forbindelse med forsvar af en anden stat, når denne stat har anmodet herom (**kollektivt selvforsvar**), eller i tilfælde, hvor grundlaget for **humanitær intervention** er opfyldt.

2.2.1 Invitation fra modtagerstaten

En militær indsættelse kan finde sted på grundlag af en invitation fra en stat til at bistå med en eller anden form for indsats. Årsagen kan være, at oprørsgrupper eller andre væbnede organisationer truer statens sikkerhed. Baggrunden kan også være et akut behov for hjælp i forbindelse med naturkatastrofer, sådan som det fx var tilfældet med det danske forsvars støtte med bl.a. Hercules-fly i forbindelse med tsunami-katastrofen i 2005, eller det kan være andre humanitære indsatser som Forsvarets støtte til bekæmpelsen af Ebola-udbruddet i Afrika i 2014, eller til håndtering af de udfordringer, regionale væbnede konflikter undertiden udgør for nabostater. NATO´s, herunder Danmarks, militære bidrag til Albanien og Makedonien i forbindelse med Kosovo-konflikten kan ses som eksempler herpå.

En invitation kan foreligge, når en stat henvender sig til en eller flere stater eller til en organisation med anmodning om assistance. En sådan anmodning kan føre til sammensætningen af en koalition eller, hvis anmodningen går til FN, en koordineret mission. Danske væbnede styrker vil ofte bidrage til en koalitions-, alliance- eller FN-ledet, koordineret indsats. Uanset hvorledes indsatsen er sammensat, skal den være

[1] Se fx ICJ *Nicaragua v. USA* judgement 26. November 1984, pr. 202 og ICJ *Corfu Channel* judgement 9. April 1949 pr. 35.
[2] FN-pagtens art. 2, stk. 7.

baseret på invitationens vilkår, dvs. målrettet det behov for bistand, som modtagerstaten har efterspurgt, og ikke gå ud over invitationens indhold.

Bortset fra situationer, hvor FN´s Sikkerhedsråd har kompetence, skal der som følge af respekten for staters suverænitet principielt foreligge et samtykke fra en stat, forud for andre staters anvendelse af denne stats territorium til militære formål. Derfor indhentes fx diplomatisk accept (diplomatic clearance), når danske fly gennemflyver andre staters luftrum eller ønsker at lande dér. Til søs forholder det sig lidt mere fleksibelt for så vidt angår gennemsejling af andre staters søterritorier, herunder med krigsskibe, idet der her gælder et sædvaneretligt princip om uskadelig passage, hvorefter stater frit kan gennemsejle andre staters søterritorier. Forudsætningen herfor er dog bl.a., at kyststatens anvisninger efterkommes under gennemsejlingen, og at der reelt er tale om uskadelig passage.[3] Læs mere herom i kapitel 14 om sømilitære operationer.

Indsættelse af danske væbnede styrker efter en stats invitation kan derfor ske i anledning af flere scenarier. Er der tale om katastrofehjælp eller fredsbevarende opgaver, vil indsættelsen typisk ikke finde sted i væbnet konflikt. Er der derimod tale om en opfordring til at assistere en stat i dennes kamp mod oprørsgrupper, vil indsættelse ske til en ikke-international væbnet konflikt (NIAC) af transnational karakter, og har invitationen karakter af en opfordring fra en stat til at bistå denne stat med udøvelsen af dennes ret til selvforsvar mod angreb fra en anden stat, vil Danmarks deltagelse heri ofte være et bidrag til en eksisterende international væbnet konflikt (IAC). Se nærmere nedenfor om konflikttyperne.

2.2.2 Resolution fra FN´s Sikkerhedsråd

FN´s Sikkerhedsråd er i FN-pagten pålagt det primære ansvar for at varetage den mellemfolkelige fred og sikkerhed.[4] Derfor er Sikkerhedsrådet i FN-pagtens kapitel 7 bemyndiget til at autorisere, at militær magt anvendes overfor en stat, der anses for at udgøre en trussel mod, eller som har forbrudt sig mod, den mellemfolkelige fred og sikkerhed.[5] Denne beføjelse kan anvendes med eller uden den pågældende medlemsstats samtykke. Sikkerhedsrådets beslutning herom forudsætter, at mindst 9 af rådets 15 medlemmer, stemmer for,[6] og at ingen af de 5 permanente medlemmer stemmer imod.

[3] FN Havretskonventions art. 17-20.
[4] FN-pagtens artikel 24.
[5] FN-pagtens kapitel 7.
[6] FN-pagtens art. 27, stk. 3.

En anden væsentlig pointe i forbindelse med Sikkerhedsrådets virke er, at alle FN´s medlemsstater er forpligtede, afhængig af ordlyden i resolutionen, til at anerkende og udføre Sikkerhedsrådets beslutninger.[7] Det indebærer bl.a., at stater, hvad enten de deltager aktivt i en militær indsats eller ej, efter omstændighederne er forpligtede til at acceptere de følger, en sådan indsats måtte have for den enkelte medlemsstat, herunder at den autoriserede militære styrke kan have behov for tilstedeværelse i staten, enten i form af transit, gennemflyvning eller til oplagring af materiel. Der vil i sådanne situationer ofte være behov for indgåelse af aftale med den således berørte stat.

En sikkerhedsrådsresolution kan autorisere medlemsstaterne til at foretage det fornødne for at genskabe mellemfolkelig fred og sikkerhed i et område. Autorisationen kan være mere eller mindre detaljeret, afhængig af den forestående opgaves kompleksitet. Nogle resolutioner er kortfattede i beskrivelsen af formålet med indgrebet og fordelingen af ansvar herfor, mens andre er meget omfattende og detaljerede. En autorisation til magtanvendelse henviser til FN-pagtens kapitel 7 og giver typisk mandat til ”the use of all necessary means/measures”. Det overlades herefter til den udførende militære sammenslutning af stater at operationalisere resolutionen i overensstemmelse med folkerettens øvrige relevante bestemmelser, herunder grænserne for magtanvendelse.

En autorisation til militær magtanvendelse fra FN´s Sikkerhedsråd afgør ikke i sig selv, om der foreligger væbnet konflikt eller ej. Denne vurdering beror på, om den humanitære folkerets objektive kriterier for væbnet konflikt er opfyldt, jf. nærmere i afsnit 3.3.1. Det vil imidlertid ofte være tilfældet. Sikkerhedsrådets formuleringer i resolutionstekst har ofte karakter af indikationer, fx i form af tekst om de væbnede styrkers overholdelse af folkeretten, men vil i sjældne tilfælde indeholde tekst om, hvorvidt det er Sikkerhedsrådets vurdering, at der foreligger væbnet konflikt, og hvilke parter, der er involveret.

Indsættelse på baggrund af en sikkerhedsrådsresolution kræver derfor også en nærmere vurdering af, om indsættelse sker til væbnet konflikt eller ej, og hvilken betydning dette vil have for danske styrkers status, og dermed hvilke regler, der gælder i forholdet mellem aktørerne i konfliktområdet.

[7] FN-pagtens art. 25.

2.2.3 Individuelt eller kollektivt selvforsvar

Det følger af FN-pagtens artikel 51 og af folkeretlig sædvane, at stater har ret til at forsvare sig selv mod påbegyndte væbnede angreb. På samme måde har stater ret til at handle i selvforsvar over for umiddelbart forestående væbnet angreb. Denne ret følger ikke af FN-pagten, men af folkeretlig sædvane. Det er ikke afgørende for selvforsvarsretten om angrebet gennemføres af en stat eller en ikke-statslig aktør. FN`s Sikkerhedsråd henviste således fx til den (staters) naturlige ret til individuelt eller kollektivt selvforsvar dagen efter terroranslagene den 11. september 2001, og fordømte på samme tid international terrorisme.[8]

En selvforsvarshandling skal være **nødvendig**, dvs. den skal være nødvendig for at afværge eller afbryde angrebet eller nye angreb, der vurderes at følge. Tyder forholdene på, at der har været tale om et enkeltstående angreb, eller er det vurderingen, at en diplomatisk indsats vil kunne bilægge tvisten, bør det overvejes, om selvforsvarshandling er nødvendig.

Det kræves samtidig, at selvforsvarshandlingen skal være **proportionel**. Heri ligger et krav om forholdsmæssighed mellem angrebshandlingen og selvforsvarshandlingen, idet forventede følgeangreb kan inddrages i vurderingen.

I relation til eventuelle Computer Network Attacks (*CNA**) mod mål i Danmark eller danske væbnede styrker skal det understreges, at selvom et angreb har nogle følger, der kan sidestilles med mere konventionelle væbnede angreb, så må afsenderen af angrebet kunne identificeres som forudsætning for en selvforsvarshandling. Hvis det kan bevises, at et CNA* har passeret gennem en anden stats *digitale infrastruktur,** er det ikke i sig selv nok til at gøre denne stats digitale infrastruktur til genstand for selvforsvarshandlinger.[9] Læs mere om staters ansvar i kapitel 15.

Staters selvforsvarshandlinger skal umiddelbart meddeles Sikkerhedsrådet. Der gælder den begrænsning på selvforsvarshandlingers tidsmæssige udstrækning, at de ikke kan fortsætte, efter at Sikkerhedsrådet har taget effektive skridt til at håndtere situationen.[10]

I en dansk sammenhæng kræves Folketingets samtykke som udgangspunkt ikke i den påtvungne situation, hvor militære magtmidler anvendes som forsvar mod et væbnet angreb på det danske territorium eller danske militærenheder jf. oven for under 2.1. I

[8] FN SR resolution 1368 af 12. september 2001.
[9] CWM regel 7.
[10] FN-pagtens art. 51.

sådanne tilfælde skal de angrebne styrker ufortøvet optage kampen uden, at ordre afventes eller søges indhentet, selv om krigserklæring eller krigstilstand ikke er de pågældende chefer bekendt. Det følger af den kongelige forholdsordre.[11]

Forholdsordren er fortsat gældende, og den ovenstående ordlyd har stået uændret, siden den første gang blev givet den 6. marts 1952. Den beskriver desuden en række pligter, bemyndigelser samt praktiske forhold, hvortil der blev foretaget enkelte ændringer den 26. april 1961. Hovedparten af forholdsordren er kun relevant ved et angreb på dansk territorium, men den er efter sin ordlyd også gældende ved angreb på en dansk militær enhed uden for dansk territorium.

Danske enheder uden for dansk territorium vil i de fleste situationer være underlagt magtanvendelsesdirektiver, hvor der vil være taget højde for, at danske enheder kan risikere at blive angrebet. Forholdsordren har i disse tilfælde ikke til hensigt at ændre på de magtanvendelsesdirektiver, der er fastsat for den enkelte mission. Det kan imidlertid forekomme, at der enten ikke er udarbejdet magtanvendelsesdirektiver, at disse ikke er trådt i kraft, at enheden er under deployering, eller at magtanvendelsesdirektivet på anden vis ikke tager højde for situationen.

I disse tilfælde vil enheden være omfattet af forholdsordren og vil ufortøvet kunne optage kampen, såfremt den angribes. Enheden vil desuden være forpligtet til aldrig at lade våben og andet krigsmateriel falde i modstanderens hænder i brugbar stand.

Forholdsordren kræver ikke, at angrebet hidrører fra en anden stat. Terrorangreb eller angreb fra andre væbnede grupper vil, efter omstændighederne, herunder angrebets karakter og omfang, kunne udgøre et angreb i forholdsordrens forstand. Det beror på den ansvarlige førers vurdering, om en handling, der er rettet mod danske styrker, har karakter af et egentligt angreb. Reaktionen på sådanne angreb skal finde sted inden for den humanitære folkerets regler om mål, midler og metode. Hvis der tilbageholdes individer i forbindelse med en sådan handling, finder den humanitære folkerets regler om håndtering af frihedsberøvede anvendelse i samspil med relevante menneskeretlige regler. Læs mere herom i kapitel 3.4.4.

Det kan efterfølgende vise sig, at angrebet var udført af personer, der ikke opfylder de folkeretlige krav til partsstatus i væbnet konflikt. I sådanne tilfælde skal konflikthåndteringen - herunder håndteringen af evt. tilbageholdte – ske efter reglerne for magtanvendelse i fredstid.

[11] Anordning om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig, nr. 130 af 26/04/1961.

Kollektivt selvforsvar

Ud over en stats eget forsvar mod angreb, såkaldt individuelt selvforsvar, kan stater handle i forsvar af andre stater, der udsættes for angreb. Sådanne handlinger i **kollektivt selvforsvar** kræver dog den angrebne stats anmodning om støtte i situationen, jf. ovenfor. Sådanne anmodninger kan afgives på forhånd uden tilknytning til en konkret situation, sådan som NATO´s medlemsstater har gjort det med Washington-traktatens artikel 5, den såkaldte musketer-ed.

Et særligt aspekt af retten til kollektivt selvforsvar udløses i situationer, hvor danske militære styrker befinder sig i udlandet i nærheden af **angreb mod andre staters væbnede styrker**.

Sker et sådant angreb i internationale indsættelser, hvor grundlaget for den danske militære tilstedeværelse er **en folketingsbeslutning**, der hjemler adgang til anvendelse af nødvendig magt i missionen, kan danske styrker anvende magt i overensstemmelse med de for missionen gældende RoE, herunder til forsvar af andre enheder, der indgår i missionen. Læs mere om RoE i kapitel 3.7.3.

Sker et sådant angreb derimod i en situation, hvor danske enheder befinder sig på fremmed stats område uden folketingsbeslutning som grundlag herfor, kan danske styrker ikke handle i kollektivt selvforsvar af den fremmede, militære enhed, medmindre angrebet samtidig vurderes at udgøre en trussel mod den danske enhed. Scenariet vil fx kunne være danske styrker på øvelse eller danske styrker under deployering eller redeployering, eller situationer, hvor danske styrker deltager i militære operationer, der ikke relaterer sig til angrebet.

Såvel efter grundloven som efter den kongelige forholdsordre kan danske styrker, uden Folketingets samtykke, således alene handle i forsvar af danske styrker. Denne nationale selvforsvarsadgang omfatter således ikke adgang til at involvere danske styrker i kollektive selvforsvarshandlinger.[12]

2.2.4 Andre folkeretlige grundlag

Ud over de ovenfor nævnte folkeretlige grundlag for militær indgriben har der været eksempler i praksis på, at stater har henvist til helt særlige omstændigheder som grundlag for militære indgreb i suveræne staters interne forhold.

[12] Anordning om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig af 6. marts 1952. (se nærmere herom afsnit 3.4.3).

Der findes således fortilfælde, hvor lande eller regionale grupperinger af lande i helt ekstraordinære situationer har begrundet magtanvendelse uden et FN-mandat med nødvendigheden af at imødegå massive overgreb på civilbefolkninger og ekstrem humanitær nød. Sådanne operationer kan betegnes **humanitær intervention**.

Muligheden for humanitær intervention antages fra dansk side at hvile på følgende tre hovedkriterier:

1) Der foreligger konkret, ekstrem humanitær nød af betydeligt omfang, som kræver øjeblikkelig og uopsættelig imødegåelse.
2) Mulighederne for alternative løsninger til magtanvendelse uden FN-mandat er udtømte.
3) Anvendelsen af militære magtmidler sker med respekt for principperne om proportionalitet og nødvendighed og er strengt begrænset i tid og sigte til varetagelsen af de humanitære hensyn.

Udsendelse af danske styrker som led i en humanitær intervention i en anden stat vil kræve Folketingets samtykke i henhold til grundlovens § 19, stk. 2, jf. afsnit 2.1 ovenfor.

”Responsibility to Protect” (R2P) er et politisk beskyttelsesprincip, som giver stater ansvar for at beskytte deres egen befolkning imod fire specifikke internationale forbrydelser: folkedrab, etnisk udrensning, forbrydelser mod menneskeheden og krigsforbrydelser. Se nærmere om R2P i kapitel 4.7. Princippet giver ligeledes det internationale samfund ansvar for at støtte stater i at opfylde denne forpligtelse samt for at tage relevante forholdsregler over for stater, der klart ikke kan eller vil overholde beskyttelsesansvaret over for egen befolkning. R2P og humanitær intervention sigter begge på at forhindre, at de mest alvorlige overgreb mod befolkningen kan begås.

R2P anviser ikke i sig selv et folkeretligt grundlag for magtanvendelse. Militære indgreb i staters interne forhold, der sker med henvisning til R2P, skal derfor vedtages af FN´s Sikkerhedsråd, hvis der ikke foreligger samtykke fra den respektive stat. Dette skete i 2011, da Sikkerhedsrådet henviste til R2P i Sikkerhedsrådsresolution 1973 om anvendelse af magt til beskyttelse af den libyske befolkning. Sikkerhedsrådet har desuden over 20 gange henvist til R2P i resolutioner om fredsbevarende indsatser, hvor det internationale samfund med en stats samtykke har støttet denne i at beskytte befolkningen mod de fire nævnte forbrydelser.

3. Væbnet konflikt eller ej

3.1 Indledning

Det er regeringen, der beslutter om danske væbnede styrker skal bidrage til en international, militær operation, herunder vurderer om der foreligger fornødent folkeretligt grundlag herfor. Regeringen inddrager Folketinget forud for beslutningen i det omfang, det følger af grundlovens § 19.

Undervejs i beslutningsprocessen vil spørgsmålet om konfliktens folkeretlige status og danske styrkers retlige status i den aktuelle indsættelse ofte være drøftet, og der vil derfor foreligge vurderinger af eller i det mindste indikationer på, om danske væbnede styrker indsættes i eller uden for væbnet konflikt i folkeretlig forstand.

Desuden vil indsættelse af danske væbnede styrker oftest finde sted i rammen af en alliance, eller koalition, hvorfor der undertiden i operationsgrundlag eller andet også vil være tilkendegivelser om missionsledelsens vurdering af de folkeretlige rammer for indsættelsen.

Bl.a. for at skabe grundlag for bestemmelsen af, hvilken folkeret der nærmere gælder under den militære indsættelse, foretages en vurdering af, om der foreligger væbnet konflikt eller ej, og i givet fald, hvilken type væbnet konflikt og hvilke parter, der indgår i konflikten. Denne vurdering foretages af Udenrigsministeriet.

Situationen i konfliktområder kan udvikle sig fra fred til væbnet konflikt og omvendt. Sådanne udviklinger kan ske, mens danske styrker er udsendt - og engageret i operationen. Det er væsentligt at have opmærksomhed herpå, herunder at foretage en dynamisk kategorisering af konflikten som forudsætning for at kunne være i stand til at gennemføre militære operationer i overensstemmelse med de dele af folkeretten, der har relevans på det givne tidspunkt.

I det følgende beskrives folkerettens bestemmelser om, hvornår der foreligger væbnet konflikt, og hvilken karakter den væbnede konflikt har.

3.2 Internationale og ikke-internationale væbnede konflikter (IAC og NIAC)

3.1 En væbnet konflikt, der finder sted mellem stater indbyrdes, benævnes en **international væbnet konflikt** (på engelsk: International armed conflict (IAC)).

En væbnet konflikt benævnes en **ikke-international væbnet konflikt/intern væbnet** konflikt, når den finder sted mellem en stat og en ikke-statslig organiseret væbnet gruppe, som fx en oprørsgruppe. Betegnelsen anvendes også, når konflikten finder sted mellem to eller flere ikke-statslige organiserede væbnede grupper. **I denne manual anvendes forkortelsen OVG om ikke-statslige organiserede væbnede grupper**, **og MOVG om medlemmer heraf.**

I denne manual anvendes betegnelsen **ikke-international væbnet konflikt** (på engelsk: Non-International armed conflict (NIAC)), idet også sådanne konflikter kan involvere mange stater, hvorfor betegnelsen ”intern væbnet konflikt” kan forekomme misvisende.

Begreberne gentages hyppigt gennem hele manualen. Derfor anvendes forkortelserne **IAC** for international væbnet konflikt og **NIAC** for ikke-internationale væbnede konflikter. De engelske forkortelser er anvendt for at forhindre forveksling samt for at sikre genkendelighed i internationalt samarbejde.

Sondringen mellem IAC og NIAC er vigtig, fordi den humanitære folkeret meget detaljeret regulerer IACs, hvorimod reguleringen af NIACs er betydeligt mere begrænset og på visse områder afviger væsentligt fra reglerne for konflikter mellem stater. OVG er således i udgangspunktet ikke tillagt privilegier som kombattanter, og en NIAC har en begrænset geografisk udstrækning.

NIACs kan imidlertid være omfattet af en mere eller mindre omfattende traktatretlig regulering, bl.a. afhængigt af, om OVG kæmper for selvbestemmelse; om de kontrollerer en del af territorialstatens område; og om de kæmper indbyrdes eller med en stat som modpart.

Den forholdsvist beskedne regulering af NIACs indebærer, at der er flere områder, der reguleres af sædvaneretten, eller hvor menneskerettighederne tillægges større betydning, end det er tilfældet i IACs. Se nærmere i kapitel 3.4.4.

Den humanitære folkeret skelner grundlæggende **kun mellem to konflikttyper; internationale og ikke-internationale væbnede konflikter.**

Figur 2.2

Figur 2.3

Folkeretligt opereres der således kun med to konflikttyper. Udfordringerne på dette område består altså ikke i de mange konflikttyper, men snarere i, at moderne konfliktscenarier kan omfatte mange konflikter samtidigt og kan finde sted på kryds og tværs af landegrænser. Der kan med andre ord være betydelige udfordringer forbundet med den folkeretligt nødvendige kategorisering af moderne væbnede konflikter. Her skitseres et antal af de typiske kategoriseringsudfordringer, som samtidens væbnede konflikter har givet anledning til.

Blandede væbnede konflikter

OVG bevæger sig ofte på tværs af landegrænser, og der er ikke sjældent flere væbnede konflikter i gang på samme tid og sted – de såkaldte **blandede konflikter**. En stat kan således være i NIAC med en eller flere OVG og samtidig være i IAC med stater – evt. fra en international koalition.

Eksempel 2.1: Det var fx tilfældet i Libyen i marts-juni 2011, hvor Gaddafi-styret samtidig var i NIAC med den libyske oprørsbevægelse og i IAC med først koalitionsstater og sidenhen alliancestater i NATO.

Figur 2.4

Internationaliserede væbnede konflikter

En anden konfliktstruktur, der kan vanskeliggøre kategoriseringen, er konflikter, hvor stater intervenerer i en NIAC til støtte for den ikke-statslige part med den virkning, at konflikten dermed ændrer karakter til en IAC. Transformationen kræver imidlertid, at OVG optages som en "de facto-enhed" i den intervenerende stats væbnede styrker[13] i den forstand, som GK III kræver det med ordlyden "som *tilhører* en af de stridende parter".[14] I sådanne tilfælde opnår OVG mulighed for kombattantprivilegier, hvis betingelserne herfor i øvrigt er opfyldt.

Hvis OVG ikke optages som en "de facto-enhed" i den intervenerende stats væbnede styrker, er der ikke tale om en internationaliseret væbnet konflikt. Der er i stedet tale om – mindst – to væbnede konflikter, hvorfor konflikterne kan betegnes som blandede, som beskrevet ovenfor.

> Eksempel 2.2: Krigsforbrydertribunalet for det tidligere Jugoslavien (ICTY) fandt, at konflikten i Bosnien-Hercegovina i 1992 også var international, fordi Jugoslaviens støtte til styrkerne fra den bosnisk-serbiske hær i Bosnien gennem finansiel, logistisk støtte samt hjælp til planlægning og udførelse af militære operationer, indebar en overordnet kontrol med styrkerne fra den bosnisk-serbiske hær.[15]

Figur 2.5

[13] ICTY *Tadic* IT-94-1-A 15. July 1999 pr. 137.
[14] GK III art. 4. A. (2).
[15] ICTY *Tadic* IT-94-1-A 15. July 1999 pr. 150-156.

Transnationale væbnede konflikter

En anden type NIAC er de såkaldte ”transnationale væbnede konflikter”. Konflikternes transnationale tilsnit består i, at en eller flere stater deltager i en NIAC væk fra egne territorier.

En transnational NIAC kan fx opstå, hvor en stat anmoder om hjælp til at bekæmpe en OVG på eget område:

> Eksempel 2.3: I tilfælde, hvor en stat tager OVG´s side i konflikten, vil der være tale om IAC, sådan som det var tilfældet med Afghanistan under Taleban-regimet i perioden efter terroranslagene i USA den 11. september 2001. Da Afghanistan derimod havde fået ny statsledelse, og Bonn-aftalen var indgået, fik konflikten en **transnational intern karakter**, idet koalitionen herefter gjorde fælles front med staten Afghanistan imod Taleban og Al Qaeda.

Et andet scenarie er tilfælde, hvor stater accepterer andre staters bekæmpelse af en OVG på eget område, evt. uden selv at tage aktivt del heri. Scenariet er illustreret nedenfor. Konflikten mister ikke derved sin interne karakter, idet der alene er stat(er) på den ene side af konflikten.

Figur 2.6

Som eksempel på dette sidste scenarie kan nævnes terrororganisationen Al Qaeda, der bevæger sig på tværs af landegrænser og planlægger og udfører angreb i flere forskellige stater. Denne og lignende situationer er forbundet med forskellige principielle spørgsmål af folkeretlig karakter, fx: Hvad er OVG´s folkeretlige status? Og hvilke folkeretlige konsekvenser har det, når medlemmer af disse OVGs´ væbnede styrker tager ophold i stater, der ikke hidtil har været omfattet af konflikten? Disse spørgsmål og andre, der relaterer sig til denne aktuelle problemstilling, vil blive bragt op andre steder i manualen. Her er det alene relevant at konkludere, at heller ikke sådanne konflikter falder uden for den klassiske klassificering af konflikter i den humanitære folkeret. Der er tale om NIACs i tilfælde, hvor OVG står alene i konflikt med en eller flere stater.

3.3 Den væbnede konflikts tidsmæssige udstrækning: begyndelse, suspension og afslutning

For at kunne identificere gældende folkeret i en international militær operation er det afgørende, om der foreligger væbnet konflikt. Det gælder både for NIACs og IACs, at to grundlæggende forudsætninger skal være på plads, før den humanitære folkeret gælder.

Der skal for det første være tale om en **væbnet konflikt,** hvilket indebærer et krav om en vis **intensitet** i konflikten. For det andet skal konflikten udspilles **mellem mindst to parter i folkerettens forstand**. Disse to kriterier behandles i de efterfølgende afsnit.

I dette afsnit behandles den væbnede konflikts tidsmæssige udstrækning.

3.3.1 Den væbnede konflikts begyndelse

Det har været staternes hensigt, at den humanitære folkeret, med enkelte undtagelser, kun skal gælde i væbnede konflikter. Genèvekonventionerne gælder således i tilfælde af erklæret krig **og i andre tilfælde af væbnet konflikt**. Der kræves med andre ord ikke længere nogen krigserklæring. Det er de **faktiske forhold**, der afgør, om der foreligger væbnet konflikt. Den humanitære folkeret finder anvendelse, selv om en af parterne i konflikten ikke anerkender, at der foreligger væbnet konflikt.[16]

[16] GK FA II.

På den ene side er det altså ikke hvilken som helst grænsedisput eller provokation **mellem stater,** der udgør en væbnet konflikt imellem staterne. På den anden side bestemmer fællesartikel 1 til Genèvekonventionerne, at konventionerne skal gælde "under alle omstændigheder". Det vil sige, uanset, om modstanderen faktisk efterlever reglerne, og uanset hvorfor parterne er endt i væbnet konflikt med hinanden. Denne formulering indikerer også, at der ikke kræves den store intensitet i konflikter mellem stater, og at reglerne gælder allerede ved planlægningen af første angreb, dvs. inden konflikten teknisk set er udbrudt.

Intensitetstærsklen ligger højere i **NIACs**. Her vil der ofte være behov for at vurdere, hvornår sporadiske voldshandlinger - evt. i form af voldelige demonstrationer eller tidsmæssigt adskilte, enkeltstående anslag - udvikler sig til egentlig væbnet konflikt. TP II betoner udtrykkeligt, at protokollen ikke skal anvendes på interne uroligheder og spændinger såsom optøjer, isolerede og sporadiske voldshandlinger og andre lignende handlinger. Se i øvrigt nedenfor i afsnit 3.4 om kravet til en OVG´s organisation.

I en principiel afgørelse udtaler ICTY således, at det afgørende for, om der foreligger en væbnet konflikt, er, om

> *"an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a State."*[17]

Retspraksis tilføjer i øvrigt følgende forhold, der kan være medvirkende til at afgøre, om væbnede kampe er tilstrækkeligt intense til at udgøre en NIAC: [18]

- Hvor mange konfrontationer er der, og hvordan er deres tidsmæssige og geografiske udstrækning og intensitet?
- Hvilken type våben og militært udstyr anvendes?
- Hvor mange skud bliver der afgivet, og i hvilken kaliber?
- Hvor mange personer deltager, og med hvilke typer styrker?
- Hvor mange døde har konfrontationerne efterladt?
- Hvad er omfanget af ødelæggelser?
- Er der civile fordrevne, og i så fald hvor mange?

3.3.2 Væbnede konflikters suspension og afslutning

Spørgsmålet om **konfliktophør** har, nøjagtigt som det er tilfældet med konfliktudbrud, konsekvenser for danske styrker, idet fredstidsreguleringen genindtræder i fuldt

[17] ICTY *Tadic* IT-94-1-AR72 1995 pr. 70.
[18] ICTY *Haradinaj* IT-04-84-T 2008 pr. 49.

omfang, når konflikten er ophørt. Det gælder både i forhold til national ret og til folkeretten.

Krigsfanger og internerede skal løslades senest ved konfliktens afslutning, med mindre de retsforfølges eller afsoner straf, eller med mindre FN´s Sikkerhedsråd har besluttet, at internering fortsat kan finde sted også efter konfliktens afslutning, sådan som det var tilfældet i Irak ved udgangen af juni 2004.[19] I relation til national ret bortfalder fx de retsvirkninger af militær straffelov, der knyttes til væbnede konflikter.

I IACs gælder den humanitære folkeret gennem hele konflikten. Den ophører først med at gælde, når konflikten når sin generelle afslutning, og en evt. besættelse er ophørt. [20] Som en undtagelse hertil gælder, at personer i parternes varetægt begunstiges af konventionernes beskyttelse, indtil de faktisk er løsladt og repatrieret.[21]

En konflikt kan nå sin **generelle afslutning på en af tre måder**:

1) ved at en af parterne kapitulerer betingelsesløst
2) ved at en fredsaftale træder i kraft mellem parterne, eller
3) ved at konflikten aftager i styrke for til sidst helt at ophøre – typisk med baggrund i, at en af parterne er nedkæmpet.

Ved besættelse af en fremmed stats område ophører den humanitære folkerets anvendelse ikke, før besættelsen er ophørt.[22] Der vil kunne forekomme situationer, hvor de væbnede kampe mellem parterne er afbrudt, men hvor der fortsat er områder, der er besat af modstanderen. Også i sådanne tilfælde gælder den humanitære folkeret, indtil besættelsessituationen er ophørt.[23]

Ensidige statserklæringer om konflikters ophør er ikke i alle situationer tilstrækkeligt til, at konflikten faktisk er ophørt. Det er netop de faktiske forhold, der er afgørende for, om konflikten som sådan kan være ophørt. Det betyder også, at der i nogle tilfælde faktisk kan være tale om konfliktophør, inden en egentlig fredsaftale er faldet på plads. I sådanne tilfælde går våbenhviler ofte forud for konfliktens faktuelle afslutning.

Reglerne for væbnet konflikt kan ikke **suspenderes**. Det kan imidlertid kamphandlingerne. Dette kan ske ved våbenhviler, der kan være indgået på højere eller lavere niveau og med virkning for et større eller mindre område, og suspensionen kan

[19] FN SR res. 1546 af 8. juni 2004 vedr. sikkerhedssituationen i Irak.
[20] GK IV art. 6 og TP I art. 3 (b).
[21] GK I og II, FA 6, GK III art. 5 og 118, samt TP I art. 3 (b).
[22] TP I art. 3 (b).
[23] GK FA 2 sammenholdt med TP I art. 3 (b).

derfor også have kortere eller længere varighed.[24] Der kan være forskellige baggrunde for ønsket om våbenhviler. Fx kan der være tale om at skabe rum for at evakuere civile fra visse kampområder eller for at opsamle og behandle syge og sårede, sådan som den humanitære folkeret tilskynder parterne til at gøre.[25] Der kan også være tale om et ønske om at skabe en kamppause med henblik på videre forhandling om varige fredsløsninger. Våbenhviler skal respekteres med det indhold, de har, med mindre modstanderen groft bryder aftalen, fx ved at genoptage kamphandlingerne.

Våbenhviler og fredsaftaler er gennem historien ofte kommet i stand gennem anvendelsen af parlamentærer, der søger kontakt med modstanderen under brug af et hvidt flag. En parlamentær skal respekteres, så længe denne ikke misbruger sin adgang til modstanderen til at indhente information om denne. Misbruges denne adgang, kan parlamentæren midlertidigt tilbageholdes.[26]

I en **dansk kontekst** er parlamentærstatus ikke en status, enhver militær fører uden videre kan påtage sig. Parlamentærstatus indebærer en stats bemyndigelse til at forhandle med modstanderen. Modstanderen må med andre ord kunne tiltro den danske parlamentær den fornødne bemyndigelse til at indgå aftale med bindende virkning for danske væbnede styrker.

Sådanne aftaler indgås som nævnt på mange niveauer, og stater bør ikke vedtage for restriktive regler for kontakt med modstanderen. Der bør være mulighed for lokale, tidsbegrænsede våbenhviler, der kommer syge og sårede samt udsatte civile til gode.
I henhold til militær straffelovs § 35 er det i væbnet konflikt strafbart at søge kontakt med modstanderen uden fornøden tilladelse.

3.4 Status som part i konflikten

Kravet om **to parter i folkerettens forstand** er typisk uproblematisk i IAC.

I NIAC kan det være vanskeligere at afgøre, om modstanderen opfylder folkerettens krav til partsstatus, og der er meget begrænset konventionstekst herom. Visse sammenstød mellem en stats retshåndhævende eller væbnede styrker på den ene side og civile oprørsgrupper på den anden kan være meget voldsomme, kræve dødsofre og være temmelig omfattende, også i tid, uden at de derved opfylder kravene til en NIAC,

[24] HLKR art. 36-41.
[25] GK I art. 15 og GK II art. 18.
[26] HLKR art. 32-34.

da oprørerne ikke er tilstrækkeligt organiserede til at kunne udgøre en konfliktpart efter folkeretten.

Tillægsprotokol II kræver bl.a., at der er tale om **organiserede væbnede grupper, der er under kommando (OVG).**[27] Retspraksis har udviklet følgende indikatorer på en sådan organisation. Indikatorerne må antages at kunne anvendes, uanset om konflikten er omfattet af TP II: [28]

- Har gruppen en kommandostruktur?
- Har gruppen en intern regulering af disciplinen?
- Har gruppen et hovedkvarter?
- Har gruppen demonstreret evne til at foretage materielanskaffelser, transportere og distribuere logistik?
- Har gruppen demonstreret evne til at planlægge, koordinere og udføre militære operationer?
- Har gruppen demonstreret evne til at forhandle og indgå aftaler?
- Kontrollerer gruppen dele af statens territorium?
- Demonstrerer gruppen evnen til at tale med én stemme?

3.4.1 Hvordan fastslås det i praksis, om Danmark er i væbnet konflikt?

Som forudsætning for at kunne implementere folkerettens forpligtelser, påhviler det enhver konfliktpart at tage aktivt stilling til spørgsmålet om, hvorvidt staten eller OVG er part i en væbnet konflikt.

Der har igennem mange årtier ikke været praksis for, at stater erklærer krig mod hinanden, sådan som det ellers har været kutymen gennem krigshistorien. Det ligger dog fast, at en krigserklæring indebærer, at der herefter, og uanset de faktiske forhold, foreligger væbnet konflikt mellem den part der afsender og den part der modtager erklæringen.[29]

Der findes **ingen formel national eller international mekanisme**, der med autoritet kan fastslå, om der foreligger væbnet konflikt. I fravær af krigserklæring finder den humanitære folkeret anvendelse baseret på nogle faktiske forhold beskrevet ovenfor.

På det mellemstatslige plan vil der undertiden kunne findes retningsgivende tekst om konflikters status i FN-dokumenter eller i udmeldinger fra ICRC om en given konflikt. Det sker også, at stater selv melder noget ud om væbnet konflikt.

[27] TP II art. 1, stk. 1.
[28] Bl.a. ICTY *Tadic* IT-94-1-A, 2. October 1995, pr. 70 og ICTY *Haradinaj* et al., IT-04-84-T, 3. April 2008, pr. 89.
[29] GK I-IV FA II, TP I, art. 1, stk. 2.

I forhold til Danmarks deltagelse i væbnet konflikt er der ikke fastsat nogen procedure for identificeringen af Danmark som konfliktpart. **Grundloven** indeholder enkelte regler om anvendelsen af Danmarks væbnede styrker,[30] men forudsætter ikke nogen stillingtagen til, om danske væbnede styrker dermed skal deltage i en egentlig væbnet konflikt. I enkelte tilfælde, men ikke konsekvent, har det fremgået af bemærkningerne til regeringens forslag til folketingsbeslutninger, at indsættelse af danske styrker indebærer, at Danmark dermed bliver part i en væbnet konflikt.[31] Vurderingen af, hvorvidt Danmark indtræder som part i en væbnet konflikt, foretages som udgangspunkt af Udenrigsministeriet i samarbejde med Forsvarsministeriet.

3.4.2 Militær straffelov og væbnet konflikt

Militær straffelov indeholder en række bestemmelser, som vedrører handlinger, der alene er strafbare i væbnet konflikt, herunder krigsforræderi, uautoriseret kontakt med modstanderen, misbrug af beskyttede kendetegn, plyndring og ligrøveri.[32] Loven indeholder endvidere bestemmelser, der forbinder overtrædelser i væbnede konflikter med højere straf end i fredstid, fx ulovlig udeblivelse og grov, forsætlig pligtforsømmelse.[33]Læs mere om national retsforfølgning i kapitel 15.

Også i relation til nationalt at afklare personellets retsstilling er det derfor væsentligt, om der foreligger væbnet konflikt. Militær straffelov har imidlertid indbygget en særlig mekanisme, hvorefter forsvarsministeren ”under truende udsigt til væbnet konflikt” kan beslutte, at de ovenfor nævnte regler i militær straffelov om væbnet konflikt skal gælde under en konkret militær operation. Ministeren kan herudover bemyndige en kontingentchef til at træffe en sådan beslutning med virkning for kontingentet i tilfælde, hvor der er truende udsigt til væbnet konflikt. Bestemmelserne er ikke hidtil anvendt og forudsætter ikke, at Danmark faktisk folkeretligt er part i en væbnet konflikt.[34]

I de fleste tilfælde vil VFK´s direktiv for et styrkebidrag beskrive, om danske styrker indsættes til at deltage i væbnet konflikt, og hvilke retsvirkninger det indebærer for danske styrker i forhold til folkeretten og national ret, herunder militær straffelov.

---

[30] Grundlovens § 19, stk. 2.
[31] Se fx B 165 af 6. maj 2003 om forslag til folketingsbeslutning om dansk bidrag til en multinational sikringsstyrke i Irak pkt. 3 eller B 123 fremsat 30. september 2014 om yderligere dansk militært bidrag til støtte for indsatsen mod ISIL.
[32] Lov nr. 530 af den 24. juni 2005 §§ 28 & 35-38.
[33] Lov nr. 530 af den 24. juni 2005 §§ 25, stk. 4 og 27, stk. 3.
[34] Lov nr. 530 af den 24. juni 2005 § 10.

3.4.3 Væbnede konflikter i multinationale militære indsættelser

Ud over kravet om parter og væbnet konflikt afhænger Danmarks status under en multinational militær indsættelse også af, om **danske styrker må anses som indsat på vegne af Danmark** eller på vegne af FN. Der er her skitseret nogle typesituationer, men der kan opstå en række tvivlstilfælde. Det er derfor væsentligt, at denne analyse foretages missionsspecifikt.

Militære operationer under FN´s militære ledelse

En væbnet konflikt kan opstå - eller genopstå - under en fredsstøttende operation, som danske styrker deltager i. En sådan situation kan fx forekomme, hvor en international styrke er indsat for at holde tidligere konfliktparter adskilt, eller for at sikre overholdelsen af våbenhviler, fredsaftaler eller lignende.

> Eksempel 2.4: Sådanne indsættelser finder undertiden sted i højspændte områder under **egentlig FN-militær kommando**, sådan som det var tilfældet med indsættelsen af bl.a. danske styrker i FN´s mission UNPROFOR fra februar 1992 til marts 1995 i først Kroatien og sidenhen Bosnien-Hercegovina til demilitarisering af parterne og beskyttelse af "UN Protected Areas".

FN har en ganske særlig folkeretlig status som international organisation på området for mellemstatslig fred og sikkerhed, der adskiller organisationen fra enhver anden international organisation. I operationer, hvor **FN påtager sig den egentlige militære kommando** over staters troppebidrag, kan der være tilfælde, hvor FN som organisation bliver part i en væbnet konflikt, hvis der opstår væbnede sammenstød mellem konfliktparterne i området og FN-styrken.[35]

Dansk militært personel skal også i sådanne operationer overholde folkeretten, herunder Danmarks folkeretlige forpligtelser. Selvom FN som international organisation ikke kan tiltræde mellemstatslige konventioner, er organisationen forpligtet af sædvaneretten. FN´s Generalsekretær har med baggrund i FN-pagtens artikel 97 bl.a. udstedt en bulletin, der pålægger FN-styrker at agere i henhold til den humanitære folkerets regler i sådanne situationer, hvor sådanne styrker måtte finde sig i væbnet konflikt som kombattanter.[36] I kapitel 3.5.5 kan man læse mere om, hvordan manualen beskriver de forpligtelser, der gælder for danske styrker under FN´s kommando på den humanitære folkerets område.

---

[35] UN Secretary General´s Bulletin on Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law, 1999, art. 1.

[36] UN Secretary General´s Bulletin on Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law, 1999.

Militære operationer under koalitions- eller allianceledelse

I andre tilfælde kan en international styrke være under ledelse af NATO eller en koalition, sammensat til formålet**.** En sådan indsættelse kan være **autoriseret af FN´s Sikkerhedsråd** eller udført på et andet folkeretligt grundlag, men til forskel fra de FN-ledede operationer er det ikke FN, der har kommandoen over styrken. Kontrollen over styrkerne tilkommer dels staterne selv, dels ledelsen af den internationale styrke. Eksempler herpå er IFOR og SFOR Bosnien-Hercegovina, KFOR Kosovo og ISAF Afghanistan, der alle var FN-mandaterede, men NATO-ledede operationer. I sådanne tilfælde er det de **troppebidragydende stater selv, der indtræder i den væbnede konflikt**, hvis en sådan opstår mellem konfliktpaterne i området og staterne repræsenteret i NATO eller koalitionsstyrken.

Det samme gælder i koalitionsledede operationer, som indsatsen Operation Odessey Dawn mod Libyen, der i den indledende fase den 19.- 31. marts 2011, med mandat fra FN´s Sikkerhedsråd, indebar en række staters involvering i IAC med staten Libyen.[37]

Konsekvenserne af Danmarks EU-forsvarsforbehold

Som følge af det danske nej ved folkeafstemningen om Maastricht-traktaten den 2. juni 1992 vedtog syv af Folketingets partier det såkaldte ”nationale kompromis”, der bl.a. indebar et forbehold for dansk deltagelse i EU-forsvarssamarbejdet. Forbeholdet fremgår nu af en protokol til Lissabon-traktaten og har dermed samme retsvirkning som EU’s traktater.

Forsvarsforbeholdet indebærer, at Danmark ikke deltager i ’udarbejdelsen og gennemførelsen af Unionens afgørelser og aktioner, som har indvirkning på forsvarsområdet.’ [38]

Den praktiske betydning af forsvarsforbeholdet er bl.a., at Danmark ikke kan deltage i beslutninger om, planlægning af eller udførelsen af **militære** EU-operationer.

> Som eksempler på EU-ledede operationer, hvor Danmark har måttet stå udenfor, kan nævnes EU´s militære operation i Makedonien i 2003, i Den Demokratiske Republik Congo senere i 2003, i Bosnien-Hercegovina i 2004 og i Tchad og den Centralafrikanske Republik fra oktober 2007 samt den EU-ledede indsats mod pirateri ud for Afrikas Horn under navnet ”Operation Atalanta.”

[37] FN SR res. 1973 17. March 2011 vedr. No - Fly zone over Libyen.
[38] Protokol nr. 22 om Danmarks stilling Del. II, art. 5.

Der er på den anden side ikke noget, der forhindrer Danmarks deltagelse i EU´s **civile krisestyringsoperationer,** som eksempelvis politimissionerne i Afghanistan og Bosnien-Hercegovina, for så vidt disse ikke har indvirkning på forsvarsområdet.

I tilfælde, hvor en EU-operation **både indeholder civile og militære elementer**, må det derfor konkret afklares, hvorvidt de civile og militære dele vil være så klart adskilte, at Danmark vil kunne deltage i de civile dele af en sådan aktion.

Betydningen af forsvarsforbeholdet i forhold til spørgsmålet om eventuel dansk deltagelse i en konkret EU-aktion vil skulle afklares forud for beslutningen om dansk deltagelse. Udenrigsministeriet skal inddrages forudgående i denne vurdering. Det samme er tilfældet, hvis en forbeholdsvurdering bliver relevant som følge af ændrede omstændigheder vedrørende en igangværende indsats, eller som følge af, at danske styrker deltager i alliance- eller koalitionsoperationer, hvor også en EU-ledet militær operation deltager.

I vurderingerne af, hvorvidt danske styrker har kunnet deltage i en konkret militær mission i overensstemmelse med forsvarsforbeholdet, er der bl.a. blevet lagt vægt på, om et dansk bidrag ville være underlagt EU-kommando, om et dansk bidrag ville være underlagt EU's militære operationsregler, og om bidraget ville være finansieret via EU's forsvarsbudgetlinjer. Disse kriterier er dog ikke udtømmende, og der vil altid være tale om en konkret vurdering.

Særlige situationer med blandede mandater

Der har vist sig situationer i moderne konfliktscenarier, hvor danske styrker har været indsat under et fredsstøttende mandat, men i et indsatsområde, hvor der samtidig har verseret en væbnet konflikt.

> Eksempel 2.5: En sådan situation opstod, da bl.a. et dansk ammunitionsrydningshold i januar 2002 indsattes i det nyetablerede ISAF for at bistå den afghanske regering med ordenshåndhævelsen i Kabul.[39] Samtidig var specialoperationsstyrken TG-Ferret indsat til at bidrage til den amerikanskledede Operation Enduring Freedom, der også opererede i Afghanistan.

I sådanne tilfælde vil alle danske styrker være involveret i væbnet konflikt med den pågældende aktør. Det udelukker ikke, at der kan være forskellige mandater og opgaver for forskellige enheder. Det indebærer blot, at forholdet til den pågældende konfliktmodpart er ens for alle indsatte danske styrker.

[39] Beslutningsforslag 45 af 8. januar 2002.

Undtagelsen hertil er situationer, hvor danske styrker er stillet under FN-kommando som led i en FN-ledet mission, og hvor et andet dansk styrkebidrag samtidig indgår i en konfliktsammenhæng i samme område, men under anden ledelse. I tråd med argumentationen ovenfor må sådanne danske styrkebidrag til FN-ledede operationer ses som knyttet til FN som organisation. Disse danske styrkebidrag deltager således ikke nødvendigvis i den væbnede konflikt, der finder sted i området, heller ikke selvom det er tilfældet for et dansk styrkebidrag, der er indsat i samme område under et andet mandat. FN-styrken vil i sådanne indsættelser ofte være let genkendelig som FN-personel, herunder med lyseblå hovedbeklædning, hvide køretøjer og brug af FN´s kendemærke.

3.5 Konfliktens geografiske afgrænsning

Foreligger en væbnet konflikt, er det relevant at afgrænse det område, hvorpå de krigsførende stater må udføre krigshandlinger inden for rammerne af gældende folkeret, herunder den humanitære folkeret.

3.5.1 Internationale væbnede konflikter (IAC's)

Områder, hvor krigshandlinger må finde sted

Traditionelt forudsætter den humanitære folkeret, at stater, der er part i en IAC, deltager med virkning for egne territorier til lands, til vands og i luften, med mindre det er aftalt mellem konfliktens parter, at enkelte områder skal friholdes af konflikten, dvs. neutraliseres.[40]

Til lands omfattes (alle) en stats landterritorier. For Danmarks vedkommende vil hele kongeriget være omfattet i en IAC.

Til søs omfattes de krigsførende staters søterritorier,[41] deres *kontinentalsokler**, *eksklusive økonomiske zoner** samt det åbne hav.[42] Krigsførelsen kan endvidere udstrække sig til ikke-krigsførende staters kontinentalsokler og eksklusive økonomiske

[40] GK IV art. 15.
[41] FN´s Havretskonventions afsnit 2, som implementeret i dansk ret ved bekendtgørelse nr. 17 af 21. juli 2005.
[42] SRM regler 10–12.

zoner under forudsætning af, at dette sker med hensyntagen til kyststatens aktiviteter i området.[43]

Det åbne hav og ikke-krigsførende staters eksklusive økonomiske zone kan anvendes til krigshandlinger på den betingelse, at det sker under hensyntagen til ikke-krigsførende staters skibsfart samt disse staters rettigheder og pligter til søs. Læs mere om krigsførende staters anvendelse af forskellige farvande i kapitel 14.

Luftrummet over de krigsførende staters land- og søterritorier samt eksklusive økonomiske zoner og luftrummet over det åbne hav omfattes af de områder, hvori der må udføres krigshandlinger. Det ydre rum begynder, hvor staternes luftterritorier slutter. Der findes ikke nogen klar folkeretlig afgrænsning heraf, og emnet er omdiskuteret. Traktaten om det ydre rum indeholder begrænsninger i staters brug af rummet, herunder himmellegemerne.[44]

Cyberspace frembyder nye interessante spørgsmål, også i forhold til geografisk afgrænsning af krigsførelsen. Når det overhovedet giver mening at nævne geografisk afgrænsning i denne sammenhæng, er det, fordi det også i forhold til cyberkrigsførelse er vigtigt at tage udgangspunkt i staters territorier og suverænitet.

De klassiske neutralitetsregler bestemmer, at neutral infrastruktur - dvs. infrastruktur, der befinder sig på en konfliktneutral stats område - ikke må gøres til genstand for angreb, uanset om infrastrukturen er privat eller statsejet. Statsejet neutral infrastruktur må endvidere ikke angribes, selvom denne måtte befinde sig i det ydre rum, internationalt luftrum eller på det åbne hav. Det antages videre, at infrastruktur beliggende på konfliktneutral stats område ikke må anvendes af krigsførende stater til at udføre krigshandlinger.

Der er endnu begrænset kendt statspraksis, hvad disse princippers anvendelse i relation til cyberkrigsførelse angår, men det må generelt antages, at principperne vil være relevante på dette område.[45]

Konfliktparternes faktiske anvendelse af territorierne

Det er ikke sikkert, at der finder krigshandlinger sted på alle de krigsførende staters territorier samtidig. I moderne væbnede konflikter autoriserer FN´s Sikkerhedsråd

[43] SRM regler 34 og 35.
[44] Bekendtgørelse af traktat af 27. januar 1967 om det ydre rum.
[45] CWM regel 92.

magtanvendelse for internationale koalitioner og alliancer som reaktion på medlemsstaters brud på den mellemfolkelige fred og sikkerhed. Sådanne indsættelser sker ofte langt fra koalitionsstaternes egne grænser. I sådanne tilfælde er den væbnede del af konflikten ofte begrænset territorielt til den stat, der er genstand for Sikkerhedsrådets resolution. Danmark har således deltaget i en række IACs siden 1999, herunder i Kosovo, Afghanistan, Irak og Libyen. I ingen af disse konflikter har det danske territorium været inddraget i kamphandlinger.

At konflikter kan være, og i dag ofte er, begrænset til dele af konfliktområderne, ændrer imidlertid ikke ved, at dansk territorium principielt folkeretligt er omfattet af det rum, hvorpå den humanitære folkeret gælder i IACs, som Danmark er part i. Det indebærer bl.a., at det ikke - i sig selv - ville være folkeretsstridigt, hvis modstanderen i en IAC udførte en krigshandling mod et militært mål i Danmark.

Dertil kommer, at visse af de rettigheder og forpligtelser, der er knyttet til IAC, er uafhængige af, om der faktisk finder kamphandlinger sted. Det gælder fx Danmarks rettigheder og pligter over for individer, der er statsborgere i det land, Danmark er i væbnet konflikt med, men som befinder sig på dansk område ved konfliktens udbrud.[46] Eller det gælder oprettelsen af et *nationalt oplysningskontor** til håndtering af oplysninger om personer og døde i dansk varetægt.[47]

Andre rettigheder og forpligtelser relaterer sig specifikt til måden, kamphandlinger udføres på. Det gælder fx staters pligt til at udføre visse sikkerhedsforanstaltninger imod virkninger af modstanderens angreb, herunder fx i at holde civilbefolkningen adskilt fra militære mål. Sådanne forsigtighedsforanstaltninger skal gennemføres "i videst mulige omfang" og i det omfang, det vurderes at være nødvendigt for at beskytte civile og civilbefolkningen.[48] Der er med andre ord ikke nogen pligt til at iværksætte sådanne tiltag, med mindre der er udsigt til, at kamphandlingerne breder sig til dansk område. Læs mere herom i kapitel 6.

Permanente eksklusionszoner oprettet af parterne

Det er ovenfor skitseret, hvilke af klodens områder, der omfattes af krigsførende staters ret til at udføre krigshandlinger. Folkeretten indeholder desuden et **antal traktater**, der friholder visse territorier fra enhver krigshandling. Det drejer sig bl.a. om

[46] GK IV art. 35-46.
[47] GK III art. 122 og GK IV art. 136 samt GK I art. 16 og GK II art. 19, der henviser til GK III art. 122.
[48] TP I art. 58 (c).

Spitsbergen (Svalbard),[49] Ålandsøerne,[50] Suez-[51] og Panama[52] -kanalerne samt Antarktis.[53]

Hertil kommer de zoner, som parterne i væbnet konflikt **ad hoc** måtte aftale "neutraliseret" eller "demilitariseret" som led i konfliktspecifikke aftaler.[54] Læs mere om beskyttede zoner i kapitel 6.

Konfliktneutralitet

Stater, der ikke tager del i den væbnede konflikt (ikke-krigsførende stater)

At være part i en væbnet konflikt indebærer, at parterne omfattes af den humanitære folkeret i deres indbyrdes konfliktrelation. Omvendt vil der være stater, der ikke tager del i konflikten. Disse stater kaldes "ikke-krigsførende" eller, med et mere klassisk begreb, "neutrale". I denne manual anvendes terminologien "konfliktneutral" for at understrege forskellen over for fredstidsneutralitet, hvor stater som Schweiz og Costa Rica også i fredstid har valgt at stå uden for alliancesamarbejder.

Det er et helt grundlæggende folkeretligt princip, at stater skal afholde sig fra at anvende eller true med anvendelsen af magt mod andre staters "territorielle integritet" og "politiske uafhængighed," som det hedder i FN-pagtens indledende bestemmelser.[55] Konfliktneutrale staters territorielle integritet skal derfor på den ene side respekteres af konfliktparterne. Konfliktparter, der ikke respekterer konfliktneutrale parters neutralitet, begår **neutralitetskrænkelse**.[56]

På den anden side gælder det overordnet, at stater, der ønsker at forholde sig neutrale i forhold til en igangværende væbnet konflikt, skal afvise konfliktstaternes folkeretsstridige brug af den neutrale stats territorium. Gør den neutrale stat ikke det, begår den "**neutralitetsbrud.**" Modstanderen til den neutralitetskrænkende stat i konflikten kan herefter foretage det fornødne over for denne for at reagere på neutralitetsbruddet, også selvom det indebærer intervention på den neutrale stats territorium. Håndhæves neutraliteten overhovedet ikke, risikerer den neutrale stat

[49] Spitsbergen-traktaten af 9. februar 1920.
[50] Folkeforbundets beslutning af 1921.
[51] Konstantinopel-konventionen af 1888.
[52] Traktat om permanent neutralitet for Panama Kanal Zonen af 1977.
[53] Art. 1 i Antarktis-traktaten fra 1959.
[54] Fx GK IV art. 14 om Hospitals- og sikkerhedszoner, art. 15 om neutraliserede zoner, TP I art. 59 om ikke beskyttede områder og art. 60 om demilitariserede zoner.
[55] FN-pagtens art. 2, stk. 4.
[56] HK V og HK XIII art. 1.

også, at konfliktparterne anser neutraliteten for ophævet med den virkning, at den neutrale stat bliver part i konflikten.

Den grundlæggende regulering på neutralitetsområdet daterer sig tilbage fra 1907. Med såvel Folkeforbundet som FN har stater accepteret et verdensomspændende regelsæt, der understøtter den mellemfolkelige fred og sikkerhed. Det indebærer bl.a., at FN´s Sikkerhedsråd kan vedtage sanktioner, herunder embargoer, og autorisere militær magtanvendelse med henblik på at reetablere den mellemfolkelige fred og sikkerhed. I kraft af staters medlemskab af FN er medlemmerne forpligtede til at følge Sikkerhedsrådets bindende resolutioner.[57] Det betyder fx, at stater kan være forpligtede til at stille deres territorier til rådighed for krigsførende staters militære troppetransporter. Der kan også vedtages en embargo imod en af parterne i konflikten - typisk aggressoren - som FN´s medlemsstater er forpligtede til at respektere.

Det antages i dag, at stater kan opretholde konfliktneutral status, selvom de overholder påbud fra FN´s Sikkerhedsråd af den ovenfor nævnte karakter.

Konsekvenserne af neutralitet behandles i øvrigt i manualens enkelte kapitler.

3.5.2 Ikke-internationale væbnede konflikter (NIACs)

En NIAC er i udgangspunktet begrænset til en stats område. Konflikten må derfor som udgangspunkt alene finde sted på denne stats territorium. Er der en NIAC i en stat, finder den humanitære folkeret anvendelse på hele statens område.[58]

I de såkaldte **transnationale væbnede konflikter** er der eksempler på, at OVG har indledt kamphandlinger på adskillige staters områder. Disse scenarier er beskrevet ovenfor under afsnit 3.2.

Hvis en stat accepterer eller inviterer udefrakommende stater til at udføre krigshandlinger på eget territorium imod en OVG, mister konflikten som nævnt ikke sin karakter af NIAC. Konflikten er også i disse situationer territorielt afgrænset til den territorialstat, hvori kamphandlingerne finder sted.

[57] FN-pagtens art. 25.
[58] ICTR *Akayesu* 94-4-T, 2. September 1998 pr. 635 - 636.

Kapitel 3
Overblik over gældende folkeret i missionen

1. Indledning

1.1 Kapitlets indhold

Dette kapitel skitserer den folkeretlige ramme for danske væbnede styrkers indsættelser i forskellige scenarier. Ud over at give en introduktion til folkeretten i militære operationer vil kapitlet også fokusere på visse spørgsmål, der gennem tiden har vist sig at kræve særlig opmærksomhed, herunder magtanvendelse, bidrag til forståelse af selvforsvarsbegreberne, menneskerettighedernes anvendelse, danske styrkers juridiske status på fremmed stats område. I beskrivelsen af disse områder indgår relevante dele af dansk ret i analysen.

Afsnit 2 giver et overblik over de forskellige regler og deres anvendelse i forskellige konfliktscenarier. Afsnittet er derfor væsentligt for at forstå, hvilke regler der gælder i operationer uden for væbnet konflikt, og hvilke der gælder i væbnet konflikt. Afsnittet introducerer endvidere manualens behandling af *CNO**, der i øvrigt behandles i konkrete sammenhænge i manualens øvrige kapitler.

Afsnit 3 identificerer de væsentligste folkeretlige regler, der som udgangspunkt gælder i alle typer af militære indsættelser.

Menneskerettighederne og deres anvendelse på militære operationer er et område, der gennem de seneste år har påkaldt sig stor opmærksomhed i den folkeretlige debat. Danske væbnede styrkers forpligtelser efter menneskerettighederne beskrives overordnet i **afsnit 4**, så det er muligt at fastlægge rækkevidden af Danmarks menneskeretlige forpligtelser i en given militær indsættelse, uanset om den finder sted i væbnet konflikt eller ej. Menneskerettighederne, der alene behandles overordnet i denne manual, beskrives desuden i kontekst i manualens øvrige kapitler i det omfang menneskerettighederne vurderes at være relevante i væbnede konflikter.

Kapitlets **afsnit 5** giver en introduktion til den humanitære folkeret, herunder traktater og sædvaneret, samt til andre relevante dokumenter inden for den humanitære

folkeret. Den humanitære folkeret behandles afslutningsvist, fordi denne del af folkeretten kun bliver relevant, hvis der foreligger væbnet konflikt. Derved adskiller den humanitære folkeret sig fra de øvrige folkeretlige regler, der kan have relevans i alle konfliktscenarier.

Afsnit 6 introducerer de missionsspecifikke aftaler. Væsentligst blandt disse er de aftaler, der nærmere fastlægger danske styrkers juridiske status på andre staters område, de såkaldte Status of Forces Agreements (SOFA). SOFA behandles ikke andre steder i manualen, og derfor er beskrivelsen heraf i dette kapitel mere detaljeret end størstedelen af kapitlets øvrige emner.

Afsnit 7 ser nærmere på visse aspekter af magtanvendelse. I væbnede konflikter er magtanvendelsen i overvejende grad reguleret i den humanitære folkeret. I militære indsættelser uden for væbnet konflikt reguleres magtanvendelse af fredstidsreglerne i folkeretten, herunder menneskerettighederne, samt i et vist omfang af de involverede staters nationale retsregler. Som led i denne gennemgang introduceres Rules of Engagement (RoE). RoE er ikke folkeret, men en helt central del af militære missioners styring af alle aspekter af magtanvendelse, uanset om der foreligger væbnet konflikt eller ej. I sammenhæng hermed behandles begreberne selvforsvar og udvidet selvforsvar for at fastlægge disse begrebers nærmere indhold i relevante militære sammenhænge.

Som det er tilfældet med resten af manualen, behandler kapitlet danske styrkers *folkeretlige* forpligtelser. Dansk ret behandles kun i det omfang, det er nødvendigt for at forstå de folkeretlige forpligtelser i den rette sammenhæng.

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Dette kapitel begrænser sig til at identificere gældende folkeret i forskellige indsættelsesscenarier.

Den folkeretlige ramme for militære operationer, der finder sted uden for væbnet konflikt, beskrives nærmere, navnlig i forhold til magtanvendelse og retten til liv, men også i relation til overordnet almindelig folkeret. Manualens kapitel 12 omhandler alle aspekter af dansk ansvar for frihedsberøvede, herunder i militære operationer uden for væbnet konflikt. Derfor beskrives fx en række menneskeretlige forpligtelser nærmere i kapitel 12, hvor de behandles i sammenhæng med anden relevant folkeret. Kapitlerne 13 og 14 beskriver også folkeret på tværs af indsættelsesscenarierne, og kapitel 15 om

retsforfølgning beskriver en række folkeretlige regler om strafforfølgning og visse former for ansvar, der gælder såvel i fred som i krig.

2. Kortlægning af gældende folkeret i militære operationer

2.1 Indledning

Situationen i konfliktområder kan udvikle sig fra fred til væbnet konflikt og omvendt. Sådanne udviklinger kan ske, mens danske styrker er udsendt og engageret i operationen. Det er derfor vigtigt at foretage en **dynamisk kategorisering af konflikten** som forudsætning for at kunne gennemføre militære operationer i overensstemmelse med de dele af folkeretten, der er relevante på et givent tidspunkt. Sådanne vurderinger foretages af myndigheder på strategisk niveau og formidles ad kommandovejen jf. også nedenfor under afsnit 4.4.

2.2 Folkeret i militære indsættelser uden for væbnet konflikt

Militære indsættelser, der finder sted uden for væbnet konflikt, kan være meget forskelligartede. Sådanne missioner kan spænde fra klassisk FN-fredsstøttende missioner til stabilisering af en stats eller regions sikkerhedssituation. Sådanne missioner vil som udgangspunkt ikke involvere FN-styrken som part i en væbnet konflikt, men sådanne scenarier kan ikke udelukkes jf. nærmere kapitel 2.3.4.3.

Der kan også være tale om operationer af mere humanitær karakter, herunder støtte til ofre for naturkatastrofer. Alternativt kan der være tale om indsættelser af den type, som Søværnet har gennemført over en årrække til bekæmpelse af pirateri i farvandet ud for Afrikas Horn eller en luftmilitær operation i form af støtte til andre stater til afpatruljering af luftrum.

Hvis en dansk styrke indsættes i en militær operation, hvor der ikke er – eller ikke længere er - væbnet konflikt, vil det folkeretlige grundlag udgøres af missionsspecifikke resolutioner fra FN´s Sikkerhedsråd, bilaterale aftaler, herunder eventuel invitation fra modtagerstaten, almindelig folkeret og - ikke mindst - menneskerettigheder. Disse regler beskrives nærmere i afsnittene 3-6 nedenfor.

Figur 3.1

Figuren illustrerer et typebillede på, hvad der udgår retlig regulering for danske væbnede styrker i en international militær operation uden for væbnet konflikt.

RETLIG REGULERING I MILITÆRE OPERATIONER UDEN FOR VÆBNET KONFLIKT

2.3 Folkeret i væbnede konflikter

I væbnede konflikter gælder den humanitære folkeret som en særlig del af folkeretten, der er vedtaget af stater med henblik på at regulere stater og ikke-statslige aktørers krigsførelse.

Danmark har deltaget i en række væbnede konflikter siden 1999, hvor danske F-16 fly deltog i NATO´s militære indsats mod Serbien. Siden har der været udsendt styrkebidrag i IAC i Afghanistan, Irak og Libyen samt deltagelse i transnationale NIAC i Irak og Afghanistan. De folkeretlige følger af et dansk engagement i væbnet konflikt behandles overordnet i afsnit 7 og mere detaljeret i øvrige kapitler i denne manual.

Et andet aktuelt spørgsmål er, hvordan danske styrker skal forholde sig i tilfælde, hvor menneskeretlige forpligtelser finder anvendelse i internationale militære operationer, og hvor menneskerettighederne afviger fra den humanitære folkeret. Dette spørgsmål behandles overordnet i afsnit 4.4.

3. Almindelig folkeret

3.1 Indledning

Stater har ved konventioner og traktater forpligtet sig på en lang række områder, der kan have relevans for danske styrker, som er indsat i militære operationer på tværs af konfliktscenarierne. Dette afsnit giver en kortfattet introduktion til de konventioner, der erfaringsmæssigt vurderes at kunne få relevans.

Dette afsnit skitserer alene visse af disse regler og deres helt overordnede betydning for Danmarks internationale militære operationer. Behandlingen er ikke udtømmende, og der bør altid foretages en missionsspecifik folkeretlig analyse af rammerne for Danmarks internationale militære operationer.

3.2 FN-pagten

Pagten om de Forenede Nationer udgør en helt central del af folkeretten.[1] Pagten opretter en række organer under de Forenede Nationer, herunder FN´s Sikkerhedsråd og den Internationale Domstol (ICJ). FN´s Sikkerhedsråd har det overordnede ansvar for den mellemfolkelige fred og sikkerhed. Stater skal, afhængigt af ordlyden, efterleve FN's Sikkerhedsråds resolutioner. Sikkerhedsrådet kan som det eneste mellemfolkelige organ autorisere, at militær magt anvendes imod en medlemsstat, hvis denne har forbrudt sig mod den mellemfolkelige fred og sikkerhed.[2] Autorisationerne tager form af resolutioner der, ud over at beskrive opgaven og den autoriserede magtanvendelse, også kan indeholde afgrænsninger i tid, rum, omfang og ikke mindst grænsedragninger til andre autoriserede indsatser i området.

[1] Bekendtgørelse angående de Forenede Nationers Pagt med tilhørende status for den Mellemfolkelige Domstol, undertegnet i San Francisco den 26. juni 1945.
[2] FN-pagtens art. 24, 25, 39 og 42.

Hvor en sikkerhedsrådsresolution er vedtaget, udgør denne derfor et udgangspunkt for de folkeretlige og militære bestræbelser på at kortlægge gældende folkeret i konkrete militære operationer.

I tilfælde af konflikt mellem de forpligtelser, der påhviler stater ifølge FN-pagten, og staternes forpligtelser i henhold til anden folkeret, går staternes forpligtelser ifølge FN-pagten forud for øvrig folkeret.[3] Dette indebærer bl.a., at bestemmelser i sikkerhedsrådsresolutioner efter omstændighederne vil gå forud for andre folkeretlige forpligtelser.

3.3 Resolutioner fra FN´s Sikkerhedsråd eller Generalforsamling

Side om side med den ovenfor nævnte almindelige folkeret har Danmark forpligtet sig i forhold til en række internationale organisationer. Væsentligst i denne sammenhæng er FN. To organer i FN har i henhold til FN-pagten kompetence til at beskæftige sig med mellemfolkelig fred og sikkerhed, nemlig Sikkerhedsrådet og Generalforsamlingen. Undertiden udsender FN´s Generalsekretær bulletiner eller andre regulativer, men disse har alene virkning for FN´s eget personel og de styrker, der er underlagt FN´s militære ledelse og kontrol.

Folkeretligt er der grund til at sondre mellem Sikkerhedsrådets og Generalforsamlingens resolutioner: Sikkerhedsrådets resolutioner forpligter - afhængigt af deres ordlyd - de stater, som resolutionerne vedrører,[4] hvorimod Generalforsamlingens resolutioner ikke formelt er folkeretligt bindende.[5] Det vil naturligvis altid være væsentligt at undersøge resolutionstekster nærmere for bl.a. at undersøge, om stater pålægges egentlige forpligtelser.

Ud over at adressere konkrete regionale konflikter vedtager Sikkerhedsrådet **tematiske resolutioner** om forhold, der efter rådets vurdering er relevante for den mellemfolkelige fred og sikkerhed. Sådanne temaer omfatter typisk en serie af resolutioner, hvori temaet behandles. Sådanne temaer omfatter bl.a. ”kvinder og fred og sikkerhed”,[6] ”håndvåben”,[7] ”børn i væbnede konflikter”,[8] ”civile i væbnede

[3] FN-pagtens art. 103.
[4] FN-pagtens art. 25.
[5] FN-pagtens art. 11. – 15.
[6] Se fx ”Repertoire of the Practice of the Security Council 17th Supplement 2010–2011 “Women and Peace and Security”.
[7] Se fx ”Repertoire of the Practice of the Security Council 17th Supplement 2010–2011 “Small Arms”.
[8] Se fx ”Repertoire of the Practice of the Security Council 17th Supplement 2010–2011 “Children in Armed Conflict”.

konflikter",[9] "beskyttelse af humanitær hjælp til flygtninge og andre i konfliktsituationer".[10]

Disse resolutioner udgør en del af folkeretten. De relevante resolutioner behandles nærmere i manualens dele om væbnede konflikter i det omfang de indebærer forpligtelser ud over dem, der allerede følger af humanitær folkeret eller menneskerettighederne. Læs fx mere om beskyttelsen af børn og kvinder i væbnede konflikter i kapitel 6.

Resolutionerne er imidlertid ofte også relevante for post-konfliktindsættelser og har en meget bred vifte af adressater, herunder organisationer, stater, FN´s egne missioner mv. Det kan derfor være vanskeligt at kondensere resolutionerne til mere konkrete forpligtelser for staters væbnede styrker i militære operationer uden for væbnet konflikt. Dette arbejde foregår på strategisk plan i et missionsspecifikt setup og kommer til udtryk i planer, der er målrettet de forskellige dele af missionen. Dette vil typisk føre til en opgaveafgrænsning, der inddrager beskyttelsen af civilbefolkningen og særligt udsatte grupper gennem autorisering af magtanvendelse, der er nødvendig for at forhindre overgreb mod civile, herunder særligt mod børn eller kvinder.

Ud over autorisering af magtanvendelse skal der foreligge procedurer for **rapportering** af hændelser, hvor overgreb mod civilbefolkningen finder sted. Heri skal det nærmere beskrives, hvad der forstås ved **overgreb**. Rapportering skal ske uden hensyntagen til, hvem der er gerningsmand bag overgrebet, og der skal være en tilstrækkelig grad af detaljering til, at relevante myndigheder kan foretage nærmere undersøgelser/ efterforskning. Læs mere om meldepligt i kapitel 15.

Beskyttelsen af børn og unge indebærer desuden en vis respekt for **børns ret til undervisning** mv., også i konfliktramte områder. Derfor må der udvises tilbageholdenhed med militær anvendelse af børneinstitutioner, herunder pasningsordninger, skoler og børnehjem. Dette gælder også i situationer, hvor det folkeretlige grundlag, herunder SOFA, i øvrigt gør det muligt at evakuere sådanne institutioner til brug for internationale styrker.[11]

Det sker ikke sjældent, at danske styrker deltager i post-konfliktindsatser i lande, hvor Danmark tidligere har været part i konflikten og i den forbindelse har gennemført angreb, der kan have efterladt **ueksploderet ammunition** eller miner. I sådanne

[9] Se fx "Repertoire of the Practice of the Security Council 17th Supplement 2010–2011 "Protection of Civilians in Armed Conflict"
[10] Se fx FN SR res. 1502 af 26. august 2003 "Violence against humanitarian workers".
[11] FN SR Res. 2143 af 7. marts 2014. Tillæg 3.1.

tilfælde har Danmark en særlig folkeretlig forpligtelse, både i henhold til V. protokol til FN-konvention om visse konventionelle våben, og i henhold til efterfølgende resolutioner fra FN's Sikkerhedsråd.[12] Se kapitel 9.8 for en gennemgang af forpligtelsernes nærmere omfang.

Et andet væsentligt fokusområde for FN er bistand til at sikre, at **humanitær hjælp** når frem til konfliktramte områder. Dette fokus har ført til vedtagelsen af en protokol til konventionen om sikkerhed for FN og associeret personel for derigennem at udvide den legale beskyttelse til også at omfatte humanitære organisationers personel.[13] I tråd hermed har FN's Sikkerhedsråd vedtaget en række resolutioner, der fordømmer overgreb af en hvilken som helst art mod personer, der deltager i humanitære operationer. Samtidig genbekræftes forpligtelsen for parter i væbnet konflikt til at overholde de regler og principper i folkeretten, der finder anvendelse, herunder i den humanitære folkeret om humanitære organisationers adkomst til at bistå med det humanitære arbejde.[14] Reguleringens omdrejningspunkt er ønsket om at sikre, at humanitær hjælp kommer frem til nødlidende. I mange post-konflikt og katastrofescenarier vil det være en prioriteret opgave at skabe så sikre rammer som muligt for humanitær støtte. I en konkret militærfaglig kontekst vil dette ofte indebære eskorteopgaver, beskyttelsesopgaver og/eller tillæg af særlig beskyttet status til nødhjælpsorganisationers personel, materiel og køretøjer. Se mere om humanitære organisationer og parternes forpligtelser i væbnede konflikter i kapitel 6.

3.4 Statsansvarsreglerne

International Law Commission - en ekspertgruppe nedsat af FN - udkom i 2001 med et sæt regler om staters ansvar for brud på internationale forpligtelser.[15] Reglerne fastsætter ikke i sig selv egentlige forpligtelser for stater, men de beskriver betingelserne for, at en stat kan blive ansvarlig for overtrædelse af folkeretten. Reglerne beskriver ganske vist kun staters ansvar, men da dansk militært personel repræsenterer den danske stat, kan personellet pådrage staten Danmark ansvar for brud på folkeretten ud over et eventuelt individuelt ansvar og/eller kommandoansvar. Reglerne har således stor betydning for forståelsen af Danmarks folkeretlige ansvar i navnlig komplekse, multinationale militære samarbejder, hvor der samarbejdes med andre stater, organisationer og private militære samarbejdspartnere. Læs mere om ansvarsfordeling i kapitel 15.

[12] Se præamblen til resolutionen nævnt i note 12.
[13] Optional Protocol to the Convention on the safety of United Nations and Associated Personnel, dated December 8 th 2005.
[14] Se referencen ovenfor i note 11.
[15] Draft Articles on the Responsibility of States for International Wrongful Acts UN DOC A/56/10 2001.

3.5 Traktatretskonventionen

Traktatretskonventionen fastsætter regler for traktaters tilblivelse, suspension og ophør, og den indeholder bestemmelser om, hvorledes stater skal fortolke traktater mv.[16] Disse principper gælder også forståelsen af den humanitære folkeret, men bidrager ikke væsentligt til at afklare problemstillingen om forholdet mellem den humanitære folkeret og menneskerettighederne i situationer, hvor disse kommer i modstrid med hinanden (se afsnit 4.4).

3.6 Havretskonventionen

Konventionen indeholder bl.a. bestemmelser om uskadelig passage af staters territorialfarvande, om anvendelse af det åbne hav til fredelige formål, om krigsskibe og om ret til at etablere national jurisdiktion over for pirateri.[17] Den indeholder desuden bestemmelser om principperne for, hvordan stater definerer territorialgrænserne til søs mv., og som sådan har den fortsat relevans i væbnede konflikter. Konventionen indeholder bestemmelser om, at det åbne hav er forbeholdt fredelige formål.[18] Bestemmelsen er tilsyneladende i strid med den regel, der i San Remo-manualen åbner mulighed for at udføre krigshandlinger på det åbne hav, men med skyldigt hensyn til ikke-krigsførende staters samtidige anvendelse heraf.[19]

Selvom det ikke udtrykkeligt fremgår af konventionen, må Havretskonventionen antages at være vedtaget med særlig henblik på fredstidsregulering og i erkendelse af, at der gælder særlige forhold under væbnede konflikter til søs. Der er derfor ikke væsentlige udfordringer forbundet med at sammenholde konventionen med den sædvaneret, der gennem århundreder har udviklet sig på søkrigsområdet, og som bl.a. i dag kommer til udtryk i San Remo-manualen. Kapitel 14 om maritime operationer behandler spørgsmålet nærmere.

3.7 Chicago-konventionen om civil luftfart

[16] Bekendtgørelse af konvention af 23. maj 1969 om traktatretten.
[17] De Forenede Nationers Havretskonvention af 10. april 1982, ratificeret af Danmark den 2. september 2004.
[18] Havretskonventionen art. 88 og 301.
[19] SRM regler 10 (c) og 36.

Til trods for konventionens titel omfatter den ikke blot civile luftfartøjer, men også statsluftfartøjer, herunder fartøjer, der anvendes til militære formål.[20] Konventionen fastlægger regler for den mellemstatslige lufttrafik, såvel i fredstid som i krig, men indeholder samtidig et påbud til stater om at respektere såvel krigsførende som neutrale staters handlefrihed.[21] Konventionen indeholder bl.a. en særlig regel om "luftfartøjer uden fører", der gør overflyvning betinget af, at territorialstaten giver udtrykkelig og evt. vilkårsbelagt tilladelse.[22]

3.8 Telekommunikationskonventionen

Danmark har tiltrådt en række internationale konventioner vedr. tele,- radio,- satellit- og internet-kommunikation.[23] Medlemsskabet af FN´s Internationale Telekommunikations Union (ITU) er væsentligt, idet stater med Telekommunikationskonventionen bl.a. overlader det til ITU at fordele frekvenser i det elektromagnetiske spektrum, samt fordele satellitbaner mv.[24] Stater forbeholder sig generelt frihed i anvendelsen af militær kommunikation. Også her gælder der imidlertid begrænsninger i bl.a. frekvensanvendelse mv. Disse begrænsninger skal respekteres af danske væbnede styrker i internationale militære operationer uden for væbnet konflikt inden for de rammer, der gælder i konventionen.[25]

3.9 Særlige beskyttelseskonventioner, der gælder såvel i fredstid som i væbnede konflikter

En række traktater har til formål at etablere særlig beskyttelse på et særligt område. Fælles for de her nævnte eksempler er, at de gælder såvel i fredstid som i væbnede konflikter. I væbnede konflikter kan der dog foreligge anden regulering på området. Det er fx tilfældet på området for beskyttelse af kulturarv og det naturlige miljø. I enkelte tilfælde bidrager konventionerne selv med tekst til udredning af eventuelle uoverensstemmelser. I andre tilfælde skal de forskellige reguleringer fortolkes overensstemmende i videst mulige omfang.

---

[20] Bekendtgørelse om Danmarks ratifikation af den i Chicago den 7. december 1944 undertegnede Konvention angaaende Civil Luftfart.
[21] konventionens art. 89.
[22] Konventionens art. 8.
[23] Constitution of the International Telecommunication Union, Geneva 1992 tiltrådt af Danmark 18. juni 1993, implementeret ved bekendtgørelse nr. 127 af 8. december 1994.
[24] Konventionens art. 12 pkt. 78.1. (1).
[25] Konventionens art. 48.

3.9.1 UNESCO-konventionen om beskyttelse af verdens kultur- og naturarv fra 1972

Danmark har tiltrådt konventionen i lighed med 190 andre stater i den hensigt at understøtte respekten for, og beskyttelsen af, verdens kultur- og naturarv. Den overordnede tilgang er, at alle stater har en interesse i, og et formelt ansvar for, identificering, konservering og beskyttelse af denne arv. Konventionen skal ikke forveksles med 1954 Haager-konventionen om beskyttelse af kulturelle genstande i væbnede konflikter med tilhørende protokoller. Denne konvention behandles nærmere i kapitel 6.

Kulturarv er i konventionens forstand arkitektur, men også enkeltstående værker, fx malerier, skulpturer, elementer af arkæologisk karakter såsom inskriptioner eller udgravninger mv. og bygningsværker, der ud fra et historisk, kunstnerisk eller videnskabeligt synspunkt er af enestående universel værdi. **Naturarv** er fysiske eller biologiske formationer af enestående universel værdi fra et æstetisk eller videnskabeligt synspunkt. Det kan også være nærmere afgrænsede geologiske formationer eller naturområder, der udgør habitat for truede planter eller dyrearter, der fra en videnskabelig synsvinkel eller i forhold til bevaringsværdighed udgør en enestående universel værdi.

Konventionen pålægger primært stater at identificere, beskytte og konservere kultur- og naturarv på eget territorium.[26] Idet der er tale om *verdensarv,* påhviler beskyttelse og respekt imidlertid enhver stat. **Således forpligter konventionen stater til at afstå fra direkte eller indirekte at forvolde skade på den identificerede kulturarv.**[27]

UNESCO´s organisationsemblem

Netop identifikationen af beskyttet verdenskultur- eller naturarv er forbundet med udfordringer. Det kan således være vanskeligt at opnå overblik over beskyttede områder, monumenter mv. i et givet land. Derfor er der etableret en identificerings- og registreringsorganisation i UNESCO-regi; Verdensarvskomitéen. På baggrund af indstillinger fra staterne træffer komitéen beslutning om optagelse på ”World Heritage List”. Den opdaterede liste kan læses på UNESCO´s hjemmeside.[28] I forlængelse af

[26] Konventionens art. 3-5.
[27] Konventionens art. 6, stk. 3.
[28] http//:whc.unesco.org.

beslutningen om optagelse på listen er der vedtaget et beskyttelsesemblem, der skal anvendes til at markere beskyttede områder mv., og som derfor kan anvendes som indikator for beskyttelse af danske væbnede styrker på fremmede staters område. Emblemet skal anvendes side om side med UNESCO´s organisationsemblem. Beskyttede områder, bygninger mv. må herefter ikke anvendes til militære formål og skal på anden vis beskyttes og respekteres.

3.9.2 Konventionen om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik af 18. maj 1977

Konventionen indebærer et forbud for stater mod at anvende miljøpåvirkningsteknik, som har udbredte, langvarige eller alvorlige virkninger, som et middel til at påføre nogen anden stat ødelæggelse, skade eller overlast.[29] Miljøpåvirkning defineres som enhver bevidst indgriben i naturprocesser af jordens dynamik, sammensætning eller struktur, herunder dens flora, fauna eller litosfære, hydrosfære, atmosfære eller det ydre rum. Konventionen gælder også i væbnede konflikter. Den supplerer bl.a. TP I, der kræver, at der udvises omhu med at beskytte det naturlige miljø, herunder imod midler og metoder i krig, der påfører miljøet udbredt, langvarig og alvorlig skade, *og som derved* truer befolkningens helbred og overlevelse.[30]

3.9.3 Konventioner fra FN's Internationale Arbejdsorganisation om grundlæggende rettigheder og beskyttelse af arbejdstagere

Vilkårene for ansættelse af lokale i missionsområdet vil ofte være reguleret i Status of Forces Agreements (SOFA) og vil ofte kræve, at den lokale arbejdsstyrke ansættes på samme vilkår som andre offentligt ansatte i modtagerstaten, dvs. den stat, hvori den militære operation finder sted.[31] Også i fravær af SOFA skal modtagerstatens lovgivning respekteres.

Danmark har været medlem af FN's Internationale Arbejdsorganisation (International Labour Organisation - ILO) siden oprettelsen i 1919 og har ratificeret mere end 70 ILO-konventioner, der sikrer **globale minimumsstandarder for arbejdsvilkår** og social sikring til arbejdstagere.[32]

[29] Tiltrådt af Danmark den 19. april 1979 og bekendtgjort den 15. februar 1979 i lovtidende C.
[30] TP I art. 55.
[31] Se fx NATO SOFA art. IX. stk. 4.
[32] International Labour Organization Constitution art. 19, stk. 5 og 6.

Konventionerne forpligter først og fremmest Danmark som stat til at implementere disse standarder i dansk ret på betryggende og effektiv vis. Konventionerne kan være territorialt afgrænset, men det kan besluttes at anvende principperne for personer, der ansættes af den danske stat uden for dansk område.

Kernen af disse konventioner anerkendes som menneskerettigheder. De er universelle og skal respekteres af alle lande. Dette gælder i alt otte konventioner, herunder konventionerne om foreningsfrihed og retten til at føre kollektive forhandlinger, forbud mod børnearbejde, forbud mod tvangsarbejde, ret til lige løn for lige arbejde og forbud mod diskrimination.

I væbnede konflikter gælder desuden en række særlige bestemmelser for arbejde under frihedsberøvelse og på besat område. Disse særlige regler beskrives nærmere i manualens relevante kapitler herom, ligesom kapitel 6 beskriver det ufravigelige menneskeretlige forbud mod slaveri og andre former for ulønnet tvangsarbejde.

Nogle af de ratificerede ILO-konventioner har relevans for det danske forsvar, herunder hvor civile ansættes lokalt til at bistå danske væbnede styrker i **militære operationer uden for væbnet konflikt**. En gennemgang af ILO-kernekonventioner, EU-regulering og danske overenskomster fører til følgende opregning af forhold, danske væbnede styrker **skal være særligt opmærksomme på** som arbejdsgiver for lokalt ansatte:

1) Lokalt ansatte bør være ansat i henhold til skriftlig ansættelsesaftale, der udgør grundlaget for ansættelse, og som bl.a. beskriver ansættelsesperioden, arbejdstid og -sted, samt indeholder bestemmelser om opsigelse og ophævelse i tilfælde af misligholdelse. Aftalen bør beskrive, hvilken løn den ansatte er berettiget til, og hvordan den kommer til udbetaling. Selve lønniveauet bør derimod følge niveauet for tilsvarende tjenesteydelser i modtagerstaten.

2) Ansatte har ret til at organisere sig og føre kollektive forhandlinger. I praksis vil det ofte betyde, at de ansatte kan udpege en tillidsmand.

3) Der må ikke finde usaglig forskelsbehandling sted som led i udvælgelseskriterierne for ansatte.[33]Diskriminationsforbuddet kan være udfordrende at fortolke i praksis, ikke mindst i militære operationer, der finder sted i ustabile områder. Det skyldes, at det ofte vil være nødvendigt at vælge fx tolke/kørere med et særligt etnisk tilhørsforhold eller af et særligt køn eller lignende for at opnå den ønskede effekt af en opgaveløsning. I sådanne tilfælde vil der oftest netop ikke være tale om usaglig forskelsbehandling. Vurderingen heraf bør på denne baggrund evt. drøftes med MJUR eller andre specialister.

[33] Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation dated 25. June 1958, ratificeret af Danmark 22. Juni 1960.

4) Mindstealderen er 18 år for ansatte, der på baggrund af jobbets natur og de nærmere omstændigheder, jobbet udføres under sandsynligt vil kunne udsættes for helbredsfare, sikkerhedsrisiko eller udfordring af unge menneskers moral.[34] Ansættelse ved danske væbnede styrker i militære operationer kan på grund af sikkerhedsrisikoen udgøre en sådan ansættelse, og derfor vil aldersgrænsen i sådanne tilfælde være 18 år.

5) Lokalt ansatte skal have/har ret til en rimelig arbejdssikkerhed, herunder oplysning om de risici, der kan være forbundet med arbejdet og evt. adgang til særligt beskyttelsesudstyr. Kommer en ansat til skade i forbindelse med arbejdet, skal der udbetales arbejdsskadeerstatning.[35]En sådan erstatnings størrelse skal fastsættes i overensstemmelse med lokale standarder herfor.

6) Ansatte skal have/har ret til at holde ferie i rimeligt omfang. Også her bør modtagerstatens regulering af området være retningsgivende for ansattes rettigheder.

7) Ansatte skal have/har ret til løn under sygdom og barsel i et omfang, der fastsættes i overensstemmelse med de standarder, der gælder i modtagerstaten.

3.9.4 Diplomatbeskyttelse

Beskyttelsen er medtaget her, fordi det jævnligt sker, at danske væbnede styrker kommer i kontakt med andre staters diplomater, herunder i operationer uden for væbnet konflikt samt i NIAC af transnational karakter. Danske væbnede styrker skal respektere den akkreditering, diplomatisk personel dokumenterer at have i den stat, hvortil danske styrker er udsendt.

Diplomater, anmeldt til de stedlige myndigheder, nyder immuniteter og privilegier i henhold til Wiener-konventionen af 1961 om diplomatiske forbindelser.[36] Beskyttet personel er typisk udstyret med diplomatisk identifikation og pas, ligesom køretøjer bærer afmærkningen ”CD”, kombineret med anvendelse af særlige karakteristika på nummerplader mv.

Diplomaters køretøjer må stoppes, men ikke undersøges, heller ikke ved checkpoints eller lignende. Det giver anledning til spørgsmålet om, hvorvidt et diplomatkøretøj skal tillades passage ind i et operationsområde, selvom kontrolposten ikke har kunnet undersøge køretøjet nærmere. Udgangspunktet er fri bevægelighed for diplomater. Dette udgangspunkt modificeres imidlertid i henhold til love og bestemmelser

[34] Minimum age convention 1973 (convention no. 138), samt Convention concerning the prohibition and immediate action for the elimination of the worst forms of child labour 17. June 1999, art .3 (d).
[35] Convention Concerning workmen´s compensation for accidents dated 10. June 1925.
[36] Wiener-konventionen af 18. april 1961 om diplomatiske forbindelser.

vedrørende zoner, hvortil adgang er forbudt eller begrænset af hensyn til nationens sikkerhed.[37]

Repræsentationens arkiver, kommunikation og officielle korrespondance er ukrænkelig, og diplomatposten må ikke åbnes eller tilbageholdes. Mapper eller lignende, indeholdende sådanne papirer, skal bære ydre kendetegn herpå. Ukrænkeligheden gælder også *CNO**.[38]

En diplomats person er ukrænkelig og kan ikke underkastes nogen form for tilbageholdelse eller ransagning. Repræsentationens område er ukrænkeligt, og det samme gælder diplomaters private bolig.

Tilsvarende beskyttelsesregler gælder for repræsentationens administrative og tekniske personale.

Wiener-konventionen af 1963 om konsulære forbindelser regulerer retsstillingen for bl.a. konsulære embedsmænd og konsulatområdet.[39] Konsulatsområdet er ukrænkeligt uden konsulatchefens samtykke for så vidt gælder den del af området, der alene anvendes i tjenstligt øjemed. Konsulararkiver og dokumenter er ukrænkelige. Konsulatets personel skal have bevægelsesfrihed samt kommunikationsfrihed. Officiel korrespondance er ukrænkelig og må ikke åbnes eller tilbageholdes.

3.10 Folkeretlig regulering af Computer Network Operations

Danmarks Computer Network Operations *(CNO*)* kapacitet er på nuværende tidspunkt i sin tidlige udvikling. Det er derfor ikke et område, danske styrker har gjort sig en lang række operative erfaringer med.

*CNO** opdeles i tre grundlæggende operationsformer, hvor det i særdeleshed er angrebsdelen, der er relevant i denne manual. De tre operationsformer er:

- Forsvar, der benævnes Computer Network Defence *(CND*)*
- Opklaring, der benævnes Computer Network Exploitation *(CNE*)*
- Angreb, der benævnes Computer Network Attack *(CNA*)*

[37] Wiener-konventionens § 26.
[38] CWM regel 84.
[39] Wiener-konventionen af 24. april 1963 om konsulære forbindelser.

Det kan diskuteres, om cyberspace skal anses som et helt nyt domæne for kamphandlinger, eller om det er mere naturligt at se *CNO** som et nyt kampmiddel, der anvendes på den eksisterende kampplads.

Det kan virke som en teoretisk diskussion, men det har relevans for den måde, hvorpå manualen behandler emnet. Manualen behandler *CNO** som et kampmiddel, der er underlagt den eksisterende folkeret.

At manualen behandler *CNO** som et kampmiddel betyder også, at der ikke er et selvstændigt kapitel om *CNO**, men at *CNO**-aspekter af de generelle regler behandles, hvor det er **særlig relevant** i manualen. Det vil som oftest være i situationer, hvor et *CNA** har effekter, der kan sidestilles med de effekter, der kendes fra konventionelle angreb.

Hvis et *CNA** har effekter, der gør, at det kan sidestilles med et angreb i folkeretlig forstand, er det underlagt de samme regler, som gælder for mere konventionelle angreb, og så skal det behandles som et sådant.

Der skal her skelnes mellem to forskellige former for angreb. For det første et *CNA**, der er anset for et angreb, der kan sidestilles med et konventionelt angreb som behandlet i kapitel 8. For det andet et *CNA**, der er et angreb forstået på den måde, at det giver den stat, der er udsat for det, ret til at udøve selvforsvar efter FN-pagten som behandlet i kapitel 2.

Anvendelse af *CNA** til et konventionelt angreb er ikke svært at forestille sig, og der er en række eksempler på udførelsen af *CNA** i kapitel 8. Omvendt er det sværere at forestille sig et isoleret *CNA**, der bliver anset for et væbnet angreb efter FN-pagtens artikel 51. Såfremt et *CNA** anvendes i sammenhæng med konventionelle militære operationer, skal de samlede følger af angrebene vurderes i forhold til at fastslå, om der er tale om et angreb efter FN-pagtens artikel 51.

Der er også andre eksempler på, at den generelle folkeret har indflydelse på *CNO**. Det kan fx være aktørerne på kamppladsen som er behandlet i kapitel 5, eller reglerne om perfidi og krigslist som er behandlet i kapitel 10.

Selvom manualen ikke særskilt behandler *CNO** aspekter af et folkeretligt område, kan der være aspekter af behandlingen, der har relevans for *CNO**. Fravalget af en særskilt behandling er alene et udtryk for, at en sådan på nuværende tidspunkt ikke har været anset for nødvendigt. Der er da også flere steder i generelle dele af manualen henvist til

Tallin-manualen (CWM) i fodnoter, selvom der ikke har været en særskilt behandling af *CNO** i hovedteksten. Læs mere om Tallin-manualen i afsnit 5.4.2.

4. Menneskerettighederne

Manualen behandler menneskerettighederne overordnet. Dels i dette kapitel, dels i de enkelte kapitler, hvor menneskerettighederne vurderes at have relevans.

4.1 Indledning

Menneskerettighederne udgør grundlæggende rettigheder, der som udgangspunkt gælder alle personer i det pågældende land. Dog er enkelte rettigheder forbeholdt landets statsborgere, ligesom nogle rettigheder retter sig mod særlige persongrupper, der har et særligt beskyttelsesbehov, fx kvinder, flygtninge, mennesker med handicap eller børn. Andre konventioner fokuserer på et særligt tema, fx beskyttelse mod tortur mv. og racediskrimination.

Stater er forpligtede til at sikre, at mennesker **under statens egen jurisdiktion** også faktisk kan nyde de menneskerettigheder, staten har forpligtet sig til at overholde.

Danmark har tiltrådt en lang række internationale menneskerettighedskonventioner. Det gælder fx:

- Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK)
- FN´s konvention om borgerlige og politiske rettigheder (CCPR)
- FN´s konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ESCR)
- FN´s konvention om forbud mod tortur og anden grusom, inhuman eller nedværdigende behandling eller straf (CAT)
- FN´s konvention om afskaffelse af alle former for racediskrimination (CERD)
- FN´s konvention om børns rettigheder (CRC),
- FN`s Konvention om kvinders rettigheder (CEDAW) og
- FN´s konvention om rettigheder for personer med handicap (CRPD)

I det følgende beskrives, hvornår menneskerettighederne finder anvendelse for danske styrker, når de deltager i militære operationer uden for Danmark. Det er i den forbindelse praksis fra den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD), der er lagt til grund for vurderingen heraf.

4.2 Menneskerettighedernes anvendelse uden for Danmark

Menneskerettigheder finder primært anvendelse på statens eget territorium. I visse situationer er en stat – og dermed også landets væbnede styrker - dog undtagelsesvis også forpligtet af menneskerettighederne, når den handler uden for eget territorium.

På baggrund af praksis fra EMD kan det sammenfattende siges, at EMRK som minimum finder anvendelse, når en stat handler uden for eget territorium og udøver fysisk, faktisk kontrol over individer (**personjurisdiktion**), effektiv kontrol over et område (**områdejurisdiktion**), samt når en stat udøver **offentlig myndighed** med en anden stats samtykke.

Personjurisdiktion

Personjurisdiktion vil for det første kunne forekomme i situationer, hvor Danmark frihedsberøver eller på anden vis tilbageholder en person på en anden stats territorium, og personen derved er under danske styrkers fysiske og faktiske kontrol.[40]

En anden situation, hvor der – uden at der er tale om egentlig frihedsberøvelse – antages at foreligge personjurisdiktion, er i tilfælde, hvor danske styrker uden for Danmark har fuld kontrol over fx en militær lejr, et skib eller et fly samt de personer, der opholder sig i lejren mv. I sådanne tilfælde er det dog ikke nok til, at der foreligger personjurisdiktion, at staten blot har kontrol over lejren mv., idet det afgørende er, at staten har fysisk og faktisk kontrol over de personer, der opholder sig i lejren mv.[41] Der vil fx foreligge personjurisdiktion, hvis en person er blevet bragt til en dansk lejr, hvor vedkommende opholder sig under de danske styrkers fysiske og faktiske kontrol med henblik på at blive afhørt.

Det er imidlertid ikke nogen forudsætning for personjurisdiktion, at den frihedsberøvede befinder sig på dansk kontrolleret område. Dette illustreres af en dom, hvor EMD har fundet, at betingelserne for personjurisdiktion også kan være opfyldt i situationer, hvor en stats væbnede styrker bemander checkpoints, idet formålet med sådanne checkpoints er at udøve kontrol med personer, der søger passage herigennem.[42]

---

[40] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 136, EMD *Hassan* vs. *UK* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 76.
[41] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 136.
[42] EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 152.

Personjurisdiktion forekommer naturligt oftest i tilfælde af frihedsberøvelse.[43] Se kapitel 12 for en nærmere gennemgang heraf, herunder også, hvorledes gældende menneskeret forenes med den humanitære folkerets regler i tilfælde af væbnet konflikt.

Områdejurisdiktion

Områdejurisdiktion foreligger, hvor en stat udøver effektiv kontrol over et område beliggende i en anden stat. Efter retspraksis kræves en meget høj grad af kontrol; til gengæld vil hele EMRK, inklusiv de af Danmark tiltrådte protokoller, finde anvendelse.[44]

I de tilfælde, hvor der foreligger **områdejurisdiktion**, kan Danmark blive ansvarlig, ikke blot for danske styrkers egne handlinger, men også for handlinger og undladelser foretaget af lokale retshåndhævende myndigheder. Det er i så fald ikke afgørende for Danmarks ansvar, om de pågældende handlinger udøves af danske styrker selv eller gennem en mere indirekte kontrol med lokale myndigheder, herunder politiet.[45]

Afgørende er derimod primært styrken af Danmarks militære tilstedeværelse i området. Også andre faktorer kan spille ind, fx i hvilket omfang den militære, økonomiske og politiske støtte til den underlagte lokale administration giver den fremmede styrke indflydelse og kontrol i regionen.[46]

I væbnede konflikter, hvor betingelserne for besættelse er opfyldt, vil der kunne opstå spørgsmål om samtidig anvendelse af den humanitære folkeret og menneskerettighederne. Dette spørgsmål er behandlet nærmere umiddelbart nedenfor og i kapitel 11.

Hvis der er områdejurisdiktion, vil ansvaret ofte være delt med organisationer og andre stater, der indgår i den internationale indsats. En sådan indsats vil typisk være struktureret således, at den har en militær, en sikkerhedsmæssig og en mere civil del, der er orienteret mod bl.a. genopbygning. Missionens overordnede planlægning vil ofte tillægge militære styrker ansvaret for at genetablere og opretholde offentlig orden og sikkerhed i området.[47]

---

[43] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 137.
[44] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 138.
[45] EMD *Loizidou* præmis 52-56, EMD *Cypern vs. Tyrkiet* (Appl.No. 25781/94) 10. May 2001 pr. 77 samt EMD *Illascu vs. Moldova and Russia* (Appl. No.48787/99) 8. July 2004 pr. 314.
[46] EMD *Illascu vs. Moldova and Russia* (Appl. No.48787/99) 8. July 2004 pr. 388 - 394.
[47] Se fx FN SR resolution 1244 10. June 1999 vedr. situationen i Kosovo.

Offentlig myndighed

EMD har endvidere anvendt en tredje jurisdiktionsform, der af domstolen betegnes "public powers". Det kan på dansk mest retvisende oversættes til "**Offentlig myndighed**".[48] Ifølge domspraksis foreligger en sådan jurisdiktion, hvor en stat på baggrund af territorialstatens invitation eller dens udtrykkelige eller stiltiende samtykke udøver hele eller dele af territorialstatens offentlige myndighed.[49] Det kan være i form af udøvende myndighed eller domsmyndighed. Det er afgørende, at overtrædelsen i den konkrete situation kan henregnes (knyttes) til den involverede troppebidragydende stat snarere end til territorialstaten.[50]

> EMD har fx fundet ekstraterritorial jurisdiktion i en sag, hvor stater (Storbritannien og USA) midlertidigt havde påtaget sig ansvaret for sikkerheden, herunder bl.a. håndhævelsen af den offentlige orden i Irak.[51] Domstolen fandt altså jurisdiktion i sagen, selvom hverken betingelserne for person- eller områdejurisdiktion var opfyldt. Domstolen tillagde det afgørende vægt i denne sag, at Storbritannien udøvede myndighed, der normalt tilkom Irak, og at Storbritannien udøvede denne myndighed på baggrund af Iraks invitation eller udtrykkelige eller stiltiende samtykke.[52]

Sagen vedrørte retten til liv, herunder kravet om, at individer beskyttes mod vilkårlig berøvelse af deres liv, og at den stat, der udøver sådan offentlig myndighed, afholder sig fra selv at anvende dødelig, væbnet magt, der ikke opfylder konventionens krav.

Ofte vil også andre menneskerettigheder være relevante. Hvor danske styrker tager del i offentlige myndighedsopgaver på baggrund af en invitation fra territorialstaten jf. ovenfor, må det bero på en konkret vurdering, hvilke menneskerettigheder, der er relevante, herunder ud fra en vurdering af de myndighedsopgaver, der udøves, og hvilke menneskeretlige problemstillinger, det vil kunne udløse.

Sammenfattende om Danmarks ansvar for overholdelse af menneskerettigheder i militære operationer

Danske væbnede styrker er **forpligtede** til at overholde relevante menneskerettigheder i militære operationer, hvor Danmark udøver ekstraterritoriel jurisdiktion i form af personjurisdiktion, områdejurisdiktion eller ved at danske styrker udøver offentlig myndighed. Hvilke menneskerettigheder, der er relevante i de enkelte tilfælde, kræver en nøje granskning af den enkelte mission og grundlaget herfor, jf. kapitel 2.

---

[48] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 135 og 149.
[49] EMD *Bankovic vs. Belgium and others* (Appl.No. 52207/99) 12. December 2001 pr. 71.
[50] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 135.
[51] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 144- 148.
[52] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 135.

Figur 3.2
Figuren illustrerer de tre typer af tilfælde jf. ovenfor, hvor Danmarks menneskeretlige forpligtelser gælder i missionsområder (ekstraterritoriel jurisdiktion). Disse typetilfælde gælder uafhængigt af, om der foreligger væbnet konflikt eller ej.

4.3 Særligt om danske styrker indsat under FN´s militære kommando

FN´s fredsbevarende styrker er en del af FN´s organisation.[53] FN har som organisation også menneskeretlige forpligtelser, der skal overholdes af de styrkebidrag, der stilles til rådighed.[54] FN har ikke tiltrådt menneskerettighedskonventioner, men er forpligtet af sædvaneretten, og kan ifalde ansvar som organisation i tilfælde af, at FN´s fredsbevarende styrker overtræder disse forpligtelser.[55]

I mange situationer indsættes danske styrker i rammen af en sådan fredsoperation, der er under **militær kommando af FN**, dvs. hvor styrken er underlagt en af FN udpeget militær chef, der refererer direkte til FN, og som befaler direkte til underlagte enheder.

[53] Brev af 3. februar 2004 fra UN Legal Counsel til Director of Codification Division.
[54] Draft Articles on Responsibility of International Organizations June 2011 A/CN.4/L.778, art. 7.
[55] ICJ advisory opinion April 11th 1969 ”Reparation for Injuries Suffered in the Service of The United Nations” para 174.

Det er i sådanne operationer **FN, der fastsætter relevante operative procedurer,** RoE mv., i forhold til overholdelsen af menneskerettighederne, og som danske styrker skal overholde. FN's regler og procedurer stemmer overordnet med Danmarks forpligtelser, der dog i visse tilfælde, bl.a. hvor danske forpligtelser er videregående, vil være yderligere uddybet i nationale direktiver afhængigt af missionen og de opgaver, det danske styrkebidrag skal løse.

EMD har udvist tilbageholdenhed med at pådømme medlemsstaters overholdelse af EMRK i FN-ledede fredsstøttende operationer under henvisning til, at det ville være utidig indblanding i FN's virke som overordnet ansvarlig for mellemfolkelig fred og sikkerhed.[56]

Hvis dansk militært personel overtræder straffeloven eller militær straffelov under sådanne missioner, kan den strafbare handling efter omstændighederne være underlagt dansk straffemyndighed. Læs mere herom i kapitel 15.4.2.

Læs mere nedenfor under 5.5 om den humanitære folkerets anvendelse i FN-ledede operationer, samt i kapitel 12.2.5 om frihedsberøvelser, der finder sted i sådanne operationer.

4.4 Menneskerettigheder i væbnet konflikt

Menneskerettighederne gælder som udgangspunkt altid. Menneskers grundlæggende rettigheder er ikke afhængige af, om der foreligger væbnet konflikt eller anden ekstraordinær situation. Væbnede konflikter kan naturligvis udgøre et særligt pres på individers rettigheder såsom retten til liv, sikkerhed og frihed.

I nogle tilfælde har stater under vedtagelsen af menneskerettighedskonventioner udtrykkeligt taget stilling til reglernes anvendelse i væbnede konflikter eller andre særlige situationer. Derfor er der indbygget en vis fleksibilitet i enkelte rettigheder. Det åbner mulighed for, at stater i deres nationale retsregler kan regulere den enkelte rettigheds nærmere omfang under hensyntagen til en eventuel trussel mod et medlemslands interne sikkerhed.

[56] Se vedr. EMRK EMD *Behrami og Saramati vs. France and Others* (Appl.No.71412/01 and 78166/01) 2. May 2007 2007 pr. 140-141 samt 149.

Visse menneskerettighedskonventioner åbner mulighed for, at stater kan **derogere**, dvs. fravige, fra visse af konventionens rettigheder i tilfælde, hvor den pågældende medlemsstats interne sikkerhed er alvorligt truet. EMRK og CCPR er eksempler herpå.[57]

Visse menneskerettigheder er dog **ufravigelige** og kan derfor ikke gøres til genstand for derogation. Det gælder først og fremmest retten til liv (bortset fra dødsfald som følge af lovlige krigshandlinger), forbud mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf, slaveri, og straf uden straffehjemmel.[58]

Den humanitære folkeret gælder som nævnt i kapitel 2 som udgangspunkt kun i væbnede konflikter.

I væbnede konflikter kan der i enkelte tilfælde være uoverensstemmelser mellem menneskerettighederne og den humanitære folkeret. Et eksempel er menneskerettighedernes beskyttelse af retten til liv over for den humanitære folkerets regler om kombattanters ret til direkte deltagelse i kamphandlinger.

Men menneskerettighederne supplerer også den humanitære folkeret på en lang række områder. Det gælder ikke mindst for de fundamentale garantier, der gælder, når personer befinder sig i en konfliktparts varetægt.[59] Disse fundamentale garantier behandles sammen med andre rettigheder for personer i dansk varetægt i manualens relevante kapitler.

I det omfang, menneskerettighederne gælder uden for Danmarks grænser, skal danske væbnede styrker i videst muligt omfang fortolke de to regelsæt på en måde, så de harmonerer bedst muligt indbyrdes. Dette forudsætter en nøje folkeretlig analyse af den enkelte konflikt og situation, herunder af hvilke regler, der gælder i de forskellige stadier af konflikten.

Kampes intensitet ændrer sig, og graden af kontrol med områder varierer. Det er altså ikke blot et spørgsmål om at identificere menneskerettigheder af relevans for en konkret væbnet konflikt, når første hold af et troppebidrag tilgår en international militær operation, men også et spørgsmål om at gøre det kontinuerligt. Denne vurdering foretages af Forsvarsministeriet på baggrund af en løbende vurdering af de faktiske forhold i missionsområdet, og konsekvenserne heraf formidles ad kommandovejen til den indsatte danske enhed.

---

[57] EMRK art. 15, stk. 1 og CCPR art. 4, stk. 1.
[58] EMRK art. 15, stk. 2 og CCPR art. 4, stk. 2. Efter CCPR er en række yderligere rettigheder ufravigelige, fx retten til religionsfrihed, jf. art. 4, stk. 2.
[59] Fx TP I art. 75 ff og TP II art. 4 og 5.

4.5 Særligt relevante, grundlæggende menneskerettigheder

Som det er nævnt ovenfor, må løbende folkeretlig analyse afklare, hvilke rettigheder, danske styrker er forpligtet til at overholde under hensyntagen til missionens opgaver og de særlige forhold, der gør sig gældende i missionsområdet og relevante menneskerettigheders anvendelighed i situationen.

Herunder gives en række eksempler på hvilke menneskerettigheder, der kan være relevante for militære operationer. Listen er ikke udtømmende og andre rettigheder vil derfor kunne være relevante, afhængigt af situationen.

I væbnede konflikter suppleres denne gennemgang af den opregning af fundamentale rettigheder i væbnet konflikt, der er foretaget i kapitel 6.

1. Retten til livet, herunder forbud mod dødsstraf.[60]
Retten til liv har naturligt relevans i militære operationer, hvori der er autoriseret brug af dødelig væbnet magt under visse nærmere omstændigheder. Retten til liv er meget bredspektret. Den rummer bl.a. aspekter, der relaterer sig til forbuddet mod dødsstraf, til myndigheders magtanvendelse og undersøgelsespligten i tilfælde af mistænkelige dødsfald. Alle aspekter er relevante, når forpligtelsen til at iagttage retten til liv følger af en af de tre ovenfor nævnte "jurisdiktionsformer".

I operationer, hvor ingen af de tre jurisdiktionsbetingelser er opfyldt, skal danske væbnede styrker respektere de aspekter af retten til liv, der knytter sig til egen magtanvendelse.[61] Der er derfor lagt særlig vægt på disse aspekter, herunder at der skal foreligge absolut nødvendighed i tilfælde, hvor dødelig væbnet magt anvendes mod andre end kombattanter og civile, der tager direkte del i fjendtlighederne i væbnede konflikter. Dette aspekt af rettigheden er behandlet nærmere nedenfor i afsnit 7.4 i sammenhæng med gennemgangen af rammerne for magtanvendelse i internationale militære operationer.

2. Forbud mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf.[62]
Dette absolutte forbud knytter sig navnlig til danske væbnede styrkers behandling af frihedsberøvede og behandles derfor nærmere nedenfor i manualens kapitel 12. I disse tilfælde vil der foreligge *personjurisdiktion**.

3. Ret til personlig frihed og sikkerhed.[63]
Frihedsberøvelse kan kun ske i overensstemmelse med nærmere betingelser fastsat ved lov. Det betyder bl.a., at frihedsberøvelsen skal have hjemmel i national ret. Indgrebet skal endvidere være nødvendigt, dvs. stå i rimeligt forhold til formålet. Derudover kræves det, at frihedsberøvelse følger et af de legitime formål (frihedsberøvelsesgrunde), der er oplistet i EMRK art. 5.

---

[60] Se bl.a. UNDHR art. 3, EMRK art.2 og CCPR art. 7.
[61] Tillæg 3.2.
[62] Se fx UNDHR art. 5, EMRK art. 3, CCPR art. 7 og CAT.
[63] Se fx UNDHR art. 9, EMRK art. 5 og CCPR art. 9-11.

Begrænsninger
Det påhviler territorialstaten at gennemføre lovgivning, der hjemler den fredsstøttende styrke samt andre relevante myndigheder de nødvendige muligheder for at foretage sådanne frihedsberøvelser. I tilfælde, hvor det pågældende land er under hel eller delvis besættelse, vil denne pligt påhvile besættelsesmagten, jf. nærmere om besættelsesmagtens adgang til at gennemføre lovgivning med virkning for det besatte område i kapitel 11.

Begrænsninger i bevægelsesfriheden i forbindelse med militære operationer
Individers ret til at færdes frit og til frit at vælge opholdssted vil ofte være udfordret i stater, der er eller har været katastrofe- eller konfliktramt. Der kan foretages sådanne begrænsninger i udøvelsen af retten til at færdes frit og til frit at vælge opholdssted, som er i overensstemmelse med loven, og som er nødvendige af hensyn til de formål, der er oplistet i artikel 2 i protokol 4 til EMRK, herunder den nationale sikkerhed eller den offentlige tryghed.

4. Retten til respekt for privatliv og familieliv[64]
Enhver har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance. Rettigheden kan være relevant i alle de tre jurisdiktionsformer, der er nævnt ovenfor i afsnit 4.2.

Begrænsninger
Begrænsninger kan ske i overensstemmelse med nærmere betingelser fastsat ved lov og kun, hvor det er nødvendigt i et demokratisk samfund af hensyn til den nationale sikkerhed, den offentlige tryghed eller landets økonomiske velfærd, for at forebygge uro eller forbrydelse, for at beskytte sundheden eller sædeligheden eller for at beskytte andres ret og frihed.

Særlig relevans i militære operationer
Indgreb i privat- og familielivet er forholdsvist hyppigt forekommende i internationale militære operationer i og uden for væbnet konflikt. Sådanne indgreb kan fx bestå i:

- Visitation af personer samt ransagning af private hjem eller køretøjer
- Anvendelse af privat ejendom til brug for militære forlægninger eller lignende i henhold til statusaftaler
- Indhentning eller indsamling af persondata, herunder DNA eller andre *biometriske data*[*65]
- Ødelæggelser eller skade på privat ejendom i forbindelse med militære troppebevægelser
- Indgreb i meddelelseshemmeligheden, dvs. kommunikation af privat karakter, herunder aflytning, overvågning af datatrafik mv.

5. Retten til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed[66]
Enhver har ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed. Retten indebærer bl.a. en ret til alene eller sammen med andre at udøve sin religion eller tro gennem gudstjeneste, undervisning, andagt og overholdelse af religiøse skikke offentligt eller privat. I forhold til religionsfrihed indebærer retten bl.a., at man ikke må tvinges til at angive sin religion, og at man har ret til at udøve eller manifestere sin religion på forskellig vis. Det kan fx være ved bøn, påklædning, særlig tilberedning af fødevarer eller ved at forkynde, udbrede og forsøge at overbevise andre, ved deltagelse i religiøse fællesskaber uden unødig statslig indblanding eller ved at mødes, herunder til andagt.

---

[64] Se fx UNDHR art. 12, EMRK art. 8 og CCPR art. 17.
[65] EU´s Menneskerettighedscharter af 18. december 2000, art. 8.
[66] Se bl.a. UNDHR art. 18, EMRK art. 9 og CCPR art. 18 og 19.

Rettighederne vil have størst relevans i situationer, hvor der foreligger *områdejurisdiktion**, herunder i tilfælde af besættelse, men de vil også kunne have betydning, hvor der foreliggeraf *personjurisdiktion**.

Begrænsninger
Retten til at udøve sin religion kan underlægges begrænsninger, men kun sådanne, "der er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige sikkerhed, for at beskytte offentlig orden, sundheden eller sædeligheder eller for at beskytte andres ret og frihed". Hensynet til den nationale sikkerhed kan ikke begrunde begrænsninger.[67]

Særligt om militære operationer
Respekten for denne rettighed udfordres ofte, hvor danske styrker frihedsberøver individer, men det kan også være i situationer, hvor militære operationer på anden vis kan siges at gribe ind i udøvelsen af rettigheden, fx i forbindelse med helligdage. Særligt i forhold til bæring af særlig beklædning, som led i udøvelse af religionsfriheden, kan hovedbeklædning i nødvendigt omfang kræves aflagt i forbindelse med adgangskontroller eller fotografering til id-kort.[68]

Er der grund til at frygte for den offentlige tryghed, "public safety", kan der i nødvendigt omfang gribes ind overfor en religiøs sammenslutning med henblik på at afklare, om sammenslutningen udøver aktiviteter til skade for fx befolkningen eller den nationale tryghed.[69]

6. Retten til ytrings-, forsamlings- og foreningsfrihed[70]
Enhver har ret til ytringsfrihed samt til at deltage i fredelige forsamlinger og til foreningsfrihed. I områder, hvor der foreligger områdekontrol, gælder rettighederne i fuldt omfang, herunder også staters forpligtelser til at beskytte rettighedernes udfoldelse. Hvor der ikke foreligger områdejurisdiktion, gælder alene, at rettighederne skal respekteres af danske styrker. Begrænsninger heri kun bør finde sted, hvis det er nødvendigt for at opnå et mål, der relaterer sig til løsningen af den militære opgave, fx typisk at opretholde eller genetablere offentlig ro og orden.

Forsamlingsfriheden indebærer, at mennesker har ret til at forsamle sig fredeligt. Denne menneskeret fremhæves her, fordi militære operationer ofte finder sted i områder, hvor mennesker samles offentligt for at give deres mening til kende om forskellige forhold, der relaterer sig til udviklingen i territorialstaten. Ytrings-, forsamlings- og foreningsfriheden kan dog vanskeligt behandles helt adskilt, idet forsamlingsfriheden ofte understøtter individers ret til at ytre sig, og foreningsfriheden er illusorisk, hvis ikke foreningens medlemmer har mulighed for at forsamle sig om foreningens virke.

Begrænsninger
Stater kan fastsætte sådanne begrænsninger i retten til ytringsfrihed, som er foreskrevet ved lov, og som er nødvendige af hensyn til f.eks. den nationale sikkerhed eller offentlige tryghed.[71] Der kan også foretages

[67] EMRK art. 9, stk. 2.
[68] EMD *Arac vs. Turkey (*Appl.No.69037/01) 23. september 2006*,* EMK i sagen *Karaduman* (Appl.No. 44774/98) 3. maj 1993 og EMD *El-Morsli* (Appl.No.15585/06) 4. marts 2008.
[69] EMD *Metropolitan Church of Bessarabia* (Appl. No. 45701/99) 13. december 2001, pr. 113.
[70] UNDHR art. 19–20, EMRK art. 10–11 og CCPR art. 20-22.
[71] EMRK art. 10, stk. 2.

begrænsninger i retten til forsamlings- og foreningsfrihed, hvis begrænsningen er foreskrevet ved lov og er nødvendig af hensyn til f.eks. den nationale sikkerhed eller den offentlige tryghed.[72]

Særligt om militære operationer
Det forekommer, at militære styrker indsættes til kontrol med demonstrationer, der truer med at udvikle sig til egentlige opløb og uroligheder. Det forekommer også, at militære styrker i særligt uroplagede områder må begrænse forsamlingsfriheden.

7. Forbud mod diskrimination
Diskriminationsforbuddet findes i forskellige afskygninger i forskellige menneskerettighedskonventioner.[73] Diskriminationsforbuddet handler i høj grad om måden, stater udmønter menneskeretlige forpligtelser på. Stater må således sikre alle rettighederne uden diskrimination på baggrund af køn, race, hudfarve, sprog, religion, politisk eller anden overbevisning, national eller social oprindelse, tilhørsforhold til et nationalt mindretal, formueforhold, fødsel eller andre forhold.[74]

Begrænsninger
Der kan forekomme saglige grunde til at forskelsbehandle. Mennesker, der befinder sig i samme situation, skal behandles ens. Der må kun ske forskelsbehandling, hvis der foreligger en objektiv og rimelig grund hertil.[75] Hvilket hensyn, der udgør en sådan objektiv og rimelig grund, afhænger af, hvilken rettighed, der gøres indgreb i.

Særligt om militære operationer
Lovlig forskelsbehandling vil fx kunne forekomme i missionsområder, hvor konflikter er eller har været af interetnisk karakter, og hvor det derfor kan være nødvendigt at holde etniske grupper adskilt i forskellige sammenhænge, fx i forbindelse med valghandlinger, demonstrationer, uddeling af humanitær hjælp eller lignende.

8. Mennesker med handicap og forbud mod diskrimination på baggrund af handicap[76]
FN´s Handicapkonvention (CRPD) forpligter dels stater tilat sikre menneskerettighederne for mennesker med handicap dels at beskytte disse mennesker mod diskrimination. Selvom konventionen ikke udtrykkeligt afgrænser anvendelsesområdet, ligesom de fleste andre konventioner gør, må den antages at være særlig relevant i tilfælde af *person- og områdejurisdiktion**. Konventionen skal i øvrigt respekteres af danske væbnede styrker i det omfang, det er muligt og relevant i sammenhæng med de opgaver, der tilkommer styrken i den enkelte mission.[77]

Konventionen omfatter en bestemmelse, der sigter på ”risikosituationer”, herunder også væbnede konflikter, humanitære nødsituationer og naturkatastrofer. Herefter skal stater i overensstemmelse med deres forpligtelser efter den humanitære folkeret og menneskerettighederne træffe alle nødvendige foranstaltninger til at sikre mennesker med handicap beskyttelse og sikkerhed.[78]

---

[72] EMRK art. 11, stk. 2.
[73] Se bl.a. UNDHR art. 7, EMRK art. 14 og CCPR art. 2 og 26.
[74] EMRK art. 14 og CCPR art. 26.
[75] EMD *DH vs.Czech Republic* (Appl.No 57325/00) 13. November 2007 pr. 175.
[76] FN´s Handicapkonvention af 13. december 2006 (CRPD).
[77] Tillæg 3.3.
[78] CRPD art. 11.

Særlig relevans i militære operationer
Der vil i de nævnte risikosituationer forekomme forskellige former for interaktion, også med mennesker, der har fysiske eller psykiske handicap, med eller uden relation til konflikten.
Mennesker med handicap kan have behov for særlig støtte i sådannesituationer. Denne støtte skal primært ydes af territorialstaten, men der kan være situationer, hvor danske styrker bør have øje for de særlige behov, mennesker med handicap har. Det gælder fx i evakueringssituationer, hvor evt. mobilitetsbegrænsninger kan afhjælpes, eller i kommunikation med civilbefolkningen, hvor man skaltilsikre, at også mennesker med handicap kan etablere dialog med danske væbnede styrker.

9. Børns beskyttelse[79]
Konventionen centrerer sig om barnets tarv. Børn er i konventionens forstand enhver, der ikke er fyldt 18 år, med mindre barnet bliver myndigt efter den lov, der gælder for barnet.[80] Det vil i mange situationer være vanskeligt at bestemme et ungt menneskes alder. I fravær af troværdig dokumentation skal der ved tvivl gælde en formodning for alder under 18 år. Statsparterne forpligtes bl.a. til at sikre børns overlevelse og udvikling i videst muligt omfang. Staten skal respektere børns ret til familierelationer. Det kan dog være nødvendigt at separere barnet fra én eller begge forældre. Det kan være tilfældet, hvor én forælder eller begge forældre eller barnet selv frihedsberøves. Se nærmere herom i kapitel 12, herunder om pligten til at holde pårørende underrettet om frihedsberøvelse af familiemedlemmer og hvor de frihedsberøvede opholder sig.[81] Børnekonventionen omfatter en lang række andre rettigheder, herunder en konkretisering af mere generelle menneskerettigheder i et barns perspektiv.

Konventionen indeholder også forpligtelser for staterne til at rehabilitere tidligere børnesoldater. Deltagerstaterne skal træffe alle passende forholdsregler for at fremme fysisk og psykisk helbredelse og resocialisering af et barn, der har været udsat for enhver form for forsømmelse, udnyttelse eller misbrug, tortur eller anden form for grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf eller væbnede konflikter. Sådan helbredelse og resocialisering skal finde sted i omgivelser, der fremmer barnets sundhed, selvrespekt og værdighed.[82] Forpligtelsen har særlig relevans i tilfælde af område- eller personjurisdiktion.

Begrænsninger
Staten skal som udgangspunkt respektere børns ytrings,- forsamlings- og foreningsfrihed samt ret til religionsudøvelse. Begrænsninger kan dog berettiges i særlige situationer, hvor modstående hensyn berettiger det. Fælles er at begrænsninger kun kan finde sted i henhold til lov og hvis de er nødvendige til beskyttelse af national sikkerhed, offentlig orden eller folkesundhed eller sædelighed eller af hensyn til andres rettigheder.[83]

Særlig relevans i militære operationer
Danske væbnede styrker vil ofte være indsat i post-konfliktområder, hvor børn har været udsat for væbnet konflikt, mishandling eller udnyttelse. Deres situation vil ofte spille en betydelig rolle for de humanitære indsatser og vil være i fokus hos stater og civile organisationer, herunder også NGO´er, i arbejdet med den civile del af stabiliserings- og genopbygningsarbejdet. Danmark har i en række internationale indsatser valgt at deltage i civile genopbygningsindsatser med fokus på børns vilkår. I nogle missioner har det danske forsvar bidraget ved at skabe fornødne sikkerhedsmæssige rammer for genopbygning af skoler eller andre

[79] FN´s børnekonvention af 20. november 1989 samt tilhørende protokoller.
[80] FN´s børnekonvention, art. 1.
[81] Børnekonventionens art. 9, stk. 4.
[82] Børnekonventionens art. 39.
[83] Børnekonventionens art. 13–15.

institutioner for børn. I enkelte operationer har det danske forsvar, i rammen af *CIMIC**, selv forestået sådanne projekter, navnlig hvor sikkerhedssituationen ikke endnu har tilladt civile organisationer at forestå sådant arbejde. Disse valg er truffet som led i en sammenhængende strategisk tilgang til indsatsen, og ikke nødvendigvis fordi Danmark har ment sig folkeretligt eller menneskeretligt forpligtet hertil. Ikke desto mindre er prioriteringen i god tråd med såvel Børnekonventionen som med den humanitære folkerets regler på området.

Børns rettigheder kan herudover have særlig relevans for væbnede styrker, fx hvor børn og børns forældre frihedsberøves, såres eller måske omkommer i forbindelse med danske styrkers magtanvendelse. Eller hvor børn, uafhængigt af danske styrkers magtanvendelse, henvender sig til danske styrker for at genfinde forældre eller andre værger. I sådanne tilfælde skal barnets tarv sikres gennem informering af eventuel tilbageværende familie. I situationer, hvor børn fremstår værgeløse, skal der skabes kontakt til civile myndigheder i territorialstaten eller, til civile organisationer, der er tillagt opgaven med henblik på at genforene barnet med dets eventuelle værge. Findes der ingen værge, skal stamme eller myndigheder kontaktes, så de kan tage vare på barnets tarv i forældrenes midlertidige eller varige fravær.[84]

10. Kvinders beskyttelse

Beskyttelse af kvinder står højt på menneskerettighedsdagsordenen. Centralt herfor er FN´s konvention om afskaffelse af alle former for diskrimination mod kvinder, som Danmark har tiltrådt. Hertil kommer bl.a. forbuddet mod diskrimination på baggrund af køn, som er berørt ovenfor. Danmark har endvidere tiltrådt FN's konvention om afskaffelse af alle former for diskrimination mod kvinder.[85] Denne konvention kan have relevans for alle jurisdiktionstyper.

I tillæg til konventionerne om kvinders rettigheder, har også FN´s Sikkerhedsråd sat beskyttelsen af kvinder på dagsordenen, navnlig med henblik på at forhindre seksuelle overgreb. Det har udmøntet sig i flere resolutioner, der henleder staters og FN-organers opmærksomhed på området.[86]

Overgreb af seksuel karakter, så som voldtægt, seksuelt motiveret slaveri, tvungen prostitution, tvungne graviditeter, tvangssterilisation og andre seksuelle overgreb, er krigsforbrydelser.[87] Tvungne graviditeter tillige vil kunne udgøre forbrydelser mod menneskeheden.[88] Læs mere herom i kapitel 6.

Særlig relevans i militære operationer

Beskyttelse af kvinder og respekt for kvinders integritet har relevans i mange forskellige situationer inden for og uden for væbnede konflikter.

Hvor der er dansk jurisdiktion, som beskrevet i afsnit 4.2.4, rækker beskyttelsesansvaret videre end i tilfælde, hvor der ikke er jurisdiktion. I sådanne situationer skal danske styrker effektivt beskytte kvinder mod overgreb bl.a. ved at holde kvinder og mænd adskilt under frihedsberøvelse. Der bør udarbejdes retningslinjer til bevogtningspersonalet, der retter særlig opmærksomhed på værdighed og integritet, opsættes overvågning over evt. fællesområder mv. Læs mere detaljeret herom i kapitel 12.

[84] Børnekonventionens art. 20.
[85] Bekendtgørelse nr. 83 af 9. september 1983.
[86] Se fx FN SR resolution 2122 18.October 2013 aiming to strengthen Women´s role in All Stages of Conflict Prevention.
[87] ICC-Statutten art, 8.b (xxii) og 8.e (vii).
[88] ICC-Statutten art. 7 (f).

I besatte områder kan beskyttelsesansvaret, ud over mere konkrete, praktiske beskyttelsestiltag i form af retshåndhævelse mv., handle om at se nærmere på territorialstatens lovgivning for at sikre, at kvinders beskyttelse er afspejlet heri.

5. Humanitær folkeret

5.1 Indledning

Den humanitære folkeret gælder som udgangspunkt **kun i væbnede konflikter**. Der er dog visse væsentlige undtagelser.

For det første gælder reguleringen af en række våben "under alle omstændigheder", dvs. såvel i væbnede konflikter som i militære operationer uden for væbnet konflikt. Se kapitel 9 om våben for en nærmere gennemgang heraf. For det andet omfatter den humanitære folkeret også bestemmelser, der forpligter stater til at gennemføre implementering og uddannelse i fredstid af forskellig karakter, jf. nærmere i kapitel 15. I relation til anvendelsen af det beskyttede emblem, det røde kors, den røde halvmåne og den røde krystal, gælder samme restriktioner i fredstid for brugen heraf, herunder i internationale militære operationer uden for væbnet konflikt.[89] Se nærmere herom i kapitlerne 7 og 10.

Når det står klart, at der foreligger en væbnet konflikt af en vis type, og parterne er identificeret, skal det undersøges:

1) Hvilke relevante traktater parterne hver især har tiltrådt. I NIAC skal man undersøge, hvilke traktater territorialstaten har tiltrådt. Se nærmere nedenfor. Bagest i dette kapitel findes en oversigt over den humanitære folkerets traktater og deres anvendelse på de to konflikttyper, herunder de tre underkategorier af NIAC.

2) Om der er **folkeretlig sædvane**, der finder anvendelse i konflikten**.** Det har bl.a. betydning, hvor en traktat ikke finder anvendelse på den konkrete konflikt, fordi traktatens anvendelse er betinget af, at alle stater, der deltager i konflikten, har tiltrådt traktaten, og denne betingelse ikke er opfyldt. Der vil imidlertid ofte være større eller mindre dele af konventionen, der er udtryk for folkeretlig sædvane. Folkeretlig sædvane forpligter alle parter i væbnede konflikter, og udfordringen i sådanne tilfælde bliver derfor at finde frem til, hvad der er sædvaneret. Se afsnit 5.4 nedenfor. Ud over disse situationer vil der kunne forekomme konflikter, hvor ingen af konfliktens parter har tiltrådt relevante traktater. I sådanne situationer er identificeringen af eventuelle sædvaneretlige regler så meget desto mere relevant.

[89] GK I art. 44 hhv. TP III art.6.

5.2 Internationale væbnede konflikter (IACs)

I dette afsnit gennemgås de væsentligste konventioner med det sigte at bistå med en konfliktspecifik afklaring af, om de enkelte konventioner gælder i konflikten.

Haagerkonventionerne (HK)

Haagerkonventionerne fra 1907, herunder ikke mindst HK IV annex om landkrigsoperationer (HLKR), gælder traktatretligt i alle IACs, hvis alle konfliktens parter har tiltrådt dem. Konventionerne har imidlertid en meget udbredt tilslutning og vil derfor være gældende i langt de fleste IACs. Hertil kommer, at navnlig HK IV med tilhørende annex i dag anses for at udgøre en folkeretlig sædvane med den virkning, at reglerne skal overholdes, uanset om en eller flere parter i konflikten evt. ikke har tiltrådt dem.

Genèvekonventionerne (GK)

De fire genèvekonventioner forpligter stater overfor andre stater i konflikten, som har tiltrådt konventionen.[90] Samtlige verdens stater har tiltrådt Genèvekonventionerne, som herefter gælder i alle IACs, uanset hvorfor eller hvordan parterne er endt i væbnet konflikt, og uanset om en eller flere af parterne faktisk ikke overholder reglerne.[91] Den fælles artikel 3 (FA3) til de fire konventioner har samme universelle status og gælder som mindstemål for alle NIACs.

Tillægsprotokol I (TP I)

TP I til Genèvekonventionerne gælder i samme omfang som Genèvekonventionerne.[92] TP I har ikke opnået samme universelle tilslutning. Danmark er derfor ikke formelt forpligtet af TP I over for en konfliktpart, der ikke har tiltrådt protokollen, med mindre denne konfliktpart accepterer anvendelsen af protokollen med virkning for en konkret konflikt.[93]

ICRC´s studie af sædvaneretten finder, at en meget stor del af TP I må antages at udgøre sædvaneret, enten i præcis eller i næsten samme udformning, som reglerne har i protokollen.

[90] GK FA 2.
[91] GK FA 1.
[92] TP I art. 1, stk. 3.
[93] TP I art. 96, stk. 2.

3.1. For at undgå denne vanskelige identifikation af sædvaneretten i konflikter, hvor en eller flere af parterne ikke har tiltrådt, skal danske styrker følge protokollens bestemmelser i IACs, uanset om konfliktens øvrige parter har tiltrådt.

I NIACs gælder TP I som udgangspunkt ikke, med mindre protokollens betingelser herfor er opfyldt. Denne manual finder dog inspiration til visse forpligtelser i TP I, selvom det sædvaneretlige grundlag herfor kan være tvivlsomt. Hvor dette sker, gøres der udtrykkeligt opmærksom herpå i form af en fodnote med teksten "tillæg".

Våbenkonventioner

Den humanitære folkeret omfatter en lang række konventioner, der specifikt forbyder eller begrænser anvendelsen af visse våben.

Nogle af disse konventioner gælder for Danmark, **uanset om andre parter i konflikten har tiltrådt** dem. Det gælder fx:

- Konventionen om biologiske våben fra 1972[94]
- Konventionen om kemiske våben fra 1993 (CWC) [95]
- Ottawa-konventionen om anti-personelminer fra 1997[96]
- Oslo-konventionen om klyngeammunition af 2008.[97]

Andre konventioner bygger på **gensidighed** på samme måde som Genèvekonventionerne. Det gælder fx FN´s Våbenkonvention fra 1980 med tilhørende protokoller (CCW).[98]

Under fredskonferencerne i Haag omkring skiftet fra det 19. til det 20. århundrede vedtog parterne en række konventioner og deklarationer,[99] herunder deklarationerne om minimumsmål for eksplosive projektiler[100] og forbud mod anvendelse af dum-dum-projektiler.[101] Fælles for disse er, at de kun gælder, når **alle parterne i en væbnet**

[94] Konvention af 10. april 1972 om forbud mod udvikling, fremstilling og oplagring af bakteriologiske (biologiske) våben og toksinvåben samt om disse våbens tilintetgørelse.
[95] Konvention af 13. januar 1993 om forbud mod udvikling, fremstilling, oplagring og anvendelse af kemiske våben og sådanne våbens tilintetgørelse.
[96] Konvention af 18. september 1997 om forbud mod brug, oplagring, produktion og overførsel af personelminer samt om deres destruktion.
[97] Konvention af 4. december 2008 om klyngeammunition.
[98] Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng.
[99] Se eksempelvis IV Haagerkonvention af 18. oktober 1907 om regler og vedtægter for krig til lands, artikel 2.
[100] Deklaration vedtaget i St. Petersborg den 11. december 1868 om minimumsmål for eksplosive projektiler.
[101] Deklaration vedtaget på den internationale fredskonference i Haag den 29. juli 1899 angående forbud mod anvendelse af Dum-dum projektiler.

konflikt har tiltrådt den pågældende konvention. Læs mere om den humanitære folkerets regulering af våben i kapitel 9, hvor man kan læse, at nogle af disse forbud har udviklet sig til at have sædvaneretlig karakter, i hvilke tilfælde kravet om gensidig traktatretlig forpligtelse bortfalder.

Andre konventioner inden for den humanitære folkeret

Tillægsprotokol 3 til Genèvekonventionerne (TP III) blev vedtaget i 2005 og introducerer et nyt beskyttet emblem. Se nærmere nedenfor i kapitel 7.[102] Protokollen gælder i samme omfang som efter Genèvekonventionerne, dvs. over for parter, der har tiltrådt konventionen.

Haager Kulturkonventionen fra 1954 (HKK) med tilhørende protokoller I og II gælder ligeledes i samme omfang som Genèvekonventionerne, altså over for parter i konflikten, der har tiltrådt, eller som har givet tilsagn om at ville overholde konventionen i en konkret konflikt.[103] Danmark har tiltrådt protokol I til konventionen, men har endnu ikke tiltrådt protokol II.

5.3 Ikke-internationale væbnede konflikter (NIACs)

Stater har vedtaget langt færre regler for NIACs, end det er tilfældet med IACs. Der har været – og er fortsat – en tendens til, at stater anser NIACs for netop at være interne i deres karakter. Derfor har stater traditionelt opfattet reguleringen heraf som et spørgsmål om national ret og ikke som et mellemfolkeligt spørgsmål. Det er imidlertid blevet til enkelte særregler, og nedenfor beskrives, hvornår de finder anvendelse på en konkret ikke-international væbnet konflikt. Derefter opregnes folkeret, der gælder i både internationale og NIACs. Afslutningsvist behandles andre folkeretskilders bidrag til den samlede regulering af parternes adfærd i NIACs.

Fællesartikel 3 til Genèvekonventionerne

I tilfælde, hvor Tillægsprotokollerne ikke finder anvendelse, er det – hvad Genèvekonventionerne og deres protokoller angår - kun FA3, der udgør den *traktatretlige* base for reguleringen i NIACs.

[102] TP III til Genèvekonventionerne af 8. december 2005 om vedtagelse af et yderligere kendemærke.
[103] Konventionen af 14. maj 1954 om beskyttelse af kulturværdier med tilhørende protokoller.

Fællesartkel 3 (FA3) indeholder imidlertid kun en helt grundlæggende beskyttelse af enhver, der ikke tager del i fjendtlighederne, eller som er *hors de combat**, samt påbud om human behandling af enhver frihedsberøvet.

Det er vigtigt, at parterne søger at opnå en fælles forståelse af hvilke regler, der regulerer en aktuel væbnet konflikt. FA3 opfordrer derfor parterne til at foretage en sådan afklaring indbyrdes, evt. ved aftale.[104] Der er adskillige eksempler på sådanne aftaler og på tilfælde, hvor den ikke-statslige part har meddelt modstanderen hvilke regler, den har anset sig for bundet af.

> Eksempel 3.1: I NIAC mellem El-Salvador og oprørsbevægelsen FMLN udtalte FMLN, at bevægelsens kampmetoder ville være i overensstemmelse med såvel FA3 som TP II. Udtalelsen kom efter, at El-Salvador havde meddelt, at staten ikke anså sig forpligtet af TP II i konflikten til trods for statens ratifikation heraf.[105]

FA3 gælder i alle NIACs.

Tillægsprotokol II til Genèvekonventionerne

TP II *udvikler og supplerer FA3* i tilfælde af NIAC's, hvis:

1) Territorialstaten har tiltrådt protokollen, idet territorialstaten er den stat, hvorpå NIAC foregår, *og*

2) Territorialstaten selv er part i konflikten, *og*

3) Organiserede væbnede grupper (OVG) kontrollerer en del af territorialstatens område på en sådan måde, at det sætter den i stand til at udføre vedvarende og sammenhængende militære operationer derfra samt overholde protokollen.[106]

3.2. Danske væbnede styrker skal overholde TP II i transnationale NIACs, hvor territorialstaten selv har tiltrådt, og protokollen finder anvendelse på konflikten, jf. de ovenfor nævnte tre krav.

Tillægsprotokol I til Genèvekonventionerne (TP I)

[104] GK FA3, stk. 2.
[105] ICTY *Tadic* IT-94-1-T 1997 pr. 107.
[106] TP II art. 1.

TP I omfatter en særlig bestemmelse, der gør de fire Genèvekonventioner og protokollen anvendelig på **visse konflikter af ikke-international karakter**.[107] Det gælder konflikter, hvor folk kæmper mod koloniherredømme og fremmedbesættelse og imod racistiske regimer i udøvelsen af deres ret til selvbestemmelse, sådan som retten er beskrevet i FN-pagten og FN-deklarationen om venskabelige forbindelser mellem stater.[108]

Hvis en OVG mener at opfylde kravene i den nævnte bestemmelse, **afgiver parten erklæring herom til** *depositarstaten**, Schweiz.[109] Herefter bliver protokollen og konventionerne bindende på lige fod mellem parterne. Det indebærer bl.a., at den ikke-statslige part begunstiges med kombattantstatus, hvis OVG opfylder de krav, der stilles i art. 43 og 44. Se nærmere i kapitel 5. Bestemmelsen har kun meget sjældent været anvendt.

Andre konventioner, der gælder i NIACs

En række andre konventioner inden for den humanitære folkeret gælder også i NIACs. Det gælder navnlig på området for **reguleringen af våben.** Læs mere i manualens kapitel 9.

Kulturkonventionen (HKK) gælder i vidt omfang også i NIACs. Med konventionen forpligtes stater til at foretage en række beskyttelsestiltag, såvel i fredstid som i væbnet konflikt. HKK sondrer derfor mellem regler, der gælder i IACs, og regler, der gælder i NIACs. I NIACs gælder HKK overordnede krav om at respektere og beskytte kulturelle objekter.[110]Danmark er forpligtet af kulturkonventionen i transnationale NIACs, selvom territorialstaten ikke har tiltrådt.

Haagerkonventionerne fra 1907 (HK) gælder alene i IACs. Langt de fleste af reglerne har ingen relevans i NIACs. Det gælder fx regler om krigsfangers behandling, besættelse eller neutralitet. Nogle få regler i **HLKR** har imidlertid manifesteret sig som sædvaneret med virkning for alle væbnede konflikter.[111] Denne manuals kapitler identificerer og inddrager disse regler i relevant omfang.

[107] TP I art. 1, stk. 4.
[108] FN Generalforsamlingsresolution 2625 af 24. oktober 1970.
[109] TP I art. 96, stk. 3.
[110] HKK art. 19.
[111] HLKR sektion 2 om ”fjendtlighederne”.

5.4 Sædvaneret i væbnede konflikter

5.4.1 ICRC´s sædvaneretsstudie (SRS)

ICRC har gennem et årti arbejdet med at identificere sædvaneretten på den humanitære folkerets område. Rapporten blev offentliggjort i 2005 og identificerer i alt 161 sædvaneretlige regler på tværs af den humanitære folkeret. Disse 161 regler må efter ICRC´s opfattelse antages at udgøre sædvaneret og derfor forpligter de parterne i IACs. Studiet bemærker også, hvorvidt den pågældende regel efter ICRC´s opfattelse også må antages at gælde i NIAC.[112]

Rapporten har været genstand for nogen kritik. Det gælder bl.a. metoden til at identificere sædvaneret, og det gælder de enkelte reglers præcise formulering og derfor nærmere omfang, navnlig i tilfælde, hvor ICRC har valgt at formulere den sædvaneretlige regel anderledes end den traktatretlige. I en række tilfælde, hvor der findes en traktatretlig regel, typisk gældende for IAC, har ICRC fundet støtte for, at den sædvaneretlige regel er videregående. I en række af disse tilfælde er der her i manualen valgt formuleringer i overensstemmelse med traktatretlige regler, hvor der ikke foreligger et tilstrækkeligt klart bevis for, at der er udviklet en folkeretlig sædvane, der forpligter stater i videre omfang.

Her i manualen henvises til SRS som **indikation** på reglers sædvaneretlige karakter, idet kendte indsigelser imod de enkelte reglers validitet er overvejet og inddraget. Fodnotehenvisninger til SRS er således udtryk for, at der i SRS er identificeret en regel af betydning, men derimod ikke udtryk for, at manualen nødvendigvis afspejler forpligtelsen på området i overensstemmelse hermed.

5.4.2 Temamanualer

Der er efterhånden tradition for at udarbejde tematiske ”manualer” (**temamanualer**) inden for områder med særlig aktualitet og relevans. Disse manualer skal ikke forveksles med nationale militærmanualer som denne. Temamanualerne er udtryk for et forsøg på at forbedre de redskaber, konfliktparter har i væbnede konflikter på områder, hvor folkeretten ikke er særlig præcis eller veludviklet.

Temamanualer udarbejdes ofte i et samarbejde mellem stater og frivillige organisationer eller universiteter under inddragelse af fremtrædende specialister på

[112] Henckaerts og Doswald-Beck *“Customary International Humanitarian Law”* ICRC *2005.*

det pågældende område. Temamanualer er **ikke i sig selv folkeretligt bindende***,* men er et forsøg på at samle allerede gældende regler på et givent område.

I det følgende introduceres de væsentligste manualer, der kan udgøre nyttige værktøjer i arbejdet med at identificere gældende folkeret på et særligt område, som denne manual ikke afklarer i fuldt omfang. Manualerne har ikke status som retskilde i folkeretten. I visse tilfælde er de også blevet mødt med skepsis fra bl.a. Danmark. Der bør derfor indhentes råd og vejledning forud for implementering eller anden anvendelse af tekst fra sådanne manualer.

San Remo-Manualen om Søkrigsførelse af 12. juni 1994 (SRM).[113] Manualen samler eksisterende traktat- og sædvaneret på området. Det gælder ikke blot humanitær folkeret, men også Havretskonventionen, internationale miljøretlige forpligtelser og folkeretlig regulering af havenes luftrum. Manualen udgør et værdifuldt bidrag til det folkeretlige arbejde med maritime operationer i væbnede konflikter og indgår som led i behandlingen af emnet i kapitel 14.

Luftkrigsmanualen 2009 (LKM)[114] er for luftkrig, hvad San Remo-Manualen om søkrigsførelse er for det maritime område. Manualen bestræber sig på at beskrive allerede gældende folkeret. Også denne manual udgør et godt opslagsværk til brug i luftmilitære operationer under væbnet konflikt. Kapitel 13 gennemgår de mest centrale regler i manualen.

Tallin manualen om Cyberwarfare fra 2013 (CWM).[115] Manualen beskriver i 95 regler, hvordan eksisterende folkeret influerer på krigsførelse i cyberspace. Den humanitære folkeret, vi kender i dag, er blevet til på baggrund af erfaringer med kinetisk krigsførelse – fysisk magtanvendelse. Manualen søger at overføre de eksisterende regler til krigsførelse i cyberspace, men omfatter også regler om staters suverænitet og adgang til magtanvendelse, statsansvar og neutralitet. Området er meget aktuelt og må kun forventes at tiltage i relevans. Se mere om *CNO** ovenfor under afsnit 3.10 og i manualens enkelte kapitler, hvor det er vurderet relevant.

[113] International Institute of Humanitarian Law: "*San Remo Manual on International Law applicable to Armed Conflicts at Sea*" 1994.
[114] Harward Programme on Humanitarian Policy and Conflict Research "*Manual in International Law Applicable to Air and Missile Warfare*" 15. May 2009.
[115] NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence: "*Tallin Manual on the International Law Applicable to CyberWarfare*" 2013.

San Remo-Manualen om NIAC (SRM-NIAC).[116] Som de øvrige temamanualer søger denne manual at samle eksisterende, gældende folkeret i en sammenhængende behandling. Reglerne for NIAC kan være vanskelige at indfange, fordi retspraksis og sædvaneret udgør en meget væsentlig del af det samlede retsgrundlag. Denne manual er navnlig anvendt side om side med ICRC´s sædvaneretsstudie i forsøget på at identificere gældende ret i NIAC.

5.4.3 Andre centrale dokumenter

Montreux-dokumentet om private militære samarbejdspartnere i væbnet konflikt.[117] Dokumentet er produktet af et samarbejde imellem ICRC og Schweiz. Dokumentet adresserer i to dele de folkeretlige udfordringer, der er forbundet med staters øgede anvendelse af civile samarbejdspartnere. Første del skitserer allerede gældende folkeretlige regler på området, og anden del består af anbefalinger, ”best practises”. Danmark har officielt tilkendegivet sin støtte til dokumentet.

Copenhagen Principles and Guidelines: retningslinjer og principper for behandling af tilbageholdte.[118] Affødt af indhøstede erfaringer fra moderne militære operationer tog den danske regering i 2007 initiativ til at identificere fælles retningslinjer og principper for behandling af tilbageholdte i komplekse, multinationale militære operationer i NIAC. Produktet er et konsensusdokument, der identificerer overordnede, fælles retningslinjer på området. Se mere i kapitel 12.

ICRC´s fortolkningsdokument om civiles direkte deltagelse i fjendtlighederne.[119] Moderne væbnede konflikter indebærer fornyet fokus på civiles deltagelse i fjendtlighederne. Civile mister deres beskyttelse, når - og så længe som - de tager direkte del i fjendtlighederne. Men hvem kan egentligt anses for civil, og hvor meget skal der til for at tage direkte del i fjendtlighederne, og hvad er retsvirkningen heraf? ICRC giver i dette dokument en hjælp til at fortolke de eksisterende regler på området. Dokumentet bidrager i væsentlig grad til at afklare betingelserne for bortfald af civiles beskyttelse. Læs mere herom i kapitel 5.

---

[116] International Institute of Humanitarian Law: ”*The Manual on the Law of Non-International Armed Conflicts*”, San Remo 2006.

[117] ICRC og Schweiz: ”The Montreux document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States related to Operations of Private Military Companies during Armed Conflict”, 17. September 2008.

[118] “Copenhagen Guidelines and Principles on the Handling of Detainees in International Military Operations” 12. oktober 2012.

[119] ICRC: ”Interpretive Guidance on the notion of Direct Participation in hostilities under International Humanitarian Law” maj 2009.

5.5 Den humanitære folkerets anvendelse i operationer under FN´s militære ledelse.

Som beskrevet i kapitel 2.3.4.3 vil der kunne forekomme situationer i missioner under FN´s militære kommando, hvor FN som organisation optræder som konfliktpart. I nogle tilfælde vil de konkrete omstændigheder kunne medføre, at Danmark indtræder som part i samme konflikt.

FN´s daværende Generalsekretær Kofi Annan udsendte i 1999 en bulletin med direktiver til FN-styrker i tilfælde, hvor sådanne styrker måtte befinde sig i væbnet konflikt som kombattanter.[120]Bulletinen er primært udsendt for at sikre en ensartet tilgang til grundlæggende principper og normer i den humanitære folkeret.

Danske styrker skal i FN-operationer som udgangspunkt efterleve samme forpligtelser som under andre typer af operationer, men samtidigt gælder bulletinen som en administrativ foreskrift, og skal derfor overholdes af FN-styrken. Visse steder indeholder bulletinen skærpede regler, fx i forhold til anvendelse af brændvåben og lureminer. Der er derfor i denne manuals enkelte kapitler henvist til bulletinens bestemmelser med henblik på at lette arbejdet med missionsspecifik afklaring af gældende folkeret i tilfælde, hvor danske væbnede styrker afgives til FN´s kommando. I praksis vil disse forhold være nærmere behandlet i missionens juridiske grundlag og implementeret i FN-procedurer, herunder i RoE og andre missionsspecifikke direktiver.

6. Missionsspecifikke aftaler

6.1 Indledning

Forud for eller i forbindelse med udsendelse af danske styrker til nye missioner vil der være behov for at indgå bi- eller multilaterale aftaler. Det kan være for nærmere at regulere den internationale styrkes retlige status på modtagerstatens område, eller det kan være for at implementere våbenhvileaftaler, oprette kontrolregimer eller lignende.

Sådanne aftaler er helt sædvanlige i operationer uden for væbnet konflikt. Men aftaler om de nærmere vilkår for danske styrkers virke på statens område vil også være relevante i situationer, hvor en stat har anmodet om støtte til bekæmpelse af en

[120] UN Secretary Generals Bulletin on the Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law, dated August 12, 1999.

oprørsgruppe, de såkaldte transnationale NIAC. Om styrkens retlige status på fremmed stats område, se nedenfor.

I IAC er der i sagens natur ikke grundlag for forhandling af sådanne aftaler med modstanderen i konflikten. I IAC såvel som NIAC ansporer den humanitære folkeret derimod parterne til at indgå aftaler om udvidet beskyttelse mv. Læs mere herom bl.a. i kapitel 6.

I enkelte tilfælde har der i NIAC vist sig behov for at tilvejebringe en aftale med modtagerstaten om forhold, der relaterer sig til håndtering af frihedsberøvede. Det kan bl.a. være for at sikre en gensidig forståelse af gældende folkeret for behandling af frihedsberøvede, der er overdraget af Danmark til den pågældende stat, og for at etablere en procedure for videreoverdragelse, tilsyn mv.[121]

I de fleste tilfælde vil der endvidere være behov for at indgå aftaler **mellem de troppebidragydende nationer indbyrdes**. Sådanne aftaler har oftest en meget teknisk karakter. De omhandler aftale om samarbejdsrelationerne mellem de troppebidragydende stater, herunder nærmere aftale om kommandoforhold, logistik, signalforhold mv. samt grundlæggende afstemning af forventninger staterne imellem.

Sådanne aftaler benævnes fx "Memorandum of Understanding" (MoU), Technical arrangements (TA) eller "supplementary agreements/arrangements". De to sidste typer anvendes ofte som instrument til at detaljere mere overordnede aftaler. Ofte vil disse aftaler i øvrigt ikke have karakter af folkeretligt bindende tekster, men alene være håndfæstninger blandt relevante myndigheder i samarbejdsstater om de nævnte forhold. Sådanne aftaler indgås typisk i forbindelse med alle internationale indsættelser.

Endelig indgås der, særligt i forbindelse med FN-missioner, Status of Mission Agreements – de såkaldte SOMAs. SOMA er en aftale, der vedrører selve missionen og missionens status på modtagerstaternes område. SOMA kan have relevans for danske styrker, idet det fx kan være aftalt, at personel og/eller materiel, der indgår i styrken, skal være uniformeret eller/og afmærket og skal kunne legitimere sig som tilhørende styrken. Dette personel og/eller materiel vil dermed også være begunstiget af de særlige privilegier og immuniteter, der knytter sig til medlemmer af styrken.

[121] Se fx "Memorandum of Understanding between the Ministry of Defense of the Islamic Republic of Afghanistan and The Ministry of Defense of the Kingdom of Denmark concerning the transfer of persons between the Danish Contingent of the International Security Assistance force and the Afghan Authorities" af 8. juni 2005.

6.2 Danske styrkers folkeretlige status på fremmed stats område

På den ene side skal enhver, der opholder sig på en stats territorium, overholde territorialstatens lovgivning. Det gælder også en fremmed stats væbnede styrker.

På den anden side nyder en stat og en stats repræsentanter en vis form for **immunitet**. Det følger således af det folkeretlige princip om suverænitet, at en stats repræsentanter som udgangspunkt ikke kan retsforfølges i territorialstaten for tjenstlige handlinger. Dvs. handlinger udført eller ytringer udtrykt i embeds medfør. Dette princip gælder også danske soldater, der er indsat som repræsentanter for den danske stat, også i FN-ledede operationer. Den nærmere udstrækning af denne immunitet mod retsforfølgning er imidlertid præget af betydelig uklarhed. Det kan fx være uklart, hvilke handlinger, der anses for udført i embeds medfør; i hvilket omfang visse typer forbrydelser er undtaget dette princip; og hvordan den beskyttede personkreds mere præcist afgrænses.

Specifikt i relation til væbnede konflikter gælder således visse modifikationer og kvalifikationer til disse to principper, herunder for retsforfølgning for krigsforbrydelser.

Når danske styrker indsættes på fremmed stats territorium, skal de altså overholde modtagerstatens lovgivning, men der er begrænsninger i territorialstatens adgang til at retsforfølge sådanne styrker for eventuelle lovovertrædelser. Danmark bevarer straffemyndighed i forhold til danske styrkers handlinger.[122]

Overholdelsen af al lovgivning i territorialstater indebærer en række logistiske og operative udfordringer, fx på følgende områder:

- I hvilket omfang kan den danske styrke bære våben i modtagerstaten, og hvilke regler følger af modtagerstatens lovgivning om anvendelse af magt?
- Skal den troppebidragydende stat told- og afgiftsdeklarere materiel og forsyninger, som er indført i modtagerstaten efter modtagerstatens normale regler herom?
- På hvilke vilkår kan de troppebidragydende stater gøre brug af de ressourcer, der er til rådighed i modtagerlandet? Her tænkes på faciliteter til underbringning, lejre, depoter, checkpoints mv., forsyning med vand, varme, elektricitet og andre fornødenheder.
- Har den indsatte internationale styrke bevægelsesfrihed eller kan modtagerstatens retshåndhævende myndigheder gribe ind heri?

[122] Straffelovens §§ 6-12 og militær straffelovs § 5.

- Hvordan opgøres og afgøres erstatningskrav mod den indsatte styrke, herunder i tilfælde, hvor den/de skadelidte er civile borgere i modtagerlandet?
- I hvilket omfang kan danske styrker anvende modtagerstatens elektromagnetiske spektrum og computernetværk, og på hvilke vilkår?
- Hvilken jurisdiktion har modtagerstatens myndigheder over indsatsstyrkens personel og under hvilke nærmere omstændigheder?
- Hvad gør man, hvis der opstår uenighed om afklaringen af disse spørgsmål?

Disse og andre spørgsmål, der relaterer sig til danske styrkers retlige status i modtagerstaten, kan afklares på forskellig vis forud for, eller under, udsendelsen. Dette afsnits følgende underafsnit gennemgår overordnet de mest relevante instrumenter, der anvendes til at afgøre disse spørgsmål. I afsnit 6.4 skitseres retsstillingen i tilfælde, hvor der ikke (endnu) er indgået aftale herom.

Afsender- og modtagerstater indgår undertiden statusaftaler (SOFA) for at finde en fornuftig balance mellem hensynet til modtagerstatens suverænitet og ønsket om størst mulig operativ fleksibilitet til løsning af den militære opgave. En sådan aftale er et kompromis, der kun kan opnås, når parterne er villige til at samarbejde herom.

6.2.1 Operationer under FN´s militære ledelse

Stater, der afgiver personel i form af enkeltpersoner eller egentlige styrkebidrag til fredsbevarende operationer, afgiver personel til FN som international organisation. I sådanne FN-ledede operationer foreligger der en række overordnede folkeretlige grundlag af relevans for FN-styrkens retlige status på modtagerstaternes territorier.

Disse grundlag finder anvendelse i tilfælde, hvor **FN udøver den militære ledelse** med missionen i modsætning til tilfælde, hvor FN´s Sikkerhedsråd har mandateret en indsats, der herefter udføres under NATO´s militære ledelse eller under koalitionsledelse.

Særlig folkeretlig beskyttelse af FN-styrker

Det følger af FN-pagtens artikel 105, at FN skal nyde privilegier og immuniteter som organisation på enhver af medlemsstaternes områder i det omfang, det er nødvendigt

for at opfylde FN´s formål.[123] På samme måde skal medlemsstaternes repræsentanter og FN´s ansatte nyde godt af immuniteter og privilegier i det omfang, det er nødvendigt for at udføre disses FN-relaterede funktioner.

I denne meget generelle bestemmelse afspejles et ønske om at forpligte medlemsstaterne til at understøtte FN´s virke gennem en anerkendelse af en vis særlig beskyttelse, der her har form af immuniteter og privilegier.

1946 Konventionen om de Forenede Nationers privilegier og immunitet

Spørgsmålet om indholdet af pagtens artikel 105 er blevet yderligere konkretiseret i konventionen om FN´s privilegier og immuniteter.[124] Af størst relevans for danske troppebidrag til FN-ledede operationer er konventionens artikel VI.[125] Bestemmelsen tildeler bl.a. såkaldte ”experts on mission for the UN” immunitet mod anholdelse eller anden frihedsberøvelse og mod beslaglæggelse af bagage. Samtidig beskyttes sådanne eksperter mod retsforfølgning på baggrund af ytringer på skrift eller i tale og handlinger, begået som led i deres tjeneste.

Det antages, at missionens ledelse og stab er omfattet af konventionens ”experts on mission”-begreb.[126] Det betyder i praksis, **at missionsstaben er beskyttet af konventionen, mens fx de enkelte nationale bidrag i form af enheder formentlig ikke er det**. Spørgsmålet er imidlertid ikke endeligt afklaret og vil derfor i sidste ende besvares ad hoc mellem FN og modtagerstaten, såfremt en sådan situation skulle opstå.

Sådanne nationale troppebidrag kan, jf. nedenfor, være omfattet af en missionsspecifik statusaftale, der indgås som supplement til 1946 konventionen.

1994 konventionen om beskyttelse af FN og FN-personel[127]

I kølvandet på en række angreb mod FN-styrker bl.a. i FN´s missioner i Rwanda og Somalia tog FN initiativ til en konvention, der formelt folkeretligt beskytter FN og militært personel i FN´s militært ledede fredsstøttende missioner mod angreb eller

[123] FN-pagten art. 105.
[124] Convention on the Privilleges and immunities of the United Nations, dateret 13. februar 1946 tiltrådt af Danmark 10. juni 1948.
[125] Konventionens art. 6, section 22 ff.
[126] ICJ *Mazilu* Case (Advisory Opinion) 1989 pr. 48.
[127] UN Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, dated December 9th 1994.

andre handlinger, der forhindrer styrken i at udføre sin mission.[128] Konventionen er tiltrådt af Danmark, men har i øvrigt en noget begrænset tilslutning.[129]

I 2005 tilføjedes en valgfri protokol til konventionen, der udvider konventionens beskyttelse fra at omfatte fredsstøttende operationer til nu også at omfatte andre operationer, etableret af et FN-organ. Fx omfatter den "emergency humanitarian assistance" og peace building-initiativer af mere politisk, udviklingsmæssig eller humanitær karakter, herunder altså også tilfælde, hvor det pågældende personel ikke er egentligt FN-personel.[130]

FN-model SOFA

Til brug i militære operationer under de Forenede Nationers ledelse er der i FN´s Generalforsamling vedtaget en model SOFA.[131] Der er alene tale om en model, eller en skabelon, som kan danne grundlag for missionsspecifikke aftaler. Modellen gælder altså ikke uden aftale mellem modtagerstat(er) og FN, men udgør et grundlag for den videre forhandling. I enkelte tilfælde har Sikkerhedsrådet henvist til modellen i resolutioner, der etablerer nye militære operationer. Formålet med sådanne henvisninger er at forpligte modtagerstater til at acceptere modellen som overgangsløsning, indtil en missionsspecifik statusaftale er på plads.[132] Modellen skal ikke forveksles med den model, der foreligger for en aftale mellem FN som organisation og troppebidragydende stater om vilkårene for tilknytning af personel og materiel til fredsbevarende operationer.[133]

EU har vedtaget tilsvarende model SOFA for EU-ledede operationer[134] samt for EU-ledede civile "crisis management"-operationer.[135]

Det er fast praksis, at FN søger en SOFA indgået med modtagerstaten. Aftalen vil som oftest være baseret på den ovenfor nævnte FN-model SOFA. FN´s missioner i Congo (ONUC), Cypern (UNFICYP), Vestsahara (MINURSO), Etiopien/Eritrea (UNMEE) og det

---

[128] Konventionens art. 7.
[129] Pr. 19. november 2014 har 91 stater ratificeret, protokollen har modtaget 28 ratifikationer, herunder Danmarks.
[130] Optional Protocol to the Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, dated 8. December 2005.
[131] FN Generalforsamlingsdokument A/45/594 "Model Status of Forces Agreement for Peacekeeping Operations", dateret 9. oktober 1990.
[132] Fx FN SR resolution 1320 15. September 2000 para. 6 on the situation in Ethiopia and Eritrea.
[133] FN Generalforsamlingsdokument A/46/185 "Model Agreement between the UN and Member States Contributing Personnel and Equipment to UN Peace Keeping Operations" dateret 23. maj 1991.
[134] Draft Model Agreement on the status of EU-led forces between the EU and the Host state July 20th 2007 rev. September 5th 2007.
[135] Draft model agreement on the status of EU civilian crisis management mission in a host state (SOMA), December 15th 2008.

tidligere Jugoslavien (UNPROFOR) er alle eksempler på missioner, hvori FN har indgået sådanne missionsspecifikke statusaftaler. Der er imidlertid også tilfælde, hvor det ikke har været muligt at indgå en missionsspecifik SOFA. Det vil fx kunne forekomme, hvor modtagerstaten er helt eller delvist kollapset og simpelthen ikke har det fornødne statsapparat til at indgå aftaler af denne karakter. Situationen i Somalia i forbindelse med missionen UNSOM II er et eksempel herpå.

Statusaftalerne tilvejebringer et klart grundlag for FN-styrkens juridiske status på modtagerstatens territorium. Hvor SOFA er indgået, omfattes alt FN-personel – **også nationale troppebidrag**.

Selvom SOFA indgås på baggrund af FN´s model, kan de missionsspecifikke aftaler variere i indhold.

FN-model SOFA indeholder bl.a. bestemmelser om

Respekt for modtagerstatens lovgivning

”Respekt for” forpligter ikke FN-styrken til at overholde enhver lov til enhver tid (artikel 6). FN-styrken er berettiget til at foretage det nødvendige til at fuldføre den pålagte opgave. Der ligger ikke nogen autorisation heri til at bryde de menneskeretlige forpligtelser, men i enhver mission kan der opstå operative behov for at handle i strid med fx færdselsregler.

Retten til at retsforfølge

Retten til at retsforfølge personel for eventuelle overtrædelser tilfalder alene afsenderstaten. Civile søgsmål, der relaterer sig til hændelser, hvor den pågældende overtrædelse ikke har noget med tjenesten at gøre, er dog undtaget (artiklerne 46 og 47b). Reguleringen harmonerer med det folkeretlige udgangspunkt om staters immunitet, jf. afsnit 4.1 ovenfor.

> Eksempel 3.2: Under udsendelse til Eritrea (UNMEE) i 2000 havde nogle danske soldater fået bevilget fri - ”*R&R*”. Soldaterne tog til byen Massawa og indkvarterede sig på et lokalt hotel. Her havde de samkvem med lokale kvinder i strid med et gældende fraterniseringsforbud. De havde desuden forstyrret den offentlige orden ved at have spillet høj musik og i øvrigt opført sig larmende. Forsvarets Auditørkorps (FAUK) efterforskede sagen og fandt et par af soldaterne skyldige i overtrædelse af en bestemmelse i militær straffelov med bødeforlæg til følge.
>
> Der var ikke på daværende tidspunkt indgået SOFA for UNMEE. Havde model SOFA været vedtaget, ville den relevante danske anklagemyndighed, her FAUK, være eneste påtaleberettigede i en evt. *straffesag* mod soldaterne. Da forholdet ikke vedrørte tjenesten, ville lokale domstole derimod have været i deres gode ret til at pådømme et evt. civilt søgsmål. Selv i sådanne tilfælde, hvor en lokal domstol måtte have jurisdiktion, indeholder model SOFA nogle nærmere regler om fremmøde i retten samt om Force Commanders ret til at blive konsulteret om handlingens tjenstlige karakter (artikel 49).[136]

[136] FAUK årsberetning 2001 på side 42.

Håndhævelse
Begrænsninger i modtagerstatens ret til at **håndhæve love og regulativer**. Denne begrænsning hænger nøje sammen med styrkens ret til fri bevægelighed, som er nødvendig for at kunne løfte den pålagte militære opgave (artiklerne 12-14).

Skatter og afgifter
Fritagelse fra betaling af **skat, afgifter og told** af enhver art til modtagerstaten af materiel og forsyninger relateret til missionen. Der skal betales for tjenesteydelser (artiklerne 14 og 15).

Faciliteter
Modtagerstaten skal stille **faciliteter**, områder og bygninger til rådighed for styrken og give adgang til evt. eksisterende forsyning og lokal arbejdskraft (artiklerne 16-22).

Erstatningskrav
Procedure for håndtering af **erstatningskrav** i anledning af FN-styrkens skadevoldende handlinger.

Indrejse, opholds- og udrejsetilladelse
Indrejse-, opholds- og udrejsetilladelse skal indrømmes alt personel og materiel knyttet til missionen uden krav om pas og visum mv., bortset fra en rejseordre af individuel eller kollektiv karakter samt et FN-id-kort (artiklerne 32-34).

Ret til uniforms- og våbenbæring (artikel 37).

Orden i FN-styrken
Pligt til for Force Commander at sørge for god **ro og orden** i styrken, herunder til at håndhæve sådan orden ved at anvende militærpoliti, der skal have anholdelsesbeføjelser (artikel 40).

Afdøde
Jurisdiktion over **afdøde** medlemmer af styrken tilfalder soldatens/gastens hjemstat.

6.2.2 NATO-ledede operationer

NATO´s medlemslande vedtog i 1951 i forbindelse med alliancens grundlæggelse en SOFA, der gælder i alle NATO-operationer på medlemsstaternes område.[137] I takt med at de såkaldte partnerskabsaftaler (PfP) blev indgået med ikke-NATO-stater, øgedes behovet for at forhåndsregulere militær NATO-/PfP-tilstedeværelse, også på disse PfP-staters område. En sådan aftale blev åbnet for ratifikation i 1995 med den virkning, at NATO´s SOFA gælder også på PfP-landenes områder, hvor den enkelte PfP-stat har tiltrådt.[138] Enkelte PfP-stater har ratificeret med reservationer. Fx har Rusland gjort NATO/PfP-staters tilstedeværelse på russisk territorium betinget af visum.

[137] Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, dated June 19th 1951.
[138] Agreement among the States Parties to the North Atlantic Treaty and the Other States Participating in the Partnership for Peace Regarding Status of their Forces (PfP SOFA) dated Brussels, June 19th 1995.

Der er desuden vedtaget statusaftaler for NATO´s hovedkvarterer[139] samt for personel knyttet til sådanne hovedkvarterer, når dette personel opholder sig i PfP-lande,[140] ligesom der er vedtaget en aftale om status for ikke-NATO-/PfP-staters repræsentanter, når de deltager i mødeaktivitet mv. i NATO-hovedkvarterer.[141] Disse aftaler behandles ikke nærmere her.

Formålet med aftalerne er at forhåndsregulere den retlige status for landenes militære styrker, når de befinder sig på andre medlemsstaters territorier i forbindelse med NATO-operationer. Disse statusaftaler gælder altså *uden videre*, hvor danske militære styrker befinder sig på et andet NATO-/PfP-lands område. Det gælder uanset, om det er tilfældet som led i tjenesterejse, øvelsesaktivitet eller i forbindelse med en international operation.

Det forekommer ikke helt sjældent, at danske styrker befinder sig på andre NATO-/PfP-staters områder i forbindelse med internationale missioner, og aftalerne har derfor dannet juridisk statusgrundlag i mange internationale engagementer gennem tiderne, og gør det fortsat.

I det følgende gennemgås overordnet de mest centrale bestemmelser i NATO´s SOFA.

Identifikation

Generelt kræves det, at militært personel bærer et personligt id-kort (militært id-kort) og en individuel eller kollektiv rejseordre, en såkaldt "NATO travel order", der skal forevises i forbindelse med grænsepassage, herunder i lufthavne eller anløbshavne for danske marinefartøjer.[142] Medlemmer af væbnede styrker skal normalt bære uniform, herunder skal formerede enheder altid være uniformeret i forbindelse med grænsepassage.
Militære køretøjer skal, ud over registreringsnummer, bære nationalt kendetegn, fx et flag. [143]

Respekt for modtagerstatens lovgivning

Modtagerstatens lovgivning og SOFA skal respekteres. Afsenderstaten skal foretage det nødvendige for at påse, at styrkerne overholder disse.[144]

Våben

Danske styrker må bære våben i modtagerstaten i overensstemmelse med deres danske ordrer herom.[145]

---

[139] Protocol on the Status of International Military Headquarters set up Pursuant to the North Atlantic Treaty, dated, Paris August 28th 1952.
[140] Further additional Protocol to the Agreement among the States Parties to the North Atlantic Treaty and the Other States Participating in the Partnership for Peace Regarding the Status of their Forces, Brussels December 19th 1997.
[141] Agreement on the Status of Missions and Representatives of Third States to the North Atlantic Treaty Organization, Brussels September 14th 1994.
[142] NATO SOFA, art. III, stk. 2.
[143] NATO SOFA art. V.
[144] NATO SOFA art. II.
[145] NATO SOFA art. VI.

Ind- og udrejse
Indrejsestyrken skal ikke være underlagt modtagerstatens pas-, visum- eller immigrationsregler. Modtagerstaten kan dog have etableret andre former for registrering af indrejsende militære styrker, som i givet fald skal overholdes.[146]

Jurisdiktion[147]
NATOs SOFA´s jurisdiktionsfordeling afspejler den ligeværdige forhandlingsposition, staterne har befundet sig i ved aftalens indgåelse.

Jurisdiktion har i denne sammenhæng tre afskygninger. Den ene handler om retten til at lovgive. Den behandles ikke videre her, idet den ikke påvirkes af statusaftalen. Det andet jurisdiktionsaspekt handler om retten til at retsforfølge for overtrædelse af landets lovgivning, og det tredje aspekt handler om retten til at håndhæve gældende ret, herunder fx foretage anholdelser, ransagninger eller andre indgreb. De sidste to jurisdiktionstyper behandles i SOFA.

Retten til at retsforfølge fordeles mellem afsender- og modtagerstat i SOFA på denne måde:

Afsenderstaten har *eksklusiv* jurisdiktion over forbrydelser, der alene er strafbare i afsenderlandet. Det omvendte gør sig gældende for forbrydelser, der alene er strafbare i modtagerstaten, herunder fx spionage eller landsforræderi.

I situationer, hvor retten til at udøve jurisdiktion i udgangspunktet tilkommer begge stater, aftales det, at *afsenderstaten har fortrinsret* til at retsforfølge for handlinger begået mod et andet medlem af afsenderstatens kontingent. Afsenderstaten har endvidere fortrinsret til at retsforfølge for overtrædelser begået som led i tjenesten – på engelsk ”*official duty*”. I andre tilfælde tilfalder førsteretten modtagerstaten.

Hvis den stat, der har fortrinsretten, undlader at retsforfølge, tilfalder retten hertil den anden stat. Hvis fx modtagerstaten har førsteret til at retsforfølge, men Danmark anmoder om lov til at overtage sagen af principielle grunde, skal modtagerstaten modtage en sådan anmodning med ”sympathetic considerations”. Danmark vil ofte forsøge selv at udøve jurisdiktionen over danske soldater og har oftest haft held hertil.

> Eksempel 3.3: Danske styrker er indsat i Albanien i forbindelse med en anmodning fra Albanien om støtte til at håndtere de mange flygtninge, der strømmer ind i landet i kølvandet på Kosovokonflikten. Albanien er et PfP-land, og NATO SOFA finder derfor uden videre anvendelse på NATO´s tilstedeværelse i landet. Under en patrulje påkører en dansk soldat en civil person, der afgår ved døden. Meget tyder på, at hastigheden var nær ved 50 % højere end tilladt på tidspunktet for påkørslen. Danmark har primær jurisdiktion til at retsforfølge, fordi påkørslen fandt sted som led i tjenesten. Danmark påtager sig jurisdiktionen ved at lade FAUK indlede efterforskning.

Retten til at retshåndhæve har både betydning for FAUK og militærpolitiets arbejde i forhold til at efterforske dansk militært personels evt. strafbare handlinger og for alt udsendt militært personel. Det skyldes, at reglerne her også vedrører spørgsmålet om, hvorvidt danske udsendte soldater/gaster skal acceptere indgreb foretaget af modtagerstatens retshåndhævende myndigheder, herunder politi eller militærpoliti. Retten til at håndhæve gældende ret fordeles i SOFA på denne måde:

---

[146] NATO SOFA art. III.
[147] NATO SOFA art. VII.

Staterne skal yde gensidig bistand med anholdelse af personel og andre efterforskningstiltag, der falder under den anden stats jurisdiktion til at retsforfølge. Hvis det er modtagerstaten, der har den primære jurisdiktion, skal en anholdt forblive i dansk varetægt, indtil modtagerstaten rejser tiltale. Hvis en dansk soldat idømmes fængselsstraf i modtagerstaten, skal denne udvise "sympathetic consideration" over for en dansk anmodning om afsoning i Danmark.

Danske militære styrker, herunder lejrkommandanten og dansk militærpoliti, har ret til at patruljere *danske lejre* i modtagerstaten. De har ret (og pligt) til at håndhæve god ro og orden på området. En dansk lejr er i den forbindelse en lejr under dansk kommando, også selvom der befinder sig soldater fra andre nationer i lejren.

SOFA indeholder derimod ikke regler om adgangen til retshåndhævelse over for andre afsenderstaters militære personel. Men bestemmelsen om lejrpatruljering og håndhævelse af ro og orden i sådanne lejre indebærer også mulighed for, at en afsenderstat, der driver en multinational lejr, har ret til at foretage det fornødne til at opretholde orden på lejrområdet, også over for personel fra andre lande. Sådanne forhold bør evt. reguleres nærmere.

Uden for *lejrområder* kan militærpoliti kun virke i det omfang, det er nødvendigt for at opretholde disciplinen blandt afsenderlandets styrker og kun i overensstemmelse med lokale retshåndhævende myndigheder, typisk en lokalt indgået aftale med politichefen.

Erstatningskrav mod den danske styrke[148]

NATO SOFA indeholder særdeles detaljerede regler om afgørelse af sager om erstatning som følge af afsenderstatens militære styrkers skadevoldende handlinger på offentlig og privat ejendom. Herunder et princip om bagatelgrænser og økonomisk byrdefordeling. Nedenfor skitseres de hyppigst anvendte af disse regler.

Overordnet bestemmes det, at staterne *giver afkald på ethvert krav*, der følger af skade på **materiel**, der **ejes af de væbnede styrker**, hvis skaden blev påført af en ansat i det andet lands væbnede styrker under udførelsen af tjenesten. For køretøjer, luftfartøjer eller skibe, ejet (eller chartret) af den anden stats væbnede styrker, er fastsat en særlig regel: Der gives afkald på krav, hvis skaden blev påført i forbindelse med, at transportmidlet blev anvendt (uanset af hvem) som led i udførelsen af tjenesten.

Erstatningssager vedrørende skade på **anden statslig ejendom** skal afgøres ved voldgift, hvis de vedrører krav, der overstiger en bagatelgrænse på 9.670 kr. eller tilsvarende. Krav, der vedrører mindre beløb, frafaldes.

Hvis staternes militære personel påføres **personskade eller omkommer** som følge af handlinger, begået af andre staters militære personel i tjenesten, gives indbyrdes afkald på erstatningskrav.

Erstatningskrav, der vedrører person- og/eller materielskade, påført af afsenderstatens militære personel som led i tjenesten mod **privatpersoner eller organisationer,** afgøres af modtagerstaten i overensstemmelse med modtagerstatens lovgivning. Eventuel erstatning udbetales af *modtagerstaten* mod refusion af 75 % af det udbetalte beløb fra afsenderstaten.

[148] NATO SOFA art. VIII.

Andre bestemmelser

NATO SOFA indeholder desuden detaljerede regler om ind- og udførsel af materiel og undtagelse fra betaling af skatter, told og afgifter, om vilkår for anskaffelse og anvendelse af bygninger, varer og tjenesteydelser i modtagerstaten, der har overvejende teknisk karakter.

NATO SOFA finder alene anvendelse på **NATO-/PfP-landenes territorier**. Det betyder blandt andet, at SOFA ikke gælder i NATO-ledede militære operationer, der gennemføres i lande, som hverken er medlem af NATO eller PfP - de såkaldte "Out of Area"-operationer. SOFA gælder heller ikke mellem NATO-/PfP-landene indbyrdes i sådanne "Out of Area"-operationer. I sådanne scenarier, som fx "*Resolute Support Mission"* i Afghanistan, gælder NATO SOFA ikke direkte. Her gælder et missionsspecifikt statusgrundlag, der blev forhandlet med Afghanistan i forbindelse med missionens opstart 1. januar 2015.[149] Retlige tvister mellem NATO-landene indbyrdes kan således ikke finde deres løsning med henvisning til NATO SOFA. Men SOFA kan her udgøre inspiration for involverede lande i tilfælde af tvister på ad hoc-basis i fravær af generel aftale herom NATO/PfP-staterne imellem.

Et andet område, der kræver øget opmærksomhed, er danske styrkers adgang til at anvende modtagerstatens computernetværk og de nærmere vilkår herfor. Området er så forholdsvis nyudviklet, at der ikke endnu ses statusaftaler, der tager højde herfor.

6.3 Styrkens juridiske status i fravær af en statusaftale

Som illustreret ovenfor er der talrige gode grunde til at sikre, at forholdene omkring danske styrkers tilstedeværelse i et eller flere andre lande i forbindelse med militære operationer uden for væbnet konflikt er på plads. Er der ikke en permanent SOFA, der gælder, bør der sikres et missionsspecifikt grundlag.

I situationer, hvor enkelte eller få personer udsendes i rådgivende funktioner eller lignende, vil statusgrundlaget ofte bestå i en udveksling af diplomatiske noter mellem de involverede lande, der beskriver dansk militært personels opgave og juridiske status på modtagerstatens område. Her vil jurisdiktionsfordelingen være i fokus med henblik på at sikre udsendt dansk personel og materiel den bedst mulige beskyttelse mod modtagerstatens jurisdiktion.

I tilfælde af udsendelse af egentlige troppebidrag bliver en bredere vifte af juridiske spørgsmål relevante, og derfor er en egentlig statusaftale at foretrække. Sådanne

[149] Agreement between the NATO and the Islamic Republic of Afghanistan on the status of NATO forces and NATO personnel conducting mutually agreed activities in Afghanistan dated 30. September 2014.

aftaler indgås typisk af den missionsledende organisation med virkning for alle troppebidragydende nationer.

I enkelte tilfælde vil der ikke være tilstrækkelig tid til at forhandle en aftale på plads forud for udsendelsen af enkeltpersoner eller troppebidrag. Ligeledes kan forholdene i modtagerstaten være af en sådan karakter, at forhandling af statusgrundlag ikke er mulig. I disse situationer er det derfor eksisterende folkeret, herunder traktater og andre aftaler samt sædvaneret, der udgør statusgrundlaget.

For det første bør det undersøges nærmere, om der foreligger resolutioner fra FN's Sikkerhedsråd eller anden relevant regulering. Det kan fx være fredsaftaler eller invitationer fra modtagerstaten, eller det kan være SOMA eller andet, der indeholder bestemmelser af relevans for styrkens status på modtagerstatens område.

For det andet findes der i den eksisterende folkeret en vis funktionel beskyttelse af FN´s indsatser. Se ovenfor under afsnit 6.2.1 om FN-pagtens artikel 105 og konventionen fra 1946 om privilegier og immuniteter for FN, der imidlertid som nævnt har sine begrænsninger.

I operationer, der ikke omfattes af reglerne om FN-styrker, antages det i folkeretten, at troppebidragydende staters militære styrker i udgangspunktet nyder såkaldt funktionel immunitet.

Konstruktionen er et udtryk for en balancering af hensynene til afsender- og modtagerstaternes suverænitet og lighed som stater. Hensigten er at beskytte afsenderstaten og dens repræsentanter - her det militære personel – og sikre navnlig afsenderstatens effektive opgaveløsning. Dvs. sådanne styrker kan ikke retsforfølges i modtagerstaten for handlinger/undladelser, begået som led i tjenesten, der har sammenhæng med afsenderstatens funktionelle bidrag til løsning af opgaven.

Funktionel immunitet indebærer på denne baggrund to væsentlige begrænsninger.

1) Modtagerstatens lovgivning skal fortsat **respekteres**. Funktionel immunitet er ikke et carte blanche til at overtræde modtagerstatens lovgivning. Retsforfølgning for sådanne overtrædelser skal finde sted i Danmark inden for rammerne af dansk lovgivning eller ved en international domstol, hvis der i grundlaget for denne er etableret fornøden jurisdiktion, sådan som det er tilfældet for den internationale Straffedomstol (ICC).[150] Se nærmere herom i kapitel 15.4.1.

[150] ICC-statutten art. 27.

2) Immuniteten er **funktionel**. Det indebærer, at det alene er handlinger omfattet af militært personels tjenstlige funktioner, der er beskyttet af immunitet. Immuniteten omfatter ikke handlinger, der ikke er begået på vegne af den danske stat, herunder fx i den fritid medlemmer af en udsendt styrke måtte have.

Denne særlige tilbagefaldsordning nævnes her, da den yder en vis juridisk beskyttelse for soldater/gaster i danske væbnede styrker under militære operationer. Enhver udsendelse af danske væbnede styrkebidrag, der gennemføres uden en præcisering af det legale statusgrundlag, efterlader imidlertid en lang række spørgsmål uafklarede. Det bør derfor altid tilstræbes, at sådan aftale indgås.

7. Magtanvendelse i internationale militære operationer

7.1 Indledning om folkeret og national ret

I kapitel 2 gennemgås folkeretlige og nationale krav til indsættelse af danske væbnede styrker på fremmed stats område, og herunder også til magtanvendelse. I dette afsnit foretages en overordnet gennemgang af rammerne for danske militære styrkers magtanvendelse under internationale militære operationer.

7.2 Folkeretlige rammer for magtanvendelse

I resolutioner fra FN´s Sikkerhedsråd, herunder om autorisering af militære operationer uden for væbnet konflikt, vil adgangen til magtanvendelse ofte være adresseret med en passus om, at den autoriserede militære styrke, med hjemmel i FN-pagtens kapitel VII, kan anvende ”all necessary force” eller ”all necessary means”.

Eksempel 3.4: ”4. Decides that the mandate of UNMISS shall be as follows, and *authorizes* UNMISS to use all necessary means to perform the following tasks….”[151]

Med kvalifikationen ”necessary” – nødvendig – menes den magt, der er nødvendig til at løse den pålagte opgave. Det indebærer på den ene side et forholdsvis bredt, skønsmæssigt spillerum for chefen for den militære styrke til at vurdere, hvilke midler der så faktisk skønnes nødvendige. På den anden side kræver formuleringen, at der er en sammenhæng mellem magtanvendelsen og løsningen af den pålagte opgave, og at den sker inden for rammerne af øvrig folkeret.

[151] FN SR res. 2155 27. May 2014 On the Situation In South Sudan para. 4.

I operationer, der indebærer indsættelse af danske styrker **i væbnede konflikter**, og som er autoriseret af FN´s Sikkerhedsråd i henhold til pagtens kapitel VII, jf. ovenfor, gælder, at anvendelse af dødelig, væbnet magt skal finde sted inden for rammerne af resolutionen og anden gældende folkeret, herunder den humanitære folkeret og menneskerettighederne. Disse formuleringer er ret hyppigt forekommende i både FN´s Sikkerhedsråds resolutioner og i danske folketingsbeslutninger. Formuleringerne afspejler for så vidt blot, at begge regelsæt har relevans for magtanvendelsen i væbnede konflikter.

Den humanitære folkeret regulerer angreb mod militære mål, herunder såvel militære objekter som kombattanter, MOVG og civile, der tager direkte del i fjendtlighederne. I relation til anvendelse af dødelig, væbnet magt har menneskerettighederne den betydning, at de i væbnede konflikter regulerer magtanvendelse over for civile, der ikke eller ikke længere tager del i fjendtlighederne, men som på anden vis giver den indsatte styrke anledning til at bruge magt. Det vil fx kunne være tilfældet i forbindelse med retshåndhævelse på besat område, ordenshåndhævelse i internerings- eller krigsfangelejre eller eventuelt i flygtningelejre, der er sat under danske styrkers beskyttelse i væbnede konflikter. Læs mere om retten til liv som en fundamental garanti også i væbnede konflikter i kapitel 6.4.

I operationer **uden for væbnet konflikt** er udgangspunktet, at al magtanvendelse skal ske med respekt for retten til livet, og at dødelig, væbnet magt derfor alene kan anvendes, hvor det er absolut nødvendigt inden for rammerne af det folkeretlige grundlag for indsatsen.

I begge operationstyper vil magtanvendelsen bl.a. være reguleret i Rules of Engagement, der introduceres nærmere nedenfor.

7.3 Rules of Engagement - magtanvendelsesdirektiver

Begrebet magtanvendelse anvendes her i en meget bred forstand og indeholder regulering af **ethvert indgreb i en stats eller et individs integritet**. I den bløde ende omfattes geografisk positionering af styrker, gennemførelse af øvelsesaktivitet og anden *"Show of Force."** Herunder omfattes også advarsler, der ikke er udtryk for egentlig anvendelse af magt, men som indgår i styrkens bestræbelser på at fastholde eskalationskontrollen. I mellemlejet findes anvendelse af midler til at bekæmpe opløb eller visse overvågningsmetoder/midler, og i den mere robuste ende findes anvendelse af våben og andre fysiske indgreb såsom frihedsberøvelse.

Uanset i hvilken type operation danske styrker er indsat, skal graden af autoriseret magtanvendelse være nøje reguleret. Når danske styrker er afgivet til en international styrke, vil magtanvendelsen oftest være nærmere reguleret i Rules of Engagement (RoE). Det betyder dog ikke, at der ikke kan forekomme regulering af magtanvendelsen andre steder, som fx i Special Instructions *(SPINS)** eller lignende, men RoE er ofte det redskab, der anvendes til at styre en militær styrkes magtanvendelse.

RoE i en nøddeskal

RoE er et operativt styringsredskab. Det er chefens befaling om magtanvendelse og i den sammenhæng også chefens dynamiske mulighed for – inden for de overordnede folkeretlige rammer og operative direktiver – at skrue op eller ned for intensiteten i underlagte styrkers magtanvendelse. I mange internationale operationer vedtages Missionens OPLAN på politisk niveau. OPLAN´en indeholder også styrkechefens intentioner på magtanvendelsesområdet. Chefen vil derfor skulle holde sig inden for denne ramme, medmindre justeringer til OPLAN´en ligeledes godkendes politisk.

Med 'styrkechefen' menes her **chefen for den internationale styrke**. Enhver underlagt enhedschef har i princippet mulighed for at foretage yderligere begrænsninger eller kvalificeringer af magtanvendelsesdirektiverne, så længe disse finder sted inden for den autorisering, han/hun selv har modtaget. Det forekommer fx jævnligt, at en chef ønsker at blive inddraget i anvendelse af visse typer af magt. Det kan være indirekte ildafgivelse, visse typer af frihedsberøvelser eller typer af mål eller bevægelser, som chefen anser for så følsomme, at han/hun tilbageholder frigivelse (release authority) heraf på eget niveau.

RoE er en ordre. Den, der handler i strid med denne ordre, kan disciplineres på lige fod med overtrædelse af andre ordrer. Derudover kan en overtrædelse af RoE udgøre en overtrædelse af gældende folkeret eller national ret. Se nærmere herom kapitel 15.

Figur 3.3
Figuren illustrer, at hvor folkeretten begrænser den lovlige anvendelse af magt i militære operationer, så udgør RoE det redskab, der inden for disse folkeretlige rammer anvendes til at regulere den karakter og grad af magtanvendelse, der faktisk tillades i missionen. Pilen illustrerer, at RoE er dynamiske, og kan udvides og indskrænkes henover missionen, men kun inden for de folkeretlige rammer.

Grafikken anskueliggør, at RoE ikke er folkeret eller anden ret.[152] RoE er derimod indskrænkninger i gældende folkeret. Baggrunden for sådanne indskrænkninger kan være forskellige. Der kan være tale om et ønske om at holde igen med magtanvendelsen i perioder, hvor parterne er i forhandlinger med hinanden. Der kan være tale om mere specifikke områder, hvor folkeretten egentlig hjemler adgang til en ret robust magtanvendelse, men hvor andre hensyn gør, at der holdes igen med autorisering af magtanvendelsen. Det vil typisk være hensyn til civilbefolkningen eller/og understøttelsen af positive udviklinger i indsatsområdet.

Eksempel 3.5: I Afghanistan befalede ISAF´s øverstkommanderende i 2009 under OPORD "Courageous Restraint" begrænsninger i gældende RoE for NATO-styrken. Igennem en periode havde der været en ikke helt ubetydelig kollateral skade på den afghanske civilbefolkning, hvilket førte til en reaktion fra den afghanske præsident Karzai. For at minimere kollateral skade på civilbefolkningen blev det besluttet at foretage visse justeringer i RoE og visse SoP´er. Justeringerne betød en mere restriktiv magtanvendelsesadgang for ISAF-styrken end den, som er tilladt efter den humanitære folkeret.

Eksempel 3.6: En militær operation **uden for væbnet konflikt** gennemføres under "robuste RoE". Dvs. i udgangspunktet er det styrkechefens hensigt at autorisere magtanvendelsen helt ud til grænsen af det tilladelige. Under RoE-regulering af visse våben i de nummererede RoE

[152] Grafikken er inspireret af en grafik offentliggjort af J. Ashley Roach i Naval War College Review Vol. 36 no. 1 fra 1983.

giver han imidlertid udtryk for, at ”anvendelse af ekspanderende ammunition (Dum-Dum) under ingen omstændigheder må bringes i anvendelse af styrker under hans kommando.” Reglen er en begrænsning i styrkens magtanvendelsesadgang, der går videre end gældende folkeret i militære operationer uden for væbnet konflikt. Læs mere om ekspanderende ammunition i kapitel 9.3.8.

Værnsfælles Forsvarskommandos magtanvendelsesdirektiv

I nogle tilfælde vil VFK udsende et magtanvendelsesdirektiv til danske styrkechefer, der typisk vil være at finde som bilag til det missionsspecifikke VFK-direktiv. Heri kan der være nærmere forklaringer af begreber eller autorisationer, og der kan være særlige forhold, der gør sig gældende for danske styrker med baggrund i dansk policy eller lignende. Et sådant særligt dansk direktiv **kan** imidlertid **aldrig autorisere mere vidtgående magtanvendelse end den, der er autoriseret i missionens RoE** uden forelæggelse og autorisation fra udstedende myndighed/chef. Som grafikken ovenfor illustrerer, er udstedende myndighed altid begrænset af gældende folkeret.

I situationer, hvor det konstateres, at VFKs´ magtanvendelsesdirektiv fastsætter **videre** rammer for magtanvendelse end dem, der er autoriseret i missionens RoE, skal dette forhold autoriseres ved udstedende myndighed. Det vil fx kunne være tilfældet i forhold til danske soldaters handlepligt efter gældende nationale direktiver.

Der kan derimod godt være pålagt danske styrker **særlige begrænsninger** ud over dem, der følger af styrkens RoE. Der er her tale om et såkaldt forbehold eller, med et andet begreb, ”Caveat”. Caveats begrænser den internationale styrkechefs fleksibilitet i anvendelsen af de enheder, der er til rådighed, og derfor vil foresatte myndigheder søge at minimere sådanne forbehold. Caveats kan imidlertid være nødvendige, fx på grund af danske retlige forpligtelser, begrænsninger pålagt i de danske styrkers nationale mandat.

Eksempel 3.7: I en mission er der autoriseret anvendelse af antipersonelminer til at beskytte koalitionslejre. Der er endvidere autoriseret anvendelse af Riot Control Agents (*RCA**), herunder CS-gas til at bekæmpe uroligheder. Endeligt er der autoriseret tilbageholdelse af individer. Det er beskrevet i RoE, at den militære fører selv bestemmer, om de tilbageholdte skal løslades umiddelbart eller overdrages på stedet til lokale sikkerhedsstyrker, hvis sådanne måtte være til stede. Denne løsning er valgt, fordi ordenshåndhævelsen på dette stade af operationerne påhviler lokale retshåndhævende myndigheder.

Disse autorisationer vil give anledning til bemærkninger fra en række stater, herunder Danmark. Danmark har tiltrådt Ottawa-konventionen om forbud mod anvendelse mv. af personelminer (se nærmere herom i kapitel 9.3.5) og kan derfor meddele koalitionsledelsen, hvilke begrænsninger det indebærer i forhold til perimetersikring af danske lejre og danske styrkers øvrige begrænsninger. Der gælder efter 1993-konventionen om kemiske våben visse begrænsninger i forhold til at anvende CS-gas under uroligheder. Udvikler sådanne uroligheder

sig til væbnet konflikt – mest relevant NIAC her – så må CS-gas ikke anvendes. Endelig kan overdragelsesautorisationen, efter de nærmere omstændigheder, give Danmark anledning til bemærkning om, hvorvidt den autoriserede procedure kan følges af danske styrker. Proceduren kræver nogle overvejelser om modtagerstatens vilje og evne til at behandle frihedsberøvede i overensstemmelse med relevante menneskerettigheder. Se nærmere herom i kapitel 12.

Beslutning om at afgive nationale forbehold træffes af VFK. Hvis militærjurister eller andre i missioner bliver opmærksomme på autorisationer, der efter en umiddelbar vurdering vil kunne give anledning til mere principielle overvejelser om evt. forbehold, skal spørgsmålet meldes ad kommandovejen.

Introduktion til RoE-kataloger

I de fleste operationer vil missionens RoE være at finde i operationsplaners annex E, typisk opdelt i to hoveddele: en generel del om regler og principper for magtanvendelse og en mere konkret del om magtanvendelse på enkelte områder - de såkaldte nummererede RoE. Det gælder på tværs af alliance-, koalitions- og FN-ledede operationer. Såvel NATO som EU og FN har i samarbejde med medlemslandene udviklet detaljerede RoE-kataloger, der skal gøre det nemmere at udarbejde og vedtage missionsspecifikke RoE.[153]

7.4 Særligt om beskyttelsen af retten til liv

Beskyttelsen af retten til liv indebærer grundlæggende, at individer har ret til ikke at blive berøvet livet vilkårligt.[154] Væbnet magtanvendelse hænger derfor altid nøje sammen med individers ret til ikke vilkårligt at blive udsat for dødelig væbnet magtanvendelse.

EMD har fundet, at britiske styrker i Irak var forpligtet i henhold til EMRK´s bestemmelse om retten til liv. Konventionens bestemmelse om retten til liv fandt anvendelse, ikke på grund af område- eller personjurisdiktion, men fordi UK udøvede *nogle af de myndighedsbeføjelser*, det under normale omstændigheder ville tilkomme staten Irak at udføre. Herunder udførelsen af sikkerhedsoperationer og dermed jurisdiktionstypen ”**offentlig myndighed**”, der nævnes ovenfor under 4.2.[155]

[153] For NATO´s vedkommende MC 362 (rev.1), for FN´s vedkommende MPS 98 og for EU´s vedkommende EU Use of Force Directive.
[154] Fx EMRK, art. 2, protokollerne 6 og 13 til EMRK, CCPR, art. 6 og dennes protokol 2.
[155] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 149.

Dommen omhandlede et særligt aspekt af retten til liv, nemlig staters pligt til på eget initiativ at gennemføre en effektiv, transparent og uafhængig undersøgelse af mistænkelige dødsfald. I Danmark tilkommer denne civile efterforskningskompetence politiet, mens Forsvarets Auditørkorps (FAUK) varetager den militære efterforskning med den nødvendige støtte fra bl.a. militære myndigheder. Det danske forsvars rapporteringsprocedurer mv. skal derfor understøtte kravene om undersøgelser på en måde, der sætter FAUK i stand til at gennemføre kvalificerede vurderinger af, om der foreligger mistænkelige dødsfald og herefter foretage en effektiv undersøgelse heraf. Se desuden kapitel 15.4.4.

Militær magtanvendelse reguleres nærmere i missionsspecifikke og dynamiske magtanvendelsesdirektiver, fx RoE, der nøje forholder sig til den autoriserede grad af magtanvendelse, herunder dødelig, væbnet magt. Sådanne direktiver vil som oftest være udstedt af missionens militære ledelse som del af den overordnede operative plan. Er der tale om NATO-ledede operationer, godkendes missionens overordnede operationsplan, inklusive RoE, af Det Nordatlantiske Råd. For RoE gælder, at de skal anvendes og fortolkes i overensstemmelse med gældende folkeret, herunder de troppebidragydende staters menneskeretlige forpligtelser.

Det påhviler VFK at sikre, at missionsspecifikke RoE til enhver tid er i overensstemmelse med Danmarks folkeretlige forpligtelser, herunder menneskerettighederne, i det omfang de gælder for den pågældende mission.

Et aspekt, der er relevant i alle operationstyper, er danske militære styrkers brug af dødelig, væbnet magt. På denne baggrund beskrives ethvert menneskes ret til liv med fokus på hvilke forpligtelser, denne ret indebærer for danske væbnede styrkers magtanvendelse, navnlig i militære operationer uden for væbnet konflikt. Der tages her udgangspunkt i EMRK art. 2 og den righoldige domspraksis, der foreligger fra EMD vedrørende retten til liv.

3.3. Ingen må berøves livet vilkårligt. EMRK opregner udtømmende tilfælde, hvor magtanvendelse, der er *absolut nødvendig*, ikke skal ses som vilkårlig berøvelse af liv. Det drejer sig om:

- magtanvendelse, der er absolut nødvendig for at forsvare nogen mod ulovlig vold
- magtanvendelse, der er absolut nødvendig for at iværksætte en lovlig anholdelse eller for at forhindre flugt fra lovlig frihedsberøvelse
- magtanvendelse, der er absolut nødvendig for lovligt at undertrykke optøjer eller opstand[156]

[156] EMRK art.2.

Militære operationer, der finder sted **i væbnet konflikt,** reguleres af den humanitære folkeret. Det indebærer bl.a., at kombattanter må tage direkte del i kamphandlingerne og herunder rette angreb mod modstanderens væbnede styrker. **Sådan magtanvendelse, der finder sted inden for den humanitære folkerets rammer, er derfor ikke vilkårlig i forhold til EMRK art. 2.** Det betyder imidlertid ikke, at menneskerettighedernes beskyttelse af retten til liv ingen betydning har i væbnede konflikter. Fx vil beskyttelsen omfatte situationer, hvor væbnede styrker anvender dødelig væbnet magt mod civile i situationer, der ikke relaterer sig direkte til den væbnede konflikt. Det gælder fx, hvor besættelsesmagter ordenshåndhæver på det besatte område. Se nærmere kapitel 11.

Militære operationer **uden for væbnet konflikt** må derimod ikke indebære eller autorisere anvendelse af dødelig, væbnet magt, med mindre anvendelsen er inden for rammerne af et af de beskrevne tre scenarier. Det gælder desuden, at den dødelige, væbnede magtanvendelse kun må finde sted, hvor det vurderes **absolut nødvendigt**. Denne standard er indarbejdet i dansk ret, herunder fx i politiloven.[157]

Danske væbnede styrker skal overordnet sikre beskyttelsen af retten til liv på tre planer:

For det første kræver EMRK, at retten til liv **skal sikres/ beskyttes gennem lovgivning**. Lovgivning skal her forstås i bred forstand til også at omfatte cirkulærer, direktiver og andre former for regulering.[158] Anvendelse af dødelig, væbnet magt skal altså være **hjemlet i national ret**. Der stilles ikke krav om, at direktiver mv. anvender den eksakt samme ordlyd som EMRK, når blot direktiverne skal forstås i overensstemmelse med konventionen.[159] Det vil bl.a. sige, at det nærmere beskrives, i hvilket omfang der må anvendes dødelig væbnet magt, og at *den overordnede hjemmel er **konkretiseret i ordrer** – typisk magtanvendelsesdirektiver, RoE, vagt- eller patruljeinstrukser, SOP eller lignende, der omsætter hjemlen til helt konkrete ordrer for de udførende enheder.* Der stilles endvidere krav om, at personer, udrustet med våben, skal have **modtaget relevant uddannelse**. Ikke blot i brugen af våbnet, men også i andre operative procedurer, der kan være afgørende for, at dødelig, væbnet magt anvendes inden for rammerne af konventionen. Denne forpligtelse påhviler militære myndigheder og chefer.

Eksempel 3.8: Danske styrker skal indsættes i en operation uden for væbnet konflikt. Det er vurderingen, at styrkerne vil befinde sig i situationer, hvor dødelig, væbnet magt kan komme på tale. Forud for styrkens udsendelse skal det sikres, at anvendelsen af dødelig magt har

[157] Lov nr. 444 af 9. juni 2004 om politiets virksomhed (lovbekendtgørelse nr. 956 af 20. august 2015).
[158] EMD i sagen *Olmez* (Appl.No.22746/03 m flere) 9. November 2010.
[159] EMD *MCcann and others* (Appl.No. 18984/91) 27. September 1995 pr. 152.

fornøden hjemmel i folketingsbeslutning eller lignende i de tilfælde, som missionsdirektivet afgrænser i RoE. Dernæst undersøges, om missionens RoE er udformet på en måde, der stemmer overens med retten til liv. Dette vil bl.a. kræve, at de autoriserede magtanvendelsesregler kan rummes i de tre betingelser, der er opregnet ovenfor: 1. forsvar mod retsstridig overlast; 2. lovlig anholdelse eller for at forhindre flugt; eller 3. undertrykkelse af fredsforstyrrende optøjer.

For det andet skal sådanne operationer være **planlagt og forberedt** på betryggende vis, og der skal føres tilsyn med, at operationen udføres inden for de udstukne rammer. Denne forpligtelse påhviler de myndigheder og enheder, som er ansvarlige for konkrete operationer, herunder navnlig disses ansvarlige chefer i samarbejde med relevante rådgivere.

Planlagte operationer uden for væbnet konflikt skal være nøje tilrettelagt med henblik på at minimere risikoen for, at dødbringende magt bliver nødvendig. Hvis dødbringende magt bliver nødvendig, skal rammerne for magtanvendelsen være nøje gennemtænkt, så operationen kan gennemføres på betryggende vis, idet militært personels egen beskyttelse kan indgå i de operative overvejelser.[160] Nedenfor nævnes en række scenarier med eksempler på forhold, der i henhold til EMD-praksis bør være på plads forud for, at de pågældende opgaver løses. Eksemplerne fokuserer alene på aspekter af retten til liv.

Eksempel 3.9: **Bevogtning:** Der skal udarbejdes en vagtinstruks, der forbereder vagten på de situationer, der kan opstå. Vagten skal være uddannet/instrueret tilstrækkeligt til at handle velovervejet i tilspidsede situationer, herunder betjene de magtmidler, der er til rådighed. Vagten skal have modtaget situationsrapport i forbindelse med vagtoverdragelse. Hvis der er tale om en adgangskontrol, skal det påses, at vagtfaciliteten - herunder adgangsvejene - er etableret på en måde, der giver vagten reaktions- og betænkningstid.

Eksempel 3.10: **Patrulje i nærområdet**: Patruljen skal være briefet om situationen i området, herunder trusselsbilledet og andre situationsdannende faktorer. Der skal være udarbejdet en magtanvendelsesinstruks. Patruljen skal være briefet om og trænet i de relevante dele af RoE. Patruljen skal være bevæbnet og autoriseret på en måde, der giver mulighed for en hensigtsmæssig respons på optrin. Der skal være god kommunikation med patruljen, så der kan opnås kontakt med overordnede førere.

Eksempel 3.11: **Planlagt anholdelsesoperation**: Der skal være et passende kendskab til den mistænkte, herunder om den pågældende forventes at være bevæbnet, den pågældendes bevægelsesmønster og forventede reaktion på kontakt med styrken.[161] Det skal overvejes, om det er sandsynligt, at den pågældende er alene eller i selskab med andre, og hvorledes omgivelserne forventes at reagere på anholdelse. Styrken skal være dimensioneret til og briefet om opgaven, herunder om operationens RoE. Styrken skal være hensigtsmæssigt bevæbnet til opgaven, så der er et fornuftigt eskalationsrum. De forskellige reaktionsscenarier

[160] EMD *MCcann and others* (Appl.No. 18984/91) 27. September 1995 pr. 148-150.
[161] EMD *Andronicou and Constantinou vs. Cyprus* (Appl. No. 25052/94) 9. October 1997, pr. 185-186.

skal være nøje gennemtænkt; RoE skal fx indeholde klare, lovlige forholdsordrer om anvendelse af dødelig, væbnet magt, hvis den mistænkte søger at flygte.[162] Det skal være overvejet, hvorledes den anholdte sikres forsvarligt mod flugt, og kommandoforholdende og kommunikationen skal være på plads.[163]

For det tredje skal selve **magtanvendelsen være lovlig**, dvs. udførelsen skal finde sted inden for rammerne af konventionens beskyttelse af retten til liv. Som følge af den skærpede nødvendighedsvurdering (”absolut nødvendig”) er udgangspunktet således:

- at der skal være tale om en *’overhængende’* fare
- at mindre alvorlig magt, fx arrest mv., konkret skal være vurderet uegnet
- at der så vidt muligt skal afgives varsel inden brug af dødelig væbnet magt, og
- at bevisbyrden for, at det var absolut nødvendigt at anvende dødelig magt, påhviler de myndigheder, der har været involveret i magtanvendelsen.

Her påhviler ansvaret den, der anvender den dødelige væbnede magt.

Eksempel 3.12: **Føreren** skal sikre, at underlagte enheder/underlagt personel er forberedt på den forestående opgave, herunder at de er bekendt med og uddannet i de gældende RoE. Det skal være førerens ærlige overbevisning, at de undergivne kan reagere hensigtsmæssigt i tilspidsede situationer, og at føreren selv er i stand til at håndtere de situationer, der må forventes at kunne opstå under patruljen/opgaven. Der skal fx være et godt overblik over forholdsordrer, autorisationer, støtteforhold mv.

Eksempel 3.13: **Enkeltmand** skal have modtaget klare forholdsordrer, som sammen med øvrig uddannelse sætter den enkelte i stand til at reagere, hvis der opstår spontant behov for at anvende dødelig væbnet magt. Den enkelte skal have styr på, hvornår og hvordan der skal afgives en forståelig verbal advarsel eller evt. afgives varselsskud, og hvornår der må afgives sigtet skud mod en person, der undviger.

Enkelte missioner uden for væbnet konflikt autoriserer RoE, der omfatter ret til at anvende dødelig, væbnet magt over for personer, der søger at forhindre den militære styrke i at udføre sin opgave. Denne autorisation benævnes undertiden ”missionsforsvar”.

Som eksempler på magtanvendelse i missionsforsvar, som vil være forenelig med EMRK art. 2, hvis magtanvendelsen er absolut nødvendig, kan nævnes anvendelse af magt for at afværge et påbegyndt eller overhængende farligt angreb på person, eller for at

[162] EMD *V.S. Petrov vs. Bulgaria* (Appl. No. 63106/00) 10. June 2010, pr. 45.
[163] EMD *Ogûr vs. Turkey* (Appl. No. 21594/93) 20. May 1999, pr. 83.

afværge overhængende fare i øvrigt for personers liv eller for, at personer pådrager sig alvorlige helbredsskader.[164]

I den forbindelse bemærkes det dog, at der ikke foreligger retspraksis fra EMD, der fortolker artikel 2 i forhold til disse særlige magtanvendelsesautorisationer i internationale militære operationer.

Der vil også kunne være autoriseret anvendelse af dødelig, væbnet magt i forsvar af missionsspecifikke genstande/ejendom. Sådanne genstande kan fx være nødhjælpsforsyninger eller klassificeret militært materiel. Disse genstande benævnes undertiden ”Property Designated Special Status”.

> Eksempel 3.14: **Kosovo:** Resolution 1244 pålagde den internationale sikkerhedsstyrke at løse en række opgaver, herunder at bistå med at sikre, at humanitær nødhjælp kunne blive uddelt, og autoriserede samtidig ”all necessary means” hertil.[165] I denne sammenhæng kan RoE autorisere anvendelse af dødelig magt i tilfælde og i det omfang, hvor det er absolut nødvendigt for at løse denne del af opgaven, også selvom beskyttelse af materiel ikke er udtrykkeligt nævnt i EMRK art. 2.

Som eksempler på magtanvendelse i forsvar af missionsspecifikke genstande, som vil være forenelig med EMRK art. 2, hvis magtanvendelsen er absolut nødvendig, kan nævnes anvendelse af magt for at afværge et påbegyndt eller overhængende farligt angreb på samfundsvigtige institutioner, virksomheder eller anlæg.[166]

Det bemærkes dog, at der ikke foreligger retspraksis fra EMD, der fortolker artikel 2 i forhold til disse særlige magtanvendelsesautorisationer i internationale militære operationer.

Når RoE i yderste konsekvens bemyndiger anvendelse af dødelig, væbnet magt i missionsforsvar eller i forsvar af ”Property Designated Special Status”, hænger det oftest sammen med, at den fredsstøttende styrke er pålagt en særlig beskyttelsesopgave af FN´s Sikkerhedsråd ved resolution.

En omfattende retspraksis fra EMD viser nødvendigheden af at **planlægge operationer, hvor anvendelse** af dødelig væbnet magt kan blive aktuel. I mange tilfælde vil sådanne operationer finde sted med et vist varsel, der efterlader mulighed for at gennemtænke den mest hensigtsmæssige måde at udføre operationen på. Det gælder fx i forhold til egen beskyttelse og beskyttelse af civile, men også muligheden for at undgå eller

[164] Se politilovens § 17, stk. 1, nr. 1 og 2 som fastsætter, at politiet i disse situationer må anvende skydevåben.
[165] FN SR 1244 af 10. juni 1999 paras 7. og 9. (c).
[166] Se politilovens § 17, stk. 1, nr. 3 som fastsætter, at politiet i disse situationer må anvende skydevåben.

begrænse anvendelse af dødelig, væbnet magt til situationer, hvor det reelt er absolut nødvendigt og proportionelt.

Proportionalitet handler i denne sammenhæng om, at magtanvendelsen skal stå i rimeligt forhold til, hvad der opnås ved anvendelsen af magt. Det betyder, at der skal foretages en konkret afvejning af hensynet til individet og de modstående hensyn. Der er altså tale om et andet proportionalitetsprincip end det, der gælder i den humanitære folkeret. Se nærmere i kapitel 4.

Er der fx tale om en situation, hvor en enhed griber ind over for et slagsmål i en lejr med fordrevne, som er under patruljens beskyttelse, vil anvendelse af dødelig, væbnet magt ikke uden videre være proportionel. Er der tale om en tyv, der søger at flygte efter at have stjålet nødhjælpsrationer eller en hærværksmand, der har skrevet smædeord på porten til den militære lejr med en spraydåse, så vil det i disse tilfælde ikke være proportionelt at autorisere eller faktisk anvende dødelig, væbnet magt.

Dels skal der altså være tale om situationer, der er omfattet af de tre ovenfor beskrevne tilfælde i EMRK art. 2. Dels skal der i planlægningen af militære operationer foretages det fornødne forberedende arbejde for at minimere risikoen for anvendelse af dødelig, væbnet magt. Og skulle det komme til magtanvendelsessituationer, så anvendes potentielt dødbringende magt alene i tilfælde, hvor det er absolut nødvendigt og egnet til at bringe situationen under kontrol.

7.5 Særligt om selvforsvar

Begrebet selvforsvar, på engelsk ”self defence”, anvendes naturligt nok i mange sammenhænge og ofte lidt i flæng. Begrebet har fælles træk i de forskellige anvendelser, men har derudover *forskellige* betydninger og kvalifikationer. Her beskrives fire af de vigtigste sammenhænge, hvori begrebet ofte vil dukke op.

1) Individuelt selvforsvar: Individets handlinger til at afværge et umiddelbart forestående eller påbegyndt angreb.
2) Staters ret til selvforsvar: Retten til for stater at forsvare sig selv mod umiddelbart forstående eller påbegyndte væbnede angreb. (Se kapitel 2.2.3.3)
3) FN´s fredsbevarende styrkers selvforsvarsbegreb: Det antages, at indsættelse af FN-styrker under FN-pagtens kapitel VI om fredelig bilæggelse af tvister forudsætter værtslandets samtykke, en vis upartiskhed i opgaveløsning, samt at styrkens *magtanvendelse er begrænset til selvforsvar*. Dette selvforsvarsbegreb har gennem årtierne udviklet sig fra at være snævert til i dag at omfatte forsvar – ikke blot af FN-styrker - men også af materiel og sågar af missionens formål.
4) Adgangen til selvforsvar efter grundlovens § 19, stk. 2:

Det følger af grundlovens § 19, stk. 2, at regeringen ikke uden folketingets samtykke kan anvende militære magtmidler mod nogen fremmed stat, bortset fra forsvar mod væbnet angreb på riget eller danske styrker. Denne særlige konstitutionelle vinkel på selvforsvarsbegrebet er nærmere behandlet i kapitel 2.2.2.

3.4. Enhver har ret til at forsvare sig selv mod uretmæssigt angreb.

7.5.1 Folkeretlig baggrund

Retten til individuelt selvforsvar kan udledes af respekten for menneskeliv og individets ret til beskyttelse af retten til at leve. Princippet afspejles i nationale og folkeretlige strafferetlige regler om straffrihed for sådanne handlinger, der finder sted i selvforsvar.[167] Det er den danske stats ansvar at sikre, at medlemmer af danske væbnede styrker er uddannet til at håndtere sådanne situationer inden for de folkeretlige rammer, og at der er udarbejdet instrukser heri.

7.5.2 Krav til selve selvforsvarshandlingen

Retten til selvforsvar er forbundet med et krav om, at den anvendte magt ikke overskrider det **nødvendige** for at forhindre et **umiddelbart forestående** angreb eller for at afbryde et **påbegyndt** angreb, samt at der er et rimeligt forhold mellem angrebet og selvforsvarshandlingen. Se mere herom i behandlingen af retten til liv umiddelbart ovenfor.

7.5.3 Selvforsvar og nødværge

Enhver stat har sin egen formulering af selvforsvarsretten i national lovgivning. En sådan regulering er nødvendiggjort af, at borgeres anvendelse af magt indbyrdes er gjort strafbart som vold eller lignende. Regler om selvforsvar eller "nødværge" er derfor nødvendige for, at en borgers anvendelse af fysisk magt over for en anden borger vil kunne være lovlig som selvforsvar/nødværge. Læs mere om *dansk rets* regler om nødværge og nødret i kapitel 15.4.1.

7.5.4 Selvforsvar under kommando

[167] Fx straffelovens § 13 og ICC-Statutten art. 31, stk. 1 (c).

Retten til selvforsvar kan derimod ikke anvendes af enkeltmand som begrundelse for at undlade at efterkomme en ordre om at holde inde med skydning eller vente med at afgive skud, indtil modstanderen er kommet tilstrækkeligt tæt på eller lignende. På samme måde kan retten til at forsvare sig selv ikke påberåbes som juridisk argument for et krav om bevæbning eller om en særlig type bevæbning. Når militært personel således er **under kommando,** må den befalingshavendes ordrer følges, også i forhold til magtanvendelse i de særlige tilfælde, hvor en sådan ordre eller befaling vil kunne opfattes af den enkelte som en begrænsning i dennes ret til selvforsvar.

Man kan også udtrykke det således, at selvom en soldat eller gast under kommando handler inden for rammerne af den danske straffelovs nødværgeregel, vil handlingen kunne være en pligtforsømmelse, der, afhængigt af forsømmelsens grovhed, vil kunne være strafbar efter den militære straffelov.

Eksempel 3.15: Under en fredsstøttende operation bliver bataljonen befalet ud til en demonstration på en bro i ansvarsområdet. Der er tale om meget aggressive demonstranter, og det må forudses, at der vil kunne blive kastet med sten og måske endda afgivet skud mod den danske bataljon. Et kompagni soldater skal iført hjelme, skjolde og andet beskyttelsesudstyr forhindre, at demonstrationen passerer broen, idet det ville øge risikoen for sammenstød med befolkningen på den anden side. Kompagniet placeres i geledder. Første geled beordres til at aflægge deres våben. Beslutningen træffes for at forhindre demonstranterne i at fravriste danske soldater deres våben med den eskalation, det ville kunne indebære. To af soldaterne nægter at efterkomme ordren. De mener, den er åbenbart ulovlig, idet det ville berøve dem deres eneste mulighed for at forsvare sig selv, hvis situationen eskalerer. Ordren er lovlig og skal efterkommes, også selvom den vil kunne opfattes som en begrænsning i soldatens ret til selvforsvar.

Eksempel 3.16: En dansk infanterienhed udfører en afsiddet patrulje under en indsættelse i en NIAC. Et af patruljemedlemmerne får øje på noget, der ligner en mindre enhed af modstanderens soldater, der er ude for at afpatruljere området på samme måde som den danske enhed. Han signallerer dette til gruppeføreren, der befaler gruppen til at ”falde ned”. Gruppen ligger nu bag en lille terrænforhøjning med front mod modstanderen, der bevæger sig langsomt frem mod den danske enhed, tydeligvis uden at have set de danske soldater. Om nogle få minutter vil de være inden for 50 meter af den danske patrulje, og vil komme ind fra gruppens venstre side. Gruppeføreren signallerer, at der først må afgives ild på hans kommando. Han venter og venter. Til sidst er modstanderen så tæt på, at man kan høre samtale. Geværskytte 2, der befinder sig på gruppens venstre flanke, synes, at modstanderen kommer lige tæt nok på nu. Han beslutter sig for at åbne ild, selvom han ikke endnu har modtaget gruppeførerens ordre om ”ilden fri”. Geværskytte 2 handler i situationen i strid med gruppeførerens lovlige ordre, også selvom han i situationen har opfattet sit liv som værende i overhængende fare.

7.6 Udvidet selvforsvar

Hvor langt kan retten til selvforsvar strækkes? Skal "selvet" i *selv*forsvar forstås bogstaveligt, eller må det antages, at danske styrker har ret til at handle i forsvar mod uretmæssige angreb mod allierede eller civile? I bekræftende fald – gælder denne ret så altid eller kun under visse nærmere omstændigheder?

Som det var tilfældet med danske styrkers adgang til kollektivt selvforsvar (se ovenfor i kapitel 2.2.2.3), skal svarene søges i grundlaget for den danske styrkes tilstedeværelse på fremmed stats område.

7.6.1 Med eller uden folketingsbeslutning

Spørgsmålene frembyder ikke de store udfordringer i missioner, som har et bredt folkeretligt mandat og som har været forelagt Folketinget efter grundlovens procedureregel.[168] Er der således **vedtaget en folketingsbeslutning** om at udsende et dansk styrkebidrag, kan styrken anvende magt inden for folketingsbeslutningens rammer. I moderne militære operationer vil såvel selvforsvar som udvidet selvforsvar være tilladt i styrkens RoE.

De juridiske udfordringer kan opstå i tilfælde, hvor danske soldater eller gaster deltager i øvelser eller lignende, eller hvor danske væbnede styrker i øvrigt deltager i international aktivitet **uden, at der foreligger folketingsbeslutning herom**. Også i sådanne tilfælde vil der kunne opstå situationer, hvor det vurderes nødvendigt at anvende magt i forsvar af et andet menneske. For eksempel fordi en dansk sejlende enhed på vej hjemover fra øvelsestogt konfronteres med et piratangreb på åbent hav, eller fordi en dansk landmilitær enhed på øvelse, medbringende skarp ammunition, i forbindelse med øvelsen bevidner et uretmæssigt angreb på en anden øvelsesdeltager eller civil.

Scenariet har et overordnet tema, der relaterer sig til den parlamentariske kontrol med danske væbnede styrkers militære magtanvendelse. Dvs. regeringens pligt til at forelægge udsendelsen af danske væbnede styrker for Folketinget i situationer, hvor det er regeringens vurdering, at der er behov for anvendelse af militære magtmidler, eller hvor anvendelse af sådanne efter en samlet vurdering ikke kan udelukkes. Dette spørgsmål handler primært om ministerens ansvar over for Folketinget. Læs nærmere om forståelsen af grundlovens § 19, stk. 2, samt om rækkevidden af den kongelige forholdsordre i kapitel 2.2.2.3.

[168] Grundlovens § 19, stk. 2.

7.6.2 Udvidet selvforsvar på det taktiske niveau

For danske væbnede styrker er spørgsmålet om de legale rammer for den konkrete magtanvendelse vigtigt. Altså spørgsmålet om, hvorvidt den soldat, gast, pilot eller enhed, der handler i forsvar af tredjeperson mod uretmæssigt angreb, handler inden for rammerne af gældende ret.

På samme måde som retten til selvforsvar kan "forvaltes" af det militære kommandosystem, kan det også være tilfældet for andre former for magtanvendelse, herunder fx forsvar af tredjeperson, der udsættes for uretmæssigt angreb.

I nogle få tilfælde autoriserer en missions **RoE ikke anvendelse af magt**, der – efter omstændighederne – ville kunne være lovlig efter straffelovens regler om nødværge eller nødret. Det kan skyldes to ting: enten at mandatet til magtanvendelse ikke åbner mulighed herfor, eller at missionsledelsen har fundet det nødvendigt at pålægge styrken særlige begrænsninger i magtanvendelsen.

I sådanne tilfælde skal RoE overholdes, også selvom en konkret magtanvendelse ville kunne være straffri efter reglen om nødværge. Overtrædes RoE på området, vil der efter omstændighederne kunne gøres ansvar gældende efter den militære straffelovs regler om pligtforsømmelse.

> Eksempel 3.17: I en fredsoperation er styrkens adgang til magtanvendelse blevet begrænset i RoE således, at styrken ikke er autoriseret til at gribe ind med brug af væbnet magt i tilfælde af simpel vold mellem civile i missionsområdet. Hensynet bag reglen er, at FN-styrken ikke ønsker at agere retshåndhævende myndighed i missionen, hvor territorialstatens politi er forholdsvist velfungerende og bør tage sig af opgaver som denne. FN-styrkens personel skal derfor rapportere om sådanne hændelser, men må ikke gribe ind.
>
> Under en fodpatrulje bevidnes netop et sådant optrin. Der er tilsyneladende tale om et spontant opstået håndgemæng uden brug af våben. Patruljen forsøger uden held at advare slagsbrødrene verbalt. Herefter afgiver et af patruljens medlemmer et varselsskud i strid med RoE.
>
> Den pågældende soldat, der afgav varselsskuddet, har handlet i strid med styrkens RoE og har dermed gjort sig skyldig i en pligtforsømmelse. Pointen er her, at soldaten som følge af ovennævnte begrænsning af adgangen til magtanvendelse ikke – selv om bestemmelsen ellers ville finde anvendelse – kan påberåbe sig straffelovens nødværgebestemmelse som legalt grundlag for handlingen. Dette gælder, uanset at RoE i sine indledningsbestemmelser indeholder en regel om, at "nothing in these RoE shall limit the inherent right of selv defense" eller lign.

Bilag: Oversigt over gældende traktater indenfor den humanitære folkeret i væbnede konflikter

Retskilde	IAC	NIAC FA3	NIAC TP II[169]	NIAC TP I (art.1, stk.4)[170]
Generelle beskyttelsesregler				
HK IV med LKR	1	-	-	-
GK I – IV	2	-	-	2
FA3	N/A	3	3	3
TP I	2	-	-	3[171]
TP II	-	-	3[172]	-
TP III	2	-	3	3
Våben				
Eksplosive projektiler	1	-	-	-
Dum-Dum	1	-	-	-
Biologiske våben	4	4	4	4
FN´s Våbenkonvention med protokoller[173]	4	4	4	4
Kemiske våben	4	4	4	4
Personelminer	4	4	4	4
Klyngeammunition	4	4	4	4
Særligt om søkrig				
HK VI om fjendtlige handelsskibe	1	-	-	-
HK VII om konvertering af handelsskibe	1	-	-	-
HK VIII om undersøiske stødminer	1	-	-	-
HK XI om opbringelsesret under søkrig	1	-	-	-
HK XIII om neutralitet i søkrig	1	-	-	-
Andre emner				
HK V om neutralitet i landkrig	1	-	-	-
Kulturkonventionen med TP	2	3	3	3

[169] I tilfælde, hvor territorialstaten har tiltrådt TP II. Bemærkningen er relevant fordi der er eksempler på, at Danmark har deltaget i transnationale NIACs på tidspunkter, hvor territorialstaten ikke havde tiltrådt TP II, der derfor ikke har været gældende i konflikten.
[170] Principielt samme bemærkning som ovenfor i note 1.
[171] Hvis betingelserne i protokollens art. 96, stk. 3 er opfyldt.
[172] Hvis betingelserne i protokollens art. 1, stk.1 opfyldes af den ikke-statslige part i konflikten.
[173] Idet Danmark har tiltrådt 2001 ændringen til artikel 1, der netop udvider anvendelsesområdet til at gælde NIACs af enhver karakter.

ENMOD-konventionen om miljøpåvirkningsteknik 1977	4	4	4	4

Bemærkning 1:
Det er alene traktater indgået inden for den humanitære folkerets område, der er medtaget her. Anden folkeret kan være gældende, herunder menneskerettighederne.

Bemærkning 2:
Når en traktat ikke er gældende i konflikten, vil der ofte være sædvaneret, der udfylder.

Bemærkning 3:
Danmark kan have valgt, at en konventions forpligtelser skal gælde i videre omfang, end den folkeretlige forpligtelse tilsiger: de såkaldte ”tillæg”.

Signaturforklaring:

0: Danmark er ikke traktatretligt forpligtet af konventionen
1: Danmark er traktatretligt forpligtet af konventionen, hvis alle andre stater i konflikten har tiltrådt
2: Danmark er traktatretligt forpligtet af konventionen overfor andre stater i konflikten, der har tiltrådt.
3: Danmark er forpligtet i det omfang Danmark selv er territorialstat eller i det omfang indsættelse af danske styrker sker til støtte for territorialstaten i en NIAC.
4: Danmark er altid forpligtet.

Kapitel 4
Grundlæggende principper og normer

1. Indledning

Dette kapitel omhandler de af folkerettens principper og normer, der anerkendes som grundlæggende i væbnet konflikt. Da kapitlet beskriver overordnede principper, er det særligt nyttigt til brug for undervisning eller som genvej til at forstå motiverne bag den meget omfattende folkeretlige detailregulering, der ofte er en konkret udmøntning af disse principper.

1.1 Kapitlets indhold

I det følgende kan man læse om de fire principper og andre relevante normer. Der foretages en kort analyse af deres betydning i praksis, og hver enkelt afsnit afsluttes med en kommentar om princippernes eventuelle anvendelse i NIAC.

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Disse principper har dels en selvstændig betydning og spiller samtidig en væsentlig rolle for fortolkningen af de enkelte regler andre steder i den humanitære folkeret og vil derfor indgå i ethvert af de følgende kapitler. Derudover kan øvrige internationale forpligtelser, principper og normer have betydning for danske styrkers indsats i militære operationer.

2. Militær nødvendighed

Princippet om militær nødvendighed (på engelsk ”military necessity”) indebærer et krav om, at en konfliktpart kun må anvende den grad og type af magt, der er nødvendig for at opfylde konfliktens legitime formål. Det vil sige at fremtvinge modstanderens

hele eller delvise overgivelse med mindst muligt tab af menneskeliv og ressourcer.[1] Omsat til mere konkrete forpligtelser betyder det, at **magtanvendelsen skal være lovlig, kontrolleret og nødvendig**. Kravet om **lovlighed** forudsætter, at våben, ammunitioner og krigsmetoder ikke strider mod den humanitære folkerets regler på området, fx ikke finder sted med anvendelse af forbudte våben såsom kemiske våben eller personelminer.

Magtanvendelse skal være **kontrolleret**, så den hænger sammen med opnåelsen af den militærstrategiske målsætning. Magtanvendelse, som ikke har modstanderens hele eller delvise overgivelse for øje, er herefter ulovlig. Det kommer til udtryk i kravet om, at et objekt, for at være et lovligt militært mål, bl.a. skal udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære indsats, og objektets ødelæggelse, erobring eller neutralisering udgør en klar militær fordel for den angribende part.[2] Læs mere herom i kapitel 8.

Med formuleringen "**hele eller delvise overgivelse**" er der tænkt på, at det ikke i alle tilfælde vil være nødvendigt at fremtvinge modstanderens væbnede styrkers totale overgivelse.

> Eksempel 4.1: Under Falklandskrigen i foråret 1982 var de britiske styrkers militære målsætning alene at fortrænge argentinske væbnede styrker fra Falklands- og Malvinas-øerne, hvilket lykkedes med de argentinske væbnede styrkers kapitulation den 15. juni 1982. Selvom der alene var tale om argentinsk overgivelse af øerne, ville videre magtanvendelse have været i strid med kravet om militær nødvendighed, da briternes militærstrategiske målsætning hermed var opfyldt.

Ved flere sager under retsopgørene efter Anden Verdenskrig gjorde flere tiltalte tyske officerer gældende, at overtrædelser af den humanitære folkeret kunne retfærdiggøres af hensyn til militær nødvendighed.[3] Domstolene tilsidesatte synspunktet, idet hensynet til militær nødvendighed allerede indgår i den humanitære folkeret. Reglerne kan derfor ikke lovligt tilsidesættes med argumentet om, at det er nødvendigt for at nå et militærstrategisk mål.

Af størst konkret relevans for operationaliseringen af princippet om militær nødvendighed er den humanitære folkerets krav til militære mål i TP I, art. 52, stk. 2. Det indgår i bestemmelsen som krav til et militært mål, at målet udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære indsats, der på tidspunktet for angrebet modsvares

[1] Præamblen til St. Petersborg-deklarationen af 1868 om forbud mod at anvende eksploderende projektiler under 400 gr. Se også Nürnberg Tribunalets *The United States of America v. Wilhelm List* 1948 pr. 66.
[2] TP I art. 52, stk. 2.
[3] Se note 1 og British Military Court for the Trial of War Criminals *Peleus* 1945.

af en klar militær fordel for den part, der planlægger at udføre angreb. Bestemmelsen behandles nærmere i kapitel 8.

I andre bestemmelser er hensynet til militær nødvendighed udtrykkeligt afspejlet som parameter for et konkret indgreb eller en konkret beskyttelse. Det gælder fx i disse to eksempler:

> Eksempel 4.2: Ifølge HLKR art. 23 (g) er det forbudt at ødelægge eller beslaglægge modstanderens ejendom, undtagen i tilfælde, hvor dette ifølge "krigsforetagendernes krav" måtte vise sig påtrængende nødvendigt. (engelsk: "*imperatively demanded by the necessities of war"*). Se nærmere herom i kapitel 10.2.7.3.
>
> Eksempel 4.3: Haager Kulturkonventionen fra 1954 (HKK) introducerer en beskyttelse for kulturelle værdier. Stater skal afholde sig fra at anvende sådanne kulturelle objekter til militære formål og afholde sig fra at rette angreb imod dem. Denne beskyttelse kan kun fraviges, hvor *bydende militær nødvendighed* tilsiger det.[4] Konventionen yder en forstærket beskyttelse til kulturværdier af meget stor betydning, der alene kan ophæves i tilfælde af *tvingende militær nødvendighed*.[5] Læs mere om disse regler i kapitel 6.5.

I praksis anvendes *Rules of Engagement* (RoE) som styringsredskab for magtanvendelse, jf. kapitel 3.7. I nyere tid har VFK udarbejdet et magtanvendelsesdirektiv som led i direktivgivningen for større danske militære kontingenter.[6] Militær magtanvendelse reguleres af RoE i enhver moderne militær operation, hvad enten den foregår i alliance eller koalitionsramme på land, til vands eller i luften. En sådan regulering kan bl.a. ses som et ønske fra militærstrategisk hold om at sikre, at den militære magtanvendelse undergives en styring, der bringer den i tråd med formålet med den samlede militære indsats og dermed i overensstemmelse med princippet om militær nødvendighed.

Brud på princippet om militær nødvendighed kan under visse omstændigheder retsforfølges som krigsforbrydelse ved den internationale Straffedomstol.[7]

Militær nødvendighed i NIAC

Princippet om militær nødvendighed følger som nævnt af forordet til St. Petersborg-deklarationen, der omhandler forhold i IAC. Det overordnede strategiske krav om at kontrollere magtanvendelsen i bestræbelserne på at fremtvinge modstanderens hele eller delvise overgivelse med mindst muligt tab af menneskeliv, tid og ressourcer må

[4] HKK art. 4, stk. 2.
[5] HKK art. 11, stk. 1.
[6] VFK DIR 096-1 "Direktiv for forsvarets deltagelse i internationale operationer" rev. 1. december 2014 pkt. 6.3.
[7] Se fx ICC-Statutten art. 8, stk. 2, (a)(iv).

dog antages i dag at have en sådan universel karakter, at det også finder anvendelse i NIAC. Det samme gælder maksimen om, at militær nødvendighed ikke kan anvendes til at retfærdiggøre overtrædelser af den humanitære folkeret i NIAC. Princippet formuleredes i øvrigt første gang til brug for anvendelse i en intern væbnet konflikt i den såkaldte Lieber Code, udviklet som manual for efterlevelsen af folkeretten for føderationshæren i den amerikanske borgerkrig i 1863.[8]

Begrebssammenfald

Begrebet militær nødvendighed eller blot "nødvendighed" anvendes i andre sammenhænge med en noget anden betydning end den betydning, princippet har i den humanitære folkeret.

I NATO´s RoE-katalog er begrebet "necessary" defineret i en **selvforsvarskontekst**, hvorefter magt - herunder dødelig væbnet magt - kan anvendes i nødvendigt og proportionelt omfang i tilfælde af påbegyndt eller umiddelbart forestående angreb på NATO-styrker.[9] Her betyder "nødvendigt" altså, at der i hvert enkelt tilfælde af selvforsvar skal være overvejet andre muligheder end anvendelse af direkte beskydning som reaktion. Dette er i fuld overensstemmelse med regler om lovlige handlinger i selvforsvar. Reglen gælder derimod ikke automatisk i væbnede konflikter, hvor fjendtlige styrker kan angribes umiddelbart og uden hensyn til, om et mindre middel kunne have været anvendt. Læs mere om RoE og selvforsvar i kapitel 3.7.

3. Humanitet

Princippet om humanitet (på engelsk: "humanity") udtrykker et grundlæggende forbud mod at påføre lidelse, skade eller ødelæggelse, der ikke er nødvendig for opfyldelsen af militære mål. Samtidig stiller princippet et grundlæggende krav om human behandling. Humanitetsprincippet anses ifølge Den Internationale Domstol som fundamentalt, "ufravigeligt" og som udtryk for sædvaneret og indtager dermed en særlig plads i folkeretten.[10] Humanitetsprincippet omtales nogle steder som princippet om medmenneskelighed.

Princippet om humanitet indeholder tre aspekter.

[8] US War Department General Order no. 100, reglerne 14-16, 1863.
[9] MC 362, rev. 1 af 30. juni 2003 pkt. 7.a.
[10] ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 79.

Det første aspekt handler om, at **krigsførende magter er begrænsede i deres anvendelse af krigsmidler og metoder**. En krigsførende magt må ikke anvende våben, ammunition eller metoder, der er egnet til at påføre modstanderen overflødig skade eller unødvendig lidelse. Ligesom det er tilfældet for princippet om militær nødvendighed, udspringer forbuddet, af forordet til St. Petersborg-deklarationen fra 1868. I dag fremgår forbuddet af TP I med ordlyden:

”Det er forbudt at benytte sådanne våben, projektiler eller materiel til, samt metoder i, krigsførelse, som forårsager overflødig skade eller unødige lidelser”. [11]

Statutten for den Internationale Straffedomstol slår fast, at overtrædelse af princippet udgør en krigsforbrydelse.[12]

Konkret har dette aspekt af princippet om humanitet manifesteret sig gennem vedtagelsen af en række konventioner, herunder FN´s Våbenkonvention fra 1980, der forbyder eller begrænser anvendelsen af visse konventionelle våben og ammunitioner. I kapitel 9 foretages en nærmere gennemgang af reguleringen på området for våben og ammunition, og i kapitel 10 behandles forbudte metoder.

Humanitetsprincippets andet aspekt er kravet om, at der i forbindelse med planlægning og udførelse af angreb, samt ved forsvar mod angreb træffes en række **forsigtighedsforanstaltninger**, herunder i valget af midler og metoder. Formålet er i videst mulige omfang at begrænse eller helt undgå tab blandt civile og tilsvarende begrænse skaden på civile objekter.[13]

Princippets tredje aspekt handler om en **minimumstandard for human behandling af enhver** person, der måtte befinde sig i en krigsførende stats varetægt.

Kravet kommer konkret til udtryk i alle konventioner, der omhandler behandling af personer i de krigsførende staters varetægt, herunder bl.a. i de fire Genèvekonventioner,[14] i TP I,[15] og TP II,[16] samt i definitionen på krigsforbrydelser i statutten for den Internationale Straffedomstol.[17] I kapitel 12 kan man læse nærmere om kravene til behandling af frihedsberøvede, herunder kravet om human behandling.

---

[11] Originalteksten i TP I, art. 35, stk. 2, ”(…) of a nature to cause”. Se også SRS regel 70.
[12] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(xx).
[13] TP I art. 57 og 58.
[14] GK FA 3, GK I og II, art. 12, GK III art. 13, 20 og 46 og GK IV art. 5, 27, 37 og 127.
[15] TP I art. 10, stk. 2 og art. 75.
[16] TP II art. 4, stk. 1 og art. 5, stk. 3.
[17] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (a)(ii) og art. 8, stk. 2 (c)(i), mfl.

Humanitet i NIAC

Samtlige humanitetsprincippets aspekter må antages at gælde i NIAC. Det gælder forbuddet mod anvendelse af våben, ammunition og metoder, der i kraft af deres natur påfører modstanderen unødvendig lidelse eller overflødig skade.[18] Det gælder forsigtighedsforanstaltningerne,[19] og det gælder kravet om human behandling af enhver person, der måtte befinde sig i en krigsførende stats varetægt.[20]

4. Distinktion

Det måske mest centrale og operative princip i den humanitære folkeret er princippet om distinktion (på engelsk "distinction"). Princippet benævnes somme tider også "diskriminationsprincippet". Kravet om, at angreb skal begrænses til militære mål og kombattanter og at civile objekter og civile borgere skal beskyttes.[21] Det er dette princip, der ligger til grund for den humanitære folkerets bestemmelser om civile objekter og militære mål samt om civile og kombattanter.[22] Ligesom humanitetsprincippet, anses princippet om distinktion som fundamentalt, "ufravigeligt" og som udtryk for sædvaneret.[23] Princippet om distinktion er i dag beskrevet i TP I således:

> "For at sikre respekten for og beskyttelsen af civilbefolkningen og civile objekter, skal de stridende parter til enhver tid skelne mellem civilbefolkningen og kombattanter og mellem civile objekter og militære mål og skal i overensstemmelse hermed alene rette deres operationer mod militære mål".[24]

Princippet er i sig selv klart og præcist formuleret. Der kan derimod være betydelige udfordringer forbundet med at afgøre, hvilke objekter, der udgør militære mål og – ikke mindst – hvilke personer, der er beskyttede civile. Navnlig når det gælder sondringen mellem civile og kombattanter kan der opstå vanskeligheder. I NIAC anerkendes ikke-statslige organiserede væbnede grupper (OVG) ikke som kombattanter, hvorfor sondringen her vedrører civile og medlemmer af organiserede væbnede grupper (MOVG). Disse udfordringer analyseres nærmere i manualens kapitel 5 om introduktion til aktørerne på kampladsen og disses folkeretlige status.

---

[18] ICTY *Tadic* IT-94-1-A 1995 pr. 119 og SRS regel 71.
[19] ICTY *Kupreskic* IT-95-16-T 2000 pr. 524.
[20] Se note 18 og GK FA 3.
[21] Se fx ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 61 og ICTY *Tadic* IT-94-1-A 1995 pr. 99.
[22] Se fx TP I art. 52 eller SRS regel 1 og 7.
[23] ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 79.
[24] TP I art. 48.

Er der tvivl om, hvorvidt en person er kombattant eller, om hvorvidt et objekt er militært, gælder der en formodning for beskyttet civil status.[25] Den militære fører skal gøre, hvad der er muligt for at sikre, at de mål, der angribes, hverken er civile personer, civile genstande eller genstand for særlig beskyttelse, men er militære mål.[26] Det gælder oplysninger om både selve målet, men også om eventuel civil aktivitet i området til brug for vurderingen af proportionalitet og øvrige forsigtighedsforanstaltninger. I vurderingen af, hvad der kan anses for rimeligt i sådan en situation, indgår faktorer som tid, efterretningsressourcer og egen beskyttelse.

Princippet om distinktion omhandler ikke bare et krav om at skelne mellem militære mål og civile objekter ved angreb. Princippet drejer sig også om, at de stridende parter bidrager til **at muliggøre sondringen for modstanderen**. På denne baggrund stiller folkeretten visse krav om afmærkning af kombattanter,[27] ligesom de stridende parter skal bestræbe sig på at holde civile og civile objekter adskilt fra militære mål, og i øvrigt træffe forsigtighedsforanstaltninger for at beskytte civilbefolkningen mod effekten af militære operationer.[28] Denne vinkel på distinktionsprincippet skal ikke ses som et krav om at lette modstanderens vej til militær succes. Reglerne har at gøre med at skabe folkeretlige rammer for væbnede konflikter, der i videst muligt omfang skåner civilbefolkningen og civile objekter, herunder bl.a. skoler og hospitaler, og som er med til at opretholde grundlaget for videreførelse af civilsamfundet i de konfliktramte stater, også efter konfliktens ophør.

Overtrædelser af princippet om distinktion kan karakteriseres som krigsforbrydelser og retsforfølges ved den Internationale Straffedomstol.[29] Læs mere herom i kapitel 15.

Distinktionsprincippets anvendelse i NIAC

Distinktionsprincippet gælder også i NIAC.[30]

I NIAC gælder det særlige, at det efter national ret **altid vil være ulovligt at gribe til våben mod statsmagten**. Derfor vil enhver, der har deltaget i en oprørsstyrke, pr. definition have gjort sig skyldig i statsfjendtlig virksomhed og vil kunne retsforfølges herfor ved nationale domstole.

---

[25] TP I art. 50, stk. 1 og TP I art. 52, stk. 3.
[26] TP I art. 57, stk. 2 (a), (i).
[27] GK III art. 4 og TP I art. 43 og 44.
[28] TP I art. 58.
[29] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(i) og (ii).
[30] SRS regler 1 og 7, ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 78 og ICTY *Kupreskic* IT-95-16-T 2000 pr. 521.

Folkerettens formål med at regulere forholdene, også i NIAC, er imidlertid ikke at beskytte stater mod subversive kræfter, men at skabe rammer for humanitet og beskytte uskyldige civile og andre udsatte grupper, når konflikten er brudt ud. Selvom stater ikke i folkeretten har begunstiget ikke-statslige parter med kombattantstatus, gælder reglerne om distinktion også i NIAC. Handler OVG groft i strid med de folkeretlige regler, fx i form af bevidste direkte angreb mod civile eller andre beskyttede personer eller objekter, gør de sig skyldig i en krigsforbrydelse.[31] Eventuelle krigsforbrydelser begået af OVG i NIAC vil kunne retsforfølges i tillæg til det mellemværende, man allerede har med territorialstaten som konsekvens af den statsfjendtlige virksomhed, det er at have deltaget i en væbnet opstand.

5. Proportionalitet

Proportionalitetsprincippet (engelsk ”proportionality”) indebærer, at civile tab, som følger af den militære operation, ikke betydeligt må overstige den forventede konkrete og direkte militære fordel. Proportionalitetsprincippet er møntet på at balancere de ofte modstridende hensyn mellem principperne om militær nødvendighed og humanitet, når man træffer forholdsregler i forbindelse med et væbnet angreb.

Princippet er beskrevet i TP I. Herefter må et angreb betegnes som vilkårligt og dermed ulovligt, hvis det har karakter af

> ”Et angreb, som må forventes at medføre tilfældige tab af civilpersoners liv, skade på civile, skade på civile objekter eller en kombination deraf, som betydeligt vil overstige den forventede konkrete og direkte militære fordel.”[32]

Princippets præcise rækkevidde og betydning, fx for måludpegning og angreb, gennemgås nærmere i kapitel 8. Her gøres der derfor kun enkelte overordnede bemærkninger om forståelsen af princippet.

Proportionalitetsprincippet er en regel, der afspejler staters erkendelse af behovet for at forholde sig til væbnede konflikters realiteter, nemlig at militære objekter ikke altid befinder sig isoleret fra civile objekter og personer.

Princippet indebærer et krav om, at der skal foretages en vurdering af den skade, som et angreb på målet må forventes at forårsage på civile personer eller civile objekter selv i tilfælde, hvor der er identificeret et lovligt militært mål. I denne manual benævnes

[31] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (e)(i – iv) og (xii).
[32] TP I art. 51, stk. 5 (b) og TP I art. 57, stk. 2. a, (iii).

kombinationen af skade på civile personer og civile objekter, der er afledt af et angreb på et lovligt, militært mål, for kollateral skade. Hvis den kollaterale skade vurderes betydeligt at overstige den forventede, konkrete og direkte militære fordel, må angrebet ikke gennemføres som planlagt.

Den kollaterale skade hænger nøje sammen med det middel, der planlægges anvendt til angrebet, og det kan derfor ikke udelukkes, at der ved at vælge et andet middel eller en anden metode kan skabes en bedre sammenhæng - proportionalitet - mellem værdien af det militære mål og den forventede kollaterale skade.[33]

Som med princippet om distinktion gælder det, at vurderingen indeholder nogle meget vanskelige elementer af skøn. Det er et skøn, der ofte må foretages under et vist - fx tidsmæssigt - pres. Beslutningstageren må udfolde rimelige bestræbelser på at indhente oplysninger om den civile aktivitet i og omkring målet og vide, hvilken virkning de midler, der påtænkes anvendt ved angrebet, må forventes at have i målet. I kapitel 8 om militære mål tages dette emne under nærmere behandling.

Proportionalitetsprincippet i NIAC

Der findes ikke nogen udtrykkelig regel i hverken FA 3 eller i TP II, der svarer til proportionalitetskravet, som det kommer til udtryk i TP I. Det antages imidlertid, at princippet i kraft af sin sædvaneretlige karakter også gælder i NIAC.[34]

Begrebssammenfald

Som det er tilfældet for begrebet militær nødvendighed, gælder det også for begrebet proportionalitet, at det anvendes med andre betydninger andetsteds i folkeretten.

Ved **selvforsvarshandlinger** gælder også et krav om proportionalitet. Der kræves, at den militære magt, der anvendes til at imødegå et angreb, skal være tilpasset modstanderens angreb i grad, intensitet og tidsmæssig udstrækning for at være lovlig.[35] I militære operationer, hvor magt alene er autoriseret i selvforsvar, vil det derfor ofte være denne afskygning af proportionalitetskravet, der indgår i RoE for operationen.

[33] TP I art. 57, stk. 2 litra a (ii).
[34] ICTY *Kupreskic* IT-95-16-T 2000 14. January pr. 524, ICTY *Galic* IT-98-29-A 30. November 2006 pr. 191. Se også SR NIAC regel 46 (d) og SRS regel 14.
[35] NATO MC 362, rev. 1 Rules of Engagement, para 7(b).

Dette proportionalitetskrav må ikke forveksles med den humanitære folkerets krav om proportionalitet der, jf. ovenfor, handler om forholdet mellem værdien af det militære mål og den forventede kollaterale skade, hvis angrebet gennemføres.

6. Sammenfatning af princippernes betydning

4.1. Principperne indebærer samlet, at konfliktparter skal kontrollere deres magtanvendelse, så de ikke anvender mere magt end nødvendigt for at nå deres strategiske mål hurtigt og effektivt (militær nødvendighed). Angreb må alene rettes mod militære mål, kombattanter og andre, der tager direkte del i kamphandlingerne. Civile og civile objekter skal beskyttes (distinktion). I erkendelse af at civile tab er uundgåelige i væbnede konflikter, kan angreb mod militære mål foretages, uanset at der er risiko for skade på civile og/eller civile objekter, hvis den forventede skadevirkning på civile og civile objekter ikke betydeligt overstiger den forventede konkrete og direkte militære fordel ved angrebet (proportionalitet). Konfliktparterne kan ikke frit vælge midler og metoder til bekæmpelse af modstanderen. Midler og metoder må ikke være af en sådan natur, at de påfører modstanderen overflødig skade eller unødvendig lidelse. Enhver frihedsberøvet skal behandles humant (humanitet).

Figur 4.1
Figuren illustrerer det indbyrdes forhold mellem den humanitære folkerets grundprincipper. De har hver især en veldefineret selvstændig betydning, men overlapper hinanden i indhold.

DE FIRE GRUNDPRINCIPPER

7. Øvrige forpligtelser, principper og normer

Danmark er part til internationale konventioner, der efter omstændighederne kan medføre et særligt ansvar for danske styrkers deltagelse i internationale operationer. Efter artikel 1 i folkedrabskonventionen (1948) forpligter de kontraherende stater sig fx til at forhindre og retsforfølge folkedrab. Dette betyder i praksis, at danske styrker må være særligt opmærksomme på advarselstegn for et truende folkedrab og imødegå relevante handlinger. En tilsvarende pligt til at forhindre bestemte overgreb følger i FN´s torturkonvention (1984) i artikel 2 om torturhandlinger. I praksis betyder dette fx, at danske styrker ikke må anvende tortur mod frihedsberøvede enkeltpersoner eller overføre disse til andre styrker, der bruger tortur.

På et FN-topmøde i 2005 enedes verdens ledere om et beskyttelsesprincip (Responsibility to Protect, R2P) som medfører, at stater og det internationale samfund påtager sig et særligt ansvar for at beskytte civilbefolkninger mod fire typer forbrydelser: 1) folkedrab, 2) krigsforbrydelser, 3) etnisk udrensning og 4) forbrydelser mod menneskeheden. R2P gælder både i fredstid, i IAC og i NIAC. Princippet giver en sammenhængende ramme for at forebygge og standse sådanne overgreb og påpeger handlinger for specifikke aktører både forud for og under en given konflikt. R2P-princippet stod fx centralt i FN´s Sikkerhedsrådets resolution 1973, som bemyndigede stater i marts 2011 til at anvende magt for at beskytte den libyske civilbefolkning mod overgreb fra Gaddafi-regimet.[36]Læs også herom i kapitel 2.2.2.4.

Afhængigt af omstændighederne for en konkret dansk militær indsats vil der således efter bredere folkeretlige pligter eller FN-normer kunne være behov for meldepligt, varsling, rapporteringssystemer, fortolkning af mandater i lyset af disse pligter og principper og konkrete handlinger mv. i forhold til at imødegå forhold som folkedrab, andre alvorlige internationale forbrydelser, tortur, mv.

[36] FN Sikkerhedsråd, resolution 1973, 17. marts 2011, afsnit 4.

Kapitel 5
Introduktion til aktørerne på kamppladsen og deres folkeretlige status

1. Indledning

Helt overordnet skelner man i væbnede konflikter mellem konfliktparternes væbnede styrker og civile. I internationale væbnede konflikter (IAC) er enhver, der ikke er kombattant, at betragte som civil.[1]

I ikke-internationale væbnede konflikter (NIAC) forholder det sig anderledes. Her har eventuelle statslige parter i konflikten status som kombattanter. Derimod betragter man ikke-statslige aktører i form af oprørsgrupper og andre organiserede væbnede grupper (OVG) som civile, der tager direkte del i fjendtlighederne, med den følge, at beskyttelsen mod direkte angreb bortfalder.

1.1 Oversigt over kapitlets indhold

Dette kapitel giver et overblik over kamppladsens forskellige aktører og skitserer indholdet af og baggrunden for den folkeretlige status og beskyttelse, som de enkelte grupper er tillagt.

Afsnit 2 gennemgår først aktørerne i IAC. Herefter belyser afsnit 3 de særkender, der knytter sig til beskyttelsen af hovedaktørerne i NIAC.

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Dette kapitel hænger nøje sammen med kapitler, der beskriver personers folkeretlige status i en given kontekst. Fx behandles den juridiske status danske styrker har i operationer uden for væbnet konflikt i kapitel 3, og i kapitel 6 behandles bl.a. indholdet af den beskyttelse, der tilkommer civile i væbnede konflikter. Kapitel 7 behandler omfanget af den beskyttelse, sanitetspersonellet har, og i kapitel 12 foretages en

[1] TP I art. 50, stk. 1.

omfattende gennemgang af frihedsberøvedes rettigheder og behandling, der afhænger af den frihedsberøvedes folkeretlige status.

1.3 Menneskerettighedernes betydning for kapitlet

Hovedsondringen mellem kombattanter og civile hører til udmøntningen af distinktionsprincippet, som udgør selve kernen i den humanitære folkeret. Læs mere herom i kapitel 4. Når det kommer til detailbeskyttelsen af civile i væbnede konflikter, supplerer menneskerettighederne på en lang række områder den humanitære folkeret. Spørgsmålet behandles nærmere i kapitel 6.

Figur 5.1

Figuren illustrerer det principielle forhold mellem aktørerne på kamppladsen. Helt grundlæggende skelnes alene mellem kombattanter og civile. Personelkategorier nævnt i den højre, civile del anses alle som civile i den humanitære folkeret, men behandles i detaljen forskelligt, herunder med forskellige beføjelser og beskyttelser.

Ad. 1: Med "Sanitetspersonellet" menes her det militære sanitetspersonel, der udgør en særlig personelkategori i forhold til beskyttelse. Sådant personel tilhører de væbnede styrker, men må ikke deltage aktivt i fjendtlighederne eller gøres til genstand for (direkte) angreb.
Ad. 2: Civile, der følger de væbnede styrker vedbliver at være civile desuagtet, men skal tildeles status som krigsfange i tilfælde af tilfangetagelse.
Ad.3: Medlemmer af ikke-statslige parters organiserede væbnede grupper kan høre til på hver side af stregen, afhængigt af konfliktpartsstatus. I konflikter, hvor sådanne OVG deltager i konflikten på statsparts side, kan sådanne MOVG have kombattantstatus, hvorimod de i konflikter, hvor de deltager som part i en NIAC, behandles som civile, der tager kontinuerligt del i kamphandlingerne.

2. International væbnet konflikt (IAC)

2.1 Kombattanter

Distinktionsprincippet handler overordnet om at (kunne) skelne mellem, på den ene side, beskyttede personer og beskyttet ejendom, og på den anden side, kombattanter og militære mål. Hvad mennesker angår, er det i forhold til distinktionsprincippet således afgørende, at der er en synlig forskel mellem civile og kombattanter på kamppladsen.

For den enkelte kombattant har det potentielt meget betydelige konsekvenser at undlade at overholde kombattantreglerne, herunder ikke mindst kravet om våbenbæring og kendetegn. Falder kombattanten i modstanderens hænder under omstændigheder, hvor kombattanten ikke lever op til kravet om at udskille sig fra civilbefolkningen eller kravet om synlig våbenbæring, så kan han/hun miste kombattantstatus.[2]

De klassiske kombattantregler

I de klassiske krav til kombattantstatus opdeles kombattanter i to hovedgrupper.

I den første gruppe findes en konfliktparts regulære væbnede styrker, hjemmeværn og andre lignende frivillige væbnede organisationer, der måtte udgøre en del af en stats væbnede styrker. I en dansk kontekst omfatter denne primærgruppe såvel medlemmer af forsvaret som medlemmer af hjemmeværnet.

[2] TP I art. 44, stk. 4.

I den anden gruppe findes andre frivillige væbnede styrker, herunder modstandsbevægelser mv., der ikke udgør en del af en parts regulære, væbnede styrker, men som ikke desto mindre kan opnå kombattantstatus, hvis fire betingelser er opfyldt, nemlig

1) at de står under kommando af en person, der er ansvarlig for sine underordnedes handlinger, og
2) at de bærer et fast kendetegn, der er synligt på afstand, og
3) at de bærer våbnene åbenlyst, og
4) at de udfører deres operationer i overensstemmelse med den humanitære folkeret.[3]

Ud over disse grupper omfattes også den særlige situation, hvor civile på ikke-besat territorium spontant griber til våben til modstand mod en fremrykkende modstander. Sådanne civile bliver at anse som kombattanter efter reglen om *Levée en Masse**. Det forudsættes, at de pågældende civile ikke har haft tiden til at etablere sig organisatorisk.[4]

De moderne kombattantregler

Kombattantkravene blev tilpasset som led i tilblivelsen af TP I. De ovenfor nævnte klassiske **kombattantregler blev sammenskrevet, men også lempet**. Ændringerne beskrives indholdsmæssigt neden for. Baggrunden for tilpasningerne skal søges i ønsket om at give plads til kombattantstatus for en række væbnede grupper, der befinder sig i væbnet konflikt i kamp for selvbestemmelse i overensstemmelse med FN-pagten mv.[5] Det drejer sig om situationer, hvor befolkningsgrupper kæmper mod fremmedbesættelse, racistiske regimer eller koloniherredømme. Et nyt og mere tidssvarende regelsæt var nødvendigt, fordi flertallet af stater under forhandlingerne ikke mente, at det var rimeligt at kræve, at medlemmer af sådanne grupper altid udskilte sig visuelt fra civilbefolkningen.

Danske væbnede styrker skal anvende de moderne kombattantregler, når de fastlægger egen og modstanderens kombattantstatus i alle IAC, uanset om modstanderen har ratificeret TP I eller ej. Man kan læse mere om bestemmelse af frihedsberøvedes status i kapitel 12.

[3] HLKR art. 1 og GK III art. 4 A (1) og (2).
[4] GK III art. 4 A (6), jf. TP I art. 44, stk. 6.
[5] TP I art. 1, stk. 4.

Om væbnede styrker, kommando og disciplinært system

En parts væbnede styrker er **kombattanter** med undtagelse af sanitetspersonel og gejstligt personel.[6]

5.1. En parts væbnede styrker består af:
Alle organiserede, væbnede styrker, grupper eller enheder, som er under kommando, der overfor denne part er ansvarlig for de underordnedes handlinger, også selvom denne part er repræsenteret af en regering eller myndighed, der ikke anerkendes af en modpart. Sådanne væbnede styrker skal være underkastet et internt, disciplinært system, som bl.a. skal håndhæve overholdelsen af de folkeretlige regler under væbnede konflikter.[7]

5.2. Kombattanter har ret til at tage direkte del i fjendtlighederne.[8] Tilfangetages de af modstanderen i konflikten, har de ret til status som krigsfanger.[9]

Kravet om **organisation** er ikke nærmere beskrevet. Væbnede styrker kan organisere sig på mange måder. Afgørende er det, at der ikke er tale om løsrevne, private initiativer, men om en kollektiv militær enhed. Organisationskravet skal ses i nær sammenhæng med kravet om **ansvarlig kommando**. Hertil kræves en vis hierarkisk struktur. Organisationen skal omfatte befalingshavende, som er ansvarlige for underordnede i organisationen.

OVG skal ikke nødvendigvis indgå i en statsparts regulære, ordinære væbnede styrker. Men de skal ikke desto mindre **tilhøre en statspart**, og alle MOVG skal være ansvarlige for de handlinger, de udfører under konflikten overfor en statspart i konflikten. Der kræves ikke nogen udtrykkelig aftale mellem staten og OVG. Tilknytningen kan i visse tilfælde etableres og konstateres på baggrund af statens handlinger eller/og i form af udtalelser, der indikerer en sådan støtte eller opbakning til gruppen.

Det er ikke længere en betingelse for kombattantstatus, at den humanitære folkeret faktisk overholdes af enkelte individer. Det afgørende er, at der i den væbnede styrke er etableret et **disciplinært sanktionssystem**, og at parten faktisk håndhæver overholdelsen af den humanitære folkeret.[10]

---

[6] SRS regel 3.
[7] TP I art. 43, stk. 1 og SRS regel 4.
[8] TP I art. 43, stk. 2.
[9] TP I art. 44, stk. 1.
[10] TP I art. 43, stk. 1.

Det har siden HLKR fra 1907 været anerkendt, at en stats væbnede styrker **kan bestå af militært såvel som civilt personel**.[11] Danske væbnede styrker består af en række forskelligartede personelkategorier, der spænder fra kamptropper over kampstøtteelementer til logistiske og administrative enheder og personel. **De er alle kombattanter**. Også militærjurister, auditører, auditørfuldmægtige og civile i danske væbnede styrker, distinktioneret med krone og evt. egeløv, er medlemmer af danske væbnede styrker og dermed kombattanter. De er berettigede til at tage del i fjendtlighederne, om end nationale ordrer kan indeholde bestemmelse om, hvorledes disse og andre særlige personelgrupper skal bevæbnes, og hvornår og hvordan militær magt evt. skal kunne udøves. Fælles for disse grupper er, at de skal udstyres med et id-kort, der angiver deres kombattantstatus.[12]

Disse integrerede civile er folkeretligt forskellige fra civile, der følger de væbnede styrker, men uden at være medlemmer heraf, jf. nærmere afsnit 2.4.

Kravet om udskillelse fra civilbefolkningen

De moderne kombattantregler indeholder en bestemmelse, der adresserer de særlige vilkår under guerillakrigsførelse.[13] Bestemmelsen er ikke vedtaget med henblik på at ændre reglerne for staters uniformsbæring. Udgangspunktet er derfor fortsat, at danske væbnede styrker skal bære uniform. Samtidig har det ikke været hensigten at stille statsparter og OVG forskelligt med hensyn til kombattantstatus i konflikter omfattet af TP I.[14] Derfor må mulighederne i TP I art. 44 også kunne anvendes af danske væbnede styrker i ekstraordinære tilfælde. Se nærmere nedenfor.

Om **synligt kendetegn og våbenbæring** indeholder de moderne kombattantregler nu følgende krav:

Hovedregel:
Kombattanter skal udskille sig fra civilbefolkningen **under et angreb eller en militær operation forud for et angreb**. Militære operationer forud for et angreb skal her forstås forholdsvist bredt til at omfatte enhver forberedende militær aktivitet, men også almindelig patruljeaktivitet eller anden synlig tilstedeværelse uden for militære lejre i konfliktområdet. Denne hovedregel understreger dog samtidig, at væbnede styrker, herunder danske, kan optræde uden uniform væk fra kamppladsen. Det gælder fx i

[11] HLKR art. 3 og GK II, art. 4 A (4).
[12] GK III art. 17.
[13] TP I art. 44, stk. 3.
[14] Bl.a. TP I art. 1, stk. 4.

tilbagetrukne lejre, hvor den enkelte ikke er på vagt eller arbejder på forestående eller igangværende militære kampoperationer.

Reglerne specificerer ikke, hvorledes en sådan udskillelse skal finde sted. Som minimum må det dog kræves, at enhver kombattant bærer en karakteristisk beklædningsgenstand eller et andet karakteristisk kendetegn, der er synligt på afstand, så længe kombattanten er bevæbnet, og uanset hvilken type bevæbning der er tale om. Det afgørende er, at den anvendte metode gør det klart for modstanderen, at en person er kombattant.

Undtagelse – ekstraordinære situationer:
Navnlig for de ovenfor nævnte OVG kan der opstå *ekstraordinære situationer*, hvor det ikke er muligt eller rimeligt at kræve udskillelse fra civilbefolkningen. I disse ekstraordinære situationer kræver folkeretten som minimum, at man **bærer våben synligt, når man deltager i et angreb, eller - i det omfang man er synlig for modstanderen - når man forbereder et angreb, hvori man selv skal deltage**.

I folkeretlig forstand er man **synlig for modstanderen**, når modstanderen må antages at kunne se kombattanten. Danmark fortolker ”synligt for modstanderen” sådan, at der kræves våbenbæring fra det øjeblik, hvor kombattanten kan ses enten med det blotte øje eller ved hjælp af moderne optiske eller elektroniske midler.

Selvom reglen er vedtaget med henblik på at tage højde for de særlige forhold, der gælder for de OVG, som protokollen omfatter, vil danske væbnede styrker i **ekstraordinære situationer kunne optræde uden at bære uniform eller andet synligt kendetegn.** Dette skal **dog** ske med respekt for reglen om synlig våbenbæring, når aktiviteten indebærer deltagelse i et angreb, eller når aktiviteten indebærer indhentning eller anden forberedelse af et angreb, som den pågældende kombattant selv skal deltage i.

Hvornår en sådan ekstraordinær situation foreligger, er i vidt omfang op til staterne at vurdere. Eksempler på sådanne aktiviteter kunne være generel indhentning bag modstanderens linjer eller afholdelse af mødeaktivitet i rammen af *CIMIC**. Det kunne også være rådgivningsvirksomhed udført af medlemmer af danske væbnede styrker, eller visse typer af *CNO**.

I relation til udførelse af *CNO** gælder samme regler om distinktion og våbenbæring som i mere konventionelle angreb. Optræder et medlem af danske væbnede styrker som den, der planlægger eller iværksætter et *CNA**, eller som på anden vis arbejder med forberedelsen af militære angreb, jf. ovenfor, skal der derfor være særlig

opmærksomhed på kravet om distinktion som beskrevet ovenfor. Dette gælder også selvom den pågældende *CNO**-aktivitet iværksættes fra Danmark. Kravet om distinktion vedrører det personel, der deltager i planlægningen eller udførelsen af den pågældende operation. Distinktionskravet indebærer derimod ikke, at danske væbnede styrker identificerer sig som sådan gennem kode eller på anden vis under udførelsen af *CNO**.

Falder en ikke-afmærket kombattant i modstanderens hænder i IAC, vil der kunne være risiko for, at den tilfangetagende part betragter den pågældende som spion. Se nærmere nedenfor under afsnit 2.6.

Afhængigt af omstændighederne vil der også kunne være risiko for, at modstanderen betragter handlinger, gennemført i civil beklædning, som **perfidi**. Se nærmere i kapitel 10, der også behandler situationer, hvor en dansk soldat må antages at være omfattet af kravet om synlig våbenbæring. Kapitlet behandler også de risici, der er forbundet hermed, herunder at blive frihedsberøvet af modstanderen under mistanke for spionage eller perfidi.

Der må udvises betydelig tilbageholdenhed og risikostyring i forbindelse med beslutninger om at undlade at bære uniform i ekstraordinære situationer. Derfor bør beslutning herom træffes på minimum styrkechefniveau.

Reglen om *levée en masse** gælder også efter de moderne kombattantregler.[15]

2.2 Civile

5.3. Enhver, der ikke er kombattant, er civil.[16] Civile må ikke angribes direkte med mindre, og da kun så længe, de tager direkte del i fjendtlighederne.[17] Er der tvivl om, hvorvidt en person er civil eller ej, skal denne formodes at være civil.[18]

Den humanitære folkeret anerkender ingen mellemkategorier. Enten er man civil, eller også er man kombattant.[19] Kun sanitetspersonel og feltpræster kan siges at udgøre en mellemkategori på baggrund af denne personelgruppes status som medlemmer af de væbnede styrker, men med særlig folkeretlig beskyttelse, der forudsætter, at

[15] TP I art. 50, stk. 1.
[16] TP I art. 50, stk. 1.
[17] TP I art. 51, stk. 3. UNSG Bulletin pt. 5.2.
[18] TP I art. 50, stk. 1.
[19] TP I art. 50, stk. 1og SRS regel 5.

personellet ikke tager direkte del i fjendtlighederne.[20] Denne personelkategori behandles nærmere i kapitel 7.3.

Civile skal nyde generel beskyttelse imod virkningerne af militære operationer, samt en lang række mere konkrete beskyttelser. Læs om beskyttelsens nærmere omfang i kapitel 6.

Den humanitære folkerets forbud mod direkte angreb mod civile er ikke absolut i den forstand, at forbuddet er betinget af, at civile afholder sig fra at **tage direkte del i fjendtlighederne**.[21] Tager en civil direkte del i fjendtlighederne, mister den civile sin beskyttelse mod direkte angreb, så længe han/hun deltager.[22] Dette afsnit behandler betingelserne for at opretholde beskyttelse som civil mod direkte angreb.

Den humanitære folkeret forbyder ikke civile at tage direkte del i fjendtlighederne. Folkeretligt er hensigten med bestemmelsen alene at fastslå konsekvenserne, hvis civile faktisk tager direkte del i fjendtlighederne. Den folkeretlige konsekvens er meget alvorlig. Den civile mister sin beskyttelse mod direkte angreb og kan altså angribes på lige fod med kombattanter, så længe deltagelsen finder sted.

I praksis har beskyttelsens bortfald betydning for både for den civile og for de væbnede styrker. For den civile kan betydningen være, at en aktivitet, der ellers måtte synes harmløs og måske oven i købet naturlig, kan medføre tab af beskyttelse med den virkning, at man kan blive gjort til genstand for lovlige angreb. For de væbnede styrker er den enkeltes status afgørende for, om den pågældende kan bekæmpes direkte eller ej. Spørgsmålet om autorisation til at afgøre, om en person udgør et lovligt militært mål, vil ofte være reguleret nærmere i styrkens RoE. I de fleste moderne militære operationer vil det være yderst følsomt at rette angreb mod civile, også selvom de tager direkte del i fjendtlighederne og derfor udgør lovlige militære mål. Læs om RoE i kapitel 3.7.

For den civile selv er det derfor helt afgørende at vide, **hvilke aktiviteter** der vil kunne føre til, at beskyttelsen mistes. Dette spørgsmål er ikke præcist reguleret i folkeretten. Af ordlyden til den relevante bestemmelse kan imidlertid udledes to kriterier, nemlig at der skal være tale om **direkte** deltagelse i **fjendtlighederne** (det funktionelle kriterium), og at beskyttelsen kun mistes, **så længe** den direkte deltagelse i fjendtlighederne forløber (det tidsmæssige kriterium).

[20] TP I art. 43, stk. 2.
[21] TP I art. 51, stk. 3.
[22] TP I art. 51, stk. 3, jf. art. 51, stk. 2 og SRS regel 6.

I Danmark og andre lande er der vedtaget totalforsvarskoncepter, der bygger på, at enhver skal gøre sit til at forsvare staten mod fremmed aggression. Civile skal fx bidrage med observationer og meldinger om evt. fjendtlig aktivitet eller ved at stille ejendom eller køretøjer mv. til rådighed. Det har ikke været staters hensigt at lade sådanne indirekte hjælpeforanstaltninger føre til tab af beskyttelse. Det er altså alene mere direkte deltagelse i fjendtlighederne, der er tænkt på.

På baggrund af erfaringer fra Danmarks deltagelse i konflikter fra 1999-2015 har problemstillingen særlig relevans for danske væbnede styrker i følgende typetilfælde:

1) Danske væbnede styrkers anvendelse af **civile samarbejdspartnere**. Hvilken betydning har det for virksomhedernes ansatte, at de løser opgaver tæt på kamppladsen?

2) Anvendelse af magt til **bekæmpelse af kriminalitet** og optøjer på besat eller kontrolleret område.

3) Afgrænsning af **medlemmer af OVG** over for støtteaktivitet til sådanne grupper.

I det følgende beskrives de to kriterier for direkte deltagelse med henblik på at bibringe det danske forsvar nogle redskaber til brug for en mere konfliktspecifik behandling af emnet.

Direkte deltagelse i fjendtlighederne
Det funktionelle kriterium

Følgende tre betingelser skal være opfyldt, før en civil persons deltagelse udgør en direkte deltagelse i fjendtlighederne i folkerettens forstand.[23] Der er i det følgende bl.a. hentet inspiration til afgrænsningen af direkte deltagelse i fjendtlighederne i ICRC's vejledning, "Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities, 2009". Læs mere om denne guidance i kapitel 3.5.4.3.

[23] TP I art. 51, stk. 3.

Betingelse 1. Handlingen skal have som sandsynlig konsekvens at påvirke modstanderens militære operationer eller militære kapacitet negativt.

Alternativt skal handlingen mest sandsynligt medføre død, personskade eller ødelæggelse af ejendom, der *er beskyttet mod angreb*. **(Tage del i fjendtlighederne - skadestærskel),** *og*

Betingelse 2. Der skal være en direkte årsagsforbindelse mellem den civiles handling og den skade, der sandsynligvis indtræder enten fra handlingen eller fra en koordineret, militær operation, som handlingen indgår i. **(Direkte deltagelse - årsagsforbindelse),** *og endelig*

Betingelse 3. Handlingen skal være tilrettelagt og udført med henblik på at påføre den ovenfor nævnte skade til fordel for den ene konfliktpart og til skade for den anden. **(Handlingen skal være relateret til konflikten)**

Med baggrund i de tidligere nævnte særligt relevante scenarier for danske styrker følger her en række *eksempler på handlinger, der udgør direkte deltagelse i fjendtlighederne,* og hvor alle tre betingelser således er opfyldt. Listen er ikke udtømmende. Til enkelte af eksemplerne knyttes der bemærkninger.

Eksempel 5.1: Anvendelse af våben til direkte beskydning af modstanderen eller betjening af våbensystemer på afstand. *Bemærkning:* Der stilles ikke krav om, at den civile er til stede på kamppladsen. Beskyttelsen kan mistes, selvom våbensystemet betjenes langt fra målet.

Eksempel 5.2: Udlægning af miner, *IED*er eller lignende. *Bemærkning:* Det er ikke afgørende, om våbnet detoneres umiddelbart, og der stilles ikke krav om tidsmæssig sammenhæng mellem deltagelsen og skadens (sandsynlige) indtræden.

Eksempel 5.3: Rydning af miner, *IED*er mv., udlagt af modstanderen. *Bemærkning:* Særligt relevant for civile samarbejdspartnere. Når sådanne civile samarbejdspartnere neutraliserer miner eller *IED*er, der er udlagt i nærmiljøet for at fjerne risikoen for børn og andre civile, der færdes dér, vil handlingen ikke opfylde det tredje krav ovenfor. Det skyldes, at handlingen da ikke er tilrettelagt med det formål at begunstige den ene konfliktpart.

Eksempel 5.4: Bevogtning og anden beskyttelse af faciliteter, personer eller materiel, der udgør lovlige militære mål, *når* beskyttelsesopgaven omfatter beskyttelse mod angreb fra modstanderens væbnede styrker. *Bemærkning:* Eksemplet er særlig relevant for civile samarbejdspartnere (PMC og PMSC).

Eksempel 5.5: Civile, der *frivilligt* tager opstilling i eller omkring militære mål for at etablere en fysisk hindring for modstanderen eller en beskyttelse for styrker, man ønsker at støtte. *Bemærkning:* Disse såkaldte frivillige menneskeskjolde må ikke forveksles med civile, der tvinges eller lokkes ind i militære mål.

Eksempel 5.6: Sabotage af forsyninger, logistik eller kommunikation, der påvirker modstanderens militære operationer. *Bemærkning:* Kravet om at påvirke modstanderens militære operationer negativt forudsætter ikke, at handlingen medfører fysisk skade eller ødelæggelse.

Eksempel 5.7: Deltagelse i frihedsberøvelse, bevogtning af fanger eller anden kontrol af modstanderen, herunder hindring af bevægelse. *Bemærkning:* Eksemplet er særligt relevant for civile samarbejdspartnere.

Eksempel 5.8: Udførelse af *CNA**, også selvom den pågældende ikke er geografisk til stede på kamppladsen, og uanset om der efterlades fysiske ødelæggelser, når blot modstanderens militære operationer eller kapacitet påvirkes negativt. Også visse *CNE**- eller *CND**-aktiviteter vil derfor kunne være omfattet af direkte deltagelse ud fra den betragtning, at handlinger, der styrker eget forsvar pr. definition har en negativ effekt på modstanderens manøvremuligheder.[24] Civile, der specialdesigner *malware** til målrettet at udnytte modstanderens identificerede sårbarheder, vil udgøre direkte deltagelse.

Eksempel 5.9: Levering af input til taktisk targeting. *Bemærkning*: Her må der skelnes mellem, på den ene side, bidrag, der ikke vil have den tilstrækkelige direkte karakter, og på den anden side, bidrag til konkrete angreb. Er der tale om planlægning og indledning af angreb langt fra målet, fx under anvendelse af en drone, eller *CNO*,* kræves det ikke, at den civiles handling i sig selv indebærer den krævede negative virkning på modstanderens militære indsats. Her er det tilstrækkeligt, at bidraget udgør et led i en koordineret, militær operation. Se betingelse 2, 2. led ovenfor.

Eksempel 5.10: Fx snigskytters angreb på andre civile eller andre beskyttede personer eller objekter. *Bemærkning*: For at opfylde den tredje betingelse er det en forudsætning, at handlingen er relateret til konflikten.

Særligt vedrørende betingelse 2 – direkte årsagsforbindelse - nævnes følgende eksempler på situationer, hvor der **ikke foreligger en sådan direkte årsagsforbindelse**:

Eksempel 5.11: Finansiel støtte til modstanderen eller andre leverancer, herunder brændstof, elektricitet, byggematerialer.

Eksempel 5.12: Videnskabelig bistand til udvikling eller videreudvikling af militærfaglig kompetence eller udstyr.

Eksempel 5.13: Deltagelse i produktion og transport af våben og andet militært udstyr, med mindre sådan støtte sker til støtte for *en konkret militær operation*. *Bemærkning:* En civil, der samler og opbevarer *IEDer**, deltager ikke tilstrækkeligt direkte i fjendtlighederne, med mindre tilvirkningen sker til et særligt, designeret angreb/udlægning. En civil lastbilchauffør, der leverer ammunitionen helt ud på kamppladsen til brug nu og her, mister beskyttelsen. Den samme chauffør tog ikke direkte del i fjendtlighederne, da han transporterede samme

[24] CWM regel 35.

ammunition fra fabrikken til missionsområdet. I begge tilfælde udgør lastbilen og lasten i øvrigt lovlige militære mål.

Eksempel 5.14: Rekruttering og træning af personel til modstanderens væbnede styrker – igen med mindre rekrutteringen eller træningen/instruktionen sker med en forudbestemt militær operation i tankerne.

Eksempel 5.15: Levering af og tilberedning af mad til kombattanter, heller ikke selvom det sker ude på kamppladsen og spiller en rolle i kombattanternes evne til at udføre den pågældende operation.

Som nærmere beskrevet i betingelse 3 skal handlingen være tilrettelagt og udført med henblik på at støtte en af konfliktparterne til skade for den anden.

Det afgørende er, hvordan handlingen må opfattes i den sammenhæng og det forløb, hvori den indgår. Det er derimod ikke afgørende, om dén, der udfører handlingen er bevidst om, at handlingen medfører tab af beskyttelse. Civile, der *tvinges* til fx at agere menneskeskjold i gidselsituationer eller lignende, vil dog ikke miste beskyttelse, idet sådanne gidsler ikke med nogen rimelighed kan siges at have begået en ”handling” til fordel for en konfliktpart. Omvendt gælder for de såkaldte ”frivillige menneskeskjolde”, der af egen fri vilje tager opstilling i militære mål.

Denne tredje betingelse om, at handlingen skal være relateret til den væbnede konflikt, udelukker bl.a. følgende fra at udgøre direkte deltagelse i fjendtlighederne:

Eksempel 5.16: Væbnet deltagelse i kriminalitet. Det gælder også kriminelle handlinger, der nok er rettet mod en af parterne, hvis ikke det har været hensigten med handlingen at begunstige modstanderen. Fx tyveri eller røveri foretaget med privat vinding for øje. *Bemærkning:* Formodningsreglen vil her indebære, at der skal være noget konkret i handlingen, der tyder på, at hensigten er at begunstige modstanderen i konflikten. Er det ikke tilfældet, er den pågældende at betragte som beskyttet civil. Se nærmere umiddelbart neden for om tvivlstilfælde.

Eksempel 5.17: Store mængder af civile, der qua deres blotte tilstedeværelse hindrer militær fremrykning på veje eller lign., men uden at det har været hensigten. Fx flygtningekolonner eller lign.

Eksempel 5.18: Situationer, hvor civile beskytter sig selv mod uretmæssige angreb i selvforsvar, herunder også fra medlemmer af de væbnede styrker.

Eksempel 5.19: Situationer, hvor civile gennem voldelige demonstrationer fx på besat område ønsker at tilkendegive deres mishag med besættelsesmagten. Hensigten med sådanne demonstrationer er imidlertid ikke at skade en af parterne til fordel for den anden, men simpelthen at tilkendegive antipati med den ene parts tilstedeværelse.

Vurderingen af, om en konkret civil tager direkte del i fjendtlighederne eller ej, kan være vanskelig i praksis.

5.4. Afgørelsen af, om en civil kan siges at tage direkte del i fjendtlighederne, må træffes på baggrund af den civiles handlinger sammenholdt med omstændighederne på det givne sted og tidspunkt. Dvs. om handlinger og omstændigheder i øvrigt med rimelighed kan opfattes sådan, at formålet med handlingen er at støtte en af parterne til skade for en anden part på en tilstrækkelig direkte måde og med det krævede niveau af skade til følge. Den endelige beslutning om magtanvendelse træffes på baggrund af oplysninger, der med rimelighed må forventes at være tilgængelig på tidspunktet for den person, der skal træffe beslutning om magtanvendelse.

Direkte deltagelse i fjendtlighederne
Det tidsmæssige kriterium

For civile, der deltager direkte i fjendtlighederne, mistes beskyttelsen mod angreb kun midlertidigt. Man kan sige, at beskyttelsen **suspenderes,** så længe den direkte deltagelse finder sted. Herefter genindtræder den civile i sin beskyttelse mod direkte angreb. Bemærk, at dette ikke indebærer, at den civile, der har deltaget direkte i fjendtlighederne, ikke evt. kan retsforfølges for handlingen, hvis den er strafbar. Pågribelsen af den pågældende skal da finde sted med respekt for den beskyttelse, den civile har i den humanitære folkeret og evt. i menneskerettighederne, hvor disse finder anvendelse.

Det er ikke blot under selve handlingen, at beskyttelsen bortfalder. Den civiles tab af beskyttelse omfatter også **forberedelse** af den direkte deltagelse og **turen til og fra** anslagsstedet, hvis dette udgør den direkte støtte.. Hvis en civil selv tilvirker en *IED** og/eller begiver sig ud for at udlægge den, så bortfalder den civiles beskyttelse mod direkte angreb i perioden fra han indleder tilvirkningen af sprængladningen og indtil han er vendt tilbage. Hvilke handlinger, der kan karakteriseres som forberedende, kan variere, men forberedelsen skal knytte an til selve den handling, der udgør direkte deltagelse. Det bemærkes, at det hus, hvori tilvirkningen af *IED** finder sted, udgør et lovligt militært mål som objekt. Læs mere om netop dette aspekt i kapitel 8.

Tvivlstilfælde

Det vil i en række tilfælde være vanskeligt at afgøre, hvorvidt en person er MOVG. Den pågældende kunne også være en civil, der foretager en isoleret handling, som medfører tab af beskyttelse. Eller han/hun kunne blot være en civil person, der på anden vis tilkendegiver antipati mod danske væbnede styrker på en måde, der ikke til fulde

opfylder betingelserne for direkte deltagelse, og som derfor ikke medfører, at personen mister sin beskyttelse.

I sådanne tvivlstilfælde gælder en formodning om, at den pågældende er civil, beskyttet mod direkte angreb.[25]

Dette efterlader ikke danske væbnede styrker uden mulighed for at handle, hvis det er påkrævet. I tvivlstilfælde kan den pågældende person blot ikke angribes uden videre. Personen kan holdes under observation, og hvis den pågældende foretager sig noget yderligere, der eliminerer tvivlen, eller hvis han/hun måske tilmed indleder et egentligt angreb, så er tvivlen borte, og den pågældende civile kan angribes.

Formodningsreglen kan bearbejdes gennem udstrakt brug af informationsindhentning. Indhentning om enkelte individer, men også analyser af ”*pattern of life*”* mv., vil væsentligt øge muligheden for at skelne mellem de forskellige persongrupper med og uden beskyttelse mod direkte angreb.[26] Se nærmere om NIAC´s nedenfor i afsnit 3.

2.3 Civile samarbejdspartnere

I denne manual anvendes termen ”Civil samarbejdspartner” om de civile virksomheder, der efter aftale med den danske stat udfører opgaver i tilknytning til internationale militære operationer. Civile samarbejdspartnere betegnes på engelsk ”*Private Military Contractors”(PMCs)** eller ”*Private Military Security Companies*” (PMSCs)*.

Den øgede anvendelse af civile samarbejdspartnere i forbindelse med internationale militære operationer, herunder også i væbnet konflikt, nødvendiggør bemærkninger om sådanne civiles folkeretlige status på kamppladsen.

Det klare udgangspunkt er, at civile samarbejdspartnere er civile, og derfor nyder beskyttelse på samme måde som andre civile. Det gælder uanset konflikttypen. Derfor foretages afgørelsen af, om civile samarbejdspartnere tager direkte del i fjendtlighederne, på samme måde som beskrevet i afsnit 2.2. Ligesom andre civile, der opholder sig i nærheden af væbnede styrker, gør de sig sårbare over for angreb rettet mod lovlige militære mål.

Civile samarbejdspartnere adskiller sig fra de fleste andre civile ved, at deres deltagelse – direkte eller indirekte – finder sted i henhold til aftale med en konfliktpart. Forudsat,

[25] TP I art. 50, stk. 3.
[26] TP I art. 57, stk. 2.

at aftalen er lovlig, er deres bidrag derfor i udgangspunktet heller ikke sanktioneret, hverken i folkeretten eller i aftalestatens nationale ret. I transnationale ikke-internationale væbnede konflikter, hvori civile samarbejdspartnere deltager, vil de typisk være omfattet af modtagerstatens nationale retssystem. Undertiden vil statusaftaler dog begrænse modtagerstatens adgang til at udøve jurisdiktion over sådanne civile.

Stater har traditionelt ikke betragtet det som et folkeretligt anliggende at regulere civiles adfærd nærmere i den humanitære folkeret. Derfor forbyder den humanitære folkeret ikke udtrykkeligt civiles direkte deltagelse i fjendtlighederne. Det er op til national ret at regulere sådanne forhold. Folkerettens distinktionsprincip bygger imidlertid på den klare forudsætning, at alene kombattanter skal have ret til at tage direkte del i fjendtlighederne, og kun under forudsætning af, at de behørigt adskiller sig fra civilbefolkningen.[27]

Hvis den danske stat ønsker at bruge civile samarbejdspartnere til at løse opgaver, der indebærer en direkte deltagelse i fjendtlighederne, må den civile samarbejdspartner integreres som væbnet styrke i det kombattantbegreb, der beskrives i afsnit 2.1.

En sådan integration kan evt. finde sted ved at indgå ansættelsesaftaler med de civile medarbejdere. Aftalen skal indebære, at de bliver omfattet af relevant forsvarslovgivning og herunder indgår i kommandosystemet, samt at de omfattes af bestemmelser om udskillelse fra civilbefolkningen, som påkrævet af de moderne kombattantregler, der er beskrevet ovenfor. Sådanne samarbejdspartnere vil herefter tillige være omfattet af militær straffe- og disciplinarlov på lige fod med andet militært personel.[28]

2.4 Civile, der følger væbnede styrker uden at være medlemmer heraf

Civile medlemmer af de væbnede styrker, som beskrevet i afsnit 2.1 skal ikke forveksles med civile, der **ikke er en del af de danske væbnede styrker**, men som er tilknyttet med henblik på at følge det danske forsvar i løsningen af militære opgaver. Sådanne civile er egentlige civile, der - hvis det danske forsvar vælger det - kan tillægges status som ”**civile, der følger danske væbnede styrker**”, men altså uden at de derved bliver medlemmer heraf. Det sker i praksis ved at udlevere et id-kort af den type, der foreskrives i GK III til indikation af krigsfangestatus, hvis den civile skulle falde i

[27] TP I art. 43, stk. 2.
[28] Militær straffelov § 2, nr. 1 og militær disciplinarlov § 3 nr. 1.

modstanderens hænder i en IAC.[29] En anden vigtig konsekvens af en sådan følgestatus er, at den civile omfattes af dansk militær strafferetlig lovgivning i væbnede konflikter.[30]

Sådanne civile kan være enkeltpersoner, herunder lokale tolke, journalister, forskere, feltunderholdning, forfattere, politikere eller lignende. Der kan også være tale om civile samarbejdspartnere, der ansættes til at løse visse opgaver, typisk vedligeholdelse eller anden logistik. I tilfælde, hvor sådanne civile virksomheder vurderes at **følge** danske militære styrker, kan de tillægges følgestatus.

Også civile, der følger danske væbnede styrker uden at være medlemmer heraf, er omfattet af civil beskyttelse, med mindre de tager direkte del i fjendtlighederne.

> Eksempel 5.20: Det danske forsvar har indgået aftale med en dansk virksomhed om drift af en dansk lejr i et missionsområde. Der er tale om rengøring, madlavning, visse velfærdsydelser, herunder (PX) kiosk mv. Virksomhedens civile personale færdes i lejren i civilt arbejdstøj, og er udstyret af det danske forsvar med et id-kort af typen C, der angiver personellets følgestatus til danske styrker, og altså personellets ret til krigsfangestatus, hvis situationen skulle opstå.

2.5 Lejesoldater

Der er en meget omfattende historisk praksis for at bruge private hære af lejesoldater til at udkæmpe staters krige. Med baggrund i en udbredt praksis for at rekruttere og anvende lejesoldater i konflikter på det afrikanske kontinent har stater vedtaget en konvention, der forbyder rekruttering, anvendelse, finansiering og træning af lejesoldater.[31] Konventionen er ikke tiltrådt af Danmark. FN´s Generalforsamling og Sikkerhedsrådet har desuden vedtaget en række resolutioner, der forbyder anvendelsen af lejesoldater i forskellige sammenhænge.[32]

Begrebet lejesoldat har i nyere konflikter været anvendt i forbindelse med staters brug af civile samarbejdspartnere, navnlig hvor sådanne civile virksomheder har haft opgaver, der indebærer direkte deltagelse i fjendtlighederne. Som vist nedenfor er det folkeretlige lejesoldatbegreb meget strengt kvalificeret. Det betyder i praksis, at der er meget få eksempler på, at de civile samarbejdspartnere, der anvendes i moderne konfliktscenarier, omfattes af reglerne om lejesoldater.

---

[29] GK III art. 4 A (4).
[30] Militær straffelov § 2, litra a).
[31] International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, dated 4. December 1989 se FN Generalforsamlingsdokument A/RES/44/34.
[32] Se fx Sikkerhedsrådets res. 239 og 241/1967 samt 405/1977.

Den humanitære folkeret indeholder ikke noget forbud mod at anvende lejesoldater, men TP I slår fast, at **lejesoldater ikke har privilegier som kombattanter**. Det gælder uanset, om de i øvrigt opfylder kombattantkravene ovenfor. De har ikke krav på krigsfangestatus, hvis de falder i modstanderens hænder, og de har ikke ret til at tage direkte del i fjendtlighederne. Gør de det alligevel, vil de kunne retsforfølges. En lejesoldat har dog som alle andre krav på den minimumsbeskyttelse, der tilkommer enhver, der ikke er begunstiget med bedre beskyttelse andetsteds i folkeretten. Læs mere om minimumsbeskyttelsens nærmere omfang i kapitel 6 og 12.

For at være lejesoldat i TP I-forstand kræves:

1) at den pågældende er rekrutteret med særligt henblik på at tage del i kamphandlinger, *og*
2) faktisk tager del i kamphandlinger, *og*
3) at den pågældende er drevet af økonomiske motiver og følgelig betales væsentlig mere end regulære soldater i samme funktion og på samme rangniveau, *og*
4) at den pågældende hverken er statsborger i - eller bosiddende på - territorium, der kontrolleres af et af de krigsførende lande, *og*
5) at den pågældende ikke er medlem af en af de krigsførende staters væbnede styrker, eller sendt af en ikke krigsførende stat, som medlem af denne stats væbnede styrker.[33]

2.6 Spioner

Et medlem af en stats væbnede styrker har ikke krav på krigsfangestatus, hvis medlemmet skulle falde i modstanderens hænder **under udførelsen af spionage**.[34]

Spionage forudsætter, at indhentning af oplysninger om modstanderen finder sted under **foregivende af anden status end kombattantstatus**.[35] Indhentning, som danske styrker foretager i uniform, har derfor aldrig karakter af spionage i den humanitære folkerets forstand.

Krigslist og andre nødvendige midler til at tilvejebringe oplysninger om modstanderen (såkaldt indhentning), herunder også *CNE**-operationer, anses for at være i overensstemmelse med folkeretten. Men i det omfang sådan indhentning finder sted under foregivende af anden status end kombattantstatus, sker det altså med risiko for at blive pågrebet af modstanderen uden efterfølgende at have krav på krigsfangestatus

[33] TP I art. 47 og note 29, art. 1.
[34] TP I art. 46.
[35] TP I art. 46, stk. 2.

og evt. at blive anklaget for spionage.[36] Om sondringen mellem krigslist og perfidi, se kapitel 10.2.1.

Det kræves altså, at indhentningen har fundet sted under foregivelse af anden status end kombattantstatus – altså i det skjulte for modstanderen.

I *CNE** er situationen atypisk i forhold til den klassiske spionage, idet indhentningen finder sted gennem computernetværk.

*CNE** er ikke i sig selv at betragte som spionage, men kan udvikle sig til såkaldt "cyberspionage", hvis den fx udføres under dække af at være autoriseret bruger i et adgangsbegrænset domæne, der befinder sig på modstanderens territorium, eller på anden vis foregår på en måde, hvorefter der gøres forsøg på at skjule identiteten på den, der gennemfører indhentningen. For at opfylde kravene til spionage skal *CNE**-aktiviteten endvidere foregå på et område, kontrolleret af modstanderen i konflikten.

*CNE**, der gennemføres af danske cyberkapaciteter fra Danmark eller i missionsområdet på område kontrolleret af egne eller allierede styrker, kan altså ikke blive omfattet af den humanitære folkerets spionage begreb, om end det fortsat vil kunne være strafbart som spionage i henhold til lovgivningen i det land, der indhentes imod.[37]

2.7 Andre personer

Som det er gennemgået ovenfor, sondrer den humanitære folkeret grundlæggende alene imellem kombattanter og civile. Hovedsondringen kræver kun en enkelt kvalificering: at permanent sanitetspersonel og feltpræster, der indgår som en del af en stats væbnede styrker, hverken anses som kombattanter eller civile.[38] Sanitetspersonellet og dets status er nærmere beskrevet i kapitel 7.

En række civile grupper er i den humanitære folkeret tillagt særlig beskyttelse, herunder syge og sårede,[39] kvinder,[40] børn,[41] gravide og mødre til småbørn,[42] gamle

[36] HLKR art. 24.
[37] CWM regel 66.
[38] TP I art. 43, stk. 2, jf. art. 50, stk. 1.
[39] TP I art. 10, stk. 1.
[40] Fx TP I art. 76.
[41] TP I art. 77-78.
[42] TP I art. 76, stk. 2 og 3.

mennesker og svagelige.[43] Personer i denne gruppe nyder en beskyttelse i tillæg til den almene beskyttelse for civile.

Derudover er en række organisationer tillagt et særligt folkeretligt mandat eller funktion. Det drejer sig bl.a. om civilt sundhedspersonale (sanitetspersonel),[44] civilforsvarspersonel,[45] kustoder til beskyttelse af kulturelle objekter,[46] ICRC-personel[47] samt medlemmer af nationale Røde Kors-afdelinger og andre nationale frivillige nødhjælpsorganisationer i det omfang, de behørigt anerkendes og bemyndiges af den stridende part.[48]

Disse personelgrupper og deres nærmere beskyttelse behandles nærmere nedenfor i kapitel 6, og for børns og kvinders vedkommende også i kapitel 3.

I kapitel 6 introduceres de regler i folkeretten, der forbyder konfliktparter at anvende børnesoldater. Navnlig i visse NIAC har det været forholdsvis almindeligt forekommende, at især OVG har optaget **børn** i deres væbnede styrker i strid med folkeretten.

I konflikter, hvor børn indgår som medlem af en konfliktparts væbnede styrker, eller hvor børn tager direkte del i kamphandlingerne som civile, er **børns status folkeretligt ikke forskellig fra voksnes** i forhold til den humanitære folkerets regler om distinktion mv. I kapitel 3, 6, 11 og 12 kan man læse mere om den særlige beskyttelse af børn i andre sammenhænge, herunder under besættelse og i forbindelse med frihedsberøvelse af børn.

Journalister

Journalister er tillagt samme beskyttelse som andre civile,[49] men med den særlige kvalifikation, at journalisten kan bære presse-id, udstedt af regeringen i tilhørsstaten.[50] Ordningen, der i Danmark forvaltes af Statsministeriet, indebærer ikke særlige rettigheder eller beskyttelse for journalister. Konfliktparter, der er forpligtede til at beskytte civilbefolkningen, vil efter omstændighederne kunne være forpligtede til at afvise journalisters adgang til kamppladsen. Enkelte journalister har ret til status som

[43] GK IV art. 16 og 17.
[44] TP I art. 8, stk. 1 (c).
[45] TP I art. 62.
[46] HKK art. 15.
[47] Bl.a. GK III art. 126 og GK IV art. 143.
[48] TP I art. 8, stk. 1 (c), ii).
[49] SRS regel 34.
[50] TP I art. 79.

krigsfange, hvis de falder i modstanderens hænder. Det er de såkaldte krigskorrespondenter, som omfattes af gruppen af civile, der følger de væbnede styrker (se afsnit 2.4).

Repræsentanter for internationale organisationer med et særligt mandat

I tillæg til disse grupper kommer repræsentanter for internationale organisationer med et særligt folkeretligt mandat i konflikten. Her vil der kunne være tale om civile repræsentanter for FN og FN´s organisationer, EU, OSCE, den Internationale Straffedomstol, AU, INTERPOL eller andre.

Disse organisationer vil ofte være til stede i konfliktområder som følge af et særligt mandat. Dette kan enten være et generelt mandat, sådan som FN´s særlige udsendinge har det i FN-pagten, eller der kan være tale om ad hoc-opgaver autoriseret af FN´s Sikkerhedsråd. Sådanne mandater skal respekteres, også selvom det har konsekvenser for militære operationer. Der kan være tale om at afgive personel til støtte- og beskyttelse for sådanne civile, eller der kan være tale om, at konfliktparterne afholder sig fra aktivitet i visse områder, hvori mandaterne udøves.

3. Ikke-international væbnet konflikt (NIAC)

3.1 Medlemmer af ikke-statslige organiserede væbnede styrker (MOVG)

Bortset fra de særlige konflikttyper af intern karakter, der omfattes af TP I,[51] etablerer folkeretten ikke kombattantprivilegier for *dissidenter** og oprørsgrupper - de såkaldte ikke-statslige, organiserede væbnede grupper (OVG).

Sondringen mellem civile og MOVG adresseres ikke direkte. I TP II gentages den grundlæggende beskyttelse af civile, som den kommer til udtryk i IAC.[52] Samtidig beskrives de ikke-statslige parter i ikke-internationale væbnede konflikter som organiserede væbnede grupper under ansvarlig kommando.

Hvis man i fuldt omfang sidestillede MOVG med civile, ville det føre til, at også sådanne medlemmer ville være berettigede til den brede vifte af beskyttelse, der indrømmes civile i den humanitære folkeret. Derfor skelnes der mellem civile og MOVG, dvs. dem, der tager aktivt del i fjendtlighederne.[53]

[51] TP I art. 1, stk. 4.
[52] TP II art. 13.
[53] GK FA 3 stk. 1. og TP II art. 1, stk. 1, i modsætning til TP II art. 13.

En ikke-statslig part består ofte af en civil, politisk gren og en mere militant gren. Inden for den militante del er der igen forskel på, hvilke funktioner medlemmerne udfører. Nogle tager del i at planlægge eller udføre egentlige kamphandlinger, mens andre udfører mere tilbagetrukne funktioner af logistisk karakter.

Hvor en statslig parts væbnede styrker oftest vil være let genkendelige på uniformer, id-kort og mærker mv., finder man som regel ikke samme identifikationsmuligheder ved OVG. Tilhørsforholdet til OVG skal derfor oftest findes ved at opklare og på anden vis indhente information. Indhentning vil kunne afsløre noget om gruppens særlige ydre karakteristika i form af kendetegn eller lign., der vil kunne tjene som formodning for tilknytning til gruppen. I øvrigt må enkeltpersoners færden og gerninger afsløre, om den pågældende kan have en sådan tilknytning til gruppen, at der foreligger medlemskab, og hvilken nærmere funktion den pågældende evt. måtte udføre.

I et fortolkningspapir, udarbejdet af International Røde Kors i 2009, introduceres begrebet "**continous combat function**".[54] Begrebet anvendes til at operationalisere, hvad det vil sige at være MOVG med den virkning, at det pågældende medlem kan angribes direkte.

Begrebet medfører bl.a., at der vil være nogle, der har tilknytning til eller som støtter OVG, men hvor den udførte aktivitet, eller den pågældendes funktion ikke er af en karakter, der udgør direkte deltagelse i fjendtlighederne. Se nærmere oven for under eksemplerne i afsnit 2.2. Det gælder fx personer, der *alene* finansierer, træner, rekrutterer, propaganderer eller producerer til støtte for OVG.

Sådanne personers indirekte støttevirksomhed gør dem ikke til MOVG, med mindre de samtidig deltager i mere direkte forstand. De opretholder deres folkeretlige beskyttelse som civile til trods for den indirekte støtte. De vil ikke kunne angribes direkte, men deres tilstedeværelse i militære mål vil øge risikoen for, at de kommer til skade eller bliver dræbt i forbindelse med angreb, og i visse tilfælde fx for den, der producerer våben til OVG, vil produktet og faciliteterne, der anvendes, meget ofte udgøre militære mål. I denne henseende er sådant støttepersonel at sidestille med civile, der følger en stats væbnede styrker eller civile samarbejdspartnerne, der også opretholder deres civile status.

[54] ICRC "Interpretive Guidance On The Notion Of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law", May 2009.

5.5. Tager en person på mere kontinuerlig basis del i den organiserede væbnede gruppes aktivitet, og herunder **jævnligt udfører opgaver, der isoleret set udgør direkte deltagelse i fjendtlighederne,** mister personen beskyttelsen som civil gennem perioden fra første deltagelse og indtil personen gennem en dispositiv handling tilkendegiver at udtræde af gruppen.

En MOVG defineres altså som en person, der kontinuerligt tager direkte del i fjendtlighederne.

Retsvirkningen af, at en person er MOVG i NIAC er, at den pågældende **mister beskyttelse som civil mod direkte angreb, så længe medlemskabet opretholdes**.

Hvornår en person tager direkte del i fjendtlighederne, skal søges afklaret efter de samme funktionelle kriterier som behandlet ovenfor under afsnit 2.2.

Hvornår en person indtræder i og evt. udtræder fra sådan en gruppe, beror på observationer af den enkeltes bevægelser og aktivitetsmønster.

Den beskyttede status mistes altså fra første gang, den pågældende bidrager til at planlægge et angreb og til personen vender tilbage fra det sidste anslag, som vedkommende har deltaget i. I praksis vil det være ganske vanskeligt at arbejde med disse kriterier. Det gælder ikke mindst **udtræden** af den væbnede gruppe. Når en person har deltaget tilstrækkeligt direkte og kontinuerligt i fjendtlighederne, kan denne betragtes som MOVG. Der må herefter kræves en disposition fra den pågældende, der klart viser, at medlemskabet ophører. En sådan disposition vil fx kunne bestå i at aflevere våben eller udtrykkeligt og reelt at tilkendegive demilitarisering eller anden utvetydig afstandtagen fra gruppen.

Hvornår direkte deltagelse i fjendtlighederne finder sted tilstrækkeligt **kontinuerligt** til at statuere medlemskab, afhænger af omstændighederne. I nogle sammenhænge vil det stå ganske klart, at en person allerede ved **første direkte deltagelse** indgår i en OVG. Den pågældende kan eksempelvis tilkendegive sin tilknytning ved at bære særlige beklædningsgenstande og våben, og kan dermed, gennem sin fremtoning, skabe en formodning for kontinuerlig, direkte deltagelse. I andre tilfælde, hvor den pågældendes fremtoning ikke bidrager til at konkludere tilknytning, må det være den pågældendes handlinger, der tegner billedet af deltagelsens nærmere karakter. I mangel på klare indikationer på medlemskab, vil der være en formodning for, at der alene er tale om en enkeltstående direkte deltagelse.

3.2 Danske væbnede styrker i ikke-internationale væbnede konflikter (NIAC)

Folkeretten indeholder ikke regler om kombattanter i NIAC, bortset fra konflikter omfattet af TP I, art 1. stk. 4. Der er således ikke noget formelt folkeretligt krav om visuel adskillelse eller synlig våbenbæring i NIAC, sådan som det, beskrevet ovenfor, er tilfældet i IAC.

Der stilles imidlertid fortsat krav om at beskytte civilbefolkningen og civile objekter, der ikke indgår i fjendtlighederne mv. Forudsætningen for at opretholde disse aspekter af distinktionsprincippet er derfor, at det også i NIAC er visuelt muligt at skelne mellem konfliktparterne og beskyttede civile dér, hvor fjendtlighederne udfolder sig.

Denne manuals kapitel 10 beskriver forbuddet mod perfidi, herunder at det også gælder i NIAC. Se en nærmere beskrivelse af forbuddet i kapitel 10.2.1.

5.6 Danske væbnede styrker skal også i NIAC bidrage til at muliggøre distinktion ved at bære uniform.[55] Dette indebærer i praksis, at beslutning om at bære anden beklædning end uniform i NIAC ikke træffes under styrkechefniveau.

Opmærksomheden henledes endvidere på, at der ikke sjældent foregår regulering af fremmede styrkers uniformsbæring i statusaftaler (SOFA) eller/og i overordnede missionsdirektiver. Se mere herom i kapitel 3.6.

[55] Tillæg 5.1.

Kapitel 6
Civile

Beskyttelsen af civile, civilbefolkningen og civile objekter

1. Indledning

Beskyttelsen af civilbefolkningen vil ofte indgå som en del af det folkeretlige grundlag for militær intervention. Det gælder uanset, om der er væbnet konflikt eller ej.

Navnlig siden Anden Verdenskrig har beskyttelsen af civile i væbnede konflikter været på den folkeretlige dagsorden, og der er meget få af efterkrigstidens traktater på den humanitære folkerets område, der ikke i et eller andet omfang er drevet af ønsket om at konkretisere og derved øge beskyttelsen af civile individer og civilbefolkningen som sådan. Dermed bygger de mere konkrete regler på den humanitære folkerets grundlæggende principper om distinktion og humanitet over for nødvendig militær magtanvendelse i væbnede konflikter.

I NIAC kan der være nogle særlige udfordringer forbundet med at skelne mellem militære mål og civile objekter og mellem medlemmer af ikke-statslige organiserede væbnede grupper (MOVG) og civile. Det er endvidere kendt guerillataktik at søge kamp i bymæssig bebyggelse. Det vil ofte være vanskeligere at arbejde med distinktion i ikke-internationale væbnede konflikter end i de mere klassiske internationale væbnede konflikter mellem staters uniformerede, væbnede styrker.

Helt grundlæggende skal civile, civilbefolkningen og civile objekter beskyttes i alle konflikter. Reglerne om disses beskyttelse i væbnet konflikt findes i hovedsagen i den humanitære folkeret og i menneskerettighederne. Derudover er der vedtaget særlige temaresolutioner af FN´s organer.

1.1 Oversigt over kapitlets indhold

Afsnit 2 beskriver kortfattet centrale begreber og koncepter af relevans for beskyttelsen af civile i væbnede konflikter. Herefter beskriver **afsnit 3** den almindelige beskyttelse af civile, civilbefolkningen og civile objekter mod virkningerne af militære

operationer. Afsnittet fokuserer særligt på forpligtelsen for krigsførende stater til at iværksætte nødvendige forsigtighedsforanstaltninger. **Afsnit 4** beskriver den fundamentale beskyttelse for civile og civilbefolkningen og den særlige beskyttelse, der i den humanitære folkeret tillægges visse udsatte grupper. **Afsnit 5** ser nærmere på særlig beskyttelse af visse objekter, installationer og værdier. **Afsnit 6** introducerer konfliktparternes muligheder for at oprette områder med særlig beskyttet status. I **afsnit 7** behandles civilforsvar og i **afsnit 8** humanitære organisationer og deres personel.

1.2 Kapitlets afgrænsning til andre kapitler

Dette kapitel behandler alene de af folkerettens forpligtelser, der vedrører beskyttelse af civile, civilbefolkning eller civile objekter, **hvor disse ikke behandles indgående i et eller flere af manualens øvrige kapitler**, sådan som det bl.a. er tilfældet i:

Kapitel 3: Om identificering af gældende ret, herunder menneskerettigheder. Her vil man kunne konstatere en høj grad af normsammenfald mellem de fundamentale, individbaserede garantier i den humanitære folkeret og menneskerettighederne.

Kapitel 5: Definition af en civil, og hvornår civile kan miste deres beskyttelse mod angreb.

Kapitel 7: Konfliktparters forpligtelser til at behandle civile syge og sårede samt om beskyttelsen af civil sundhedsinfrastruktur i væbnede konflikter.

Kapitel 8: Om konfliktparternes forpligtelser i valg af angrebsmål og forsigtighedsforanstaltninger i forbindelse med angreb, herunder verifikation, proportionalitet, skadesbegrænsning mv.

Kapitel 10: Krigsmetoder om forbud og begrænsninger i valg af metode, herunder af hensyn til civile, civilbefolkningen og visse civile objekter.

Kapitel 11: Om besættelse, herunder om den videregående beskyttelsesforpligtelse for besættelsesmagter over 0for civile på det besatte område.

Kapitel 12: Om de forpligtelser og korresponderende rettigheder, der knytter sig til civile, der er frihedsberøvet af danske væbnede styrker.

Kapitel 15: Om klagemekanismer, beskyttelsesmagter og disses rolle i udmøntningen af den humanitære folkeret i konkrete væbnede konflikter mv.

1.3 Kapitlets behandling af menneskerettighederne

De forpligtelser, der beskrives her i kapitlet, tager udgangspunkt i den humanitære folkeret og suppleres i relevant omfang af menneskerettighederne, der er overordnet beskrevet i kapitel 3.4.

Der er i høj grad sammenfald mellem de særlige garantier, herunder de fundamentale garantier, der i den humanitære folkeret er tillagt individer i en konfliktparts varetægt og de korresponderende menneskerettigheder, ofte endda i ordlyd. Sammenlign eksempelvis TP I, art. 75 om fundamentale garantier, og CCPR, der har betydelige fælles træk.

Som beskrevet i kapitel 3 er danske styrker i udlandet forpligtede af menneskerettighederne i situationer, hvor der foreligger person- eller *områdejurisdiktion**, eller hvor danske styrker udøver offentlig myndighed efter aftale med territorialstaten. Disse situationer er i meget vidt omfang sammenfaldende med den humanitære folkerets beskrivelse af forpligtelser for konfliktparterne over for civile i deres varetægt, myndighed eller/og kontrol. Det afspejler sig fx i strukturen i GK IV, hvorefter del III alene beskytter (visse) personer, der befinder sig enten på konfliktparternes egne territorier eller på territorier under en konfliktparts besættelse. Som i menneskerettighederne beskyttes her personer, der befinder sig under konfliktparternes jurisdiktion. Andre eksempler er TP I, art. 75, der taler om civile ” in the power of a party”.[1]

Modsat forholder det sig med TP II, hvori de fundamentale garantier skal sikres enhver, uanset om deres frihed er begrænset eller ej.[2] Dette skal ses i lyset af, at TP II regulerer NIAC, der foregår på en stats territorium, hvor territorialstaten har jurisdiktion og derfor skal sikre enhver grundlæggende garantier, også i væbnede konflikter.

[1] TP I art. 75, stk. 1.
[2] TP II art. 4, stk. 1.

2. Definitioner og minimumsbeskyttelse

2.1 Definitioner

6.1. I IAC er en civil enhver, der ikke er kombattant.[3] I NIAC er en civil enhver, der ikke er MOVG eller medlem af en stats væbnede styrker.[4] Ved tvivl om, hvorvidt en person er civil, skal denne formodes at være civil.[5]

Civilbefolkningen består af alle personer, som er civile.[6]

Et civilt objekt er ethvert objekt, der ikke er et militært mål efter TP I art. 52 (2). (+NIAC)[7]

Læs mere om personellet på kamppladsen i kapitel 5.

2.2 Minimumsbeskyttelse

Reglerne om beskyttelse af civile, civilbefolkningen og civile objekter er udtryk for en minimumsbeskyttelse. Enhver konfliktpart kan vælge en højere beskyttelsesstandard. I internationale koalitioner vil der fx ofte fra centralt hold være fastsat begrænsninger i styrkens magtanvendelse, der går videre end den magtanvendelse, som folkeretten tillader. Et sådant tilvalg kræver **ikke aftale med modstanderen** i konflikten herom. Men den humanitære folkeret tilskynder konfliktparter til at indgå sådanne aftaler på tværs af konfliktscenarierne, ligesom der i enkelte tilfælde påhviler parterne en egentlig forpligtelse til at søge at indgå aftaler.

> Eksempel på folkeretlig forpligtelse til at søge at indgå konkrete aftaler:
> Eksempel 6.1: Det følger af GK IV, at konfliktparterne har en pligt til at søge at opnå indbyrdes aftaler med hinanden om at evakuere svagelige, ældre, børn og barselspatienter fra belejrede eller omringede områder.[8]

Aftaler om at oprette områder med udvidet beskyttelse, som beskrevet i afsnit 6, skal ses i lyset af denne forpligtelse.

---

[3] TP I art. 50.
[4] TP II art. 1, stk. 1.
[5] TP I art. 50, stk. 1.
[6] TP I art. 50, stk. 2.
[7] SRS regler 7 og 8.
[8] GC IV art. 17.

Aftaler kan evt. indgås lokalt af de udsendte styrker inden for nærmere fastsatte nationale kompetencerammer. Aftaler kan være rettighedsorienterede og juridisk bindende eller antage en mere praktisk karakter, og de kan indgås med modstandere eller samarbejdspartnere.

Supplerende aftaler kan endvidere være egnede til at skabe juridiske og praktiske forudsætninger for at forene de ovenfor nævnte forskellige regelsæt, der måtte gælde i en given væbnet konflikt.

Civile kan i **intet tilfælde helt eller delvist give afkald** på den beskyttelse og de rettigheder, de er tillagt efter folkeretten, eller som er givet dem særskilt ved supplerende aftaler - heller ikke selvom det sker med den eller de civiles frivillige samtykke.[9] Om bortfald af beskyttelse mod direkte angreb i tilfælde af civiles direkte deltagelse i kamphandlingerne, læs i kapitel 5.

Heller ikke parterne kan give afkald på den beskyttelse, folkeretten giver deres civilbefolkninger. Det samme gælder beskyttelse, som konfliktparterne måtte have aftalt i tillæg til den, som folkeretten foreskriver, med mindre det sker i overensstemmelse med aftalens vilkår.

3. Almindelig beskyttelse mod virkningerne af militære operationer

3.1 Indledning

Den almindelige beskyttelse af civile i IAC følger af reglerne i TP I, der supplerer relevante dele af GK IV.[10] I GK IV er det alene del II, der retter beskyttelsen mod alle dele af de krigsførende staters civilbefolkninger. Derfor er kun denne del relevant for dette kapitel.

De resterende regler i GK IV, dvs. fra art. 27 og frem, beskytter kun de civile, der er tillagt status som ”beskyttede personer”.[11] Den konkrete beskyttelse i resten af GK IV vedrører visse fremmede staters borgere på de krigsførende staters hjemlige territorium, dvs. i Danmarks tilfælde fremmede staters borgere i Danmark. Denne manual behandler folkeretten i internationale operationer, hvorfor dispositioner over for personer i Danmark ikke behandles nærmere her.

[9] GK IV art. 8.
[10] TP I art. 49, stk. 3.
[11] GK IV art. 4.

Det andet hovedbeskyttelsesområde for ”beskyttede personer” er tilfælde, hvor der foreligger besættelse, og hvor der dermed er etableret en form for myndighedskontrol med en fremmed stats område. Disse aspekter behandles dels i kapitel 11 om besættelse, dels i kapitel 12 om frihedsberøvede, herunder internerede.

Beskyttelsen af civile i NIAC er af naturlige årsager noget anderledes struktureret i folkeretten, da hverken besættelse eller spørgsmålet om fremmede staters borgere i Danmark har særlig relevans her. I NIAC er beskyttelsen derfor rettet mod alle civile i konfliktstaten som nærmere defineret nedenfor.

3.2 Oversigt over den almindelige beskyttelse mod farer, der følger af militære operationer

6.2. Civile individer og civilbefolkningen skal nyde almindelig beskyttelse imod farer, der opstår som følge af militære operationer.[12] +NIAC[13]

Den almindelige beskyttelse er reguleret i TP I og TP II samt i de beskyttelsesregler, der findes i Genèvekonvention IV, herunder navnlig i del II. Beskyttelsen indebærer forpligtelser for alle konfliktparter, uanset om de gennemfører offensive, defensive eller stabiliseringsoperationer.[14]

Denne **almindelige beskyttelse** mod farer, der opstår som følge af militære operationer, konkretiseres i TP I og TP II til blandt andet at omfatte følgende:

- Forbud mod direkte angreb mod civile, civilbefolkning eller/og civile objekter.[15] Forbuddet behandles umiddelbart nedenfor under 3.3.
- Forbud mod vold eller trusler om vold med det primære formål at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.[16] Læs mere herom i kapitel 10.2.11.
- Forbud mod vilkårlige angreb.[17] Læs mere herom i kapitel 10.2.10.
- Forbud mod bevidst at gennemføre militære operationer i ly af civilbefolkningen eller individuelle civile.[18] Læs mere herom i kapitel 10.2.12.
- Kvalificerede begrænsninger i angreb mod visse objekter samt det naturlige miljø.[19] Læs mere herom nedenfor i afsnit 5 samt i kapitel 10.2.15.

[12] TP I art. 51 (1), GK IV DEL II, TP II art. 13 (1) og UN SG Bulletin section 5.4.
[13] TP II art. 13, stk. 1.
[14] GK IV art. 13-26 jf. TP I, art. 49, stk. 3.
[15] TP I art. 51, stk. 2 og TP I, art. 52, stk. 2.
[16] TP I art. 51, stk. 2, 2. pkt.
[17] TP I art. 51, stk. 4.
[18] TP I art. 51, stk. 7.
[19] TP I art. 53-56.

- Pålæg om at træffe forsigtighedsforanstaltninger til at beskytte civile, civilbefolkningen og civile objekter før og under angreb.[20] Læs mere herom i kapitel 8.4 og 8.5 og kapitel 13.
- Pålæg om at træffe forsigtighedsforanstaltninger til at beskytte civile, civilbefolkningen og civile objekter mod virkningerne af angreb.[21] Forpligtelsen behandles nedenfor under 3.4.
- Pligt til at tillade nødhjælpsforsyninger til fordel for civilbefolkningen, der behandles nedenfor i afsnit 3.5, og humanitært personels status og beskyttelse i afsnit 8.

3.3 Forbud mod at angribe civile, civilbefolkningen eller civile objekter

6.3. Det er forbudt at gennemføre angreb, der retter sig mod individuelle civile, civilbefolkningen eller/og civile objekter.[22] +NIAC[23]

Bestemmelsen afspejler distinktionsprincippet. For den enkelte civile gælder, at beskyttelsen er betinget af, at den civile ikke tager direkte del i fjendtlighederne (se kapitel 5). På samme måde kan objekter miste beskyttelsen og udgøre militære mål, hvis de anvendes til militære formål. Derudover kan civile og civile objekter lovligt i forbindelse med angreb på militære mål blive genstand for skade efter reglerne om **kollateral skade**. Reglerne herom er nærmere beskrevet i kapitel 8.4.

3.4 Forsigtighedsforanstaltninger mod virkningerne af militære operationer og af modstanderes angreb

Det er oftest uundgåeligt, at militære operationer kommer i nærheden af civil bebyggelse eller anden civil aktivitet. Det vil i visse tilfælde være nødvendigt at anvende civile huse, civil infrastruktur eller andre civile objekter til militære formål, hvorved objekterne bliver militære mål. Nogle typer af objekter er dog tillagt en særlig beskyttelse, og det betyder, at konfliktparterne ikke eller kun i ekstraordinære tilfælde må gøre brug heraf til militære formål. Læs mere om militære objekter i kapitel 8 og nedenfor i afsnit 5 om civile objekter med særlig beskyttelse.

Beskyttelsesreglerne forhindrer ikke militær brug af civile objekter, men de forpligter konfliktparterne til at træffe foranstaltninger til at beskytte civile, civilbefolkningen og civile objekter, der ikke anvendes til militære formål.

[20] TP I art. 57.
[21] TP I art. 58.
[22] TP I art. 51, stk. 2 og art. 52, stk. 1, CWM regel 32, SRS regler 1 og 7, ICC-Statutten art. 8, stk. 2(b)(i-ii) og UNSG Bulletin section. 5.1.
[23] TP II art. 13, stk. 2, SRS regel 7 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2(e)(i).

Konfliktparter skal derfor tage højde for virkningerne af fjendtlig beskydning rettet mod egne enheder og installationer, og for de farer, der i øvrigt kan opstå som følge af positionering af egne enheder og militære installationer i forhold til beskyttelsen af civile, civilbefolkningen og civile objekter.[24]

6.4. Der skal i videst, praktisk mulige omfang træffes nødvendige forsigtighedsforanstaltninger for at beskytte civile individer og objekter under dansk militær kontrol imod farer, der opstår som følge af militære operationer.[25] +NIAC[26]

Disse forpligtelser skal iagttages i "**videst praktisk mulige omfang**".[27] Dette svarer til et krav om at gøre "alt, hvad der er praktisk muligt". Begrebets nærmere indhold er beskrevet i kapitel 8.5.

Forpligtelsen hænger tæt sammen med principperne om militær nødvendighed og distinktion, og den omfatter **enhver fare**, der opstår som følge af **enhver militær operation**.

Forsigtighedsforanstaltningen i form af **evakuering** af hele eller dele af civilbefolkningen, individuelle civile eller civile objekter og den forsigtighedsforanstaltning, der består i at **begrænse placeringen af militære mål** i eller i nærheden af tætbefolkede områder, behandles nærmere nedenfor.

Hvilke forsigtighedsforanstaltninger, der i øvrigt kan være relevante at træffe, beror på omstændighederne. Der kan fx være tale om udarbejdelse af beredskabsplaner, etablering af beskyttelsesrum, benyttelse af beskyttelsesafmærkning, sikring af civile beboelsesbygninger, alternativt valg af militære transportruter, omdirigering af civil trafik, varsling af civile om farer mv.

Objekter, der opretholder en civil funktion samtidig med, at de anvendes eller planlægges anvendt til militære formål (dual use), kan i deres helhed udgøre militære mål for modstanderen. Danske styrker bør derfor overveje mulighederne for at udskille eller beskytte den civile del af målet bedst muligt mod virkningerne af angreb. Dette gælder særligt i situationer, hvor den civile andel er betragtelig eller har en væsentlig civil betydning.[28] Læs mere om dual use i kapitel 8.2.3.1.

[24] TP I art. 58.
[25] TP I art. 58 og UNSG Bulletin section 5.4.
[26] SRS regel 22.
[27] TP I art. 58.
[28] Tillæg 6.1.

I denne sammenhæng bør der udvises tilbageholdenhed med at anvende skoler og andre uddannelsesinstitutioner til støtte for danske militære operationer.[29] Hensynet bag denne særlige opmærksomhed på skoler mv. er, at militær anvendelse heraf indebærer omfattende konsekvenser, ikke blot i form af umiddelbar livsfare for børn og unge, der måtte befinde sig i og nær sådanne skoler, men også for de mere langsigtede konsekvenser for skolesøgende børn.[30] Læs i øvrigt om FN´s Sikkerhedsråds fokus på børn i konfliktramte områder i kapitel 3.3.3.

I en *CNO** kan beskyttelsen af den civile befolkning fx omfatte adskillelsen af militære computernetværk fra de dele af civile netværk, der relaterer sig til befolkningens grundlæggende behov, fx forsyning, samt etablering af beredskabsplaner til beskyttelse og evt. reetablering af ramte netværk mv.[31]

6.5. Undgå i videst, praktisk mulige omfang at anbringe det, der for modstanderen udgør militære mål, i eller i nærheden af tæt befolkede områder.[32] +NIAC[33]

Forpligtelsen vedrører placeringen af militære styrker mv. i eller nær tætbefolkede områder. Men man bør også undgå at placere sådanne militære mål nær mindre koncentrationer af civile eller enkelte civile objekter, når der findes umiddelbare, alternative placeringsmuligheder.

Danske styrker skal således i forbindelse med både kortvarige og længerevarende ophold på bestemte lokaliteter gøre sig klart, hvilke risici dette involverer for civile. Forpligtelsen medfører **ikke et absolut** forbud mod tilstedeværelsen af styrker og militære installationer i områder, hvor der befinder sig en koncentration af civile. **Afgørende er den risiko, positioneringen udgør for de civile, og om der foreligger reelle alternativer.**

Eksempel på en situation, hvor alternativ placering af militær lejr bør overvejes:

Eksempel 6.2: I forbindelse med, at en styrke rykker frem gennem modstanderens territorium, opstår behovet for at oprette en lejr. Den skal bruges som logistisk installation og til placering af de styrker, der skal sikre, at det erobrede område fortsat kan beherskes. Det forekommer oplagt at anvende modstanderens forladte brigadehovedkvarter, der ligger fordelagtigt i relation til øvrige lejre og tæt på den infrastruktur, der anvendes som fremrykkerveje. Det forladte hovedkvarter ligger imidlertid i en by, tæt omgivet af civil beboelse og i bygninger, der før krigen husede en skole. Kampene mellem egne og modstanderens styrker er fortsat

[29] Tillæg 6.2.
[30] FN SR res. 2143/2014 Children in Armed Conflict para. 18.
[31] CWM regel 59.
[32] TP I art. 58 (b) og UN SG Bulletin section 5.4.
[33] SRS regel 23.

intense, og modstanderen må fortsat kunne forventes at rette artilleriangreb mod egne styrker og installationer i området, selvom de er trukket væk fra fronten. Det bør overvejes, om der kunne være alternativer til at placere lejren tæt omgivet af civile bebyggelse, og hvis det ikke skønnes muligt, at evakuere civile, der bor tættest på lejren. Forpligtelsen suppleres af forpligtelserne i dette kapitels afsnit 5. Heraf følger bl.a. restriktioner i adgangen til at placere eller positionere militære mål i eller nær områder med udvidet beskyttelse og i beskyttede objekter.

Der må under ingen omstændigheder i risikovurderingen kalkuleres med, at modstanderen selv er forpligtet til at tage hensyn til de civile i området, eller at placeringen imellem civile netop er gunstig. Dette kan efter omstændighederne være en overtrædelse af forbuddet mod at anvende civile som skjold. Læs mere om denne forbudte krigsmetode i kapitel 10.2.14.

6.6. Tilstræb i videst, praktisk mulige omfang at flytte civile individer og objekter fra områder i nærheden af det, der for modstanderen udgør militære mål. [34] +NIAC[35]

Kravet om at evakuere civile og civile objekter forudsætter en vis grad af militær kontrol med det pågældende område. Civile kan ikke tvinges til at forlade et område, blot fordi det ligger i nærheden af et militært mål. Behovet for at evakuere skal afvejes over for civiles eventuelle interesse i at forblive i deres beboelser. I sidste ende kan det blive nødvendigt at foretage tvangsmæssig evakuering. Evakuerede civile skal have lov til at vende tilbage til de områder, de er evakueret fra, så snart det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt.[36]

Eventuel adgang til egnede beskyttelsesrum kan overflødiggøre behovet for at flytte civile individer, og der kan være etableret neutralitetszoner, demilitariserede zoner eller lignende, der øger beskyttelsen af civile i området. Læs mere herom i afsnit 6.

Under NIAC kan en part ikke tvinge civile til at forlade deres hjemstat.[37] Anden evakuering, internt i konfliktstaten, kan alene finde sted, hvis der foreligger særligt vægtige grunde hertil (imperative military reasons).[38] Ved evakuering af hele befolkningsgrupper gælder særlige krav til modtageforholdene.[39]

[34] TP I art. 58 (a), TP II art 17, art. 1, SRS regel 24 og UN SG Bulletin section 5.4.
[35] SRS regel 24 og 129 B.
[36] GK IV art. 49 og SRS regel 132.
[37] TP II art. 17, stk. 2.
[38] TP II art. 17, stk. 1.
[39] Fx TP II art. 17, stk. 1.

Også i disse situationer vil en undladelse af at gøre noget kunne være i strid med forbuddet om at bruge civile som skjold for militære operationer. Læs om dette i kapitel 10.2.14.

3.5 Pligt til at tillade nødhjælpsforsyninger til civilbefolkningen

6.7. Konfliktparterne skal foranstalte indgåelsen af aftaler med upartiske, humanitære organisationer eller (konfliktneutrale) stater om forsyninger med nødhjælp til civilbefolkningen, hvor denne ikke er tilstrækkeligt forsynet med sådanne forsyninger, der er væsentlige for dens overlevelse.[40]

Konfliktparterne skal tillade og fremme sådanne aftaler og sikre fri og uhindret passage for nødhjælpen, distributionsmateriel og personel til den nødstedte civilbefolkning, og de skal beskytte sådanne forsyninger samt understøtte hastig distribution af nødhjælpen.[41]

+ NIAC[42]

GK IV forpligter stater til, på visse betingelser, at tillade nødhjælp at komme frem til civilbefolkningen. Det gælder medicin og andre sanitetsforsyninger til enhver civil, og det gælder essentielle fødevarer, beklædning mv. til børn, gravide og nybagte forældre.

Med TP I er forpligtelsen udviklet til at vedrøre alle livsvigtige fornødenheder til civilbefolkningen, der befinder sig i områder, som konfliktparter kontrollerer, uden at der foreligger besættelse. Forpligtelsen udstrækker sig ikke blot til at sikre fri passage, men også til at foranstalte, at der indgås relevante aftaler, som sikrer civilbefolkningen livsvigtig hjælp i form af mad, medicin, tøj, sengeleje mv.[43]

Da der kan være risiko for, at nødhjælp kommer modstanderens væbnede styrker til gode, kan konfliktparter dog betinge sådanne nødhjælpsordninger af, at der indgås tekniske aftaler om, hvorledes nødhjælpsordningerne skal gennemføres, og at en evt. beskyttelsesmagt superviserer selve uddelingen af nødhjælp. Konfliktparterne skal tilskynde og fremme international koordination af upartisk, humanitær nødhjælpsindsats. De må kun forhindre eller forsinke nødhjælpsleverancer i deres vej til den nødstedte civilbefolkning, når det er tvingende nødvendigt. Er indgreb tvingende

[40] TP I art. 71, stk.1 og UN SG Bulletin section 9.9.
[41] TP I art. 70 og SRS regel 55 og 32.
[42] SRS regler 31, 32 og 55 og TP II art. 18 og Tillæg 6.3.
[43] GK IV art. 23 og TP I art. 70.

nødvendige, skal de være begrundet i hensynet til civilbefolkningen, og de skal derfor ophæves, så snart hensynet ikke længere nødvendiggør sådanne begrænsninger.[44]

> Eksempel 6.3: En upartisk humanitær nødhjælpsorganisation ønsker adgang til uddeling af nødhjælp i et danskkontrolleret område. Det skal efter planen finde sted på markedspladsen, der før krigen var det naturlige samlingssted for byens handlende og befolkning.
> Der har imidlertid gennem den seneste tid været snigskytter i området, der har dræbt flere civile og har været særligt aktive i situationer, hvor civilehar været samlet i det offentlige rum.
> Den danske kontingentchef aftaler med chefen for den pågældende organisation, at det må vente et par dage, indtil en planlagt operation mod netop snigskytter er gennemført, og i øvrigt bør uddelingen ske under tag, fx i en lagerhal eller lignende.

Man skal beskytte og respektere personel, der deltager i hjælpeforanstaltninger, og hvis deltagelse er godkendt af territorialstaten. Den stat, som modtager hjælpeforanstaltninger, skal bistå personellet med at udføre dets opgaver. Kun i tilfælde af tvingende militær nødvendighed må man begrænse sådanne aktiviteter eller midlertidigt begrænse personellets bevægelsesfrihed.[45]

Hjælpepersonellet må ikke overskride vilkårene for opgaven og de supplerende krav, herunder sikkerhedskrav, som territorialstaten måtte stille. Sker det alligevel, kan den pågældende opgave bringes til ophør.[46]

*CNO** må ikke tilrettelægges eller gennemføres for at gribe forstyrrende ind i upartiske humanitære organisationers nødhjælp.

Læs mere i kapitel 14.4.6.6. om maritime blokader og i kapitel 14.6.5. om maritime embargoer.

3.6 Særligt om bistand til civilbefolkningen i belejrede eller omringede områder

Siden Haager landkrigsreglementet fra 1907 har der påhvilet konfliktparter særlige forpligtelser i forbindelse med **belejring** af beboede områder. Dengang var reglerne møntet på at beskytte bl.a. kulturværdier.[47] GK IV pålægger en krigsførende stat, der har belejret eller på anden måde omringet et beboet område, at forsøge at indgå aftale med modstanderen om to forhold: dels at evakuere syge og sårede samt svagelige,

[44] TP I art. 70, stk. 3(c).
[45] TP I art. 71, stk. 3 og SRS regel 56.
[46] TP I art. 71.
[47] HLKR art. 27.

ældre, børn og svangre eller nybagte mødre, dels at skabe passageret for sanitets- og gejstligt personel samt materiel til sådanne områder.[48]

TP I forbyder at udsulte civilbefolkningen som krigsmetode.[49] TP I supplerer GK IV med den mere generelle regel om tekniske aftaler (se afsnit 3.5) i erkendelse af, at den belejrende stat har en særlig interesse i kontrolregler for sådan nødhjælp. I belejringssituationer vil det nemlig kunne have stor betydning for modstanderens evne til at forsvare det belejrede område, om modstanderens væbnede styrker nyder godt af sådan nødhjælp.

4. Særligt om fundamental beskyttelse af civile og civilbefolkningen

4.1 Indledning

Ud over den ovenfor beskrevne almindelige beskyttelse mod virkninger af militære operationer mv. gælder visse **fundamentale beskyttelser for alle civile i alle væbnede konflikter under alle omstændigheder.** De fundamentale beskyttelser har deres udspring i GK FA 3 og er senere udviklet både i menneskerettighederne og i den humanitære folkeret, og de kan ikke fraviges under nogen omstændigheder.

4.2 Grundlæggende forbud

4.2.1 Drab

6.8. Det er forbudt at slå civile ihjel. [50]	+NIAC[51]

Det er forbudt at slå civile ihjel. **Drab** på civile vil kunne udgøre en grov overtrædelse i henhold til Genèvekonventionerne.[52]

Kombattanter må angribes direkte. I modsætning hertil gælder det, at civile ikke må angribes direkte, og at de i videst, praktisk mulige omfang skal beskyttes mod virkningerne af militære operationer. Forudsætningen for at kunne beskyttes mod

[48] GK IV art. 17.
[49] TP I art. 54, stk. 1.
[50] FA 3, GK I art. 50, GK II art. 51, GK III art. 130, GK IV art. 147, TP I art. 75, stk. 2.(a), TP II art. 4, stk. 2 (a), EMRK art. 2, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (a) (i) og SRS regel 89. UN SG Bulletin section 7.2.
[51] TP II art. 4, stk. 2 (a), ICC-Statutten art. 8, stk. 2(c) (i) og SRS regel 89.
[52] GK IV art. 147 og TP I art. 85, stk. 3 (a).

direkte angreb er, at civile afholder sig fra at tage **direkte del i kamphandlinger.** Se nærmere herom i kapitel 5.2.2.

Civile dødsfald, der sker som en konsekvens af et angreb mod et militært mål, er ikke i strid med folkeretten, hvis den, der gennemfører angrebet, har udført de praktisk gennemførlige forsigtighedsforanstaltninger, herunder vurderet, at de forventede civile tab ikke væsentligt overstiger den konkrete og direkte militære fordel ved angrebet (**proportionalitet**). Læs nærmere om kravene til denne proces i kapitel 8.

Menneskerettighederne indeholder også grundlæggende og ufravigelige regler om beskyttelsen af retten til liv.[53] Her kommer beskyttelsen oftest til udtryk således, at mennesker ikke må berøves livet **arbitrært**. Se nærmere i kapitel 3.4.

I bestræbelser på at fremme foreneligheden mellem den humanitære folkeret og menneskerettighederne på området har Den Internationale Domstol fortolket begrebet "arbitrært" sådan, at de ovenfor nævnte lovlige angreb i væbnede konflikter ikke betragtes som arbitrær berøvelse af liv.[54]

Under visse andre omstændigheder kan magtanvendelse mod civile blive nødvendig i væbnede konflikter, fx i forbindelse med at håndhæve orden på besat område. I sådanne situationer gælder menneskerettighedernes beskyttelse af retten til liv fortsat, idet den humanitære folkeret ikke regulerer de nærmere rammer for magtanvendelse i sådanne situationer. Læs mere om, hvornår menneskerettighederne må antages at gælde uden for Danmarks grænser og i hvilket nærmere omfang, i kapitel 3.4.2.

4.2.2 Andre voldsforbrydelser

6.9. Anden vold mod personers liv, helbred og fysiske eller mentale velvære er forbudt. Herunder navnlig tortur og lemlæstelse-[55] eller anden umenneskelig behandling af enhver art, hvad enten den er fysisk eller mental.[56] Korporlig afstraffelse er forbudt.[57] +NIAC[58]

[53] Fx EMRK art. 2 og CCPR art. 6, stk. 1.
[54] ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 25.
[55] TP I art. 75, stk. 2 (a) og art. 11, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (a)(ii) og SRS regel 90.
[56] GK III art. 17, GK IV art. 32, CCPR art. 7, EMRK art. 3, UN CAT art. 1, SRS regel 90 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2(b)(xxi).
[57] SRS regel 91. UN SG Bulletin section 7.2.
[58] FA 3, TP II art. 4, stk. 2 (a), ICC-Statutten art. 8, stk. 2(c)(i-ii) og SRS regler 90 og 91.

Forbuddet mod **umenneskelig** behandling af civile har stor betydning i tilfælde, hvor danske styrker har civile i deres varetægt enten som frihedsberøvede eller til behandling for sygdom eller skader. Rækkevidden af forbuddet behandles i kapitel 12 om frihedsberøvede og i kapitel 7 om syge, sårede og skibbrudne mv. Her beskrives også det selvstændige forbud mod at udsætte nogen for medicinsk eller anden eksperimentel behandling.

Forbuddet begrænser ikke den lovlige, afpassede magtanvendelse, der er nødvendig for at passivisere personer eller kontrollere optøjer eller lignende inden for styrkens mandat. Men forbuddet er i øvrigt universelt og ufravigeligt.
Forbuddet mod umenneskelig behandling består både i et forbud mod at behandle civile - eller andre - umenneskeligt og i et vist omfang mere aktivt at træffe foranstaltninger til at beskytte civile mod overgreb. Forbuddet mod umenneskelig behandling indebærer et særligt krav i tilfælde, hvor danske styrker udøver kontrol og myndighed over civile, fx i forbindelse med frihedsberøvelse, medicinsk behandling eller under besættelse. I disse tilfælde skal danske styrker **aktivt beskytte civile,** der er under sådan kontrol, mod voldshandlinger, fornærmelser og offentlighedens nysgerrighed.[59]

Denne del af beskyttelsen kræver, at der må være gjort overvejelser om, hvordan civile beskyttes. Heri ligger også, at der må være afsat ressourcer til at sikre reel beskyttelse, og at der er gjort overvejelser om særligt udsatte gruppers beskyttelsesbehov. På besat område vil der fx kunne være tale om at patruljere på særligt udsatte områder med dertil hørende RoE, der autoriserer og, efter omstændighederne, pålægger patruljen at gribe ind i tilfælde af vold eller lignende.

4.2.3 Krænkelser af den personlige værdighed

6.10. Krænkelser af den personlige værdighed er forbudt. Herunder navnlig ydmygende og nedværdigende behandling, påtvungen prostitution, voldtægt[60] og enhver anden form for kønssædelighedsforbrydelse.[61] + NIAC[62]

Dette forbud handler om grove krænkelser af menneskets værdighed, uanset om de har med kønssædelighed at gøre eller ej. Kønssædelighedsaspektet i forhold til kvinder

[59] Fx GK IV art. 3, art. 27, art. 32, art. 34, TP I art. 11, art. 75 (1), EMRK art. 3 og CAT art. 3.
[60] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(xxii) og SRS regel 93.
[61] FA 3, GK IV art. 27 og TP I art. 75, stk. 2 (b). UN SG Bulletin section 7.2.
[62] TP II art. 4, stk. 2 (e), ICC-Statutten art. 8, stk. 2(c)(ii) samt (e) (vi) og SRS regel 93.

og børn er detaljeret beskrevet i TP I i form af en særlig målrettet beskyttelse af børn og kvinder.[63]

Også nedværdigende behandling i form af krænkelse af menneskers blufærdighed vil kunne indebære, at forbuddet overtrædes. Det kunne fx være tilfældet, hvor personer af ét køn udsættes for personundersøgelse, helt eller delvist afklædt, mens personer af det andet køn foretager eller kan overvære denne undersøgelse.

Forbuddet finder bl.a. anvendelse i situationer, hvor civile er i danske styrkers varetægt. Men der vil også kunne forekomme tilfælde, hvor forbuddet kan tænkes overtrådt, uden at offeret er frihedsberøvet. Det gælder fx, hvis en patrulje tiltaler personer på en måde, der groft krænker disses værdighed.

4.2.4 Kollektive afstraffelser mv.

6.11. Kollektive afstraffelser såvel som alle skræmme- eller terrorforanstaltninger samt trusler herom er forbudte.[64] +NIAC[65]

Danske styrker har ingen bemyndigelse til at idømme eller eksekvere straffe mod civile. Det er alene domstole, der kan idømme straffe (bøder eller frihedsberøvelse), og normalt vil straffuldbyrdelsen ske ved anden myndighed end en militær.

Enhver sanktion mod enkelte eller grupper af civile, som har karakter af at afstraffe, afskrække eller skræmme mv., er ikke tilladt. Dette gælder, uanset om sanktionen retter sig direkte mod civile individer eller civil ejendom, og uanset at den antager anden karakter end traditionel strafferetlig sanktion.

> <u>Eksempel på ulovlige sanktioner mod civile:</u>
> Eksempel 6.4: En styrke har på en enkelt dag været udsat for en række voldsomme *IED**- og bagholdsangreb. Styrken har lidt store tab, syv mand er døde af kvæstelser, og fem andre er kritisk sårede.
>
> De lokale civile er normalt venligt stemt, og har efter alt at dømme ingen relation til angrebene eller bagmændene. Men oprørsstyrkerne må have været massivt tilstede i området forud for angrebet, og de lokale kan derfor ikke have undgået at opdage dem. Oven på de voldsomme tab er styrken derfor ærgerlig over, at de lokale civile, som de plejer at samarbejde godt med, ikke advarede om det, der var under opsejling. I frustration tager en deling initiativ til at aflægge den lokale landsby et besøg den efterfølgende dag. Delingen går hårdt til værks: de

[63] TP I art. 76, stk. 1 og art. 77, stk. 1.
[64] GK IV art. 33, TP I art. 75 og SRS regel 103. UN SG Bulletin section 7.2.
[65] TP II art. 4, art. 6 og art. 13 og SRS regel 103.

lægger en ring om landsbyen, sparker døre ind, roder de lokales hjem til og nægter beboerne at forlade området, mens aktionen står på. Eftersom de lokale ikke formodes at have forbindelse med angrebene eller vurderes at have nogen konkret viden om oprørerne, er det eneste formål alene at afstraffe nogen.

4.2.5 Slaver

6.12. Slaveri og slavehandel af enhver form er forbudt[66] +NIAC[67]

Slaveri eller andet ukompenseret tvangsarbejde af enhver form er forbudt under alle omstændigheder. Forbuddet har navnlig relevans i forhold til besættelsesmagters anvendelse af civil arbejdskraft på det besatte område og i forhold til begrænsningerne i tilbageholdelsesmagters muligheder for at påtvinge frihedsberøvede at arbejde. Læs mere om disse afgrænsninger i henholdsvis kapitel 11 og 12.

4.2.6 Tvungne forsvindinger

6.13. Tvungne forsvindinger er forbudt[68] +NIAC[69]

Begrebet tvungne forsvindinger stammer ikke fra den humanitære folkeret, men skal ses som indeholdt i forbud mod arbitrær frihedsberøvelse, forbud mod tortur mv., forbud mod drab og andre voldsforbrydelser samt respekten for familielivet. Der findes en vis menneskeretlig regulering på området, herunder en konvention om beskyttelse af personer mod tvangsforsvinding, som Danmark imidlertid ikke har tiltrådt på tidspunktet for udgivelsen af denne manual.[70]

Tvungne forsvindinger defineres i denne konvention som enhver form for frihedsberøvelse, der er udført på en stats vegne eller med dennes accept, og som efterfølges af, at de ansvarlige nægter at anerkende frihedsberøvelsen, eller at de skjuler den forsvundnes skæbne eller opholdsted, således at denne person er uden retsbeskyttelse.

For at forbryde sig mod forbuddet skal man altså have haft til hensigt at få nogen til at forsvinde ved at benægte, at de pågældende er eller har været i dansk varetægt.

---

[66] EMRK art. 4, CCPR art. 8, SRS regler 94 og 95, ICTY *Krnojelac* (IT-97-25-T) 2002 pr. 499. UN SG Bulletin section 7.2.
[67] TP II art. 4, stk. 2 (f).
[68] ICC-Statutten art. 7, stk. 1 (i) & 7, stk. 2 (i), FN GF deklaration om tvungne forsvindinger og SRS regel 98.
[69] ICC-Statutten art. 7, stk. 1 (i) & 7, stk. 2 (i), FN GF deklaration om tvungne forsvindinger og SRS regel 98.
[70] International Convention for the protection of all persons from enforces disappearance, 20. December 2006.

Læs i kapitel 12.11 om frihedsberøvedes kommunikation med omverdenen og i kapitel 12.13 om at registrere og arkivere oplysninger om frihedsberøvede.

4.3 Særlig beskyttelse af visse udsatte persongrupper

Såvel den humanitære folkeret som menneskerettighederne tillægger udsatte grupper særlig beskyttelse. Derudover har FN´s Sikkerhedsråd og Generalforsamling vedtaget en række resolutioner, der adresserer beskyttelsen af civile og visse grupper af civile i væbnede konflikter.[71]

I kapitel 3.4.3-5 kan man finde en gennemgang af visse menneskerettigheder og deres relevans for militære operationer, herunder også rettigheder, der vedrører særligt udsatte grupper, fx kvinder, børn og mennesker med handicap.

I dette afsnit behandles den humanitære folkerets regler om særlig beskyttelse af udsatte grupper, og de sammenholdes i et vist omfang med menneskerettighederne.

4.3.1 Civile syge og sårede samt civilt sundhedsfagligt personel, gejstlige og civile sundhedsfaglige enheder

Kapitel 7 beskriver den udvidede beskyttelse af civile syge og sårede og det civile sundhedsfaglige personel samt den beskyttelse, der følger af den særlige status, som gives sanitetsinstallationer (hospitaler mv.) Forhold i forbindelse med frihedsberøvelse behandles i kapitel 12. Se disse kapitler for nærmere behandling.

4.3.2 Børn

FN´s børnekonvention fra 1989 minder parterne om at overholde den humanitære folkerets særlige beskyttelse af børn i væbnede konflikter, herunder at træffe alle praktisk mulige foranstaltninger for at beskytte og tage vare på børn, der er påvirkede af væbnet konflikt.[72] Børn er i konventionens forstand enhver, der ikke er fyldt 18 år, med mindre barnet bliver myndigt efter den lov, der gælder for barnet.[73] Det vil i

[71] Fx FN SR res. 1502/2003 om civile, FN SR res. 2143/2014 om børn og res. 2122/2014 om kvinder.
[72] FN´s børnekonvention, art. 38. UN SG Bulletin section 7.4.
[73] FN´s børnekonvention, art. 1.

mange situationer være vanskeligt at bestemme et ungt menneskes alder. I fravær af troværdig dokumentation skal der ved tvivl gælde en formodning for alder under 18 år.

Børnekonventionen og dens anden protokol om forbud mod handel med børn, børneprostitution og pornografi er særligt relevante i tilfælde, hvor børn falder inden for en stats områdejurisdiktion. Dvs. situationer, hvor barnet befinder sig på et område, som danske styrker kontrollerer. Konventionens beskyttelse afspejles derfor i de relevante kapitler herom. Se især kapitlerne 3, 11 og 12.

Børn, der er ofre for væbnede konflikter, skal modtage en særligt målrettet hjælp. Når det vurderes nødvendigt af hensyn til børns sikkerhed, skal de evakueres midlertidigt fra særligt konfliktramte områder i NIAC til et sikkert område inden for staten. I sådanne tilfælde skal børnene ledsages af personer, der er særligt udpeget til at tage vare på deres velbefindende.[74]

Det samme gør sig gældende i IAC. Børn må dog kun, når deres helbred eller sikkerhed gør det tvingende nødvendigt, evakueres til områder uden for deres hjemstat, og da kun med forældres eller andre værgers skriftlige samtykke.[75] Hvor en sådan evakuering finder sted, skal barnets skolegang og religiøse og moralske opdragelse varetages med størst mulig kontinuitet.[76] Når der er tilgængelig viden herom, skal sådan opdragelse ske i bedst mulig overensstemmelse med forældrenes ønske herom.[77] Når børn evakueres til andre lande uden for konfliktområdet, skal der udarbejdes et identitetskort med fotoidentifikation af hvert enkelt barn. Kortet skal om muligt indeholde oplysning om bl.a. barnets fulde navn, køn, fødselsdato og fødested samt en lang række andre personlige oplysninger.[78]

Om øget fokus på beskyttelse af skoler og andre uddannelsesinstitutioner, se ovenfor.

Børnekonventionens første protokol forbyder stater at lade børn under 18 år tage direkte del i fjendtlighederne som medlem af deres væbnede styrker, og den forbyder at tvangsrekruttere børn under 18 år til de væbnede styrker.[79] Danmark udsender ikke personer under 18 år med de væbnede styrker, og værnepligten i Danmark indtræder først ved det fyldte attende leveår. Derfor er protokollens betydning for Danmark begrænset. Danske væbnede styrker kan imidlertid blive konfronteret med modstandere, herunder ikke-statslige organiserede væbnede grupper (OVG) i NIAC, der

[74] TP II art. 4, stk. 3 (e) og SRS regel 135.
[75] TP I art. 78, stk. 1.
[76] Også børnekonventionen art. 28 og FN Sikkerhedsråds resolution 2143/2014.
[77] TP I art. 78, stk. 2.
[78] Se nærmere TP I art. 78, stk. 3.
[79] Protokol I til Børnekonventionen, art. 1, GK TP I art. 77, stk. 2 og SRS regler 136 og 137.

ikke overholder forbuddet mod **børnesoldater**, og som lader børn udføre opgaver, der har karakter af direkte deltagelse i fjendtlighederne. I sådanne tilfælde tillægger folkeretten **ikke børn en særlig beskyttet status**. Sådanne børn kan med andre ord gøres til genstand for den samme grad af magtanvendelse som voksne, idet der dog under frihedsberøvelse gælder regler om særlig beskyttelse. Se nærmere i kapitel 12.[80]

4.3.3 Kvinder

Kvinder og piger er ofte særligt udsatte under væbnede konflikter. Det er navnlig beskyttelse af kvinder og piger mod vold, inklusiv kønsrelateret vold såsom voldtægt og seksuelt misbrug, der er i centrum, både i menneskerettighederne, i den humanitære folkeret[81] og i FN´s Sikkerhedsråds resolutioner.[82] Men også fx behovet for sundhedsydelser[83] og inddragelse af kvinder i fredsskabende processer internationalt og lokalt omfattes af krigsførende parters forpligtelser på området. Se nærmere herom i kapitel 3.4.4.

Den humanitære folkeret har desuden fokus på **moderen og det nyfødte barn**. Det afspejler sig i et krav om, at konfliktparter, der frihedsberøver gravide og nybagte mødre, skal fremme sager, der behandler grundlaget for frihedsberøvelsen.[84]

Kvinder er sidestillede med mænd i beskyttelsen efter den humanitære folkeret, men kvinders særlige beskyttelsesbehov skal respekteres.

4.3.4 Andre udsatte grupper

6.14. Danske væbnede styrker skal i det omfang, som militære operationer tillader det, foretage det fornødne for at hjælpe personer, der er udsat for alvorlig fare, og beskytte sådanne personer mod plyndring og mishandling.[85]

Også andre udsatte individer skal nyde særlig beskyttelse. Sådanne individer kan være ældre mennesker eller mennesker med fysisk eller mentalt handicap, når deres tilstand

[80] Fx TP I art. 75, stk. 3 og 4 og TP II art. 4, stk. 3.
[81] TP I art. 76, stk. 1, TP II art. 4, stk. 2 (e), ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b), (xxii) og (e), (vii) og SRS regler 93 og 134. UN SG Bulletin section 7.3.
[82] Fx FN Sikkerhedsrådsresolution 2122, 21. October 2013 Strengthening of Womens Role in all Stages of Conflict Prevention.
[83] SRS regel 134.
[84] Se bl.a. GK IV art. 16 og TP I art. 76, stk. 2.
[85] GK IV art. 16 og UN SG Bulletin section 5.4.

og situationen kræver det.[86] Syge, sårede og skibbrudne nyder en særlig beskyttelse, se nærmere i kapitel 7.

Det er behovet i situationen, der er afgørende for, hvem der kan siges at have et særligt behov for beskyttelse. Det vil efter omstændighederne kunne være helt almindelige civile, der evt. er gjort hjemløse eller som er fordrevne som følge af den væbnede konflikt.

Der vil undertiden være mulighed for at bistå fordrevne med at komme frem til særlige lejre eller andet midlertidigt ophold. Det, som danske styrker ikke selv kan gøre, kan evt. foranstaltes gennem humanitære organisationers bidrag. Civile organisationer, der specialiserer sig i at bistå civile ofre for væbnede konflikter, kan derfor indirekte støtte konfliktstaterne i at opfylde folkeretlige forpligtelser til at komme civilbefolkning med særlige behov til undsætning. De kan også bistå konfliktparterne med at identificere særligt udsatte grupper.

5. Særlig beskyttelse af visse civile objekter, installationer og værdier

5.1 Introduktion

På samme måde som for civile og civilbefolkningen ydes folkeretlig beskyttelse til civile objekter på flere niveauer.

For det første må civile objekter ikke angribes direkte eller gøres til genstand for repressaliehandlinger.[87] Civile objekter er ethvert objekt, der ikke udgør et militært mål. Se nærmere i kapitel 8, hvor det også betones, at der i tvivlstilfælde skal gælde en formodning for civil status for bygninger, områder mv., der normalt anvendes til civile formål. Det kan fx være uddannelsesinstitutioner, beboelsesejendomme og huse, hvori gudsdyrkelse finder sted.[88]

For det andet er visse civile objekter tillagt en særlig eller udvidet beskyttelse. Enten fordi objekterne udgør en særlig betydning for menneskeheden, fordi objekterne er vitale for civilbefolkningens overlevelse, eller fordi angreb ville kunne udløse meget voldsomme kræfter. I det følgende beskrives objekter med særlig beskyttelse.

[86] SRS regel 138.
[87] TP I art. 52, stk. 1.
[88] TP I art. 52, stk. 3.

5.2 Objekter, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse

6.15. Det er forbudt at angribe, ødelægge, fjerne eller ubrugeliggøre objekter, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse, når hensigten er at afskære civilbefolkningen fra sådanne fornødenheder.[89] +NIAC[90]

Disse fornødenheder vil i udgangspunktet være beskyttet af civile objekters almindelige beskyttelse.

Forpligtelsen er en del af forbuddet mod at udsulte civilbefolkningen som krigsmetode. Dette forbud behandles nærmere i kapitel 10.10. Forbuddet handler om at unddrage civilbefolkningen livsvigtige forsyninger eller andre fornødenheder som krigsmetode.

De objekter, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse, er fx fødevarer, afgrøder, husdyrbestande, drikkevandsinstallationer og -forsyninger samt overrislingsanlæg. Men eksemplificeringen er ikke udtømmende og kan omfatte andre objekter, fx livsvigtig medicin og tæpper.

Det at angribe, ødelægge, fjerne eller ubrugeliggøre objekter, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse, **udgør ikke** en overtrædelse af forbuddet, hvis:

- objektet **alene** tjener til modstanderens væbnede styrkers underhold,[91] eller
- det pågældende objekt anvendes **i direkte støtte** for modstanderens væbnede styrker, med mindre et angreb under disse omstændigheder må forventes at efterlade civilbefolkningen uden tilstrækkeligt med vand og mad til dens overlevelse.[92]

I tilfælde af **tvingende militær nødvendighed** kan en konfliktpart endvidere se bort fra forbuddet i forbindelse med tilbagetrækning på konfliktpartens eget territorium.[93]

I operationer under FN´s militære ledelse gælder et forbud mod at angribe, ødelægge, fjerne eller ubrugeliggøre objekter, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse.[94]

[89] TP I art. 54 (2), SRS regel 54, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(xxv). UNSG Bulletin Section 6.7.
[90] SRS regel 54.
[91] TP I art. 54, stk. 1 (a).
[92] TP I art. 54, stk. 3 (b).
[93] TP I art. 54, stk. 5.
[94] UN SG Bulletin section 6.7.

5.3 Farlige kræfter

6.16. Værker eller anlæg, der rummer farlige kræfter, så som diger, dæmninger og kernekraftværker, må - selvom de udgør militære mål - ikke angribes, såfremt et sådant angreb kan forårsage frigørelsen af farlige kræfter og følgelig alvorlige tab blandt civilbefolkningen. Beskyttelsen ophører alene, hvis betingelserne nedenfor under pkt. 1 og pkt. 2 er opfyldt.[95]

Militære mål, der er placeret ved eller i nærheden af sådanne værker eller anlæg, må ikke angribes, hvis angrebet kan forårsage frigørelse af farlige kræfter fra værkerne eller anlæggene og følgelig forårsage alvorlige tab blandt civilbefolkningen. Beskyttelsen ophører alene, hvis betingelserne nedenfor under pkt. 3 er opfyldt.[96]

De stridende parter skal bestræbe sig på at undgå at anbringe nogen som helst militære mål i nærheden af sådanne værker eller anlæg. Dog er det tilladt at anbringe installationer, som er opført udelukkende med det formål at forsvare de beskyttede værker eller anlæg mod angreb.[97]

Sådanne anlæg eller værker kan således udelukkende angribes, såfremt disse betingelser er opfyldt:[98]

1) For så vidt angår dæmninger eller diger:

- Hvis de benyttes til andet end deres normale funktion
- Hvis de benyttes til regelmæssig, betydelig og direkte støtte for militære operationer
- Hvis et sådant angreb er den eneste mulige måde, hvorpå sådan støtte kan bringes til ophør

2) For så vidt angår **kernekraftværker**:

- Hvis det leverer elektricitet til regelmæssig, betydelig og direkte støtte for militære operationer
- Hvis et sådant angreb er den eneste mulige måde, hvorpå sådan støtte kan bringes til ophør

3) For så vidt angår andre militære mål, som er **placeret ved eller i nærheden** af disse værker eller anlæg:

- Hvis de benyttes til regelmæssig, betydelig og direkte støtte for militære operationer
- Hvis et sådant angreb er den eneste mulige måde, hvorpå sådan støtte kan bringes til ophør

[95] TP I art. 56, 1. pkt. og SRS regel 42.
[96] TP I art. 56, 2. pkt., SRS regel 42.
[97] TP I art. 56, stk. 5.
[98] TP I art. 56 (2).

Der bør selv i disse tre undtagelsestilfælde søges alternativer til angreb. I militære operationer, der udføres under FN´s militære ledelse, er forbuddet absolut.[99]

Det er tilladt at etablere militært forsvar af anlægget eller værket, uden at dette medfører bortfald af beskyttelse imod angreb. Det gælder så længe, det militære forsvar alene anvendes til at beskytte værket eller anlægget og det alene er udstyret med våben, der kan tilbagevise fjendtlige handlinger, som er rettet imod de beskyttede værker eller anlæg.[100]

Værker og anlæg, der rummer farlige kræfter, kan påføres særlig afmærkning for at lette identifikationen. Manglende afmærkning påvirker imidlertid på ingen måde den folkeretlige beskyttelse.[101]

Det beskyttede emblem for farlige kræfter

Der skal udvises særlig påpasselighed med *CNA** mod de digitale netværk og systemer, der styrer værker og anlæg, der rummer farlige kræfter. Denne særlige påpasselighed betones, fordi et *CNA**, der har til formål at reducere effekten af fx et kernekraftværk, der forsyner modstanderens væbnede styrker (evt. dual use), kan have følgevirkninger i form af nedsmeltning, hvis ikke planlægningen af angrebet tager højde for, at reaktorernes kølesystemer skal efterlades intakte.[102]

5.4 Civile sanitetsobjekter

Beskyttelsen af sanitetsobjekter består særligt i et forbud mod at anvende fx hospitaler til militære formål, særlige regler om beslaglæggelse og krav om at varsle modstanderen forud for et angreb på et hospital, der anvendes militært af modstanderen.

[99] UN SG Bulletin section 6.8.
[100] TP I art. 56 (5).
[101] TP I art. 56 (7).
[102] CWM regel 80.

Den konkrete beskyttelse er beskrevet i kapitel 7.4.

5.5 Civilforsvarsbygninger og -materiel

6.17. Bygninger og materiel, der anvendes til civilforsvarsformål, og beskyttelsesrum bestemt for civilbefolkningen, er undergivet almindelig civil beskyttelse. [103]

Forpligtelsen omfatter som udgangspunkt alle objekter, der direkte anvendes til at varetage civilforsvarsopgaver.

Civilforsvarsobjekter kan udgøre militære mål efter de regler, der er beskrevet i kapitel 8 afsnit 3. Folkeretten yder derfor ikke direkte en udvidet beskyttelse *imod angreb*. Der følger en afledt beskyttelse imod angreb på sådanne objekter i det tilfælde, at objekterne er afmærkede som civilforsvarsobjekter. Dette skyldes, at der må gælde en formodning for, at sådanne objekter ikke udgør militære mål.

Det beskyttede emblem for civilforsvar

6.18. Objekter, der anvendes til civilforsvarsformål, må ikke ødelægges eller anvendes til andet end deres egentlige formål, undtagen af den konfliktpart, de tilhører.[104]

Formuleringen 'ødelæggelse' refererer til 'anden ødelæggelse' som beskrevet i kapitel 10.2.7.

Den part, som et civilforsvarsobjekt tilhører, kan i princippet anvende det til militære formål efter den humanitære folkerets almindelige regler. Parten kan imidlertid gøre sig skyld i perfidi, hvis et afmærket civilforsvarsobjekt anvendes til fjendtlige formål. Dette skyldes, at der for modstandere vil gælde en bestyrket formodning for, at kendte civilforsvarsobjekter ikke kan forventes at blive anvendt militært.

Materiel og bygninger, der tilhører militære enheder, som permanent er tilknyttet civilforsvarsorganisationer, må konfiskeres som krigsbytte, hvis de falder i modstanderens hænder. Så længe de er nødvendige for at udføre civilforsvarsopgaver,

[103] TP I art. 62, stk. 3.
[104] TP I art. 62 (3).

må de imidlertid alene anvendes til andre formål, når der i forvejen er sørget for, at civilbefolkningens behov kan imødekommes tilstrækkeligt. Der kan afviges fra dette, hvor militære hensyn gør det **tvingende nødvendigt**, dvs. i tilfælde, hvor konfiskation af sådant materiel eller bygninger er afgørende for at undgå, at skulle ændre større militære planer eller operationer.[105]

TP I indeholder nærmere bestemmelser om identifikation og afmærkning af civilforsvarsobjekter. [106] Læs i kapitel 10.2.3.1 om forbud mod at misbruge beskyttede emblemer og kendemærker.

5.6 Kulturværdier

5.6.1 Indledning om beskyttelsen af kulturværdier i væbnede konflikter

Kulturværdier hører til den kategori af civile objekter, der i tvivlstilfælde skal formodes at have civil status. De nyder som sådanne almindelig beskyttelse mod angreb.

I en tradition, der går tilbage til oplysningstiden, har der været et interstatsligt ønske om at skabe en særlig folkeretlig beskyttelse af kulturobjekter, der udgør en værdi for menneskeheden som sådan, dvs. på tværs af folkeslagene og staters grænser.

Beskyttelsen af kulturværdier i væbnede konflikter kom for første gang til udtryk i Haager Landkrigsreglementet (HLKR) fra 1907.[107] Beskyttelsen blev udbygget og konkretiseret i Roerich-pagten af 1935 om beskyttelse af kulturelle værdier,[108] der imidlertid hovedsageligt blev tiltrådt af pan-amerikanske stater. Med **Hager konventionen om beskyttelse af kulturværdier i tilfælde af væbnet konflikt fra 1954 (HKK)** var ønsket at tilvejebringe en mere bredt accepteret beskyttelse af kulturværdier. Konventionen har to tillægsprotokoller, hvoraf Danmark har tiltrådt den første.

Desuden beskyttes kulturværdier i form af ”historiske monumenter, kunstværker og steder, hvor gudsdyrkelse finder sted” i TP I og TP II.[109] Ligeledes indeholder sædvaneretten beskyttelse i væbnede konflikter af kulturværdier af stor betydning for

[105] TP I art. 67 (4).
[106] TP I art. 66 (1) og (2), art. 66 (4), art. 66 (1) og (2) jf. art. 64 (1) og (2) og art. 67 (3).
[107] HLKR art. 27.
[108] Washington Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments 1935.
[109] TP I art. 53 og TP II art. 18.

folkeslagene.[110] Endelig følger det af statutten for den Internationale Domstol, at bevidste angreb mod kulturværdier anses for krigsforbrydelser i såvel IAC som NIAC.[111]

5.6.2 UNESCO´s Verdensarvskonvention

Parallelt med den folkeretlige regulering af kulturværdier i væbnede konflikter har der udviklet sig en folkeretlig beskyttelse af kulturværdier uden særligt fokus på væbnede konflikter, herunder **UNESCO´s Verdensarvskonvention** (VAK).[112] Konventionen og dens beskyttelse er introduceret i kapitel 3 og må anses for at have størst betydning for militære operationer uden for væbnede konflikter, hvor HKK og andre dele af den humanitære folkeret ikke gælder.

Det er i henhold til VAK, at UNESCO har oprettet en liste over verdenskultur- og naturarv. Stater indstiller egen kultur- og naturarv til optagelse på listen, der kan ses på UNESCO´s hjemmeside. **Denne liste knytter sig alene til VAK** og giver ret til at anvende UNESCO´s særlige emblem til at indikere UNESCO´s anerkendelse af, at der er tale om verdenskultur- eller naturarv.

6.19. I væbnede konflikter kan brugen af UNESCO´s emblem i forbindelse med kulturarv anvendes som *indikation* på, at der i området findes kulturværdier, der skal nyde beskyttelse også efter HKK til trods for evt. manglende afmærkning med det HKK beskyttede emblem. + NIAC

Verdensarvskonventionens emblem for beskyttede kulturværdier mv.

VAK omfatter imidlertid en bredere beskyttelse end HKK. Den omfatter således fx også registrering, anerkendelse og beskyttelse af visse naturområder.

Naturområder kan være naturforekomster, der består af fysiske og biologiske dannelser eller grupper af sådanne formationer, som set ud fra et æstetisk eller videnskabeligt synspunkt har særlig universel betydning. Det kan også være geologiske formationer, der tjener som levested for truede dyre- og plantearter, og som set ud fra et videnskabeligt eller fredningsmæssigt synspunkt er af særlig universel betydning.

[110] SRS regler 38–41.
[111] ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(ix) og art. 8, stk. 2 (e)(iv).
[112] Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage 16 November 1972.

Endelig kan det være naturområder eller klart afgrænsede naturarealer, der, set ud fra et videnskabeligt, fredningsmæssigt eller naturskønhedssynspunkt, er af særlig universel betydning.

Stevns Klint og Vadehavet blev optaget på listen i 2014. Områderne er eksempler på naturarv, der er beskyttet af VAK, men som ikke ville opnå særlig beskyttelse efter HKK eller andre regler i den humanitære folkeret ud over den almindelige beskyttelse, der tilkommer civile objekter. I 2015 blev også Parforcejagtlandskabet i Nordsjælland og Brødremenighedens by i Christiansfeld optaget på listen.

Ønsker en konfliktstat sådanne naturområder beskyttet mod følgerne af væbnede konflikter, kan konfliktparterne indbyrdes aftale, at sådanne områder skal friholdes for militær brug.[113]

5.6.3 Kulturværdier med udvidet beskyttelse efter den humanitære folkeret

De kulturværdier, der med HKK nyder udvidet folkeretlig beskyttelse, er flytbare eller ikke-flytbare værdier **af afgørende betydning for alle folkeslags kulturarv**. Denne stærke kvalificering af de særligt beskyttede kulturværdier gentages i TP I, så det også her kræves, at de beskyttede værdier udgør ”folkenes kulturelle eller åndelige arv”.[114]

Som eksempler nævner HKK mindesmærker, såvel kirkelige eller som verdslige, af arkitektonisk, kunstnerisk eller historisk art; arkæologiske steder; grupper af bygninger, der som helhed er af historisk eller kunstnerisk interesse; kunstværker, manuskripter, bøger og andre genstande af kunstnerisk, arkæologisk eller historisk interesse; videnskabelige samlinger og vigtige samlinger af bøger eller arkiver af reproduktioner af de genstande, som er beskrevet ovenfor.[115]

På samme måde kan bygninger eller centre, der opbevarer de ovenstående værker eller rummer et antal af sådanne kulturværdier, være særligt beskyttede af HKK.

Hvis sådanne **centre og beskyttelsesrum** anvendes til at beskytte mobile kulturværdier af *meget stor betydning,* kan en stat vælge at tillægge sådanne centre og beskyttelsesrum en særlig beskyttelse.[116] Der stilles betydelige krav til sådanne centre, og der findes kun meget få på verdensplan, hvorfor de ikke skal behandles nærmere

[113] TP I art. 59, stk. 5.
[114] TP I art. 53. a.
[115] HKK art. 1.A.
[116] HKK art. 8–11.

her. Her skal det alene påpeges, at de er registreret i et internationalt register, oprettet af HKK. Dette register skal ikke forveksles med den UNESCO VAK-liste, som er nævnt ovenfor.

6.20. Samlet beskyttes kulturværdier på følgende vis:

Almindelig beskyttelse: Tilkommer alle civile objekter efter den humanitære folkeret og således også kulturværdier, der må formodes at have civil status.

Udvidet beskyttelse: Tilkommer de kulturværdier, der beskrives i HKK´s art. 1 og TP I, art. 53, samt TP II art. 16, og de kulturværdier, der er afmærket med VAK-emblemet i kraft af forudsætningen om sammenfald med HKK´s udvidede beskyttelse.

Særlig beskyttelse: Tilkommer centre og beskyttelsesrum, der anvendes til at opbevare mobile kulturværdier af meget stor betydning. Kræver registrering og kan være afmærket med tre HKK-emblemer, som er vist nedenfor.

5.6.4 Identificering af beskyttede kulturværdier

Tilbage bliver at **identificere** sådanne kulturværdier i væbnede konflikter. For at lette identificering for konfliktparterne indfører HKK et beskyttet emblem, der kan anvendes af konventionens parter til at markere beskyttelse.[117] Det er ikke obligatorisk at anvende det beskyttede emblem i væbnede konflikter.

Haager kulturkonventionens beskyttelsesemblem

Hvis en kulturværdi ikke er afmærket, er det derfor ikke en indikation på, at kulturværdien ikke er berettiget til særlig beskyttet status. Militære myndigheder skal bestræbe sig på at skabe et overblik over, hvilke kulturværdier der findes i det område, hvori krigshandlinger finder sted.

De ovenfor nævnte særligt beskyttede centre og beskyttelsesrum kendetegnes ved at være markeret med HKK-beskyttede emblem gentaget tre gange således:

[117] HKK art. 6, jf. art. 15.

Haager kulturkonventionens emblem for områdebeskyttelse

Man identificerer tilstedeværende kulturværdier i et område gennem efterretningsindhentning baseret på åbne og lukkede kilder. Kontakten til lokale civile myndigheder og andre samarbejdspartnere kan blive særligt vigtig i områder, hvor danske styrker selv befinder sig.

Der kan endvidere være andre myndigheder eller organisationer, både i Danmark og internationalt, der kan hjælpe med at skabe et overblik over kulturværdier i et missionsområde. Disse kan enten besidde konkret viden om placeringen af bestemte kulturværdier eller kan henvise til, hvor denne information kan findes. Her tænkes bl.a. på Kulturstyrelsen, Blue Shield Danmark, The International Committee of the Blue Shield (ICBS), The Association of National Committees of the Blue Shield (ANCBS) og UNESCO.

Vurderingen af, om en kulturværdi har ”meget stor betydning” (HKK[118]) eller udgør ”kulturarv af største vigtighed for menneskeheden” (HKK TP II[119]), afgøres ikke af de enkelte parter. Denne vurdering kan kun foretages af UNESCO eller en særligt nedsat HKK-komité. Det er forholdsvist få kulturværdier, der anerkendes at have denne betydning, og når dette sker, vil de fremgå på en særlig liste eller i et særligt register.[120] Listerne er tilgængelige på internettet.

[118] HKK art. 8.
[119] HKK TP II art. 10.
[120] HKK-regulativet art. 12-16.

5.6.5 Nærmere om beskyttelsens indhold

6.21. Kulturværdier med udvidet og særlig beskyttelse skal respekteres og beskyttes.[121] +NIAC[122]

Danske væbnede styrker skal afholde sig fra at **anvende kulturværdier** og deres umiddelbare omgivelser til formål, der vil kunne udsætte dem for skade eller ødelæggelse.[123] + NIAC[124]

Danske væbnede styrker skal afholde sig fra at **rette angreb** mod kulturværdier med udvidet eller særlig beskyttet status.[125] + NIAC[126]

For kulturværdier med *udvidet beskyttelse* kan der alene gøres undtagelse fra de to konkrete forbud, hvis det vurderes at være **tvingende militært nødvendigt**.[127]

For kulturværdier med *særlig beskyttelse* kan undtagelse alene gøres i **exceptionelle tilfælde, hvor tvingende militær nødvendighed** gør sig gældende, og da kun så længe denne nødvendighed foreligger. Man skal i sådanne tilfælde advare modstanderen og give denne mulighed for at ophøre med den militære aktivitet, der nødvendiggør angreb.[128] Sådanne kulturværdier må ikke gøres til genstand for beslaglæggelse, *prise** eller på anden måde tages som krigsbytte eller lignende.[129]

Transporter af kulturværdier skal respekteres.[130] +NIAC[131]

Der vil kunne opstå situationer i multinationale militære indsættelser, hvor samarbejdsstater ikke har tiltrådt hele eller dele af HKK med tilhørende protokoller. Danske styrker skal derfor i samarbejdet med andre nationer være opmærksomme på, hvorvidt samarbejdspartnerne anvender de samme regler. Det gælder fx i forbindelse med udpegning af mål, samplacering af tropper mv.

---

[121] HKK art. 4.
[122] SRS regel 40.
[123] HKK art. 4, stk. 1 og UNSG Bulletin Section 6.6.
[124] HKK art. 4, jf. art. 19, stk. 1.
[125] HKK art. 4, TP I art. 53, SRS regler 38 og 39, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(ix) og UNSG Bulletin Section 6.6.
[126] HKK art. 4, jf. art. 19, stk. 1, TP II art. 16, SRS regler 38 og 39 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (c)(iv).
[127] HKK art. 4, stk. 2.
[128] HKK art. 11.
[129] HKK art. 14.
[130] HKK art. 12 og regulativets art. 16.
[131] HKK art. 12, jf. art. 19. Tillæg 6.4.

Forbuddet mod at **anvende** kulturværdier til støtte for militære operationer vedrører anvendelse til formål, som vil kunne udsætte kulturværdien for fare. Forbuddet omfatter ikke kun anvendelse, der udgør et egentligt bidrag til militær aktion, men også anden anvendelse til den militære aktion, herunder den blotte tilstedeværelse af militære styrker omkring kulturværdien.

Beslutningen om at påberåbe sig **tvingende militær nødvendighed** skal som minimum tages af dansk bataljonschef/CH *MTAA-team** (se nærmere herom kapitel 13) eller - hvis forholdene ikke tillader andet - vurderes af en ledende officer på højest mulige lavere niveau.[132] Dette kan eksempelvis være tilfældet, når der ikke findes kommunikationsmuligheder til *TOC** eller Combined Air Operations Center (CAOC) i en situation, hvor øjeblikkelig handling er påkrævet.

I operationer under FN´s militære ledelse gælder forbuddet uden undtagelser.[133]

Transporter af kulturværdier kan finde sted efter aftale mellem konfliktparterne. I sådanne tilfælde skal konfliktparterne afholde sig fra enhver krigshandling imod sådanne transporter.[134] Transporter af kulturværdier kan også finde sted uden forudgående aftale. I sådanne tilfælde skal modstanderen notificeres, og konfliktparterne skal i videst mulige omfang træffe foranstaltninger til at undgå krigshandlinger imod sådanne transporter.[135]

5.6.6 Tyveri mv. af kulturværdier.

6.22. Tyveri, plyndring eller uretmæssig anvendelse af kulturværdier og enhver vandalisme rettet mod sådanne genstande er forbudt. Sådanne handlinger skal forhindres og om nødvendigt bringes til ophør.[136] +NIAC[137]

Konfliktparterne skal afholde sig fra at beslaglægge flytbare kulturværdier, som befinder sig på en anden konfliktparts territorium. +NIAC[138]

Forbuddet er absolut og kan ikke fraviges.

[132] HKK TP II art. 6 (c).
[133] UN SG Bulletin section 6.6.
[134] HKK art.12.
[135] HKK art. 13.
[136] HKK art. 4 (3) og UNSG Bulletin Section 6.6.
[137] HKK art. 4, stk. 3 jf. art. 19.
[138] HKK art. 19.

Forpligtelsen er videregående, når danske styrker har ansvar som besættelsesmagt. Se nærmere herom i kapitel 11.[139]

Danske operative stabe skal råde over personel, der er særligt uddannet i kulturværdier og kulturværdibeskyttelse, og som skal have til opgave at sikre respekt for kulturværdier i forbindelse med militære operationer.[140] Opgaven vil kunne tillægges eksisterende funktioner i stabsstrukturen, herunder *CIMIC**, MJUR eller lignende. Afgørende er, at personellet er særligt uddannet heri og formelt har funktionen tillagt.

5.6.7 Kulturbeskyttelsespersonel og -kontrolpersonel

Personel, der har til opgave at beskytte kulturværdier eller kontrollere konventionens efterlevelse, skal respekteres.[141] Hvis de falder i modstanderens hænder, skal de kunne fortsætte med at udøve deres pligter, når de kulturværdier, som de har ansvaret for, ligeledes er faldet i modstanderens hænder.

Forpligtelsen er alene relevant for IAC.

Beskyttelsen består først og fremmest i et forbud mod at rette angreb mod kulturbeskyttelsespersonel og i en pligt til at lade sådant personel udføre deres opgaver, for så vidt det er foreneligt med sikkerhedshensyn. Der er tale om civile, der har til opgave at beskytte kulturværdier. Beskyttelsen omfatter således ikke det særligt uddannede personel i militære stabe som beskrevet ovenfor. Sådant personel er militært og har kombattantstatus, jf. kapitel 5.

Konventionen og dens reglement fastsætter endvidere nærmere regler om personel fra forskellige stater, der udvælges til at kontrollere, at folkerettens krav til beskyttelse af kulturværdier efterleves. Sådant kontrolpersonel skal respekteres på lige fod med kulturbeskyttelsespersonel.

Kulturbeskyttelses- og kontrolpersonel mister den udvidede beskyttelse i det omfang, det foretager handlinger, der har karakter af direkte deltagelse i kamphandlingerne.

[139] HKK art. 5.
[140] HKK art. 7.
[141] HKK art. 15 samt for så vidt angår kontrolpersonel udledt af art 17 (2) (b) samt reglementets art. 21.

5.7 Beskyttelse af det naturlige miljø

6.23. Det er forbudt at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø, som samtidig medfører fare for befolkningens helbred og overlevelse.[142] + NIAC[143]

Forpligtelsen relaterer sig til en forbudt krigsmetode og beskrives derfor nærmere i kapitel 10.2.15.

5.8 Civile frihedsberøvelsesfaciliteter

Folkeretten indeholder særlige regler om beskyttelse af frihedsberøvelsesfaciliteter. I udgangspunktet omfatter reglerne alene de faciliteter, der huser individer, som frihedsberøves i relation til fjendtligheder og sikkerhedshensyn. Almindelige fængsler mv., der huser almindeligt kriminelle, som afventer dom eller som afsoner dom, er i udgangspunktet alene omfattet af den almindelige civile beskyttelse. Om beskyttelsen af frihedsberøvelsesfaciliteter, se kapitel 12.

6. Områder til beskyttelse af udsatte grupper mv.

6.1 Indledning

Den humanitære folkeret rummer mulighed for, at konfliktparterne **ensidigt eller efter aftale** kan oprette en række forskellige typer af områder, der herefter tildeles en udvidet beskyttelse i forhold til den almindelige beskyttelse af civile objekter mv. som beskrevet ovenfor. Det nærmere indhold af beskyttelsen afhænger af, hvilken områdetype det konkret drejer sig om.

Danske styrker vil alene have mulighed for at oprette sådanne områder på fremmed stats territorium i rollen som besættelsesmagt eller i samarbejde med territorialstaten. Sådanne områders relevans for danske styrker i internationale militære operationer relaterer sig derfor navnlig til territorialstatens brug af sådanne zoner eller af andre tilsvarende zoner, som evt. er oprettet af FN´s Sikkerhedsråd eller organisationer bemyndiget af Sikkerhedsrådet.

[142] TP I art. 35, stk. 3, TP I art. 55, stk. 1, TP I art. 85, stk. 3, litra b) fsva. civile objekter, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (iv) og SRM-NIAC regel 44.
[143] ICTY *Tadic* IT-94-1-T 1997 pr. 119 og SRS regel 45. Tillæg 6.5.

Der er en væsentlig pointe i, at de aftaler, der indgås inden for rammerne af den humanitære folkeret, er forskellige fra andre aftaler om områder med særlig status eller områder, som er erklæret under FN-beskyttelse af FN´s Sikkerhedsråd. Sådanne områder er de såkaldte **"(UN) Safe Areas"**, der fx blev oprettet i Srebrenica-området under krigen i Bosnien i 1993.[144] For områder oprettet af FN´s Sikkerhedsråd gælder, at de nyder almindelig beskyttelse som civile objekter efter den humanitære folkeret. Den særlige beskyttelse, der knytter sig til sådanne FN-områder, findes uden for den humanitære folkeret. Det omfatter især det konkrete grundlag for oprettelsen af zonen, der kan være bindende for FN´s medlemsstater. Endvidere kan konventionen om sikkerhed for FN- og tilknyttet personel fra 1994 have en betydning, selvom den beskyttelse, der følger heraf, knytter sig til FN´s egne lejre.[145]

6.2 Zoner omfattet af særlig beskyttelse med baggrund i aftale mellem konfliktparterne

6.24. Det er forbudt for konfliktparterne at udstrække deres militære operationer til zoner, som de ved aftale har tillagt status som beskyttet zone, såfremt en sådan udstrækning er i strid med vilkårene i denne aftale.[146]

Det er forbudt at rette angreb imod sådanne zoner.[147] +NIAC[148]

Genèvekonventionerne, herunder navnlig GK IV om beskyttelse af civile personer i krigstid, indeholder mulighed for, at konfliktparter kan indgå aftaler om oprettelse af særlige zoner til beskyttelse af udsatte grupper i væbnede konflikter. Konventionen indeholder et tillæg med udkast til en sådan aftale.

Enhver stat kan oprette en **hospitals- eller sikkerhedszone**, også endnu inden en konflikt er brudt ud. Formålet med denne zone skal være at sikre ophold for syge, sårede[149] og andre særligt udsatte grupper, dvs. ældre, børn under 15 år, gravide og mødre til børn under 7. Her skal sundheds- og sanitetsfagligt personel kunne bistå sådanne grupper uden at skulle frygte for konfliktens umiddelbare følger.[150] Konfliktparter kan aftale det nærmere indhold af områdebeskyttelsen, og de kan evt.

[144] FN SR resolution 819 af 16. april 1993.
[145] Art. 7 i konventionen af 9. december 1994 om sikkerhed for FN-personel samt personel knyttet til FN.
[146] TP I art. 60, stk. 1.
[147] SRS regler 35 og 36 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(ix).
[148] SRS regler 35 og 36 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (e)(iv).
[149] Se også GK I art. 23.
[150] GK IV art. 14.

inddrage beskyttelsesmagter. Hvis de ikke opnår en sådan aftale, skal zonen ikke desto mindre nyde almindelig beskyttelse.

Hospitals- og sikkerhedszoner kan afmærkes med nedenstående emblem, evt. med flere tværgående røde linjer:[151]

Genevekonventionernes beskyttede emblem for hospitals- og sikkerhedszoner

Læs om hospitalszoner i kontekst med gennemgangen af sanitetstjenesten i kapitel 7.8.

Demilitariserede zoner

TP I udvikler konceptet om hospitals- og beskyttelseszone fra Genèvekonventionerne til at betone, at konfliktparter kan aftale, at også andre civile skal kunne tage ophold i sådanne områder, eller at zoner kan oprettes til andre formål, fx til at beskytte skrøbelig natur eller dyreliv i et nærmere afgrænset område. Der er med andre ord aftalefrihed blandt konfliktparterne.

Har konfliktens parter ved aftale bestemt, at en sådan zone skal være **demilitariseret,** skal det respekteres af aftaleparterne, med mindre den ene part overtræder vilkårene i aftalen.[152] Aftalens vilkår vil typisk kunne være, at der ikke må befinde sig militært personel eller mobilt militært materiel i området; at stationære militære installationer ikke anvendes til militære formål; at den befolkning og de myndigheder, der måtte befinde sig i zonen, ikke begår fjendtlige handlinger; og at anden militær støtteaktivitet skal ophøre.[153]

En sådan demilitariseret zone skal afmærkes på en måde, der nærmere aftales mellem konfliktparterne.[154]

[151] GK IV tillæg I, art. 6.
[152] TP I art. 60, stk. 7.
[153] TP I art. 60, stk. 3.
[154] TP I art. 60, stk. 5.

6.2.1 Neutraliserede zoner

Neutraliserede zoner kan oprettes efter aftale mellem konfliktparterne på ethvert territorium. De kan opfordre hinanden, enten direkte eller via tredjepart, til at der oprettes sådanne zoner.[155]

Formålet med sådanne zoner er at give alle civile, og ikke kun de særligt udsatte, et tilflugtssted fra krigshandlingerne. Neutraliserede zoner placeres derfor netop i områder, hvor der pågår krigshandlinger, og de er som udgangspunkt midlertidige.

Det civile behov for sådanne zoner kan opstå meget pludseligt og meget lokalt. Zonerne vil derfor kunne oprettes alene på baggrund af aftaler mellem de kæmpende enheder i området. De vil i princippet kunne indgås mundtligt, evt. over radio, men de bør søges indgået på skrift. GK IV, art. 15 beskriver de nærmere krav hertil.

Det gælder specifikt for neutraliserede områder, at der ikke må opholde sig personer, der udfører arbejde af militær art under deres ophold i zonerne. Der må ikke finde forskelsbehandling sted i forhold til, hvem der gives adgang til zonen.

6.2.2 Områder, der ikke forsvares (åbne byer)

Enhver krigsførende stat kan **ensidigt erklære** et område for åbent.

At erklære et område for åbent eller uforsvaret indebærer grundlæggende, at en konfliktpart vælger at afgive kontrollen med et område for derigennem at skåne området for evt. yderligere følger af krigshandlingerne. På denne måde overlades området til modstanderens invasion med en forsikring om, at invasion ikke bliver mødt med militær modstand.

> Eksempel 6.5: Under Anden Verdenskrig blev en række europæiske storbyer erklæret åbne på forskellige stader af konflikten, idet både aksestaterne og de allierede benyttede sig af muligheden, der allerede dengang forelå på et sædvaneretligt grundlag, samt på baggrund af HLKR art. 25. Det drejer sig eksempelvis om Paris, Oslo, Bruxelles, Beograd, Rom og Athen.

Områder, der ikke forsvares, er i dag reguleret i TP I med særligt sigte på at skabe rammer for gensidig beskyttelse af det pågældende område. Disse beskyttede rammer er fx tiltænkt civile, civilbefolkning og civile objekter, der måtte befinde sig i området,

[155] GC IV art. 15.

som ofte vil være tæt bebygget, og som evt. yderligere rummer kulturværdier og andre objekter med udvidet beskyttelse.[156]

6.25. Det er forbudt med et hvilket som helst middel at angribe områder, der ikke forsvares.[157] +NIAC[158]

Selve beskyttelsen består primært af to elementer: den beskyttelse, der følger af, at der for det første ikke vil være fjendtlige militære styrker til stede for at forsvare lokaliteten, og at lokaliteten for det andet ikke må angribes. Det gælder også, når der er efterladt faste militære installationer og indretninger i området. En fremrykkende part kan lovligt bevæge sig ind i eller igennem en lokalitet, der ikke forsvares, herunder med henblik på indtagelse. Alle konfliktparter kan endvidere lovligt overflyve lokaliteten.

Ethvert område, der ikke forsvares, er i princippet beskyttet som sådan. For at en fremrykkende part kan forventes at være bekendt med, at en given lokalitet ikke vil blive forsvaret, er det dog nødvendigt, at modstanderen har afgivet en erklæring herom, eller at der foreligger en aftale herom mellem konfliktparterne.

Erklæringer eller aftaler kan udstedes og indgås på alle niveauer, fra taktisk til politisk/diplomatisk. Det afgørende er, at de pågældende aktører reelt kan stå inde for gennemførelsen af det udmeldte.

Når en lokalitet ensidigt erklæres for et område, der ikke forsvares, kræves det:

for så vidt angår erklæringen, at den

- rettes til modstanderen og
- indeholder en grænsedragning for lokaliteten, der er så nøjagtig som muligt.

for så vidt angår lokaliteten, at den

- ligger nær ved eller i en zone, hvor der er kamp- eller ildstøtteaktivitet (dette kan være såvel direkte som generel støtteaktivitet), og at den
- står åben for besættelse af modstanderen (dette indebærer bl.a. også, at vejspærringer ophæves, miner fjernes osv.)

Den fremrykkende part skal bekræfte modtagelsen af erklæringen og skal betragte lokaliteten som ikke-forsvaret, hvis følgende betingelser er opfyldt

[156] TP I art. 59.
[157] HLKR art. 25, TP I art. 59, stk. 1, SRS regel 37 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(v).
[158] SRS regel 37.

- alle kombattanter såvel som mobile våben og mobilt militært udstyr er evakueret
- der ikke gøres fjendtlig brug af faste militære installationer eller indretninger
- der ikke begås nogen fjendtlig handling fra myndigheders eller befolkningens side i lokaliteten, samt at
- der ikke iværksættes aktiviteter til støtte for militære operationer såsom troppetransporter og støtteaktiviteter som fx transport af ammunition eller forsyninger til militære styrker

Sidstnævnte udelukker imidlertid ikke mere generelle aktiviteter som fx at fremstille ammunition eller forsyninger til de væbnede styrker. Det er også uden betydning, om der i lokaliteten opholder sig syge og sårede kombattanter eller politistyrker, uagtet at politistyrkerne formelt er en del af de væbnede styrker, så længe disse udelukkende opretholder lov og orden.

Anerkender den fremrykkende part ikke, at lokaliteten opfylder betingelserne, skal dette omgående meddeles modstanderen.

Oprettes en lokalitet, der ikke forsvares, i henhold til aftale, kan der afviges fra disse betingelser.

En fremrykkende part kan lovligt indrette forsvar af lokaliteten efter at have indtaget den. En erklærende part kan ligeledes lovligt genoptage fjendtlig aktivitet i sådanne lokaliteter. Konfliktparterne bør dog varsle modstanderen. Mangel på varsling kan efter omstændighederne betyde, at fjendtlige handlinger i lokaliteten anses for perfidi. Læs mere om perfidi i kapitel 10.2.1.

6.3 Kulturbeskyttelsesområder efter reglerne i kulturkonventionen

Konfliktparterne kan på et hvilket som helst territorium, som de har militær kontrol over, oprette kulturbeskyttelsesområder.[159]

Størrelsen på områderne kan variere fra mindre lokaliteter til hele zoner. I sidstnævnte tilfælde vil der typisk blive tale om bydele eller hele byer. Afgørende er, om områderne indeholder ’et anseligt antal kulturværdier’. Er dette tilfældet, anses hele området i sig selv for en kulturværdi og omfattes af samme regler som kulturværdierne selv.

[159] HKK art. 1 (c).

7. Civilforsvar

7.1 Civilforsvar og den funktionelle beskyttelse

Med TP I fik den humanitære folkeret for første gang særlige regler om beskyttelse af civilforsvar, dvs. organisationer, hvis opgave er at beskytte det civile samfund.

Beskyttelsen er funktionel. Beskyttelsen er knyttet til udførelsen af de opgaver, der har at gøre med at beskytte civilbefolkninger mod farer forbundet med fjendtligheder og katastrofer; at hjælpe civilbefolkningen med at overvinde de øjeblikkelige virkninger heraf; og at tilvejebringe de nødvendige betingelser for dens overlevelse. Sådanne opgaver er [160]

- Varsling og evakuering
- Forvaltning af beskyttelsesrum og mørklægningsforanstaltninger
- Redning og brandslukning
- Sanitetstjeneste, heri indbefattet førstehjælp og religiøs bistand
- Påvisning og afmærkning af farezoner
- Dekontaminering og lignende beskyttelsesforanstaltninger
- Tilvejebringelse af nødindkvartering og nødforsyninger
- Bistand i nødstilfælde ved genoprettelse og opretholdelse af orden i nødstedte områder
- Nødreparation af uundværlige offentlige værker o. lign.
- Nødforanstaltninger til fjernelse af døde
- Hjælp til bevarelsen af genstande, der er af væsentlig betydning for befolkningens overlevelse, eller
- Supplerende virksomhed, der er nødvendig for udførelsen af enhver af de ovenfor nævnte opgaver, heri indbefattet, men ikke begrænset til, administration, herunder planlægning og organisation samt vedligeholdelse

I Danmark varetages dette arbejde af Beredskabsstyrelsen og i stigende grad af det kommunale beredskab.

[160] TP I art. 61 (1) (a)–(xv).

7.2 Civilforsvarspersonel og civilforsvarsorganisationer

6.26. Følgende **organisationer og personel skal** være berettigede til at udføre civilforsvarsmæssige opgaver, bortset fra de tilfælde, hvor tvingende militær nødvendighed forhindrer dette[161]

- Civile civilforsvarsorganisationer fra konfliktstaterne og disses personel[162]
- Civile civilforsvarsorganisationer fra andre stater og disses personel, når organisationerne har territorialstatens samtykke og er under dennes kontrol[163]
- Medlemmer af de væbnede styrker og militære enheder, der permanent er tildelt civilforsvarsorganisationer[164] samt
- civilpersoner, der - selvom de ikke er medlemmer af civile civilforsvarsorganisationer imødekommer en opfordring fra de kompetente myndigheder og udfører civilforsvarsopgaver under disses kontrol[165]

Den udvidede beskyttelse består primært i, at relevante organisationer og personel ikke hindres i at varetage deres civilforsvarsforpligtelser, herunder at de tillades tilstrækkelig adgang og bevægelsesfrihed.

Civilforsvar kan bestå af nationale myndigheder eller organisationer, men også af udenlandske stater og organisationer, når blot aktiviteten finder sted med territorialstatens samtykke og er under dennes kontrol.[166] Som det betones i boksen ovenfor nyder også helt almindelige **civile borgere** beskyttelse, hvis de deltager i civilforsvarsopgaver, men kun hvis det sker på territorialstatens opfordring.[167] Den begunstigede stat skal hurtigst muligt notificere modstanderne i konflikten om sådan hjælp.

Også **internationale organisationer**, der besidder en specialviden, er beskyttet af reglerne i det omfang, de er indsat i en koordinerende rolle.[168]

At organisationer og personel skal være berettigede til at udføre civilforsvarsmæssige opgaver, bortset fra de tilfælde, hvor **tvingende militær nødvendighed** forhindrer dette, indebærer, at sådan opgaveløsning skal respekteres af militære myndigheder. Indgreb eller begrænsninger i personellets opgaveløsning kan alene finde sted, hvor

[161] Forpligtelsen er en sammenskrivning af TP I art. 62 (1)-(2), art. 64 (1) og art. 67 (1).
[162] TP I art. 62, stk. 1.
[163] TP I art. 64, stk. 1.
[164] TP I art. 67, stk. 1.
[165] TP I art. 62, stk. 2.
[166] TP I art. 64 (1).
[167] TP I art. 62 (2).
[168] TP I art. 64 (2).

valget står mellem at ændre større betydende militære planer eller klare sig uden civilforsvarspersonellet.

Militært personel og militære enheder kan tilknyttes civilforsvarsorganisationer. Dette kan dog alene ske inden for deres eget territorium.[169] Danske militære enheder eller dansk militært personel kan derfor ikke uden for dansk territorium tildeles civilforsvarsorganisationer, med mindre de hjemmefra er omdesigneret til beredskabsstyrelsen eller en tilsvarende myndighed.

Militært personel og militære enheder skal være tildelt civilforsvarsorganisationer udelukkende og permanent for at blive omfattet af den udvidede beskyttelse. De skal altid bære det beskyttede emblem samt et særligt id-kort, der kan tjene som legitimation for deres tilknytning til civilforsvar.[170]

TP I indeholder nærmere bestemmelser om afmærkning[171] og id-kort, efter hvilke stater skal bestræbe sig på at synliggøre civilforsvarsorganisationer og disses personel, bygninger og materiel samt beskyttelsesrum for civile.[172]

Det beskyttede emblem, der anvendes til at markere civilforsvarsorganisationer, personel, materiel, bygninger og beskyttelsesrum, er gengivet ovenfor under afsnit 5.5 og i kapitel 10.2.3.1.

7.3 Beskyttelsens bortfald

Som det er tilfældet for sanitetsenheder, kan civilforsvarsbeskyttelsen bortfalde, hvis personellet eller materiellet mv. anvendes til at begå handlinger, der er til skade for modstanderen. Beskyttelsen kan dog først bortfalde, **hvis en advarsel**, der så vidt muligt skal fastsætte en rimelig tidsfrist, ikke efterkommes.

TP I oplister ikke enhver omstændighed, der kan føre til bortfald af beskyttelse. I stedet nævnes en række forhold, der *ikke* i sig selv fører til beskyttelsens bortfald

- At civilforsvarsopgaver løses under militær ledelse eller kontrol (sådan som det eksempelvis er tilfældet i den danske beredskabsstruktur, der er underlagt forsvarsministeren)[173]

[169] TP I art. 67 (1) (f).
[170] TP I art. 67 (1).
[171] TP I art. 66 (4).
[172] TP I art. 63 (3), art. 63 (3) jf. art. 64 (1) og (2) og art. 67 (1) (c).
[173] TP I art. 65 (2) litra a.

- At civilforsvarspersonel samarbejder med militært personel under udførelsen af civilforsvarsopgaver, eller at en vis del militært personel er knyttet til civilforsvarsorganisationen[174]
- At udførelsen af civilforsvarsopgaver lejlighedsvis kan være til fordel for tilskadekomne militærpersoner, særligt dem, der er gjort ukampdygtige[175]
- At civilforsvarspersonel er bevæbnet med lette individuelle våben til selvforsvar eller ordenshåndhævelse. Et let, individuelt våben forstås som våben, der traditionelt udleveres til og betjenes af enkeltmand, dvs. pistoler, rifler/karabiner og maskinpistoler- og geværer op til og med kaliber 7.62 mm.

8. Humanitære organisationer

Internationale organisationer og disses personel nyder som udgangspunkt almindelig beskyttelse efter den humanitære folkeret, dvs. beskyttelse på lige fod med enhver anden civil.

Den **udvidede beskyttelse** består derfor primært i, at konfliktparterne er forpligtede til at yde de humanitære organisationer faciliteter og på anden vis lette gennemførelsen af deres arbejde.[176] Konfliktparterne skal respektere den humanitære funktion, der udføres, og herunder lette og understøtte den konventionsfunderede opgaveløsning for sådanne upartiske, humanitære organisationer.

Også FN´s Sikkerhedsråd og FN´s Generalforsamling har betonet konfliktparters forpligtelser i forhold til 1) at tillade og lette uhindret adgang til nødstedt civilbefolkning (humanitarian acces) i overensstemmelse med den humanitære folkeret, herunder reglerne i TP I,[177] og 2) i videst mulige omfang at stille faciliteter til rådighed og 3) fremme humanitært personels sikkerhed og bevægelsesfrihed, herunder ikke mindst for FN og tilknyttet personel, materiel mv. [178]

Om konfliktparters forpligtelser til at understøtte hjælpeaktioner gennemført af upartiske humanitære organisationer mv. se afsnit 3.5.

Særligt om ICRC

Den Internationale Røde Kors Komité (ICRC) er tillagt et særligt mandat i den humanitære folkeret i forhold til at beskytte ofrene for væbnede konflikter, herunder til

[174] TP I art. 65 (2) litra b.
[175] TP I art. 65 (2) litra c.
[176] TP I art 81.
[177] TP I art. 70.
[178] Fx UN SC resolution 1502 of 15. August 2003 condemning violence against humanitarian workers.

at stå til rådighed som beskyttelsesmagt i tilfælde, hvor konfliktparterne ikke har udpeget andre stater hertil.[179] ICRC kan også bistå med andre former for støtte til konflikters ofre i henhold til aftale med konfliktparterne herom. Danske væbnede styrker skal yde ICRC den støtte, der er nødvendig for organisationens virke.[180] Organisationen og dens medlemmer har ret til at anvende det beskyttede emblem til indikation på tilhørsforholdet.[181]

Nationale Røde Kors-, Røde Halvmåne-, Røde Løve-, Røde Sol- og Røde Krystal-selskaber

Disse selskaber skal indrømmes faciliteter, der er nødvendige for, at de kan udføre deres opgaver i overensstemmelse med Genèvekonventionerne og TP I, og gennemførelsen af deres bistand skal lettes på alle mulige måder. Læs mere om disse beskyttede emblemer i kapitel 7.5. og i kapitel 10.2.3.1.

Andre humanitære organisationer

Konfliktparterne skal så vidt muligt stille faciliteter til rådighed for andre humanitære organisationer, som der er henvist til i Genèvekonventionerne og TP I, som udfører deres humanitære opgaver i overensstemmelse hermed, og som herunder er bemyndiget af konfliktparterne.

Som eksempler på konkrete bestemmelser, der involverer civile organisationer i den humanitære folkerets regler, kan nævnes

- Om civiles korrespondance med familiemedlemmer[182]
- Om humanitære organisationers rolle i forbindelse med etablering af hospitals- og sikkerhedszoner mv.[183]
- Genforening af familiemedlemmer[184]
- Civiles ret til at rette henvendelse, herunder med klager, til humanitære organisationer[185]
- Humanitære hjælpeaktioner[186]
- Bestemmelser om at lette organisationernes arbejde inden for mere specifikke emner, såsom at stå til rådighed for henvendelser fra civile[187]

[179] TP I art. 5, stk. 3.
[180] TP I art. 81, stk. 1.
[181] GK I art. 44.
[182] GK IV art. 25.
[183] GK IV art. 14.
[184] GK IV art. 26 og TP I, art. 74.
[185] GK IV art. 30.
[186] TP I art. 70-71.
[187] GK IV art. 30.

Om beskyttelse af hjælpeorganisationers personel, se ovenfor i afsnit 3.5.

Kapitel 7
Sanitetstjenesten

Syge, sårede, skibbrudne og døde samt sanitetstjenestens opgaver og beskyttelse

1. Indledning

Reglerne om at undsætte og behandle sårede på kampppladsen hører til blandt de ældste i den moderne humanitære folkeret. Allerede i 1864 blev den første Genèvekonvention om sårede i felten vedtaget på initiativ af en komité, der senere i 1876 omdannedes til ”den Internationale Røde Kors-Komité”(”ICRC”). Dermed grundlagdes en lang folkeretlig reguleringstradition på området for beskyttelse af ofre for væbnede konflikter (”Genèvereglerne”).

Med den første konvention fra 1864 introduceredes den beskyttelsesstruktur, vi i dag finder videreudviklet i mere moderne regler på området. De sårede skal opsamles og behandles uanset nationalitet. Sanitetspersonel og civile, der tager sig af denne opgave, skal være neutrale og ukrænkelige, og der introduceres et beskyttet emblem i form af et rødt kors på en hvid baggrund til brug for markering af den folkeretlige beskyttelse, som reglerne yder de sårede og det personel, der tager sig af dem.

> I en dansk kontekst er det interessant, at ICRC-delegater for første gang var udsendt under den 2. Slesvigske Krig i 1864, blandt andet i slaget om Dybbøl Banke, der efterlod ca. 1200 døde eller sårede på hver side.[1] Udsendelsen af delegaterne fandt sted på initiativ af Genèvekomitéen og altså ikke i henhold til Genèvekonventionen, der først vedtoges måneder senere.

Genèvekonventionen havde dengang fokus rettet mod sårede ”officerer og soldater og andre, der officielt var tilknyttet de væbnede styrker” til lands. Efter den første fredskonference i Haag i 1899 udvidede den 3. konvention principperne fra 1864-konventionen til også at gælde i søkrig. I fredskonferencens slutdokument anbefaledes en revision af 1864-konventionen, således at beskyttelsen også kom til at omfatte krigsrelateret sygdom, fx granatchock. Opfordringen blev imødekommet med vedtagelsen af en revideret konvention i 1906.

[1] Se fx Tom Buk-Swienty i ”Slagtebænk Dybbøl” på s. 78ff.

Efter endnu en revision i 1929 kom Genèvekonventionerne af 1949 til i kølvandet på Anden Verdenskrig og erstattede den eksisterende regulering på området. Konventionerne opdelte behandlingen af syge og sårede til lands og syge, sårede og skibbrudne til søs, i henholdsvis I. og II. Genèvekonvention (GK I og GK II). Beskyttelsen omfattede på daværende tidspunkt fortsat kun de persongrupper, der efter den III. Genèvekonvention (GK III) var berettiget til krigsfangestatus, dvs. kombattanter og civile ifølge med væbnede styrker, besætning på konfliktparternes handelsfartøjer eller i civile luftfartøjer.[2]

Beskyttelseskonventionerne fra 1949 bidrog med mange væsentlige nyskabelser, herunder forpligtelser til at tage vare på civile syge og sårede.[3] En anden nyskabelse var en beskeden regulering af NIAC, hvor forpligtelsen til at opsamle og behandle syge og sårede indgår som en af blot to operative bestemmelser.[4]

1949-konventionerne indeholdt derimod fx ikke nogen klar stillingtagen til overgangen fra kombattant til status som *Hors de combat**, ukampdygtiggjort, eller i det hele taget til definitioner af, hvad det ville sige at være syg eller såret. Disse forhold blev først reguleret med tillægsprotokol I fra 1977 (TP I), som supplerer Genèvekonventionerne. Heri samles forpligtelserne over for syge og sårede civile og kombattanter under ét, så definitionen af syge og sårede nu omfatter en ret til beskyttelse for enhver, der er syg eller såret i krig, når behandlingsbehovet relaterer sig til konflikten. TP I tilføjer med sine definitioner en række afklaringer, der bidrager til den folkeretlige regulering af området med et helhedssyn på de bestræbelser - civile eller militære – der sættes ind på at komme konfliktens ofre til undsætning.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlet indeholder en gennemgang af folkerettens regler om omsorg for syge, sårede, skibbrudne og døde i væbnede konflikter. Indledningen i **afsnit 1** indeholder overordnede bemærkninger om emnets regulering i humanitær folkeret i NIAC, samt forholdet til menneskerettighederne, efterfulgt af tekst om baggrunden for nutidens regler.

Dernæst behandles i **afsnit 2** den humanitære folkerets krav til konfliktparterne, dels i fredstid, dels i forbindelse med konfliktudbrud. Afsnittet omhandler desuden parternes

[2] GK I og II art. 13.
[3] GK IV art. 16.
[4] GK FA 3, stk. 2.

forpligtelser til at beskytte og respektere, herunder at eftersøge og opsamle, syge, sårede og skibbrudne. Der foretages en gennemgang af de særlige krav til det lægefaglige arbejde. **Afsnit 3** omhandler sanitetspersonellet, dets opgaver og beskyttelse og i **afsnit 4** behandles sanitetsenheder, transporter og -materiel. **Afsnit 5** beskriver folkerettens krav til identifikation af sanitetspersonel mv., herunder brugen af de beskyttede emblemer og id-kort for sanitetspersonel. **Afsnit 6** omhandler parternes forpligtelser til at eftersøge de døde og forhindre, at de bliver skændet eller plyndret. **Afsnit 7** vedrører humanitære organisationers arbejde med syge, sårede, skibbrudne og døde, og endeligt nævnes staters mulighed for brug af hospitalszoner i **afsnit 8**.

Til brug for tilrettelæggelse af undervisning på området eller for blot at skabe et overblik over de væsentligste forpligtelser er der sidst i kapitlet tilføjet en kapitelskitse.

1.2 Afgrænsning i forhold til manualens øvrige kapitler

Hospitalszoner behandles i kapitel 6 i sammenhæng med civiles beskyttelse, i kapitel 11 om besættelse behandles besættelsesmagters udvidede ansvar for civilbefolkningen på det besatte område, herunder også på sundhedsområdet. I kapitel 12 om frihedsberøvede foretages endvidere en supplerende behandling af emnet vedrørende frihedsberøvedes behov for sanitetsfaglig behandling, herunder navnlig omfanget af tilbageholdsmagtens ansvar for frihedsberøvedes helbredstilstand. Behandlingen af særlige forhold vedrørende sanitetstjeneste i luftoperationer behandles i kapitel 13. Om sanitetsfaglige forhold i sømilitære operationer henvises til kapitel 14.

1.3 Menneskerettighedernes betydning på området

Den humanitære folkeret på området er vedtaget med baggrund i de helt særlige forhold, der gør sig gældende under væbnede konflikter. Adgangen til kampladsen, og dermed til ofre for konflikten, er ofte vanskeliggjort af fortsatte kampe. Der må derfor gælde helt særlige regler om det beskyttede personel, som tager hensyn til både den militære effektivitet og til kravet om humanitet. Det vil ofte være vanskeligt at opsamle døde og gennemføre begravelser efter samme standarder som dem, der gælder i fredstid. Belært af erfaringer fra navnlig Anden Verdenskrig har det endvidere været nødvendigt at stille særlige krav til den lægefaglige behandling af tilfangetagne medlemmer af modstanderens væbnede styrker. Også her er der tale om regler, der har baggrund i de særlige forhold, der gør sig gældende under væbnede konflikter.

Selvom menneskerettighederne derfor som udgangspunkt vil være af sekundær betydning på kapitlets område i såvel internationale som i ikke-internationale væbnede konflikter, vil danske væbnede styrker skulle være opmærksomme på overholdelsen af menneskerettighederne, herunder retten til liv samt forbuddet mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling, jf. kapitel 3, afsnit 4. Navnlig på området for lægelig undersøgelse af døde, begravelse, exhumering, udlevering af dødes jordiske rester, samt om underretning af familier om slægtninges skæbne, er der en begrænset humanitær folkeretlig regulering. I disse tilfælde kan det være relevant at følge menneskeretlig regulering og praksis til udfyldning, jf. nærmere ovenfor i kapitel 3, afsnit 4. Forpligtelser i forbindelse med behandling af sårede behandles nedenfor i kapitel 12 om frihedsberøvede.

1.4 Overordnet om reglernes anvendelse i NIAC

Omfanget af traktatret på området er begrænset, når det gælder NIAC. Før de to tillægsprotokoller var beskyttelsen af syge, sårede og skibbrudne i NIAC alene behandlet i den Fælles Artikel 3 til de fire Genèvekonventioner. TP II indeholder en række regler om beskyttelsen af syge, sårede og døde, om sanitetstjenesten samt respekten for de beskyttede emblemer. Protokollen finder dog alene anvendelse i visse NIAC, og kun i konflikter, hvor den er tiltrådt af såvel Danmark som den stat, på hvis område konflikten foregår. Mange af disse regler er imidlertid udtryk for sædvaneret i NIAC. Her gælder reglerne altså, uanset om parterne har tiltrådt protokollen eller ej.

I dette kapitel beskrives reglerne med udgangspunkt i reguleringen af IAC. Undervejs i kapitlet er der gjort bemærkning om, i hvilket omfang reglen må anses for gældende i NIAC.

I tilfælde, hvor forpligtelsernes præcise rækkevidde i NIAC er uklare, er reglerne formuleret, så de ligger tæt op ad reglerne for IAC. Her vil der altså i visse tilfælde være tale om tillæg. En sådan tilgang er valgt, fordi der er tale om et område med et udpræget humanitært aftryk, der handler om gensidig respekt for parternes syge, sårede, skibbrudne og døde.

2. Beskyttelsen af syge, sårede og skibbrudne

2.1 Forpligtelser i fredstid

Staters forpligtelser efter den humanitære folkeret på området for syge, sårede og skibbrudne indtræder allerede i fredstid, hvor begrænsningerne i brugen af de emblemer, der beskytter sanitetstjenesten, er gældende. Det betyder fx, at en sanitetstransport afmærket med det røde kors emblem heller ikke i fredstid må anvendes til transport af raske soldater eller militært materiel, der ikke er sanitetsmateriel.[5] Det indebærer også, at der ikke må anvendes sanitetsafmærket personel til løsning af opgaver, der ikke er sanitetsfaglige. Der er tale om en beskyttelse af selve emblemet, og der er derfor ikke noget folkeretligt i vejen for at anvende sanitetspersonel mere fleksibelt, fx til bevogtningsopgaver, så længe personellet ikke bærer det beskyttede emblem i form af armbind, id-kort eller på anden vis.

2.2 Forpligtelser ved konfliktens udbrud

Senest ved konflikters udbrud skal stater

1) Udstede id-kort og id-mærke til alt militært personel, heurnder sanitetspersonel samt id-kort til civile, der følger de væbnede styrker. Der stilles særlige krav til id-kort[6] og id-mærkers format og indhold.[7] Id-kortet tjener til identifikation af sanitetspersonel, der måtte falde i modstanderens hænder. Kravet om at bære det tvedelte id-mærke har derimod først og fremmest at gøre med identifikation af døde.

2) Oprette et *nationalt oplysningskontor** for krigsfanger[8] og civile internerede. Her skal de modtage oplysninger om krigsfanger og internerede i statens varetægt og indsamle relevante oplysninger om disse personers helbredstilstand og eventuelle død mv. Det har dog hidtil været vurderet unødvendigt for Danmark at oprette et sådant kontor i forbindelse med deltagelsen i IAC i Afghanistan, Libyen og Irak.

3) Oprette en lægefaglig kommission, sammensat af læger fra alle parter i konflikten.[9] Formålet med den lægefaglige kommission er at kunne afgive udtalelser om en krigsfanges helbredstilstand med henblik på afklaring af, om krigsfangen har krav på hjemsendelse.[10]

---

[5] GK I og GK II art. 44.
[6] GK I art. 40, GK II, art. 42, GK III art. 17 og art. 4. A (4).
[7] GK I art. 16 og 40 og GK II art. 19 og 42.
[8] GK III art. 122 og GK IV art. 136.
[9] GK III art. 112.
[10] GK III art. 110.

4) Evt. ved ICRC´s mellemkomst skal konfliktparterne udpege en eller flere stater som beskyttelsesmagter. Beskyttelsesmagter skal, i fravær af normale diplomatiske forbindelser mellem konfliktstaterne, medvirke til at varetage staternes interesser, bl.a. gennem indgåelse af aftaler på det sanitetsfaglige område. I praksis har stater imidlertid kun sjældent gjort brug af det regelsæt, Genèvereglerne opstiller om beskyttelsesmagter.[11]

Forpligtelserne i fredstid antages ikke at gælde i NIAC.

2.3 Definition af syg, såret og skibbruden

”Som syg eller såret anses enhver, civil eller militær, som på grund af traume, sygdom eller anden fysisk eller psykisk forstyrrelse eller handicap har behov for lægehjælp eller behandling, og som afstår fra enhver fjendtlig handling. Disse udtryk omfatter også barselspatienter, nyfødte og andre personer, som måtte have behov for øjeblikkelig lægehjælp eller behandling, såsom svagelige eller gravide kvinder, og som afstår fra enhver fjendtlig handling.”[12]

For at opnå **beskyttelse som syg eller såret skal to betingelser altså være opfyldt**. For det første skal der være et behandlingsbehov, og for det andet skal den sårede eller syge afstå fra fjendtlige handlinger.

Kravet om **behandlingsbehov** har relevans i en række sammenhænge. For det første for at afgøre, om den pågældende er at betragte som *hors de combat**[13] og derfor har krav på beskyttelse. En anden væsentlig sammenhæng er spørgsmålet om, hvornår kombattanter må transporteres i sanitetstransporter. Denne problemstilling behandles nedenfor i afsnittet om sanitetstransporter.

I de fleste tilfælde vil det være åbenlyst, at en såret har behov for lægelig behandling. Dette vil også gøre sig gældende i tilfælde af akut chok eller anden mental forstyrrelse, fremkaldt af kamphandlingerne. Definitionen omfatter imidlertid også barslende kvinder, nyfødte og andre personer, som måtte have behov for øjeblikkelig lægehjælp eller behandling. I disse tilfælde er det ikke afgørende, om patienten har taget skade fysisk eller psykisk, men om en lægefaglig vurdering fører til, at der er behov for akut lægelig behandling, herunder også i betydningen omsorg.

At blive anset som syg, såret eller skibbruden med den beskyttelse, der følger, forudsætter i alle tilfælde, at den pågældende afstår fra **enhver fjendtlig handling.**

[11] GK I og GK II FA 8 og TP I art. 5.
[12] TP I art. 8 (a)–antages at gælde også I NIAC.
[13] TP I art. 41 stk. 2(c) jf. stk. 1.

En fjendtlig handling vil først og fremmest kunne bestå i at fortsætte den væbnede kamp. Der er utallige eksempler på, at soldater fortsætter kampen uanset betydelige skader og sår. I sådanne situationer kan der være stor usikkerhed forbundet med vurderingen af, om sårede nu også er trådt ind i den beskyttelse, folkeretten tildeler personer, der er *hors de combat**. Navnlig i konflikter, hvor denne eller lignende taktiker er set anvendt, er det derfor helt på sin plads at være forsigtig, når man afsøger kamppladsen efter træfninger mv. I mange situationer vil det være den enkelte soldat, der ansigt til ansigt med den sårede modstander må vurdere, om modstanderen er indstillet på at fortsætte fjendtlighederne eller reelt afstår fra enhver fjendtlig handling.

Et andet eksempel på en fjendtlig handling er, at den sårede forsøger at skaffe sig i sikkerhed blandt egne styrker på trods af sår og skader påført under kampene. En fjendtlig handling kan imidlertid også bestå i andre handlinger, fx fortsat radio-kommunikation eller anden kommunikation med egne styrker, ødelæggelse af militært udstyr, dokumenter eller fortegnelser i den tilskadekomnes varetægt eller lignende. I sådanne tilfælde er man, på trods af et eventuelt akut behandlingsbehov, teknisk set ikke *hors de combat**og nyder altså derfor ikke beskyttelse som syg eller såret.

Om den syge eller sårede er **civil eller militær** gør en forskel for den status, den pågældende vil have i modstanderens varetægt, hvor den militære som udgangspunkt vil have krav på krigsfangestatus. Det gør derimod ingen forskel i forhold til forpligtelsen til at opsamle og behandle syge og sårede.

2.4 Pligten til at eftersøge og opsamle syge, sårede og skibbrudne

7.1. De stridende parter er til enhver tid og i særdeleshed efter en kamp forpligtet til uden tøven at tage alle forholdsregler til at eftersøge og opsamle sårede, syge og skibbrudne, til at beskytte dem mod plyndring og dårlig behandling, samt til at sikre dem tilstrækkelig pleje.[14] +NIAC[15]

For at muliggøre sanitetspersonellets adgang til kamppladsen skal parterne forsøge at indgå **aftale om våbenhvile** med henblik på at kunne opsamle syge, sårede, skibbrudne og døde, samt yde førstehjælp og foretage evakuering og/eller udveksling af syge og sårede. Sådanne aftaler kan indgås på selve kamppladsen, og det vil ofte være hensigtsmæssigt at lade overvejelser om undsætning af sårede indgå i planlægningen af

[14] GK I art. 15, GK II art. 18, SRS regel 109 og UN SG Bulletin section 8.(d).
[15] GK FA 3, stk. 2, TP II art. 8 og SRS regel 109.

militære operationer, hvor der må forudses en vis mulighed for træfninger og dermed tab. Det kan i praksis gøres ved at overveje, hvorledes der kan skabes kontakt til modstanderen. I nogle tilfælde handler det om at kommunikere gennem tolk under brug af etableret radiokontakt eller megafon, alternativt under brug af parlamentær. En parlamentær vil kunne være en afmærket sanitetsdelingsfører eller lignende, der under anvendelse af et hvidt flag nærmer sig modstanderens stillinger for derigennem at søge aftale om ildpause til opsamling.[16] Der er adskillige historiske eksempler herpå, om end fremgangsmåden afhænger af en vis forventning om respekt for de beskyttede emblemer og flag hos modstanderen. Eftersøgning af døde behandles nærmere nedenfor i afsnit 4.

Stater skal træffe **alle forholdsregler** for at eftersøge og opsamle syge og sårede. [17] Det påhviler den militære befalingshavende at foretage en vurdering af, hvad der er praktisk muligt, herunder i hvilket omfang sanitetspersonel kan indsættes. Man bør dog overveje det sanitetsfaglige behov allerede, når man planlægger militære operationer.

Hvis det ikke vurderes muligt at indsætte egne sanitetsressourcer, kan det i visse tilfælde give mening at undersøge, om der er andre sanitetsressourcer i området. Kun hvor omstændighederne tillader det, stilles der krav om undsætning af syge og sårede. Der er flere eksempler fra nyere tid på militære operationer, der under hele eller dele af konflikten er gennemført uden landtropper. I disse situationer stilles der ikke krav om undsætning af syge og sårede.

> Eksempel 7.1: Undsætning af syge og sårede skal kun ske, hvor det er praktisk muligt:
> Under operationerne ”Odyssey Dawn” og ”Unified Protector” i Libyen i marts–oktober 2011, gennemførte koalitions- og NATO-fly luft til jord-operationer med henblik på at bidrage til beskyttelsen af den libyske civilbefolkning. Indsatsen indebar ingen landstyrker, og der var således heller ikke allieret sanitetspersonel på landjorden.

Sårede, syge og skibbrudne skal kommes til undsætning så **hurtigt som muligt**. Jo hurtigere alvorlige krigsskader behandles, desto bedre er overlevelsesraten og perspektiverne for behandling i det hele taget. I nogle tilfælde kan adgangen til undsætning af sårede dog være vanskeliggjort fx af fortsatte kampe eller udlagte miner, og det vil i sådanne tilfælde ikke altid være muligt at komme sårede til umiddelbar undsætning uden derved at udsætte sanitetspersonellet for overhængende fare.

[16] HLKR art. 32.
[17] GK I art. 15 og GK II art. 18.

2.5 Respekt og beskyttelse

7.2. Enhver, der er syg, såret eller skibbruden, skal respekteres og beskyttes under alle forhold. De skal behandles humant og skal i videst mulige omfang, og hurtigst muligt, modtage den lægelige pleje og behandling, som deres tilstand kræver. Ethvert angreb på deres liv eller legeme er strengt forbudt. Det er i særdeleshed forbudt at dræbe eller udrydde dem eller gøre dem til genstand for tortur eller biologiske forsøg. De må ikke forsætligt lades uden lægehjælp eller pleje, og der må ikke skabes betingelser, der udsætter dem for infektion eller smitte. +NIAC[18]

Den behandling, der ydes, må ikke være mindre gunstig på grund af køn, race, nationalitet, religion, politisk anskuelse eller noget som helst andet lignende forhold. +NIAC[19]

Kun tvingende lægelige grunde kan berettige en fortrinsstilling med hensyn til behandlingens rækkefølge. +NIAC[20]

Kvinder skal behandles med ethvert skyldigt hensyn til deres køn.[21] +NIAC[22]

Syge, sårede og skibbrudne skal både **beskyttes og respekteres**. Forpligtelsen til at beskytte er forpligtelser til at gøre noget aktivt; at eftersøge, opsamle og behandle og beskytte syge, sårede og skibbrudne mod mishandling og imod plyndring af deres personlige ejendele.[23] Forpligtelsen til at **respektere** kan karakteriseres som en forpligtelse til at undlade nogle handlinger, herunder fx at fortsætte angrebene imod personer, der nu er syge, sårede eller skibbrudne, udsætte syge, sårede eller skibbrudne for medicinske eksperimenter eller anden umenneskelig behandling eller at undlade at forskelsbehandle på et usagligt grundlag.

Er en stridende part nødsaget til at efterlade sårede eller syge i modstanderens magt, er parten forpligtet til, så vidt militære hensyn tillader det, at lade en del af sit sanitetspersonel og -materiel blive tilbage med henblik på at bistå ved deres pleje.
Reglen kan ikke anses for gældende i NIAC.

[18] GK FA 3, nr. 2, TP II art. 7, stk. 1 og SRS regel 87.
[19] TP II art. 7, stk. 2.
[20] TP II art. 7, stk. 2 og SRS regel 110.
[21] GK I art. 12, GK II art. 12, TP I art. 10, SRS regler 87, 110, ICC-Statutten art. 8(b)(x) og UN SG Bulletin section 9.1.
[22] TP II art. 4, SRS regel 134 og ICC-Statutten art. 8(e)(xi).
[23] SRS regel 111.

En person, der er syg, såret eller skibbruden, kan ikke give afkald på sine rettigheder efter Genèvekonventionerne eller eventuelle overenskomster indgået af konfliktens parter.[24] Denne regel gælder også i NIAC.

2.6 Lægefaglig behandling af civile

Et af de dilemmaer, der er forbundet med håndteringen af en stats militære sanitetsressourcer, er spørgsmålet om omfanget af forpligtelsen til behandling af civile syge og sårede i væbnede konflikter. Reglen antages at gælde også i NIAC.

Grundreglen er, at der ydes sanitetsfaglig hjælp, hvor der er akut behov herfor. Der er ikke noget grundlag for at forskelsbehandle civile og militære syge og sårede i tilfælde af behov for akut hjælp efter træfninger. Her må det sanitetsfaglige arbejde skride frem efter de almindelige principper, herunder om *triage** med ønsket om at hjælpe flest muligt, hurtigst muligt. Det er almindelige lægefaglige prioriteringer, der afgør behandlingsrækkefølgen. Såvel i allianceramme som nationalt er der fastsat regler og principper for såkaldt ”præhospital behandling”.[25]

Folkerettens forpligtelser på området handler ikke om at tilføre konfliktstater ressourcer på det sundhedsfaglige område eller at anvende velhavende staters sundhedssystemer som målestok for den lægefaglige behandling, der finder sted i væbnet konflikt. Det, der kræves, er, at alle gør deres yderste for at komme konfliktens syge og sårede til undsætning.[26]

Den militære behandlingskapacitet er dimensioneret efter det forventede behov for behandling af militært tilskadekomne og skal ikke udføre den generelle sundhedsopgave i konfliktstaten. Behandlingen af syge og sårede efter en træfning kan efter udførelsen af livreddende førstehjælp og stabilisering fortsættes i nødvendigt omfang ad forskellige behandlingskanaler, også selvom der er forskel på de tilgængelige behandlingstilbud, så fx militære sårede behandles på militære sanitetsenheder, og civile sårede overføres til civile hospitaler eller klinikker. Læs om det udvidede ansvar for besættelsesmagter i kapitel 11.[27]

---

[24] GK I art. 7 og GK II art. 7.

[25] Se fx Allied Joint Publication (AJP) 4-10A ”NATO Allied Joint Medical Support Doctrine”, samt MC 326/2 “NATO principles and policies of operational medical support”. Forsvarets Sundhedstjeneste har fastsat nærmere regler for præhospital indsat ved FSU BST 921-1 af maj 2010.

[26] NATO AJMEDP-6 Allied Joint Civil-Military Medical Doctrine, October 2011.

[27] GK IV art. 55-59.

I moderne konfliktscenarier vil der også uden for besættelsessituationer kunne opstå behov for behandling af civile, der er syge eller er kommet til skade på den ene eller den anden måde, og som henvender sig direkte til danske styrker, evt. med en, ofte begrundet, forventning om, at der er bedre behandlingsudsigter i danske militære sanitetsenheder end hos lokale lægeklinikker. Der er talrige eksempler, herunder fra både Irak og Afghanistan på situationer, hvor danske styrker på patrulje eller i rammen af *CIMIC**-arbejde kommer i kontakt med civile, der lider af alvorlige sygdomme eller sår, som vil kunne være livstruende, hvis ikke de kommer under kvalificeret lægefaglig behandling, men hvor lidelsen ikke er direkte forbundet med konflikten.
Reglerne om respekt og beskyttelse af syge, sårede og skibbrudne er vedtaget for at mindske lidelserne for ofre for væbnede konflikter. TP I refererer specifikt til, at forpligtelsen til at respektere og beskytte syge, sårede og skibbrudne vedrører enhver "der er **berørt af en væbnet konflikt**."[28]

Konfliktstaters forpligtelser i forhold til opsamling og behandling af syge og sårede må på denne baggrund antages at have sit fokus på beskyttelsen af de mere direkte ofre for væbnede konflikter. Den humanitære folkeret indebærer således ikke en forpligtelse til at tage syge, sårede eller tilskadekomne civile under behandling, hvis baggrunden for behandlingsbehovet ikke har noget direkte med konflikten at gøre.

Den humanitære folkerets princip om humanitet,[29] sammenholdt med princippet bag straffelovens § 253, stemmer dog bedst overens med, at der ved livstruende skader skal ydes førstehjælp til at stabilisere den tilskadekomne eller, at man på anden måde sikrer, at hjælp kan nå frem i tide. For læger gælder desuden lægelovens § 7 om lægeløftet og internationale lægeetiske principper.[30] Forpligtelsen forudsætter både for læger og for andre, at hjælpen kan ydes uden særlig fare eller opofrelse for sig selv eller andre. Denne vurdering må foretages i hver enkelt situation. Forpligtelsen gælder såvel i IAC som i NIAC.

Den humanitære folkeret omfatter udover reglerne om eftersøgning, opsamling og behandling af syge, sårede, skibbrudne og døde, også regler, der understøtter den eksisterende civile sundhedssektor i konfliktstaten, herunder bl.a. respekt for og beskyttelse af hospitaler, lægeklinikker og de der ansatte. Konfliktstater tilskyndes

[28] TP I art. 9, stk. 1 jf. art. 1.
[29] Se fx TP I art. 1, stk. 2.
[30] International code of medical ethics adopted by the 3rd General Assembly of the World Medical Association, London, England, October 1949, and amended by the 22nd World Medical Assembly, Sydney, Australia, August 1968, and the 35th World Medical Assembly, Venice, Italy, October 1983, and the 57th WMA General Assembly, Pilanesberg, South Africa, October 2006.

endvidere til at acceptere frivillige hjælpeorganisationers humanitære indsats på området.[31]

2.7 Særlige krav til det lægefaglige arbejde

7.3. Den fysiske eller psykiske sundhedstilstand og integritet hos personer, som er frihedsberøvet eller på anden vis i modstanderens magt som følge af en væbnet konflikt, skal ikke udsættes for fare ved nogen uberettiget handling eller undladelse. Det er derfor forbudt at underkaste sådanne personer en lægelig behandling, som ikke er begrundet i den pågældendes helbredstilstand, og som ikke er i overensstemmelse med almindeligt anerkendte lægelige standarder, der ville blive lagt til grund i lignende tilfælde, hvis det var en soldat fra egne styrker, der skulle behandles.[32] +NIAC[33]

Fysisk lemlæstelse, medicinske eller videnskabelige forsøg er forbudt under alle omstændigheder.[34] +NIAC[35]

Patienter under lægelig behandling i en konfliktparts varetægt har ret til at afslå et hvilket som helst kirurgisk indgreb. Også selvom den lægefaglige vurdering måtte være, at indgrebet er livsnødvendigt. Nægter patienten at lade sig udsætte for et kirurgisk indgreb – fx amputation af et ben med fremskreden blodforgiftning - skal afslaget respekteres, med mindre patienten er mindreårig eller vurderes at være mentalt ude af stand til at vurdere konsekvenserne ved et sådant afslag, fx på grund af chok, febervildelse eller lignende. Hvis patienter nægter operation, skal sanitetspersonellet bestræbe sig på at indhente en skriftlig erklæring herom, underskrevet eller godkendt af patienten.[36]

Reglerne indebærer en ret til at sige fra i forhold til kirurgiske indgreb, men ikke nogen ubetinget ret for patienten til at tage stilling til kirurgiske indgreb under alle forhold. Er patienten fx i koma ved ankomsten til operationsstuen, kan de nødvendige operationer gennemføres, selvom patienten ikke har haft nogen reel mulighed for at forholde sig til behandlingen.

Der kan opstå grænsetilfælde som i eksemplet ovenfor med det blodforgiftede ben, hvor patienten har modsat sig amputation, og derefter glider over i koma. Det er i

[31] GK IV art. 18-23 og TP I art. 70-71.
[32] TP I art. 11, stk. 1.
[33] TP II art. 4, stk. 1 og 2 (a) og (e), art. 5, stk. 2 (e) og SRS regel 92.
[34] TP I art. 11, stk. 2 (a)-(b), ICC-Statutten art. 8, (2)(b)(x) og UN SG Bulletin section 7.2.
[35] TP II art. 4, stk. 2 (a) og ICC-Statutten art. 8, (2)(e)(xi).
[36] TP I art. 11, stk. 5. Disse regler er ikke folkeretligt bindende i NIAC.

situationen fortsat den lægefaglige vurdering, at amputation er den behandling, der giver patienten de bedste udsigter til at overleve, men her har patienten nægtet amputation. Udgangspunktet må derfor være, at der ikke kan opereres. Forhold som dette og lignende tilfælde må dog vurderes enkeltvist. Det kan fx være, at patienten, da han meddelte sin vægring ved operation, var af den opfattelse, at han ville overleve desuagtet, men at han nu er gledet ind i koma, og der kræves operation for at sikre hans overlevelse. I sådanne og lignende tilfælde må der foretages en lægefaglig vurdering, som skal tage udgangspunkt i de dokumenterede udsagn vedr. operation, som patienten har ytret.

Ethvert indgreb eller behandlingstiltag skal have til formål at forbedre patientens egen helbredstilstand.

Organdonation fra en patient i en konfliktparts varetægt må ikke foretages, selv ikke med donors samtykke, da indgrebet ikke er nødvendiggjort af donors egen helbredstilstand. Er patienten derimod modtager af et doneret organ, kan sådan transplantation finde sted med organmodtagers samtykke, hvis donationen er i overensstemmelse med normal lægelig praksis anvendt overfor danske soldater. Reglen er naturligvis ikke en hindring for, at syge organer kan fjernes, herunder fx betændte blindtarme eller organer ødelagt af krigstraume, hvor en lægefaglig vurdering tilsiger dette, og hvor patienten ikke har modsat sig operation.

Vævstransplantation eller **blodtransfusion** fra personer i en konfliktparts varetægt til en anden patient kan kun finde sted i det omfang

1) man ville have gjort det samme, hvis patienten var medlem af egne væbnede styrker, og
2) patienten frivilligt donerer væv eller blod gennem et samtykke, givet uden nogen tilskyndelse, og
3) proceduren finder sted med et helbredende formål, og
4) proceduren finder sted i overensstemmelse med almindeligt anerkendte lægelige standarder og kontrolforanstaltninger, udarbejdet til gavn for både donor og modtager[37]

Der skal føres en medicinaloptegnelse med angivelse af tilfælde, hvor personer i konfliktparters varetægt har doneret væv eller blod.[38] Optegnelsen bør indeholde detaljer om sted, tidspunkt, indgrebets natur, samt naturligvis detaljer om patienten, herunder dennes evt. samtykke. Det skal desuden tilstræbes, at der føres en journal over alle de lægefaglige tiltag, der er iværksat over for en person i danske styrkers varetægt. En sådan journal bør fx omfatte kirurgiske indgreb, medicinering, diæter og

[37] TP I art. 11, stk. 3.
[38] TP I art. 11, stk. 6.

behandlingsforløb. Journalen skal være tilgængelig for inspektion af en evt. beskyttelsesmagt.[39]

2.8 Den tidsmæssige udstrækning af syge, sårede og skibbrudnes beskyttelse

Beskyttelsen indtræder, når de syge, sårede eller skibbrudne tages i dansk varetægt og ophører først igen, når behandlingen er ophørt eller hjemsendelse finder sted.[40] Hvis den sårede er medlem af modstanderens væbnede styrker eller er civil i følge med disses væbnede styrker, omfattes den pågældende samtidigt af reglerne om krigsfangers behandling.[41] Dette indebærer i praksis, at der ofte vil være en periode, hvor begge regelsæt gælder, nemlig fra det tidspunkt, hvor det står klart for danske styrker, at der er tale om en person med ret til krigsfangestatus og indtil den sårede, syge eller skibbrudne er færdigbehandlet eller – for den skibbrudnes vedkommende – er kommet sig oven på den situation, der førte til hans undsætning. Tilsvarende kan der være tale om en civil tilskadekommen, der viser sig at udgøre en sådan trussel imod tilbageholdsmagtens sikkerhed, at det vurderes nødvendigt at internere den pågældende. Den nærmere fastlæggelse af den frihedsberøvedes status og reglerne herom behandles i kapitel 12.

Når fx et medlem af modstanderens væbnede styrker således opsamles og indlægges på hospital til behandling og rekonvalescens, er han samtidig krigsfange. Det betyder fx, at han skal registreres og rapporteres både som såret og som krigsfange, og at han indtræder i de rettigheder, der tilkommer krigsfanger. Det betyder også, at tilbageholdelsesmagten kan afhøre den sårede, mens han er indlagt på felthospital eller lignende, dog under respekt for reglerne om sanitetsenheders beskyttelse, jf. nedenfor. Se om skibbrudne i søkrig kapitel 14.4.8.

2.9 Identifikation af syge, sårede, skibbrudne og døde

7.4. De stridende parter skal i hvert enkelt tilfælde, snarest muligt, optegne alle nærmere omstændigheder, der kan bidrage til at identificere modstanderens syge, sårede, skibbrudne og døde-, i partens varetægt.[42] + NIAC[43]

[39] Disse regler er ikke folkeretligt bindende i NIAC.
[40] GK I art. 5.
[41] GK III art. 4 og 5.
[42] GK I art. 16, GK II art. 19 og UN SG Bulletin section 8.(a).
[43] Tillæg 7.1.

Hensynet bag reglen er at sikre, at familie og pårørende til personer i en stats varetægt hurtigst muligt kan opnå vished om deres slægtninges opholdssted og skæbne. De indsamlede oplysninger skal videregives til det *nationale oplysningskontor** for krigsfanger og derfra videre til den syge, sårede, skibbrudne eller afdødes hjemland og familie via det internationale *centrale oplysningskontor**, der er oprettet i Genève i Schweiz, og drives af ICRC.[44]

Bestræbelserne på at identificere syge, sårede, skibbrudne eller døde begynder på opsamlingsstedet. Det er vigtigt at få indsamlet den såredes ejendele, som fx uniformsgenstande, tasker eller lignende, der kan ligge spredt ud over kamppladsen og som kan indeholde vigtige bidrag til bestemmelse af den opsamledes identitet.

De oplysninger, der så vidt muligt bør indsamles, er

1) den pågældendes nationalitet
2) militært tjenestenummer/medarbejdernummer
3) fulde navn
4) fødselsdato
5) andre oplysninger, der følger af id-kort eller -mærke. Bemærk dog, at id-kortet ikke må fratages den sårede
6) dato og sted for tilfangetagelse eller død, samt
7) sår, sygdom eller dødsårsag

Reglerne om indsamling af oplysninger om syge, sårede, skibbrudne og døde suppleres af menneskeretlige regler og praksis omkring ret til familieliv, herunder til informationer om familiemedlemmers opholdssted, skæbne og ret til genforening af familier mv.[45] Dette gælder navnlig i NIAC, hvor reguleringen i den humanitære folkeret er sparsom.

3. Sanitetspersonellet og det gejstlige personel - opgaver og beskyttelse

En velfungerende sanitetstjeneste med veluddannet personel er en afgørende forudsætning for en effektiv beskyttelse af syge, sårede og skibbrudne i væbnede konflikter. Det er også vigtigt, at sanitetspersonellet er folkeretligt beskyttet, og at denne beskyttelse respekteres af konfliktparterne. Parternes respekt for sanitetstjenesterne hænger i høj grad sammen med, at sanitetspersonellet til gengæld afholder sig fra handlinger, der ikke relaterer sig til sanitetstjenesten, og som kan være skadelige for modstanderen.

[44] GK III art. 122. Kontoret anvendes ikke i NIAC.
[45] Se fx EMRK art. 8 og CCPR art. 17.

3.1 Definitioner af de enkelte grupper af sanitetspersonel

Sanitetspersonel er personel, der er udpeget af en konfliktpart til udelukkende at udøve sanitetsopgaver.[46] Dette personel benævnes traditionelt **permanent sanitetspersonel**. Betegnelsen kan forekomme lidt misvisende, fordi det i dag anerkendes, at permanent sanitetspersonel ikke nødvendigvis arbejder som sådant igennem hele konflikten. Permanent sanitetspersonel er beskyttet, selvom funktionen ikke bestrides gennem hele konflikten.[47] Et oplagt eksempel er en læge i reserven, der udsendes til en international operation, men kun for at gøre tjeneste som læge på et enkelt hold. Det påvirker ikke den pågældende læges beskyttelse, at han nogle hold forinden, i samme mission, havde været udsendt i en *CIMIC** (kombattant) funktion.

Formålet med reglen er at sikre beskyttelsen af det permanente sanitetspersonel så længe personellets funktion udelukkende er at løse sanitetsopgaver. Samtidigt skaber reglen en vis fleksibilitet på personelsiden for konfliktens parter og åbner mulighed for øget beskyttelse af syge og sårede gennem midlertidig allokering af kombattanter til løsning af sanitetsopgaver, som egentligt sanitetspersonel, og omvendt.

Betingelsen for beskyttelse er dog fortsat, at sanitetspersonellet udelukkende beskæftiger sig med sanitetsopgaver i den periode, personellet er udpeget hertil. Muligheden må ikke misbruges til at skabe en ”falsk beskyttelse” fx i form af hjemtransport fra fronten af kombattanter, der til lejligheden er tillagt status som sanitetspersonel, med det formål at øge sikkerheden ved tilbagetrækning fra et operationsområde. Hvis sanitetspersonellets status ændres for ofte, vil den generelle tillid til beskyttelsen af sanitetspersonel og det beskyttede emblem være i fare. På den anden side vil tilførsel af sanitetsressourcer i visse tilfælde helt åbenbart kunne bidrage til beskyttelsen af et evt. stort antal syge og sårede. Dansk praksis på området skal findes i en balancering af disse hensyn.

> Eksempel 7.2: Eksempel på sanitetspersonel, der ikke fungerer som sådant i hele konflikten:
> I en international militær operation vurderes det nødvendigt at forstærke sanitetsindsatsen i missionsområdet. Bataljonschefen beslutter derfor at omdanne personel fra logistikkompagniet til sanitetspersonel til løsning af sanitetsfaglige opgaver med virkning for resten af holdets udsendelsesperiode. Personellet afgår fra logistikkompagniet, udstyres med nyt id-kort af typen B-1, og løser herefter alene sanitetsfaglige opgaver.[48]

[46] TP I art. 8 (c).
[47] TP I art. 8 (k).
[48] VFK BST 404-1, pkt. 10.

Midlertidigt sanitetspersonel er kombattanter, der er særligt uddannet til at bistå med førstehjælp og andre sanitetsopgaver, hvis behovet skulle opstå. Her er der tale om medlemmer af de væbnede styrker, dvs. kombattanter, som er særligt uddannet til i påkommende tilfælde at kunne anvendes som sygehjælpere eller sanitetsmænd til behandling, eftersøgning, opsamling, evakuering eller lignende. Disse nyder fortsat beskyttelse, når de udfører sådanne opgaver.[49] Danske hærgrupper i alle våbenarter er fx normeret med en sådan **"fri sygehjælper**" med særlig uddannelse i førstehjælp og udstyr, beregnet til at kunne yde nødvendig sanitetsfaglig støtte, hvis behovet skulle opstå.[50]

Med de nye helhedsorienterede regler i TP I omfatter begrebet sanitetspersonel både militært og civilt sanitets/sundhedspersonel. Desuden omfattes sanitetspersonel i frivillige nationale hjælpeorganisationer, som er behørigt anerkendt og bemyndiget af en konfliktpart, samt uvildige internationale nødhjælpsorganisationer og humanitære organisationer stillet til rådighed for en stridende part af neutrale stater eller andre ikke-krigsførende magter.

Sanitetstjenestens opgaver omfatter ikke blot enhver aktivitet relateret til opsamling, evakuering og behandling af syge, sårede, skibbrudne og døde. Også sygdomsforebyggende funktioner, farmaceuter og tandlæger er omfattet. Udover lægefagligt eller sygeplejeuddannet personel er også administrativt personel, portører (behandlemænd), ambulanceførere mv. omfattet af begrebet sanitetspersonel. Betragtningen bag denne vide definition er, at også sådanne funktioner skal virke, hvis beskyttelsen af syge, sårede, skibbrudne og døde skal være effektiv. Til gengæld stilles der krav om, at sanitetspersonellet udpeges til udelukkende at udøve sådanne opgaver, idet konfliktparterne dog kan vælge at allokere personellet på permanent eller midlertidig basis, jf. nedenfor.

3.2 Beskyttelsens omfang og status ved frihedsberøvelse

7.5. Alt sanitetspersonel – militært og civilt – skal respekteres og beskyttes under alle forhold, og den ovenfor nævnte "fri sygehjælper" skal respekteres og beskyttes i det omfang, denne faktisk udfører disse sanitetsfaglige pligter.[51] +NIAC[52]

[49] GK I art. 25.
[50] Afsnittet gælder også i NIAC.
[51] GK I art. 24 og 25, GK II art. 30 og UN SG Bulletin section 9.4.
[52] TP II art. 9 og SRS regler 25 og 27.

At respektere og beskytte betyder i første omgang, at parterne ikke må rette kamphandlinger imod beskyttet personel. Det betyder også, at parterne skal søge at tilvejebringe forhold, under hvilke sanitetspersonellet kan komme til at udføre sine pligter.[53] Sanitetspersonel må ikke tvinges til at udføre handlinger eller undlade at udføre handlinger, der ikke er i overensstemmelse med lægeetiske regler eller andre regler, der er bestemt til beskyttelse og behandling af syge, sårede og skibbrudne.[54]

Permanent sanitetspersonel, der falder i modstanderens hænder, må kun **frihedsberøves** i det omfang og da kun så længe, krigsfangers antal, helbredstilstand og åndelige behov kræver det. Sanitetspersonel bliver ikke krigsfanger, men skal mindst nyde samme behandling som krigsfanger, så længe sanitetspersonellet er frihedsberøvet, og kan kun forpligtes til at udføre sine sanitetsfaglige og åndelige pligter til fordel for krigsfanger – fortrinsvis sådanne fra de væbnede styrker, som de selv tilhører.[55]

En fri sygehjælper skal ved frihedsberøvelse være at anse som krigsfange. Han skal under fangenskabet udøve sine sanitetsfaglige pligter i det omfang, der måtte være behov for det.[56] Hvis han ved frihedsberøvelsen er i færd med at udøve sin opgave som fri sygehjælper, skal modstanderen tillade, at den sanitetsfaglige opgave fuldføres, inden frihedsberøvelsen effektueres.[57]

3.3 Beskyttelsens bortfald for sanitetspersonel

Sanitetspersonel skal respekteres og beskyttes på betingelse af, at personellet ikke udfører aktivitet, der er til skade for modstanderen. Dette omfatter ikke den skadelige effekt, det kan siges at have for modstanderen, at sanitetspersonel bidrager til at opretholde egne styrkers kampkraft gennem medicinsk behandling og restitution.[58] Det er derfor afgørende at søge svar på hvilke handlinger, uden for det sanitetsfaglige virke, der kan siges at være skadelig for modstanderen.[59]

GK I bidrager med eksempler på forhold vedrørende sanitetsenheder, der **ikke kan anses for handlinger til skade for modstanderen**. Bestemmelsen antages også at være retningsgivende for handlinger udført af sanitetspersonel. Af størst relevans for

[53] GK I art. 12 og 15, TP I art. 16 og TP II art. 9, stk. 1 vedr. NIAC.
[54] TP I art. 16, stk. 2 og TP II art. 9, stk. 1 vedr. NIAC og SRS regel 26.
[55] GK I art. 28 og GK II art. 37.
[56] GK I art. 29.
[57] Reglerne om frihedsberøvelse gælder også i NIAC jf. TP II art. 9, stk. 1 if.
[58] GK I art. 21-22 forudsætningsvis.
[59] Gælder også i NIAC jf. SRS regler 25 og 27.

personellet er reglen om, at beskyttelsen ikke bortfalder, selvom sanitetspersonellet er bevæbnet med **lette, individuelle våben** til selvforsvar eller forsvar af syge, sårede og skibbrudne i sanitetspersonellets varetægt.[60] Med individuelt våben forstås våben, der traditionelt udleveres til og betjenes af enkeltmand, dvs. pistoler, rifler/karabiner og maskinpistoler og -geværer op til og med kaliber 7.62 mm.

Et klassisk eksempel på lovlig magtanvendelse er situationer, hvor tyve eller røvere forsøger at plyndre felthospitaler, eller hvor nogle ønsker at skaffe sig uberettiget adgang til patienter med henblik på voldsudøvelse, eller forsøg på at unddrage patienter den behandling, de har behov for. Der vil også kunne opstå situationer, hvor modstanderen i konflikten, i strid med den humanitære folkeret, retter angreb mod beskyttet sanitetspersonel. I sådanne tilfælde må sanitetspersonellet kunne forsvare sig selv og syge og sårede i personellets varetægt, uden at det påvirker beskyttelsen.

Modstanderen i konflikten må ikke angribe, men lovligt erobre sanitetsenheder og installationer. Sanitetspersonellet må derfor ikke anvende våben til at forhindre modstanderen i at erobre en sanitetsinstallation. Sker det alligevel, mister sanitetspersonellet sin beskyttelse umiddelbart.

Sanitetspersonellets direkte anvendelse af våben mod modstanderen i konflikten eller dennes militære mål, bortset fra selvforsvar, medfører tab af beskyttelse, ikke bare for det pågældende personel, men potentielt for hele sanitetsenheden. Det samme gør sig gældende for underretning af egne styrker om observationer af modstanderens bevægelser, eller videregivelse af den information sanitetspersonel måtte have opnået, da den pågældende overhørte en samtale mellem modstanderens syge eller sårede indlagt på fx et felthospital.

Også andre forhold vil kunne føre til bortfald af sanitetspersonellets beskyttelse som handlinger, der falder uden for det sanitetsfaglige virke, og som samtidigt er til skade for modstanderen. I denne forbindelse kræves ikke nogen direkte skadevirkning. Det er tilstrækkeligt, at skaden er af mere indirekte karakter.

> Forsvarets Auditørkorps undersøgte i 2012 to indbyrdes uafhængige sager fra DANCON/ISAF om feltpræster, der sådan som sagerne var oplyst, havde deltaget i forskellige aktiviteter, som tilsyneladende lå uden for det gejstlige virke, og som samtidigt var skadelige for modstanderen i konflikten. I et tilfælde havde en feltpræst kastet en improviseret sprængladning. I et andet tilfælde havde en feltpræst bistået med at løfte en kasse 12,7 mm ammunition op i en pansret mandskabsvogn. Begge sager illustrerer tilfælde, der overskrider grænserne for feltpræsters

[60] GK I art. 22(1) sammenholdt med TP I art. 13, stk. 2(a).

virke, og som indebærer, at de pågældende feltpræster mister deres konventionssikrede beskyttelse.[61]

Sanitetsenheders beskyttelse bortfalder ikke, før der er afgivet en **advarsel**. Hensynet bag denne regel er, at beskyttelsens bortfald indebærer potentielt omfattende konsekvenser, både for sanitetsenheden og for patienter under enhedens beskyttelse. Den afgivne advarsel skal desuden, hvor det er muligt, ledsages af en rimelig tidsfrist, inden for hvilken modstanderen efterlades mulighed for at rette op på den konventionsstridige adfærd eller at fjerne eventuelle misforståelser herom, samt at evakuere syge og sårede, inden enheden eventuelt angribes. **Denne regel gælder ikke for individuelt sanitetspersonel, der altså mister beskyttelsen umiddelbart, og derfor også kan angribes uden advarsel.**

Sanitetsenheder er af og til placeret i nærheden af militære enheder. I disse tilfælde er tilskyndelsen til at deltage i løsning af opgaver i lejren ofte en del af sanitetspersonellets hverdag. Sanitetspersonel vil kunne fremstå ukollegialt, når infanterikollegerne kommer udmattede tilbage til lejren fra en hel dags patrulje og derefter må gå direkte på vagt i lejren, hvor man selv som sanitetsperson ikke har haft noget sanitetsfagligt at lave hele dagen. Deltager sanitetspersonel i vagttjeneste ved militære enheder, udgør dette i sig selv en handling til skade for modstanderen. Det samme gør sig gældende, hvis aflastningen består i rengøring af våben eller anden vedligeholdelse af militært materiel. På den anden side vil en ekstra rengørings- eller madlavningstjans typisk falde under den tærskel, der kræver, at handlingen skal være skadelig for modstanderen.

Det er på denne baggrund væsentligt, at der udarbejdes retningslinjer for sanitetspersonellets virke, herunder om sanitetspersonellets opgaver og magtanvendelse. Reglerne må antages at gælde også i NIAC.

3.4 Særligt om gejstligt personel

Traditionen for at behandle gejstligt personel på lige fod med sanitetspersonellet går tilbage til det 17. århundrede og har siden da været knyttet ikke blot til sjælesorg for syge, sårede, døende og døde, men også til samtaler med raske soldater og gaster, der måtte føle et behov herfor. Gejstligt personel, der er medlem af de væbnede styrker, nyder **samme beskyttelse som sanitetspersonellet**, og på samme vilkår.[62] Beskyttelsen

[61] Forsvarets Auditørkorps årsberetning 2012 s. 78–79.
[62] Gælder også i NIAC jf. TP II art. 9 og SRS regel 27.

af gejstligt personel gælder også NIAC. Den funktionelle beskyttelse knytter sig blot her til præstens gejstlige virke på det sjælelige plan, snarere end det medicinske.

Som det gør sig gældende for sanitetspersonellet, kan effekten af den gejstliges indsats være fremmende for den militære indsats og dermed have en virkning, der er til skade for modstanderen. Dette medfører – heller ikke her – bortfald af beskyttelsen, så længe den gejstliges aktivitet holder sig inden for det område, der må siges at knytte sig til det gejstlige virke. Forsvaret har nærmere beskrevet rammerne, herunder de folkeretlige rammer for "den kirkelige betjening i forsvaret".[63]

Feltgudstjeneste i Afghanistan: Avisen.dk

4. Sanitetsenheder, sanitetstransporter og sanitetsmateriel

4.1 Særligt om sanitetsenheder

7.6. Sanitetsenheder skal til enhver tid respekteres og beskyttes. En sanitetsenhed må ikke gøres til genstand for angreb[64] eller anvendes i et forsøg på at skærme militære mål mod angreb fra modstanderen.[65] Sanitetsenheder skal så vidt muligt placeres, så lovlige angreb mod militære mål i nærheden ikke bringer sanitetsenheden i fare.[66] +NIAC[67]

Sanitetsenheder er anlæg og andre enheder, hvad enten de er civile eller militære, organiseret til formål, der udelukkende relaterer sig til eftersøgning, opsamling, transport, diagnose eller behandling af sårede, syge og skibbrudne eller med henblik på sygdomsforebyggelse. Eksempler er civile og militære hospitaler, lægeklinikker,

[63] FPS BST 492-1 om kirkelig betjening i forsvaret af 1. oktober 2011.
[64] TP I art. 12, stk. 1 og GK I art. 19 og ICC-Statutten art. 8 (2)(b) (ix)og (xxiv) samt (e)(ii) og (iv).
[65] TP I art. 12, stk. 4.
[66] GK I art. 19, TP I art. 12, stk. 4 og UN SG Bulletin section 9.3.
[67] TP II art. 11, stk. 2 samt SRS regel 28.

sundhedscentre, sanitetsdepoter eller blodtransfusionscentre, men kan også være afdelingsforbindepladser eller samlesteder for syge og sårede. En sanitetsenhed kan være mobil eller stationær, og den kan være midlertidig eller permanent.[68]
Forudsætningen for beskyttelse af **civile sanitetsenheder** er

- at de tilhører en af konfliktparterne, *eller*
- at enheden er anerkendt og autoriseret af konfliktpartens relevante myndigheder. Det vil typisk kunne være tilfældet for nationale røde kors-bevægelser eller andre ikke-statslige humanitære organisationer, der agerer på det sanitetsfaglige område. Der vil også kunne være tale om private hospitaler og lægeklinikker, *eller*
- at der er tale om sanitetsenheder, der af humanitære årsager er stillet til rådighed for en konfliktstat, af andre stater eller organisationer anerkendt og autoriseret i den stat, der stiller dem til rådighed.

Forpligtelsen til at respektere og beskytte sanitetsenheder indebærer først og fremmest en forpligtelse til at undlade at rette **fysisk angreb** mod enheden. På den anden side anerkendes det, at sanitetsenheder lovligt kan erobres af modstanderen. En erobringssituation vil fx kunne opstå, hvor en fast sanitetsenhed er blevet omringet af modstanderen under fremrykning eller for en mobil sanitetsenhed, hvor enheden evt. under forskydning falder i modstanderens varetægt.

Retten til erobring af sanitetsenheder, -transporter og -materiel er ikke reguleret i NIAC. Spørgsmålet er derfor folkeretligt uafklaret. Det forekommer imidlertid mest sammenhængende at stille samme krav til respekt for modstanderens sanitetsenheder i NIAC, hvorfor danske styrker skal anvende samme regelsæt i NIAC.[69]

Det kan derimod ikke antages, at den eller de statslige part(er) i en NIAC anerkender ikke-statslige organiserede væbnede grupper (OVG)´s adgang til erobring af sanitetsenheder. Dette indebærer imidlertid ikke, at den statslige parts sanitetspersonel må anvende våben imod OVG´s fremrykkende enheder.

Den konfliktpart, der har erobret en sanitetsenhed, skal tillade modstanderens sanitetspersonel at fortsætte behandlingen af indlagte patienter, indtil det er muligt og forsvarligt selv at overtage kontrollen med sanitetsenheden og de der indlagte patienter.[70]

Hermed understreges et andet aspekt af forpligtelsen til at respektere og beskytte sanitetsenheder; nemlig respekten for det sanitetsfaglige arbejde. I eksemplet ovenfor

[68] TP I art. 8 (e).
[69] Tillæg 7.2.
[70] GK I art. 19.

konkretiseres forpligtelsen ved, at sanitetsenheden gives frie hænder til at fortsætte behandling mv. af de syge og sårede, der befinder sig i enhedens varetægt på tidspunktet for erobringen. Forpligtelsen omfatter også, at man afholder sig fra at forhindre forsyninger i at nå frem til sanitetsenheder. En besættelsesmagt har videregående forpligtelser i denne henseende. Disse behandles i kapitel 11.

Den part, der gennemfører et angreb imod et militært mål, er for sin egen del forpligtet til at iagttage krav om målidentifikation (distinktion), proportionalitet og forsigtighedsforanstaltninger, men selv med disse regler vil han dog ikke i alle tilfælde være forhindret i at gennemføre angreb mod militære mål, der er placeret sammen med - eller i nærheden af - sanitetsenheder, der vil kunne påføres alvorlig skade i forbindelse med sådanne lovlige angreb.

Forpligtelsen til at undlade at angribe en sanitetsenhed omfatter altså ikke nogen absolut beskyttelse af sanitetsenheder mod skader, afledt af angreb mod militære mål i nærheden. Hvis en konfliktpart - efter behørig overvejelse - vælger at placere en sanitetsenhed i nærheden af militære enheder eller andre mål, udsættes sanitetsenheden, dens personel, og evt. indlagte patienter for fare. Samtidigt gælder det, at det er en krigsforbrydelse at forsøge at skærme militære mål bag de folkeretligt beskyttede, afmærkede sanitetsenheder. Det gælder, uanset om det sker i forbindelse med placering af sanitetsenheden nær ved militære mål eller ved bevidst placering af en militær enhed på en måde, der bringer sanitetsenheden imellem egne og modstanderens styrker med det formål at anvende den beskyttede sanitetsenhed som værn mod sådanne angreb. Den afgørende forskel på lovlige beslutninger om placering af sanitetsenheder i nærheden af visse militære mål og anvendelse af sanitetsenheder som skjold for militære mål er hensigten med en evt. samplacering. Det klare udgangspunkt forbliver imidlertid, at stater skal tilstræbe en vis afstand mellem militære mål og sanitetsenheder. Læs nærmere om militære mål i kapitel 8.

Sanitetsenheders beskyttelse bortfalder, hvis enheden anvendes til formål uden for dens sanitetsfaglige virke på en måde, så det er til skade for modstanderen. Konsekvensen af beskyttelsens bortfald er, at sanitetsenheden bliver et militært mål. Med baggrund i konsekvensens alvor, herunder for syge og sårede under behandling dér, skal en konfliktpart, der konstaterer en sådan anvendelse, afgive en advarsel med påbud om, så vidt muligt inden for en rimelig tidsfrist, at bringe den konventionsstridige adfærd til ophør, jf. også afsnittet om bortfald af beskyttelse for sanitetspersonel.[71]

[71] GK I art. 21 og TP II art. 11, stk. 2.

Der er heller ikke for sanitetsenheders vedkommende foretaget nogen opregning af aktiviteter, der vil kunne føre til bortfald af enhedens beskyttelse, men der findes en eksemplificering af omstændigheder, der **ikke fører til bortfald af beskyttelse**.[72]

Det medfører således ikke bortfald af sanitetsenhedens beskyttelse, at

1) enheden eller indretningen tilhørende personel er bevæbnet, og at det anvender våbnene i selvforsvar eller til forsvar for de sårede og syge, som befinder sig i dets varetægt, eller at
2) enheden eller indretningen i mangel af bevæbnede sygepassere beskyttes af en vagt eller af skildvagter eller af en eskorte, eller at
3) der i enheden eller indretningen findes håndvåben og ammunition, som er frataget de sårede og syge, og som endnu ikke er overgivet til rette tjenestegren, eller at
4) personel og materiel tilhørende dyrlægetjenesten findes i enheden eller indretningen uden at udgøre en integrerende del heraf, eller at
5) den humanitære virksomhed, der udøves af sanitære enheder og indretninger eller af disses personel, udstrækker sig til pleje af civile sårede eller syge

Vedrørende nr. 2 bemærkes, at sådanne vagter ikke må gå videre i deres magtanvendelse end bevæbnet sanitetspersonel, dvs. at magt alene kan anvendes til at forhindre eller stoppe uretmæssige angreb på enheden, og kan altså fx ikke anvendes til at forhindre modstanderens erobring. Sådanne vagter bliver krigsfanger, hvis de falder i modstanderens hænder fx i forbindelse med erobring af sanitetsenheden.

Bortset fra disse tilfælde medfører det beskyttelsens bortfald, hvis en sanitetsenhed anvendes som egentligt skjul for raske kombattanter. Det medfører derimod ikke beskyttelsens bortfald, at patienter modtager besøg fra raske kolleger. Sådanne besøg bør imidlertid begrænses, så sanitetsenhedens beskyttelse ikke bringes i fare som følge af en større mængde tilstedeværende kombattanter, der jo udgør lovlige militære mål, også når de er på sygebesøg.

Der er eksempler på, at hospitalers tage anvendes som platform for finskytter, observationsposter eller til brug for militært sende-/modtageudstyr. Sådan anvendelse fører til bortfald af enhedens beskyttelse, også selvom hospitalsledelsen ikke måtte være bekendt med en sådan aktivitet. Beskyttelsens bortfald forudsætter fortsat, at der ikke er rettet op på forholdet på trods af en advarsel, ledsaget af en rimelig frist for ophør af den konventionsstridige aktivitet.

Eksempel 7.3: En dansk sanitetsenhed befinder sig i nærheden af kamppladsen på lige fod med andre logistiske enheder. Der vil fra tid til anden komme oplysninger til sanitetsenhedens kendskab, som er værdifulde for danske væbnede styrkers forståelse af trusselsbilledet. I sådanne tilfælde antages det ikke at føre til bortfald af enhedens beskyttelse, hvis de

[72] GK I art. 22 og TP I art. 13 (for civile sanitetsenheders vedkommende).

oplysninger, der videregives, har betydning for sanitetsenhedens egen beskyttelse. Det kunne fx være information om nedgravning af *IED** eller udlægning af miner i nærheden af sanitetsenheden. Omvendt forholder det sig, hvis der er tale om egentlig indhentning, herunder videregivelse af oplysninger fra modstanderens sårede, indlagt i enheden. Hvis en patient således ønsker at meddele sig, skal vedkommende derfor henvises til at tale med en efterretningsofficer eller lignende.

4.2 Særligt om sanitetstransporter

En **sanitetstransport** er en hvilken som helst form for transportmiddel, hvad enten det er militært eller civilt, permanent eller midlertidigt, som udelukkende er anvist til sanitetstransport og under kontrol af en kompetent myndighed tilhørende en konfliktpart.[73]

Sanitetstransporter til lands benævnes "sanitetskøretøjer". Sanitetstransporter i luften benævnes "sanitetsluftfartøjer", og til søs har sanitetstransporter flere betegnelser, herunder hospitalsskibe, kystredningsfartøjer, sanitetsskibe og -fartøjer. Læs mere i kapitlerne 13 og 14 om særlige forhold til søs og i luften.

Generelt gælder principperne for beskyttelse af sanitetsenheder også for sanitetstransporter. Sanitetstransporter skal således respekteres og beskyttes på samme betingelser.

Når sanitetstransporter alligevel reguleres særskilt i folkeretten, skal det ses i sammenhæng med deres mobile og fleksible karakter.

7.7. Sanitetskøretøjer nyder beskyttelse på samme præmisser som mobile sanitetsenheder[74], herunder også om beskyttelsens bortfald, hvis de anvendes til ikke-sanitetsfaglige formål til skade for modstanderen. +NIAC[75]

<u>Eksempel 7.4 på anvendelse til et ikke-sanitetsfagligt formål til skade for modstanderen, som medfører bortfald af sanitetskøretøjets beskyttelse</u>
Under en patrulje er et sanitetskøretøj placeret på en bakkekam og har derfor favorable forhold at sende og modtage radiosignaler fra. En enhed ønsker at anvende sanitetskøretøjet som relæstation for kommunikation med kommandostationen om observationer i området. Hvis ønsket imødekommes, er anvendelsen et eksempel på, hvorledes et sanitetskøretøj kan anvendes til et ikke-sanitetsfagligt formål til skade for modstanderen, der vil medføre bortfald af sanitetskøretøjets beskyttelse.

[73] TP I art. 8 (g).
[74] GK I art. 35-36, TP I art. 21 og UN SG Bulletin section 9.5.
[75] TP II art. 11 og SRS regel 29.

Eksempel 7.5 på anvendelse til et ikke-sanitetsfagligt formål til skade for modstanderen, som kan medføre bortfald af sanitetskøretøjets beskyttelse
En vejsidebombe har ramt et dansk patruljekøretøj. Et sanitetskøretøj ankommer og personellet overtager den behandling, som patruljens frie sygehjælper har indledt. Da de tilskadekomne er bragt til sanitetskøretøjet eller evakueret i sanitetshelikopter, er der stadig plads i sanitetskøretøjet. Af det personel, der var til stede i patruljekøretøjet, da det blev ramt, er en alvorligt tilskadekommen evakueret af luftvejen, én har tilsyneladende overfladiske sår og én er tilsyneladende sluppet uden fysiske skader, men føler sig omtumlet og vil gerne med tilbage til patruljebasen hurtigst muligt. Han får lov til at køre med tilbage af sanitetsdelingsføreren, der er til stede på sanitetskøretøjet. Sanitetsdelingsføreren er berettiget til at transportere den omtumlede, danske soldat i sanitetstransporten, hvis hans beslutning bunder i den sanitetsfaglige vurdering, at den omtumlede soldat enten lider af sådanne psykiske kampskader, at han har behov for behandling, eller at han hellere må tage ham med, med henblik på en nærmere undersøgelse af den fysiske og psykiske helbredstilstand oven på den voldsomme hændelse. Vurderes det derimod, at den omtumlede soldat ikke kræver behandling, må han ikke transporteres i et sanitetskøretøj.

Erobres et sanitetskøretøj, kan køretøjet anvendes til ethvert formål.[76] Hvis køretøjet ønskes anvendt til andre formål end sanitetsrelaterede, skal afmærkning imidlertid fjernes forud herfor. Bemærkningerne om at udvise en vis tilbageholdenhed med konvertering af sanitetspersonel må dog også antages at gælde sanitetskøretøjer. Læs i kapitel 10.2.5 om anvendelse af modstanderens køretøjer efter erobring som krigsbytte.

Eksempel 7.6 på *ad hoc*-konvertering i strid med GK I
Et sanitetskøretøj af typen Piranha kører sammen med en infanterideling ud på løsning af en operativ opgave i væbnet konflikt. Det viser sig, at der ikke blev brug for sanitetstransporten, hvorimod en pansret mandskabsvogn fik en defekt med det resultat, at 6 infanterister nu mangler hjemtransport. Det ville her være fristende at anvende Piranhaen til hjemtransport af de 6 infanterister under behørig tildækning af det beskyttede emblem. En *ad hoc-konvertering* af den karakter, der skitseres i eksemplet ville være at strække reglerne for langt. Det ville derimod være i overensstemmelse med reglerne på området at ændre et sanitetskøretøjs status til infanterikøretøj som led i en overordnet, logistisk omprioritering.

Den konfliktpart, der netop har erobret et sanitetskøretøj, kan på tidspunktet for erobringen frit råde over det, herunder aftage det beskyttede emblem og anvende det som troppetransport eller lignende.

Modstanderen skal dog først sikre sig, at eventuelle patienter i køretøjet får den nødvendige pleje og behandling. I nogle tilfælde er føreren af køretøjet ikke sanitetspersonel. Sanitetstransportens beskyttelse påvirkes ikke deraf, men i tilfælde af sanitetskøretøjets erobring bliver denne at betragte som krigsfange, og jf. ovenfor også selvom den pågældende kører er tillagt status og behørigt afmærket som midlertidigt

[76] GK I art. 35, 2. led.

sanitetspersonel (fri sygehjælper).[77] Hvis køretøjet er afmærket med det beskyttede emblem på tidspunktet for erobringen, skal emblemet endvidere aftages eller tildækkes, hvis køretøjet ikke ønskes anvendt til sanitetsformål.

Sanitetskonvojer, som transporterer syge og sårede civile, skal respekteres og beskyttes og må ikke gøres til genstand for angreb.[78] De skal bære afmærkning med det beskyttede emblem med tilladelse fra den stat, de tilhører.

4.3 Særligt om materiel, der anvendes af sanitetsenheder

7.8. Materiel tilhørende de væbnede styrkers **mobile sanitetsenheder** skal, hvis de falder i modstanderens hænder, anvendes til pleje af syge og sårede.

Erobres materiel tilhørende de væbnede styrkers **faste sanitetsenheder** kan de frit anvendes til andet formål efter det almindelige princip om krigsbytte, med mindre det pågældende materiel mv. er påkrævet til sårede og syges pleje. Selvom sådant sanitetsmateriel måtte være påkrævet til pleje af sårede og syge kan militære chefer dog, i tilfælde af tvingende militær nødvendighed, beslutte at anvende det pågældende materiel mv. til andre formål under den forudsætning, at der forud herfor træffes foranstaltninger til fortsat pleje af og omsorg for patienter i den faste sanitetsenhed.[79]

+NIAC[80]

5. Identifikation af sanitetspersonel mv.

Parterne skal respektere og beskytte sanitetstjenesternes arbejde. Dette indebærer bl.a., at sanitetspersonel og -enheder ikke må angribes.[81] For sanitetspersonels vedkommende betyder det desuden, at det er forbudt at tage dem som krigsfanger. På samme måde gælder, som beskrevet ovenfor, en vis beskyttelse af den frie sygehjælper.

Forudsætningen for, at denne beskyttelse kan effektueres, er, at sanitetstjenesten kan identificeres. Afmærkning med det beskyttede emblem skal lette modstanderens

[77] GK I art. 25.
[78] GK IV art. 21, jf. art. 18.
[79] GK I art. 33 og UN SG Bulletin section 9.5.
[80] Tillæg 7.3.
[81] SRS regel 30.

identifikation af beskyttet personel, og det særlige id-kort skal lette identifikation af sanitetspersonel, der falder i modstanderens hænder.

Et id-kort kan være gået tabt eller en røde kors-afmærkning kan være aflagt. I sådanne tilfælde beholder personellet den folkeretlige beskyttelse som sanitetspersonel, selvom identifikationen af sanitetspersonellet kan være vanskelig for modstanderen, hvis ikke disse ydre kendetegn er til stede.

Sanitetstjenestens beskyttede emblemer og deres anvendelse

Stater har med vedtagelsen af Genèvekonventionerne bestemt, at de beskyttelsesmærker, der skal anvendes til afmærkning af sanitetstjenestens personel, materiel, transporter og enheder, er enten et rødt kors, en rød halvmåne, den røde løve og sol[82], eller/og en rød rombe (i daglig tale kaldet krystal),[83] alle på hvid baggrund. Israel har desuden ved tiltrædelsen af Genèvekonventionerne meddelt en reservation, hvorefter den røde sekstakkede Davidsstjerne anvendes på hvid baggrund i stedet.

I Danmark anvendes det røde kors, der siden 1864 har været anvendt og anerkendt som emblem til beskyttelse af sanitetstjenesten. I tillæg til de beskyttede emblemer er der med TP I vedtaget en række radiosignaler og audiovisuelle signaler til (valgfri) brug for sanitetstransporter og enheder i tilfælde, hvor sigtbarheden er dårlig.

Det er endvidere tilladt for de nationale Røde Kors-Selskaber at gøre brug af beskyttelsesmærkerne som indikation på organisationernes virke indenfor området såvel i fredstid som i væbnet konflikt i overensstemmelse med nærmere regulering i national ret.[84] ICRC og organisationens personel kan til enhver tid gøre brug af det røde kors på hvid bund.[85]

[82] GK. I art. 38, GK II art. 41 samt GK IV art. 18 og 20 og TP I art. 18 med annex 1.
[83] TP III.
[84] Cirkulæreskrivelse nr. 9738 af 21. marts 2002 til politi- og anklagemyndighed om røde kors mærket.
[85] GK I art. 44.

7.9. Sanitetspersonel har altid **ret** til at bære sanitetsafmærkning. Med mindre en dertil bemyndiget militær chef konkret har meddelt tilladelse til aflægning, har **sanitetspersonel** og **feltpræster** også pligt til at bære det beskyttede emblem i form af et hvidt armbind på venstre overarm med røde kors-afmærkning. +NIAC[86]

Armbindet skal bære et af den relevante myndighed i forsvaret påført stempel.

Personellets identitet og beskyttelse skal endvidere fremgå af det standardiserede id-kort, der skal udleveres til sanitetspersonel.[87] Retten til at bære det beskyttede emblem kan under ingen omstændigheder fratages sanitetspersonel, men der kan opstå helt exceptionelle situationer, hvor den militære chef, i Danmark på bataljonskampgruppeniveau eller derover, giver sanitetspersonel tilladelse til at undlade at bære røde kors-afmærkning.[88]

Eksempel 7.7 på undtagelsesvis tilladelse til aflægning af sanitetsafmærkning
Ved bl.a. danske styrker ved ISAF, Afghanistan, har det været fast praksis gennem en periode at anbefale sanitetspersonel at aflægge sanitetsafmærkningen. Anbefalingen har været motiveret af en række eksempler på, at modstanderen i konflikten, Taliban, ved en række lejligheder tilsyneladende har rettet angreb direkte imod sanitetskøretøjer og personel i strid med folkerettens regler på området. Under disse ekstraordinære omstændigheder har det været vurderingen, at såvel sanitetspersonellet som de syge og sårede, som personellet tager vare på, har været bedre beskyttet med kamuflering af køretøjers afmærkning og sanitetspersonellets aflæggelse af afmærkning.

Det danske forsvars anvendelse af det beskyttede emblem skal være undergivet myndighedskontrol. Beslutning om tilladelse til aflægning i ekstraordinære tilfælde eller kamuflering af transporter eller enheder skal træffes af den militære chef, der er udpeget hertil, og ikke af enkeltpersoner eller førere.

Også den **frie sygehjælper**, der er uddannet til, i påkommende tilfælde, at assistere ved opsamling, evakuering eller behandling, skal bære et hvidt armbind med rødt kors og myndighedsstempel, så længe den sanitetsfaglige bistand pågår.[89] Det røde kors skal på disse armbind være mindre end dem, der anvendes af det permanente sanitetspersonel. Den frie sygehjælper skal udstyres med et særligt id-kort, der angiver den pågældendes særlige status under eventuel frihedsberøvelse som krigsfange.

[86] TP II art. 12.
[87] GK I art. 40 og VFK BST 404-3 om id-kort i forsvaret.
[88] Se nærmere herom NATO STANAG 2931.
[89] GK I art. 41.

Civilt personel, der udelukkende beskæftiger sig med behandling af syge, sårede og skibbrudne, bør bære sanitetsafmærkning og civile id-kort med certificering af deres status i områder, hvor kamphandlinger finder sted eller sandsynligvis vil finde sted.[90]

Sanitetsenheder og sanitetstransporter tilkendegiver normalt deres beskyttede status ved at flage med det røde kors og/eller i form af fast afmærkning på bygninger og køretøjer mv. For sanitetsenheders vedkommende skal det beskyttede emblem så vidt muligt placeres på bygningers/teltes tage såvel som mure, så enhedens beskyttede status tydeligt kan ses såvel fra luften som fra landjorden.[91]

Fotokredit: forsvaret

Reglerne om sanitetsafmærkning udelukker ikke, at der samtidigt flages med Dannebrog eller i påkommende tilfælde med FN eller NATO-flag.

Forpligtelsen til at afmærke sanitetsenheder og sanitetstransporter er det klare udgangspunkt, men der stilles ikke noget absolut folkeretligt krav herom.[92]

Af hensyn til sanitetsarbejdets beskyttede status, og altså i sidste ende den beskyttelse, der tilkommer syge, sårede og skibbrudne, skal konfliktparter dog tilstræbe, at sanitetsenheder og sanitetstransporter afmærkes. Der bør derfor foreligge vægtige hensyn, hvis afmærkning undlades eller emblemet kamufleres eller tildækkes. Vægtige hensyn kunne foreligge i tilfælde, hvor militære enheder placeres sammen med sanitetsenheder eller transporter, og chefen af hensyn til operationssikkerheden ønsker tildækning af den iøjnefaldende afmærkning for ikke at afsløre enhedens placering. En anden situation, hvor det kunne overvejes at tildække eller undlade afmærkningen, kunne være situationer, hvor den militære chef ønsker at imødegå evt. tvivl om, hvorvidt beskyttede enheder eller køretøjer anvendes som skjold mod lovlige angreb.

[90] TP I art. 18, stk. 3 og TP I Annex 1, art. 1-3.
[91] GK I art. 42, jf. art. 39.
[92] Se formuleringen i TP I art. 18 overfor GK I art. 42, jf. art. 39.

Sanitetsmateriel bør afmærkes med det beskyttede emblem. Det er ikke altid muligt at foretage afmærkning af enkeltdele, men det må tilstræbes at afmærke emballagen.[93]

Fotokredit: forsvaret

Det er forbudt at misbruge de beskyttede emblemer til andet end afmærkning af sanitetspersonel, -materiel, -enheder og -transporter.[94] Læs mere herom i kapitel 10.2.3.

6. Døde

Der vil altid være stor og berettiget opmærksomhed på procedurerne for håndtering af danske faldne. Forsvaret har meget detaljerede bestemmelser for håndtering af sådanne tilfælde, hvor danske soldater omkommer i international tjeneste. Forsvarets bestemmelser og procedurer er etableret med baggrund i respekten for de soldater, der har måttet betale med deres liv for den sag, de har kæmpet for. Det er derfor vigtigt for forsvaret, at danske soldaters jordiske rester sikres, at ligsyn og evt. obduktion foretages af de rette myndigheder, og at eventuelle særlige omstændigheder omkring dødsfaldet undersøges.[95] Det er også vigtigt, at afdødes familiemedlemmer informeres om dødsfaldet, omstændighederne omkring det, og at begravelsen kan finde sted i Danmark på en måde, der stemmer overens med afdødes ønske. Forsvaret har tilrettelagt disse procedurer af respekt for den faldne og dennes efterladte.

De folkeretlige regler om døde og savnede personer bunder i denne respekt for den døde og i familiers behov for at kende deres slægtninges skæbne.

[93] GK I art. 39.
[94] GK I og GK II art. 44, TP II art. 12, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(vii) og militær straffelov § 36, stk. 1. UN SG Bulletin section 9.7.
[95] Se eks. Generalautirørens meddelelse 5/2007 og FSUBST 963-1.

6.1 Beskyttelse af døde

7.10. Konfliktparter skal i videst mulige omfang eftersøge de døde og forhindre, at de bliver skændet eller plyndret.[96] Reglerne gælder uden hensyn til afdødes nationalitet, og de gælder uanset, om der er tale om civile eller medlemmer af parternes væbnede styrker.[97] +NIAC[98]

Eftersøgning skal navnlig finde sted efter træfninger, og konfliktparter er forpligtede til at eftersøge døde, også af anden nationalitet på kamppladsen. Der er dog ikke pligt til at afsøge kamppladsen, hvis der er fortsatte kampe eller sikkerhedsrisici, eller hvis der ikke er personel til stede på landjorden.

Også civile, der måtte være omkommet som følge af kamphandlinger, skal, så vidt som militære hensyn tillader det, eftersøges og beskyttes mod plyndring og anden ligskænding.[99] Konfliktparterne tilskyndes endvidere til at indgå aftaler med hinanden om eftersøgningshold, sammensat til lejligheden med repræsentanter for begge parter. Disse hold skal eftersøge døde, herunder ikke mindst civile, efter kamphandlinger og evakuere eventuelle dødfundne. Sådanne hold skal respekteres af konfliktparterne under eftersøgningsarbejdet.[100]

6.2 Undersøgelse af døde

Lig skal **evakueres** for at kunne beskyttes mod plyndring eller anden ligskænding og for at kunne fastslå identitet og dødsårsag, der skal indgå i de oplysninger, der videreformidles til det *nationale oplysningskontor**. Før evakuering skal alle ligdele så vidt muligt indsamles på lige fod med effekter, der må antages at tilhøre afdøde. Også her er hensynet at sikre mod plyndring og anden ligskænding, men også at lette identifikationen af den omkomne.

Liget skal **undersøges** med henblik på konstatering af dødens indtræden inden begravelse, kremering eller udlevering. Efter danske regler kan denne handling formelt kun finde sted ved en læges mellemkomst, med mindre ligets tilstand er uforenelig med liv, fx fordi hovedet er skilt fra kroppen eller fordi traumerne efter en detonation eller lignende ikke efterlader tvivl om, at døden er indtruffet.[101] Der skal endvidere

[96] GK I art. 15 og GK II art. 18.
[97] GK IV art. 16.
[98] TP I art. 8 samt SRS regler 112 og 113.
[99] GK IV art. 16, 2. led.
[100] TP I art. 33, stk. 4.
[101] FSUBST 963-1 pkt. 2.5.3.1 som harmonerer med GK I art. 17 og GK II art. 20.

udstedes en dødsattest, som skal danne grundlag for de oplysninger, der videresendes til den afdødes tilhørsstat og videre til de efterladte.[102] En sådan dødsattest bør udfærdiges af lægeuddannet personel. Lægelige undersøgelser af døde civile eller modstanderens kombattanter kan antage det omfang, der er nødvendigt for at fastslå dødsmåden, eller for at afklare eventuelt mistænkelige omstændigheder omkring dødsfaldet.

Danmark er, som gennemgangen i kapitel 12 viser, underlagt **et skærpet ansvar for personer, der befinder sig i dansk varetægt.** En del af dette skærpede ansvar handler om at beskytte den frihedsberøvede, herunder dennes liv. Såvel reglerne om krigsfangers behandling[103] som reglerne om interneredes behandling[104]omfatter udvidede forpligtelser for stater i tilfælde, hvor dødsfald har fundet sted, mens afdøde har været i dansk varetægt.

Dør en frihedsberøvet i dansk varetægt, og er der mistanke om, at døden er indtruffet som følge af en anden persons handlinger eller undladelser, mens den pågældende har været i dansk varetægt, eller er dødsårsagen ukendt, skal der indledes en officiel undersøgelse heraf.[105] Undersøgelsen skal bl.a. omfatte vidneafhøringer, herunder af andre frihedsberøvede. En sådan undersøgelse må kunne omfatte nødvendige retsmedicinske undersøgelser af liget og nødvendige tekniske undersøgelser af afdødes ejendele.[106] Hvis sådanne undersøgelser fører til mistanke mod en eller flere personer, skal danske myndigheder træffe alle foranstaltninger for at sikre retsforfølgning.[107]

6.3 Identifikation og underretning

7.11. Konfliktparter skal indsamle tilgængelig information om døde og savnede og videreformidle sådan information til de efterladte gennem kilder etableret til formålet, herunder via nationale informationsbureauer og gravregistreringsmyndigheder.[108]

+NIAC[109]

Den information, der skal indsamles og videreformidles til det nationale informationsbureau, er

[102] GK I art. 17, GK II art. 20, GK III art. 120 og GK IV art. 129.
[103] GK III art. 120 og 121.
[104] GK IV art. 129-131.
[105] GK III art. 121 og GK IV art. 131.
[106] GK III art. 121 og GK IV art. 131.
[107] Se Militær straffelovs § 2, nr. 2.
[108] GK I art. 16 og GK II art. 19.
[109] TP II art. 8 og SRS regel 116.

1) Afdødes fulde navn
2) Tjenestenummer
3) Fødselsdato
4) Tilhørsstat
5) Oplysninger om tid, sted
6) Dødsårsag
7) Eventuelle andre oplysninger, der står opført på den afdødes identitetsmærke

GK III indeholder i tillæg IV en standardformular for meddelelse om krigsfangers dødsfald. I NIAC, der finder sted uden for Danmarks område, vil information af denne karakter i nogle tilfælde kunne formidles videre til territorialstatens myndigheder, der vil kunne videreformidle relevant information inden for rammerne af nationale regler.

For så vidt angår personidentifikationen vil den nødvendige information ofte fremgå af afdødes id-mærke og id-kort samt af andre personlige papirer eller insignia fundet på liget. Halvdelen af id-mærket skal aftages og fremsendes til det nationale informationsbureau på lige fod med de ovenfor nævnte oplysninger. Er id-mærket ikke tvedelt, skal det aftages i sin helhed og medsendes.[110] Sådanne konventionsbestemte kendetegn findes typisk ikke på MOVG. Her må identifikation søges på anden vis, herunder gennem eventuelle andre personlige papirer.

Folkeretten kræver det ikke, men det anbefales, at **fotodokumentation** anvendes med henblik på senere at kunne bidrage til at afklare eventuel tvivl om identitet eller dødsårsag mv. Fotografering af døde bør finde sted under kontrollerede former og altid i henhold til bestemmelser om fotodokumentation, fastsat af forsvaret. Offentliggørelse af optagelser af video eller fotodokumentation af døde vil - efter omstændighederne - kunne betragtes som et brud på GK I art. 15, der bl.a. indeholder et forbud mod ”dårlig behandling” af døde.

6.4 Den dødes ejendele og militært udstyr

7.12. Den afdødes ejendele og militære udrustning skal indsamles.[111] Militær udrustning, herunder militære dokumenter, våben, uniform mv. bliver statens ejendom ved opsamling som krigsbytte.[112] Intet dansk militært personel må tilegne sig afdødes private ejendele eller militære udrustning.[113] +NIAC[114]

[110] GK I art. 16 og GK II art. 19 og 20.
[111] GK I art. 16 og GK II art. 19.
[112] GK III art. 18 modsætningsvis.
[113] Militær straffelov § 38 om ligrøveri.
[114] TP II art. 4, stk. 2 (g) og 8, SRS regler 52, 113 og 114. Tillæg 7.4.

Afdødes ejendele, herunder breve, testamenter eller andre dokumenter af betydning for de pårørende, penge eller andet personligt af værdi, herunder affektionsværdi, skal indsamles og fremsendes til det nationale informationsbureau sammen med det halve id-mærke og fortegnelse over pakkens indhold. Læs om forbuddet mod plyndring i kapitel 10.2.7.

6.5 Begravelse

7.13. Afdøde skal begraves eller kremeres, så vidt muligt individuelt. Begravelse skal om muligt ske efter et ritual i overensstemmelse med den afdødes tro.[115] +NIAC[116]

I visse tilfælde tillader omstændighederne ikke en individuel begravelse i overensstemmelse med afdødes foretrukne riter mv. Det kan fx være tilfældet, hvor en mindre gruppe infanterister efter en træfning ikke har mulighed for at evakuere døde. Her kan **nødbegravelse** komme på tale. Også i disse tilfælde må gravene kunne genfindes og bør derfor afmærkes, så afdøde senere kan graves op med henblik på en egentlig begravelse. En sådan opgravning, der alene finder sted med henblik på at kunne gennemføre en egentlig, individuel begravelse, skal ikke betragtes som en exhumering i folkeretlig forstand, jf. nedenfor.

Kremering må kun ske, hvis det følger af afdødes religion, eller hvis det vurderes absolut nødvendigt af hensyn til hygiejnen. Dog skal afdødes eventuelle eget ønske om kremering tilgodeses i videst mulige omfang. Et sådant ønske kan komme til udtryk i skriftlige erklæringer, der findes på liget. Efter kremeringen skal den afdødes aske opbevares ved gravregistreringsmyndigheden, indtil det nærmere aftales med afdødes hjemland, hvorledes den videre skal behandles. Finder kremering sted, skal begrundelsen herfor påføres dødsattesten.[117]

Reglerne på dette område er primært til for at sikre en sømmelig behandling af afdøde, og sikre, at pårørende kan få vished om slægtningens skæbne. Reglerne udelukker derfor ikke, at **udlevering af lig** kan finde sted med henblik på, at den afdøde kan stedes til hvile af sine egne.[118] I tilfælde, hvor udlevering finder sted, bør dette dokumenteres. Udlevering kan finde sted til modstanderen i konflikten eller til afdødes familie. Er afdøde civil, kan udlevering finde sted til afdødes familie eller relevante,

[115] GK I art. 17.
[116] TP II art. 8 og SRS regel 115. Tillæg 7.5.
[117] GK I art. 17 og GK III art. 120, stk. 5.
[118] GK I art. 15-17 og GK II art. 18-21.

civile myndigheder. De ovenfor nævnte identifikationskrav er uafhængige af, om afdøde begraves, kremeres eller udleveres.

6.6 Grave og exhumering

7.14. Grave skal om muligt grupperes efter statsborgerforhold og vedligeholdes og afmærkes på passende måde, så de altid kan stedfæstes.[119]

For NIAC er forholdet alene reguleret i TP II art. 8 med en mere overordnet ordlyd. Betragtningen synes her at være, at der i NIAC typisk vil foreligge lovgivning i konfliktstaten, der opfylder sådanne grundlæggende krav til begravelse og gravfred mv.

Der skal senest ved konfliktens udbrud udpeges eller etableres en national gravregistreringsmyndighed, der er ansvarlig for registrering af gravsteder og opbevaring af afdødes jordiske rester, hvor kremering har fundet sted.

Konfliktstater tilskyndes desuden til, så hurtigt som omstændighederne tillader det, at indgå aftale med modstanderen om adgang for afdødes slægtninge til grave, vedligeholdelse af gravsteder, samt om hjemtagning af afdødes jordiske rester mv.[120]

I fravær af sådanne aftaler kan den stat, på hvis territorium gravstederne findes, tilbyde at lette returnering af afdødes jordiske rester til afdødes hjemland. Hvis hjemlandet ikke inden 5 år gør brug af et sådant tilbud, kan territorialstaten, efter behørig underretning af hjemlandet, behandle gravstederne efter reglerne i national ret om kirkegårde og gravsteder.[121]

Exhumering må kun finde sted i tilfælde beskrevet ovenfor om hjemsendelse eller gravsteders behandling efter national ret, eller, hvis exhumering vurderes nødvendigt af tungtvejende samfundshensyn af medicinske eller efterforskningsmæssige grunde. De jordiske rester skal altid behandles med respekt og hjemlandet skal underrettes om hensigten med at foretage exhumering og om det forventede sted for genbegravelsen.[122]

[119] GK I art. 17 og TP I art. 34, stk. 1.
[120] TP I art. 34, stk. 2.
[121] TP I art. 34, stk. 3.
[122] TP I art. 34, stk. 4.

7. Humanitære organisationers arbejde med syge, sårede, skibbrudne og døde

7.15. Det påhviler stater, selv i kontrollerede eller besatte områder, at tillade og respektere, at befolkningen eller frivillige nødhjælpsorganisationer af egen drift opsamler og plejer syge og sårede.[123] +NIAC[124]

Der vil i enhver væbnet konflikt være hjælpeorganisationer til stede i de konfliktramte lande. Nogle af disse organisationer, herunder de frivillige hjælpeorganisationer, bistår med opsamling, evakuering og behandling af syge og sårede eller med at genforene familier, der er blevet adskilt som følge af konflikten.

I konflikter sanktioneret af FN´s Sikkerhedsråd kan resolutioner mv. indeholde tekst om nødhjælpsorganisationers opgaveløsning og rammerne herfor. Hvis det er tilfældet, skal den humanitære folkerets regler på området folkeretligt fortolkes og forstås i lyset heraf.

Konfliktparterne har mulighed for at appellere til civilbefolkningen eller frivillige hjælpeorganisationer om at bistå med opsamling og behandling af syge og sårede. Hvis en konfliktpart benytter sig af denne mulighed, skal sådanne aktører, under militær ledelse, indrømmes de nødvendige rammer til at udføre deres arbejde.[125]

Ved belejrede eller omringede områder skal den kontrollerende konfliktpart bestræbe sig på at indgå lokale aftaler med modstanderen og evt. frivillige hjælpeorganisationer mv. så syge og sårede, gamle, børn og gravide kan modtage den hjælp, deres tilstand kræver.[126] Den humanitære folkeret indeholder endvidere regler om passage for nødhjælp til civilbefolkningen, genforening af adskilte familier mv.[127] Disse regler behandles nærmere i kapitel 6 om civile og civilbefolkningen.

8. Hospitalszoner

De stridende parter kan i fredstid eller efter konflikters udbrud vælge at oprette hospitalszoner med henblik på at forbedre rammerne for behandlingen af syge og sårede. GK IV bidrager med muligheden for, at også ældre, handicappede, børn under

[123] GK I art. 18 jf. art. 9 og TP I art. 17.
[124] TP II art. 18.
[125] TP II art. 18.
[126] GK IV art. 17.
[127] Se fx GK IV art. 23 og 26 og TP I art. 70, 71 og 74.

15 år og gravide kan omfattes af beskyttelsen.[128] Hospitalszoner kan oprettes på områder kontrolleret af den pågældende part, herunder også på besat område. Hospitalszoner har imidlertid ikke nogen juridisk bindende karakter, og dermed heller ikke nogen beskyttelse, ud over den beskyttelse, der knytter sig til de civile samt syge, sårede og skibbrudne, der måtte befinde sig i zonen.[129] Beskyttelsen kan konsolideres gennem modstanderens anerkendelse. Konfliktparterne tilskyndes derfor til at indgå nærmere aftale om den gensidige respekt for sådanne zoner. GK I stiller en aftaleskabelon til rådighed for parterne, og ICRC tilskyndes til at stå til rådighed for bistand med indgåelse af sådanne aftaler.[130] Læs mere i kapitel 6.6.2 om beskyttede zoner i den humanitære folkeret.

[128] GK IV art. 14.
[129] SRS regel 35.
[130] GK I art. 23 og GK IV art. 14.

Kapitelskitse

Denne skitse er udtryk for en opsummering af de væsentligste regler på området. For et mere fyldestgørende overblik over reglerne henvises til kapitelteksten. De her skitserede regler må – bortset fra lb.nr.18 - antages at gælde såvel i IAC som i NIAC.

Syge, sårede og skibbrudne

1. Opsamle og undersøge: Alle forholdsregler skal tages til at opsamle og undersøge sårede, syge og skibbrudne, til at beskytte dem mod plyndring og dårlig behandling.

2. Respekt og beskyttelse: Enhver, der er syg, såret eller skibbruden, og som afstår fra enhver fjendtlig handling, skal respekteres og beskyttes under alle forhold. De skal behandles humant og skal i videst mulige omfang, og hurtigst muligt, modtage den lægelige pleje og behandling, som deres tilstand kræver.

3. Ligebehandling: Den behandling, der ydes, må ikke være mindre gunstig på grund af køn, race, nationalitet, religion, politisk anskuelse eller noget som helst andet lignende forhold. Kun tvingende lægelige grunde kan berettige en til fortrinsstilling med hensyn til behandlingens rækkefølge.

4. Lægefaglig behandling: Der stilles særlige krav til den lægefaglige behandling af syge, sårede og skibbrudne, herunder navnlig for personer i dansk varetægt.

5. Identifikation af syge, sårede og skibbrudne: De stridende parter skal i hvert enkelt tilfælde, snarest muligt, optegne alle nærmere omstændigheder, der kan bidrage til at identificere sådanne af modstanderens syge, sårede, skibbrudne og døde, der er faldet i deres varetægt.

Sanitetspersonellet

6. Alt sanitetspersonel skal respekteres og beskyttes. Beskyttelsen bortfalder kun, hvis personellet udfører aktivitet udenfor deres sanitetsfaglige virke, som er til skade for modstanderen. Den fri sygehjælper skal respekteres og beskyttes i det omfang, denne faktisk udfører disse pligter.

7. Sanitetspersonel har ret til at bære sanitetsafmærkning. Med mindre en dertil bemyndiget militær chef har meddelt tilladelse til aflægning, har sanitetspersonel og feltpræster også pligt til at bære det beskyttede emblem i form af et hvidt armbind på venstre overarm med røde kors-afmærkning.

Sanitetsenheder, sanitetstransporter og sanitetsmateriel

8. Sanitetsenheder skal til enhver tid respekteres og beskyttes. En sanitetsenhed må ikke gøres til genstand for angreb med mindre enheden anvendes til aktivitet uden for det sanitetsfaglige virke, og som er til skade for modstanderen. Beskyttelsen bortfalder da først, hvis en advarsel ikke har ført til ophør af den skadelige aktivitet. En sådan advarsel skal, om muligt, ledsages af en rimelig tidsfrist.

9. Sanitetsenheder må ikke anvendes i et forsøg på at skærme militære mål mod angreb. Sanitetsenheder skal så vidt muligt placeres, så lovlige angreb mod militære mål i nærheden ikke bringer sanitetsenheden i fare.

10. Sanitetskøretøjer nyder beskyttelse på samme præmisser som mobile sanitetsenheder, herunder også om beskyttelsens bortfald, hvis de anvendes til ikke-sanitetsfaglige formål til skade for modstanderen.

11. Sanitetsenheder og sanitetskøretøjer tilkendegiver normalt deres beskyttede status ved at flage med det røde kors og/eller i form af fast afmærkning på bygninger og køretøjer mv.

12. Sanitetsmateriel tilhørende de væbnede styrkers mobile sanitetsenheder skal, hvis de falder i modstanderens hænder, anvendes til pleje af syge og sårede. Sådant materiel bør derfor afmærkes med det røde kors.

13. Det er forbudt at misbruge de beskyttede emblemer til andet end afmærkning af sanitetspersonel, -materiel, -enheder og -transporter.

Døde

14. Konfliktparter skal i videst mulige omfang eftersøge de døde og forhindre, at de bliver skændet eller plyndret. Reglerne gælder uden hensyn til afdødes nationalitet, og de gælder uanset, om der er tale om civile eller medlemmer af parternes væbnede styrker.

15. Konfliktparter skal indsamle tilgængelig information om døde og savnede og videreformidle sådan information til de efterladte gennem kilder etableret til formålet, herunder via nationale informationsbureauer og gravregistreringsmyndigheder.

16. Den afdødes ejendele og militære udrustning skal indsamles. Militær udrustning, herunder militære dokumenter, våben, uniform mv. bliver statens ejendom ved opsamling som krigsbytte. Intet dansk militært personel må tilegne sig afdødes private ejendele eller militære udrustning.

17. Afdøde skal begraves eller kremeres, så vidt muligt individuelt. Begravelse skal om muligt ske efter et ritual i overensstemmelse med den afdødes tro.

18. Grave skal om muligt grupperes efter statsborgerforhold og vedligeholdes og afmærkes på passende måde, så de altid kan stedfæstes.

Befolkningen og de frivillige nødhjælpsorganisationer

19. Det påhviler stater, selv i kontrollerede eller besatte områder, at tillade og respektere, at befolkningen eller frivillige nødhjælpsorganisationer af egen drift opsamler og plejer syge og sårede.

Kapitel 8
Militære mål

Om angreb på militære mål og begrænsning af kollaterale skader

1. Indledning

Et angreb er alene lovligt

- Når det er rettet mod et militært mål, og
- når de kollaterale skader, der må påregnes, ikke står i åbenbart misforhold til den forventede konkrete og direkte militære fordel, og når sådanne skader i øvrigt begrænser sig til det praktisk mindst mulige

De regler og forpligtelser, der gennemgås i dette kapitel, hører til blandt de mest centrale i den humanitære folkeret. Formålet med reglerne er at koncentrere kamphandlingerne om militære mål og at begrænse skadevirkningerne af en væbnet konflikt.

Samlet set udgør reglerne om militære mål et moderne og nuanceret folkeretligt fundament for gennemførelsen af militære angreb. Det gælder både, når konflikten udkæmpes med traditionelle midler og med moderne teknologi, og uanset om det er i IAC eller NIAC. Derfor er et indgående kendskab til disse regler afgørende for opgaveløsningen i et moderne forsvar.

For IACs vedkommende er reglerne om militære mål i dag i stor udstrækning traktatfæstet i TP I fra 1977. De er udviklet over tid og suppleres af folkeretlig sædvane.[1] Forpligtelsernes konkrete formuleringer i dette kapitel er præciseret i forhold til de formuleringer, der kan findes i TP I's originalversioner og danske oversættelse.

TP I's regler om militære mål og gennemførelse af angreb er i vid udstrækning udtryk for **sædvaneret** i **både** IAC og NIAC. I dette kapitel er reglerne beskrevet således, at de alle kan og skal anvendes af danske væbnede styrker i begge konflikttyper.

[1] Fx SRS.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlet indledes i dette afsnit **(afsnit 1)** med en kort afgrænsning, herunder baggrunden for kapitlets forpligtelser og deres anvendelsesområde.

Dernæst beskriver **afsnittene 2-4** de nærmere regler for, hvordan militære styrker lovligt planlægger og træffer beslutning om angreb. Disse afsnit er uløseligt bundet til hinanden: et angreb er alene lovligt, når det er rettet mod militære mål (afsnit 2), når der er foretaget en proportionalitetsafvejning og minimering af kollaterale skader (afsnit 3) og når der er gjort tilstrækkeligt til at verificere oplysningerne, og graden af overbevisning er tilfredsstillende (afsnit 4).

Afsnit 5 behandler forpligtelsen til at afbryde angreb i tilfælde, hvor det bliver åbenbart, at det er ulovligt. Denne forpligtelse er relevant for tiden efter, at planlægningen er afsluttet og der er truffet beslutning om et angreb.

Figur 8.1
Skitserer folkerettens relevans på de forskellige stadier af planlægnings- og beslutningsfasen for angreb, samt for tiden efter befaling/afgivelse af ordrer.

Bortset fra trin 1 og 2, der alene gennemgår kriterierne for identifikation af *objekter* som militære mål, kan modellen bruges til at illustrere folkerettens indvirkning for processerne i forbindelse med militære angreb mod alle typer militære mål. De særlige kriterier, der gælder for, hvornår *individer* bliver militære mål, er særskilt behandlet i kapitlerne 5, 7 og 12.

De folkeretlige krav til verifikation og til graden af overbevisning for individers og objekters status skal overholdes i alle faser. Læs mere herom i afsnit 4.

I figurens højre side henvises til kapitlets nærmere behandling af de enkelte elementer.

LOVLIGE ANGREB PÅ OBJEKTER

PLANLÆGNINGSFASEN

Trin 1 HVAD PÅTÆNKES ANGREBET?

Identificer og afgræns objekter.

afs. 2.1.1.

Trin 2 UDGØR OBJEKTET ET MILITÆRT MÅL?

Første kriterium:
Objektet udgør et **egentligt bidrag** til modstanderens militære aktion i kraft af enten sin natur, anvendelse, sit formål eller sin beliggenhed.

Andet kriterium:
Den hele eller delvise ødelæggelse, erobring eller neutralisering af objektet afføder en **klar militær fordel**.

§

afs. 2.3.1.
afs. 2.3.2.

Trin 3 HVILKE KOLLATERALE SKADER KAN PÅREGNES?

Identificér beskyttede individer og objekter i målområdet og beregn kollaterale skader.

afs. 3.1.
afs. 3.2.

Trin 4 ER DE PÅREGNEDE KOLLATERALE SKADER LOVLIGE?

Første kriterium:
Påregnelige kollaterale skader må under ingen omstændigheder stå i **åbenbart misforhold** til den forventede **konkrete og direkte militære fordel.**

Andet kriterium:
Påregnelige kollaterale skader skal i øvrigt **altid søges undgået eller begrænset** til det praktisk mindst mulige.

§

afs. 3.3.
afs. 3.4.

TIDEN EFTER AFGIVELSE AF BEFALING ELLER ORDRE

ANGREBET KAN IVÆRKSÆTTES, MEN:

afs. 5.

Afbryd angrebet, hvis det i tiden efter afgivelse af befaling bliver åbenbart:

- at målet ikke er militært.
- at målet er undergivet udvidet beskyttelse, eller
- at angrebet må forventes at forårsage kollaterale skader, som står i åbentbart misforhold til den forventede konkrete og direkte militære fordel.

1.2 Kapitlets afgrænsning til andre kapitler

De forpligtelser, der gennemgås i dette kapitel, udspringer især af den humanitære folkerets principper om distinktion, militær nødvendighed og proportionalitet. Der er også en tæt sammenhæng med forpligtelser i andre dele af manualen. Det gælder navnlig kapitel 4, der beskriver overordnede principper og normer, kapitel 6 om beskyttelse af civile mv., og hvor bl.a. forsigtighedsforanstaltninger mod virkningerne af angreb behandles nærmere, samt kapitel 10 om ulovlige metoder, herunder forbuddet mod vilkårlige angreb mv. Kapitlet grænser endvidere til kapitel 15 i passager med beskrivelse af personellets potentielle ansvar for overtrædelse af reglerne, jf. umiddelbart nedenfor i afsnit 1.4.2.

1.3 Menneskerettighedernes relevans for dette kapitel

Den humanitære folkeret behandler reglerne om angreb på militære mål og lovligheden af kollaterale skader relativt udførligt. Selvom menneskerettighederne omfatter konkrete rettigheder, der kan være relevante, når militære mål udpeges og angribes (herunder retten til liv og retten til privatliv), vil det i udgangspunktet være den humanitære folkerets særlige regulering af området, der finder anvendelse. Læs mere om menneskerettigheder i væbnet konflikt i kapitel 3.4.4.

I tilfælde, hvor begge regelsæt indeholder relevant regulering, vil der i menneskerettighederne således ofte være tale om regler, der er indholdsmæssigt forenelige med den humanitære folkeret. De konkrete forpligtelser i dette kapitel tager derfor alene afsæt i den humanitære folkeret.

1.4 Reglernes anvendelse

1.4.1 Hvor finder forpligtelserne i dette kapitel anvendelse?

8.1. Forpligtelser, der gennemgås i dette kapitel, finder anvendelse på enhver operation, der, uanset om den gennemføres fra land, fra søen eller fra luften,

- er rettet imod mål på land, eller
- som har indvirkning på beskyttede individer eller beskyttede objekter til lands[2]

+ NIAC[3]

Danske væbnede styrker skal anvende de forpligtelser, der beskrives i dette kapitel, under **både** IAC og NIAC.[4]

> Eksempel 8.1. på operation, der ikke er rettet imod mål på land, men som kan have indvirkning på civile til lands:
> Nedskydning af fjendtlige fly over bymæssig bebyggelse eller angreb på orlogsfartøjer i civile havne, hvor der også kan ske skade på civile eller nærliggende konstruktioner på land.

De regler, der gælder for angreb mod mål i luften eller til søs, og som ikke har indvirkning på beskyttede individer eller beskyttede objekter til lands, behandles i kapitel 13 om luftoperationer og kapitel 14.1. om maritime operationer.

Computer Network Operations (*CNO**) er ligeledes omfattet af kapitlet. Hvor det forekommer særligt relevant, er der indføjet tekst og eksempler samt påført referencer fra Tallin-manualen om folkeret i cyberkrigsførelse (CWM).

Som nævnt i kapitel 3.3.10, udgør *CNO** en type af militære, væbnede operationer, der finder sted i et helt særligt miljø, nemlig cyberspace. Selvom *CNO** ikke skal vurderes i et vakuum i forhold til evt. samtidige eller umiddelbart efterfølgende konventionelle militære operationer, så skal danske væbnede styrker, der arbejder med cyberkapaciteter være særligt opmærksomme på den humanitære folkerets indvirkning på anvendelsen af sådanne kapaciteter. Dette gælder navnlig, når de anvendes, så de udgør angreb i humanitær folkeretlig forstand, jf. afsnit 2 nedenfor, men også hvor resultaterne af fx Computer Network Exploitation-operationer (*CNE**) måtte kunne bidrage til det danske forsvars procedurer for identifikation og udpegning af mål.

---

[2] TP I art. 49 (3). Tillæg 8.1.

[3] Om forpligtelsernes anvendelse i NIAC, se indledende tekst ovenfor, samt referencer i fodnoterne til de fortløbende NIAC-markeringer nedenfor.

[4] Om forpligtelsernes anvendelse i NIAC, se indledende tekst ovenfor, samt referencer i fodnoterne til de fortløbende NIAC-markeringer nedenfor.

1.4.2 Hvem er forpligtelserne i dette kapitel relevante for?

Forpligtelsen, der behandles i afsnit 2, gælder for enhver, der planlægger, træffer beslutning om eller gennemfører et angreb.

Forpligtelserne, der behandles i afsnit 3 og 4, vedrører hovedsageligt planlægningen af og beslutningen om at gennemføre et angreb. I en dansk kontekst gælder disse forpligtelser for **enhver person**, der formelt eller faktisk indgår i planlægnings- og beslutningsprocessen, herunder med rådgivning, uanset organisatorisk indplacering.[5] I praksis omfattes især styrkechefen, den militære beslutningstager, operations- og efterretningsofficerer og rådgivere, herunder den militærjuridiske rådgiver (MJUR).

> Eksempler på personel omfattet af forpligtelserne i afsnit 3.- 4:
> Eksempel 8.2a: Under planlægning af militære operationer omfattes typisk personel i stabe, herunder især styrkechefen og stabschefen, operations- og efterretningsofficererne, red card-holders, senior national representatives (SNR), MJUR samt det personel, der indgår i informationsindhentningen. Styrkechefen og/eller stabschefen kan bl.a. sørge for, at elementer som proportionalitet indgår som en del af direktivgivningen, når opgaven stilles til staben. Styrkechefen og/eller stabschefen har desuden det overordnede ansvar som chefer, herunder et kommandoansvar, for at disponere ressourcer korrekt og i en vis udstrækning at holde tilsyn med, at underordnet personel har efterlevet de folkeretlige forpligtelser (om kommandoansvar, se kapitel 15.4.5.3).
>
> Eksempel 8.2b: Ved angreb, hvor der ikke er tid til egentlig planlægning, kan det forpligtede personel eksempelvis være vagthavende officer ved *tactical operations center* (*TOC)** og det personel, der er involveret i at indhente information og forberede efterretningsgrundlaget.
>
> Eksempel 8.2c: Ved påkaldelse af *close air support (CAS)** og i rene selvforsvarssituationer vil det i højere grad end ellers involvere personel på lavere niveauer. Forpligtelserne har derfor også betydning for infanterigruppen og endda for enkeltmand, når denne beslutter at reagere i selvforsvar.

Der er forskel på den nærmere karakter af det individuelle ansvar; den enkelte kan naturligvis ikke holdes ansvarlig for hele verifikationsprocessen, vurderingen af efterretningsgrundlaget osv., men alene for den del af opgaveløsningen, der tilkommer den pågældende. Dette gælder, uanset om vedkommende indgår i en dansk eller en udenlandsk ledet stab.

Forpligtelsen i afsnit 5 vedrører udførelsen af angreb og vedrører **primært personel, der udfører et angreb**. Afsnittet beskriver endvidere nogle mere afledte pligter, der retter sig mod den samme personkreds, som omfattet af afsnit 3-4, samt enhver, der

[5] TP I art. 57 (2), litra a.

ved egne observationer eller via informationer eller efterretninger får kendskab til forhold, der åbenbart giver anledning til at betvivle et angrebs lovlighed.

Eksempel 8.3. på personel omfattet af forpligtelserne i afsnit 5:
Der vil her typisk være tale om førere for enheder, personel, der deltager i angrebet, operatøren af et våbensystem eller af en *UAV** med rekognosceringsudstyr, piloter, skytter, *CIMIC**-personel, der måtte få nye informationer osv.

1.4.3 Særlige aspekter ved koalitionsoperationer

Danske enheder bliver jævnligt pålagt at gennemføre angreb, som helt eller delvist er planlagt af udenlandske styrker. I sådanne situationer vil udenlandske stabe have forestået de folkeretlige og efterretningsmæssige vurderinger, som er af afgørende betydning for angrebets lovlighed.

Chefer eller førere for sådanne enheder **skal** bedømme, om de vurderinger, som den udenlandske stab har foretaget, lever op til Danmarks folkeretlige forpligtelser, sådan som de er beskrevet i denne manual, eller om der bør være selvstændig dansk stillingtagen til hele eller dele af beslutningsgrundlaget.

Eksempler på niveauer, hvor sådanne vurderinger skal ske:
Eksempel 8.4a: Overvejelser på det strategiske plan forud for deployering (fx overvejelser om styrkebidragslandenes individuelle folkeretlige forpligtelser mv. om hvorvidt danske væbnede styrker skal udstyres med forbehold, med særlige mandater eller rådgivningskompetencer, som fx MJUR osv.).

Eksempel 8.4b: Det kan også være overvejelser ved den indsatte danske enhed: Danske enheder skal overveje, hvorvidt pålagte opgaver er i overensstemmelse med danske folkeretlige forpligtelser. Afhængigt af den konkrete mission vil der i nogle situationer i vid udstrækning ikke skulle sættes spørgsmålstegn ved den pålagte opgaves lovlighed. I sådanne situationer vil opgaven kunne gennemføres uden særskilt dansk vurdering. I andre situationer kan det være nødvendigt at underkaste det juridiske eller operative grundlag for opgaven en særskilt dansk vurdering. Hvorvidt dette er nødvendigt, vil afhænge af det nationale mandat, forudgående kendskab til samarbejdspartneres forskelligheder, konkrete erfaringer i missionen osv.

Afgørende er, hvorvidt danske beslutningstagere har eller burde have kendskab til, at opgaver, pålagt af udenlandske enheder, ud fra et dansk perspektiv bygger på et **fejlagtigt eller ligefrem ulovligt** grundlag. I givet fald bør der gennemføres en dansk vurdering af beslutningsgrundlaget.

Samarbejdspartneres vilje eller mangel på samme til at udlevere de oplysninger, der er nødvendige for en dansk vurdering, ændrer ikke på dette. Efter omstændighederne vil

det være tilstrækkeligt med et indblik i, hvilke typer oplysninger samarbejdspartneren har baseret sine vurderinger på.

Tilsvarende gælder for efterretninger, som en dansk enhed får fra udenlandske samarbejdspartnere til brug for enhedens planlægning af et angreb. Dansk personel skal her vurdere, om sådanne efterretninger uden videre kan anvendes i enhedens planlægning, eller om disse bør verificeres nærmere.

2. Angreb på militære mål

8.2. Angreb skal strengt begrænses til militære mål[6] + NIAC[7]

Brugen af ordet *strengt* understreger reglens ufravigelighed og hænger uløseligt sammen med distinktionsprincippet. Folkeretten indeholder ingen pligt til at anvende det mindst indgribende eller mindst skadende middel mod et militært mål (på engelsk *"military objective"*). Såfremt folkerettens øvrige krav er opfyldt for at et militært mål lovligt kan angribes (herunder om lovligheden af kollaterale skader), må militære mål således ikke blot uskadeliggøres; de må **nedkæmpes**.

Såfremt dele af et militært mål også har væsentlig civil betydning, **bør danske væbnede styrker yderligere begrænse skadevirkningen** til den del af målet, der har militær interesse, når det er forsvarligt for egne styrker.[8] Dette kan fx være tilfældet, når valget af våben tillader det.

Ethvert militært mål kan angribes på konfliktparternes territorier, uanset om der allerede pågår kamphandlinger i området. I NIAC, herunder transnationale NIAC, kan militære mål alene angribes på konfliktstatens territorium. Læs mere om konflikters geografiske udstrækning i kapitel 2.3.5.

2.1 Hvad er et "angreb"?

Angreb beskrives i **TP I** som "… en voldelig handling rettet mod modstanderen, hvad enten den er offensiv eller defensiv".[9]

[6] TP I art. 52, stk. 2, SRS regel 1 og 7. Se også ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (a) (i), (iii) og (iv), art. 8 (2) (b) (i), (ii), (iii), (v), (ix), (xi), og (xxiv).
[7] SRS regel 1 og 7. Se også ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (c) (i) og art. 8 (2) (e) (i), (ii), (iii), (iv), (ix) og (xii).
[8] Tillæg 8.2.
[9] TP I art. 49, stk. 1.

”Angreb” har som folkeretligt begreb en anden betydning end den, der normalt forbindes med ordet i militære doktriner. I folkeretlig forstand **forstås det som en handling, der forvolder skade**. Det er således *konsekvenserne* af en handling, der karakteriserer den som et angreb.

Hvad **individer** angår, omfatter begrebet **skade** personskade, sygdom eller død.

Hvad skade på **objekter** angår, omfattes enhver fysisk beskadigelse. Begrebet omfatter derimod ikke *midlertidig ubrugeliggørelse** og anden uskadeliggørelse, der ikke indebærer en fysisk skade (fx digital ”frysning” af et kommunikationsstyresystem). Den humanitære folkerets objektsbegreb er beskrevet straks nedenfor i underafsnit 2.1.1.

Folkeretten beskriver ikke klart, hvordan man skal skelne mellem angreb og **andre ødelæggelser**, som eksempelvis markskader, der er begrænsede, men som militært er tvingende nødvendige. Sådanne andre nødvendige ødelæggelser er beskrevet i kap. 10. 2.9.

> Eksempel 8.5 på typiske angrebshandlinger:
> Direkte eller indirekte beskydning af fjendtlige kampstillinger.

Det er imidlertid **ikke afgørende, om handlingen i sig selv indebærer voldsanvendelse**, eller om den i det hele taget er konventionelt kinetisk.

Dette indebærer bl.a., at også netværksbaserede aktiviteter skal anses for angreb i den humanitære folkerets forstand, hvis de som konsekvens forvolder fysisk skade.[10] Dette gælder, uanset om de doktrinært kategoriseres som *CNA** eller som *CNO** i bredere forstand.

> Eksempel 8.6. på angreb ved ikke-kinetisk handling:
> En *CNO**-enhed hacker sig ind på modstanderens *C4IS** systemservere med henblik på at slå den termostatisk styrede ventilation for serverne fra. Handlingen udgør et angreb, fordi den er skadeforvoldende, idet serverne beskadiges fysisk ved overophedning.

Det er også uden betydning, om den konkrete skadeforvoldende handling sker som led i en offensiv, defensiv eller forudsætningsskabende operation.

Handlingen skal som udgangspunkt være rettet mod modstanderen, men en skadeforvoldende handling udgør et angreb, uanset om selve skaden – lovligt eller ulovligt - påføres militære mål, beskyttede individer eller objekter.

> Eksempler på angreb, hvor skadeforvoldelsen ikke påføres det egentlige mål:

[10] CWM regel 30.

Eksempel 8.7: Dette vil typisk være skader, der påføres civile individer eller objekter. Fx er hacking mod en dæmnings software, der ændrer ved programmeringen, hvorved potentielt ødelæggende vandmasser frigøres, eller mod et vandværks software, hvorved drikkevand og spildevand sammenblandes, eksempler på angreb, hvor skadeforvoldelsen ikke rammer det militære mål.

2.1.1 Hvad er et "objekt" i humanitær folkeretlig forstand?

Mens ordet "individ" næppe kræver yderligere forklaring, er det nødvendigt at beskrive den humanitære folkerets betydning af begrebet "objekt".

Objekter kan i den humanitære folkerets forstand bl.a. udgøres af mindre genstande, større terrængenstande, områder (som kan udgøre *punktmål** eller *flademål**), dyr (levende som døde) samt lig. (Digital) data udgør derimod som udgangspunkt ikke et objekt.[11]

Vurderingen af, hvornår der reelt er tale om **ét eller flere objekter**, vil jævnligt skulle baseres på et skøn, fx om, hvorvidt et landområde eller en bygningskonstruktion naturligt lader sig opdele i flere objekter.

Eksempel 8.8. på større uopdelelige landområder:
Landområder skal være sammenhængende, og deres størrelse skal helst være afgrænset til det areal, der netop vil udgøre et bidrag til modstanderens militære aktion for at kunne udgøre selvstændige objekter. Dvs. at kun områder, der ikke naturligt lader sig opdele i særskilte områder, kan anses for ét samlet objekt. Et mindre skovområde eller et bjergpas er eksempler på områder, der typisk kan anses for uopdelelige objekter, der efter omstændighederne i sin helhed kan udgøre et militært mål.

Tilsvarende gælder for bygningskonstruktioner. Mens en mindre bygning ofte nemt vil kunne anses som et samlet objekt, er dette langt fra altid tilfældet, når der er tale om bygningskomplekser eller fysisk sammenhængende bygningsmasser. For at bygningskomplekser eller bygningsmasser skal kunne anses for samlede objekter, gælder derfor bl.a., at det ikke praktisk lader sig behandle som flere særskilte objekter.

Elementer, der kan spille ind i denne vurdering, er eksempelvis den konstruktionsmæssige sammenhæng mellem de enkelte dele af objektet/objekterne, det samlede objekts størrelse og de operative muligheder for at behandle objektet som særskilte objekter.

[11] CWM regel 38.

Eksempler 8.9a på bygningskonstruktioner, der ikke kan opdeles:
Broer består af flere komponenter. Hængebroer er eksempelvis sammensat af pyloner, kabler, dæk osv. Moderne brokonstruktioner har endvidere andre ofte fastmonterede komponenter såsom kommunikationskabler o.lign. Alle disse komponenter skal anskues samlet som ét objekt.

Hængebro. Sloboda-broen, Serbien, blev bombet af NATO i 1999. I 2002 påbegyndte man genopbygningen af broen, der blev genåbnet i 2005. Foto: ES Consult A/S

Eksempel 8.9b: Når der er tale om etagebyggeri, kan etagerne kun ses i helhed med hinanden. Dette gælder, uanset at de enkelte etager har forskellige anvendelsesformål.

Etagebygning. Det tidligere Shell-hus i København blev beslaglagt af de tyske besættelsesstyrker under besættelsen og brugt som hovedkvarter for Gestapo. Ved slutningen af krigen internerede Gestapo modstandsfolk mv. i øverste etage i et forsøg på at skærme hovedkvarteret mod luftangreb. Bygningen blev bombet af de allierede i 1945. Foto: Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen

Eksempel 8.10 på bygningskompleks, der kan opdeles:
Bygningskomplekser skal i udgangspunktet vurderes som særskilte, uanset om de består af fysisk sammenhængende eller blot nærliggende bygninger. Det afhænger dog i sidste ende af en konkret vurdering af den samlede bygningsmasses mulige opdeling, herunder bl.a. af de enkelte bygningers størrelse mv.

Bygningskompleks. På billedet ses et bygningskompleks bestående af tre længer og en tilbygning til den venstre længe. Billedet er taget efter træfning. De enkelte længer og tilbygningen udgør i udgangspunktet særskilte objekter, hvis status som beskyttede eller som militære mål vurderes uafhængigt af hinanden. Foto: Forsvaret.

Selvom moderne våbentyper tillader en meget præcis og afgrænset våbeneffekt i målet, hvilket i sig selv kan indsnævre den fysiske våbenvirkning, er dette ikke i sig selv dimensionerende for vurderingen af objekters fysiske afgrænsning. Der vil i sidste ende være tale om et samlet skøn.

Som oftest er det ikke praktisk muligt at behandle mindre genstande særskilt. Mindre genstande, der befinder sig i et større objekt, anses derfor som udgangspunkt for en del af objektet.

Eksempler på, hvornår mindre genstande indgår som del af ét større objekt:
Eksempel 8.11a: Et transportkøretøj, hvor køretøj og gods anses for ét samlet objekt. I sådan et tilfælde skal køretøjet og gods under ét vurderes efter kriterierne for militære mål.

Eksempel 8.11b: Tilsvarende for en bygning anses både bygning og genstande i bygningen, herunder både fastmonterede elementer, større genstande og mindre løsøre, i udgangspunktet for at udgøre ét samlet objekt.

I andre tilfælde vil, typisk større, genstande inde i eller på et objekt skulle vurderes som særskilte objekter. Dette vil fx være tilfældet for køretøjer på en bro.

Er der individer, der opholder sig i et objekt, fx i en bygning eller i et køretøj, vil de imidlertid **altid** skulle vurderes individuelt. Kun ud fra denne individuelle vurdering kan det afgøres, hvorvidt de hver især udgør militære mål eller beskyttede individer.

Når der er foretaget en vurdering af, hvilke særskilte objekter, der befinder sig i og omkring målområdet, skal hvert enkelt af disse objekter status som henholdsvis militære mål eller beskyttede objekter ligeledes vurderes særskilt. Lovligheden af et angreb vil herefter afhænge af en række andre faktorer, herunder ikke mindst af en vurdering af omfanget af lovlige kollaterale skader.

2.2 Både individer og objekter kan være militære mål

Et ”**militært mål**” i humanitær folkeretlig forstand er et lovligt angrebsmål. Begreber som ”mål”, ”targets” eller ”targeting” har en bredere militærfaglig betydning og må derfor ikke forveksles med den humanitære folkerets begreber.

Lovlige angrebsmål **kan bestå af individer eller objekter**. For individers vedkommende er udgangspunktet, at alene kombattanter udgør militære mål.

Kombattanter er dog beskyttede imod angreb, når de er *hors de combat** eller søger kontakt med modstanderen som parlamentærer. Se nærmere herom i kapitel 5, 7 og 12.

Civile individer kan undtagelsesvis udgøre militære mål, når de tager direkte del i fjendtlighederne. Kriterierne herfor er beskrevet i kapitel 5.2.2.

Tilsvarende kan andre beskyttede – herunder sanitetspersonel og kombattanter, der er *hors de combat** – efter omstændighederne også udgøre militære mål, når de handler i strid med deres beskyttede status. Kriterierne herfor er nærmere beskrevet i kapitel 5, 7 og 12.

2.3 Hvornår udgør objekter militære mål?

I dette afsnit beskrives kriterierne for, om et objekt udgør et militært mål. Det beskrives ikke, hvorvidt et angreb er lovligt. Dette afhænger også af andre faktorer, navnlig om lovligheden af de kollaterale skader.

Afgørende for, om et objekt udgør et militært mål, er, om der er en **rimelig forbindelse mellem ødelæggelsen af et objekt og overvindelsen af fjendtlige styrker**.[12] Den humanitære folkeret opstiller overordnet to kriterier for, hvornår dette er tilfældet, nemlig at obejktet[13]

1) udgør **et egentligt bidrag** til modstanderens militære aktion i kraft af dets natur, anvendelse, formål eller beliggenhed (første kriterium), **og**

2) når dets fuldstændige eller delvise ødelæggelse, erobring eller neutralisering efter de omstændigheder, der gælder på tidspunktet for angrebet, afføder **en klar militær fordel** (andet kriterium).

Udgangspunktet i folkeretten er, at ethvert objekt er beskyttet som civilt og omfattet af en **generel folkeretlig beskyttelse** mod angreb. Men når begge ovenstående kriterier er opfyldt, mister objektet sin beskyttelse og udgør herefter et militært mål. Dette kan også illustreres i trin 2 af figur 8.1., som findes i kapitlets indledning.

Er blot ét af kriterierne derimod ikke opfyldt, opretholder objektet sin beskyttelse.

Folkeretten opstiller endvidere særlige regler for objekter, der er tildelt *udvidet* beskyttelse. Det vil typisk betyde, at sådanne objekter alene vil kunne udgøre militære mål, når de udgør et egentligt bidrag til modstanderens aktion i kraft af deres *anvendelse*. Såfremt det på denne baggrund vurderes, at objektet udgør et militært mål, stiller folkeretten endvidere krav om, at modstanderen skal gives et **varsel**, dvs. en reel mulighed for at bringe anvendelsen af objektet tilbage til det oprindelige beskyttelsesværdige formål, hvorefter objektet vil genindtræde i sin beskyttede status. Varslet skal altså lyde på, at den militære anvendelse af objektet skal ophøre.

Denne type varsel skal ikke forveksles med reglerne om varsling af civile som led i forsigtighedsforanstaltninger, der har til hensigt at begrænse kollaterale skader. Læs mere om sådanne varsler i underafsnit 3.4.1.

<u>Eksempel 8.12: Sådanne særlige krav kan fx være stillet i relation til:</u>

- Sanitetsinstallationer mv. (behandles i kap. 7.4.)
- Civile objekter med udvidet beskyttelse (steder for gudsdyrkelse, kulturværdier, civilforsvarsobjekter, objekter, der rummer farlige kræfter (behandles i kapitel 6.5.))
- Krigsfangelejre, interneringslejre mv.
- Beskyttede områder, zoner mv. (behandles i kapitel 6.6)

[12] Nürnberg Tribunalets *The United States of America v. Wilhelm List* 1948 pr. 66.
[13] TP I art. 52 (2) og SRS regel 8.

Eksemplerne, der anvendes i det følgende, er **ikke udtryk for en samlet vurdering af, om et objekt udgør et militært mål**. Eksemplerne tjener alene til illustration af det enkelte kriterium eller delkriterium, der er under behandling.

2.3.1 Første kriterium: egentligt bidrag til modstanderens militære aktion

Første kriterium indeholder kravet om, at et objekt skal udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion.

Der er fire måder hvorpå et objekt kan udgøre et **egentligt bidrag.** Dette kan være i kraft af objektets:

- natur (se nærmere nedenfor)
- anvendelse (se nærmere nedenfor)
- formål (se nærmere nedenfor) eller
- beliggenhed (se nærmere nedenfor)

Opregningen er udtømmende, og de enkelte måder at udgøre et bidrag på konkretiseres nærmere nedenfor. Typisk vil det være i kraft af enten *natur* eller *anvendelse*, at objekter bliver militære mål.

Formuleringen ”**militær aktion**” skal forstås bredt. Den omfatter fx modstanderens militære aktiviteter og operationer samt den militære kapacitet og formåen i bredere forstand.

At bidraget til modstanderens militære aktion skal være **egentligt** (på engelsk *”effective”*) indebærer, at der skal være tale om et faktisk bidrag**.** Dette vurderes nemmest ud fra, om det er muligt at forklare, hvori bidraget består. Der stilles ikke krav om, at bidraget ligefrem er signifikant, dvs. nævneværdigt virkningsfuldt eller væsentligt for modstanderen. Det er dog klart, at det på den anden side ikke blot kan være ligegyldigt, idet det så næppe udgør et bidrag overhovedet.

End ikke objekter, der har en militær natur, vil pr. automatik udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion.

<u>Eksempel 8.13 på objekt der har militær natur, men som ikke udgør et egentligt bidrag:</u>
Det russiskproducerede AK47 er et våben, fremstillet til militære styrker. I visse lande, især i landdistrikter, er våbnet imidlertid udbredt blandt den civile befolkning, der i øvrigt ofte vil bære våbnet, når de bevæger sig i det offentlige rum. I sådanne tilfælde vil våbnene ikke udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion.

Bidraget er også kun *egentligt*, hvis det ikke blot er hypotetisk eller spekulativt. Når der fx er tale om et objekts fremtidige betydning, kan det blive vanskeligere at afgøre, om bidraget er "egentligt". (Dette er særligt relevant for aspekterne *formål* og *beliggenhed*, se underafsnittene nedenfor).

Bidraget kan have en direkte eller indirekte egenskab eller beskaffenhed. Direkte, hvis objektet selv har en militær funktion eller anvendelsesmulighed eller på anden måde bidrager til modstanderens taktiske muligheder. Indirekte, hvis bidraget består i en begrænsning af egne styrkers handlemuligheder og derigennem en begunstigelse af modstanderen. Dette vil fx kunne være tilfældet med et objekt, der skaber dækning eller lignende (*beliggenhed*).

Der gives i kapitlet konkrete eksempler på, hvad der udgør et egentligt bidrag i den følgende behandling af de enkelte delkriterier 'natur', 'anvendelse', 'formål' og 'beliggenhed' (eksemplerne 8.14-8.22).

Natur

Objekter, der i kraft af deres natur udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion, er de objekter, der så at sige har en militær oprindelse eller beskaffenhed.

Militære våben, våbensystemer, ammunition, militære køretøjer, kaserner, depoter og installationer, militær *digital infrastruktur** osv. vil utvivlsomt have en militær natur. I mange tilfælde vil sådanne objekter kunne genkendes visuelt (fx en sløringsfarvet lastvogn eller et militært våben – modsat fx et jagtvåben). Genkendelige ydre fysiske kendetegn er ikke i sig selv afgørende, og især i NIAC er genkendeligheden ikke altid givet.

> Eksempler, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag i kraft af dets natur:
> Eksempel 8.14a: En fjendtlig opklaringsenhed har efterladt sine køretøjer, sløringsfarvede åbne firehjulstrækkere, i et krat, for at fortsætte deres opklaring afsiddet. Køretøjet, der er et almindeligt militært køretøj, opfylder ud fra sin natur første kriterium.
>
> Eksempel 8.14b: To oprørere har skjult et mindre antal morterer og raketstyr i en hule. Disse våben, der ikke er naturlige civile objekter, udgør i oprøreres besiddelse (uanset at de er opmagasinerede) i kraft af deres natur et egentligt bidrag til deres militære aktion.

Når det drejer sig om *natur*, behøver bidraget ikke være af praktisk betydning for modstanderen her og nu for at opfylde kriteriet.

> Eksempel 8.15 hvor et objekt i kraft af dets natur udgør et fremtidigt egentligt bidrag:
> Tre fjendtlige kampvogne står på en militær parkeringsplads, mens de afventer vedligeholdelse. Kampvognene er ikke umiddelbart funktionsdygtige, men vil være det efter

vedligeholdelsen. De tre kampvogne udgør derfor et bidrag i kraft af deres natur, uagtet, at bidraget først kan realiseres efter endt vedligeholdelse.

Objekter, der ikke kan siges at være militære af oprindelse, men som ikke desto mindre indgår i modstanderens faste lagerbeholdning og daglige virke, vil typisk skulle vurderes ud fra deres anvendelse. Det gælder fx computere og andet ikke-militært udstyr.

Anvendelse

Konfliktparterne anvender ofte objekter, der i udgangspunktet er civile. Sådanne objekter kan efter omstændighederne udgøre militære mål i kraft af modstanderens militære anvendelse af dem.

Anvendelse skal forstås bredt og er uafhængigt af, om objektet tilhører brugeren. Med anvendelse forstås således *blandt andet*:

- *konkret betjening eller brug* af en genstand i militært øjemed, fx et køretøj, et våben, en mobiltelefon
- *transit*, fx kørsel på en vej eller en bro
- *ophold*, fx observation fra en transformatorstation, indtagelse af kampstilling fra et varehus eller bag en mur, ophold i venteområde, samleområde eller beredskabsområde på fabriksgrund mv., eller
- *Opkobling til og/eller elektronisk anvendelse* af serverbaseret applikation o.lign., herunder computernetværk, kommunikationsinfrastruktur osv., fx ved lagring eller udveksling af data eller elektroniske impulser.[14]

<u>Eksempler, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af dets anvendelse:</u>
Eksempel 8.16a: I forbindelse med styrkerotation anvendes en civil bus til transport af soldater fra en base i et missionsområde til en nærliggende lufthavn. Bussen udgør i kraft af sin anvendelse til personeltransport et bidrag til den pågældende konfliktparts militære aktion.

Eksempel 8.16b: Civile entreprenører er ved hjælp af gravemaskiner i færd med at planere et areal, hvor der skal etableres en ny eksplosionssikret hovedvagt til en militærbase. Gravemaskinerne udgør i kraft af deres anvendelse et bidrag til konfliktpartens militære aktion. De civile arbejdere er i udgangspunktet beskyttede som civile.

Anvendelsen behøver ikke være udelukkende militær – et objekt kan tænkes at blive anvendt i både civilt og militært øjemed på samme tid. Dette kaldes i daglig tale ”**dual use**”. I sådanne situationer vil objektet kunne udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion. I princippet bliver hele objektet et militært mål, uagtet at objektets primære anvendelse er civil.

[14] CWM regel 38.

I kapitel 6.3.4 med tillæg 6.1 pålægges danske væbnede styrker at bestræbe sig på at udsondre og beskytte de civile dele af sådanne mål, særligt i situationer, hvor den civile andel er betragtelig eller har en væsentlig civil betydning.

For at statuere dual use er det en forudsætning, at det reelt drejer sig om ét objekt, der ikke lader sig opdele i flere særskilte objekter.

Eksempler på dual use-objekter, der opfylder første kriterium:
Eksempel 8.17a: Klassiske dual use-objekter er infrastruktur såsom veje, broer og forsyningsvirksomhed. Andre eksempler kan være kommunikationsinfrastruktur.

Eksempel 8.17b: En civil radiostation, der sender musik- og nyhedsudsendelser, anvendes også som relæstation for et militært hovedkvarter. Radiostationen udgør på grund af sin anvendelse som militær relæstation et egentligt bidrag.

Eksempel 8.17c: Modstanderens militære styrker har udliciteret sin serverkapacitet til en civil udbyder. Serverne hoster data og datatrafik for de militære styrker. Serverne er placeret i serviceudbyderens serverhal i udkanten af hovedstaden. Udbyderen yder samme service for det civile erhvervsliv fra samme installation. Serverhallen udgør i kraft af sin militære anvendelse et egentligt bidrag.

Selvom kategorien relaterer sig til den aktuelle anvendelse af et objekt, behøver denne anvendelse ikke nødvendigvis være uafbrudt. Anvendelsen kan anses for **vedvarende**, hvis den i tilstrækkelig grad er tilbagevendende. Det er ikke på forhånd muligt at opstille præcise kriterier for, hvornår dette er tilfældet. Det vil fx kunne tages i betragtning, hvorvidt anvendelsen er **regelmæssig og hyppig.**

Fx vil hyppigheden i nogle tilfælde skulle være daglig. I andre tilfælde, hvor regelmæssigheden er stærk, kan en mindre hyppighed være tilstrækkelig til, at anvendelsen samlet set kan anses for vedvarende.

Eksempler på tilfælde, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af vedvarende anvendelse af objektet:
Eksempel 8.18a: Et klassisk eksempel på dual use, som også illustrerer en vedvarende anvendelse, er kommunikationsmaster, der bliver anvendt til både civil og militær kommunikation. En sådan mast udgør et dual use-objekt. Den militære kommunikation er ikke nødvendigvis konstant og uafbrudt. Anvendes masten dagligt som en fast bestanddel af styrkens kommunikationsformer/-vaner, vil den imidlertid kunne anses for at være i vedvarende (dual use-) anvendelse. Det samme vil gøre sig gældende, når oprørsstyrker gør brug af kommunikationsmasters kapacitet.

Eksempel 8.18b: Et andet eksempel på vedvarende anvendelse er en civil bil, der bliver anvendt af to fjendtlige soldater til at tilbagelægge en større strækning over to dage. De tilbringer natten i en forladt hytte, mens bilen står parkeret ude på vejen. Eftersom bilen planmæssigt tages i brug igen næste morgen, må dens anvendelse anses for vedvarende, også natten igennem.

Eksempel 8.18c: Et eksempel, der relaterer sig til *CNO**, er modstanderens periodiske anvendelse af sociale netværk til militære formål, fx til rekruttering/organisering af modstanderens væbnede styrker eller til udveksling af kodet efterretningsinformation. Eksemplet kræver to nærmere bemærkninger: For det første indebærer sådan anvendelse ikke, at hele det sociale netværk, fx Twitter eller Facebook, dermed udgør et militært mål. Her vil det ofte være muligt at udskille relevante dele, der anvendes militært. For det andet bliver spørgsmålet om legaliteten af en *CNO** mod sådanne sociale netværk først relevant i forhold til den humanitære folkeret, når indsatsen for at stoppe sådan anvendelse har karakter af et egentligt *CNA**, der har karakter af et egentligt angreb.

Anses anvendelsen for at være bragt til ophør, må objektet evt. i stedet vurderes efter et af delkriterierne nedenfor.

Formål

Med *formål* er der tale om objekter, som modstanderen har til **hensigt** at anvende til militære formål. Her er således tale om en *fremtidig* anvendelse.

Hermed tænkes særligt på to scenarier:

- Et objekt, som modstanderen konkret tiltænker at anvende militært, eller
- et objekt, der indtil videre ikke anvendes militært, men som er designet eller produceret med et fremtidigt militært formål for øje

Kravet om hensigt indebærer, at det ikke er tilstrækkeligt, at det pågældende objekt er potentielt anvendeligt eller endog oplagt for modstanderen at anvende. Der skal samtidig foreligge en *hensigt*. Sådan en hensigt fastslås oftest ud fra efterretninger, der bidrager til kendskabet til modstanderens konkrete planer eller intentioner, eller hvor det på anden måde er utvivlsomt, at modstanderen har til hensigt at anvende objektet til militære formål.

<u>Eksempler på tilfælde, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af formålet med dets fremtidige anvendelse:</u>
Eksempel 8.19a: Modstanderen har planer om at anvende en lokal landsbyskole som ammunitionsdepot i forbindelse med forberedelsen af en kommende offensiv. Skolen udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion.

Eksempel 8.19b: Oprørere indretter med jævne mellemrum snigskyttereder i et dalområde ved at udhugge skydeskår i forladte *compounds** og udvalgte mure, og flere steder er der endda forberedt skjulte til- og afgangsveje. Rederne henstår ubemandede. En panserinfanterigruppe finder i forbindelse med en afsiddet patrulje en ubemandet og hidtil ukendt rede. Den har ikke før været anvendt, men er forberedt til fremtidig brug. Gruppen kan lægge til grund, at reden efter sit formål udgør et egentligt bidrag for modstanderens militære aktion.

Eksempel 8.19c: Pålidelige efterretninger bekræfter, at modstanderen har bestilt en særligt kraftig server hos en civil producent, og at denne server er under produktion på en identificeret virksomhed i modstanderstaten. Der er her ikke noget krav om at afvente med

angreb, indtil serveren faktisk bliver bragt i anvendelse. Virksomheden bliver et militært mål, så snart formålet står klart.

Delkriteriet *formål* forudsætter altså en hensigt hos modstanderen. En sådan hensigt kan enten være **ubetinget eller betinget** af andre forhold.

Ubetinget betyder i denne sammenhæng, at modstanderen uden videre har til hensigt at anvende fx en transformatorstation som observationspost.

Betinget betyder derimod, at modstanderen har en hensigt om at anvende et objekt militært, fx hvis det bliver fordelagtigt eller relevant, eller hvis nogle bestemte omstændigheder indtræffer. Der kan således være tale om en ”skuffeplan”.

I begge tilfælde vil objektet kunne udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion, hvis blot hensigten er klar. Det kan til gengæld være mere usikkert, om andet kriterium kan opfyldes (kravet om, at angrebet skal afføde en *klar* militær fordel). Andet kriterium er behandlet nedenfor i underafsnit 2.3.2.

Eksempler på tilfælde, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af dets formål, og hvor modstanderens hensigt er betinget af andre forhold:
Eksempel 8.20a: Modstanderen har lagt en plan for, hvordan han vil bruge objekter i et bestemt territorium, når han får mulighed for at avancere hertil, eller hvis han skulle blive nødt til at trække sig fra en aktuel position. Her er hensigten klar, også selvom den vil afhænge af, om behovet opstår. Men andet kriterium om en forventet klar militær fordel kan vise sig vanskeligere at opfylde. Læs mere herom i underafsnit 2.3.2 nedenfor.

Eksempel 8.20b: Modstanderen har op til udbruddet af den væbnede konflikt investeret massivt i infrastrukturen. Bl.a. er der bygget en ny motorvejsbro over en flod, der gennemskærer landets sydlige og nordlige halvdele. Selvom broen er bygget som en civil motorvejsbro, er den i virkeligheden tiltænkt at muliggøre store troppebevægelser i forbindelse med krig. Den udgør derfor et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion. Også her er hensigten klar, og andet kriterium om en forventet klar militær fordel kan vise sig vanskeligere at opfylde. Læs mere herom i underafsnit 2.3.2. nedenfor.

På samme måde som under *anvendelse* kan formålet med en fremtidig anvendelse af et objekt på samme tid tænkes at være både civil og militær. En sådan **fremtidig dual use** har samme virkning, nemlig at hele objektet kan anses for et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion. Også her er det en forudsætning, at det reelt drejer sig om ét objekt, der ikke lader sig opdele i flere særskilte objekter (nærmere herom under beskrivelsen af begrebet ’objekt’ ovenfor).

Beliggenhed

Et objekt kan udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft at dets beliggenhed.

Med *beliggenhed* menes:

- Objekter, der må forudses at få en direkte militær funktion eller anvendelse på grund af deres beliggenhed, uanset at modstanderen (endnu) ingen hensigt har herom. Her kan der fx være tale om objekter, som har en militær anvendelsesmulighed, og hvor objektets placering bevirker, at det faktisk vil blive anvendt.
- Objekter, der ikke i sig selv har eller forventes at få en militær funktion eller anvendelse, men hvor dets beliggenhed bidrager til modstanderens militære aktion. Her kan fx være tale om objekter, hvis ødelæggelse former terrænet, modstanderens bevægelser eller muligheder.

Når et objekts fremtidige betydning vurderes ud fra dets beliggenhed, stilles der objektive krav: Beliggenheden skal bevirke, at objektet vil få den militære betydning. Dette kan fx være tilfældet, hvor egne igangværende eller forestående operationer vil lede modstanderen til at anvende det pågældende objekt, selvom modstanderen (endnu) ikke selv har gjort sig tanker herom.

<u>Eksempel 8.21 på tilfælde, hvor et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af dets beliggenhed:</u>
Under en frihedsberøvelsesoperation viser det sig, at der kun er én egnet *extraction route**. Modstanderen vil fra et bestemt sted på ruten kunne vanskeliggøre tilbagetrækningen, nemlig fra et forladt *compound**, der belejligt ligger på en bakketop. *Compoundet** vil efter omstændighederne kunne udgøre et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af sin beliggenhed.

<u>Eksempel 8.22 på situationer, hvor objekter ikke udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion i kraft af sin beliggenhed:</u>
Omvendt vil generelle omstændigheder ikke i tilstrækkelig grad kunne begrunde, at alle mure inden for en afstand af fem meter fra en ofte anvendt vej blot for en sikkerheds skyld destrueres for at forhindre placering af *IEDer** i vejsiderne, selvom murenes beliggenhed langs vejen gør dem anvendelige til formålet.

2.3.2 Andet kriterium: et angreb skal afføde en klar militær fordel

Andet kriterium er et krav om, at der skal **affødes** en **klar militær fordel** af et objekts fuldstændige eller delvise ødelæggelse, erobring eller neutralisering under de omstændigheder, der gælder på tidspunktet for angrebet.

Kravet om, at fordelen skal være klar, indebærer, at den skal være **konkretiserbar og tydelig** (fx mulig at forklare), og den skal være en **forventelig** (dvs. oplagt og sandsynlig) og ikke blot en potentiel følge af angrebet.

Den klare militære fordel kan opstå ved en umiddelbar konsekvens af angrebet og bestå i:

- selve ødelæggelsen af et objekt, eller
- elimineringen af den hindring eller fare, som objektet ellers vil (kunne) udgøre for egne styrker

En klar militær fordel kan imidlertid også bestå i en mere afledt effekt.

Eksempler på tilfælde, hvor angrebet afføder en klar militær fordel (andet kriterium):
Eksempel 8.23a: (Umiddelbar konsekvens) Fjendtlige stillinger, der hindrer den aktuelle fremrykning, nedkæmpes med flystøtte. Ødelæggelsen af stillingerne er en klar militær fordel, fordi de reducerer modstanderens kampkraft og muliggør fremrykningen.

Eksempel 8.23b: (Afledt effekt) I forbindelse med invasionen af Irak i 1991 ønskede amerikanske styrker med Operation Left Hook at vildlede de irakiske styrker til at tro, at invasionen ville komme ad vandvejen op ad Shatt Al-Arab. Man indsatte derfor styrker ad vandvejen og udførte angreb imod militære mål. Den militære fordel bestod derfor ikke i selve ødelæggelsen af disse mål, men i den omstændighed, at de irakiske styrker lagde tyngden det forkerte sted. Dette muliggjorde den egentlige offensiv gennem ørkenen fra vest med mindre militær modstand.

I sjældne tilfælde vil en afledt effekt kunne bestå i fx at svække modstanderens kampmoral eller at fremme modstanderens militære ledelses forhandlingsvilje. Det kan imidlertid være vanskeligt at forudsige, om kampmoralen eller forhandlingsviljen faktisk bliver påvirket, og hvilken reel betydning dette vil få. Det kan derfor være vanskeligt at anse en sådan fordel for tilstrækkeligt *klar*. Samtidig kan det især i sådanne situationer blive vanskeligt at skelne mellem militære og andre fordele, fx politiske. Man bør derfor være tilbageholdende med at anerkende denne type effekter som klare militære fordele.

Ikke desto mindre kan formålet med og dermed også den militære fordel ved at angribe en modstander til tider være andet end den rene militære nedkæmpelse. Den militære fordel kan derfor også bestå i at tvinge modstanderen til at forfølge eller afstå fra en bestemt adfærd. Dette vil kunne finde sted på både strategisk, operativt og sågar taktisk niveau. Her kan det folkeretlige mandat for missionen også spille ind. Det kunne fx være tilfældet, hvis deployeringen af styrker er funderet på en sikkerhedsrådsresolution, der tillader militær indgriben med det specifikke formål at hindre angreb og overgreb mod civile. En militær fordel skal derfor i visse konkrete tilfælde ses i lyset af missionens overordnede mandat.

Eksempel 8.24 på tilfælde, hvor beskyttelse af civile udgør den militære fordel:
Strategiske eksempler er NATO's kampagne mod Serbien i 1999 og indsættelsen af en koalition i Libyen i 2011. Disse to indsættelser var meget forskellige og var baseret på vidt forskellige mandater. Begge tilfælde rummede et ønske om at beskytte civilbefolkningen. Fokus i målidentifikationen og måludvælgelsen var derfor ikke nødvendigvis rettet mod at nedkæmpe en modstander eller mod hurtigst muligt at bringe konflikten til ophør. Fokus var i stedet på at motivere konfliktparterne til at afstå fra overgreb mod civile. Her lå den klare militære fordel altså i at opnå beskyttelse af civile ved at motivere konfliktparterne til at ændre adfærd.

En militær fordel kan også bestå i den samlede, eller ”akkumulerede”, effekt af flere angreb. Når der er tale om igangværende og længerevarende operationer, skal der derfor kunne redegøres for, hvordan hvert enkelt angreb er nødvendigt for at opnå den tilsigtede effekt. Dette kan i de fleste tilfælde kun lade sig gøre, når sådanne angreb eller operationer er **sammenhængende, tidsmæssigt afgrænsede** og **planlagt** på forhånd.

Eksempler på tilfælde, hvor en klar militær fordel udgøres af den samlede effekt af angreb på flere objekter (andet kriterium). Der er her taget udgangspunkt i dual use-eksempler, men dette behøver langt fra altid være tilfældet:

Eksempel 8.25a: En motorvej krydser en flod med to adskilte broer i hver sin retning. Modstanderen anvender denne strækning dagligt til logistiske transporter med tunge køretøjer. Et angreb på én bro alene afføder næppe nogen militær fordel, idet modstanderen derefter vil anvende den tilbageblivende bro til kørsel i begge retninger. Den militære fordel, der består i at nægte modstanderen passage over floden, affødes først, når begge broer er ødelagt eller anvendelsen af begge broer på anden måde forhindret.

Eksempel 8.25b: Modstanderen anvender de samme kommunikationsservere og bredbåndsforbindelser som det civile samfund. Datastrømmen bevæger sig igennem forbindelser og servere dér, hvor der måtte være mest fri kapacitet. Et angreb på en enkelt server eller bredbåndsforbindelse vil derfor ikke gøre nogen forskel. Lammes et større antal forbindelser, vil det imidlertid afføde den ønskede militære fordel: at ødelægge modstanderens kapacitet til intern kommunikation og dermed modstanderens handlekraft.

Det tidsmæssige aspekt af en klar militær fordel

Formuleringen ”… efter de omstændigheder, der gælder på tidspunktet for angrebet…”[15] relaterer sig til tidspunktet for angrebet – og ikke til, hvornår den militære fordel indtræffer. Der er derfor intet krav om, at den militære fordel skal være tidsnær eller ligefrem øjeblikkelig; den skal i stedet med rimelighed kunne anses for sikkert indtrædende.

Eksempel 8.26 på et tilfælde, hvor en senere indtrædende militær fordel anses for tilstrækkelig klar (andet kriterium):
(Fremtidig effekt) En i øvrigt civil fabrik, der producerer specialkomponenter til bælter på modstanderens infanterikampkøretøjer, er udset som potentielt angrebsmål. Specialkomponenterne udgør i kraft af deres natur et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion. (Havde der derimod været tale om mere generiske reservedele, kunne de evt. vurderes ud fra deres formål, men da der her er tale om specialkomponenter til bæltekøretøjer, skal de vurderes ud fra deres natur).

Fabrikken udgør her i eksemplet i sin helhed et bidrag ud fra sin anvendelse. Specialkomponenterne er blot forbrugsgenstande, som modstanderen ikke skal bruge nu, men

[15] TP I art. 52 (2).

som produceres for at undgå, at de kommer i restordre. Den militære fordel er således ikke øjeblikkelig, men over tid sikkert indtræffende. Fordelen er derfor også klar, fordi modstanderen vil opleve problemer med bælterne, når eget lager af specialkomponenter er opbrugt. Der vil være stor risiko for civile dødsfald ved et angreb, da der er tale om en i øvrigt civil fabrik med civile arbejdere, hvor alene fabrikken udgør et militært mål. Dette er et spørgsmål om kollaterale skader og proportionalitet, som behandles i afsnit 3.

En spekulativ fremtidig indtræden af en militær fordel kan næppe anses for tilstrækkeligt klar. Det kan derfor være svært at vurdere, om en militær fordel er tilstrækkeligt klar, når den affødes af ødelæggelsen af et objekt, modstanderen kun har en *betinget* hensigt om at anvende. (Om "betinget hensigt", se underafsnit 2.3.2 ovenfor, under "formål"). Man kan sige, at jo flere betingelser, der skal være opfyldt, for at modstanderen overhovedet vil bringe objektet i anvendelse, desto mere uklar synes den forventede militære fordel at være.

2.4 Særlige aspekter under ikke-internationale væbnede konflikter (NIAC)

De typer af objekter, der i regulære væbnede styrkers besiddelse normalt anses for militære i kraft af deres *natur*, vil i ikke-statslige aktørers besiddelse sjældnere være det. Vurderingen af, hvorvidt disse objekter udgør militære mål, vil i NIAC oftere afhænge af objektets *anvendelse* (eller efter omstændighederne efter dets formål eller beliggenhed). I praksis medfører det derfor en begrænsning i det tidsrum, hvori sådanne objekter kan gøres til militære mål.

<u>Eksempler på betydningen af ikke-statslige aktørers hhv. vedvarende og tidsbegrænsede anvendelse af objekter:</u>
Eksempel 8.27a: Når en oprørscelle aktiveres, bruger den medlemmernes private biler. Disse biler anvendes i dagtimerne som kommercielle taxaer. Bilernes bidrag til modstanderens militære aktion vil skulle vurderes ud fra deres anvendelse.

Eksempel 8.27b: Hvis der er tale om en jævnligt aktiv oprørscelle, der altid anvender det samme medlems bil, kan bilens anvendelse efter omstændighederne anses for vedvarende (om den nærmere betydning heraf, se underafsnittet om "anvendelse" ovenfor).

Eksempel 8.27c: Hvis cellen kun aktiveres med sjældne mellemrum, eller hvis den mere tilfældigt anvender skiftende biler, kan dette efter omstændighederne betyde, at bilen kun vil kunne udgøre et militært mål i det tidsrum, den faktisk anvendes.

Tilsvarende gælder for individer som militære mål: om civile og andre individers tab af beskyttelse, se bl.a. kapitel 5. Om formodningsreglen, se dette kapitels afsnit 4.1.

3. Tilladte omfang af kollaterale skader

8.3. Påregnelige kollaterale skader[16]

- må under ingen omstændigheder stå i åbenbart misforhold til den forventede konkrete og direkte militære fordel (underafsnit 3.3),[17] og
- skal i øvrigt altid søges undgået eller begrænset til det praktisk mindst mulige (underafsnit 3.4).

+ NIAC[18]

Forpligtelsen, som den er formuleret her, er en sammenskrivning af flere bestemmelser i TP I, der handler om lovligheden af **kollaterale skader** (på engelsk *"collateral damage"*).

Bestemmelserne fastsætter hver især nærmere regler for forholdet mellem på den ene side militære fordele og på den anden side kollaterale skader (i daglig tale kaldet proportionalitet). Minimering af kollaterale skader er også et centralt aspekt i bestemmelserne.

Der er i princippet ingen fast eller absolut øvre grænse for, hvor omfattende kollaterale skader kan være, når bare de er proportionale og minimerede.

Folkeretten opstiller dog en række specifikke begrænsninger i lovlige metoder. En af disse sætter direkte grænser for omfanget af lovlig kollateral skade, uanset om den måtte være proportional og minimeret. Det er således forbudt at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø. I praksis skal der dog en del til at overtræde dette forbud. Læs mere herom i kapitel 10.2.15.

3.1 Hvad er kollateral skade?

Kollaterale skader er de **følgeskader eller tab, der kan opstå blandt beskyttede individer eller objekter** som følge af et angreb, rettet mod et militært mål.

Militære operationer og i særdeleshed angreb medfører altid **gener** for beskyttede individer. Sådanne gener ligger *under* tærsklen for egentlige (kollaterale) *skader* og hører til blandt de omstændigheder, som enhver må tåle under forløbet af en væbnet

[16] TP I art. 57 (2), litra a, ii; art. 57 (2), litra a), (iii) og til dels art. 51 (5) litra b, art. 57 (3) og SRS regler 14, 15 og 17. UNSG Bulletin Section 5.3 og 5.5.
[17] Se også ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (iv).
[18] SRS regler 14, 15 og 17.

konflikt. De skal derfor ikke indregnes som kollaterale skader og har ingen betydning for vurderingen af et angrebs lovlighed.

Individer som kollateral skade

Beskyttede individer omfatter i denne sammenhæng både individer, der er tildelt almindelig og udvidet beskyttelse. Beskyttede individer er:

- Civile (med mindre de tager direkte del i fjendtlighederne og i så fald kun i den tid, hvori de deltager, se nærmere herom i kapitel 5.2.2.)
- sanitets- og gejstligt personel (se nærmere herom i kapitel 7)
- krigsfanger og internerede (se kapitel 12), og
- parlamentærer, syge, sårede samt skibbrudne og andre *hors de combat** (se kapitel 7)

Objekter som kollateral skade

Med **beskyttede objekter** forstås ethvert objekt, der ikke opfylder betingelserne for *militære mål* som beskrevet ovenfor i underafsnit 2.3. Om betydningen af ”objekt” i den humanitære folkeret, se afsnit 2.1.1. ovenfor.

Data anses ikke, som tidligere angivet, for ”objekter” i humanitær folkeretlig forstand. Beskadigelse eller sletning af visse typer data kan imidlertid have samme indvirkning på civile, som hvis det havde drejet sig om skade på et objekt. Dette kan fx være tilfældet, når der er tale om uerstattelige data, der direkte kan omsættes til et værdigode (typisk penge), eller data, der i sig selv er uerstattelige, såsom digital kunst.

Når tab af - eller skade på - sådanne **data** påregnes, skal danske væbnede styrker indregne det som kollateral skade i *Collateral Damage Estimation (CDE)**.[19]

For dual use-objekter gælder, at hele objektet udgør et militært mål. Folkeretligt betyder det, at skader på dual use-objektet i sig selv, hverken helt eller delvist anses for kollaterale. Dette forudsætter dog, at der reelt er tale om et ikke-opdeleligt objekt. Det betyder, at den ikke-militære andel af objektet i udgangspunktet ikke i sig selv skal medregnes i proportionalitetsafvejningen. Læs mere om dual-use objekter i afsnit 2.3.1.

Danske væbnede styrker skal dog **indregne skade** på den ikke-militære ”andel” af dual use-objektet som en kollateral skade i de tilfælde, hvor den ikke-militære andel har en særlig og direkte betydning for beskyttede personer.[20]

[19] Tillæg 8.3.
[20] Tillæg 8.4.

Dette vil typisk gælde for de objekter, der normalt er *dedikerede* til civile formål, men som aktuelt anvendes til militære formål. (Sådanne objekter er nærmere beskrevet i forbindelse med behandlingen af formodningsreglen, underafsnit 4.1).

Eksempel 8.28: Det kan fx være tilfældet, når der er tale om en bygningskonstruktion, der anvendes militært, men som samtidig fungerer som bolig for civile.

3.2 Hvad betyder det, at kollaterale skader skal være påregnelige?

Det er alene de kollaterale skader, der er påregnelige, der skal indgå i porportionalitetsafvejningen.

En kollateral skade anses for påregnelig, når

1) dens potentiale er angriberen bekendt, og når
2) den er en konsekvens af angrebet.

Det første punkt handler om, at den kollaterale skade skal være **forudsigelig** for angriberen. Punktet hænger derfor sammen med angriberens mulighed for at vurdere virkningen i målet og angrebets konsekvenser ud fra et kendskab til målet, dets beskaffenhed, målområdet mv. Kollaterale skader, som den, der planlægger eller træffer beslutning om et angreb, ikke vidste eller burde have vidst ville opstå, kan ikke forventes at være angriberen bekendt. Se også afsnit 4 om kravene til verifikation.

Andet punkt vedrører først og fremmest **årsagssammenhængen**, dvs. den naturlige sammenhæng mellem angrebet og de kollaterale skaders indtræden uden at de behøver følge direkte af angrebet. Der bør være en mere direkte end blot indirekte sammenhæng. Andre mellemliggende faktorer kan have betydning for om den kollaterale skade kan tilskrives angrebet og angrebet alene. Dette gælder særligt jo længere tid der går mellem angrebet og den kollaterale skades indtræden, hvor andre faktorer efter omstændighederne har mulighed for at afbryde et ellers forudsigeligt hændelsesforløb. Dette kan få afgørende betydning for, om sammenhængen mellem angrebet og den kollaterale skade vurderes som tilstrækkelig direkte. Fx må det i en vis udstrækning kunne forventes, at modstanderens civile eller militære myndigheder, civilsamfundet eller de civile selv, civilforsvaret, humanitære organisationer osv. har mulighed for at tilpasse sig de ændrede forudsætninger som angrebet har forårsaget og afhjælpe situationen. Sker dette ikke, og indtræder skaden, vil den efter omstændighederne ligeså godt kunne tilskrives denne forsømmelse. I givet fald anses skaden ikke som kollateral.

Eksempler 8.29 på skader, hvoraf nogle vil kunne anses for kollaterale og andre ikke:

I forbindelse med et angreb på en militær enhed, der befinder sig på en transformatorstation, vil transformatorstationen blive beskadiget, og området vil øjeblikkeligt miste elektricitet. Manglen på elektricitet medfører, at pumperne på det lokale vandværk stopper. Det medfører igen, at spildevand og den offentlige vandforsyning bliver sammenblandet og forurenet med bakterier. Vandet anvendes normalt til badning, vask, vanding af afgrøder mv. Lokale drikker kun sjældent af vandet, da det ofte ikke er tilstrækkeligt rent.

Der må forventes enkelte sygdomstilfælde kort tid efter angrebet, indtil lokalbefolkningen er bekendt med bakterieforureningen. Vandet vil ikke være anvendeligt til afgrøder, der derfor risikerer at tørre ud. Vandet vil endvidere skulle koges, før det kan anvendes til kontakt med huden eller tøjvask.

Mens transformatorstationen kan udgøre et militært mål grundet dens anvendelse, er dette ikke tilfældet for vandværket. Det er som udgangspunkt alene eventuelle skader på vandværket og vandets værditab samt de umiddelbart opståede, forudsigelige og uundgåelige sygdomstilfælde, der er at anse som kollaterale skader. Andre eftervirkninger, herunder eftervirkninger forårsaget af de kollaterale skader, anses ikke for kollaterale. Disse vil i udgangspunktet ikke skulle tælles med i proportionalitetsafvejningen, som beskrives nedenfor.

<u>Eksempler 8.30 på skader, der efter omstændigheder kan anses for kollaterale skader og på virkninger, der ikke kan:</u>
I et svært fremkommeligt terræn rettes luftangreb mod broer, som dagligt anvendes af modstanderens militære køretøjer. Broerne udgør som dual use-objekter militære mål og tæller derfor ikke som kollaterale skader i proportionalitetsafvejningen.

Broernes ødelæggelse vil utvivlsomt vanskeliggøre den civile trafik i området betragteligt, idet al trafik nu skal gå ad små og dårlige bjergveje. Dette er som udgangspunkt at anse som en gene, der ligger under tærsklen for, hvad der folkeretligt kan anses for en kollateral skade – uanset hvor påregnelig denne virkning vil være.

Den vanskeligere fremkommelighed rammer også på længere sigt leverancerne af nødhjælp til civilbefolkningen, især med vinterens komme, hvor de mindre veje vil være ufremkommelige for lastbilerne. Dette vil i sidste instans kunne medføre dødsfald blandt civile, efterhånden som der opstår mangel på mad, medicin og tæpper.

Vanskelighederne ved at levere nødhjælp må som udgangspunkt alene anses for en gene, og er derfor ikke en kollateral skade. På længere sigt kan manglende leverancer af mad, medicin, tæpper og brændsel medføre sygdom og død blandt civile. Selvom dette utvivlsomt er skader af den art, der ville kunne anses som kollaterale, er sammenhængen mellem ødelæggelsen af broer og mulige fremtidige sygdomstilfælde mv. for indirekte og utilstrækkelig til, at de kan siges at tilskrives selve angrebet. Af samme grund er de heller ikke påregnelige. De er derfor ikke kollaterale og skal ikke indgå i den proportionalitetsafvejning, som beskrives nedenfor.

I forbindelse med enkelte specifikke forbud mod bestemte krigsmetoder skal også mere langsigtede eftervirkninger medregnes. Dette gælder især forbuddet mod at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø i sig selv og som også medfører fare for befolkningens helbred og overlevelse. Nærmere herom i kapitel 10. 2.15.

3.3 Proportionalitetskravet: en afvejning mellem to hensyn

Proportionalitet er en afvejning af forholdet mellem:

1) de **kollaterale skader**, der må påregnes på beskyttede individer eller beskyttede objekter, på den ene side, og
2) den **konkrete og direkte militære fordel**, som angriberen forventer at opnå, på den anden.

Selvom dette ofte omtales som et krav om proportionalitet, er der nærmere tale om et **kvalificeret proportionalitetskrav:** lovligheden af kollaterale skader afhænger af, hvorvidt sådanne skader **ikke står i åbenbart misforhold** til den konkrete og direkte militære fordel (og at de i øvrigt er forsøgt minimeret, nærmere herom afsnit 3.4).

Hvad er en konkret og direkte militær fordel?

Kravet om, at den militære fordel skal være **konkret og direkte,** er en **kvalificering**, som, når der er kollaterale skader forbundet med et angreb, "hæver barren" i forhold til kravet om den *klare* militære fordel, som er beskrevet i underafsnit 2.3.2 ovenfor.

De to typer af militære fordele er dog beslægtede. Eksempelvis skal den militære fordel også her være konkretisérbar og tydelig, og den kan udgøres såvel af angrebets skadeforvoldelse som af en mere afledt følge. Også elimineringen af den fare, som et militært mål udgør, kan udgøre en konkret og direkte militær fordel.

At fordelen skal være **konkret**, indebærer, at den skal være specifik og ikke blot generel. Dette kan i nogen grad udelukke militære fordele, som måtte bestå i at svække modstanderens vilje eller kampmoral, herunder angreb, der gennemføres med henblik på *DETER**. En *DETER-operation** med et specifikt mål for øje vil dog efter omstændighederne kunne anses for at være tilstrækkeligt konkret. Derimod vil en mere generel afskrækkelse af modstanderen, fx med henblik på for fremtiden at undgå en bestemt adfærd under kamphandlingerne, næppe kunne anses for tilstrækkelig konkret.

Ordet **direkte** indikerer endvidere, at der skal være en årsagssammenhæng mellem angrebet og den militære fordel. Mens en sådan militær fordel kan være tidsmæssigt mere fjerntliggende, skal den være så sikkert indtrædende, at den som udgangspunkt alene er betinget af operationens succesfulde gennemførelse og af de naturlige følger heraf.

<u>Eksempel 8.31 på afskrækkelse af modstanderen som "konkret og direkte" militær fordel:</u>

Egne styrker planlægger at udføre et massivt ildoverfald fra luften på en fjendtlig brigades kompagnikampstillinger. Ildoverfaldet kan forventes at have en så afskrækkende effekt på modstanderen, der ikke er i besiddelse af luftforsvar og hvis øvrige brigader i forvejen er svækkede, at modstanderen på divisionsniveau vil befale resten af den relevante brigades tilbagetrækning fra området.

Dette er et eksempel på en direkte og konkret militær fordel, fordi den er umiddelbar og har håndgribelige succeskriterier. Under alle omstændigheder vil ildoverfaldet i sig selv medføre skade og tab for modstanderen, der i sig selv udgør konkrete og direkte militære fordele.

Hvordan måles proportionalitet?

Først vurderes den samlede betydning af de kollaterale skader på den ene side, og dernæst af den konkrete og direkte militære fordel på den anden.

Vægtning af de kollaterale skader
Alder, helbredstilstand mv. på de(n) beskyttede har ingen betydning for den folkeretlige "opgørelse" af kollaterale skader. Hvert enkelt liv vægtes lige højt. I hvilken udstrækning tab af individer, der indgår i et civilt skjold, skal indregnes som kollaterale skader, afhænger af en vurdering af, hvorvidt de opretholder eller har mistet deres beskyttelse. Læs mere herom i kapitel 5.2.2.

Beskyttede menneskeliv vil som altovervejende udgangspunkt tillægges større betydning end beskyttede objekter i *CDE**. Det kan ikke udelukkes, at visse beskyttede objekter eller en helhed af beskyttede objekter i nogle situationer bør tillægges samme, eller større, vægt, som et beskyttet menneskeliv. Objekter kan vægtes forskelligt, afhængigt af deres betydning.

Vægtning af den militære fordel
Den konkrete og direkte militære fordel tillægges bl.a. vægt efter dens betydning for konfliktens videre forløb.

Afklaringen af forholdet mellem kollaterale skader og militære fordele, dvs. den egentlige sammenligning mellem disse to hensyn, beror i sidste ende på et **skøn.** Dette skøn foretages ud fra en **saglig vurdering** af de foreliggende oplysninger **og i god tro**.

I udgangspunktet vægter beskyttede menneskeliv højere end objektmål. Som beskrevet består den militære fordel imidlertid ikke nødvendigvis hverken i at beskytte egne eller i at ødelægge modstanderens objekter eller i at beskytte egne kombattanter eller i tab blandt modstanderens kombattanter. Den virkelige militære fordel kan bestå i en afledt effekt af disse tab. Det er betydningen af denne effekt, der skal vejes op imod omfanget af kollaterale skader.

Kollaterale skader og militære fordele kan derfor ikke opgøres matematisk og er ofte svært sammenlignelige. **Selvom sammenligningen er vanskelig, vil et åbenbart misforhold for det meste være genkendeligt.**

Proportionaliteten skal ses i en helhed, når der er tale om **sammenhængende og tidsmæssigt afgrænsede operationer**, som er **planlagt** på forhånd, og hvor der bl.a. på forhånd er udarbejdet et *CDE** for den samlede operation. Under planlægningen af de enkelte angreb kan der derfor lovligt påregnes kollaterale skader, der isoleret set forekommer uproportionale, hvis der i den samlede plan ikke hersker et åbenbart misforhold.

*CDE** kan evt. løbende opdateres ud fra *Battle Damage Assesment (BDA)**. Kollaterale skader kan derimod ikke ses i en sammenhæng ved mere fortløbende indsatser, der eksempelvis følger af en løbende *OPLAN**.

> Eksempel 8.32 på isoleret set uproportionalt angreb, der i den planlagte, sammenhængende og tidsmæssigt afgrænsede operations samlede angreb er proportionalt:
> En dansk fregat, der indgår som eneste danske styrkebidrag i en international koalition under en væbnet konflikt ved det indiske ocean, bliver af den foresatte udenlandske enhed anmodet om at beskyde et kystnært militærdepot på modstanderens landterritorium. Lokaliteten er udstyret med luftforsvar, der som udgangspunkt alene er beregnet til egenbeskyttelse. Målet er placeret i et område, der bebos af civile. Det er ikke muligt at undgå civile tab, der isoleret set forekommer uproportionale.
>
> Den opgave, som den danske fregat er anmodet om at udføre, er imidlertid en nødvendig del af en samlet operation, der skal muliggøre en luftkampagne efterfulgt af ilandsætning af landtropper. De andre enkeltangreb, der indgår i operationen, og som vil blive udført af andre styrkebidrag, påregnes ikke at bevirke nævneværdige civile tab. Desuden vil ilandsætningen af landtropper bevirke, at man behersker et afgørende terræn, der kan danne brohoved for yderligere tilgang af landtropper.
>
> De uundgåelige kollaterale skader, som den samlede plan påregner, er samlet set proportionale. Fregatten kan derfor lovligt gennemføre den pålagte opgave.

3.4 Pligten til at begrænse kollaterale skader til et minimum

Kollaterale skader kan minimeres, enten ved at træffe forsigtighedsforanstaltninger i forbindelse med angreb eller ved udvælgelsen af det mål blandt flere mulige, der vil resultere i mindst mulig kollateral skade.

8.4. Danske væbnede styrker skal søge at begrænse eller undgå kollaterale skader, selvom der ikke foreligger et misforhold til den konkrete og direkte militære fordel. Det skal de gøre ved:

1. at træffe alle praktisk gennemførlige forsigtighedsforanstaltninger, der har til formål at begrænse eller helt at undgå kollaterale skader,[21] herunder at udsende effektive advarsler forud for angreb, med mindre omstændighederne ikke tillader det.[22]

2. at vælge det mål ved et angreb, hvor det må påregnes, at man forårsager den mindste fare for beskyttede individer og objekter, når angreb på målene tilbyder samme militære fordel.[23] + NIAC[24]

Kollaterale skader, som praktisk muligt kan undgås, skal undgås.

Når det ikke er praktisk muligt at undgå en eller anden form for kollateral skade, vil materiel skade normalt være at foretrække frem for tab af beskyttede menneskeliv eller skade på beskyttede individer.

Forpligtelsen til at minimere kollaterale skader gælder for **hvert enkelt** angreb, også når angrebet er del af en sammenhængende operation bestående af flere angreb.

3.4.1 Minimering af kollaterale skader ved hjælp af forsigtighedsforanstaltninger

Der kan træffes mange forskelligartede forsigtighedsforanstaltninger, der kan bidrage til at nedbringe omfanget af kollaterale skader.

Eksempler 8.33 på forsigtighedsforanstaltninger, der kan minimere omfanget af kollaterale skader:

1) Valget af styrker, der indsættes i målområdet
2) Valget af våben og ammunition, indstilling af detonationsforsinkelse mv.
3) Valget mellem traditionelle kinetiske angreb og *CNA**
4) Udsendelse af varslinger gennem medier, nedkastning af flyveblade, ved orientering af lokale ældre osv. Dette kan evt. suppleres med oplysninger om, hvornår angrebet (tidligst eller senest) finder sted, hvor der kan søges sikker tilflugt osv.
5) Valget af tidspunktet for angrebet (klokkeslæt, ugedag osv.). Dette kan have til formål at undgå tidspunkter af døgnet, hvor beskyttede personer opholder sig i eller ved objektet, samt at angribe objektet, inden det udgør en øget fare, fx at angribe en tom bygning, inden den bliver fyldt op med ammunition
6) I hvilken rækkefølge en række militære mål rammes i ét målområde, således at civile kan nå at reagere ved første træfning
7) Muligheder for opfølgning efter et angreb, der kan afværge eller mindske kollaterale skader (fx levering af el-generatorer, drikkevand osv.)

[21] TP I art. 57 (2), litra a), (ii), CWM regel 54, og SRS regel 15 og 17.
[22] TP I art. 57 (2), litra c), CWM regel 58, og SRS regel 20.
[23] TP I art. 57 (3), CWM regel 56, og SRS regel 21.
[24] SRS regler 15, 17, 20 og 21.

TP I fremhæver udtrykkeligt kravet om at udsende en **effektiv advarsel** forud for et angreb, der kan medføre kollaterale skader.[25] Kravet indebærer, at advarsel altid skal overvejes og alene kan undlades, hvis omstændighederne ikke tillader det, fx fordi en advarsel vurderes at føre til modstanderens evakuering fra målet. En advarsel kan både være specifik og omtale et bestemt mål eller område, eller den kan være mere generisk og stadig være effektiv. Med effektiv menes, at der reelt skal gives mulighed for, at beskyttede personer kan nå at søge beskyttelse.

Visse typer af objekter er tildelt en udvidet beskyttelse, der i nogle tilfælde indebærer fx et udtrykkeligt krav om udstedelse af varsel forud for et angreb. Se underafsnit 2.3 ovenfor. Sådanne advarsler har dog ikke primært til formål at reducere kollaterale skader, men at give modstanderen mulighed for at rette op på det forhold, der på tidspunktet for advarslen gør det ellers beskyttede objekt til et militært mål.

Der skal alene træffes forsigtighedsforanstaltninger, der er **praktisk gennemførlige** (på engelsk: *"feasible"*). Dette bringer et element af pragmatisme til processen: konfliktparter, der udfører angreb, skal gøre dét, der med rimelighed kan kræves inden for rammerne af den tid og de ressourcer, der er til rådighed, og uden at det udsætter egne styrker for unødig fare.

<u>Eksempler 8.34 på årsager, der efter omstændighederne kan berettige, at en forsigtighedsforanstaltning ikke træffes:</u>

1) Tiden til rådighed: Udsættelse af angreb medfører unødvendig fare for egne styrker eller forspilder muligheden for at gennemføre angrebet
2) At forsigtighedsforanstaltningen afslører angrebsplanen og forspilder muligheden for succes
3) Fare for egne styrker
4) Ressourcer til rådighed – mangel på eller begrænsede disponible enheder, beholdninger af ammunition eller våben eller andet materiel (se nærmere herom i kapitel 9)
5) Manglende kommunikationsmuligheder, fx til lokalbefolkningen eller til andre enheder
6) Overførbare erfaringer, eksempelvis erfaringer om, at varslinger reelt fører til, at flere civile vil indfinde sig i målområdet i et forsøg på at skærme det

Forudsat at de allerede påregnede kollaterale skader ligger inden for rammerne af det proportionale, kræver folkeretten ikke, at egne styrker udsættes for unødvendige risici i bestræbelsen på at minimere dem yderligere.

3.4.2 Minimering af kollaterale skader i forbindelse med valg af mål

[25] TP I art. 57 (2) c. Tilsvarende bestemmelse findes i SRS regel 20.

I tilfælde, hvor, der i forbindelse med målidentifikation erkendes mere end ét mål, ved hvilke den samme militære fordel kan opnås, skal det mål vælges, hvor et angreb må påregnes at forårsage den mindst mulige fare for beskyttede individer og objekter.[26]

Med 'samme' militære fordel forstås som udgangspunkt akkurat samme fordel.

> Eksempler på identificerede mål, der tilbyder samme militære fordel, men forskellige udfald af omfanget af kollaterale skader:
> Eksempel 8.35a: Modstanderen er påbegyndt en fremrykning af en infanteridivision ad hovedvejen i sydlig retning. Hovedvejen bevæger sig gennem et bjergrigt og uvejsomt terræn med tre broer over tre floder.
> Den militære fordel ved et angreb er den samme for alle tre broer: at hindre fortsat fjendtlig fremrykning af betydelig størrelse. Det forudsættes, at mulighederne for et succesfuldt angreb er lige gode, uanset hvilken bro der angribes, og at ingen af angrebsmulighederne udsætter egne styrker for større fare end de andre.
> Ved to af broerne er installeret vandmøller med tilhørende møllehuse, der er beboede af små familier. Den tredje bro er frit placeret, men en civil transportlastbil med forbrugsvarer står efterladt på broen.
> Den militære fordel anslås at veje tungere end de påregnelige kollaterale skader på civile og civile objekter, og et angreb synes at være proportionalt, uanset hvilken bro angrebet rettes imod.
> Et angreb på den bro, hvor der alene vil ske skade på den efterladte lastbil, udløser imidlertid en mindre omfattende kollateral skade.
> Et angreb vil derfor alene være lovligt, hvis det rettes mod sidstnævnte bro.
>
> Eksempel 8.35b: Et andet og klassisk eksempel er jernbaneinfrastruktur. En jernbanestation og jernbanestrækning er udset som militære mål. Et angreb på en station, der ligger i en by, vil imidlertid indebære fare for civile.
> Et nærliggende sporskifte uden for byen tilbyder samme fordel, nemlig at modstanderen ikke længere vil kunne anvende stationen militært, men stort set ingen kollaterale skader. I begge tilfælde er de kollaterale skader proportionale, men de kollaterale skader er mindre ved et angreb uden for byen.
> Et angreb kan derfor kun lovligt rettes mod sporskiftet (eller mod det åbne baneterræn).

Begrænsede operative muligheder eller øget fare for egne styrker *kan* efter omstændighederne berettige angreb på et mål, selvom angrebet ikke er det blandt flere mulige, der udgør den mindst mulige fare for beskyttede personer eller objekter.

4. Verifikation af militære mål og af kollaterale skader

Helt centralt for operationaliseringen af distinktionsprincippet står formodningsreglen og kravet om verifikation.

I folkeretten stilles krav om:

[26] TP I art. 57, stk. 3 og SRS regel 21.

- Overbevisning og formodning: Hvor overbevist man skal være om udsete måls militære status, lovligheden af de kollaterale skader, der må påregnes, og om
- Verifikation: Hvor meget man skal gøre for at verificere dette

Kravene er absolutte i den forstand, at de skal iagttages **hver gang**, der gennemføres et "angreb", dvs. foretages en skadeforvoldende handling. Det gælder principielt uanset om der er tale om en på forhånd planlagt operation eller om en selvforsvarshandling.

Forpligtelserne er nuancerede derved, at de udstikker nogle rammer for skønsmæssige vurderinger. Dette afsnit beskriver disse skøn og de krav, der stilles til dem.

4.1 Graden af overbevisning om, hvorvidt individer og objekter udgør militære mål

I den humanitære folkeret gælder en såkaldt formodningsregel. Formodningsreglen bevirker, at individer eller objekter i visse tvivlssituationer ikke kan anses for militære mål.

8.5. Formodningsreglen

1) Når der er tvivl om, hvorvidt et individ er berettiget til beskyttelse som civil, skal dansk personel lade tvivlen komme individet til gode.[27]

2) Når der er tvivl om, hvorvidt et objekt udgør et egentligt bidrag til modstanderens militære aktion, skal dansk personel lade tvivlen komme de objekter, der normalt er dedikeret til civile formål, til gode. + NIAC[28]

Formodningsreglen finder altså kun anvendelse ved tvivl i visse tilfælde, jf. nærmere nedenfor.

Der vil kunne opstå situationer, hvor forskellige militære førere vil opfatte og vurdere tilsvarende situationer forskelligt, uanset om det er i tilfælde, der er omfattet af formodningsreglen eller ej. **Under alle omstændigheder skal stillingtagen ske ud fra et skøn, foretaget i god tro**, baseret på den tilgængelige viden om de konkrete og de generelle forhold og på beslutningstagerens erfaring.

Det bør tages med i betragtning, hvor vidtrækkende konsekvenserne ved et fejlskøn må antages at blive; **jo større risici der er for omfattende kollaterale skader, desto mere tilbageholdenhed bør der udvises med at angribe et mål**.

[27] TP I art. 50 (1), 2. sætning og Tillæg 8.5.
[28] Tillæg 8.6.

4.1.1 Hvilke tvivlssituationer er dækket af formodningsreglen?

Formodningsreglen omhandler primært tvivlen om, hvorvidt udsete mål faktisk også er militære mål. Formodningsreglen har dog også betydning for vurderingen af kollaterale skader, idet reglen også vedrører evt. tvivl angående individer og objekter, der omgiver et mål, og har dermed betydning for, om de skal indgå i proportionalitets- og minimeringsovervejelser.

For **individer** træder formodningsreglen kun i kraft, når tvivlen vedrører spørgsmålet om, hvorvidt et individ er berettiget til beskyttelse som civil.

Hvad **objekter** angår, omfatter formodningsreglen ethvert objekt, der *normalt* er dedikeret til egentligt civile formål. Der vil fx kunne være tale om steder, hvor gudsdyrkelse finder sted, boliger, uddannelsesinstitutioner,[29] dvs. objekter, hvor civile kan siges at have en større forventning om at kunne befinde sig i sikkerhed.

> Eksempel 8.36 på objekter, der ikke anses for normalt at være dedikerede til civile formål:
> Det kan være objekter, der hverken er dedikeret til egentligt civile eller militære formål (såsom militære sanitetsinstallationer). Det kan være objekter, der lige så normalt – evt. skiftevis – anvendes lige meget militært og civilt. Det er objekter, der i humanitær folkeretlig forstand er "civile", men som ikke som sådan er skabt med et civilt beskyttelseshensyn eller menneskeligt behov for øje. Dette kan fx være en bro, der mest af alt er opført til færdsel i al almindelighed, anden infrastruktur eller ubeboede skovområder. Objekter, der ikke anses for normalt at være dedikeret til civile formål, og dermed ikke omfattet af formodningsreglen, vil typisk være objekter, der vurderes ud fra deres natur.

4.1.2 Hvad indbefatter formodningsreglen?

Udgangspunktet i tilfælde omfattet af formodningsreglen er, at individer og objekter i disse tilfælde skal **formodes** at være **civile**, og at der skal noget særligt til, at de kan anses for at udgøre militære mål. Der skal derfor være **rimelig grund til at antage,** at de pågældende individer eller objekter udgør **militære mål**.[30]

4.1.3 Hvad gælder i tilfælde, hvor formodningsreglen ikke finder anvendelse?

Der er her tale om en mere subjektiv vurdering. Den skal naturligvis hvile på et objektivt grundlag, men baserer sig mere på beslutningstagerens personlige vurdering. Det centrale spørgsmål er derfor, om den militære beslutningstager træffer en

[29] TP I art. 52, stk. 3 og SRS regel 16.
[30] ICTY *Galic* IT-98-29-T pr. 51.

beslutning, som enhver **professionel militær beslutningstager** – i princippet – ville træffe i den givne situation (om end, som anført ovenfor, med indbygget plads til at forskellige beslutningstagere kan vurdere ens situationer forskelligt).

4.2 Verifikation

8.6 Gør alt, hvad der er praktisk muligt for at verificere: at individer og objekter, der påtænkes angrebet, er militære mål, samt at omfanget af kollaterale skader er lovligt. [31]
+ NIAC[32]

Forud for ethvert angreb skal det **altid** konkret vurderes, om der er tale om et militært mål og om omfanget af (påregnelig) kollateral skade er lovligt. Denne proces kaldes verifikation.

Verifikation skal yde den militære beslutningstager det bedst mulige grundlag for at tage stilling til målets lovlighed, omfanget af kollaterale skader og dermed angrebets lovlighed. Denne forpligtelse handler derfor om, hvor meget militære styrker skal gøre for at verificere målets militære status og omfanget af kollateral skade.

Modsat formodningsreglen er verifikationsreglen ikke begrænset til bestemte tvivlssituationer, men gælder ethvert aspekt, der kan kaste et klarere lys over individets eller objektets nærmere karakter, og som kan være med til at hæve graden af overbevisning – **også ud over de minimumskrav, der er beskrevet i afsnit 4.1.** – når det er praktisk muligt.

Kravene til verifikation, som beskrives nedenfor, gælder i alle tilfælde, hvor et angreb er under overvejelse, også når det sker i selvforsvar. For den enkelte enhed eller enkeltmand gør det derfor heller ingen forskel, om der på forhånd er udstukket angrebsakser, givet ilden fri osv., når der ikke på forhånd er udpeget et mål. Den, der træffer beslutning om et konkret angreb, er i denne manuals forstand, uanset niveau, at forstå som militær beslutningstager, hvorfor verifikation, i praktisk muligt omfang, altid skal finde sted.

> <u>Eksempler på situationer, hvor der er givet tilladelse til at foretage angreb, uden at der endnu er udpeget eller taget konkret stilling til hvert enkelt militære mål:</u>
> Eksempel 8.37a: En soldat har fået udpeget en seneste ildåbningslinje samt en højre-/venstrebegrænsning. Det betyder ikke, at soldaten må skyde på alt, hvad der bevæger sig inden for dette rum. Hun skal stadig verificere, om der er tale om et militært mål, inden hun åbner ild.

[31] TP I art. 57, stk. 2 (a) (i) og SRS regler 16 og 18. UNSG Bulletin Section 5.3.
[32] SRS regler 16 og 18.

Eksempel 8.37b: Der er i forbindelse med en koalitionsluftoperation oprettet et operationsområde, som en dansk eskadrille indsættes i. Det betyder ikke, at danske piloter, der flyver ind over området, frit må angribe alle objekter eller individer, der befinder sig inden for operationsområdet. Ethvert objekt eller individ skal vurderes enkeltvis, inden det kan engageres som militært mål. Om dynamic targeting inden for luftoperationer, se nærmere i kapitel 13.4.2.1.

Eksempel 8.37c: En dansk kampgruppestab har fået udstukket en angrebsakse af den foresatte udenlandske brigade og ønsker at indsætte sine operative enheder. Staben skal vurdere, hvilke objekter og individer der i løbet af angrebsoperationen vil udgøre militære mål. Når selve angrebet gennemføres, vil nye potentielle militære mål dukke op. Afhængigt af situationen og de gældende magtanvendelsesdirektiver og *ROE'er** vil den fremrykkende enhed løbende skulle vurdere, hvorvidt de enkelte opdukkende objekter og individer udgør militære mål.

Formuleringen **"… alt, hvad der er praktisk muligt…"** (på engelsk: *do everything feasible*) **indebærer, at der skal foretages alle rimelige bestræbelser, som tiden og omstændighederne tillader**. Det er en forpligtelse til at indhente, registrere, bedømme, analysere og fortolke informationer og data, der skal tjene som efterretningsgrundlag for beslutningen om et angreb.

Med *tid* menes bl.a. den tid, der er til rådighed, før der skal tages beslutning om et angreb. Med *omstændighederne* menes bl.a. de operative vilkår såsom ressourcer til rådighed, muligheder for yderligere rekognoscering eller farer ved udsættelse af angrebet mv. Den påkrævede grad af vished skal under alle omstændigheder være opnået.

<u>Eksempler på, hvordan tiden og omstændighederne indvirker på kravet om verifikation:</u>
Eksempel 8.38a: En patrulje kommer uventet under beskydning fra et hus. Forpatruljen kan se mundingsilden og besvarer straks den fjendtlige ild. Forpatruljens ildåbning sker i det, der i styrkens RoE er beskrevet som selvforsvar.

Der er i den givne situation ikke tid til anden verifikation end den, der ligger i at konstatere, at ilden er rettet mod egen enhed, hvor den afgives fra og at der ikke med det blotte øje ses at være risiko for uproportionale, kollateral skade.

Den tidsfølsomhed, der ligger i behovet for en hurtig respons på ildåbningen berettiger her til en hurtig verifikationsproces og proportionalitetsvurdering.

Eksempel 8.38b: Da den fjendtlige ild er bragt til standsning, befaler delingsføreren delingen i stilling for at nedkæmpe modstanderen i huset. Delingsføreren ønsker at påkalde *close air support* (CAS)*, der vil tilintetgøre huset. Der er nu ikke længere tale om uopsætteligt selvforsvar, men en aktion, der giver tid til yderligere refleksion, dvs. yderligere bestræbelser på verifikation. De operative vilkår kan bevirke, at det ikke er muligt at fastholde observation omkring huset over længere tid. Dette kan aftvinge en stillingtagen på det efterretningsgrundlag, der nu engang foreligger.

Militære styrker må som minimum acceptere den fare, der er nødvendig for at blive tilstrækkeligt overbevist om, at et mål er militært, og at kollaterale skader er lovlige. **Kan der selv ved fortsat verifikation ikke opnås den tilstrækkelige grad af overbevisning, vil et angreb være ulovligt.**

Også selvom den påkrævede grad af overbevisning én gang er opnået, kan der efter omstændighederne kræves fortsat verifikation for at sikre, at grundlaget er tilstrækkeligt opdateret. Opdatering af verifikationen bør finde sted i tilfælde, hvor der er stor aktivitet i målet, og/eller hvor der er medgået en vis tid siden sidste verifikation.

Der stilles derimod ikke krav til, at egne styrker udsættes for unødvendig fare, når først der er opnået tilstrækkelig vished om målet og de kollaterale skader. Unødvendig fare kan fx være den fare, der er forbundet med yderligere rekognoscering eller med at øjeblikket forspildes, og modstanderen derved opnår en fordel, såfremt et angreb udsættes.

Eksempel 8.39 på tilstrækkelig verifikation ved konstatering af *fjendtlig handling eller hensigt:*
Vagthavende officer (VO) har i *TOC** via *UAV** indblik på tre individer. Af de lettere grynede billeder fremgår det, at tre personer er ved at opsætte dét, der ligner morterer.

Det er et afsides område, hvorfra der ofte før er affyret morterer over den danske lejr. *CIMIC** har intet kendskab til, at der skulle være andre aktiviteter i området, der kunne forveksles med den mistænkte aktivitet – tværtimod er der tale om et øde og goldt område. Der er samme morgen ved morgenbriefingen fremkommet efterretninger om, at mindre grupper af oprørere samme dag vil gennemføre nye morterangreb mod danske lejre.

VO konstaterer, at han vil kunne være fuldstændig sikker på individernes forehavende, hvis han sender en nærliggende spejderdeling til området for at observere på tæt hold. Vejen dertil er imidlertid out of bounds*, grundet forhøjet fare for *IED*'er*, og alternative ruter vil være så tidskrævende, at de formodede oprørere i mellemtiden vil have affyret mortererne. VO finder ikke anledning til tvivl om individernes foretagende og dermed deres tab af beskyttelse mod angreb, der går ud over formodningsreglen. Han indstiller derfor verifikationen og påkalder *GMLRS**.

Eksempel 8.40 på tilstrækkelig verifikation i situation, hvor der er etableret Positive Identification (*PID*)* på baggrund af Pattern of Life* (PoL)-observationer:
Et kompagni har efter fem måneders udsendelse opnået et godt kendskab til, hvad der er POL* i deres ansvarsområde. Denne forståelse for normalbilledet er især opbygget gennem patruljer, *CIMIC**-arbejde og *key leader engagement** (KLE).
Under en patrulje konstaterer en deling, at der er aktiviteter i og omkring et ellers forladt *compound**. Delingen melder deres observation tilbage til *TOC**, som befaler delingen at tage *compoundet** under observation.
Ud fra observationerne og kendskabet til den lokale oprørsgruppe er det ret tydeligt for delingen at se, at der må være tale om oprørere. Delingen afløses hen under aften af en *SOF**-patrulje, som overtager overvågningen. Den konstaterer, at mennesker kommer og går fra bygningen, og at der står vagter foran bygningen, bevæbnet med Kalashnikovs. Et våben, som både oprørere og almindelige civile i området bruger. Almindelige civile har imidlertid ingen

vagter, men ud over den potentielle fare, som let bevæbnede vagter udgør, er der ingen tegn på fjendtlig aktivitet.
Omkring midnat ankommer en bil til bygningen. Ud af bilen stiger to personer, som patruljen kan genkende (*PID**) som eftersøgte højtstående ledere af oprørerne. Selvom der ikke er egentlig fjendtlig aktivitet, er der positivt identificeret to oprørsledere. Sammenholdt med aktiviteterne i *compoundet** bevirker dette, at graden af overbevisning for samtlige individer er tilstrækkelig, også inden for rammerne af formodningsreglen.
Eftersom der er tale om et forladt *compound**, hvor der under den vedvarende observation ikke er set tilgang af almindelige civile, behøver der derfor ikke ske yderligere verifikation. Der kan på det eksisterende grundlag træffes beslutning om et angreb.

Rammerne for lovlig efterretningsindhentning under væbnet konflikt med henblik på positivt eller negativt at kunne identificere, hvad der udgør sikkerhedsmæssige trusler, potentielle militære mål osv., og hvad der ikke gør, er relativt vide. Der er således i ganske vid udstrækning mulighed for at observere, aflytte osv. samt registrere oplysninger til dette formål. **Efterretningsgrundlaget skal være pålideligt, velunderbygget og opdateret**. Dette uddybes i det følgende.

4.2.1 Hvad indgår i verifikationen?

Folkeretten stiller ingen konkrete krav til, hvilke typer eller hvor mange efterretninger der anvendes, eller for den sags skyld til, hvordan eller hvornår informationsindhentningen sker. I det følgende gives derfor alene eksempler på, hvilke elementer, der kan bidrage til verifikation.

<u>Eksempler 8.41 på elementer, der kan indgå i verifikationsbestræbelserne:</u>
Efterretningsgrundlaget kan bestå i konkret viden om målet/målområdet, der indhentes gennem observationer (stedlig rekognoscering, overvågning fra kameraer, *UAV**, satellit osv.); generelt kendskab til området (*PoL**); efterretninger, der bidrager til identifikation af fjendtlige individer eller objekter *(PID**mv.); kendskab til modstanderens planer mv.

Informationer om målet kan indhentes gennem gængs informations- og dataindhentning og gennem andre danske eller udenlandske enheder, der har kendskab til området og dagliglivet, som fx *CIMIC**.

Det afgørende er, at man forsøger at anvende alle kanaler og redskaber, der er tilgængelige i den givne situation og i den givne tid, og som kan bidrage med relevante informationer om målet og målområdet.

Efterretningers *pålidelighed* kategoriseres i praksis efter gældende nationale og koalitionsbestemmelsesgrundlag, NATO-doktriner mv.[33] Det er afgørende, at dansk

[33] Herunder HRN 818-010 ”Taktisk Efterretningstjeneste”.

personel gør sig klart, hvilken lid der kan sættes til efterretninger, der er modtaget fra (og kategoriseret af) udenlandske enheder.

At efterretningsgrundlaget skal være *velunderbygget*, hænger sammen med, at det i videst muligt omfang skal bestå af flere typer af informationer, der gerne må være uafhængige af hinanden. Planlæggere og beslutningstagere kan inddrage deres militære erfaring, deres generelle kendskab til modstanderens modus operandi osv. i deres vurderinger. Også dette er i praksis reguleret i bestemmelsesgrundlaget. Det skal vurderes, i hvilket omfang efterretningerne danner et helt efterretningsbillede, om der efterlades huller, eller om der ligefrem findes efterretninger, der er i indbyrdes modstrid, og hvilke konsekvenser dette bør tillægges ved stillingtagen til, om der skal angribes.

Karakteren af indsættelsen, og dermed de foreliggende omstændigheder og operative muligheder, kan variere betydeligt. Kravene til verifikation vil i praksis være begrænset af forholdene, når der er tale om pludseligt opstået kampføling, herunder i selvforsvarssituationer, påkaldelse af close air support mv. Tilsvarende vil de være langt mere omfattende i en langstrakt eller langsigtet operationsplanlægning, hvor angrebet ikke på samme måde er tidsfølsomt.

Verifikation skal i passende omfang også foretages, når der må forudses at opstå kampføling i en given situation eller opgaveløsning.

I NATO-regi, og ofte også i koalitionsregi, findes doktrinære analyseværktøjer og stabsprocedurer, der understøtter måludpegningsprocessen. Sådanne værktøjer og procedurer kan tjene til at efterleve forpligtelsen til at verificere, men kan ikke altid stå alene. Det vil altid i hvert enkelt tilfælde bero på en konkret vurdering, om alle rimelige bestræbelser er foretaget.

> <u>Eksempel 8.42 på anvendelse af analyseværktøjer:</u>
> En enhed ønsker at bekæmpe en formodet fjendtlig stilling og iværksætter derfor stabsarbejde. Stabsarbejdet gennemføres i forhold til NATO targeting cycle, og der gennemføres et *CDE**. Stabsarbejdet når frem til, at der er tale om et militært mål og at de kollaterale skader er proportionale og minimale, hvis der anvendes en GPS-guidet bombe. Efter angrebets gennemførelse udsendes en opklaringsenhed for at gennemføre *BDA**.

4.2.2 Hvor længe og hvor ofte skal der verificeres?

Efterretninger såvel som handlemuligheder kan være tidsfølsomme. Fortsat informationsindhentning, dvs. *opdatering*, kan tjene både til at konsolidere efterretningsgrundlaget og til at sikre, at forholdene er uændrede.

Hvor nye informationer om målet og målområdet behøver at være, afhænger af målets og målområdets tidsfølsomhed. Altså af, i hvilken grad der er risiko for, at forholdene har ændret sig. Det er her ikke uden betydning, om der er tale om statiske eller mobile mål. Det spiller også ind, hvor hurtigt omstændighederne omkring målet kan ændre sig (fx tilgang af civile), eller for den sags skyld over hvor lang en sammenhængende periode et individ eller et objekt forudgående har været observeret som militært mål, set i forhold til, hvornår dette sidst er verificeret.

Fra det tidspunkt, hvor man har besluttet et angreb, bør verifikationen sommetider fortsætte og oplysningerne dermed løbende revurderes, indtil målet angribes. Dette gælder i situationer, hvor omstændighederne omkring et mål kan ændre sig på meget kort tid, eller hvor målet selv på kort tid kan ændre karakter til beskyttet status.

Selv mere langsigtet planlægning eller ved løbende optagelse af mål på en liste over potentielle militære mål indebærer ikke nødvendigvis et krav om uafbrudt informationsindhentning indtil tidspunktet, hvor det skal besluttes, om et givent mål skal angribes. Omvendt betyder den omstændighed, at et individ eller et objekt én gang er optaget på en liste over militære mål, heller ikke, at individet eller objektet herefter til enhver tid ukritisk kan anses for at være et militært mål.

<u>Eksempel 8.43 hvor der er foretaget tilstrækkelig verifikation:</u>
Et individ, der er optaget på en liste over militære mål, har gennem flere år været kendt som leder af den lokale organiserede oprørsgruppe. Sidste gang, der er modtaget efterretninger om oprørslederens virke, er for to måneder siden. Men over den samlede periode er der med jævne mellemrum modtaget fornyede efterretninger, der hver gang har bekræftet hendes virke som oprørsleder. En dansk enhed observerer nu for første gang i et år oprørslederens fysiske tilstedeværelse i hendes køretøj. Efter omstændighederne må de foreliggende oplysninger anses for tilstrækkeligt opdaterede, og der kan træffes beslutning om et angreb på dette grundlag.

<u>Eksempel 8.44 hvor verifikationen er utilstrækkelig:</u>
En transformatorstation har af og til været set anvendt af modstanderen som observationspost over en periode på to uger. Dette er sidst observeret for en uge siden. Sådanne iagttagelser er ikke i sig selv tilstrækkelige til at kunne antage, at transformatorstationen fortsat kan udgøre et militært mål. Mere aktualiserede informationer er nødvendige.

<u>Eksempel 8.45 på forberedelse af *CNA**, hvor der skal ske kontinuerlig observation:</u>
En *CNO**-stab har igennem en længere periode arbejdet med kodning af et *CNA**. Angrebet er nu klar og afventer iværksættelse. Også i perioden frem til eventuel iværksættelse skal den *digitale infrastruktur** overvåges, både med henblik på at opdage eventuelle ændringer i målets karakter og struktur, og med henblik på at opdage eventuelle ændringer i den forventede afledte kollaterale skade.

Det skal derfor altid konkret vurderes, om fornyet indhentning af information er nødvendig, og hvad mulighederne herfor er.

Ved angreb, der foretages i bølger, og hvor tiden og omstændighederne tillader det, kan det være påkrævet at gentage informationsindhentningen med henblik på løbende, fornyet verifikation. Dette kan eksempelvis indgå i *BDA**, hvor sådanne løbende udarbejdes.

5. Ændrede forhold efter befaling

8.7. Afbryd angrebet, hvis det bliver åbenbart:[34]

- at målet ikke er militært,
- at målet er undergivet udvidet beskyttelse, eller
- at angrebet må forventes at forårsage kollaterale skader, som står i åbenbart misforhold til den forventede konkrete og direkte militære fordel. + NIAC[35]

Kapitlets foregående forpligtelser vedrørte planlægnings- og beslutningsfasen. Den forpligtelse, der gennemgås her, vedrører tiden efter befaling, dvs. når et angreb skal udføres. Det er uden betydning, om der er tale om angreb jf. stabsbefaling eller – typisk på lavere niveauer – jf. mundtlig ordre fra fører.

Begrebet '**åbenbart**' betyder, at angreb skal afbrydes, hvis det fremstår klart, at angrebet er ulovligt. Dvs. hvis målet modsat forventningen i operationsplanlægningen ikke er militært, er tildelt udvidet beskyttelse eller hvis de kollaterale skader vil stå i åbenbart misforhold til den konkrete og direkte militære fordel.

Forpligtelsen indebærer pligt til at **afbryde** et angreb, og lader sig dermed bedst implementere af personer, som formelt eller i praksis har adgang til at aflyse eller udsætte et befalet angreb. Der følger dog også en mere **afledt pligt for enhver**, der ikke har denne beføjelse eller mulighed, til i stedet at gøre beslutningstageren opmærksom på, hvis det bliver åbenbart for dem, at et forestående angreb vil være ulovligt.[36]

> <u>Eksempel 8.46 på udsættelse af angreb på baggrund af observationer, der viser åbenbare afvigelser fra det forventede:</u>
> En infanterienhed pålægges at gennemføre angreb mod et forladt *compound**, der anvendes som ammunitionsdepot. Enheden konstaterer herefter, at børn løber omkring i *compoundet**. Det fremgår ikke af operationsbefalingen, at man har haft viden om civile i målområdet, og dermed heller ikke, om der er taget højde for denne omstændighed. Føreren for enheden udsætter derfor angrebet, tager kontakt til TOC og afventer afklaring.

[34] TP I, art. 57 (2), litra b), SRS regel 19 og CWM regel 57. Se også ICC-Statutten art. 8, strk. 2 (a) (i), (iii), og (iv) og art. 8, stk. 2 (b) (i), (ii), (iii), (iv), (v), (ix), (xi) og (xxiv).
[35] SRS regel 19. Se også ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (c) (i) og art. 8, stk. 2 (e) (i), (ii), (iii), (iv), (ix) og (xii).
[36] Tillæg 8.7.

Eksempel 8.47 på afbrydelse af angreb på baggrund af observationer, der viser åbenbare afvigelser fra det forventede:
Et fly sendes ind over fjendtligt territorium for at angribe en jernbanebro. På vej mod sit mål bevæger flyet sig over linjeføringen og bemærker, at et passagertog er på vej mod selvsamme bro. Tiden mellem angrebet og til toget når broen, er for knap til, at det er muligt at advare togføreren. Angrebet risikerer derfor at medføre øjeblikkelige og hidtil uforudsete kollaterale skader, der sandsynligvis vil være uproportionale. Piloten afbryder derfor angrebet og flyver tilbage mod sin base.

Eksempel 8.48 på udsættelse og afbrydelse af angreb på baggrund af indløbne informationer, der tyder på åbenbare afvigelser fra det forventede:
Et panserinfanterikompagni er netop befalet til at gennemføre et angreb mod en lokal oprørsleders hjem, hvor der er taget højde for, at den nærmeste familie vil være til stede. *HUMINT** modtager et opkald fra en af sine pålidelige kilder. Kilden oplyser, at oprørslederen er i færd med at afholde sin søns bryllup, og at der derfor vil være mange civile gæster på stedet. *HUMINT** rapporterer straks først til *TOC**, der meddeler til panserinfanterikompagniet, at de skal udsætte, og umiddelbart herefter til styrkechefen, der befaler angrebet aflyst.

Der er med andre ord en pligt til at reagere, når der efter befaling dukker oplysninger op eller foretages observationer, der giver anledning hertil.

Det udførende personel må med rimelighed kunne forudsætte, at de, der har planlagt og truffet beslutning om et angreb, har foretaget de afvejninger, der kræves i den humanitære folkeret.

Det udførende personel skal derfor sættes bedst muligt i stand til at kunne erkende, når åbenbare afvigelser fra det forventede tilsiger, at angrebet bør afbrydes. **Planlæggere og beslutningstagere har derfor pligt** til at gøre det udførende personel i stand til at erkende de forhold, der åbenbart giver anledning til tvivl om lovligheden.

I situationer, hvor der vil være visuel indsigt med målet eller målområdet, vil det fx ikke være tilstrækkeligt med koordinater. Målet og målområdet bør i stedet beskrives i en rimelig detaljeringsgrad. Det skal bl.a. beskrives, hvilke kollaterale skader, der er taget højde for. Der kan evt. også angives nogle kendetegn eller indikatorer, der kan hjælpe enheden med at be- eller afkræfte, om forholdene er, som man har forventet dem.

Eksempler 8.49 på indikatorer:
Indikatorer kan fx være oplysning om, at der i målområdet vil befinde sig et køretøj med nogle bestemte kendetegn, der bekræfter tilstedeværelsen af den person, der skal angribes. Køretøjer, som befinder sig ved det *compound**, der skal angribes, kan også angives som indikatorer på det modsatte, fx på tilstedeværelsen af civile, som man havde forventet ikke ville være til stede på tidspunktet for angrebet.

I nogle tilfælde er det i forbindelse med planlægningen af operationen erkendt, at forholdene omkring et bestemt mål ofte ændrer sig. Dansk personel skal i sådanne situationer befales kontinuerlig observation af målet, indtil angrebet gennemføres. Umiddelbart inden angrebet vurderes de seneste observationer for at imødekomme risiciene for uproportionale kollaterale skader mv.

Ved angreb, der foretages i flere bølger, kan situationen nemt ændre sig mellem de enkelte angreb. I sådanne situationer kan det blive nødvendigt at afbryde de resterende angreb. Der kan derfor være behov for kontinuerlig observation og revurdering af målområdet.

Eksempel 8.50 på ændring af omstændighederne mellem enkeltangreb, der tilsiger, at en planlagt serie af angreb afbrydes:
Der iværksættes et planlagt luftangreb på en militær installation, der er placeret i et åbent byområde. Der er reelt tale om særskilte bygninger fordelt på et mindre område. Angrebet foretages om natten, hvor antallet af civile i området er meget begrænset.

Målets beskaffenhed nødvendiggør, at angrebet foretages ad tre omgange. Det er endda tænkt, at den smule civile trafik, der er i området, automatisk vil søge uden om området, når første og anden angrebsbølge er gennemført.

Der observeres imidlertid allerede efter anden angrebsbølge tilgang af en del ambulancer i området. Denne omstændighed var ikke forudset, og tredje angrebsbølge aflyses.

Kapitel 9
Våben

Folkerettens regulering af våben i væbnet konflikt

1. Indledning

Siden ca. 1860 har stater ønsket at begrænse konfliktparter i deres valg af kampmidler (våben). Stater har med regulering på området, som i dag er ganske omfattende, ønsket at beskytte også kombattanter, så de ikke udsættes for våben, der påfører dem sår eller skade, der er unødvendig eller udsætter dem for lidelse, der er overflødig i forhold til den ønskede effekt.

Folkerettens regulering af våben gælder, uanset hvorfra det pågældende våben leveres, dvs. uanset om det sker fra en våbenplatform til søs, til lands eller i luften, i rummet eller måske i cyberspace. Reguleringen af våben og begrænsningerne i deres anvendelse findes i deklarationer, traktater og i sædvaneretten. Den omfattende våbenregulering er ganske detaljeret og teknisk, og det er ikke hensigten indgående at behandle den enkelte deklaration eller traktat i detaljen. Formålet er i stedet at give et overblik over folkerettens regulering af våben i væbnet konflikt og betydningen heraf for det danske forsvar.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlet omhandler folkerettens regulering af våben i væbnet konflikt. Mange af de våben som er forbudte i IACs, er som altovervejende hovedregel også forbudte i NIACs.[1]

Afsnit 2 gennemgår den humanitære folkerets sædvaneretlige principper, der er relevante for vurderingen af våbens lovlighed. Afsnit 3 behandler på det overordnede plan våben og ammunition, som er specifikt forbudt i medfør af folkeretten. Afsnit 4 behandler den humanitære folkerets regler om lovlige våben, herunder

[1] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119.

begrænsningerne i deres anvendelse. I afsnit 5 gøres enkelte bemærkninger om våben i sømilitære operationer, idet hovedbehandlingen heraf dog findes i kapitel 14.4.6.

I afsnit 6 opregnes kort særlige forhold, som er relevante for personel, involveret i luftmilitære operationer. Afsnit 7 behandler anvendelsen af visse våbentyper i forbindelse med *ordenshåndhævelsessituationer** og menneskerettighedernes indvirkning på anvendelsen af våben i disse situationer. Afsnit 8 beskriver reglerne for minerydning på land. Afsnit 9 beskriver reglerne for rydning af andre eksplosive krigsefterladenskaber end miner, på land. Afsnit 10 behandler staters forpligtelse til at påse, at våben og ammunition er i overensstemmelse med folkeretten. Bagest i kapitlet findes en liste med våbentekniske definitioner.

Særligt i relation til personelminer og klyngeammunition gælder, at Danmark ofte samarbejder med lande, som lovligt må anvende disse våben. Afsnittene om personelminer og klyngeammunition indeholder derfor en særlig analyse af koalitionsoperationer, og indeholder eksempler på, hvordan danske væbnede styrker skal agere for ikke at komme i konflikt med et for Danmark gældende totalforbud mod anvendelsen af våbnene.

1.2 Afgrænsning til manualens øvrige kapitler

Kapitlet har snitflader til adskillige af manualens kapitler. De våben, for hvilke der gælder totalforbud, fx kemiske våben, personelminer og klyngeammunition, er det også forbudte at anvende uden for væbnet konflikt. Læs mere i kapitel 3 om folkeret i militære indsættelser uden for væbnet konflikt.

Afsnit 2 omhandler humanitets- og distinktionsprincipperne. Disse principper er yderligere beskrevet i kapitel 4 om den humanitære folkerets grundlæggende principper. Afsnit 6 om våben i luftmilitære operationer suppleres af kapitel 13 om luftmilitære operationer og af kapitel 8 om militære mål. Afsnit 7 som omhandler adgangen til at anvende visse ammunitionstyper i *ordenshåndhævelsessituationer*,* suppleres af kapitel 11 om besættelsesmagtens forpligtelser.

En række våben er forbudt under alle forhold, herunder også i sømilitære operationer. Hvis en våbenkonvention ikke udtrykkeligt udelader sømilitære operationer, må der gælde en stærk formodning for, at reguleringen også gælder anvendelse mv. til søs. Våben i sømilitære operationer er selvstændigt behandlet i kapitel 14 om sømilitære operationer.

1.3 Menneskerettens betydning på området

Menneskerettighederne har betydning for graden af lovlig magtanvendelse i *ordenshåndhævelsessituationer** under en væbnet konflikt, dvs. i situationer, hvor behov for *ordenshåndhævelse** opstår, men uden at situationen relaterer sig direkte til konflikten. Udgangspunktet for graden af lovlig magtanvendelse er det enkelte individs rettigheder, herunder retten til liv. Læs mere i afsnit 7 om anvendelse af visse våben i *ordenshåndhævelsessituationer**.

1.4 Terminologier af central betydning for vurderingen af våbens lovlighed

Folkeretten indeholder ikke én samlet definition af våben. Kapitlet anvender begrebet "våben" om bl.a. konventionelle våben, kemiske, biologiske, bakteriologiske våben, ammunition, våbensystemer og fremføringssystemer og instrumenter, som som er designet til at kunne dræbe, ødelægge, såre eller på anden måde ukampdygtiggøre personel og materiel.

Terminologien er helt central for vurderingen af våbens lovlighed. Terminologien er især relevant i forhold til de specifikke våbenkonventioner, som beskriver et konkret forbud med henvisning til våbnets ***designformål****, dvs. det specifikke formål, som våbnet er designet og senere konstrueret til at skulle opfylde.

De forhold afspejles blandt andet i de ganske omfattende våbendefinitioner, fx definitionerne af kemiske våben og af personelminer.

Kapitlet fokuserer derfor generelt på at sikre, at terminologien afspejler traktatteksterne på loyal måde og i overensstemmelse med den ganske særlige betydning, som visse traktatudtryk skal tillægges.[2]

De **definitioner**, **der findes i kapitlets bilag**, er derfor ofte taget direkte fra de relevante våbenkonventioner og fra de sædvaneretlige regler. Dette skyldes ønsket om at undgå, at væsentlige nuancer af et ords betydning går tabt i forsøget på at omskrive traktattekst. Tidligere oversættelser af våbentraktater, udarbejdet i forbindelse med implementeringen af traktaten i dansk ret, kan have overset disse nuancer. Fx forbyder Protokol I om ikke-påviselige sprængstykker til FNs våbenkonvention (CCW P I) anvendelse af "ethvert våben, hvis primære virkning er at skade ved sprængstykker, der ikke lader sig påvise i det menneskelige legeme ved hjælp af røntgenstråler."[3] Protokollens pointe er, at våben, hvis primære våbenvirkning er at skade ved

[2] Traktatretskonventionen art. 31.
[3] CCW P I.

sprængstykker, som kan ses via røntgen, ikke er ulovlige. Sådanne våben kan imidlertid være ulovlige som følge af andre regler, fx forbuddet mod at forårsage overflødig skade eller unødig lidelse.

Våbnets ***designformål**** udgøres af en kombination af specifikationerne angivet i bestillingen og producentens tekniske beskrivelse af våbnet: *Designformålet** identificeres ved at gennemgå de dokumenter, som er nødvendige i forbindelse med erhvervelse af pågældende våben. *Designformålet** er således næsten synonymt med den primære våbenvirkning i den forstand, at det er vanskeligt at forestille sig et våben, som har en primær våbenvirkning, der ikke er det tilsigtede resultat af dets design og konstruktion.

Den afgørende forskel på *designformålet** og våbenvirkningen (den effekt, et våben kan have i målet), er, at effekten ikke har afgørende betydning for lovligheden. Se mere i afsnit 3.7-3.9. om visse projektiler og i afsnit 10 om våbenscreeningen.

2. Sædvanerettens betydning for lovligheden af våben og ammunition

Parterne i en væbnet konflikt har ikke frit valg med hensyn til midler (våben) og metoder.[4] Valget begrænses af forbuddet mod at forårsage overflødig skade og unødig lidelse[5] (humanitetsprincippet) og af distinktionsprincippet.[6]

Principperne er centrale for den folkeretlige vurdering af legaliteten af våben og for folkerettens begrænsning i anvendelsen af de lovlige våben.

2.1 Forbuddet mod at forårsage overflødig skade eller unødig lidelse (humanitetsprincippet)

Forbuddet mod at anvende våben og metoder, som er egnet til at påføre modstanderen overflødig skade eller unødig lidelse, i relation til lovligheden af våben, har den effekt, at det beskytter kombattanterne og andre, som tager lovlig del i kamphandlingerne.

[4] TP I art. 35 stk. 1, TP I art. 57, stk. 2 (a) (ii) og HKLR art. 22. Se fx også præamblerne til Ottawa- og Oslo-konventionerne. UNSG Bulletin Section 6.1.

[5] TP I art. 35, stk. 2, HKLR art. 23 (e), Skt. Petersborg Deklaration, Haager Deklaration 2, Haager Deklaration 3, CCW præambel, CCW P II art. 6, stk. 2, CCW P II (1996) art. 3, stk. 3, Ottawa-konventionens præambel, SRS regel 70, NIAC manual afsnit 1.2.3 og 2.2.1.3, ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 78 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (xx). UNSG Bulletin Section 6.3.

[6] TP I art. 51, stk. 4 og SRS regel 71. Se ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (iv).

Forbuddet stammer fra Skt. Petersborg-Deklarationen fra 1868. Deklarationen fastslår, at det eneste lovlige mål i krig er at svække modstanderens militære styrker, og for at opnå dette mål er det tilstrækkeligt at ukampdygtiggøre modstanderens kombattanter. Målet overskrides i følge deklarationen ved at anvende våben, som unødigt forstærker lidelserne hos dem, der sættes ud af kampen, eller ved at anvende våben som gør døden uundgåelig.

Det er altså lidelse, som ikke tjener noget militært formål, fordi kombattanten er gjort *hors de combat**, som er unødig. Princippet er senest affattet som et udtrykkeligt forbud mod at "(…) benytte sådanne våben, projektiler og materiel til, samt metoder i, krigsførelse, som forårsager overflødig skade eller unødige lidelser".[7]

Et våben er ikke ulovligt, blot fordi det *kan* forårsage overflødig skade og unødig lidelse. Den rette vurdering af et våbens lovlighed i relation til dette princip er, om våbnet i forbindelse med dets **forventede eller almindelige anvendelse uundgåeligt** vil forårsage skade eller lidelse, som står i **åbenbart misforhold** til dets militære virkning.

Effekten i målet skal måles i forhold til **sammenlignelige** lovlige våben eller ammunitionsgenstande. Man kan fx ikke sammenligne effekten i blødt væv af et jagtprojektil, affyret fra en militær riffel, med effekten i blødt væv af et blankvåben, uanset, at begge våben vil kunne forårsage stor skade og lidelse.

Som eksempel på våben, som er ulovlige, fordi de fortsætter med at volde skade eller unødig lidelse, efter at det militære formål er opnået, kan nævnes eksplosive projektiler når anvendt antipersonelt og projektiler, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop. Derudover kan nævnes ikke-påviselige sprængstykker, dvs. sprængstykker, som ikke kan ses i det menneskelige legeme ved hjælp af røntgenstråler og som følge deraf ikke kan findes og fjernes og derfor bliver ved med at forårsage skade. Læs mere om eksplosive projektiler i afsnit 3.7. og i kapitlets bilag, og læs om ikke-påviselige sprængstykker i afsnit 3.10.

Den moderne udmøntning af forbuddet afspejler det første aspekt af humanitetsprincippet, sådan som det skal lægges til grund under våbenscreeningsprocessen. Læs mere om humanitetsprincippet i kapitel 4 og om våbenscreeningen i afsnit 10.

[7] TP I art. 35, stk. 2. Se fx også præamblen til Haager Deklaration III 1899, HLKR art. 23 (e), præamblen til CCW, CCW P II (1996) art. 5, stk. 3, og Ottawa-konventionens præambel.

2.2 Distinktionsprincippet

Distinktionsprincippets betydning i relation til lovligheden af våben er beskyttelsen af civilbefolkningen mod angreb.

Distinktionsprincippet betyder i denne sammenhæng for det første, at våbnet **skal kunne rettes mod** et specifikt militært mål,[8] og for det andet, at **effekten** af våben skal kunne begrænses i overensstemmelse med den humanitære folkeret.[9]

Anvendelse af våben, som ikke kan rettes mod et specifikt militært mål, eller hvis virkninger ikke kan begrænses, er derfor forbudt. Som eksempel på et våben, som ikke kan anvendes i overensstemmelse med distinktionsprincippet, kan nævnes biologiske våben. Våbnets design og konstruktion bliver derfor afgørende for, om dets anvendelse under visse eller alle omstændigheder vil være i overensstemmelse med den humanitære folkeret.
Læs om biologiske våben i afsnit 3.4. og i kapitlets bilag. Læs om beskyttelsen af individuelle civile, civilbefolkningen og civile genstande i kapitel 6.

De sædvaneretlige principper om overflødig skade eller unødig lidelse og distinktion hænger indbyrdes sammen. Den skadevoldende virkning i målet af et våben, som ikke forårsager overflødig skade eller unødig lidelse og som efterlever distinktionsprincippet, kan være bevidst, planlagt, formålsbestemt og nøje følge af *designformålet**. Den skadevoldende virkning af våbnet i målet kan imidlertid også skyldes en funktioneringsfejl, eller at våbnet anvendes på en anden måde, end det er tiltænkt.

Derfor er våbnets *designformål** og konstruktion afgørende for at kunne vurdere:

- om skaden er en følge af misbrug af våbnet, dvs. våbnet er anvendt i uoverensstemmelse med *designformålet**
- om skaden skyldes en funktioneringsfejl, eller
- om våbnet eller ammunitionsgenstanden uundgåeligt i forbindelse med dets forventede eller almindelige anvendelse vil forårsage skade eller lidelse, som står i åbenbart misforhold til dets militære virkning

[8] TP I art. 51, stk. 4, litra b), NIAC manual afsnit 2.2.1.1, ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 78, ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 127 og SRS regel 12, litra b) og regel 71.
[9] TP I art. 51, stk. 4, litra c) og SRS regel 71.

3. Ulovlige våben

3.1 Kvælende gas og andre farlige gasarter

9.1. Det er forbudt at anvende projektiler, der som eneste våbenvirkning udleder kvælende gas eller andre skadelige gasarter.[10]
Det er forbudt at anvende kvælende, giftige eller lignende gasarter, såvel som alle tilsvarende væsker, stoffer og midler.[11] + NIAC[12]

Der vil kunne opstå situationer, hvor en modstander ikke har tiltrådt eller ikke kan tiltræde de folkeretlige instrumenter, som forbyder anvendelsen af kvælende gas og andre farlige gasarter, fx fordi modstanderen er en ikke-statslig væbnet oprørsgruppe (OVG). I en sådan situation vil modstanderen være bundet af sædvaneretten.
Læs i afsnit 7.2 om betingelserne for at anvende CS-gas i forbindelse med *ordenshåndhævelse**.

3.2 Gift og giftige våben

9.2. Det er forbudt at anvende gift og giftige våben.[13] + NIAC[14]

Forbuddet mod at anvende gift og giftige våben er en del af sædvaneretten[15] og omfatter to forhold: dels at anvende gift som våben, eksempelvis ved at forgifte drikkevand og fødevarer, og dels at anvende gift med henblik på at forøge den skadevoldende effekt af et andet våben, for eksempel ved at smøre gift på blankvåben, på og i ammunition eller på andre våben, som anvendes til at skade en modstander.

[10] Haager Deklaration 2. Se ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (xx).
[11] Gas-protokollen, præamblen til CWC og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (xviii). UNSG Bulletin Section 6.2.
[12] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126 og NIAC manual afsnit 2.2.2, litra c).
[13] HLKR art. 23 (a) og (e), Gas-protokollen, ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (xvii) og SRS regel 72. UNSG Bulletin Section 6.2.
[14] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126, NIAC manual afsnit 2.2.2, litra a), SRS regel 72 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (e) (xiii).
[15] *Trial of the Major War Criminals* 1946 p. 218 og SRS regel 72.

3.3 Kemiske våben

9.3. Det er forbudt under alle forhold at anvende, udvikle, fremstille, erhverve på anden måde, oplagre eller opbevare kemiske våben eller direkte eller indirekte at overføre kemiske våben; medvirke i militær forberedelse med henblik på anvendelse af kemiske våben; samt bistå, opmuntre eller tilskynde på nogen måde, nogen til handlinger, som forbydes under konventionen om kemiske vااben (CWC).[16]

+ NIAC[17]

Det er tilladt at anvende kemikalier, som normalt er forbudte, til militære formål, hvis de militære formål ikke er forbundet med brug af kemiske våben, og hvis de ikke er afhængige af brug af kemikaliers giftige egenskaber som kampmetode.[18] Fx etablering af CBRN-beredskab samt undervisning og træning forbundet hermed. Det er også tilladt at anvende visse kemikalier, som normalt er forbudte under CWC, til at bekæmpe optøjer eller opløb under væbnet konflikt.[19]

Sådan anvendelse er betinget af:

- At kemikalierne ikke anvendes som kampmiddel eller i forbindelse med kamphandlinger,[20] og
- At typerne og mængderne af kemikalierne er i overensstemmelse med formål tilladt i medfør af konventionen mod kemiske våben.[21]

Læs i afsnit 7.2 om anvendelse af CS-gas og peberspray i forbindelse med *ordenshåndhævelse**.

3.4 Bakteriologiske og biologiske våben

9.4. Det er forbudt under alle forhold at anvende, udvikle, fremstille, oplagre, eller på anden måde erhverve, opbevare eller overføre bakteriologiske (biologiske) våben,[22] samt at bistå, opmuntre eller tilskynde, at en stat eller grupper af stater eller internationale organisationer fremstiller eller på anden måde erhverver nogle af de stoffer, toksiner, våben udstyr eller fremføringsmidler, som er forbudte under konventionen mod biologiske våben.[23]

+NIAC[24]

[16] CWC art. I og SRS regel 74. UNSG Bulletin Section 6.2.
[17] CWC art. I, stk. 1.
[18] CWC art.II, stk. 9, litra (c).
[19] CWC art.II, stk. 9, litra (d).
[20] CWC art. I, stk. 5 og SRS regel 75.
[21] CWC art. II, stk. 1, litra a), jf. art. VI, stk. 1.
[22] Gas-protokollen, konventionen om biologiske våben art. I og III og SRS regel 73.
[23] Gas-protokollen, konventionen om biologiske våben art. I og III og SRS regel 73. UNSG Bulletin Section 6.2.
[24] Konventionen om biologiske våben art. I, NIAC manual afsnit 2.2.2, litra b), SRS regel 73 og ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126.

Konventionen blev i sin tid vedtaget uden et udtrykkeligt forbud mod at anvende disse våben, men sådan et forbud er sidenhen vedtaget.[25] Det antages i dag, at konventionen også forbyder ejerskab af bakteriologiske (biologiske) våben. Forbuddet omfatter hele konventionsdefinitionen af bakteriologiske (biologiske) våben. Læs herom i kapitlets bilag.

Herbicider (plantegifte)

Herbicider er ikke direkte genstand for folkerertlig regulering i traktat. Anvendelse skal derfor ske i nøje overensstemmelse med de eksisterende folkeretlige regler og forbud, herunder også sædvaneretten.[26] Dette gælder **uanset konflikttype**.[27]

Det betyder for det første, at hvis den kemiske sammensætning af herbicidet er af en sådan karakter, at det omfattes af definitionerne i konventionen om **biologiske våben, Gas-protokollen, CWC** eller den kemiske sammensætning er at anse som **gift,** er anvendelse forbudt.[28] Læs om definitionerne af gift, giftgas og tilsvarende væsker, og kemiske våben og bakteriologiske (biologiske) våben i bilaget bagerst i kapitlet.

Det betyder for det andet, at anvendelse er begrænset af forbuddet mod anvendelse af **våben eller metode**, som forårsager overflødig skade eller unødige lidelser,[29] og at anvendelse skal ske i overensstemmelse med **disktinktionsprincippet.**[30] Læs mere om disse i afsnit 2.1.-2.2.

Anvendelse er desuden begrænset af forbuddet mod at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på **det naturlige miljø,** og som også medfører fare for befolkningens helbred og overlevelse.[31] Læs mere om forbud mod at forårsage skade på det naturlige miljø i kapitel 10.2.15.

[25] Præambel og art. 3 i Final Deklaration fra den 4. gennemgangskonference i 1996 til konventionen om biologiske våben.
[26] Se fx SRS regel 76.
[27] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126 og SRS regel 76.
[28] Se fx CWC præamblen afsnit 7 og SRS regel 76. UNSG Bulletin Section 6.2.
[29] HKLR art. 23 litra e), TP I art 35, stk. 2, SRS regel 70 og NIAC manunal regel 1.2.3.
[30] TP I art. 51, stk. 4, og SRS regel 11. Se NIAC manual regel 1.2.2.
[31] TP I art. 35, stk. 3 og TP I art 55, stk. 1. Se SRS regel 43-45 og regel 76, litra e).

3.5 Personelminer

9.5. Det er forbudt under nogen omstændigheder at anvende, udvikle, fremstille, på anden måde anskaffe, oplagre, bibeholde personelminer eller at overføre personelminer til nogen, direkte eller indirekte; eller på nogen måde at bistå, opmuntre eller tilskynde nogen til handlinger, der er forbudte i medfør af Ottawa-konventionen.[32]

Det er tilladt at oplagre eller at overføre et antal personelminer til udvikling af og træning i minesporing, minerydning eller minedestruktionsteknik. Antallet skal ikke overstige det absolut nødvendige minimum for disse formål.[33]

Overførsel af personelminer til destruktion er tilladt.[34] + NIAC[35]

3.5.1 Indledning

Den folkeretlige definition på personelminer, som er indeholdt i Ottawa-konventionen, er ganske omfattende. Definitionen er opregnet i bilaget sidst i kapitlet.

Danmark har ratificeret Ottawa-konventionen, men det har vore samarbejdsstater ikke nødvendigvis, hvorfor der knytter sig særlige aspekter til koalitionsoperationer i relation til andre landes eventuelle anvendelse af personelminer, hvori Danmark deltager.

3.5.2 Særligt om koalitionsoperationer

I gennemgangen af forbuddet nedenfor er en række samarbejdsrelaterede problemstillinger berørt med henblik på at mindske tilfælde, hvor der kan opstå tvivl om, hvordan danske styrker skal handle for at undgå konventionsbrud.

Mens Danmark er afskåret fra at bruge personelminer, er dette ikke i samme omfang tilfældet for alle vores samarbejdsstater, hvilket kan give særlige udfordringer for danske styrker i forbindelse med koalitionsoperationer. Forbudet forhindrer imidlertid ikke danske væbnede styrker i at kunne deltage i militært samarbejde og i militære operationer med stater, som ikke har tiltrådt Ottawa-konventionen og dermed ikke er

[32] Ottawa-konventionen art. 1. UNSG Bulletin Section 6.2.
[33] Ottawa-konventionen art. 3, stk. 1.
[34] Ottawa-konventionen art. 3, stk. 2.
[35] Ottawa-konventionen art. 1. Se SRS regel 82.

forpligtede af forbuddet mod anvendelse af personelminer i forbindelse med kamphandlinger.

Som konsekvens af det omfattende forbud på området må danske væbnede styrker være særligt opmærksomme på to forhold:

- om samarbejdsstater i koalitionsoperationer medbringer personelminer, og
- om egen adfærd vil kunne tolkes som anvendelse, udvikling, fremstilling, erhvervelse, oplagring, overførsel, bistand, opmuntring, eller tilskyndelse på nogen måde til handlinger, der er forbudte i medfør af konventionen

Folkeretten indeholder ikke præcise grænser for den individuelle opgavefordeling staterne imellem. Det kan derfor være vanskeligt på stedet at vurdere, om der foreligger konventionsstridig adfærd, eller hvordan man skal handle for at undgå konventionsbrud.

Det er helt **konkrete faktorer** som afgør, i hvilket omfang danske styrker må deltage i en operation sammen med en eller flere stater, som lovligt kan anvende personelminer. Det er derfor ikke muligt på forhånd at opstille en udtømmende liste over adfærd, som vil kunne tolkes som konventionsstridig.

Med henblik på at konkretisere konventionens forbud gives nedenfor nogle **eksempler** på situationer, som vil kunne opstå i forbindelse med koalitionssamarbejde, og som derfor kan være nyttige for danske styrker at være opmærksomme på.

3.5.3 Eksempler på situationer omfattet af forbuddet mod at anvende, udvikle, fremstille, på anden måde anskaffe, oplagre, opbevare eller overføre personelminer til nogen, direkte eller indirekte.

Anvendelse

Ønsker en koalitionspartner at **perimetersikre** en dansk lejr med personelminer må dette afslås med henvisning til, at konventionen forbyder anvendelse, opmuntring, bistand eller tilskyndelse.

Det er heller ikke tilladt for danske enheder at anmode om et **personelminefelt** til støtte for en operation. En sådan anmodning vil ligeledes kunne betragtes som anvendelse, opmuntring, bistand eller tilskyndelse.

Udvikling og fremstilling

Konventionen forbyder udvikling og fremstilling af personelminer samt dele heraf, og eksempelvis udvikling af ny teknologi baseret på andet end fx magnetiske-, seismiske-, akustiske- eller berøringstændere, beregnet til fremtidig anvendelse i personelminer. Idet konventionen også forbyder bistand, opmuntring eller tilskyndelse på nogen måde, vil det også være en overtrædelse af konventionen, hvis danske væbnede styrker deltager i projekter med ovenstående formål, fx i form af økonomisk støtte.

Anskaffelse på anden måde

Den humanitære folkerets regel om adgangen til konfiskation af krigsbytte indebærer, at en stats væbnede styrker lovligt må tilegne sig modstanderens militære materiel, herunder køretøjer, våben mv. Læs om reglerne om krigsbytte i kapitel 10.2.8.
I en sådan situation bevirker samspillet mellem reglerne om adgangen til krigsbytte og reglerne i Ottawa-konventionen om forbud mod anskaffelse på anden måde og pligten til destruktion,[36] at minedepoter som tages i krigsbytte, skal destrueres. Overførsel til destruktion er tilladt. Konfiksation eller erobring af et minedepot vil således ikke være at betragte som anskaffelse på anden måde, hvis minerne efterfølgende destrueres.

Oplagring

Danske styrker skal sikre sig, at der på områder under dansk kontrol ikke oplagres personelminer. Dette omfatter blandt andet egne lejre samt baser, som danske styrker låner og derfor midlertidigt kontrollerer. Hvis danske styrker, eksempelvis som led i en besættelsessituation, opnår kontrol med oplagrede personelminer, indtræder en forpligtelse til at sørge for, at minerne destrueres.[37]

I situationer, hvor danske styrker er underlagt en international organisation på det tidspunkt, hvor de opnår kontrol med oplagrede personelminer, eksempelvis NATO eller FN, må mandatet nøje undersøges med henblik på at fastslå, om forpligtelsen til at destruere påhviler Danmark eller den internationale organisation.

Overførsel og transport

Forbuddet mod overførsel i Ottawa-konventionen omfatter både den fysiske flytning af personelminer til eller fra et nationalt territorium, og overførsel af ejendomsret til og

[36] Ottawa-konventionen art. 1, litra b), jf. art. 4.
[37] Ottawa-konventionen art. 4, jf. art. 1, stk. 2.

kontrol med minerne.[38] Overførsel i form af den fysiske flytning af personelminerne omfatter dermed også egentlig transport af minerne.

Danske styrker skal afslå konkrete anmodninger om at overføre, herunder at transportere personelminer, med mindre overførslen sker med henblik på destruktion. [39]

Hvis der er tale om udlån af et dansk fly eller skib til transport bør *loadmaster** derfor sikre, at *cargomanifestet** gennemgås med henblik på at sikre, at der ikke transporteres materiel i strid med danske forpligtelser. Tilsvarende gælder naturligvis for så vidt angår andre våben, for hvilke der er lignende totalomfattende forbud, dvs. fx kemiske våben, bakteriologiske (biologiske) våben og klyngeammunition. Læs mere i afsnit 6 om våben i luftmilitære operationer og i kapitel 13 om særlige forhold for luftmilitære operationer.

Begrebet 'overførsel' omfatter derimod ikke tilfælde, hvor danske styrker overtager kontrollen med en del af et territorium, hvorpå der allerede er udlagte miner.[40] Dette har navnlig betydning i situationer, hvor danske styrker eksempelvis eksproprierer ejendom eller besætter territorium i overensstemmelse med reglerne herom. Disse situationer skal således ikke betragtes som overførsel af personelminer, som måtte være udlagte på territoriet. Her indtræder derimod forpligtelsen til at sørge for destruktion af minerne.[41]

3.5.4 Bemærkninger om forbuddet mod bistand, opmuntring eller tilskyndelse på nogen måde til brug af personelminer

Ottawa-konventionens forbud mod bistand, opmuntring eller tilskyndelse på nogen måde, er ikke nærmere kvalificeret i konventionen.[42]

Det meget brede forbud bevirker, at danske styrker efterlades et begrænset råderum til handlinger, der ikke kan opfattes som bistand, opmuntring eller tilskyndelse til nogen handlinger, som konventionen forbyder. Derfor er national fortolkning og implementering påkrævet. Det meget brede forbud bør føre til en **meget forsigtig tilgang for danske styrker til deltagelse i planlægningen og udførelsen af operationer der vedrører brugen af personelminer**.

[38] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 4.
[39] Ottawa-konventionen art. 3, stk. 2.
[40] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 4.
[41] Ottawa-konventionen art. 4, jf. art. 1, stk. 2.
[42] Ottawa-konventionen art. 1c.

Forbuddet må for Danmarks vedkommende antages at have størst relevans i **koalitionsoperationer**. Det vil derimod typisk ikke indebære samme udfordringer i allianceoperationer, der foregår inden for rammerne af forudindgåede aftaler, herunder *STANAGS**.

Bistand, opmuntring eller tilskyndelse omfatter som udgangspunkt aktive handlinger. Det kan dog ikke udelukkes, at passivitet, afhængigt af en situations ganske særlige omstændigheder, vil kunne tolkes som bistand, opmuntring eller tilskyndelse. Danske styrker må derfor **udvise stor forsigtighed med enhver adfærd**, som kan tolkes som på nogen måde at yde bistand, opmuntring eller tilskyndelse til anvendelsen, udvikling, fremstilling, anskaffelse på anden måde, oplagring, bibeholdelse, overførelse, herunder transport, af personelminer.

Danske væbnede styrker må ikke bistå i planlægningen af brug af personelminer i operationer eller implementeringen af aktiviteter, der vedrører brug af personelminer.

En eventuel fordel, som danske væbnede styrker måtte opnå ved andre staters udlægning af personelminer, vil ikke indebære en dansk overtrædelse af Ottowa-konventionen under forudsætning af, at danske væbnede styrker har overholdt forbuddet i konventionens artikel 1, herunder forbuddet mod at bistå, opmuntre eller tilskynde, på nogen måde, nogen til handlinger, der er forbudt i henhold til konventionen.

Eksempel 9.1 på en situation der viser tilladt adfærd

Underbringelse af dansk personel i en perimetersikret lejr tilhørende en stat som ikke har tiltrådt konventionen, eller underbringelse af dansk militært personel i fx 6 måneder i en del af en perimetersikret koalitionslejr er tilladt adfærd.

Underbringelse indebærer ikke, at der opstår en situation, hvor Danmark reelt kan siges at have anvendt, udviklet, fremstillet, overført, mv. i strid med forbuddet i konventionen. Læs overordnet i kapitel 15 hvor reglerne om statsansvar er skitseret.

3.6 Klyngeammunition

9.6. Det er forbudt under nogen omstændigheder at anvende, udvikle, fremstille, på anden måde erhverve, oplagre, opbevare eller overføre klyngeammunition til nogen, hverken direkte eller indirekte; eller at hjælpe, tilskynde eller foranledige andre til handlinger, der er forbudt for Danmark i medfør af konventionen om klyngeammuniution (Oslo-konventionen).[43] + NIAC[44]

[43] Oslo-konventionen art. 1.
[44] Oslo-konventionen art. 1 og ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126.

Mens Danmark er afskåret fra at bruge klyngeammunition, er dette ikke nødvendigvis tilfældet for alle vores samarbejdsstater, og dette kan give særlige udfordringer for danske styrker i forbindelse med koalitionsoperationer.

Afsnittet om koalitionsoperationer søger at imødekomme et behov for afklaring i situationer, hvor der kan opstå tvivl om, hvordan danske styrker skal handle for at undgå konventionsbrud.

3.6.1 Særligt om koalitionsoperationer

9.7. Uanset forbuddet i Oslo-konventionens artikel 1 kan danske væbnede styrker deltage i militært samarbejde og militære operationer med stater, som ikke har tiltrådt konventionen og dermed ikke er forpligtet af forbuddet mod anvendelse af klyngeammunition.[45]

Adgangen er ikke ubegrænset, idet danske væbnede styrker aldrig udtrykkeligt må anmode om andre staters støtte i form af klyngeammunition i en situation, hvor de danske militære styrker har eksklusiv kontrol over valg af ammunition.[46] + NIAC[47]

I modsætning til Ottawa-konventionen om personelminer, indeholder Oslo-konventionen en særlig ***interoperabilitetsbestemmelse***,*[48] som giver adgang til militært samarbejde mellem deltagerstater og ikke-deltagende stater.

Bestemmelsen fastslår udtrykkeligt, at Danmark og danske væbnede styrker kan deltage i militært samarbejde og militære operationer med ikke-deltagende stater, også selvom det vil kunne medføre, at der i forbindelse med en militær operation anvendes klyngeammunition.[49]

Danske væbnede styrker kan derfor lovligt samarbejde med ikke-deltagende stater, som må anvende klyngeammunition, uden at dette automatisk udgør et folkeretsbrud.

Grænserne for Danmarks lovlige samarbejde med ikke-deltagende stater går ved adfærd, som resulterer i, at Danmark:

- selv udvikler, fremstiller eller på anden måde erhverver klyngeammunition

[45] Oslo-konventionen art. 21, stk. 3.
[46] Oslo-konventionen art. 21, stk. 4, litra d), jf. art. 1.
[47] Oslo-konventionen art. 1.
[48] Oslo-konventionen art. 21, stk. 4.
[49] Oslo-konventionen art. 21, stk. 3.

- selv oplagrer eller overfører klyngeammunition
- selv anvender klyngeammunition, eller
- udtrykkeligt anmoder om anvendelse af klyngeammunition i tilfælde, hvor Danmark har **eksklusiv kontrol over valg af ammunition**[50]

Interoperabilitetsbestemmelsen er ikke afgrænset til bestemte situationer. Men et samarbejde med en ikke-deltagende stat, som indebærer, at ét af de ovennævnte fire forbud realiseres, udgør et folkeretsbrud.[51]

Det sidste punkt i opstillingen oven for vil kunne udfordre i praksis. Det **afgørende** i denne relation er den **eksklusive kontrol over selve valget** af ammunitionen. Eksklusiv kontrol betyder i praksis den **endelige beslutningskompetence** over valget af ammunition.

Dette indebærer fx, at under **planlægningen** af operationer skal det danske bidrag i *joint targeting**-processen være opmærksom på, at dansk militært personel ikke efterlades med beslutningskompetence om valg af ammunition i situationer, hvor klyngeammunition indgår i angrebet.

I **udførelsen** af operationerne er det tilladt danske styrker at anmode om bekæmpelse af et bestemt mål med en bestemt effekt, fx holde nede, ødelægge, eller lignende. Det er imidlertid **ikke** tilladt danske styrker udtrykkeligt at anmode om, at der anvendes klyngeammunition i en situation, hvor danske styrker har eksklusiv kontrol over valget af ammunition.

Konventionen giver således en adgang til *interoperabilitet** med stater, der ikke har tiltrådt konventionen, under forudsætning af, at konventionens rammer for *interoperabilitet** overholdes.

Eventuelle spørgsmål, som måtte opstå vedrørende oplagring, opbevaring, overførsel mv. af klyngeammunition, skal søges afklaret **ad kommandovejen til Forsvarsministeriet**.

Læs i kapitel 13 om særlige forhold for luftmilitære operationer og i kapitel 15.4.5.1, hvor reglerne om statsansvar skitseres overordnet.

[50] Oslo-konventionen art. 21, stk. 4.
[51] Oslo-konventionen art. 21, stk. 3, jf. art. 1, stk. 1, litra c).

3.7 Eksplosive projektiler

9.8. Det er forbudt at anvende ammunition, som eksploderer i den menneskelige krop eller som er ladet med eksplosive og brændbare stoffer mod personel.[52] +NIAC[53]

Forbuddet blev første gang nedskrevet i St. Petersborg-Deklarationen af 1868, som forbyder antipersonel anvendelse af projektiler under 400 gram, som enten eksploderer eller er ladet med eksplosive eller brændbare stoffer. Vægtgrænsen i deklarationen på 400 gram er i dag ikke længere retvisende som følge af den teknologiske udvikling.

Det er ammunitionens *designformål**, som er afgørende i vurderingen af projektilets folkeretsmæssighed. Hvis et projektils *designformål** er, at det ved dets forventede eller almindelige anvendelse skal eksplodere i den menneskelige krop, så er der tale om et eksplosivt projektil, der er forbudt. Forbuddet bunder i, at skaden, som forårsages ved eksplosionen, unødigt forstærker lidelserne hos dem, der træffes, eller at deres skader gør døden uundgåelig.[54]

Den eksplosion, som sker i den menneskelige krop, er projektilets primære våbenvirkning, dvs. effekten, og effekten er et resultat af *designformålet.**

Sammenlignet med andre ammunitionstyper, som anvendes i moderne konflikter, forårsager anvendelsen af denne type ammunition uundgåeligt overflødig skade eller unødig lidelse, som står i åbenbart misforhold til dets militære fordel, idet ukampdygtiggørelsen af modstanderen kan opnås med anvendelse af eksempelvis almindelig fuldskarp ammunition, som ved dets forventede eller almindelige anvendelse forårsager mindre skade i den menneskelige krop.

Almindelig, planlagt antipersonel anvendelse af eksplosive projektiler vil derfor være i strid med forbuddet.

Projektilerne kan derimod lovligt anvendes til bekæmpelse af køretøjer, også selvom personellet inde i køretøjet måtte blive såret derved. Det er i den forbindelse ikke afgørende, hvilke typer eksplosive eller brændbare stoffer, som er indeholdt i projektilet.

Læs i afsnit 2.1. om forbuddet mod at forårsage overflødig skade eller unødig lidelse og i kapitel 4 om humanitetsprincippet.

---

[52] Skt. Petersborg Deklaration, HLKR art. 23 e), ICC-Statutten, art.ikel 8, stk. 2 (b)(xx) og SRS regel 70 og 78. UNSG Bulletin Section 6.2.
[53] SRS regel 70 og 78, NIAC manual afsnit 2.2.2, litra d) og ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126.
[54] Skt. Petersborg-Deklarationen.

3.8 Projektiler, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop

9.9. Det er forbudt at anvende ammunition, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop.[55] + NIAC[56]

Forbuddet omfatter al ammunition, som er designet og konstrueret til at udvide sig eller udflades nemt i den menneskelige krop, fx. projektiler med et hårdt hylster, der ikke dækker hele kernen eller som er forsynet med indskæringer.

Sådan ammunition benævnes typisk **Dum-Dum**-ammunition eller **ekspanderende ammunition.** Eksempler på denne type ammunition er ammunition af typen ”soft point” som er kendetegnet ved en hård kappe som ikke dækker hele kernen, og ”hollow point”, som desuden har en udhulet spids. Forbuddet vil også også kunne omfatte projektiler, udstyret med en ”normal” ballistisk tip, men som desuagtet udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop.

De centrale begreber er ”udvides”, ”udflades” og ”nemt”. **Udvides** er synonymt med at ekspandere. Betegnelsen fokuserer på omkredsen af projektilet. Eksploderer projektilet, er det ikke udvidet i folkeretlig terminologi. **Udflades** skal forstås således, at projektilet flades ud. Hvis projektilet krummer, bøjer, eller i øvrigt ændrer form til noget, som ikke er fladt, er det ikke ”udfladet” i folkeretlig terminologi. **Nemt** betyder i denne sammenhæng i de fleste, men ikke nødvendigvis alle situationer.

På samme måde som med hensyn til de eksplosive projektiler, ses det, at skaden, som forårsages ved ekspansionen, er et resultat af *designformålet.** *Designformålet** er således afgørende for ammunitionens folkeretsmæssighed.

Folkeretsmæssigheden skal holdes op imod de sædvaneretlige principper, og her vil det ses, at den skade, som ekspanderende projektiler påfører, strider mod forbuddet mod at forårsage unødig lidelse eller overflødig skade.

Sammenlignet med andre ammunitionstyper forårsager projektiler, som udvides eller udflades nemt, uundgåeligt overflødig skade eller unødvendig lidelse, som står i åbenbart misforhold til deres militære fordel, idet ukampdygtiggørelsen af modstanderen kan opnås med anvendelse af eksempelvis almindelig fuldskarp

[55] Haager Deklaration 3, HLKR art. 23 e), ICC-Statutten art. 8, stk. 2, (b) (xix) og SRS regler 70 og 77. UNSG Bulletin Section 6.2.
[56] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126 og SRS regler 70 og 77.

ammunition, som ved dets forventede eller almindelige anvendelse forårsager mindre skade i den menneskelige krop.

Projektiler, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop, strider således i deres design og konstruktion mod forbuddet mod at forårsage overflødig skade eller unødig lidelse. Anvendelse er derfor ikke tilladt. Læs i afsnit 7.1 om den lovlige anvendelse af ammunitionen i *ordenshåndhævelsessituationer**.

Billederne 9.1 og 9.2 nedenfor viser, hvordan et standard projektil af typen NATO 7.62 mm ser ud før og efter affyring. Til sammenliging viser billederne 9.3. og 9.4 den ekspanderende effekt ved affying af et 7.62 mm projektil, som er designet til at udvide sig ved træfning i målet.

Billede 9.1

Billede 9.2

Billede 9.1: Billedet viser et uaffyret standard NATO projektil af typen 7.62 x 51 mm. fuldkappe. Foto: Stabslæge 2 af reserven P. Thiis Knudsen, FSU.

Billede 9.2: Billedet viser et affyret er NATO projektil af typen 7.62 x 51 mm. fuldkappe. Projektilet er udtaget fra gelatineblokke. Foto: Stabslæge 2 af reserven P. Thiis Knudsen, FSU.

Billede 9.3

Billede 9.4

Billede 9.3: Billedet viser et uaffyret ekspanderende projektil af typen 7.62 mm. soft point, dvs. at kappen ikke dækker kernen og blyet derfor er synligt i spidsen. Foto: Stabslæge 2 af reserven P. Thiis Knudsen, FSU.

Billede 9.4: Billedet viser et affyret ekspanderende projektil af typen 7.62 mm. soft point dvs. at kappen ikke dækker kernen og blyet derfor er synligt i spidsen. Projektilet er udtaget fra gelatineblokke. Foto: Stabslæge 2 af reserven P. Thiis Knudsen, FSU.

3.9 Forbuddet mod at forårsage overflødig skade og unødig lidelse anvendt på andre typer ammunition

Forbuddet mod anvendelse i væbnet konflikt af våben og ammnuntion, som forårsager overflødig skade eller unødig lidelse, gælder også i relation til anvendelsen af andre projektiler end dem, som er individuelt folkeretligt reguleret.

Det kan fx være for projektiler, som sædvanligvis *tumbler** mere end de fleste andre projektiler, der sædvanligvis anvendes til samme formål, og som følge deraf overfører mere energi til målet, og derfor uundgåeligt forårsager skade eller lidelse, for hvilken der ikke er en tilsvarende militær fordel.

Det kan fx også være projektiler, der sædvanligvis fragmenterer eller deformerer i målet og dermed forårsager skade eller lidelse, for hvilken der ikke er en tilsvarende militær fordel.

Lovligheden af disse typer projektiler må derfor også nøje vurderes med henblik på en afklaring af, om deres tiltænkte anvendelse uundgåeligt under visse eller alle omstændigheder er egnet til at forårsage overflødig skade eller unødvendig lidelse, for hvilken der ikke er en tilsvarende militær fordel, og som derfor står i åbenbart misforhold til den forventede militære fordel. Hvis dette er tilfældet, er anvendelse forbudt. Læs i afsnit 10 om våbenscreeningen.

3.10 Ikke-påviselige sprængstykker

9.10. Det er forbudt at anvende våben, hvis primære våbenvirkning er at skade ved sprængstykker, der ikke lader sig påvise i det menneskelige legeme ved hjælp af røntgen.[57]
+ NIAC[58]

Som eksempler på ikke-påviselige sprængstykker kan nævnes glasfragmenter, plastfragmenter eller *nanoteknologi** baseret på plastik.

3.11 Blindende laservåben

9.11. Det er forbudt at anvende laservåben, specifikt designet til som eneste eller som en af dets våbenvirkninger at forårsage permanent blindhed på det ubeskyttede øje.[59]
+ NIAC[60]

[57] CCW P I og SRS regel 79. UNSG Bulletin Section 6.2.
[58] CCW art. 1, NIAC manual afsnit 2.2.2, litra e) og SRS regel 79.
[59] CCW P IV og SRS regel 86. UNSG Bulletin Section 6.2.

Anvendes en laser specifikt mod øjet, er det forbudt, hvis laseren er specifikt designet til som den eneste eller som en af dets våbenvirkninger at forårsage permanent blindhed på det ubeskyttede øje.[61] Øjet regnes fortsat for **ubeskyttet**, selvom der anvendes briller eller kontaktlinser.

Forbuddet omfatter også laservåben, som inden anskaffelse ikke kan forårsage permanent blindhed, men som efter anskaffelse **tilvirkes** specifikt med henblik herpå.

Kollaterale skader, som er forårsaget som en hændelig eller indirekte følge af militær brug af lasersystemer mod det ubeskyttede øje eller mod optisk udstyr, eksempelvis night vision goggles, periskop, optisk sigte eller kikkert, er ikke omfattet af forbuddet.

Anvendelse af måludpegningsudstyr som fx flyvevåbnets *laser target designator** og hærens *ground laser target designator* (*GLTD)**, eller *rangefinder,** bør imidlertid i muligt omfang ske i *eyesafe mode,** dvs. at frekvensen (bølgelængden) justeres, så den ligger i et område, hvor den ikke er skadelig for øjet.

CCW P IV forbyder endvidere overførsel, herunder **transport**, af blindende laservåben til andre stater og ikke-statslige aktører. Det er derimod ikke i strid med protokollen for stater at eje, udvikle, studere, låne eller sælge blindende laservåben. Læs i afsnit 10 om våbenscreeningen.

3.12 Miljøpåvirkningsteknikker

Afsnittet handler om forbuddet mod at **anvende det naturlige miljø som våben**.

9.12. Det er forbudt at

- Anvende militær eller nogen anden fjendtlig miljøpåvirkningsteknik, der har udbredte, langvarige eller alvorlige virkninger, som et middel til at påføre nogen anden deltagerstat ødelæggelse, skade eller overlast.[62]
- Yde bistand, opmuntre, eller tilskynde andre kontraherende stater, grupper af stater eller internationale organisationer til at foretage handlinger, der er forbudte i henhold til konventionen om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik.[63]

[60] CCW art. 1, NIAC manual afsnit 2.2.2, litra f), SRS regel 86 og ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126.
[61] CCW P IV.
[62] ENMOD art. 1, stk. 1. Se SRS regel 45.
[63] ENMOD art. 1, stk. 2.

Konventionen om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik (ENMOD) forbyder enhver teknik, hvis anvendelse har til formål at ændre jordens dynamik, sammensætning eller struktur, herunder dens flora og fauna, litosfære, hydrosfære og atmosfære, eller det ydre rum gennem en bevidst manipulation med naturprocesser.[64]

Kernen er det specifikke forbud mod at anvende militær eller andre fjendtlige miljøpåvirkningsteknikker, der har udbredte, langvarige eller alvorlige virkninger, som middel til at påføre nogen anden deltagerstat ødelæggelse, skade eller overlast.[65]

Eksempler på naturfænomener, som det er forbudt at skabe med henblik på militær eller fjendtlig anvendelse, er:

- jordskælv
- tsunamier
- forandringer i vejrmønstre (eksempelvis skyer, regnfald, cykloner og tornadoer), eller
- forandringer i havstrømme og i ozonlaget[66]

Se kapitel 10.2.15. om forbud mod at udsætte det naturlige miljø for uoprettelig skade.

3.13 Cybervåben

9.13. Det er forbudt at anvende cybervåben, der som følge af deres natur påfører overflødig skade eller unødvendig lidelse, når de anvendes til deres normale formål.[67]
+ NIAC[68]

Et cybervåben er et middel, der i en cyberkontekst er designet til eller anvendes med henblik på at medføre død, personskade, tingsskade eller ødelæggelse, dvs. opfylder kravene til, at anvendelse af midlet udgør et *CNA**.

Med middel menes her ethvert cyberinstrument, -mekanisme, -udstyr eller software anvendt til et sådant angreb, i modsætning til internettet, der alene anvendes som platform for gennemførelsen af angrebet, og som ikke er under kontrol af den, der anvender våbnet.[69]

[64] ENMOD art. 2.
[65] ENMOD art. 1, stk. 1.
[66] Understanding til ENMOD art. 2.
[67] Tallin Manual om Cyberwarfare (CWM) regel 42 og SRS regler 70 og 71.
[68] SRS regel 70.
[69] CWM regel 41.

4. Lovlige våben

Dette afsnit beskriver de folkeretlige begrænsninger for anvendelsen af lovlige våben. Begrænsningerne følger dels af traktater og dels af sædvaneret, der bygger på principperne om humanitet og distinktion. Afsnittet behandler derimod ikke folkerettens krav om at begrænse angreb til militære mål eller folkerettens krav om proportionalitet. Dette kan der læses om i kapitel 8.

4.1 Miner, lureminer og andre mekanismer

9.15. Fjernleverede miner skal, i det omfang det er muligt, være udstyret med effektive selvdestruktions- eller selvneutraliseringsmekanismer, og med en selvdeaktiverende reserveindretning, som sikrer, at minen bliver uvirksom, når der ikke længere er en militær fordel forbundet med dens anvendelse.[70]

Når **lureminer og andre mekanismer** anvendes i byer eller andre områder med civile, skal de placeres på eller i nærheden af et militært mål. Der skal gives advarsel.[71]

+ NIAC[72]

Danmark afgav ved ratifikation af protokollen meddelelse om, at de bestemmelser i protokollen, ”som efter deres indhold og natur også kan finde anvendelse i fredstid, skal overholdes til enhver tid”.[73]

4.1.1 Fælles begrænsninger i anvendelsen af miner, lureminer og andre mekanismer

Inden udlægning af miner, lureminer og andre mekanismer, som kan påvirke civilbefolkningen, skal der, hvis omstændighederne tillader det, gives en **effektiv advarsel**.[74]

Følgende handlinger er **forbudte**, når der anvendes miner, lureminer og andre mekanismer:

- under alle forhold at anvende miner, lureminer og andre mekanismer, der er designet til eller i sig selv er af en sådan art, at de forårsager overflødig skade eller unødige lidelser[75]
- at anvende miner mv. mod civile eller civile objekter[76]

[70] CCW P II (1996) art. 6, stk. 3.
[71] CCW P II (1996) art. 3, stk. 11 og art. 7, stk. 3, litra a) og b).
[72] CCW art. 1 og CCW P II (1996) art. 1.
[73] Se BKI 50 af den 17. juni 1999.
[74] CCW P II (1996) art. 3, stk. 11.
[75] CCW P II (1996) art. 3, stk. 3.
[76] CCW P II (1996) art. 3, stk. 7.

- at gennemføre vilkårlige angreb, dvs.
  - angreb som ikke kan rettes mod et militært mål,
  - angreb som anvender fremføringsmåde eller et fremføringsmiddel, som ikke kan rettes mod et militært mål, eller
  - angreb som må forventes at forårsage kollateral skade i et omfang, som ikke står mål med den forventede militære fordel[77]
- at anvende miner, lureminer og andre mekanismer som repressalier[78]
- at anvende miner, lureminer eller andre mekanismer, som er udstyret med en mekanisme eller indretning, der er særligt beregnet på at detonere sprængladninger som følge af magnetisk eller anden indirekte påvirkning, når almindeligt tilgængelige minesøgere anvendes i deres nærhed under normal brug[79]

4.1.2 Forbudt anvendelse af miner

Følgende forbud gælder specifikt for anvendelsen af **miner**:

- at anvende miner fremstillet efter den 3. december 1998,[80] medmindre de er mærket med følgende oplysninger: navn på oprindelsesland, fremstillingsmåned og -år, serienummer eller partinummer. Oplysningerne skal være på engelsk eller på det eller de respektive nationale sprog, og de bør være synlige, læselige, holdbare og kunne modstå miljømæssige påvirkninger i størst mulig udstrækning;[81]
- at anvende selvdeaktiverende miner, udstyret med en mekanisme, der sikrer minen mod optagning, når mekanismen er konstrueret således, at den er virksom efter at minen er ophørt med at kunne virke som mine;[82]
- at anvende **fjernleverede miner**, der
  - ikke er registreret i overensstemmelse med specifikationerne i protokollens tekniske bilag;[83]
  - som ikke - i det omfang det er praktisk muligt - er udstyret med en selvdestruktionsmekanisme eller en selvneutraliseringsmekanisme, og som desuden har en selvdeaktiverende reserveindretning som er indrettet med det formål at sikre, at minen ophører med at fungere, når den ikke længere tjener formålet med udlægningen.[84]

[77] CCW P II (1996) art. 3, stk. 8-9, jf. art. 2, stk. 6. Se TP I art. 51 stk. 4 og 5 og SRS regel 81.
[78] CCW P II art. 6, stk. 1 og art. 3, stk. 2 og CCW P II (1996) art. 7, stk. 1 og art. 3, stk. 7.
[79] CCW P II (1996) art. 3, stk. 5, jf. art. 2, stk. 10 - 12.
[80] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, d) og BKI 50 af den 17. juni 1999.
[81] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, d).
[82] CCW P II (1996) art. 3, stk. 6, jf. art. 2, stk. 14.
[83] CCW P II (1996) art. 6, stk. 1, jf. teknisk bilag art. 1, stk. 1, litra b).
[84] CCW P II (1996) art. 6, stk. 3. jf. teknisk bilag art. 1, stk. 3, litra a).

4.1.3 Forbudt anvendelse af lureminer og andre mekanismer

Lureminer må ikke på nogen måde være fæstnet til eller forbundet med:[85]

- internationalt anerkendte beskyttede kendemærker, -tegn eller -signaler
- syge, sårede eller døde personer
- begravelsessteder, krematorier eller grave
- installationer, udstyr, leverancer og transportmidler til medicinske og sanitetsformål
- legetøj eller andre transportable genstande, som specielt er beregnet på børns bespisning, helbred, hygiejne, beklædning eller uddannelse
- mad- eller drikkevarer
- køkkenredskaber eller -apparater, **undtagen** i militære anlæg, militære lokaliteter eller militære forsyningsdepoter
- genstande, der utvetydigt er af religiøs art
- historiske monumenter, kunstværker eller steder for gudsdyrkelse, som repræsenterer et folks kulturelle eller åndelige arv, eller
- dyr eller ådsler

Det er forbudt at anvende lureminer eller andre mekanismer i form af tilsyneladende uskadelige, transportable genstande, når disse genstande er ***designet** og konstrueret** til at indeholde eksplosivt materiale,[86] eksempelvis en radio, en computer, et kamera eller en mobiltelefon.

Anvendelse af lureminer er **forbudt i operationer under FN´s militære ledelse**.[87]

Det antages, at en luremine ikke nødvendigvis skal være en fysisk genstand. Der kan således gennemføres lureminering som led i *CNA**, fx således, at ***cyberlureminen****, når en tilsyneladende uskadelig e-mail åbnes, udfolder den skadevoldende virkning på modstanderens systemer. Det kan være militære trafikkontrolsystemer, forsyningssystemer eller lignende, hvor nedbrud medfører den kvalificerede fysiske skade som følge af *CNA*´et*.

En cyberluremine skal være designet til at **forårsage personskade** for at opfylde betingelsen for at være en mine. I sådanne tilfælde må den tilsyneladende harmløse handling – her åbningen af e-mailen – ikke være forbundet med de objekter og personer, som er nævnt i listen ovenfor.

Ikke alle disse objekter og personer giver umiddelbart mening i en *CNO**-kontekst, men fx *malware**, som er designet til at udløses, når en e-mail åbnes, vil være ulovlig

[85] CCW P II art. 6, stk. 1, CCW P II (1996) art. 2, stk. 4 og art. 7, stk. 1, litra a)– j), NIAC manual afsnit 2.2.3.1 og SRS regel 80.
[86] CCW P II (1996) art. 7, stk. 2.
[87] UNSG Bulletin Section 6.2.

cyberlureminering, hvis afsenderen på e-mailen tilsyneladende er forbundet med en af de nævnte persongrupper, fx en leverandør af medicin eller fødevarer.[88]

4.1.4 Tilladt anvendelse af lureminer og andre mekanismer

Lureminer og andre mekanismer må anvendes i overensstemmelse med den humanitære folkerets regler herfor. Det er således tilladt at anvende lureminer eller andre mekanismer i en **storby, by, landsby eller andet område med en tilsvarende koncentration af civilpersoner**, selvom der ikke foregår aktive kamphandlinger eller disse ikke synes umiddelbart forestående.

Anvendelse er i disse situationer **betinget af**, at

- lureminerne eller de andre mekanismer anbringes på eller i umiddelbar nærhed af et militært mål; eller
- der er taget forholdsregler for at beskytte civilpersoner mod virkningerne af lureminerne eller de andre mekanismer, fx ved at poste vagter, at udsende advarsler eller at opsætte hegn[89]

Det er ikke muligt at opstille en egentlig positivliste over genstande, som må luremineres. Den humanitære folkeret indeholder konkrete forbud, eksempelvis forbud mod at anvende lureminer, som er fæstnet til syge og sårede, og et mere generelt forbud, eksempelvis forbud mod at anvende lureminer, som forårsager overflødig skade eller unødig lidelse.[90] Det er derfor ikke således, at de genstande, som ikke specifikt er nævnt i listen i afsnit 4.1.3., uden videre må luremineres.

4.1.5 Miner bestemt til at detonere ved tilstedeværelsen af et køretøj

Det er lovligt at anvende miner, bestemt til at detonere ved tilstedeværelsen af et køretøj, men der er begrænsninger i anvendelsen.[91]

Ved den tredje gennemgangskonference af FNs våbenkonvention i 2006 vedtog Danmark, sammen med en række andre stater, en erklæring,[92] hvori staterne udtrykker

- ikke at ville anvende minerne udenfor et perimetersikret område, hvis minerne ikke er detekterbare
- ikke at ville anvende minerne uden for et perimetersikret område, hvis minerne ikke har en indbygget selvdestruktions- eller selvneutralisationsmekanisme

[88] CWM regel 44.
[89] CCW P II art. 4, stk. 2 og CCW P II (1996) art. 7, stk. 3.
[90] CCW P II art. 6, stk. 2 og CCW P II (1996) art. 3, stk. 3.
[91] SRS regel 81.
[92] Dokument CCW/CONF.III/WP.16 vedtaget den 16. november 2006.

- ikke at ville anvende minerne uden for et perimetersikret område, medmindre minen også har en indbygget backup-selvdestruktionsmekanisme og
- at ville forebygge overførsel af minerne til andre end stater

Staterne erklærer samtidig, at de vil arbejde for at implementere disse begrænsninger i anvendelsen af minerne nationalt. **Danske væbnede styrker skal handle i overensstemmelse med erklæringen**.[93]

4.2 Brandvåben

Brandvåben er våben som eksempelvis flammekastere, springminer, granater, raketter, miner, bomber og andre beholdere med brandstiftende indhold.[94]

9.16. Luftleverede brandvåben må kun anvendes mod et lovligt militært mål beliggende i en koncentration af civile, hvis målet er klart adskilt og der er truffet alle gennemførlige sikkerhedsforanstaltninger med henblik på at begrænse brandvirkningerne til det militære mål og begrænse eller formindske tilfældige tab af civile liv, lemlæstelse på civile og beskadigelse af civile genstande.[95]

Brandvåben må kun anvendes på skove og andre vækstlag, hvis sådanne naturforekomster i sig selv er militære mål eller benyttes til at dække, skjule eller camouflere kombattanter eller andre militære mål.[96] + NIAC[97]

Brandvåben, som ikke er luftleverede, kan lovligt anvendes mod kombattanter, også selvom de befinder sig i civilbefolket område.[98] Anvendelse skal ske i overensstemmelse med den humanitære folkerets regler om angreb. Læs herom i kapitel 8 om militære mål.

Brandvåben kan lovligt anvendes mod militære mål, for eksempel mod kampvogne, også selvom deres anvendelse medfører, at kombattanter, som befinder sig inden i kampvognen, påføres forbrændinger.

Brandvåben skal anvendes i overensstemmelse med forbuddet mod at forårsage unødig skade eller overflødig lidelse og i overensstemmelse med distinktionsprincippet.

[93] Tillæg 9.1.
[94] CCW P III art. 1, litra a).
[95] CCW P III art. 2, stk. 3.
[96] CCW P III art. 2, stk. 4.
[97] CCW art. 1, NIAC manual afsnit 2.2.3.3 og SRS regel 84-85.
[98] CCW P III art. 1, stk. 2.

Det er forbudt at anvende brandvåben i militære operationer under FN´s militære ledelse.[99]

4.3 Hvid fosfor

Hvid fosfor er ikke direkte genstand for folkeretlig regulering i traktat, men dens anvendelse vil efter omstændighederne være reguleret af eksempelvis konventionen mod kemiske våben eller Protokol III om brandvåben til FNs Våbenkonvention. Anvendelse er derudover reguleret af de sædvaneretlige principper, navnlig forbuddet mod at anvende våben som forårsager overflødig skade eller unødig lidelse.

Antipersonel anvendelse af hvid fosfor kan resultere i dybe brandsår, fordi brændende fosfor ikke kan slukkes. Der kan desuden ske alvorlig skade på lunger og åndedrætsorganer ved inhalation.

9.17. Hvid fosfor må ikke anvendes til at rette angreb mod kombattanter.[100] +NIAC[101]

Hvid fosfor skal under alle forhold anvendes i overensstemmelse med forbuddet mod at forårsage unødig skade eller overflødig lidelse og i overensstemmelse med distinktionsprincippet.

Det forhindrer ikke, at danske væbnede styrker udlægger hvid røg mod modstanderen i væbnet konflikt.

> <u>Eksempel 9.2. på lovlig anvendelse af hvid fosfor til at lægge røgslør:</u>
> Granaterne lander mellem målet (militært objekt) og den fremrykkende enhed.
> Et kompagni (KMP) skal angribe og tage et mål. Modstanderen i målet har indblik på KMP´s bevægelse frem mod målet. Derfor beordrer kompagnichefen hans a*rtilleriobservatør** (AO) til at etablere et røgslør, der kan skjule kompagniets bevægelse frem mod målet. Henset til vindretningen påkalder AO røgskydningen således, at granaterne lander mellem målet og kompagniet.

5. Våben i sømilitære operationer

Folkerettens regler om distinktion og humanitet gælder også for våben til søs. Det betyder blandt andet, at de våben som behandles i afsnit 3.1.-3.13. også er forbudte, når de er leveret fra en våbenplatform til søs.

---

[99] UNSG Bulletin Section 6.2.
[100] SRS regel 70. Tillæg 9.2.
[101] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119 og 126 og SRS regel 70. Tillæg 9.2.

På tilsvarende måde gælder det ovenfor beskrevne om *designformål** også for våben til søs.

Reguleringen af miner i den ændrede CCW Protokol II (1996) gælder ikke til søs, bortset fra udlægning af miner i vand, tæt på kysten, fx med henblik på at vanskeliggøre landgang.[102] De specifikke våben i søkrig, som er relevante for det danske forsvar, behandles selvstændigt i kapitel 14.4.6 om særlige maritime krigsføringsmidler og -metoder.

6. Våben i luftmilitære operationer

Det danske Flyvevåben råder over konventionelle præcisionsvåben. Set i en dansk kontekst har den humanitære folkeretlige våbenregulering derfor størst relevans på områder, hvor Flyvevåbnets personel arbejder sammen med koalitionspartnere.

Danske styrker skal være særligt opmærksomme på koalitions- og alliancepartneres våbenarsenal, herunder om de i specifikke operationer anvender personelminer, klyngevåben eller andre våben, som Danmark er forpligtet til at afholde sig fra at anvende mv. Der har ovenfor i afsnit 3.5. og 3.6. om de to konventioner været særlig fokus på konsekvenserne for koalitionsoperationer.

Som ovenfor nævnt omfatter en række konventioner ikke blot forbud mod anvendelse, men også mod transport, opbevaring, oplagring, mv. Det er især relevant at nævne, at transport af våben, der er forbudte for Danmark, ikke må finde sted på vegne af andre stater. Heller ikke selvom våbnene ikke er forbudte for den pågældende stat.

Der skal derfor være etableret en procedure, hvorefter det danske flyvevåben sikrer sig, at sådan transport under anvendelse af danske fly ikke finder sted, idet en sådan transport efter omstændighederne vil kunne udløse statsansvar. Læs en skitsering af reglerne for statsansvar i kapitel 15.4.5.1.

7. Særligt om *ordenshåndhævende** operationer i væbnet konflikt

Der forekommer jævnligt situationer, hvor danske væbnede styrker løser opgaver af *ordenshåndhævende** karakter i væbnede konflikter. *Ordenshåndhævende** opgaver i væbnet konflikt har erfaringsmæssigt materialiseret sig i navnlig to scenarietyper:

[102] CCW P II (1996) art. 1 og CCW P II art. 1.

Scenarie 1 – Transnationale NIACs

Det gælder for det første i **transnationale NIACs**, hvor danske styrker ikke blot gennemfører egentlige kamphandlinger mod en ikke-statslig organiseret væbnet gruppe (OVG)*, men også bistår territorialstaten med *ordenshåndhævelse**, enten efter anmodning fra denne stat eller/og efter mandat fra FN´s Sikkerhedsråd. Læs i kapitel 2 om de forskellige konflikttyper.

Scenarie 2 – Besættelse

Det gælder for det andet i situationer, hvor der foreligger **besættelse**, og hvor *ordenshåndhævelsesopgaven** derfor i et vist omfang folkeretligt påhviler besættelsesmagten jf. nærmere i kapitel 11.4.2 om ordenshåndhævelse på det besatte område.

Der gøres i det følgende tre særlige bemærkninger, der udelukkende relaterer sig til ***ordenshåndhævelsesopgaver**** i scenarierne nævnt ovenfor.

Den første bemærkning handler om den snævre adgang til at anvende projektiler, som udvider sig eller udflades nemt i den menneskelige krop. Den anden særlige bemærkning relaterer sig til adgangen til at anvende CS-gas og peberspray. Den tredje bemærkning handler om adgangen til at anvende ikke-dødbringende våben, eller ”*less lethal weapons*”.*

7.1 Anvendelse af projektiler, som udvider sig eller udflades nemt i den menneskelige krop

Folkerettens regulering af visse projektilers lovlighed, gennemgået ovenfor i afsnit 3.7 – 3.9, har sigte på at regulere forholdet mellem de stridende parter på kampladsen efter betragtninger om humanitet og distinktion. I forholdet mellem fjendtlige kombattanter indbyrdes eller civile, som tager direkte del i kamphandlingerne, gælder reguleringen uanset i hvilken type situation ammunitionen er tænkt anvendt under væbnet konflikt.

Forbuddet gælder således i situationer, hvor projektilet anvendes som **kampmiddel** mod fjendtlige kombattanter eller civile, der tager direkte del i fjendtlighederne. Læs herom i afsnit 3.8, g om civiles direkte deltagelse i fjendtlighederne i kapitle 5.2.2.

Forbuddet kan derimod ikke antages at gælde i situationer væk fra kampladsen, hvor ammunitionen anvendes fx mod en **særlig farlig gerningsmand** i bestræbelserne på at

begrænse risikoen for skade på **gidsler** eller andre, eller tænkes anvendt et af de ovenfor beskrevne scenarietyper.[103]

I enkelte og formentlig meget sjældne tilfælde, kan ammunitionen således være nødvendig for at løse en *ordenshåndhævende** opgave. Ammunitionen bør i sådanne situationer anvendes fra håndvåben, der ikke genererer skade på gerningsmanden, der er overflødig i forhold til målet med magtanvendelsen. **Eventuel anvendelse af sådan ammunition i særlige tilfælde bør reguleres nærmere.** Det bør herunder specificeres på hvilket niveau, beslutningen om anvendelse af ammunitionen skal træffes. I de særlige tilfælde, hvor anvendelse af ekspanderende ammunition autoriseres, skal den anvendte ammunition udleveres af det danske forsvar, og må alene anvendes i våben udleveret af det danske forsvar.

7.2 Anvendelse af CS-gas og peberspray

Den anden særlige bemærkning relaterer sig til brugen af CS-gas og peberspray. Disse kaldes også for *Riot Control Agents**, eller *RCA*s* og er defineret i konventionen om kemiske våben (CWC).

CWC definerer *RCA** som kemikalier, som ikke er opført på en af listerne i bilaget til konventionen om kemiske våben, og som hos mennesker hurtigt kan fremkalde sensorisk irritation eller invaliderende fysiske virkninger, der forsvinder kort tid efter eksponeringens ophør.[104]

*RCA** kan lovligt anvendes til at bekæmpe optøjer og opløb,[105] forudsat, at de er bestemt til formål, som ikke er forbudte i medfør af konventionen, og at deres typer og mængder er i overensstemmelse med sådanne formål.[106]

CS-gas og peberspray må **ikke anvendes** som krigsmetode.[107]

Bymæssig anvendelse af granuleret CS-gas frarådes på grund af den vedvarende virkning af gassen og magtanvendelsen vil efter omstændighederne kunne være i strid med menneskerettens grænser herfor. Læs om kemiske våben i afsnit 3.3. og i kapitlets bilag. Se kapitel 3, eksempel 3.7 om anvendelse af CS-gas som *RCA**.

[103] Se SRS regel 77.
[104] CWC art. II, stk. 7.
[105] CWC art. II, stk. 9, litra d).
[106] CWC art. II, stk. 1, litra a).
[107] CWC art. I, stk. 5 og SRS regel 75.

Billede 9.5. CS-gas håndgranat, bursting M701. Foto optrykt med tilladelse fra Militærpolitiet.

7.3 Anvendelse af *less lethal weapons** eller ikke-dødbringende våben

Den tredje særlige bemærkning handler om valget af våben til løsning af opgaver af *ordenshåndhævende** karakter, herunder de såkaldte ”*less lethal weapons*”*, eller ikke-dødbringende våben.

Begreberne *less lethal weapons** og ikke-dødbringende våben anvendes begge på lige fod i Forsvaret og der er ikke her tilsigtet nogen forskel i forståelsen eller anvendelsen af begreberne.

Ikke-dødbringende våben er våben, som er designet til under almindelig anvendelse at have en lavere sandsynlighed for at være dødbringende, forårsage permanent skade, eller at ødelægge eksempelvis elektronisk udstyr, end våben, hvis *designformål** er at have en ødelæggende virkning i målet.

Ikke-dødbringende våben, som anvender kinetisk energi kan eksempelvis være gummikugler, plastik-projektiler, plastik bolde eller vandkanoner.

Ikke-dødbringende elektroniske våben kan for eksempel være en *el-pistol**, hvis anvendelse medfører midlertidig muskellammelse på det område af kroppen, som kommer i berøring med våbnet.

Billede 9.6 El-pistol og billede 9.7. Skarp trykluftpatron 6.4 m. Foto optrykt med tilladelse fra Militærpolitiet.

Andre ikke-dødbringende våben, eksempelvis de såkaldte *dazzlers** og *flashbangs**, er sammensatte, ikke-dødbringende våben.

Menneskerettighederne behandler ikke våbens lovlighed, men regulerer anvendelsen af magt med udgangspunkt i det enkelte individs rettigheder, herunder retten til liv. Menneskerettighederne har derfor betydning for graden af lovlig magtanvendelse i

*ordenshåndhævelsessituationer**, dvs. situationer, hvor behov for ordenshåndhævelse opstår under en væbnet konflikt, men uden at situationen relaterer sig direkte til konflikten. Dette antages at være tilfældet, fordi den humanitære folkeret ikke forholder sig til graden af magtanvendelse i sådanne situationer. Læs mere herom i kapitel 3.7.2.

8. Minerydning på land

Afsnit 8.1. behandler reglerne om minerydning mv., som de fremgår af CCW P II (1996) det tekniske bilag. Afsnit 8.2 omhandler fjernelse og destruktion af miner, afsnit 8.3. registrering, afmærkning og udveksling af oplysninger om placeringen af miner, og afsnit 8.4. andre foranstaltninger til beskyttelse af civilbefolkningen mod minefarer.

Afsnit 8.5. behandler Ottawa-konventionens bestemmelser om rydning af personelminer. Minestrygning til søs behandles i kapitel 14.4.6.3 om sømilitære operationer.

8.1 Reglerne om minerydning i CCW Protokol II (1996)

Danmark har afgivet en erklæring til CCW P II (1996) artikel 1, hvoraf fremgår, at de bestemmelser, som efter deres indhold og natur også kan finde anvendelse i fredstid, skal overholdes til enhver tid.[108] Protokollen trådte i kraft for Danmarks vedkommende den 3. december 1998.

9.18. Danske væbnede styrker skal:

- **registrere** den nøjagtige placering, type, antal, udlægningsmetode, tændertype, levetid, dato, tidspunkt for udlægning, og mekanismer der sikrer minen mod optagning, og andre relevante oplysninger om udlagte våben, for hver enkelt mine, luremine og anden mekanisme.[109] Se afsnit 8.3.
- registrere **minefelter og minerede områder** i overensstemmelse med det Tekniske bilag til Protokol II til brug for senere minerydning.[110] Det betyder bl.a. registrering af koordinater, udarbejdelse af kort og diagrammer med oplysninger om udlægningsmetode, tændertype, mv.[111] Se afsnit 8.3.

[108] BKI nr. 114 af den 12. december 1983.
[109] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1.
[110] CCW P II (1996) art. 9, stk. 1. Se SRS regel 82.
[111] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1. Se SRS regel 82.

- opsætte internationalt anerkendte **advarselsskilte** ved minefelter og minerede områder af hensyn til beskyttelsen af civilbefolkningen.[112] Se afsnit 8.2.
- træffe alle **gennemførlige sikkerhedsforanstaltninger** for at beskytte civilbefolkningen i forbindelse med rydning, fjernelse, destruktion eller opretholdelse af minefelter, minerede områder, miner, lureminer og andre mekanismer. Dette omfatter blandt andet indhegning, skiltning, advarsler eller overvågning. [113] Se afsnit 8.2.

Danmark er forpligtet til at **konsultere** andre kontraherende stater og til at samarbejde bilateralt, gennem FN´s Generalsekretær eller gennem andre passende internationale procedurer, for at løse problemer, som måtte opstå om fortolkning og anvendelse af den ændrede Protokol II fra 1996 til FN´s våbenkonvention.[114]

Det danske forsvar skal sikre, at relevante **militære instrukser** og beskrivelser af arbejdsprocedurer udstedes, og at personel fra de væbnede styrker modtager uddannelse, der svarer til deres pligter og ansvar for at overholde denne protokols bestemmelser.[115]

+ NIAC[116]

8.2 Rydning, fjernelse og destruktion af miner, mv.

CCW P II (1996)´s formål er at beskytte civilbefolkningen, individuelle civile og civile genstande mod virkningerne af miner, lureminer og andre mekanismer. Konfliktparterne skal træffe alle gennemførlige sikkerhedsforanstaltninger for at opnå dette formål, også i forbindelse med pligten til at **rydde og destruere** miner.

Denne pligt indtræder **umiddelbart efter kamphandlingernes ophør**.[117]

Hvilke **sikkerhedsforanstaltninger**, der er praktisk mulige, afhænger af de foreliggende omstændigheder på det pågældende tidspunkt. Dette kan også omfatte humanitære og militære hensyn,[118] fx at opretholde og indhegne minefelter, at opsætte advarselsskilte, eller at befale vagter til at overvåge endnu ikke indhegnede minefelter.[119]

[112] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 4, stk. 1. Se SRS regel 81.
[113] CCW P II (1996) art. 10, stk. 1, jf. art. 3, stk. 10. Se SRS regel 81.
[114] CCW P II (1996) art. 14, stk. 4.
[115] CCW P II (1996) art. 14, stk. 3.
[116] CCW art. 1.
[117] Se SRS regel 83.
[118] CCW P II (1996) art. 3, stk. 10. Se SRS regel 81.
[119] CCW P II (1996) art. 3, stk. 10.

At foranstaltningerne skal være praktisk mulige og blandt andet tage højde for militære hensyn indebærer fx, at forpligtelsen til at indhegne minefelter indtræder senest, når man forlader et område, dog således, at forpligtelsen til at bevogte kan indtræde allerede, når man har opnået kontrol med området, hvori minefeltet ligger.

Danske styrker skal sikre, at alle miner, lureminer og andre mekanismer, som danske styrker har udlagt, ryddes, fjernes, destrueres eller at minefelterne indeholdende miner, lureminer og andre mekanismer opretholdes **i områder under deres kontrol**.[120]

Rydningen, fjernelsen eller destruktionen af minerne, lureminerne og andre mekanismer, skal foregå efter protokollens bestemmelser.[121] I begrebet "at opretholde" ligger eksempelvis at opretholde en effektiv indhegning, skiltning og sikkerhed omkring et minefelt.

Hvis en part **ikke har kontrol over et område**, skal parten yde teknisk og materiel bistand til fjernelse af minerne mv. til den part, som har kontrol med området, hvis den kontrollerende part tillader denne assistance.[122] Fjernelsen af miner, lureminer og andre mekanismer, skal foregå i overensstemmelse med protokollens bestemmelser.

Parterne kan indgå aftaler, herunder, hvor det er hensigtsmæssigt, aftaler om den tekniske og materielle bistand, som er nødvendig for at kunne leve op til det ansvar, som følger af protokollen.[123]

Protokollens forpligtelser er rettet mod stater. Det bør derfor sikres, at der i **alliance- og koalitionsoperationer**, hvori danske styrker deltager, etableres en procedure, som tager højde for eventuelle forskelle i ratifikationsstatus og som gør det muligt at fastslå, hvem (den enkelte nation eller koalitionen) der har kontrol med territoriet, herunder ansvar for afmærkning, fjernelse, rydning, mv.[124]

Se i afsnit 9.1 nedenfor hvor det angives, at en tilsvarende procedure bør etableres i forbindelse med rydning, fjernelse mv. af ueksploderede krigsefterladenskaber.

[120] CCW P II (1996) art. 10, stk. 1 og stk. 2 og SRS regel 83.
[121] CCW P II (1996) art. 10, stk. 1 og 2, jf. art. 3 og art. 5 stk. 2.
[122] CCW P II (1996) art. 10, stk. 3.
[123] CCW P II (1996) art. 10, stk. 4, jf. ikrafttrædelsesbestemmelsen i BKI nr. 50 af den 17. juni 1999.
[124] Se CCW P II (1996) art. 10, stk. 4.

8.3 Registrering, afmærkning, opbevaring og udveksling af oplysninger

CCW P II (1996) forpligter Danmark til at registrere alle oplysninger om udlagte miner mv. i overensstemmelse med dens tekniske bilag. Protokollens **tekniske bilag**[125] fastsætter følgende specifikke krav:

Placeringen af minefelter, minerede områder samt områder med lureminer og andre mekanismer skal angives nøjagtigt i forhold til koordinaterne for mindst to referencepunkter og den anslåede størrelse af det område, som indeholder disse våben, i forhold til de omtalte referencepunkter.[126]

Kort, diagrammer eller andre registreringer skal udfærdiges på en sådan måde, at de angiver placeringen af minefelter, minerede områder, lureminer og andre mekanismer i forhold til referencepunkter, og disse registreringer skal tillige anføre deres perimetre og udstrækning.[127]

Med det formål at spore og rydde miner, lureminer og andre mekanismer skal kort, diagrammer eller andre registreringer indeholde fuldstændige oplysninger om type, antal, udlægningsmetode, tændertype, levetid, dato og tidspunkt for udlægning, mekanismer, der sikrer minen mod optagning (hvis disse er anvendt), og andre relevante oplysninger om alle de udlagte våben.[128]

I alle tilfælde, hvor det er muligt, skal **registreringen** af minefeltet vise den nøjagtige placering af hver mine, bortset fra minefelter udlagt i rækker, hvor angivelse af placeringen af rækken er tilstrækkelig. Hver **luremine** registreres for sig med angivelse af den nøjagtige placering af både selve minen og af minens funktionsmekanisme.[129]

Vedrørende **fjernleverede miner**: den anslåede placering samt det anslåede område, hvorpå fjernleverede miner befinder sig, skal nærmere angives med referencepunkternes koordinater (normalt hjørnepunkter) samt, hvor det er muligt, afmærkes på jorden ved først givne lejlighed.[130]

Det samlede antal og typen af fjernleverede miner, datoen og tidspunktet for udlægningen samt af tidsrummet indtil selvdestruktion indtræffer,[131] skal angives.

---

[125] CCW P II (1996) art. 2, stk. 9, og art. 9, stk. 1 -2 og CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, a), litra i).
[126] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, (a), litra (i).
[127] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, (a), (ii).
[128] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, (a), (iii).
[129] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, (a), (iii).
[130] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1, (b), 1. pkt.
[131] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1 (b), 2. pkt.

Kopier af registreringsdokumenterne skal opbevares på kommandoniveau, som er tilstrækkeligt til at garantere deres sikkerhed;[132] da der er pligt til at opbevare og at frigive oplysningerne til FN´s Generalsekretær eller en konfliktpart, skal oplysningerne **opbevares på bataljonskampgruppeniveau og samtidig sendes til Værnsfælles Forsvarskommando (VFK)**.

Oplysningerne skal sendes til VFK uanset den udsendte enheds størrelse.

Minefelter og minerede områder skal afmærkes med det skilt, der er optrykt i det tekniske bilag.[133]

Konfliktens parter skal, umiddelbart efter kamphandlingernes ophør, tage alle nødvendige og passende forholdsregler. Det indbefatter bl.a. at anvende de registrerede oplysninger til at beskytte civilpersoner mod minefelter, minerede områder, miner, lureminer og andre mekanismer i områder under pågældende konfliktparts kontrol.[134]

Konfliktens parter skal umiddelbart efter kamphandlingernes ophør frigive alle registrerede oplysninger om minefelter, minerede områder mv., som parterne ikke længere har kontrol over, til den anden konfliktpart eller konfliktparter, samt til FN´s Generalsekretær.[135]

Konfliktens parter bør under alle forhold ved gensidig aftale søge at frigive oplysningerne på det tidligst mulige tidspunkt,[136] men det er tilladt at tilbageholde oplysningerne for FN´s Generalsekretær og alle konfliktens parter, hvis konfliktparterne fortsat befinder sig på hinandens territorier, og der er sikkerhedsinteresser, som er afgørende for tilbageholdelse af disse oplysninger.[137] Registrerede områder skal **afmærkes** med internationalt anerkendte skilte, som oplyser om faren i det pågældende minefelt eller minerede område, på et sprog som den lokale civilbefolkning forstår.[138]

8.4 Andre foranstaltninger

Se det internationale skilt som skal anvendes til afmærkning i kapitel 10.2.3.1.

[132] CCW P II (1996) art. 9, stk. 2 og CCW P II (1996) teknisk bilag art. 1 (c).
[133] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 4.
[134] CCW P II (1996) art. 9, stk. 2. Se SRS regel 82, jf. regel 81.
[135] CCW P II (1996) art. 9, stk. 2, 2. led.
[136] CCW P II (1996) art. 9, stk. 2, 2. led.
[137] CCW P II (1996) art. 9, stk. 2, 2. led.
[138] CCW P II (1996) teknisk bilag art. 4.

CCW PII (1996) indeholder bestemmelser om teknisk bistand og internationalt samarbejde.[139] Her skal særligt fremhæves tre:

- alle kontraherende stater har ret til at deltage i den størst mulige udveksling af udstyr, materiale samt videnskabelige og teknologiske oplysninger om minerydning
- parterne er alle forpligtede til at levere oplysninger til UNMAS (database om minerydning, som er oprettet inden for FN-systemet), og
- parterne er forpligtede til at yde bistand til minerydning gennem FN-systemet eller andre internationale organisationer, eller bilateralt[140]

Protokollen indeholder endvidere bestemmelser om beskyttelse af FN-missioner og humanitære fact-finding-missioner mod virkningerne af minefelter, minerede områder, mv.[141]

8.5 Reglerne om minerydning i Ottawa-konventionen

Ottawa-konventionen forpligter deltagerstaterne til at gøre, hvad de kan, for at identificere alle minerede områder under deres jurisdiktion eller kontrol. Minerede områder betyder områder, der er farlige på grund af tilstedeværelsen af eller mistanke om tilstedeværelsen af personelminer.[142]

Afgrænsningen af de minerede områder og destruktionen af minerne indeholdt deri skal ske efter reglerne i CCW P II (1996), herunder reglerne i protokollens tekniske bilag.[143] Disse regler er behandlet i afsnit 8.1.-8.4.

Forpligtelsen i relation til minerydning omfatter **det praktisk mulige**.

Opfyldelse af Ottawa-konventionens bestemmelser om internationalt samarbejde og bistand kvalificeres således af, at bistanden skal ydes i det omgang, det er muligt for deltagerstaten. Har staten fx ikke mulighed for at afsætte personelressourcer til at afmærke og overvåge et mineret område, er den ikke forpligtet hertil. I stedet kan staten være forpligtet til at yde økonomisk støtte til territorialstaten til rydning og destruktion af minerne, eller til at yde bistand til rehabilitering, oplysningsprogrammer om minerydning og hjælp til minerydning gennem eksempelvis FN, ICRC eller andre internationale organisationer.[144]

[139] CCW P II (1996) art. 11, stk. 1-7.
[140] CCW P II (1996) art. 11, stk. 1-4.
[141] CCW P II (1996) art. 12.
[142] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 5.
[143] Ottawa-konventionen art. 5, stk. 2.
[144] Ottawa-konventionen art. 6, stk. 3-7.

Men har staten ressourcerne, gælder følgende: staten skal, så hurtigt som muligt, sikre, at minerede områder er perimeterafmærket og overvåget, samt at områderne er beskyttet ved hjælp af hegn eller ved andre midler for at sikre, at civile personer effektivt holdes ude fra området, indtil alle personelminer i området er blevet destrueret.[145]

Forpligtelsen til at identificere de minerede områder, perimeterafmærke mv. indtræder på det tidligst mulige tidspunkt efter, at parten har opnået jurisdiktion eller kontrol med området.

Er der fx tale om erobring af en del af et territorium, indtræder den erobrende parts forpligtelse til at identificere og afmærke minerede områder først på det tidspunkt, hvor parten har opnået jurisdiktion eller kontrol med området. I den konkrete situation vil kontrollen som regel forudsætte positiv viden om minefelter og andre minerede områder. Det vil sige, at afmærkningen i praksis ofte vil have fundet sted, inden danske styrker opnår fuld kontrol med området.

[145] Ottawa-konventionen art. 5, stk. 2.

9. Rydning af andre eksplosive krigsefterladenskaber end miner, lureminer og andre mekanismer

9.19. Danmark skal afmærke, rydde eller destruere eksplosive krigsefterladenskaber, som findes i områder, som Danmark har kontrol over.[146]

Den, der har anvendt eksplosivt våbenteknisk materiel, som er blevet til eksplosive krigsefterladenskaber, og ikke længere har kontrol med det territorium, hvorpå de eksplosive krigsefterladenskaber befinder sig, er efter ophør af de aktive fjendtligheder forpligtet til at yde bl.a. teknisk, økonomisk, materiel eller mandskabsmæssig bistand til at lette afmærkning og rydning, fjernelse eller destruktion af disse eksplosive krigsefterladenskaber.[147]

Danmark skal sikre, at landets væbnede styrker og relevante styrelser eller afdelinger udsteder passende instrukser og beskrivelser af arbejdsgange, og at deres personel uddannes i overensstemmelse med de relevante bestemmelser i Protokol V til FN´s våbenkonvention.[148]

Danmark skal konsultere andre kontraherende stater og samarbejde bilateralt gennem FN's Generalsekretær eller gennem andre passende internationale procedurer for at løse eventuelle problemer, som måtte opstå om fortolkningen og anvendelsen af bestemmelserne i Protokol V til FN´s våbenkonvention (CCW P V).[149]

+ NIAC[150]

CCW P V og dens tekniske bilag regulerer bortskaffelsen af **konventionel ammunition** som for eksempel klyngeammunition, ueksploderede missiler, torpedoer, mortergranater, artillerigranater og raketter. Protokollen finder anvendelse på hele territoriet og i de indre farvande.[151]

Protokollens forpligtelser gælder **ikke** kemiske, bakteriologiske, biologiske våben og atomvåben, samt miner (personelminer og panserminer), lureminer og andre mekanismer.[152] Læs om reglerne for afmærkning, rydning, fjernelse og destruktion af miner til lands i afsnit 8.

[146] CCW P V art. 3, stk. 1, 1. led, jf. art. 3, stk. 2-5.
[147] CCW P V art. 3, stk. 1.
[148] CCW P V art. 11, stk. 1.
[149] CCW P V art. 11, stk. 2.
[150] CCW P V art. 1, stk. 3, jf. CCW art. 1.
[151] CCW P V art. 1, stk. 2.
[152] CCW P V art. 2, stk. 1 og Ottawa-konventionen art. 5, stk. 2.

Protokollen opererer med fem forskellige kategorier af eksplosive krigsefterladenskaber, som hver især er afgørende i afgrænsningen af, hvilken form for materiel, der er tale om og dermed også det præcise omfang af statens forpligtelser i forbindelse med afskaffelsen af det. Læs i bilaget bagerst i kapitlet om de forskellige definitioner.

9.1 Rydning, fjernelse og destruktion

Hovedparten af protokollens forpligtelser vedr. afmærkning, registrering, rydning, fjernelse eller destruktion af eksplosive og efterladte krigsefterladenskaber påhviler den stat, som har **kontrol med territoriet**, hvorpå de eksplosive krigsefterladenskaber befinder sig.[153]

Hvis en stat, som har anvendt eksplosivt våbenteknisk materiel, ikke længere har kontrol med den del af territoriet, hvorpå materiellet er anvendt, er staten i stedet forpligtet til at yde teknisk, økonomisk, materiel eller anden bistand med henblik på at facilitere rydning mv. Bistanden kan ydes enten bilateralt, gennem FN eller en anden organisation.[154]

Forpligtelsen til at rydde, fjerne eller destruere indtræder umiddelbart efter ophøret af kamphandlingerne og så snart det er praktisk muligt.[155]

Rydning, fjernelse eller destruktion **skal prioriteres i de områder, hvor truslen mod civilbefolkningen vurderes som højest**.[156] I den forbindelse skal følgende foranstaltninger træffes:

- opmåling og vurdering af den trussel, som eksplosive krigsefterladenskaber udgør
- vurdering og prioritering af behov for og gennemførlighed af afmærkning og rydning, fjernelse eller destruktion
- afmærkning og rydning, fjernelse eller destruktion af eksplosive krigsefterladenskaber
- tage skridt til tilvejebringelse af midler til at udføre disse aktiviteter[157]

Rydning, fjernelse og destruktion skal i det omfang, det er muligt tage højde for de internationale minerydningsstandarder (IMAS), og Danmark skal samarbejde med andre stater og internationale organisationer i det nødvendige omfang.[158]

[153] CCW P V art. 3, stk. 1.
[154] CCW P V art. 3, stk. 1, 2. led.
[155] CCW P V art. 3, stk. 2 og stk. 3.
[156] CCW P V art. 3, stk. 2, 2, led, jf. art. 3.
[157] CCW P V art. 3, stk. 3.
[158] CCW P V art. 3, stk. 4 og 5.

Derudover skal der træffes alle gennemførlige **forsigtighedsforanstaltninger** for at beskytte civilbefolkningen, civile enkeltpersoner og civile genstande mod risikoen ved og virkningerne af eksplosive krigsefterladenskaber. Det kan være advarsler, undervisning af civilbefolkningen i eksplosionsfare samt afmærkning, indhegning og overvågning.

Foranstaltningerne skal træffes under hensyntagen til alle foreliggende omstændigheder og hensyn på det pågældende tidspunkt, herunder også militære hensyn.[159]

Der kan opstå en særlig udfordring med hensyn til efterladt eksplosivt materiel, der opsamles af en væbnet gruppe, men på et senere tidspunkt efterlades, fx fordi det nødvendige fremføringssystem ikke kunne skaffes, eller fordi gruppen ikke kunne sælge materiellet.

Opsamles eksplosivt materiel af en ikke-statslig organiseret væbnet gruppe eller medlemmer heraf (OVG /MOVG), betragtes det teknisk ikke længere som efterladt.
Når materiellet på et senere tidspunkt efterlades, evt. på en anden del af territoriet, genindtræder forpligtelsen til rydning, men for den part, som har kontrol over pågældende del af territoriet, dvs. det er ikke nødvendigvis den samme part, som forpligtelsen oprindeligt påhvilede.

På samme måde som angivet i afsnit 8.2 ovenfor vedr. **alliance- og koalitionsoperationer**, er protokollens forpligtelser rettet mod stater. Det bør derfor sikres, at der i alliance og koalitionsoperationer, hvori danske styrker deltager, etableres en procedure, som tager højde for eventuelle forskelle i ratifikationsstatus, og som gør det muligt at fastslå, hvem (den enkelte nation eller koalitionen) der har kontrol med territoriet, herunder ansvar for afmærkning, fjernelse, rydning mv.

9.2 Registrering, opbevaring og videregivelse af oplysninger

Den stat, der har brugt (eller efterladt) eksplosive krigsefterladenskaber, skal sørge for at **registrere og opbevare oplysningerne** og i relevant omfang videregive oplysningerne til andre konfliktparter, territorialstaten, FN eller en anden tredjepart.

Registreringen skal ske med henblik på at lette hurtig afmærkning og rydning, fjernelse eller destruktion af eksplosive krigsefterladenskaber, undervisning i eksplosionsfare og levering af relevante oplysninger til den part, der har kontrol over territoriet, og til de

[159] CCW P V art. 5.

civile befolkninger i det pågældende territorium.[160] Registreringen bør i størst muligt omfang ske i overensstemmelse med det tekniske bilag. [161]

De registrerede oplysninger skal sendes til VFK, og skal desuden hurtigst muligt deles med enten den part, der har kontrol med de relevante områder, eller med en organisation, som den afgivne part er sikker på vil varetage afmærkning, rydning eller fjernelse. Formidling af oplysninger kan evt. ske gennem FN eller en anden tredjepart.[162]

9.3 Andre foranstaltninger

Deltagerstaterne og konfliktparter skal beskytte humanitære missioner og organisationer mod virkningerne af eksplosive krigsefterladenskaber.[163]

Deltagerstater, som er i stand til det, skal

- yde bistand til afmærkning, rydning, mv.
- drage omsorg for social og økonomisk re-integrering af ofre for eksplosive krigsefterladenskaber
- bidrage til fonde under FN-systemet samt andre relevante fonde for at gøre det lettere at yde bistand efter CCW P V
- udveksle udstyr, materiel, videnskabelige og tekniske oplysninger, bortset fra våbenteknologi, som måtte være nødvendig for at gennemføre protokollen, samt
- bidrage med oplysninger til de minerydningsdatabaser, der er oprettet under FN-systemet, herunder navnlig oplysninger om midler og teknologier til rydning af eksplosive krigsefterladenskaber, lister over eksperter, mv. i relation til rydning af eksplosive krigsefterladenskaber[164]

9.4 CCW P V´s tekniske bilag

Det tekniske bilag indeholder ”Voluntary Best Practices” om blandt andet sikring af udformningen af produktionsprocesserne for at opnå størst mulig pålidelighed for ammunitionens kvalitet, at der anvendes certificerede internationalt anerkendte kvalitetssikringsstandarder ved produktionen af eksplosivt våbenteknisk materiel, at der udføres godkendelsesprøvning ved testning med skarp ammunition, og at der kræves en høj standard af pålidelighed ved transaktioner med og overdragelse af eksplosivt våbenteknisk materiel, sikker oplagring, transport og testning, for at sikre

[160] CCW P V art. 4, stk. 1.
[161] CCW P V art. 4, stk. 3.
[162] CCW P V art. 4 stk. 2.
[163] CCW P V art. 6.
[164] CCW P V art. 8.

den bedst mulige langtidssigtede pålidelighed af det eksplosive våbentekniske materiel.[165] Det danske forsvar skal påse, at bilagets bestemmelser efterleves i videst mulige omfang.

10. Våbenscreening

9.20. I forbindelse med Danmarks forskning, udvikling, erhvervelse eller valg af et nyt våben, våbensystem eller metode for krigsførelse, skal Danmark vurdere, hvorvidt dets **anvendelse under visse eller alle omstændigheder** vil være forbudt i henhold til TP I eller enhver anden folkeretlig regel, som Danmark er bundet af.[166]

Denne juridiske vurdering af våbens lovlighed kaldes for en **våbenscreening**.

Våbenscreeningen omfatter **alle våben**, **våbensystemer og fremføringssystemer**, som pågældende stat studerer med henblik på erhvervelse eller er i gang med at udvikle eller erhverve, og som staten bruger i væbnet konflikt,[167] uanset, om deres anvendelse foregår til søs, til lands eller i luften, i rummet eller i cyberspace.

Formålet med vurderingen er at undersøge, om det pågældende våben, våbensystem eller fremføringssystem, ved dets forventede eller almindelige anvendelse, i alle eller visse situationer, (dvs. den skade som våbnets forårsager når det anvendes i overensstemmelse med *designformålet**), er i strid med den folkeret, som staten er bundet af. Våbnets forventede eller almindelige anvendelse findes ved at se på *designformålet**.

Danmark skal med andre ord undersøge, om der er eksisterende folkeret, som gælder for Danmark og som forhindrer eller begrænser anvendelsen af det påtænkte nye våben, våbensystem eller fremføringssystem. I bekræftende fald må erhvervelse undgås eller efter omstændighederne standses, eller anvendelse må underlægges visse restriktioner eller begrænsninger.

For Danmarks vedkommende omfatter folkeret dels den humanitære folkeret, således som den udledes af traktat og sædvaneret, og dels visse menneskerettigheder. Her vil navnlig retten til liv og retten til ikke at blive udsat for tortur og anden nedværdigende

[165] CCW P V teknisk bilag.
[166] TP I art. 36. Se Skt. Petersborg Deklarationen, HK 1907 art. 1, jf. HLKR art. 23(e), AMW regel 9 og CWM manualen regel 48 (a).
[167] TP I art. 36, revideret CCW art. 1.

eller inhuman behandling være relevante at inddrage. Fx i forbindelse med undersøgelsen af *less-lethal weapons*.*[168]

Andre forhold, som indgår i vurderingen, er forhold vedrørende det naturlige miljø[169] og overvejelser om fremtidige teknologier, fx nano-teknologier, som handler om at ændre molekylers struktur og som derfor påvirker den måde, som våben eller ammunition kan forårsage skade på, fx ved at ændre strukturen af kernen eller kappen på et projektil og derved kunne påvirke energitilførslen samt den måde, projektilet opfører sig på ved træfning i blødt væv, eller at fragmenterne ikke kan ses ved hjælp af røntgen.[170] Et andet område, som påkalder sig opmærksomhed, er cyber-teknologier, hvor fx distinktionsprincippet udfordres i forbindelse med cyber-angreb.

*Less lethal weapons** skal som nævnt også underkastes våbenscreeningen. I og med at *less-lethal weapons** er designet til under deres almindelige anvendelse at have en lavere sandsynlighed for at være dødbringende, skal undersøgelsen ikke foretages ud fra det samme folkeretlige grundlag som gælder for våben, som er designet til at være dødbringende. Sammenligningsgrundlaget i denne undersøgelse er andre våben, som også er designet til at være *less-lethal*,* og undersøgelsen skal vise, om *less-lethal weapons**, ved deres almindelige anvendelse, oftere er dødbringende end de andre *less-lethal weapons**, de sammenholdes med.

Forpligtelsen til at foretage våbenscreeningen omfatter efter ordlyden i TP I våben mv., og den indtræder ved studiet af et nyt våben, våbensystem eller fremføringssystem og omfatter også selve erhvervelsen. Ændres eller tilvirkes et våben fra det af producenten oprindelige design og konstruktion, er der tale om et nyt våben, som skal vurderes på ny. Det kan også blive nødvendigt at udføre en fornyet våbenscreening, hvis våbnet viser sig at have en anden virkning i målet end først antaget. Ligeledes må også ratifikation af nye traktater som har indvirkning på området samt ændringer i policy antages at fordre en undersøgelse af behovet for en fornyet screening af allerede eksisterende våben.

Våbenscreeningen er en intern national screening, og Danmark er derfor hverken forpligtet til at dele resultaterne af screeningen med andre stater eller forpligtet til at offentliggøre disse. Danmark kan derfor heller ikke i forbindelse med erhvervelse af nye våben, våbensystemer eller fremføringssystemer overtage screeningsresultater fra lande og producenter og udelukkende henholde sig til disse til opfyldelse af sin våbenscreeningsforpligtelse.

[168] TP I art. 36.
[169] TP I art. 35, stk. 3 og art. 55, stk. 1 og SRS regel 44-45.
[170] Se CCW P 1.

Bilag til kapitel 9
Våbentekniske definitioner

I indledningens afsnit om terminologi blev det understreget, at terminologien, som bruges i definitionen af et våben og i beskrivelsen af *designformålet**, kan være afgørende for forståelsen af våbnets virkning og vurderingen af dets lovlighed, og at dette er årsagen til, at det er vigtigt, at enhver oversættelse af en traktattekst afspejler teksten som affattet på originalsproget. Afsnittets definitioner følger derfor traktatteksterne på deres originalsprog og der vil derfor forekomme afvigelser fra den sprogbrug, der er anvendt i de danske oversættelser.

Gift og giftige våben

Folkeretten har traditionelt anset gift eller giftige våben for at være våben, hvis primære eller eneste virkning er at forgifte eller kvæle.[171] Gift kan udvindes fra dyr og således være fremstillet naturligt. Gift kan også være fremstillet via kemiske processer. Se den moderne definition under definitionen af kemiske våben. Læs i afsnit 3.2 om forbuddet mod anvendelsen af gift og giftige våben.

Kemiske våben

Konventionen om kemiske våben beskriver ikke specifikt hvilke våben, der er forbudte, men beskriver derimod de kemiske komponenter og virkningerne heraf og fastslår, at hvis de har effekter, som beskrevet i konventionen, er de forbudte.[172] Definitionen fortæller også, hvornår det er tilladt at anvende kemikalier, hvis anvendelse normalt ville være forbudt. Læs i afsnit 3.3. om forbuddet mod kemiske våben.

Ved kemiske våben forstås således følgende elementer, sammen eller adskilt:
Giftige kemikalier og deres udgangsstoffer
Ammunition og indretninger, som er specifikt designet til at forårsage død eller anden skade gennem de giftige egenskaber, som giftige kemikalier og deres udgangsstoffer har, som ville blive frigivet som følge af brug af sådan ammunition og sådanne indretninger
Enhver type **udstyr**, der er specifikt designet med henblik på anvendelse direkte i forbindelse med brug af ammunition og indretninger som omtalt umiddelbart ovenfor.[173]

Giftige kemikalier er defineret som ethvert kemikalie, som ved sin indvirkning på biologiske processer kan forårsage død, midlertidig ukampdygtiggøre eller varig skade på mennesker eller dyr. Definitionen omfatter alle sådanne kemikalier uanset deres oprindelse eller fremstillingsmetode, og uanset, om de er frembragt i anlæg, i ammunition eller andetsteds.[174]

Et udgangsstof er enhver kemisk reaktionsdeltager, som på noget trin indgår i fremstillingen af et giftigt kemikalie, uanset ved hvilken giftig metode. Dette indbefatter enhver hovedkomponent i et binært kemisk system eller et system af multikomponenttypen.[175]

---

[171] ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 55.
[172] CWC art. II, stk. 1, litra a), b) og c).
[173] CWC art. II, stk. 1.
[174] CWC art. II, stk. 2.
[175] CWC art. II, stk. 3.

En hovedkomponent i et binært kemisk system eller systemer af multikomponenttypen, betyder det udgangsstof, som spiller den vigtigste rolle ved bestemmelsen af slutproduktets giftige egenskaber, og som reagerer hurtigt sammen med andre kemikalier i det binære system eller multikomponentsystemet.[176]

Giftige kemikalier og deres udgangsstoffer, der opfylder kriterierne i konventionsdefinitionen, er omfattet af forbuddet i konventionens artikel 1.

Haager Deklaration (IV) vedrørende **kvælende gasarter** og Genève Protokollen om giftgas forbyder anvendelsen, men indeholder ingen definition af kvælende gas eller af andre farlige gasarter. Konventionen mod kemiske våben indeholder heller ikke en definition af kvælende gas eller af andre farlige gasarter. Læs i afsnit 3.1 om forbuddet mod anvendelsen af kvælende gas og andre lignende gasarter.

Der findes ingen international konvention, der specifikt handler om **herbicider (plantegifte)**. Konventionen mod kemiske våben omtaler herbicider i præamblen, men indeholder derudover ingen definition af herbicider. Læs i afsnit 3.4 om den begrænsede tilladte anvendelse af herbicider.

Bakteriologiske (biologiske) våben

Konventionen om bakteriologiske (biologiske) våben definerer disse som
1) mikrobiologiske eller andre biologiske stoffer eller toksiner af en hvilken som helst oprindelse eller som er frembragt ved en hvilken som helst metode, af arter og i mængder, som ikke har nogen berettigelse til forebyggende, beskyttende eller andre fredelige formål,
2) våben, udstyr eller fremføringsmidler, designet med henblik på anvendelse af sådanne stoffer eller toksiner til fjendtlige formål eller under væbnet konflikt.[177]

FN´s Generalforsamling havde inden vedtagelsen af konventionen om bakteriologiske (biologiske) våben vedtaget en resolution om biologiske stoffer, hvori disse beskrives som levende organismer, uanset deres oprindelse eller det smittebærende materiale, som udledes af organismerne, som er tiltænkt at skulle forårsage sygdom eller død iblandt mennesker, dyr eller planter, og hvis virkning afhænger af deres evne til at formere sig inde i det menneske, dyr, eller den plante, som er angrebet.[178] Beskrivelsen er ikke i modstrid med konventionsdefinitionen, men tjener til eksemplificering af en type af biologiske våben.
Læs i afsnit 3.4 om forbuddet mod anvendelsen af bakteriologiske (biologiske) våben.

Personelminer

En personelmine er en mine, som er designet med henblik på at eksplodere ved tilstedeværelse, nærhed eller berøring af en person, og som vil ukampdygtiggøre, såre eller dræbe én eller flere personer.[179]

En **mine** er en sprængladning, som er designet til at blive anbragt under, på eller nær jordoverfladen eller en anden overflade, og til at eksplodere ved tilstedeværelse, nærhed eller berøring af en person eller et køretøj.[180]

---

[176] CWC art. II, stk. 4.
[177] Konventionen om biologiske våben art. 1, litra 1) og 2).
[178] UNGA RES 2603A 1969.
[179] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 1, 1.pkt. og CCW PII (1996).
[180] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 2.

En personelmine er først og fremmest en mine. Miner er ikke i sig selv forbudte at anvende, bortset fra den type mine, som er designet som ovenfor beskrevet og som reagerer sådan.

Det betyder eksempelvis, at en sprængladning, som er nedgravet og detonerer på grund af rystelser i jorden frembragt ved en eksplosion 1 km væk, ikke er en mine, som er forbudt. Læs i afsnit 4. om miner, lureminer og andre mekanismer.

Det er derfor vigtigt at være opmærksom på designet og kravene til forbudte miner.

Personelminer kan være udstyret med en **mekanisme, der sikrer minen mod optagning**. En mekanisme, der sikrer minen mod optagning, er en mekanisme, hvis formål er at beskytte en mine, og som er en del af, forbundet med, fastgjort til eller anbragt under minen, og som aktiveres, hvis der gøres forsøg på at forstyrre eller på anden måde forstyrrer minen.[181]

Denne mekanisme er "ekstra udstyr" i forhold til selve personelminen. Det vil sige, at personelminen ikke bliver anset for at være eksempelvis en almindelig mine eller en pansermine, blot fordi den er udstyret med denne mekanisme.
Med andre ord: personelminer bliver ikke lovlige at anvende, selv om de udstyres med en sådan mekanisme.

Det gælder, uanset om personelminen er udstyret med mekanismen fra producentens side, eller om den er udstyret med mekanismen på et senere tidspunkt. Det er netop ikke virkningen af minen, men designet og konstruktionen af minen, som er afgørende.

Det er derfor ikke afgørende, om personelminen er udstyret med en mekanisme der sikrer minen mod optagning. Personelminer er under alle omstændigheder ulovlige at anvende. Læs i afsnit 3.5 om forbuddet mod anvendelsen af personelminer.

Klyngeammunition

Konventionen om klyngeammunition indeholder en ganske teknisk definition af klyngeammunition. Klyngeammunition er primært defineret ud fra, hvad det ikke er. Herefter defineres en række begreber, som er nødvendige for forståelsen af den negativt udformede definition.

Klyngeammunition er konventionel ammunition, der er designet med henblik på at sprede eller udløse **eksplosiv subammunition**, der vejer mindre end 20 kg pr. enhed, og omfatter også sådan eksplosiv subammunition.[182]

Klyngeammunition er ikke:
(a) Ammunition eller subammunition, der er designet med henblik på at udskyde *flares**, røg, pyrotekniske stoffer eller *chaff**, eller ammunition, der udelukkende er designet med henblik på luftforsvarsformål;[183]
(b) Ammunition eller subammunition der er designet til at producere elektrisk eller elektronisk effekt;[184]
(c) Ammunition, der, for at undgå vilkårlige eksplosioner i nedkastningsområdet og risici forbundet med ueksploderet subammuntion har samtlige af følgende egenskaber:

[181] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 3.
[182] Oslo-konventionen art. 2, 1. led.
[183] Oslo-konventionen art. 2, 2. led, litra a).
[184] Oslo-konventionen art. 2, 2. led, litra b).

(i) Hver ammunitionsgenstand indeholder færre end 10 eksplosive subammunitionsgenstande;
(ii) Hver eksplosiv subammunitionsgentand vejer over 4 kg.
(iii) Hver eksplosiv subammunitionsgenstand er designet til at detektere og engagere et enkelt mål;
(iv) Hver eksplosiv subammunitionsgenstand er udstyret med en elektronisk selvdestruktionsmekanisme;
(v) Hver eksplosiv subammunitionsgenstand er udstyret med en elektronisk selvdeaktiveringsfunktion.[185]

Eksplosiv subammunition er konventionel ammunition, der, for at udføre dets opgave, spredes eller udløses af klyngeammunition, og som er designet til at virke ved at detonere en sprængladning før, ved eller efter nedslag.[186]

En **selvdestruktionsmekanisme** er en indbygget mekanisme som fungerer automatisk, der supplerer ammunitionens primære antændingssystem, og som sikrer destruktion af den ammunition, i hvilken den er indbygget.[187]

Selvdeaktiverende betyder automatisk at forårsage at ammunitionen ikke kan fungere ved en uomstødelig udtømning af en komponent som for eksempel et batteri, der er afgørende for, at ammunitionen kan fungere.[188]

Et **kanister** er en beholder, der er designet til at opbevare bomblets under transport og sprede eller udløse bomblets over målområdet, og som på sprednings- eller udløsningstidspunktet er fæstnet til et fly.[189]

Forbuddet omfatter også **eksplosive bomblets**, der er specifikt designet med henblik på at blive spredt eller udløst fra en kanister fæstnet til et fly.[190]

Konventionen definerer derudover fejlslået klyngeammunition, ueksploderet subammunition, efterladt klyngeammunition, efterladenskaber fra klyngeammunition, overførsel, område forurenet med klyngeammunition, mine, eksplosiv bomblet, og ueksploderet bomblet.[191] Læs i afsnit 3.6 om forbuddet mod at anvende klyngeammunition.

Eksplosive projektiler

Skt. Petersborg-Deklarationen definerer eksplosive projektiler som projektiler, der er enten eksploderende eller er ladet med eksplosive eller brændbare stoffer. Læs i afsnit 3.7 om forbuddet mod anvendelsen af eksplosive projektiler.

[185] Oslo-konventionen art. 2, 2. led, litra c).
[186] Oslo-konventionen art. 2, stk. 3.
[187] Oslo-konventionen art. 2, stk. 9.
[188] Oslo-konventionen art. 2, stk. 10.
[189] Oslo-konventionen art. 2, stk. 14.
[190] Oslo-konventionen art. 12, stk. 2.
[191] Oslo-konventionen art.s 2. stk. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, og 15.

Projektiler, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop

Haager Deklaration 3 af 1899 vedrørende ekspanderende projektiler definerer disse projektiler som: projektiler ”som udvides eller udflades nemt i det menneskelige legeme, herunder projektiler med et hårdt hylster, hvor hylsteret ikke helt dækker kernen eller er forsynet med indskæringer”.

Det ses, at definitionens eksemplificering ikke er udtømmende, hvilket vil sige, at også andre projektiltyper kan være ulovlige, uanset den præcise udformning, hvis de er designet til at frembringe den påkrævede effekt.
Læs i afsnit 3.8. om forbuddet mod anvendelsen i væbnet konflikt af projektiler, som udvides eller udflades nemt i den menneskelige krop. Læs i afsnit 7.1. om den tilladte anvendelse at disse projektiler under ordenhåndhævelsessituationer.

Ikke-påviselige sprængstykker

CCW P I definerer ikke-påviselige sprængstykker som ”sprængstykker, der ikke lader sig påvise i det menneskelige legeme via røntgenstråler.” Læs i afsnit 3.10. om forbuddet mod anvendelsen af ikke-påviselige sprængstykker.

Blindende laservåben

CCW P IV definerer blindende laservåben som ”laservåben, som er specifikt designet til som eneste eller som en af dets våbenvirkninger at forårsage permanent blindhed på det ubeskyttede øje, hvorved menes det blotte øje eller øjne med korrogerende synsindretninger.” Læs i afsnit 3.11. om forbuddet mod anvendelsen af blindende laservåben.

Miljøpåvirkningsteknikker

Konventionen om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik, (ENMOD), forbyder enhver teknik, hvis anvendelse har til formål gennem bevidst manipulation med naturprocesser, at ændre jordens dynamik, sammensætning eller struktur, herunder dens flora og fauna, litosfære, hydrosfære og atmosfære eller det ydre rum.[192]

Samtidig med ENMOD vedtoges en række fortolkningsbidrag, som uddyber og forklarer sprogbrugen i konventionen. Fortolkningsbidragene skal alene anvendes til at fortolke selve konventionen.
Af fortolkningsbidraget til konventionens artikel 1 fremgår, at:
"udbredt" skal forstås som et geografisk område på flere hundrede kvadratkilometer;
"langvarig" skal forstås som en periode på ca. tre måneder, svarende til en sæson;
"alvorlige virkninger" skal forstås som omfattende skadelig eller signifikant afbrydelse af eller skade på menneskeliv, naturlige og økonomiske ressourcer eller andre midler.

Alle betingelserne skal ikke være opfyldt på samme tid.

Grænserne for skadevirkningen på en anden deltagerstat forårsaget af miljøpåvirkningsteknikker er således mindst skade på et område på flere hundrede kvadratkilometer, eller skade som varer i mindst tre

[192] ENMOD art. 2.

måneder, eller skade som dræber eller på anden måde skader mange menneskeliv, naturlige og økonomiske ressourcer eller andre midler. Læs i afsnit 3.12 om miljøpåvirkningsteknikker.

Cybervåben

Et cybervåben er et middel, der i en cyberkontekst er designet til, eller anvendes med henblik på, at medføre død, personskade, tingsskade eller ødelæggelse, dvs. opfylder kravene til, at anvendelse af midlet udgør et *CNA**.
Med middel menes her ethvert cyberinstrument, -mekanisme, -udstyr eller software anvendt til et sådant angreb, i modsætning til internettet, der alene anvendes som platform for gennemførelsen af angrebet, og som ikke er under kontrol af den, der anvender våbnet.[193] Læs i afsnit 3.13. om forbuddet mod at anvende cybervåben.

Miner, lureminer og andre mekanismer

En **mine** er en sprængladning, der er anbragt under, på eller nær jordoverfladen eller en anden overflade og bestemt til at eksplodere ved en persons eller et køretøjs tilstedeværelse, nærhed eller berøring.[194]
Se andetsteds i dette bilag om definitionen af en personelmine, som er en mine, som er designet med henblik på at eksplodere ved tilstedeværelse, nærhed eller berøring af en person, og som vil ukampdygtiggøre, såre eller dræbe én eller flere personer.

Fjernleverede miner er miner, som ikke er direkte anbragt, men som er leveret med artilleri, missil, raket, mortér eller tilsvarende midler eller nedkastet fra et luftfartøj. Miner leveret fra et landbaseret system på mindre end 500 meters afstand anses ikke for at være fjernleverede, forudsat at de anvendes i overensstemmelse med protokollen.[195]

Miner kan være udstyret med en mekanisme, der sikrer minen mod optagning. En mekanisme, der sikrer minen mod optagning, er en mekanisme, hvis formål er at beskytte en mine, og som er en del af, forbundet med, fastgjort til eller anbragt under minen, og som aktiveres, hvis der gøres forsøg på at forstyrre eller på anden måde forstyrrer minen.[196]

Lureminer, eller på engelsk, booby-traps, er indretninger, som er bestemt, konstrueret eller tilpasset til at dræbe eller såre, og som uventet udløses, når en person berører eller nærmer sig en tilsyneladende harmløs genstand eller udfører en tilsyneladende sikker handling.[197] Lureminer som defineret i CCW P II og CCW P II (1996), aktiveres af offeret. Eksempelvis en snubletråd forbundet til en håndgranat eller alarmmine M/87.

Andre mekanismer er manuelt anbragte sprængladninger og mekanismer, herunder *IED´er*,* som er bestemt til at dræbe, såre eller beskadige, og som udløses manuelt, ved fjernstyring eller automatisk efter et vist tidsforløb, og ved andre elektriske impulser.[198]
Andre mekanismer kan udløses både af en operatør og af offeret, når offeret befinder sig inden for spræng- og fragmentationsområdet.

---

[193] CWM regel 41.
[194] CCW PII art. 2, stk. 1, 1. pkt. og CCW P II (1996) art. 2, stk. 1.
[195] CCW PII art. 2, stk. 1, 2. pkt. og CCW P II (1996) art. 2, stk. 2.
[196] CCW PII (1996) art. 2, stk. 14 og Ottawa-konventionen art. 2, stk. 3.
[197] CCW PII (1996) art. 2, stk. 4.
[198] CCW PII (1996) art. 2, stk. 5.

Nærsikringsvåben M/80 betragtes som en ”anden mekanisme”. Eksempler på lovlig anvendelse af nærsikringsvåben M/80 under væbnet konflikt er affyring af våbnet mod et militært køretøj eller til sikring af en lejr. Om *IED´er** er offer- eller operatøraktiveret afhænger udelukkende af konstruktionen. Læs i afsnit 4.1 den lovlige begrænsede anvendelse af miner, lureminer og andre mekanismer.

Miner, som beskrevet ovenfor, omfatter også sådanne, som i daglig tale kaldes ”**panserminer**”. Sådanne miner er karakteriseret ved at være designet med henblik på at detonere ved tilstedeværelse, nærhed eller berøring af et køretøj i modsætning til af en person.[199]

Minerne kan være udstyret med en mekanisme, der sikrer minen mod optagning. En mekanisme, der sikrer minen mod optagning, er en mekanisme, hvis formål er at beskytte en mine, og som er en del af, forbundet med, fastgjort til eller anbragt under minen, og som aktiveres, hvis der gøres forsøg på at forstyrre eller på anden måde forstyrrer minen.[200]

Denne mekanisme er ”ekstraudstyr” set i forhold til selve minen. Det vil sige, at minen ikke bliver anset for at være eksempelvis en almindelig mine eller en personelmine, blot fordi den er udstyret med denne mekanisme.

Med andre ord: minerne bliver ikke ulovlige at anvende, selv om de udstyres med en sådan mekanisme. Det gælder, uanset om minen er udstyret med mekanismen fra producentens side, eller om den er udstyret med mekanismen på et senere tidspunkt. Det er netop ikke virkningen af minen, men designet og konstruktionen af minen, som er afgørende. Det er derfor ikke afgørende, om minen er udstyret med en mekanisme, der sikrer minen mod optagning.
Læs i afsnit 4.1.5. om den begrænsede anvendelse af miner bestemt til at detonere ved tilstedeværelsen af et køretøj.

Brandvåben

CCW P III definerer brandvåben som ethvert våben eller enhver ammunitionsgenstand, som er designet primært med henblik på at antænde objekter eller at påføre personer brandskader ved at udløse flammer, varme eller en kombination heraf, frembragt via en kemisk reaktion af et stof fremført på målet.[201]

Brandvåben er ikke:
(i) ammunitionsgenstande, som kan have en tilfældig brandstiftende virkning, såsom lys, lysspor-, røg- eller signaleringssystemer[202]
(ii) ammunitionsgenstande designet med henblik på at kombinere gennemtrængning, tryk- eller sprængstykkevirkning, med en ekstra brandstiftende virkning, såsom panserbrydende projektiler, granater med sprængstykkevirkning, sprængbomber og lignende ammunitionsgenstande med kombineret virkning, i hvilke den brandstiftende virkning ikke specifikt er designet med henblik på at påføre personer forbrændinger, men til anvendelse mod militære mål, såsom pansrede køretøjer, fly, installationer eller udstyr.[203]

[199] CCW P II (1996) art. 2, stk. 1.
[200] Ottawa-konventionen art. 2, stk. 3.
[201] CCW P III art. 1, stk. 1.
[202] CCW P III art. 1, litra b) i).
[203] CCW P III art. 1, litra b) ii).

Definitionen, som angivet i protokol III, er vigtig, fordi den medfører, at visse våben ifølge protokollens definition ikke er brandvåben.

Det gælder våben, som ikke primært er designet til at antænde objekter eller at påføre personer brandskader ved at udløse flammer, varme eller en kombination heraf, frembragt ved en kemisk reaktion af et stof fremført på målet, men som *kan have* denne virkning. Læs i afsnit 4.2. om den begrænsede anvendelse af brandvåben.

Hvid fosfor er ikke genstand for regulering i traktat, og der findes derfor ingen autoritativ og internationalt vedtaget definition af hvid fosfor. Dets anvendelse vil efter omstændighederne være reguleret af konventionen mod kemiske våben og brandvåben. Læs i afsnit 4.3. om den begrænsede lovlige anvendelse af hvid fosfor.

Andre eksplosive krigsefterladenskaber

Protokol V om eksplosive krigsefterladenskaber til FNs Våbenkonvevention (CCW P V) opererer med følgende definitioner:

Eksplosive krigsefterladenskaber er ueksploderet våbenteknisk materiel og efterladt eksplosivt våbenteknisk materiel.[204] Det er disse eksplosive krigsefterladenskaber, som er genstand for behandling i protokollen. Eksplosive krigsefterladenskaber benævnes ”UXO” for ”Unexploded Ordnance” i det tekniske bilag til protokollen.[205]

Eksplosivt våbenteknisk materiel er konventionel ammunition indeholdende sprængstoffer. Undtaget er miner.[206]

Ueksploderet våbenteknisk materiel er eksplosivt våbenteknisk materiel, der er forsynet med tændsats eller brandrør, armeret eller på anden måde gjort klar til brug og anvendt i en væbnet konflikt. Materiellet kan være blevet affyret, nedkastet, opsendt eller udskudt og burde være eksploderet, men er det ikke.[207] Bestemmelsen omfatter således eksplosivt våbenteknisk materiel, hvis *designformål** er at eksplodere ved anslag eller på et senere tidspunkt.

Efterladt eksplosivt våbenteknisk materiel er eksplosivt våbenteknisk materiel, der ikke er blevet anvendt under en væbnet konflikt, men som en part i en væbnet konflikt har efterladt eller skaffet sig af med, og som ikke længere er under kontrol af vedkommende part.

Efterladt eksplosivt våbenteknisk materiel kan være forsynet med tændsats eller brandrør, armeret eller på anden måde gjort klar til brug.[208] Efterladt eksplosivt våbenteknisk materiel benævnes ”AXO”, dvs. ”Abandoned Explosive Ordnance” i det tekniske bilag til protokollen. [209]

Bestemmelsen omfatter eksplosivt våbenteknisk materiel anvendt som led i træning eller uddannelse, uanset om det rent faktisk eksploderede.

---

[204] CCW P V art. 2, stk. 4.
[205] CCW P V teknisk bilag art. 1, stk. 1.
[206] CCW P V art. 2, stk. 1.
[207] CCW P V art. 2, stk. 2.
[208] CCW P V art. 2, stk. 3.
[209] CCW P V teknisk bilag art. 1, stk. 1.

Bestemmelsen omfatter også bomber, missiler og anden ammunition efterladt i et såkaldt "dump area" i en stats territorialfarvand.

Eksisterende eksplosive krigsefterladenskaber er ueksploderet våbenteknisk materiel og efterladt eksplosivt våbenteknisk materiel, som fandtes på den kontraherende stats territorium på tidspunktet inden protokollen trådte i kraft for vedkommende stat.

Der gælder ikke nær så omfattende forpligtelser for eksisterende eksplosive krigsefterladenskaber; således gælder protokollens forpligtelser til registrering, opbevaring og videregivelse af oplysninger, rydning, fjernelse, destruktion, forsigtighedsforanstaltningerne til beskyttelse af civilbefolkningen, eller samarbejde og bistand, ikke.[210] Læs i afsnit 9. om andre eksplosive krigsefterladenskaber med miner, lureminer og andre mekanismer.

[210] CCW P V art. 1, stk. 4.

Kapitel 10
Ulovlige kampmetoder

Folkerettens regulering af kampmetoder i væbnet konflikt

1. Indledning

I planlægning og udførelse af militære operationer i væbnet konflikt er der overladt den militære fører et bredt skøn med hensyn til valg af militære kampmetoder. Som ved valg af våben er valget af kampmetoder imidlertid ikke ubegrænset.[1]

Dette kapitel behandler de særlige kampmetoder, som den humanitære folkeret forbyder under væbnet konflikt.

Kapitlet er bygget op således, at hver metode behandles i hver sit afsnit. De enkelte afsnit er derfor ikke indbyrdes afhængige og kan for de flestes vedkommende udskilles til brug i undervisningsøjemed. Skitsen bagerst i kapitlet vil ligeledes kunne anvendes som grundlag for undervisning eller til at skabe overblik over reguleringen på området.

1.1 Kapitlets indhold

Afsnit 2 behandler de individuelle kampmetoder og er opdelt i 16 underafsnit. I afsnit 2.1. behandles perfidi, afsnit 2.2 behandler krigslist. Afsnit 2.3 behandler forbuddet mod at misbruge beskyttede emblemer og andre internationalt anerkendte kendemærker. Afsnit 2.4. behandler forbuddet mod at misbruge neutrale staters flag, uniformer og emblemer. Afsnit 2.5. behandler forbuddet mod at misbruge modstanderens flag, uniformer, og emblemer. Afsnit 2.6. behandler forbuddet mod at beordre, at der ikke skal vises nåde. Afsnit 2.7. behandler forbuddet mod at plyndre. Afsnit 2.8. behandler adgangen til konfiskation af krigsbytte. Afsnit 2.9. behandler adgangen til ødelæggelse og beslaglæggelse. Afsnit 2.10. behandler forbuddet mod at gennemføre vilkårlige angreb. Afsnit 2.11. behandler forbuddet mod at sprede rædsel blandt civilbefolkningen. Afsnit 2.12. behandler forbuddet mod at udsulte civilbefolkningen. Afsnit 2.13. behandler forbuddet mod at tage gidsler. Afsnit 2.14. behandler forbuddet mod at anvende civile som menneskeskjold, afsnit 2.15.

[1] HLKR art. 22, TP I art. 35, stk. 1 og 2 og SRM regel 38. UNSG Bulletin Section 6.1.

behandler forbuddet mod at forårsage overflødig skade på det naturlige miljø, og afsnit 2.16 behandler forbuddet for den enkelte soldat og for føreren mod at anvende magt i form af repressalier. Kapitlet afsluttes med en kapitelskitse i afsnit 3.

Alle kampmetoderne er forbudte, bortset fra dem som er behandlet i afsnit 2.2., 2.8 og 2.9. Disse tre afsnit behandler adgangen til at bruge krigslist og den begrænsede adgang til konfiskation, ødelæggelse og beslaglæggelse.

Krigslist behandles for at kunne illustrere spændingsfeltet mellem perfidi og krigslist, navnlig i relation til militært personel i civil beklædning. Den begrænsede adgang til lovlig ødelæggelse og beslaglæggelse, samt reglerne om lovlig konfiskation af krigsbytte behandles for at kunne beskrive forhold, som ofte forekommer i forbindelse med udførelsen af militære operationer, og som med fordel kan behandles i dette kapitel om ulovlige kampmetoder pga. den sammenhæng, hvori de forekommer.

1.2 Kapitlets afgrænsning til andre kapitler

Kapitlet berører områder, som behandles nærmere i andre af manualens kapitler, herunder kapitel 5 for så vidt angår kravene til kombattantstatus og spionage overfor dette kapitels behandling af perfidi og krigslist og om konsekvenserne af, at civile frivilligt vælger at tage opstilling i eller omkring militære mål, kapitel 6 for så vidt angår beskyttelsen af civile og civile genstande under væbnet konflikt, kapitel 7 for så vidt angår brug og misbrug af de beskyttede emblemer, der relaterer sig til sanitetstjenesten, og kapitel 8 i relation til udførelsen af angreb. Ligeledes er kapitel 11 om besættelse centralt i forhold til afsnittet om adgangen til beslaglæggelse af modstanderes ejendom, og kapitel 14 om sømilitære operationer er væsentligt i relation til muligheden for at anvende krigslist, da krigslist antager en ganske særlig betydning i sømilitære operationer.

1.3 Kapitlets behandling af menneskerettigheder

Kapitlet omhandler specifik folkeretlig regulering af visse forhold under væbnede konflikt. Enkelte forbud og restriktioner på brug af metoder i krig påvirkes også af menneskeretlig regulering, fx den menneskeretlige beskyttelse af ejendomsretten og retten til privatliv, sikkerhed, retten til liv mv. Forpligtelsen vil ikke - eller kun ganske sjældent – reelt påvirke udmøntningen af de forbud, der beskrives her i kapitlet.

Der vil fx kunne opstå situationer, hvor døde, syge eller sårede falder inden for dansk *personjurisdiktion**. I disse tilfælde understøtter den humanitære folkerets

plyndringsforbud den beskyttelse af ejendomsretten, der følger af menneskerettighederne.

Den humanitære folkerets forbud mod udsultning af civilbefolkningen, se afsnit 2.12., kan vedrøre forhold, hvorunder der vil kunne foreligge *områdejurisdiktion** og menneskerettighederne derfor i vidt omfang vil kunne være gældende. Også i dette scenarie vurderes forbuddet mod udsultning overordnet at harmonere med menneskerettighederne, i det konkrete tilfælde fx retten til liv.

På andre områder, som er reguleret af den humanitære folkerets regler om kampmetoder, vil der typisk ikke foreligge hverken *person- eller områdejurisdiktion**. Det gælder fx i forhold til reglerne om forbud mod vilkårlige angreb eller på området for andre nødvendige ødelæggelser. Her ses det, at Danmarks ønske om at respektere menneskerettighederne i situationer, hvor der ikke foreligger en formel forpligtelse hertil, i visse tilfælde må vige for militær nødvendighed i væbnet konflikt.

Læs i kapitel 3.3.4 der beskriver danske væbnede styrkers forpligtelser efter menneskerettighederne og der beskriver de anvendte jurisdiktionsbegreber.

1.4 Reglernes anvendelse i NIACs

Reglerne finder som udgangspunkt også anvendelse i NIACs. I relation til perfidi, til brugen af de beskyttede emblemer og i relation til brugen af modstanderens uniformer, emblemer mv., er der fundet anledning til at gøre særskilte bemærkninger herom. Bemærkningerne er gjort i underafsnit for de individuelle kampmetoder.

2. De individuelle kampmetoder

2.1 Perfidi

Reglerne på området bygger på en grundlæggende respekt for personer med beskyttet status efter folkeretten. Denne beskyttelse indebærer, at parterne i en væbnet konflikt skal kunne stole på, at personer, der fremstår som beskyttede, rent faktisk også er det.

Overtrædelse af perfidiforbuddet indebærer således en krænkelse af den del af distinktionsprincippet, der handler om, at medlemmer af parternes væbnede styrker skal udskille sig fra civilbefolkningen og andre beskyttede grupper.

10.1. Det er forbudt at dræbe, såre[2] eller tage en modstander til fange ved hjælp af perfidi.[3]
+ NIAC (se dog nedenfor om tilfangetagelse)[4]

Der er ikke i NIAC tilstrækkeligt folkeretligt grundlag for, at forbuddet tillige omfatter tilfangetagelse.

Perfidi handler om at **besvige** modstanderen til at tro, at man har en beskyttet status efter folkeretten med det formål at **udnytte** den derved skabte vildfarelse hos modstanderen til at dræbe, såre eller tilfangetage**.**

Perfidiforbuddet indeholder to hovedelementer:

1) Foregive at have en beskyttet status for at besvige modstanderen herom, med henblik på at
2) Udnytte den derved skabte vildfarelse hos modstanderen til at dræbe, såre eller tage denne til fange

Vildfarelsen vil ofte bestå i, at modstanderen simpelthen ikke lægger mærke til den, der vildleder. Kombattanten skjuler sin sande identitet i civil forklædning eller spiller bevidstløs på kamppladsen, eller optræder måske som afmærket sanitetspersonel. Kombattanten blander sig med mængden af beskyttede personer og tildrager sig derfor ikke den besvegne modstanders opmærksomhed.

Forbuddet, der er udtryk for sædvaneret, er først overtrådt, hvis den besvegne modstander **faktisk dræbes, såres eller tages til fange**.

Nedenfor gives eksempler på perfidi, der relaterer sig til forskellige former for beskyttet status.[5]

a. Foregivelse af, at man har til hensigt at forhandle under parlamentærflag eller at overgive sig[6]

<u>Eksempel 10.1 på perfidi begået under foregivelse af ville forhandle under parlamentærflag:</u>
En infanterigruppe under beskydning beslutter at forsøge at opnå en gunstigere angrebssituation ved at påsætte en hvid klud på en antenne og vifte med den over for modstanderen, der befinder sig nogle få hundrede meter derfra. Hensigten er at få

[2] ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (xi).
[3] TP I art. 37, stk. 1, HLKR art. 23, litra b, SRM regel 111 og SRS regel 65.
[4] ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 125, SRS regel 65, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, € (ix), AMW regel 111 og NIAC manualen afsnit 2.3.6.
[5] TP I art. 37, stk. 1, litra a) – d).
[6] HLKR art. 34, TP I art. 37, stk. 1, litra a) og SRS regel 58.

modstanderen til at indstille beskydningen, nærme sig under foregivende af vilje til forhandling – og fortsætte beskydningen på gruppeførerens befaling, når man kommer nærmere.

b. Foregivelse af ukampdygtighed på grund af sår eller sygdom[7]

Eksempel 10.2 på perfidi begået under foregivelse af at være såret:
En soldat foregiver at være såret og handler derefter ved at nedlægge sine våben og afstå fra yderligere kamphandlinger. Soldaten har nu foregivet at have en beskyttet status som *hors de combat**, som forpligter modstanderen til at yde ham beskyttelse i medfør af den humanitære folkeret. Det er perfidi, hvis den soldat, der foregiver en beskyttet status, har til hensigt at tage modstanderen til fange eller beskyde ham, når situationen byder sig.
Har soldaten derimod blot til hensigt at redde sit eget liv og enten overgive sig, når modstanderen kommer nærmere, eller forsøge at flygte, hvis han skulle få mulighed for det, er det ikke perfidi, idet handlingen mangler forbuddets andet led om udnyttelsen af vildfarelsen hos modstanderen til at dræbe, såre eller tage til fange.

Eksempel 10.3 på perfidi i sømilitære operationer:
Et krigsskib foregiver at være i nød ved at sætte redningsbåde i vandet og udsende nødsignal. Da et støtteskib, som sejler under modstanderens flag, kommer til undsætning, åbnes der ild, og støtteskibet sænkes.

c. Foregivelse af civil, eller anden ikke-kombattant status[8]

Eksempel 10.4 på perfidi begået under foregivelse af civil status.
En soldat aftager sin uniform og begiver sig i civil beklædning til en lokal evakueret civil landsby i nærheden. Formålet er at unddrage sig modstanderens opmærksomhed for at verificere oplysninger om, at modstanderens væbnede styrker befinder sig dér, og lureminere bygningen. Hvis operationen lykkes, og lureminen faktisk sårer eller dræber medlemmer af modstanderens væbnede styrker, er perfidiforbuddet overtrådt.

Eksempel 10.5 på perfidi udført under anvendelse af et beskyttet emblem:
Modstanderen har tilladt afhentning af et antal sårede soldater i et af modstanderen kontrolleret område. Det aftales, at afhentningen kan ske med sanitetshelikopter. Det besluttes at udnytte muligheden til at udføre et angreb mod modstanderen, der forventes alene at være fåtalligt tilstede i landingsområdet. Da den sanitetsafmærkede helikopter lander, udnyttes modstanderens tiltro til, at der er tale om en ren sanitetsafhentning, til at gennemføre et angreb.

d. Foregivelse af at være beskyttet ved brug af emblemer, kendemærker eller uniformer tilhørende FN[9] eller en neutral eller andre stater, som ikke er parter i konflikten.[10]

[7] TP I art. 37, stk. 1, litra b).
[8] TP I art. 37, stk. 1, litra c).
[9] SRS regel 60.
[10] SRS regel 63 og TP I art. 37, stk. 1, litra d).

Eksempel 10.6 på perfidi udført ved brug af beskyttede kendemærker:
En infanteripatrulje er blevet afskåret fra egne styrker og befinder sig efter en træfning på område, kontrolleret af modstanderen. I en mindre nærliggende bebyggelse opdager de et karakteristisk, hvidmalet køretøj med FN-afmærkning. De beslutter sig for at "låne" køretøjet til at søge at genopnå kontakt med egne styrker. På vejen tilbage skal de igennem et mindre checkpoint, der kontrolleres af modstanderen. Føreren siger: "Lad os nedkæmpe, de er kun to". Modstanderen lægger ikke mærke til dem, før det er for sent, og idet det hvidmalede køretøj nærmere sig åbner patruljen ild gennem bilens vindue, og nedkæmper de to vagtposter.

Perfidi udført af flere i forening

Perfidi kan udføres af flere i forening. Det behøver således ikke at være den samme person, der fremkalder vildfarelsen hos modstanderen (det første hovedelement), som efterfølgende udfører den fjendtlige handling mod ham (det andet hovedelement).

Der skal dog være en **nær tidsmæssig sammenhæng** mellem besvigelsen af modstanderen og udnyttelsen heraf til at dræbe, såre eller tilfangetage. Dette kan også udtrykkes således, at der skal være **årsagssammenhæng** mellem den fremkaldte vildfarelse hos modstanderen og den fjendtlige handling.

Følgende er eksempler på tilfælde, hvor der ikke er personsammenfald mellem den, der besviger modstanderen, og den, der udfører den fjendtlige handling.

Eksempel 10.7 på perfidiudført af flere i forening:
To soldater i et skyttehul beslutter sig for at forsøge at kæmpe sig ud af en vanskelig situation ved at den ene markerer overgivelse ved brug af et hvidt flag, og når modstanderen nærmer sig, åbner den anden ild.

Eksempel 10.8 på perfidi udført af flere i forening:
To civilklædte specialstyrkesoldater opererer i et område med civil bebyggelse, kontrolleret af modstanderen. De bliver her opmærksomme på tilstedeværelsen af "Bravo", der er et højt rangerende medlem af den organiserede væbnede gruppe, der udgør modstanderen i konflikten. Det besluttes at forsøge at placere en sprængladning med elektronisk tænding i hans bil på et tidspunkt, hvor den holder parkeret, og han formodes at være til et møde. Hensigten er herefter at bringe ladningen til sprængning, når "Bravo" vender tilbage til bilen. Idet de to er i færd med at placere ladningen, kommer "Bravo" uventet ud fra mødet, og den ene af de to civilklædte specialstyrkesoldater må derfor aflede hans opmærksomhed kortvarigt, mens den anden gør arbejdet med sprængladningen færdigt. Det lykkes imidlertid at få sprængstoffet placeret, og bilen bliver sprængt i luften nogle timer senere med det ønskede resultat.

2.2 Krigslist

Perfidi må ikke forveksles med **krigslist** eller **vildledning**. Krigslist er et værktøj, som kan anvendes i strategisk, operativt og taktisk øjemed, og som er lovligt.

Krigslist består af handlinger, som har til formål at **understøtte egne militære interesser** ved at vildlede modstanderen til at handle mod sin interesse. Formålet er at opnå, at modstanderen overraskes eller reagerer mod sine interesser, og skal samtidig bidrage til sikring af fx egen operations gennemførlighed, forøge egen førers handlefrihed, samt reducere egne tab og forbrug af ressourcer.

Modstanderens handlinger vil i bagklogskabens lys ofte fremstå for ham som taktiske eller operative fejldispositioner.

Handlinger foretaget som led i krigslist må ikke krænke bestemmelser i de folkeretlige regler for væbnede konflikter, og må ikke være svigagtige på den måde, at de søger at forlede modstanderen til at tro, at han er berettiget til at modtage eller yde beskyttelse.[11]

Nedenfor gives nogle eksempler på krigslist. Der kan derudover henvises til kapitel 14 om sømilitære operationer, idet den humanitære folkeret tillader større spillerum for krigslist til søs.

> Eksempel 10.9 på krigslist i form af en falsk operation:
> Som eksempel på krigslist kan nævnes de allieredes gennemførelse af Operation Overlord som var kodenavnet for invasionen af Normandiet i Andne Verdenskrig. For at forlede tyskerne til at tro, at invasionen ville foregå ved Pas-de-Calais indledte de allierede den såkaldte Operation Fortitude South. I det sydøstlige England blev der derfor opstillet den fiktive First U.S. Army Group (FUSAG). FUSAG bestod først og fremmest af en række radiooperatører, som udsendte falske radiomeddelelser som dem man ville forvente fra ægte enheder. Der blev udsendt meddelelser om rekruttering fra de forskellige amerikanske stater, udnævnt fiktive chefer, og der blev rapporteret fra baseball- og football-kampe mellem hold fra de forskellige enheder. Der blev også oplæst meddelelser fra ikke-eksisterende soldater til hjemlandet. Alt sammen bestyrkede det tyskerne i deres antagelse om, at der lå en stor invasionsstyrke klar til at sætte over Kanalen ved Pas-de-Calais. Samtidig blev der opstillet attrapper af landgangsbåde i havnene i det sydøstlige og østlige England. De blev fotograferet af tyske rekognosceringsfly og var med til at forstærke forventningen om en forestående invasion ved Pas-de-Calais-Bereich.
>
> Eksempel 10.10 på krigslist i form af en falsk operation:
> Den amerikanske hær havde under Anden Verdenskrig en enhed, som fik tilnavnet ”The Ghost Army” på grund af dens helt særlige opgave: vildledning af modstanderen om styrken og placering af de amerikanske enheder. Enheden bestod af omkring 1.100 mand, som bl.a. havde

[11] HLKR art. 24 og TP I art. 37, stk. 2.

til opgave at fremmane falske konvojer, fantomdivisioner og troværdige hovedkvarterer. Enheden anvendte optagede lyde af panser- og infanterienheder, som blev afspillet fra højtalere monteret på lastbiler. De havde radiooperatører, som skabte troværdig radiokommunikation, som modstanderen kunne aflytte. Endelig anvendte enheden også oppustelige kampvogne, lastbiler, artilleri og flyvemaskiner således, at modstanderens rekognoscering kunne se og melde om enheder. Samspillet mellem radiokommunikation, lyde fra pansrede enheder og oppustelige materielgenstande gjorde det troværdigt.

Særligt om militært personel i civil beklædning

Det grundlæggende element i distinktionsforpligtelsen er forpligtelsen til at skelne mellem civile og kombattanter, og mellem civile objekter og militære mål. Konfliktparter skal bidrage til, at denne sondring bliver mulig.

Danske væbnede styrker skal derfor normalt optræde uniformeret. Som nærmere behandlet i kapitel 5.2.1 og 5.3.2, kan der være ekstraordinære situationer, hvor det vurderes militært nødvendigt at udføre visse militære opgaver iført civil beklædning. Det gælder såvel i IAC som i NIAC.

I IAC følger altid en risiko for, at sådanne civilklædte kombattanter af modstanderen betragtes som spioner og retsforfølges herfor, hvis de afsløres og tilbageholdes. Se mere om spioner og disses status under den humanitære folkeret i kapitel 5.2.6.

Som ligeledes behandlet i kapitel 5, er reglerne i IAC og NIAC ikke helt ens, idet kravene til kombattanters udskillelse fra civilbefolkningen kommer klarere til udtryk i den humanitære folkerets regulering af IAC.

Når det gælder NIAC, er uniformering eller anden synlig udskillelse fra civilbefolkningen ikke nærmere reguleret i traktater. Som beskrevet i kapitel 4 og kapitel 5.3.2, så gælder **distinktionsprincippet** imidlertid i **alle væbnede konflikter**. Danske væbnede styrker skal derfor som udgangspunkt også bære uniform i NIACs for derigennem at bidrage til beskyttelsen af civilbefolkningen i konflikten.

Forbuddet mod perfidi gælder, med undtagelse af tilfangetagelse, også i NIAC. I de ekstraordinære situationer, hvor civil beklædning er autoriseret, skal der derfor være særlig opmærksomhed på **hensigten** med optræden i civil beklædning. Hensigten må således ikke være at forlede modstanderen til at tro, at danske væbnede styrker nyder civil beskyttelse for derigennem at opnå en gunstigere position til at angribe modstanderen.

2.3 Forbud mod at misbruge emblemer og kendemærker, beskyttet af den humanitære folkeret, og forbud mod at misbruge andre internationalt anerkendte kendemærker

10.3. Det er forbudt at misbruge Røde Kors-, Røde Halvmåne-, Den Røde Krystal-, Røde Løve- og Røde Sol-emblemerne, eller andre internationalt anerkendte kendemærker eller uniformer tilhørende FN[12] og andre interstatslige organisationer.
+NIAC[13]

2.3.1 Forbud mod at misbruge emblemer og kendemærker, beskyttet af den humanitære folkeret

Emblemer og kendemærker, som er beskyttet af den humanitære folkeret, er dem, som specifikt er nævnt i GK I-IV og TP I, TP II og TP III.

Billederne viser følgende beskyttede emblemer fra venstre mod højre: Røde Kors emblemet,[14] Røde Krystal emblemet,[15] Røde Halvmåne-emblemet,[16] Røde Løve- og Sol-emblemet,[17] Davidsstjernen (Hebraisk: Magen David Adom).

Emblemerne symboliserer Den Internationale Røde Kors-Komité (ICRC) og organisationens nationale selskaber.

I dag anvendes næsten udelukkende Røde Kors-emblemet, Røde Halvmåne-emblemet og Røde Krystal-emblemet. Anvendelsen af Røde Løve- og Sol-emblemet ophørte omkring 1980, da Iran begyndte at bruge Røde Halvmåne-emblemet. Dog har Iran forbeholdt sig at genoptage brugen af Røde Løve- og Sol-emblemet. Det nationale israelske Røde Kors-selskab har indtil 2008 anvendt Davidsstjernen, men som følge af Israels ratifikation af TP III må det forventes, at Røde Krystal-emblemet også vil blive anvendt. Det kan dog ikke afvises, at danske styrker under operationer i udlandet vil kunne støde på Davidsstjernen. **Alle emblemerne skal respekteres og må ikke misbruges**.[18]

---

[12] HLKR art. 23, litra f, GK I art. 38, 44, 53, GK II art. 41, 44, TP I art. 38, TP III art. 2 og 6, HKK art. 16-17, SRM regel 110, litra a, f - g, SRS regel 59-61, ICC-Statutten art.8, stk. 2, b (vii) og UN SG Bulletin section 9.7.
[13] TP II art. 12, TP III art. 2 og 6, HKK art. 19, NIAC Manual regel 2.3.4, SRS regel 59-61 og CWM regel 61-62.
[14] GK I art. 38, GK II art. 41 og TP II art. 12.
[15] TP III art. 2.
[16] GK I art. 38, GK II art. 41 og TP II art. 12.
[17] TP II art. 2.
[18] Tillæg 10.1.

Billederne viser følgende beskyttede emblemer fra venstre mod højre: Parlamentærflaget,[19] Den Blå Komités mærke til beskyttelse af kulturværdier,[20] Det internationale civilforsvarskendemærke,[21] Kendemærket for værker og installationer, der rummer farlige kræfter,[22] Beskyttelsesmærket for hospitals- og sikkerhedszoner og -lokaliteter.[23]

Billederne viser følgende beskyttede kendemærker:

Illustration af markering af en krigsfangelejr(PG eller PW),[24] så den kan ses fra luften

- Kendemærket for afmærkning af placeringen af miner, minefelter og andre eksplosive krigsefterladenskaber.[25]

Læs i kapitel 9.8.3 og 9.8.5 om hvornår skiltet skal anvevendes. Den humanitære folkeret indeholder desuden mulighed for, at konfliktparterne kan aftale markeringer,

[19] HLKR art. 23, litra f, TP I art. 38, SRS regel 58 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (vii).
[20] HKK art. 17-19, TP I art. 38 og SRS regel 61.
[21] TP I art. 66 og SRS regel 61.
[22] TP I art. 56 og SRS regel 61.
[23] GK I art. 23, GK III Tillæg I art. 6, GK IV art. 14, GK IV Tillæg art. 6 og SRS regel 61.
[24] GK III art. 23 og SRS regel 61.
[25] Teknisk bilag til CCW P II (1996).

som viser civile interneringslejre, "IC"[26], og kendemærker for områder, der ikke forsvares,[27] og markeringer for demilitariserede zoner.[28]

Den eneste korrekte brug af emblemer og kendemærker beskyttet af den humanitære folkeret, er den brug, til hvilken mærket er tiltænkt og som fremgår af GK I-IV og TP I, II og III. Al anden anvendelse er misbrug, uanset hvordan emblemet eller kendemærket anvendes, og uanset hvad formålet er.

> Eksempel 10.11 på misbrug ved ulovlig tilegnelse og anvendelse af beskyttede emblemer:
> Da serbiske styrker overtog Prijedor-distriktet i det nordvestlige Bosnien i maj 1992, tog styrkerne også kontrollen med det lokale Røde Kors. De misbrugte herefter det beskyttede Røde Kors-emblem under driften af Trnopolje, som var én af mindst fire torturlejre i området.[29]

Læs mere i kapitel 7 om de personer og genstande, som er berettigede til at bære emblemer relateret til sanitetstjenesten. Kapitel 7 beskriver i detaljer den beskyttelse, som denne bæring medfører.

2.3.2 Forbud mod at misbruge andre internationalt anerkendte emblemer og kendemærker

Nedenfor vises andre internationalt anerkendte emblemer og kendemærker, som i situationer med væbnet konflikt ofte vil ses side om side med de emblemer, som er beskyttede under den humanitære folkeret. Emblemerne må ikke misbruges.

Det er forbudt at misbruge **FN`s emblem**,[30] og det er forbudt at benytte FN's emblem, medmindre organisationen har givet bemyndigelse hertil.[31]

Militære og politimæssige komponenter af en FN-operation samt komponenternes køretøjer, skibe og luftfartøjer skal bære emblemet. Dette gælder FN og dertil knyttet personel i fredsskabende, fredsstøttende og fredsbevarende operationer. Dette gælder også for logoerne tilhørende FN´s organisationer, fx World Food Programme, UNHCR, Unicef, World Health Organisation, mv.

---

[26] GC IV art. 83 og SRS regel 61.
[27] TP I art. 59 og SRS regel 61.
[28] TP I art. 60.
[29] Se fx ICTY *Stanišić & Župlajnin* IT-08-91-T 2013 pr. 518, 618-636 og 657.
[30] TP I art. 37, stk. 1, litra d, SRM regel 110 d og art. 111 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (vii).
[31] UN Flag Code and Regulations 1952 art. 5, TP I art. 38, stk. 2, SRS regel 60 og CWM regel 63.

NATO's emblem, OSCE's emblem og EU's emblem, herunder emblemerne for unionens institutioner, må kun anvendes med udtrykkelig tilladelse fra organisationenerne,[32] fx under udførelse af militære engagementer.

Fra venstre mod højre: Emblemer for Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa, Den Europæiske Union, De Forenede Nationer og North Atlantic Treaty Organization. Fotokredit: FN for så vidt emblemet

NIACs

Forbuddet mod misbrug af de beskyttede emblemer og af de internationalt anerkendte emblemer og kendemærker finder også anvendelse i NIACs.[33]

> Eksempel 10.12 på uretmæssig anvendelse af det beskyttede Røde Kors-emblem:
> I juli i 2008 iværksatte den colombianske hær en omfattende befrielsesaktion af 15 gidsler, som var tilbageholdt af Folkets Hær (FARC). Aktionen omfattede infiltration af FARCs radionet med det formål at forlede FARC til at tro, at den venezuelanske regering havde doneret en humanitær airlift for at flytte gidslerne til en anden og mere sikker lokation. Helikopterne anvendt under operationen var hvidmalede og var mærket med et logo fra en fiktiv humanitær NGO. Den colombianske regering havde instrueret hæren i ikke at benytte beskyttede emblemer. Efter den vellykkede befrielsesaktion kom det imidlertid frem, at en af de colombianske befrielsesstyrker under aktionen havde båret en trøje, som viste Røde Kors-emblemet.

Særligt for så vidt angår "PW" eller "PG"-markeringerne, som anvendes til at indikere placeringen af en krigsfangelejr, gælder, at disse kun finder anvendelse i IACs. De vil derfor ikke være relevante at anvende i NIACs.

[32] Paris konventionen om immaterielrettigheder fra 1883 med senere ændringer og Administrativ aftale med Europarådet om tredjemands brug af det europæiske logo (2012/C 271/04) optrykt i Den Europæiske Unions Tidende C 271, 2012.
[33] NIAC Manual regel 2.3.4 og SRS regel 58-61.

2.4 Forbud mod at misbruge neutrale staters flag, militære kendemærker, emblemer eller uniformer

10.4. Det er forbudt at misbruge flag, militære kendemærker, emblemer eller uniformer, tilhørende **neutrale** stater eller stater, som ikke er parter i konflikten.[34] +NIAC[35]

Baggrunden for dette forbud er hensynet til og respekten for neutrale staters mulighed for at håndhæve deres rettigheder og forpligtelser, herunder deres territorium og muligheden for, at de kan modtage syge og sårede tropper fra de krigsførende parter,[36] samt bidrage med støtte af ren humanitær karakter.

Det er fx tilladt sanitetspersonel og sanitetsenheder, herunder hospitalsskibe og sanitetsluftfartøjer fra neutrale stater, at operere under deres eget flag, så længe de samtidig er markeret med de beskyttede emblemer.

Folkeretten forbyder ikke **ambassader og konsulater** at anvende tilhørsstatens flag. Den forbyder heller ikke civile personer – som tilhører en neutral stat, men som befinder sig på et territorium tilhørende en af parterne i konflikten - at vise deres eget flag. Begge situationer er betingede af, at flaget ikke anvendes til at signalere støtte til den ene konfliktpart eller signalere deltagelse i militære operationer.

Læs mere om konfliktneutralitet i kapitel 2.3.5.1.

2.5 Forbud mod at misbruge modstanderens flag, militære kendemærker, emblemer eller uniformer under angreb eller til at dække over, lette, eller beskytte egne militære operationer, eller til at vanskeliggøre modstanderens militære operationer.

10.5. Det er forbudt at bruge modstanderens flag, militære kendemærker, emblemer eller uniformer under angreb eller til at dække over, lette, eller beskytte egne militære operationer, eller til at vanskeliggøre modstanderens militære operationer.[37] + NIAC[38]

Forbuddet gælder i **hele tidsrummet** for iværksættelsen af et angreb, dvs. under march, forskydning eller fremrykning i forbindelse med offensive, defensive,

[34] TP I art. 39, stk. 1.
[35] SRS regel 63, NIAC Manual regel 2.3.4 og CWM regel 65.
[36] HK V af 1907 om neutrale magters og personers rettigheder og pligter i tilfælde af krig til lands.
[37] HLKR art. 23, litra f, TP I art. 39, stk. 2, SRS regel 62, CWM regel 64 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (vii).
[38] Tillæg 10.2. Se NIAC Manual regel 2.3.5 og SRS regel 62.

stabiliserings- og forudsætningsskabende operationer. Forbuddet er med til at sætte grænserne for, hvilke manøvrer, der kan foretages i forbindelse med operationer, herunder fx krigslist og informationsindhentning.

Forbuddet omfatter også anvendelse af **modstanderens artilleri, kampvogne, skibe, fly mv**. Erobreren skal fjerne modstanderens flag, militære kendemærker og emblemer, før genstandene må anvendes i erobrerens militære operationer. Det omfatter også fx serienummer på fly og skrognummer på skibe. Men det medfører ikke en pligt til fx at overmale køretøjer eller artilleripjecers særlige sløring i tilfælde af erobring.

Folkeretten er ikke entydig med hensyn til anvendelsen af **modstanderens uniform** til at lette egen **tilbagetrækning** eller **eksfiltrering**. Det klare udgangspunkt er, at det er **forbudt at anvende modstanderens uniformer i det omfang, anvendelsen medvirker til at lette eller dække over egen operation**.

Det er derimod tilladt at anvende modstanderens uniform i disse situationer

- Hvis uniformen bruges som led i træning og undervisning
- Hvis en krigsfange iklæder sig modstanderens uniform i forbindelse med flugtforsøg
- Hvis en krigsfange iklædes modstanderens uniform under frihedsberøvelsen (fx på grund af tilpasning til ekstreme vejrforhold), såfremt alle nationale flag og militære kendemærker og emblemer er fjernet.

Der gælder særlige regler for brug af modstanderens flag i sømilitære operationer. Læs mere herom i kapitel 14, og se eksempel 10.6 til illustration.

NIACs

Iagttagelsen af distinktionsprincippet i NIACs forudsætter, at det er muligt synligt at adskille konfliktens parter fra resten af civilbefolkningen. Hvis ikke-statslige organiserede væbnede grupper og medlemmer heraf (OVG og MOVG) rent faktisk anvender flag, uniformer eller emblemer, som er egnede til synligt at adskille dem fra civilbefolkningen og tilkendegive, at de er deltagere i konflikten, må disse flag, uniformer eller emblemer ikke bruges under angreb eller til at dække over, lette, eller beskytte egne militære operationer, eller til at vanskeliggøre modstanderens militære operationer.[39]

[39] Se NIAC Manual regel 2.3.5. og SRS regel 62.

2.6 Forbud mod at beordre, at der ikke skal vises nåde

10.6. Det er forbudt at beordre og erklære, at der ikke må være overlevende, at true en modstander med dette eller at føre krig på dette grundlag.[40] +NIAC[41]

Det er selve dét at give ordren, som er ulovligt.

På kamppladsen beskytter folkeretten kombattanterne mod henrettelser og mod trusler herom med henblik på at fremtvinge overgivelse: en ordre om at nægte at tage imod personer, som viser intention om at overgive sig, er i sig selv åbenbart ulovlig og skal ikke efterkommes. På samme måde er en ordre eller en trussel om at udslette modstanderens hær åbenbart ulovlig og skal ikke efterkommes.

Alle som ønsker at overgive sig, skal gives mulighed herfor og der må ikke fremsættes trusler om udslettelse.

Læs i kapitel 15 om pligten til ikke at efterkomme åbenbart ulovlige ordrer og konsekvenserne heraf.

2.7 Forbud mod plyndring

10.7. Det er forbudt at plyndre.[42] + NIAC[43]

Plyndring foreligger, hvor medlemmerne af en konfliktparts væbnede styrker **uberettiget** tilegner sig **modstanderens private ejendom** med **personlig vinding** for øje. Der er altså tale om en særlig kvalificeret form for tyveri, begået af militært personel med det formål at berige sig selv eller andre.

Militært personel **må aldrig tilegne sig** private genstande eller trofæer. Det gælder uanset, om der er tale om "fund" på kamppladsen, ejendele fundet i forbindelse med search af frihedsberøvede, syge, sårede eller døde, genstande indleveret i forbindelse med frit lejde-operationer eller lignende.

---

[40] HLKR art. 23 d, TP I art. 40, SRS regel 46, SRM regel 43 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (xii). UNSG Bulletin Section 6.5.
[41] TP II art. 4, stk. 1, NIAC Manual regel 2.3.1, SRS regel 46, SRM regel 43 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, e (x).
[42] HLKR art. 28 og 47, GK IV art. 33, SRS regel 52 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b, (xvi).
[43] TP II art. 4, stk. 2 g, NIAC Manual regel 4.1.c og regel 4.2.2.c, SRS regel 52 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, e (v). Se ICC *Katanga* ICC-01/04-01/07 7. marts 2014 pr. 952-953, 957.

I tilfælde, hvor den humanitære folkeret tillader ødelæggelse og beslaglæggelse eller konfiskation, tilfalder denne adgang **konfliktparten,** i Danmarks tilfælde, den danske stat. Beslutning herom skal foretages som led i en befalet aktivitet og inden for rammerne af national regulering.

Afsnittet bør derfor læses i sammenhæng med afsnit 2.8. om adgangen til at konfiskere krigsbytte og afsnit 2.9. om den begrænsede adgang til at foretage anden ødelæggelse og beslaglæggelse af modstanderens krigsmateriel.

2.8 Adgangen til konfiskation af krigsbytte

10.8. En konfliktpart i IAC kan lovligt konfiskere krigsbytte.[44]

Modstanderens militære materiel, herunder køretøjer, våben mv. er omfattet af reglerne om krigsbytte. Reglerne har sædvaneretlig karakter. Også **private genstande**, der anvendes af modstanderens væbnede styrker,[45] kan konfiskeres som krigsbytte, fx køretøjer eller private våben.

Dette har stor betydning i moderne væbnede konflikter, hvor konfliktparter i høj grad samarbejder med civile virksomheder om militære ydelser af forskellig art, herunder på det logistiske område. Det betyder i praksis, at det ikke er afgørende, hvem der ejer en materielgenstand i konfiskationssituationen. Det **afgørende er, om materiellet anvendes i militære operationer**.

Falder en konfliktparts **militære materiel** således i modstanderens hænder, kan modstanderen vælge at **konfiskere** sådant krigsmateriel. En konfiskation er karakteriseret ved, at **ejendomsretten overgår til den stat, der konfiskerer**, og den konfiskerende stat kan således frit disponere over materiellet.

I nogle tilfælde vil det forekomme rigtigst og mest praktisk at destruere eller uskadeliggøre materiellet. I andre tilfælde vil det være bedst at opbevare materiellet for ved konfliktens afslutning at returnere det eller måske hjemtage det til museale eller uddannelsesmæssige formål efter de særlige regler herom.

I multinationale indsatser kan det være usikkert, hvem der opnår ejendomsretten og råderetten til materiellet: Er det den stat, der foretager den egentlige konfiskation, er det den internationale styrke, eller er det måske FN? Der vil ofte kunne findes svar

[44] HLKR art. 4, GK III art. 18 og SRS regel 49.
[45] Israels Højesterets sag *Al-Nawar* 1985 pr. 414.

herpå i relevante *Standing Operative Procedures** (SOP), som undertiden også regulerer destruktion og evt. tilladelse til at hjemtage materiel, som er konfiskeret i FN-, alliance- eller koalitionsoperationer.

Der gælder **særlige regler** for **civilt og militært sanitetsmateriel**. Dette må ikke destrueres, og det er i vidt omfang øremærket til brug for sanitetsformål, selv hvis det falder i modstanderens hænder.[46] Se nærmere herom i kapitel 7.

Krigsfanger har lov at beholde visse dele af deres **beskyttelsesudstyr og personlige ejendele**.[47] Emnet behandles nærmere i kapitel 12 om frihedsberøvede.

Konfiskationsadgangen gælder kun **løsøre**. Privatejede bygninger og anden fast ejendom vil herefter alene kunne beslaglægges eller ødelægges, såfremt reglerne nedenfor om tvingende militær nødvendighed er opfyldt, eller under besættelse, hvis reglerne herfor er opfyldt.

Læs i kapitel 11 overordnet om besættelsesmagtens forpligtelser. Afsnittet bør desuden læses i sammenhæng med afsnit 2.7. om forbuddet mod plyndring og afsnit 2.9. om den begrænsede adgang til at foretage anden ødelæggelse og beslaglæggelse af modstanderens krigsmateriel.

Der findes ikke nogen klar folkeretlig hjemmel til at foretage konfiskation af krigsbytte i NIAC. Det er derfor alene på området for frihedsberøvede og på området for sanitetsmateriel, at erobringsretten er relevant i NIAC.

De regler, der gælder for frihedsberøvedes ret til at beholde visse genstande jf. kapitel 12.6.8 må antages også at gælde i NIAC. Det indebærer, at genstande, der ikke er omfattet af disse regler og som findes i den frihedsberøvedes besiddelse, må konfiskeres, og dermed betragtes som krigsbytte. De særlige regler, der gælder for erobring af sanitetsmateriel, gælder såvel i NIAC som i IAC, jf. kapitel 7.

2.9 Den begrænsede adgang til ødelæggelse og beslaglæggelse

10.9. Det er forbudt at ødelægge og beslaglægge modstanderens øvrige ejendom, medmindre det kan retfærdiggøres af tvingende militær nødvendighed.[48] + NIAC[49]

[46] GK I art. 33, 35 og TP I art. 22, 23 og 30.
[47] HLKR art. 4 og GK III art. 18.
[48] HLKR art. 23 g, GK I art. 50, GK II art. 51, GK IV art. 147, SRS regel 50 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (xiii).
[49] NIAC Manual regel 4.1.b, SRS regel 50 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, e (xii).

I tillæg til reglerne om adgangen til at angribe militære mål og til retten til at konfiskere krigsbytte, som beskrives ovenfor i afsnit 2.8, gælder der i den humanitære folkeret et forbud mod at ødelægge og beslaglægge modstanderens ejendom, med mindre det er **tvingende militært nødvendigt**.

Beslaglæggelse er i humanitær folkeretlig forstand forskellig fra konfiskation derved, at beslaglæggelse ikke indebærer ejendomsrettens overgang.

Begrebet "**modstanderens ejendom**" omfatter al ejendom, uanset om den er privat- eller statsejet. Såvel bygninger, infrastruktur, transportmidler, afgrøder, marker, skove, eller anden fast ejendom eller løsøre er omfattet af begrebet.

Adgangen til at beslaglægge og ødelægge modstanderens ejendom begrænses af den private ejendomsret og den almindelige beskyttelse af civile og civile genstande under væbnede konflikter. Begrænsningen kan også udledes af den generelle bestemmelse om, at civilbefolkningen og civile objekter i videst muligt omfang skal beskyttes imod de farer, der opstår som følge af militære operationer.

Præcis hvornår en ødelæggelse eller en beslaglæggelse er retfærdiggjort af tvingende militær nødvendighed, må afgøres ud fra de foreliggende omstændigheder.

Når danske væbnede styrker vurderer nødvendigheden, må den militære fordel sammenholdes med ødelæggelserne og omfanget heraf, og der bør udvise betydelig tilbageholdenhed med at ødelægge modstanderens ejendom i almindelighed og privat ejendom i særdeleshed.

Eksempelvis må en konfliktpart kun i ganske særlige undtagelsessituationer anvende den såkaldte "**brændte jords taktik**", det vil sige at foretage en generel **ødelæggelse** af civile objekter og objekter, som er uundværlige for civilbefolkningen.[50]

Taktikken må kun anvendes på betingelse af, at følgende kriterier er opfyldt

- ødelæggelsen foretages som led i en tilbagetrækning
- ødelæggelsen foretages på en afgrænset del af **eget territorium**
- denne del af territoriet er under partens egen kontrol
- ødelæggelsen foretages som led i eget forsvar af nationalt territorium mod en invasion, og at
- ødelæggelsen er påkrævet af **tvingende militær nødvendighed**

Eksempel 10.12 på anvendelse af den "brændte jords taktik":
Tyskernes Operation Barbarossa under Anden Verdenskrig, hvor de russiske styrker under deres lange tilbagetrækning brændte afgrøder og ødelagde bygninger og anlæg. Dette

[50] *Von Leeb and Others* (High Command Trial) Law of War Reports Vol X og XI 1948, TP I art. 54, stk. 5 og SRS regel 54.

forøgede i væsentlig grad de tyske forsyningsproblemer samtidig med, at tabene på grund af den frygtede russiske kulde og russiske modangreb steg markant.

Se i øvrigt kapitel 15.4.2 om pligten til ikke at efterkomme en ulovlig ordre og kapitel 15.4.5.3 om reglerne om kommandoansvar.

Eksempel 10.13: Eksempel på ødelæggelser, der efter omstændighederne vil kunne anses for tvingende nødvendige, er de skader på - og ødelæggelse af - ejendom, afgrøder, infrastruktur mv., der er uundgåelige, når mange, store og tunge militære køretøjer færdes på kampppladsen.

Eksempel 10.14: Eksempel på ødelæggelse af modstanderens ejendom, som ikke var retfærdiggjort af tvingende militær nødvendighed:
Ildspåsættelsen af over 600 kuwaitiske oliefelter i 1991 under Golfkrigen var ikke tvingende nødvendig og medførte ikke en militær fordel. Ildspåsættelsen rejste derimod spørgsmål af miljømæssig karakter.

Læs om forbud mod at forårsage overflødig skade på det naturlige miljø under væbnet konflikt i afsnit 2.15 og i kapitel 8.3. En række genstande nyder en **særlig kvalificeret beskyttelse** mod ødelæggelse, beslaglæggelse eller konfiskation. Det følgende afsnit opregner de væsentligste:

- Det er forbudt – uanset af hvilken grund - at angribe, ødelægge, fjerne eller ubrugeliggøre **genstande, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse** med det bestemte formål at hindre dem i at tjene som underhold for civilbefolkningen eller modstanderen.[51] Det gælder genstande som fx fødevarer, landbrugsområder for produktion af fødevarer, husdyrbestande, afgrøder, drikkevandsinstallationer og -forsyninger, samt overrislingsanlæg. Læs mere herom i kapitel 6.5.2 og kapitle 8.3.2 med eksempel 8.29.
- **Besættelsesmagter** har en udvidet[52] men **midlertidig** adgang til både offentlig og privat ejendom tilhørende den besattes part og dennes civilbefolkning. Til grund for denne udvidede adgang til beslaglæggelse ligger betragtninger om, at det er besættelsesmagtens ansvar at tage vare på civilbefolkningen i det besatte område, og at den besatte stats ressourcer på dette område derfor i et vist omfang må stå til besættelsesmagtens rådighed.[53] Læs mere om besættelsesmagtens forpligtelser i kapitel 11.
- **Kulturværdier** skal beskyttes mod fjendtlige handlinger, herunder også mod ødelæggelse, beslaglæggelse og konfiskation.[54] Læs mere om beskyttelsen af kulturværdier i kapitel 6.5.6.
- **Civilforsvarsejendom** er underkastet reglerne om krigsbytte. Så længe sådan ejendom er påkrævet til civilforsvarsformål, må ejendommen ikke anvendes til andre end sådanne formål. Anvendelse af sådan ejendom er kun tilladt, hvis der forud for konfiskation er gennemført foranstaltninger, der på anden vis sikrer civilbefolkningen, eller hvis det vurderes

[51] TP I art. 54, stk. 2 og SRS regel 54.
[52] HLKR art. 42-56, GK IV art. 53 og SRS regel 51.
[53] HLKR art. 51-56.
[54] HLKR art. 56, TP II art. 16, NIAC Manual regel 4.2.2 c, d, SRS regel 38, 40 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (ix) og art. 8, stk. 2, e (iv).

tvingende militært nødvendigt.[55] Læs mere om beskyttelse af kulturværdier og civilforsvaret i kapitel 6.5.2 og 6.5.3.

Den humanitære folkeret pålægger stater **erstatningsansvar** for skader forvoldt som følge af overtrædelser af den humanitære folkeret i IACs.[56] Omvendt er der, som udgangspunkt, ikke erstatningsansvar for lovlige krigshandlinger, heller ikke selvom den påførte skade rammer civile. Det samme gælder i NIAC, hvor det dog ofte vil være nationale retsregler, der regulerer eventuelle erstatningsansvar for skadevoldende handlinger, foretaget af territorialstaten. Også menneskerettighederne kræver, at stater stiller effektive muligheder til rådighed for borgere under staternes jurisdiktion, der udsættes for krænkelser heraf.[57]

Der vil endvidere undertiden findes særlige nationale regler for udbetaling af godtgørelse på ***kulancemæssigt grundlag****. Begrebet er konceptuelt sammenfaldende med det, der i visse organisationer og stater benævnes *"ex gratia"**-udbetalinger. Ordningerne kan være etableret missionsfælles eller af den enkelte troppebidragydende nation, og de kan være finansieret på forskellig vis.

Sådanne ordninger har ofte til formål at sikre civilbefolkningen en vis kompensation for tab af eksempelvis afgrøder eller kvæg, der i et land med sparsomme ressourcer ofte udgør en helt afgørende del af en families levebrød, også selvom der ikke er et erstatningsretligt grundlag herfor i folkeretten.

Efter reglerne om **søkrigsførelse** kan en krigsførende stat i vidt omfang foretage *capture**, dvs. konfiskere modstanderens skibe og disses last. Det samme gælder visse neutrale handelsskibe og fly efter reglerne om *capture** og *prise**.[58]

Læs mere om disse koncepter i kapitel 14 om sømilitære operationer. Afsnittet kan også læses i sammenhæng med afsnit 2.7 om forbuddet mod plyndring og afsnit 2.8. om adgangen til konfiskation af krigsbytte.

2.10 Forbud mod at gennemføre vilkårlige angreb

10.10. Det er forbudt at gennemføre vilkårlige angreb.[59] + NIAC[60]

[55] TP I art. 67, stk. 4.
[56] HK IV art. 3 og TP I art. 91.
[57] Se fx EMRK art. 13 og CCPR art. 2, stk. 3.
[58] SRM regel 98, 116, 135-158.
[59] TP I art. 51, stk. 4 og art. 85, stk. 3, litra b), SRS regel 11, SRM regel 42, CCW P II art. 3, stk. 3, CCW P II (1996) art. 3, stk. 8, ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 126, ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 p. 78, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (iv) og CWM regel 43. UNSG Bulletin Section 5.4.

Til grund for forbuddet ligger principperne om distinktion og proportionalitet.
Den humanitære folkeret opererer med tre typer af vilkårlige angreb:

1) Angreb, som **ikke er rettet mod** et militært mål, og derfor i hvert enkelt tilfælde vilkårligt vil ramme militære mål og civile eller civile genstande.[61]

> Eksempel 10.16 som illustrerer, at vurderingen ikke kan foretages på baggrund af en på forhånd fastsat afstandsmåling:
> Under Balkan-konflikten blev der i en militær operation, som havde til formål at generobre en region, anvendt artilleri, som var opstillet 18-27 km fra byerne og hvis nedslag ikke var rettet specifikt mod militære mål. Nedslagene var så upræcise, at ICTY så sig nødsaget til at forsøge at lave en kunstig beregning på 200 meter. Det betød, at alle nedslag indenfor en radius af 200 meter fra, hvad tribunalet i mangel af andre beviser måtte formode var angriberens mål, ansås for at være lovlige, og alle nedslag udenfor denne radius var ulovlige.
> Denne vurdering blev afvist under appelsagen, idet det ikke kunne påvises, at angriberen rent faktisk havde forsøgt at ramme eventuelle militære mål.[62]

2) Angreb, som foretages under anvendelse af våben eller kampmetoder, som **ikke kan rettes mod** et militært mål, og derfor i hvert enkelt tilfælde vilkårligt vil ramme militære mål og civile eller civile genstande.[63]

Det klassiske eksempel er anvendelse af missilsystemer, der er så upræcise, at de ikke er i stand til at træffe et bestemt militært mål.

> Eksempel 10.17 på anvendelse af upræcise våben:
> I en operation under Balkan-konflikten anvendtes M-87 Orkan-raketter. På hver enkelt raket var monteret klyngeammunition indeholdende ca. 288 bomlets, som blev udløst i 1 kilometers højde. Hver af disse bomlets frigav 40 stålkugler, hver enkelt med en dødelig radius på 10 m. En raket kunne flyve maksimalt 50 km.
> ICTY fandt, at der her var tale om et våben, som ikke kunne rettes mod et militært mål, og hvis anvendelse i områder med en koncentration af civile derfor ville medføre alvorlige skader.[64]
>
> Eksempel 10.18: Et *CNA** i form af *malware**, der rettes imod et lovligt militært mål, men som skaber en ukontrollabel spill-over-effekt, herunder også på civil *digital infrasturktur**, der ikke kan begrænses. Det er i cyber-eksemplet afgørende, at der påføres egentlig fysisk kollateral skade, og at spill-over-effekten ikke blot medfører gener eller irritationsmomenter. Læs mere herom i kapitel 8.[65]

---

[60] SRM-NIAC regel 2.1.1.3, SRS regel 11, CCW P II (1996) art. 3, stk. 8, SRMregel 42 og ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 126.
[61] TP I art. 51, stk. 4, litra a) og SRS regel 12 a.
[62] ICTY *Gotovina* IT-06-90-A 2012 pr. 51-61.
[63] TP I art. 51, stk. 4, litra b) og SRS regel 12 b og 71.
[64] ICTY *Martić* IT-95-11-A 2008 pr. 216-235 og 355.
[65] CWM regel 43.

3) Angreb, som udføres under anvendelse af våben eller kampmetoder, hvis **virkninger ikke kan begrænses** i overensstemmelse med folkeretten og derfor i hvert enkelt tilfælde vilkårligt vil ramme militære mål og civile eller civile genstande.[66] Fx anvendelse af A-våben.

Den humanitære folkeret opregner tre typer af vilkårlige angreb, men denne opregning er **ikke udtømmense**. Nedenfor opregnes blot **to måder** at gennemføre angreb på, som også vil være i strid med forbuddet om vilkårlige angreb, og som den militære fører derfor **ikke må benytte** i forbindelse med udførelsen af angreb[67]

a) Et bombardement som, uanset våben og metoder, behandler et antal klart adskilte militære mål som ét enkelt militært mål, når disse mål ligger i en storby, en by, en landsby eller andet område, der indeholder en koncentration af civile eller civile genstande, og
b) Et angreb, som må forventes at medføre tilfældige tab af civilpersoners liv, skade på civile, ødelæggelse af civile genstande eller en kombination deraf, som betydeligt vil overstige den forventede konkrete og direkte militære fordel.

Når vilkårlige angreb også kan være i strid med proportionalitetsprincippet, som i eksempel b), skyldes det, at angrebet gennemføres på trods af, at det medfører kollaterale skader, som klart vil overstige den forventede konkrete og direkte militære fordel.[68]

Hvorvidt de kollaterale skader i hvert enkelt tilfælde klart overstiger den forventede konkrete og direkte militære fordel, og angrebet derfor viser sig at være vilkårligt, afhænger af de faktiske omstændigheder. Det afgørende er, at alle tilgængelige oplysninger er inddraget i afvejningen, og at afvejningen er foretaget, inden angrebet eller angrebene iværksættes.

Vurderingen af et planlagt angrebs forventede konkrete og direkte militære fordel foretages i praksis under targeting-processen og er derfor særligt relevant for den militære fører og dem, som planlægger militære operationer. Afsnittet bør derfor læses sammen med kapitel 8, som beskriver processen i detaljer.

2.11 Forbud mod at sprede rædsel blandt civilbefolkningen

10.11. Det er forbudt at foretage voldshandlinger eller at fremsætte trusler herom, der har det primære formål at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.[69] +NIAC[70]

[66] TP I art. 51, stk. 4, litra c) og SRS regler 12 c og 71.
[67] TI P art. 51, stk. 5, litra a) og b).
[68] TP I art. 51, stk. 5, litra b).
[69] TP I art. 51, stk. 2, 2. pkt., GK IV art. 33, SRS regel 2 og CWM regel 36.

Alle væbnede konflikter udsætter civilbefolkningen i de konfliktramte stater og områder for ubehagelige oplevelser i form af angreb og andre militære operationer.

Denne regel handler imidlertid ikke om, i hvilket omfang militære operationer faktisk spreder en generel frygt blandt civilbefolkningen. Den handler derimod om voldshandlinger eller trusler herom, som har det **primære formål** at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.

> Eksempel 10.18 på en situation, hvor der blev spredt rædsel blandt civilbefolkningen:
> Under belejringen af Sarajevo, som varede fra 1992-1996, blev civilbefolkningen dagligt og systematisk direkte udsat for angreb fra snigskytter og beskydning med mortergranater. Angrebene skete under begravelser, i ambulancer, på hospitaler, under anvendelse af offentlig transport, i biler, på cykel, i hjemmet, i forbindelse med havearbejde, under sportsbegivenheder, i skole, under leg, når de gik på markedet og efter vand. Disse angreb blev fundet at være iværksat med det primære formål at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.[71]

Forbuddet gælder, uanset om rædslen spredes med det overordnede strategiske motiv at bringe den væbnede konflikt til ophør hurtigere og mere effektivt.

Parterne i væbnede konflikter udsender ofte kommunikation til modstanderens væbnede styrker ad forskellige kanaler, herunder også på internettet. Sådan kommunikation kan have truende karakter, og det er ikke forbudt at true med lovlig magtanvendelse.

> Eksempel 10.19 på en overordnet strategi, hvis primære formål ikke var at sprede rædsel blandt civilbefolkningen:
> Da USA brugte "Shock and Awe"-strategien forud for det militære indgreb i Irak i marts 2003, havde anvendelsen ikke det primære formål at sprede frygt blandt civilbefolkningen. Strategien indebar kommunikation til Saddam Hussein om, at hvis han ikke overgav sig inden en kort tidsfrist, ville USA og koalitionen ramme Irak med "overwhelming force". Strategien er et eksempel på fremsættelse af trusler fra det strategiske niveau, der nok har den faktiske effekt, at den spreder skræk og rædsel blandt civilbefolkningen, men som ikke har haft det som primært formål.

Den vold, der gennemføres eller trues med, behøver ikke være rettet mod civilbefolkningen for at være i strid med forbuddet**.** Også vold og trusler om vold, der rettes mod militære mål, kan være omfattet af bestemmelsen. Det **afgørende** er, om det primære formål har været at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.

---

[70] TP II art. 13, stk. 2 og art. 4, stk. 2 d, SRS regel 2 og NIAC Manual regel 2.3.9.
[71] ICTY *Galić* IT-98-29-T 2003 pr. 63-134 og 591-594.

Militær tilstedeværelse med det formål at vise militær kapacitet og styrke - **show of force** - kan finde sted i miljøer med civilbefolkning, og vil kunne sprede rædsel blandt civile. I langt de fleste tilfælde vil der være tale om en overordnet signalgivning om militær tilstedeværelse, som er rettet mod modstanderen i konflikten, snarere end konkrete trusler om vold. Det primære formål vil i disse tilfælde være rettet mod modstanderen i konflikten, snarere end civilbefolkningen.

> Eksempel 10.20 på en overordnet strategi, hvis **primære formål ikke** er at sprede rædsel blandt civilbefolkningen:
> En infanterideling er kommet under beskydning fra et *compound** i en by. Delingsføreren beslutter at påkalde flystøtte til at gennemføre "show of force"-overflyvning i lav højde hen over byen. Overflyvningen vil formentligt sprede frygt blandt civilbefolkningen, men som i eksempel 10.19 ovenfor er det ikke det primære formål. Formålet er at sende et klart signal om militær tilstedeværelse og overlegenhed til modstanderens overordnede beslutningstagere.

Forbuddet mod vold og trusler om vold mod civilbefolkningen med det primære formål at sprede frygt **suppleres af en række andre folkeretlige regler** og skal derfor læses i sammenhæng med disse andre regler. Det gælder overordnet, at civile og civilbefolkningen ikke må gøres til genstand for angreb og skal nyde generel beskyttelse mod de farer, der udspringer af militære operationer.[72] Civilbefolkningen må endvidere ikke udsættes for intimidering, kollektiv afstraffelse eller rædsel.[73] Læs i kapitel 6 om beskyttelse af civile, civilbefolkningen og civile genstande.

Nogle konfliktscenarier omfatter *compounds** og andre civile bebyggelser med stor fjendtlig aktivitet. I disse tilfælde er det normalt med en vis militær tilstedeværelse. En taktik kunne være at søge at påvirke befolkningen i området til at berette om kendskab til fjendtlig aktivitet og/eller at overtale civile i området til at afholde sig fra at støtte modstanderens militære aktivitet.

Den militære fører skal i sådanne og i lignende tilfælde være opmærksom på:

1) at taktikken ikke må få karakter af trusler om vold mod beboerne i området som sådan, hvis ikke operationen får den ønskede effekt, og
2) at sådanne operationer ikke gennemføres som hævntogter eller lignende mod området med det formål at give civilbefolkningen en kollektiv afskrækkelse eller afstraffelse.

2.12 Forbud mod at udsulte civilbefolkningen

10.12. Det er forbudt at udsulte civile som en kampmetode.[74] + NIAC[75]

[72] TP I art. 51, stk. 1 og 2.
[73] GK IV art. 33.
[74] TP I art. 54, TP II art. 14, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (xxv), CWM regel 45 og UN SG Bulletin section 6.7.

Reglen forbyder at angribe,[76] ødelægge, fjerne eller på anden måde ubrugeliggøre genstande, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse **med det specifikke formål at hindre genstandene i at tjene som underhold for civilbefolkningen** eller modstanderen, uanset af hvilken grund. Det kunne fx være med henblik på at udsulte civile for at tilskynde dem til at flytte bort eller for at udsulte en bestemt etnisk gruppe.

Genstande, der er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse, er blandt andet fødevarer, landbrugsområder for produktion af fødevarer, afgrøder, husdyrbestande, drikkevandsinstallationer og -forsyninger samt overrislingsanlæg. Opremsningen er ikke udtømmende. I dag omfattes også medicin, elektricitet, gas, tøj, varme, tæpper og andre genstande, der er nødvendige for civilbefolkningens overlevelse, naturligvis vurderet ud fra geografiske, vejrmæssige og andre relevante forhold. Forbuddet gælder såvel egen samt modstanderens civilbefolkning.

Forbuddet mod angreb betyder også, at den militære fører **ikke må planlægge** at kunne flytte (rundt på) civilbefolkningen ved at udsulte den.
I situationer med **belejringer** skal parterne tillade og lette hurtig og uhindret passage af alle fødevarer, medicin, hjælpeforsyninger, udstyr og personel.[77] Det er fortsat tilladt at etablere en **blokade** til søs, så længe civilbefolkningens grundlæggende behov tilsikres.[78] Læs i kapitel 14 om reglerne for blokader til søs.

Det er ligeledes vigtigt, at civilbefolkningen ikke mod sin vilje tvinges til at blive i den belejrede by, men har mulighed for at forlade byen. Kun hvis civilbefolkningen har modtaget tilbud om at forlade byen, men alligevel vælger at blive, må der midlertidigt lukkes for tilførslen af livsnødvendige fornødenheder. Læs i kapitel 6.3.5. om pligten til at tillade nødhjælpsforsyninger til civilbefolkningen og pligten til at sikre fri og uhindret passage for nødhjælpen, distributionsmateriel og personel.

Den militære fører skal være opmærksom på, at hindringen af civilbefolkningens frie bevægelighed i en sådan situation ikke udvikler sig til en situation, hvor civilbefolkningen anvendes som menneskeskjold. Læs om forbuddet mod at bruge menneskeskjold i afsnit 2.14 og læs overordnet om besættelsesmagtens forpligtelser i kapitel 11.

Hvis fødevarer og andre af de nævnte genstande **udelukkende anvendes af modstanderen til underhold af dennes soldater eller til direkte støtte for en militær**

---

[75] TP II art. 14 og SRS regel 53 og 54.
[76] TP I art. 52, stk. 2, jf. stk. 1.
[77] TP I art. 70 og SRS regel 55 og 56.
[78] SRM regel 102 og 103.

operation,[79] må genstandene angribes, ødelægges, fjernes og ubrugeliggøres. Modstanderens anvendelse af genstandene bevirker, at de udgør militære mål.

I en sådan situation er det også tilladt at lukke for veje og andre transportruter af fødevarer, som benyttes af modstanderen. Det er en betingelse, at angrebet eller aflukningen af veje mv. **ikke efterlader civilbefolkningen med utilstrækkelig** mad eller vand, så det vil forårsage udsultning eller tvinge den til at flytte.[80]

2.13 Forbud mod at tage gidsler

10.13. Det er forbudt at tage gidsler[81] eller at true hermed.[82] +NIAC[83]

Gidsler er personer, der

1) uretmæssigt er frihedsberøvet, og
2) som af gidseltagerne udsættes for drab, dødstrusler, trusler om eller egentlig personskade, eller trusler om fortsat frihedsberøvelse
3) med det formål at tvinge en tredjepart, eksempelvis en anden konfliktpart, til at enten **handle** på en bestemt måde eller at **afstå** fra en bestemt handlemåde[84]

Det kan fx være civile, personer som er *hors de combat**, feltpræster eller sanitetspersonel. **Krigsfanger er ikke gidsler**, da krigsfanger nyder en særlig og mere favorabel beskyttelse i medfør af reglerne i GK III.[85] Læs mere i kapitel 12 om krigsfanger og andre frihedsberøvede.

Der er ikke et krav ifølge folkeretten, at gidslerne har samme nationalitet som den konfliktpart, gidseltagerne forsøger til at tvinge til en bestemt handlemåde.[86]

<u>Eksempel 10.21 på gidseltagning uden hensyn til gidslernes nationalitet:</u>
Under bombningen af Sarajevo i 1995 iværksatte NATO som modsvar luftangreb mod bosnisk-serbiske stillinger. Dette luftangreb bevirkede, at de bosnisk-serbiske styrker tog omtrent 200 personer af FN's fredsbevarende styrker som gidsler. Gidslerne blev fysisk og psykisk

[79] TP I art. 54, stk. 3.
[80] TP I art. 54, stk. 3, litra b).
[81] GC IV art. 34 og 147, TP I art. 75, stk. 2, litra c), TP I art. 85, stk. 2,og 5, SRS regel 96, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, a (viii) samt UN SG Bulletin section 7.2.
[82] TP I art. 75, stk. 2, litra e).
[83] FA 3, TP II art. 4, stk. 2, litra c), SRS regel 96, NIAC manual regel 1.2.4, litra 13, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, c (iii).
[84] Se fx ICTY *Blaškić* IT-95-14-T 2000 pr. 158, ICTY *Blaškić* IT-95-14-A 2004 pr. 639, ICTY *Kordić & Čerkez* IT-95-14/2-T 2001 pr. 313-314.
[85] TP I art. 75, stk. 2, litra c), jf. stk. 1.
[86] ICC *Katanga* ICC-01/04-01/07-717 30. september 2008 pr. 291-292.

mishandlet, og de bosnisk-serbiske styrker udsendte trusler til NATO og FN om, at yderligere angreb ville resultere i drab på gidslerne. Gidslerne blev dog senere løsladt.[87]

Eksempel 10.22 på gidseltagning uden trusler om drab eller personskade:
En konfliktpart tilbageholder en sheik og betinger dennes frigivelse af, at hans familie betaler løsesum.

Der kan imidlertid i andre situationer være tvivl om, hvorvidt der foreligger gidseltagning.

Eksempel 10.23 på en situation, som ikke er gidseltagning men som er tæt på grænsen:
En konfliktpart tilbageholder midlertidigt en person i forbindelse med en lovlig search af et *compound** og betinger løsladelsen af, at modstanderen indstiller beskydningen af *compound´et**.

Dette er ikke gidseltagning, da en midlertidig tilbageholdelse af en person under en lovlig ransagning ikke bevirker, at tilbageholdelsen bliver uretmæssig.

Eksempel 10.24 illustrerer en situation, hvor der ikke er tale om gidseltagning:
En del af en civilbefolkning på besat territorium er under angreb og af sikkerhedsmæssige årsager søger de tilflugt hos besættelsesmagten, fx i bygninger eller afgrænsede geografiske områder, kontrolleret af besættelsesmagten.

Eksempel 10.25 illustrerer en situation, hvor der ikke er tale om gidseltagning:
En besættelsesmagt internerer civilbefolkningen som et led i sine sikkerhedsforanstaltninger mod virkninger af angreb, og civilbefolkningen indvilliger heri.

For eksempel 10.24 og 10.25 gælder følgende: Situationerne er ikke gidseltagninger i folkeretlig forstand. Men situationerne kan udvikle sig til gidseltagninger, hvis besættelsesmagten, når den umiddelbare fare er overstået, ikke lader civilbefolkningen gå og i stedet fortsætter med en decideret tilbageholdelse og fremsætter krav eller ordrer for at opnå fordele eller privilegier, fx at modstanderen trækker sig tilbage eller overgiver visse stillinger.

2.14 Forbud mod at anvende civile som menneskeskjolde

10.14. Det er forbudt at anvende civile eller andre beskyttede personer som menneskeskjolde.[88] + NIAC[89]

Forbuddet omfatter **anvendelse af civilbefolkningen som menneskesjkolde imod dens vilje** med det formål at beskytte egne stillinger og militære mål eller for at hindre modstanderens militære operationer.

[87] ICTY *Karadžić* IT 95-5/18-PT, 3. reviderede gældende anklageskrift 27. februar 2009 pr. 4, 25 og 85-87.
[88] GK I art. 19, stk. 1, GK III art. 23, GK IV art. 28, TP I art. 12 stk. 4, art. 51, stk. 7 og art. 85, stk. 3, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, (b)(xxiii) samt UN SG Bulletin section 5.4.
[89] TP II art. 13, stk. 1, 1. pkt. og art. 17 forudsætningsvist, SRS regel 97.

Uanset, at eksemplerne i afsnittet her tydeligt viser den ulovlige anvendelse af civile som menneskeskjolde, bør den militære fører i alle situationer være opmærksom på risikoen for, at civile ganske utilsigtet risikerer at blive anvendt som menneskeskjold og dermed udsættes for unødig fare.

> Eksempel 10.26 på anvendelse af menneskeskjolde:
> I forbindelse med Iraks invasion af Kuwait i 1990 anvendte Saddam Hussein civile som menneskeskjolde. I august umiddelbart efter invasionen tog irakiske styrker fremmede statsborgere som gidsler og placerede dem ved strategiske mål i både Irak og Kuwait for at beskytte målene mod angreb. Det gjaldt fx raffinaderier, dæmninger, stålfabrikker og formodede våbendepoter.

Anvendelsen af menneskeskjolde til at beskytte militære mål finder ofte sted enten ved at placere militære mål blandt civilbefolkningen, eller ved at placere civilbefolkningen omkring eller inde i militære mål.

Placeringen af militære mål blandt civilbefolkningen kan fx finde sted på den måde, at våben lagres i private hjem eller ved at beboelsesområder anvendes til militære formål, **med det specifikke formål** at beskytte eller lette egne militære operationer, eller for at hindre modstanderens militære operationer.

Placeringen af militære mål iblandt civilbefolkningen fratager ikke befolkningen dens civile karakter og beskyttelse,[90] men kan være i strid med den sædvaneretlige[91] forpligtelse til at undgå at anbringe militære mål i eller i nærheden af tætbefolkede områder.[92] Læs herom i kapitel 6.3.4.

Placeringen af individuelle civile eller dele af civilbefolkningen i militære mål kan finde sted ved fxat placere civile i permanente installationer såsom bygninger, våbendepoter, barakker, foran oliekilder, eller i mobile objekter som for eksempel militære hovedkvarterer og kampvogne.

> Eksempel 10.27 på placeringen af civile i militære mål:
> I 2012 indrettede og anvendte syriske regeringsstyrker og militser angiveligt skoler som militære baser, tilbageholdelsesfaciliteter og afhøringscentre for både børn og voksne, alt imens der foregik undervisning på skolerne.

[90] TP I art. 52, stk.3.
[91] ICTY *Kupreškić et al*, IT-95-16-T 2000 pr. 524.
[92] TP I art. 58, litra b).

Eksempel 10.28 på placeringen af civile i militære mål:
Under Iraks invasion af Kuwait havde Saddam Hussein i januar 1991 angiveligt planer om at anvende amerikanske krigsfanger som menneskeskjold ved at binde dem fast til fronten på de irakiske kampvogne for at beskytte irakiske styrker fra angreb fra tropper på jorden.

Forbuddet omfatter også **tilfælde, hvor civilbefolkningen flyttes**, eller hvor civilbefolkningens bevægelser udnyttes til at beskytte, lette gennemførelsen af egne militære operationer eller hindre modstanderens militære operationer.

Flytningen af civilbefolkningen tager sigte på to situationer; dels at **civilbefolkningen flytter sig af egen drift**, for eksempel en flygtningestrøm, og dels det forhold, at den **bliver tvunget til at flytte** sig, for eksempel af en besættelsesmagt eller som følge af mangel på mad.[93]

Forbuddet indebærer i en sådan situation, at den militære fører i planlægningen af militære operationer må være opmærksom på, dels om og i givet fald hvor der er flygtningestrømme, og dels i hvilken retning de bevæger sig. Bevægelsen af flygtningestrømmen må med andre ord ikke indgå som et led i planlægningen af militære operationer med det formål at udnytte flygtningestrømmens bevægelse til egen fordel, for eksempel ved at foretage troppebevægelser i ly af flygtningestrømmen.

Eksempel 10.29 på ulovlig udnyttelse af en flygtningestrøm som menneskeskjolde:
Efter at have gennemført et fejlslagent angreb på en by, beslutter de tilbageværende forsprængte enheder at trække sig tilbage. De er klar over, at modstanderen har luftoverlegenhed og derfor nemt vil kunne nedkæmpe dem under deres tilbagetrækning. De beslutter sig derfor for at udnytte den store mængde af flygtninge, som angrebet på byen udløste, til at gemme sig blandt, for derved at opnå beskyttelse mod luftangreb.

Tilstedeværelsen af civile menneskeskjolde i eller rundt om militære mål påvirker ikke målets militære karakter.[94] De civile skal indgå i proportionalitetsvurderingen og sikkerhedsforanstaltningerne på præcis samme måde og med samme vægt, som andre civile personer, selvom de udnyttes som menneskeskjolde.

Frivillige menneskeskjolde

Frivillige menneskeskjolde er betegnelsen for civile, som **af egen drift** tager opstilling foran eller inde i installationer, som forventes at blive gjort til genstand for angreb.

Eksempel 10.30: Under NATOs "Operation Allied Force" i 1999 tog mange civile opstilling ved broer i Beograd, som NATO havde oplyst ville være militære mål.

[93] TP I art. 54, stk. 2.
[94] TP I art. 57.

I sådanne situationer kan civile miste deres beskyttelse, idet de tager direkte del i kamphandlinger gennem beslutningen om at beskytte en konfliktparts militære mål. Læs mere om civile og civiles direkte deltagelse i kamphandlinger i kapitel 5.2.2 og eksempel 5.5.

2.15 Forbud mod at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø

10.15. Det er forbudt at anvende kampmetode eller våben, som har til formål eller som må forventes at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø.[95]
+ NIAC[96]

Forbuddet omfatter anvendelse af kampmetoder eller våben, som tilsiger eller som må forventes at forårsage en sådan skade på det naturlige miljø, som derved kan skade befolkningers helbred og overlevelse, herunder også fremtidige generationers overlevelse.[97]

Det naturlige miljø skal forstås i den bredest mulige forstand og omfatter økosystemer, befolkninger, genstande nødvendige for befolkningens overlevelse, skove, flora, fauna og andre biologiske eller klimatiske elementer. Befolkningers overlevelse omfatter også endnu ufødte generationer.

Betingelserne om, at skaden skal være **udbredt**, **langvarigt og alvorlig**, skal alle være opfyldte. ”Langvarig” skal forstås som flere årtier, antageligt 20-30 år. Det er imidlertid fortsat folkeretligt uafklaret, hvad indholdet af ”udbredt” og ”alvorlig” præcist er.

Kravet om, at alle betingelserne skal være opfyldt, medfører, at der etableres en **meget høj tærskel for overtrædelse**. Den høje tærskel betyder dog ikke automatisk, at handlinger, der falder under tærsklen, er tilladte. Handlingen kan eksempelvis være i strid med reglerne om proportionalitet. Anvendelse af de fleste typer af **atomvåben** vil således overskride tærsklen.[98]

---

[95] TP I art. 35, stk. 3. Se Tallin manualen regel 83, CCW præambel pr. 4, ICC-Statutten art. 8, stk. 2, b (iv), SRM regel 44 og SRS regel 45. UNSG Bulletin Section 6.3.
[96] NIAC manual regel 4.2.4., ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 31, ICTY *Tadić* IT-94-1-AR72 1995 pr. 119. Se SRS regel 43-45.
[97] TP I ar.t 55, stk. 1. Se SRS regel 44-45, AWM regel 88-89.
[98] ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 31.

Læs mere i kapitel 6 om beskyttelsen af civilbefolkningen og civile genstande, herunder værker der rummer farlige kræfter og i kapitel 8 om det tilladte omfang af kollateral skade i forbindelse med angreb mod militære mål.

2.16 Forbud mod at anvende magt i form af repressalier

10.16. Danske styrker må ikke anvende magt som repressalie, med mindre der er givet udtrykkelig adgang hertil fra **højeste strategiske niveau**. Repressalier kan således ikke godkendes af nærmeste foresatte eller af den enkelte soldat.

Repressalier er handlinger, som under normale omstændigheder og i sig selv ville være overtrædelser af den humanitære folkeret. De foretages med det **ganske konkrete og specifikke formål at tvinge modstanderen til at ophøre med sine overtrædelser af den humanitære folkeret, som er rettet mod ens egen stat.** Det er dette konkrete formål, som bevirker, at handlingerne under ganske særlige omstændigheder bliver lovlige.[99]

Det er forbudt under alle forhold at anvende repressalier mod følgende beskyttede personer og genstande:

- Syge, sårede, personel, bygninger eller udstyr, beskyttet af GK I[100]
- Syge, sårede og skibbrudne personer eller personel, fartøjer og udstyr, beskyttet af GK II [101]
- Feltpræster[102]
- Krigsfanger[103]
- Civile, som befinder sig på besat territorium og på områder tilhørende de stridende parter, samt disse personers ejendom[104]
- Civilbefolkningen eller individuelle civile[105]
- Civile genstande[106]
- Kulturelle genstande og af steder, hvor gudsdyrkelse finder sted[107]
- Genstande, som er uundværlige for civilbefolkningens overlevelse[108]
- Det naturlige miljø[109]
- Værker og anlæg, der rummer farlige kræfter[110]

[99] Se fx SRS regel 145.
[100] GK I art. 46 og UN SG Bulletin section 9.6.
[101] GK II art. 47, TP I art. 20 og UN SG Bulletin section 9.6.
[102] GK III art. 33, stk. 1 og UN SG Bulletin section 9.6.
[103] GK III art. 13, stk. 3 og forudsætningsvist GK II.
[104] GK IV art. 33 og UN SG Bulletin section 9.6.
[105] TP I art. 51, stk. 6 og UNSG Bulletin Section 5.6.
[106] TP I art. 52, stk. 1 og UN SG Bulletin section 5.6.
[107] TP I art. 53 og HKK art. 4, stk. 4 og UN SG Bulletin section 6.9.
[108] TP I art. 54, stk. 4 og UN SG Bulletin section 6.9.
[109] TP I art. 55, stk. 2 og ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 31. UN SG Bulletin section 6.9.
[110] TP I art. 56, stk. 4 og UN SG Bulletin section 6.9.

Læs overordnet i kapitel 3.3.4 og i kapitel 15.4.2.1 om visse retlige konsekvenser for staten ved folkeretsbrud. Læs i kapitel 3.7. om magtanvendelse i internationale missioner, herunder RoE, eller andre magtanvendelsesdirektiver.

3. Kapitelskitse

3.1. Perfidi

Det er forbudt at dræbe, såre eller tage til fange ved brug af perfidi. Perfidi handler om at besvige modstanderen til at tro, at man har en beskyttet status efter folkeretten, med det formål at udnytte den derved skabte vildfarelse hos modstanderen til at dræbe, såre eller tilfangetage. Et eksempel på perfidi er at spille død på kampppladsen mens modstanderen går forbi og bagefter rejse sig op og skyde modstanderen i ryggen.

3.2. Krigslist

Krigslist, eller vildledning af modstanderen, er lovligt. Krigslist adskiller sig fra perfidi ved, at man ikke foregiver at have en beskyttet status, som man derefter udnytter. Et eksempel på krigslist er at udføre en falsk operation. Der gælder særlige udvidede regler for krigslist i sømilitære operationer.

3.3. Forbud mod at misbruge beskyttede emblemer og andre internationalt anerkendte kendemærker

Det er forbudt at misbruge følgende beskyttede emblemer og internationalt anerkendte kendemærker: Røde Kors, Røde Halvmåne, Den Røde Krystal, Røde Løve og Røde Sol-emblemerne, parlamentærflaget, mærket til beskyttelse af kulturværdier, civilforsvarsmærket, mærket for installationer og værker der rummer farlige kræfter, og beskyttelsesmærket for hospitals- og sikkerhedszoner, og internationale kendemærker tilhørende fx FN, NATO, EU og OSCE.

3.4. Forbud mod at misbruge neutrale staters flag, uniformer og emblemer

Det er forbudt at misbruge flag, uniformer og emblemer tilhørende neutrale stater og stater, som ikke er parter i konflikten.

3.5. Forbud mod at misbruge modstanderens flag, uniformer og emblemer

Det er forbudt at misbruge modstanderens flag, uniformer og emblemer. Hvis modstanderens udstyr, fx kampvogne, fly, erobres, skal modstanderens flag, militære kendetegn og emblemer mv. fjernes, inden udstyret tages i brug.

3.6. Forbud mod at beordre, at der ikke vises nåde

Det er forbudt at beordre, at der ikke vises nåde. Det er forbudt at føre krig på dette grundlag.

3.7. Forbud mod plyndring

Det er forbudt at tilegne sig modstanderens personlige ejendom med personlig vinding for øje. Dette gælder også fund på kampppladsen, i forbindelse med *search** af frihedsberøvede, syge, sårede eller døde og genstande indleveret i forbindelse med fx frit lejdeoperationer.

3.8. Adgangen til at konfiskere krigsbytte

Modstanderens krigsmateriel og private genstande, der er anvendt militært, kan lovligt tages i krigsbytte i IACs. Ved konfiskation bliver staten – og ikke privatpersoner - ejer af det konfiskerede. Konfiskationsretten gælder kun løsøre, ikke fx fast ejendom.

3.9. Den begrænsede adgang til ødelæggelse og beslaglæggelse

Modstanderens ejendom kan kun ødelægges eller beslaglægges, hvis ødelæggelsen eller beslaglæggelsen kan retfærdiggøres af tvingende militær nødvendighed. Det gælder både privat og offentlig ejendom, fx skove, afgrøder, statsejede bygninger mv. Erstatning kan udbetales på *kulancemæssigt grundlag**.

3.10. Forbud mod at gennemføre vilkårlige angreb

Det er forbudt at gennemføre vilkårlige angreb. Et eksempel på et vilkårligt angreb er et bombardement, som behandler flere klart og tydeligt adskilte militære mål som ét militært mål.

3.11. Forbud mod at sprede rædsel blandt civilbefolkningen

Det er forbudt at foretage voldshandlinger eller at fremsætte trusler herom, der har det primære formål at sprede rædsel blandt civilbefolkningen.

3.12. Forbud mod at udsulte civilbefolkningen

De er forbudt at udsulte civilbefolkningen ved fx at angribe eller på anden måde ødelægge fødevarer mv. der er nødvendige for civilbefolkningens underhold.

3.13. Forbud mod at tage gidsler

Det er forbudt at tage gidsler. Krigsfanger er ikke gidsler.

3.14. Forbud mod at anvende civile menneskeskjolde

Det er forbudt at tvinge civile eller andre beskyttede personer til at beskytte egne militære mål fra at blive angrebet af modstanderen. Hvis modstanderen anvender civile som menneskeskjolde, påvirker det ikke målets militære karakter.

3.15. Forbud mod at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø

Det er forbudt at anvende kampmetoder eller våben, som har til formål eller som må forventes at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø.

3.16. Forbud for den enkelte soldat og for føreren mod at anvende magt i form af repressalier

Repressalier må kun foretages, når der er givet udtrykkelig adgang hertil. Denne beslutning kan kun træffes på højeste strategiske niveau.

Kapitel 11
Besættelse

Danske styrkers pligter og rettigheder under besættelse

1. Indledning

Danmark var besat af Tyskland under Anden Verdenskrig i perioden fra 9. april 1940 til befrielsen den 5. maj 1945. De fire Genèvekonventioner, der vedtoges i 1949, indeholder en bestemmelse, der er motiveret af den tyske besættelse af Danmark: Bestemmelsen om, at konventionerne gælder, selvom en besættelse ikke mødes med væbnet modstand, og der derfor ikke foreligger en egentlig væbnet konflikt mellem besættelsesmagten og den stat, der udsættes for besættelse af sit territorium.[1]

Indsatsen i Irak i perioden fra den væbnede konflikts ophør omkring 1. maj 2003 og frem til den 28. juni 2004 fandt sted som led i en besættelse af den irakiske stat. Danmark bidrog bl.a. med militære styrker i operationen, men også i en periode med en guvernør for Basra-området. Såvel det militære som det civile bidrag var underlagt den humanitære folkerets regler om besættelse. Under denne konkrete besættelse var USA og Storbritannien de egentlige besættelsesmagter, men en række koalitionsstater, herunder Danmark, tog del i at udføre de forpligtelser, der følger af besættelsesansvaret.

Stabiliseringsoperationer i kølvandet på IAC vil forventeligt også fremover undertiden indebære behov for overgangsløsninger, og at internationale koalitioner med blandede civile og militære bidrag i den forbindelse vil være underlagt den humanitære folkerets regler for besættelse.

1.1 Kapitlets indhold

Dette kapitel skitserer de forpligtelser og rettigheder, der knytter sig til det ansvar, som gælder ved hel eller delvis besættelse af en fremmed stats område. Efter nogle indledende bemærkninger i afsnit 1 og 2 behandles spørgsmålet om, hvornår der

[1] GK FA 2.

foreligger besættelse (afsnit 3). Herefter gennemgås de væsentligste elementer af besættelsesmagtens forpligtelser og rettigheder (afsnit 4 og 5).

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Dette kapitel omhandler de særlige regler, der gælder for forhold under besættelse. Reglerne berører kapitel 12 om frihedsberøvede i behandlingen af interneringsadgang. Kapitlet beskriver endvidere en række ansvar og forpligtelser overfor civilbefolkningen på det besatte område. I disse afsnit grænser kapitlet derfor nært op til kapitel 6. Beskrivelsen i afsnit 4.2 om ordenshåndhævelse omhandler bl.a. den folkeretlige status, der knytter sig til forskellige former for modstand på det besatte område, herunder også retsvirkningen af civiles deltagelse i fjendtligheder mod besættelsesmagten. Her supplerer kapitlet i nogen grad den generelle behandling af emnet i kapitel 5.

1.3 Reglernes relevans for ikke-internationale væbnede konflikter

Besættelse kan siges at udgøre en del af en IAC, der indebærer en stats besættelse af en anden stats territorium. Derfor har reglerne ingen relevans for NIAC.

1.4 Menneskerettighedernes relevans for kapitlet

Menneskerettighederne vil i visse tilfælde være særdeles relevante i Besættelsessituationer. Besættelsesbegrebet indebærer, at der forudsættes en kvalificeret kontrol med hele - eller dele af - en anden stats område. Denne kontrol vil i nogle tilfælde samtidig opfylde kriteriet for områdejurisdiktion, eller også vil kontrollen på anden vis bringe individer på det besatte område inden for besættelsesmagtens jurisdiktion og dermed give dem menneskeretlig beskyttelse.[2] Læs mere herom i kapitel 3.4.2.

Når der anvendes fysisk magt i bestræbelserne på at genskabe eller opretholde ro og orden på det besatte område,[3] skal sådan fysisk magtanvendelse finde sted med respekt for individers ret til liv, sådan som rettigheden kommer til udtryk i bl.a. EMRK[4] og CCPR.[5] EMRK indeholder imidlertid en bestemmelse, der fastslår, at retten til liv i

[2] EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 142.
[3] HLKR art. 43.
[4] EMRK art. 2.
[5] CCPR art. 6.

væbnede konflikter skal forstås i overensstemmelse med den humanitære folkeret.[6] Derfor influerer retten til liv efter menneskerettighederne eksempelvis ikke på den humanitære folkerets regler om:

- at modstanderens kombattanter kan bekæmpes, eller
- at civile, der tager direkte del i kamphandlingerne, mister den folkeretlige beskyttelse mod direkte angreb. Sådanne civile kan derfor angribes i det omfang og så længe, de tager direkte del i kamphandlingerne,[7] eller
- at hvis civile mister livet som led i militær magtanvendelse, der er gennemført i overensstemmelse med den humanitære folkeret, foreligger der ikke nogen overtrædelse af EMRK's artikel om retten til liv

Hvis et dødsfald er forårsaget af besættelsesstyrkerne og må betragtes som mistænkeligt, er besættelsesmagten forpligtet til at gennemføre en uafhængig, hurtig og transparent undersøgelse heraf. Det følger af den retspraksis, der har udviklet sig fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol.[8] Se nærmere om kravene til sådanne undersøgelser i kapitel 15.

Vurderer besættelsesmagten det absolut nødvendigt, kan den frihedsberøve personer af hensyn til besættelsesmagtens sikkerhed. I sådanne tilfælde kan dette ske uden fremstilling for en dommer efter reglerne om **internering**.[9] Den humanitære folkerets regler om sikkerhedsinternering fastsætter en særlig interneringsprocedure, der i et vist betydeligt omfang afviger fra menneskerettighederne.[10] Dette og andre aspekter af frihedsberøvelse, herunder på besat område, behandles nærmere i kapitel 12.

2. Besættelse og besættelsesmagt

2.1 Reguleringen

Reglerne om besættelsesmagters ansvar og forpligtelser findes primært i HLKR og i GK IV. TP I tilfører nogle enkelte regler, men lader i øvrigt området uberørt. Desuden indeholder Haager kulturkonventionen (HKK) fra 1954 bestemmelser om besættelsesmagtens særlige ansvar for at beskytte kulturelle objekter på det besatte område.

[6] EMRK art. 15, stk. 2.
[7] TP I art. 51, stk. 3.
[8] Se bl.a. EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. november 2014 pr. 186.
[9] GK IV art. 68 og 78.
[10] GK IV art. 78.

2.2 Besættelse er en midlertidig tilstand

Den humanitære folkeret behandler ikke spørgsmålet om lovligheden af at besætte en anden stats territorium. Reglerne om besættelse finder anvendelse, uanset om besættelsen må anses for folkeretsmæssig eller ej. Reguleringen forudsætter, at der er tale om en midlertidig tilstand, og at kontrollen vil blive tilbageført til territorialstaten på et senere tidspunkt. Man kan sige, at området administreres af besættelsesmagten.

Af samme grund forbydes det at tvangsflytte (deportere) beboerne fra det besatte område til et andet land, med mindre evakuering er absolut nødvendig af hensyn til beboernes egen sikkerhed. En eventuel evakuering må kun vare så længe, som den sikkerhedsmæssige situation kræver. På samme måde er det forbudt at overflytte egen befolkning til det besatte område.[11]

2.3 Besættelse

Reglerne om besættelse i IAC regulerer kun de situationer, hvor hele eller dele af en stats territorium besættes af en eller flere andre stater, der anvender – eller truer med at anvende - væbnet magt. Det betyder samtidig, at reglerne ikke gælder situationer, hvor en allieret stat inviterer andre stater til at komme den til undsætning og i forløbet udøver en betydelig kontrol over hele eller dele af denne allieredes territorium. I sådanne situationer vil menneskerettighederne derimod kunne finde anvendelse.

Reglerne gælder heller ikke i situationer, hvor FN har påtaget sig at administrere stater eller områder i en kortere eller længere periode. Et eksempel herpå er stabiliseringen af situationen i Kosovo fra 1999 og frem. I sådanne situationer vil FN´s Sikkerhedsråds resolution(er) tilvejebringe det folkeretlige grundlag for indsatsen og fordele ansvar mellem involverede organisationer og øvrige parter.[12]

2.4 Besættelsesmagt

Besættelsesreglerne anvender begrebet ”besættelsesmagt” om den magt, der besætter området. Der kan være tale om en enkelt stat, men i visse tilfælde også om flere stater, der indgår i et koalitionssamarbejde eller lignende. Reglerne skal læses og forstås i denne kontekst. Indgår to eller flere stater i en besættelsesstyrke, deler de ansvaret. Derfor må det anbefales at disse stater indgår indbyrdes aftaler om udøvelsen af forpligtelser og rettigheder.

---

[11] GK IV art. 49 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b) (viii).
[12] Se som eksempel herpå FN SR res. 1244/1999.

2.5 Det besatte områdes geografiske udstrækning

Besættelse kan indtræde for hele eller dele af en stats territorium. Det afgørende er, om den fremmede militære styrke udøver kontrol og myndighed over et område. Læs mere nedenfor.

3. Besættelsens indtræden og ophør

3.1 Hvornår er der tale om besættelse?

Ansvar som besættelsesmagt indtræder, når den fremrykkende militære styrke har tiltvunget sig **kontrol og myndighed** over modstanderens territorium.[13]

Den blotte militære kontrol med et område, som følge af enheders fremrykning i terrænet, er ikke tilstrækkeligt til at udgøre besættelse. Heller ikke selvom det vundne terræn er bymæssig bebyggelse. Det kræver en mere **kvalificeret kontrol**, herunder kontrol med områdets civile administration. Traktatretten kommer det ikke meget nærmere, men bl.a. retspraksis fra retsopgøret efter Anden Verdenskrig fastslår, at en række faktorer tilsammen indikerer, hvorvidt og hvornår der foreligger besættelse:[14]

- Er modstanderens væbnede styrker fortrængt fra området? Der kan foreligge besættelse, selvom der er enkelte træfninger, men modstanderens regulære væbnede styrker skal i alt væsentligt være fortrængt fra området.
- Er eventuelle modstandsstyrker afvæbnet?
- Er modstanderens fortsatte administration og myndighed i området reelt umuliggjort af styrkens militære kontrol over området?
- Er det muligt for egne styrker at overtage udøvelsen af denne myndighed?
- Er der faktisk indsat en guvernør/administrator eller lignende?
- Er der rådighed over personel og øvrige ressourcer til at overtage myndighed og kontrol med området?
- Har nogen proklameret, at området er under besættelse, og evt. udtrykkeligt påtaget sig ansvar herfor?

I de fleste tilfælde opstår besættelse lokalt som følge af en militær styrkes fremrykning i takt med, at territorialstatens væbnede styrker fortrænges. Herefter konsolideres tilstedeværelsen med yderligere militære styrker. Herved styrkes kontrollen med

[13] HLKR art. 42.
[14] Sagen *Wilhelm List et. al.* ved Nürenberg domstolen (Hostages Trial) 1948, UN War Crimes Commission law reports Vol. VIII pp. 55 - 56.

området, og kontrollen antager gradvist en mere stabil karakter, hvor de fremrykkende styrker tager vare på civilbefolkningens sikkerhed og øvrige velbefindende.

Erklæring af et område som besat territorium bør udgå fra det militærstrategiske niveau efter inddragelse af alle relevante myndigheder, og erklæringen bør ledsages af nødvendige aftaler med allierede om forvaltning og fordeling af forpligtelser og rettigheder.

3.2 Hvornår afsluttes besættelsen?

Besættelsen fortsætter, indtil besættelsesmagten forlader eller fortrænges fra det besatte territorium.[15] Det forhold, at besættelsesmagten udsættes for væbnet modstand på det besatte område, medfører ikke i sig selv besættelsens ophør, så længe besættelsesmagten er i stand til at imødegå sådan modstand, uden at det påvirker kontrollen med området. I situationen i Irak 2003-2004 ophørte besættelsen formelt i forbindelse med indsættelsen af en irakisk overgangsregering og med en klar markering heraf i FN´s Sikkerhedsrådsresolution 1546/2004.

4. Besættelsesmagtens forpligtelser

De følgende afsnit gennemgår de forpligtelser, der påhviler en besættelsesmagt på et overordnet niveau. Forpligtelser, der knytter sig til den overordnede forvaltning og administration af besættelsesansvaret, påhviler primært de stater og organisationer, der påtager sig dette ansvar, sådan som det var tilfældet i Irak.[16] Danske styrker må derfor også i fremtidige internationale operationer, der evt. måtte indebære besættelse af fremmede staters territorium, forventes at indtræde i en udførende rolle i forhold til besættelsesmagtens overordnede ansvar.

4.1 Respekt for territorialstatens konstitutionelle system og lovgivning

Suveræniteten over området overgår som nævnt ikke ved besættelse fra den besatte stat til besættelsesmagten. Derfor skal det konstitutionelle system i landet opretholdes. Endvidere skal besættelsesmagten respektere landets love, med mindre ny lovgivning eller ændringer i eksisterende lovgivning er nødvendig af hensyn til besættelsesmagtens **egen sikkerhed eller udførelsen af de pligter, der påhviler den**.[17]

[15] TP I art. 3(b).
[16] Brev af 8. maj 2003 fra UK og US jf. FN SR RES. 1483 af 22. juni 2003 om sikkerhedssituationen i Irak.
[17] GK IV art. 64 og HLKR art. 43.

Der vil eventuelt kunne være behov for lovgivningsmæssige indgreb i tilfælde, hvor den besatte stat har en meget liberal våbenlovgivning, eller på området for befolkningens adgang til at forsamle sig og bevæge sig frit. Disse spørgsmål omhandler de såkaldte civile og politiske menneskerettigheder, der efter omstændighederne vil kunne forpligte Danmark i tilfælde af besættelsessituationer efter reglen om effektiv kontrol over et område (*områdejurisdiktion**). Se nærmere herom i kapitel 3.4. Sådanne rettigheder kan imidlertid begrænses ved lov i det omfang, det er nødvendigt i et demokratisk samfund. Det gælder navnlig i situationer, hvor statens - her besættelsesmagtens - sikkerhed er på spil.

Der vil kunne forekomme situationer, hvor lovgivningen i det besatte land er **uforenelig med de af Danmarks menneskeretlige forpligtelser**, der finder anvendelse i besættelsessituationen. I sådanne tilfælde må GK IV antages at give mulighed for, at besættelsesmagten kan vedtage lovgivning, der bringer gældende ret i det besatte område overens med sådanne forpligtelser.[18] Det vil kunne være tilfældet på en række områder, herunder i forhold til generelle, regionale og rettighedsspecifikke forpligtelser. Der skal derfor foretages en juridisk analyse, der sammenligner lovgivningen på det besatte område med de danske forpligtelser. Derefter bør man gå i dialog med andre lande, der tager del i besættelsesansvaret, med henblik på at gennemføre nødvendige regler.

> Eksempel 11.1: Under besættelsen af Irak i 2003-2004 gennemførte Coalition Provisional Authority (CPA) mere end 150 ordrer og regulativer med bindende virkning. I CPA Order 7 gennemføres en række tilpasninger af den irakiske straffelov med henvisning til, at ”*the former regime used certain provisions of the penal code as a tool of repression in violation of internationally recognized human rights standards.*”

4.2 Ordenshåndhævelse på det besatte område

Den måske væsentligste pligt for besættelsesmagten består i, så vidt muligt, at genskabe og sikre offentlig orden og sikkerhed for befolkningen.[19] Forpligtelsen går videre, end ordlyden umiddelbart antyder. Det påhviler således også besættelsesmagten – i videst mulige omfang – at genskabe eller opretholde de sikkerhedsmæssige forudsætninger for, at befolkningen kan videreføre daglige gøremål. Dvs. at befolkningen skal kunne bevæge sig så frit som muligt til og fra evt. arbejde, institutioner og myndigheder og skal kunne foretage det nødvendige til familiers underhold. I denne kontekst skal besættelsesmagten altså med lidt andre ord

[18] GK IV art. 64.
[19] HLKR art. 43.

skabe de sikkerhedsmæssige forudsætninger for, at befolkningen på det besatte område kan leve videre så uhindret, som en besættelsessituation muliggør.

Opgaven kan eventuelt løses af territorialstatens eksisterende politistyrker eller lignende. Det gælder navnlig almindelig patruljering og ordenshåndhævelse samt efterforskning og bekæmpelse af kriminalitet på det besatte område. Hverken sådanne politistyrker eller andre borgere på det besatte område kan dog tvinges til at tage del i militære operationer, som fx indsatser rettet mod organiseret eller uorganiseret modstandsaktivitet.[20] Et sådant krav ville stille de pågældende i en urimelig loyalitetskonflikt.

Trusler mod den offentlige orden på besat område kan opstå på mange måder. I folkeretlig kontekst må der skelnes mellem følgende aktiviteter

- organiseret modstandsaktivitet
- uorganiseret modstandsaktivitet
- uroligheder og anden kriminalitet, der ikke retter sig direkte mod besættelsesmagten

De tre typer af aktivitet uddybes her nedenfor.

Organiseret modstandsaktivitet

Sådanne aktiviteter er kendetegnet ved at være rettet mod besættelsesmagten. I nogle tilfælde vil modstanden være organiseret i en egentlig modstandsbevægelse, der opfylder kravene til kombattantstatus i TP I. Det gælder fx kravet om organisation og synlig våbenbæring forud for og under gennemførelse af angreb, hvori den pågældende skal deltage.[21] Se nærmere herom i kapitel 5. Hvis modstandsbevægelsen opfylder kombattantkravene, har medlemmerne ret til at tage del i fjendtlighederne, og de har ret til krigsfangestatus, hvis de frihedsberøves. På samme måde må de bekæmpes direkte af besættelsesmagten på ethvert tidspunkt.

Uorganiseret modstandsaktivitet

Uorganiseret fjendtlig aktivitet rettet af civile direkte mod besættelsesmagten udgør en direkte deltagelse i kamphandlingerne, der indebærer tab af beskyttelse mod direkte angreb for den eller de civile, der deltager. Det betyder i praksis, at man direkte kan bekæmpe enhver person, der angriber besættelsesmagten, eller er i færd med anden aktivitet, der går umiddelbart forud for et sådant angreb. Læs mere herom i kapitel 5.2.

[20] GK IV art. 51.
[21] TP I art. 43 - 44 jf. art. 1, stk. 4.

Frihedsberøves sådanne personer, har de ikke krav på krigsfangestatus, men kan interneres efter reglerne herom af hensyn til besættelsesmagtens sikkerhed.[22] Se nærmere herom i kapitel 12. Sådanne civile kan desuden retsforfølges efter gældende ret i territorialstaten, afhængigt af den fjendtlige aktivitets nærmere karakter.

Uroligheder og anden kriminalitet, der ikke retter sig direkte mod besættelsesmagten

Denne kategori omfatter kriminelle handlinger, der ikke er rettet mod besættelsesmagten. Det påhviler besættelsesmagten at beskytte civile mod voldhandlinger og trusler herom.[23]

De nærmere folkeretlige rammer for, **hvorledes** sådan kriminalitet kan bekæmpes, findes i menneskerettighederne. EMRK begrænser fx anvendelsen af potentielt dødbringende magt til de situationer, der er nævnt i EMRK artikel 2, hvor det er absolut nødvendigt, og hvor det i øvrigt er proportionelt med den konkrete overtrædelse.[24] Besættelsesmagten kan, efter omstændighederne, være ansvarlig for sikkerhedsstyrker, der arbejder for den. Anvendes således fx lokale politistyrker til ordenshåndhævelse, vil Danmark efter omstændighederne i øvrigt kunne være ansvarlig for, at de underlagte, lokale politistyrker handler inden for Danmarks menneskeretlige forpligtelser, herunder EMRK.[25]

4.3 Administration af det besatte område

Som nævnt skal besættelsesmagten tillade befolkningen på det besatte område at fortsætte dagligdagen så uhindret, som situationen muliggør. Den humanitære folkeret pålægger besættelsesmagten en række konkrete forpligtelser i denne henseende. Disse forpligtelser skal balanceres med de forholdsvist vidtgående muligheder for at kunne anvende de ressourcer, der er til stede på det besatte område.

Som det er tilfældet på bl.a. sundhedsområdet, kan der være en endog meget betydelig forskel på Danmarks niveau for beskyttelse og velfærd, og det niveau, der opleves i territorialstaten. Der er ingen folkeretlig pligt til at behandle civilbefolkningen på det besatte område efter den standard, der er gældende i det danske sundhedssystem eller efter det danske arbejdsmarkeds standarder og lovgivning.

[22] GK IV art. 78.
[23] GK IV art. 27.
[24] EMRK art. 2.
[25] Se bl.a. EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 138.

Det er derimod tilstanden i territorialstaten på tidspunktet forud for besættelsens indtræden, der udgør den relevante, folkeretlige standard. Der er kun én nødvendig modifikation hertil: Hvis standarden før besættelsen var på et niveau, der må betegnes som livstruende for hele eller dele af civilbefolkningen, så skal besættelsesmagten – i videst mulige omfang – løfte niveauet til det, der i det mindste sikrer befolkningen livsvigtige fornødenheder. Se nærmere nedenfor.

Hvorvidt og i hvilket omfang sådan beskyttelse skal ydes, kan afhænge af en række faktorer. Fx den sikkerhedsmæssige situation, ressourcerne til rådighed, den stedlige ekspertise samt en eventuelt perspektiveret samtænkningsindsats, der baserer sig på genopbygning og bistand til et højere niveau end det hidtidige, eventuelt kombineret med et ønske om at fremme fokus på menneskerettigheder, herunder evt. arbejdsvilkår, sikkerhed mv.

Også på dette område fastsætter den humanitære folkeret altså **den mindste grad af beskyttelse,** der skal gives civile, der er ofre for væbnede konflikter. Der kan derfor altid ydes en større grad af beskyttelse.

Mad og andre fornødenheder

Det er besættelsesmagtens ansvar at sikre, at civilbefolkningen ikke sulter eller mangler andre grundlæggende fornødenheder. Ud over mad og drikke handler det om medicin, beklædning, tag over hovedet, en seng at sove i og andre livsvigtige ressourcer samt rammer for evt. religionsdyrkelse.[26]

Den standard, der skal sikres, er den, der er tilstrækkelig for civilbefolkningens overlevelse. På den ene side er besættelsesmagten altså ikke forpligtet til at opretholde en evt. højere standard på disse områder end fra før konfliktens udbrud. På den anden side kan der være tale om at forbedre civilbefolkningens vilkår på nogle områder, hvis der allerede før konflikten var knaphed på de nødvendige ressourcer. Se også ovenfor om minimumsbeskyttelse.

Besættelsesmagten skal sikre de nævnte fornødenheder i videst muligt omfang inden for de tilgængelige ressourcer. I situationer, hvor besættelsesmagten ikke selv råder over de fornødne ressourcer, forpligtes besættelsesmagten til at indgå **nødhjælpsaftaler** med organisationer eller stater, der kan sikre de livsnødvendige forsyninger.[27] Sådanne aftaler begrænser ikke besættelsesmagtens ansvar. Alle stater skal bestræbe sig på at foranstalte transit og transport af sådanne forsyninger, bestemt

[26] GK IV art. 55 - 59 samt TP I art. 69.
[27] GK IV art. 59 - 63 sammenholdt med TP I art. 69 og 71.

for den nødlidende civilbefolkning,[28] og besættelsesmagten skal tillade, at nødhjælpen modtages af den civilbefolkning, som nødhjælpen er bestemt for. Der kan være tilfælde, hvor sikkerhedsmæssige betragtninger gør det absolut nødvendigt at begrænse sådan adgang. Det vil fx kunne være tilfældet, hvor nødhjælpen helt eller delvist kommer organiserede modstandsbevægelser til gode.

På denne baggrund anerkender den humanitære folkeret, at besættelsesmagten kan iværksætte kontrol med, hvem nødhjælpen faktisk kommer til gode.[29] Selv i situationer, hvor det kan være nødvendigt at holde nødhjælp tilbage, har besættelsesmagten dog pligt til at sikre livsvigtige fornødenheder for civilbefolkningen.

Sundhedsfaglig pleje

Ud over at sikre de medicinske fornødenheder som beskrevet ovenfor, er det besættelsesmagtens ansvar i videst mulige omfang at sikre, at det eksisterende sundhedssystem genetableres eller videreføres. Dette inkluderer hospitaler, klinikker, forskningscentre mv. Den humanitære folkeret betoner særligt tiltag, der har til formål at bekæmpe og forebygge spredning af smitsomme sygdomme.

Sundhedsfagligt personale i enhver kategori skal have mulighed for at fortsætte deres arbejde.[30] Se nærmere i kapitel 7 vedrørende beskyttelsen af det sundhedsfaglige personel, materiel og installationer.

Børns vilkår

Danske væbnede styrker skal anse enhver under 18 år som omfattet af den beskyttelse, børn er tillagt i folkeretten. Det kan i visse tilfælde være vanskeligt at fastslå en persons alder. I tvivlstilfælde skal en person omfattes af beskyttelsesreglerne for børn, indtil der måtte være ført troværdig dokumentation for det modsatte.

Besættelsesmagten skal, i samarbejde med eksisterende nationale og lokale myndigheder, sikre, at der tages vare på børn og deres særlige behov. Herunder skal de sikre den fortsatte og uhindrede drift af skoler for børn.

Med henblik på at forhindre børns adskillelse fra deres forældre og/eller øvrige familie skal besættelsesmagten etablere den nødvendige registrering af børn, herunder navnene mv. på deres forældre og/eller værger. En særlig sektion af det *nationale*

[28] GK IV art. 61.
[29] GK IV art. 62.
[30] GK IV art. 56.

*oplysningskontor** skal håndtere nødvendig identifikation af børn i tilfælde, hvor der er tvivl om barnets identitet. [31]

Besættelsesmagten skal sikre, at der er tilstrækkeligt med institutioner for børn, der er gjort forældreløse af den væbnede konflikt, eller som er blevet adskilt fra deres forældre som følge af den væbnede konflikt, og som ikke i forsvarligt omfang kan tages vare på af slægtninge eller venner. Institutionerne skal så vidt muligt bemandes af personer fra territorialstaten, så de mennesker, der i det daglige tager vare på børnene, har samme kulturelle, sproglige og religiøse baggrund.[32]

Beskyttelsen af børn i væbnede konflikter er reguleret af FN´s Børnekonvention.[33] Konventionen har navnlig med 1. protokollen særligt fokus på børn i væbnede konflikter og gælder derfor utvivlsomt uafhængigt af de juridiske overvejelser, der knytter sig til ekstraterritorialitet mv. Se mere i kapitel 3 og 6. Reglerne omhandler primært forbud mod at rekruttere børn til de væbnede styrker. De indeholder dog også forpligtelser til at beskytte børn imod overgreb af seksuel eller anden karakter, og pålægger stater at have særligt øje for eventuel forældre- og værgeløshed, herunder hvor det følger af væbnet konflikt.

Beskyttelse af kulturværdier

En besættelsesmagt skal i videst mulige omfang bistå nationale myndigheder med at tage vare på den besatte stats kulturværdier.[34] Har nationale myndigheder ikke selv kunnet beskytte egne kulturværdier, som allerede har taget skade som følge af militære operationer, skal besættelsesmagten træffe de nødvendige forholdsregler til at beskytte disse værdier.

Den anden **tillægsprotokol til kulturkonventionen** er ikke tiltrådt af Danmark, men den omfatter betydelige tillæg til besættelsesmagters ansvar, og skal i så henseende fremover følges af danske væbnede styrker**.**[35] Efter disse regler påhviler det besættelsesmagten at forbyde og forhindre, at kulturværdier ulovligt flyttes, eksporteres eller ejendomsoverdrages.

Besættelsesmagten skal derudover sikre, at der ikke foretages arkæologiske udgravninger, med mindre det er strengt påkrævet for at beskytte, registrere eller bevare kulturværdier. Endelig skal besættelsesmagten forhindre enhver forandring eller ændring i brugen af kulturværdier, som har til hensigt at skjule eller ødelægge

[31] GK IV art. 50.
[32] GK IV art. 50.
[33] FN´s Børnekonvention af 1989 samt protokol 1 om børn i væbnet konflikt.
[34] HKK art. 5.
[35] Tillæg 11.1.

kulturelle, historiske eller videnskabelige vidnesbyrd.[36] Hvis arkæologiske udgravninger alligevel finder sted, eller hvis der sker ændringer mv. i brugen af kulturværdier skal det ske i nært samarbejde med kompetente, nationale myndigheder.

Det vil i mange tilfælde være hensigtsmæssigt at rette henvendelse til UNESCO om teknisk assistance til at udføre forpligtelserne på området.[37] Beskyttelsen af kulturværdier, og hvad der nærmere menes med begrebet kulturværdi, behandles i kapitel 6.

5. Besættelsesmagtens rettigheder

Dette kapitel har indtil nu beskrevet de forpligtelser, der er pålagt besættelsesmagten. I erkendelse af, at det er ressourcekrævende forpligtelser og ansvar, der følger med besættelse af en fremmed stat, giver den humanitære folkeret imidlertid også besættelsesmagten rettigheder til at anvende en række af de ressourcer, der allerede findes på det besatte område.

Med ressourcer menes her arbejdskraft, bygningsmasse og anden ejendom samt finansielle aktiver mv. De følgende underafsnit behandler de enkelte ressourcer.

5.1 Beskæftigelse af civilbefolkningen

Enhver person, der er fyldt 18 år, og som ikke er interneret, kan **pålægges at arbejde** for derigennem at bidrage til at genskabe eller opretholde civilbefolkningens levefod på det besatte område. Forpligtelsen til at arbejde knytter sig til arbejde for besættelsesmagten, for offentlige forsyningsvirksomheder eller i andre hverv, der fremmer den øvrige befolknings vilkår og levefod på det besatte område. Det vil sige inden for de områder, der har at gøre med de ovennævnte grundlæggende behov.

Ingen må **tvinges til at arbejde** i besættelsesmagtens væbnede styrker eller i øvrigt til fremme af besættelsesmagtens militære operationer.[38] I tråd hermed er det ikke tilladt for besættelsesmagten at hverve lokale civile til egne væbnede styrker gennem eksempelvis propaganda eller trusler om repressalier. Der er derimod ikke i folkeretten forbud mod, at civile af fri vilje tager imod sådant arbejde. At acceptere et sådant

[36] TP II til HKK art. 9.
[37] HKK art. 23.
[38] GK IV art. 51 og ICC-Statutten art. 8, stk. 2 (b)(xv).

arbejde vil ofte være i strid med den besatte stats lovgivning og vil fx kunne betragtes som landsforræderi eller lignende.[39]

Forud for en sådan hvervning bør en besættelsesmagt derfor undersøge territorialstatens lovgivning.[40] Man bør ophæve eventuelle straffebestemmelser eller anden lovgivning, der baserer sig på loyalitet mod territorialstaten, sådan som det eksempelvis var tilfældet under besættelsen af Irak i 2003-2004.[41]

På samme måde kan besættelsesmagten vedtage lovgivning, der gør arbejdsvægring strafbar.

Ingen må anvendes i funktioner, der ikke står mål med den pågældendes fysiske eller intellektuelle formåen.

Arbejdsvilkår, herunder løn, ferie og friheder, arbejdstider, kompensation ved arbejdsskade, uddannelseskrav, arbejdsudstyr mv. skal mindst være på niveau med de vilkår, der eksisterede i området forud for besættelsen.[42] Se mere om eventuel udvidet beskyttelse ovenfor under pkt. 4.3.1.

Den status og udnævnelse, som dommere og andre personer i offentligt embede har, må ikke påvirkes af, at de af samvittighedsmæssige grunde vælger at afstå fra visse embedshandlinger, og de må ikke i øvrigt sanktioneres eller diskrimineres på denne baggrund. Dette påvirker dog ikke besættelsesmagtens adgang til at afskedige sådanne embedsmænd.[43]

5.2 Sanktioner over for personer, der vurderes at udgøre en sikkerhedsrisiko

Besættelsesmagten kan anholde, efterforske og retsforfølge kriminelle for lovovertrædelser, begået på besat område efter besættelsens indtræden som et naturligt led i håndhævelsen af den offentlige orden og sikkerhed. Eventuelle strafbare handlinger, der stammer fra tiden før besættelsen, kan retsforfølges af territorialstaten. GK IV indeholder en lang række processuelle garantier til sigtede, tiltalte og dømte personer.[44]

[39] Se note 36.
[40] GK IV art. 64.
[41] Coalition Provisional Authority Order no.7, section 3 (3).
[42] GK IV art. 51.
[43] GK IV art. 54.
[44] GK IV art. 64-77.

Besættelsesmagten har derudover mulighed for at frihedsbegrænse eller frihedsberøve civile i situationer, hvor det vurderes absolut nødvendigt af hensyn til sikkerheden.[45] Det skal ske efter en individuel vurdering og i henhold til særlige regler, der er nærmere beskrevet i GK IV.[46]

Kapitel 12 beskriver adgangen til at internere eller sætte personer i husarrest, samt hvilke rettigheder man skal sikre frihedsberøvede.

5.3 Beslaglæggelse og ekspropriation af ressourcer på det besatte område

Det er forbudt at **ødelægge** privat eller offentlig ejendom på besat område, med mindre det vurderes absolut militært nødvendigt for at gennemføre militære operationer.[47] Denne nødvendighedsvurdering er forskellig fra den, der behandles ovenfor under kapitel 8 om militære mål. Baggrunden for destruktion kan således eksempelvis bunde i ønsket om at opføre noget nyt på en grund til støtte for løsningen af besættelsesmagtens opgaver.

Besættelsesmagten har ret til at **beslaglægge eller ekspropriere** ejendom i det omfang, det er nødvendigt for at forvalte det besatte område. Begrebet ”beslaglægge” beskriver situationer, hvor besættelsesmagtens bemægtigelse ikke udløser ret til kompensation, hvorimod ”ekspropriation” beskriver tilfælde, hvor besættelsesmagten har ret til at bemægtige sig ressourcen, men skal kompensere territorialstaten eller civilbefolkningen.

Den besatte stats aktiver

Besættelsesmagten kan **beslaglægge** de af den besatte stats aktiver, der udgør **løsøre**. Dvs. flytbar ejendom, som kan anvendes til støtte for militære operationer, herunder også penge, obligationer, sikkerheder og reserver samt andre finansinstrumenter.[48]

Den besatte stats **faste ejendom**, herunder bygninger, skove, landbrugsejendomme mv. kan anvendes af besættelsesmagten, som dog kun kan anses som administrator af den faste ejendom. Det påhviler besættelsesmagten, at en sådan forvaltning sker med respekt for den faste ejendoms værdi.[49]

[45] GK IV art. 68 og 78.
[46] GK IV art. 79 - 135.
[47] GK IV art. 53.
[48] HLKR art. 53.
[49] HLKR art. 55.

Besættelsesmagten skal behandle visse ejendomme, som om de var i privat eje. Det gælder ejendom, der tilhører kommuner eller andre lokale eller regionale myndigheder samt ejendom, der af den besatte stat er forbeholdt religionsdyrkelse, velfærdsarbejde, uddannelse, kunst og videnskab. Disse ejendomme må derfor ikke beslaglægges, eksproprieres eller på anden måde anvendes til andet end deres formål.[50]

Kunstværker, historiske monumenter og anden kulturarv må ikke konfiskeres eller på anden måde gøres til genstand for militære operationer. Sådan kulturarv skal beskyttes. Besættelsesmagten skal herunder støtte eventuelle lokale myndigheder i disses arbejde med at beskytte det besatte områdes kulturarv. Om nødvendigt skal besættelsesmagten af egen drift træffe de nødvendige foranstaltninger til at beskytte kulturarv på det besatte område.[51]

Løsøre og ejendom i privat eje

Den private ejendomsret skal respekteres. De få afgørelser, der findes fra internationale domstole om besættelsessituationer, handler typisk om menneskers ret til privatliv og herunder retten til respekt for deres hjem og for genstande, der er i privat eje.[52]

Verdenserklæringen om menneskerettigheder indeholder en specifik beskyttelse af ejendomsretten,[53] men EMRK fik først en sådan udtrykkelig beskyttelse med tillægsprotokol 1 til konventionen. FN´s konvention om civile og politiske rettigheder indeholder ikke en udtrykkelig beskyttelse af ejendomsretten. Det gør derimod den humanitære folkeret. Allerede i Haager landkrigsreglementet fra 1907 findes i reglerne om besættelse et klart forbud mod at konfiskere privat ejendom. Her er desuden et generelt påbud til besættelsesmagten om at respektere ”familiers ære og rettigheder samt menneskers liv, private ejendom såvel som religiøse overbevisning og udøvelse”.[54]

Samlet indebærer disse regler, at eventuelle indgreb i den private ejendomsret kun kan finde sted med hjemmel i lov og kun i det omfang, det er nødvendigt for at udføre de pligter, besættelsesmagten har på det besatte område. Efter EMRK er det tillige en betingelse, at indgrebet er i samfundets interesse.[55] Derfor må besættelsesmagten bl.a. sikre, at eventuelle nødvendige indgreb har hjemmel i lov, vedtaget med virkning for det besatte område.

---

[50] HLKR art. 56.
[51] HKK art. 5.
[52] FX ICJ Advisory opinion *on the Construction of a Wall on the Occupied Territories* 9. July 2004 eller EMD *Loizidou vs. Turkey* (Appl.No 15318/1989) dated 18. December 1996.
[53] FN´s Verdenserklæring om Menneskerettigheder art. 17.
[54] HLKR art. 46.
[55] EMRK TP.I art. 1

Den humanitære folkeret indrømmer imidlertid besættelsesmagten nogle muligheder for - på visse vilkår - at **gribe ind i den private ejendomsret**:

- Våben, ammunitioner, transportmidler og kommunikationsmidler kan, selv når de er i privat eje, tages i midlertidig forvaring af besættelsesmagten. Sker det, skal de pågældende genstande dog leveres tilbage ved konfliktens afslutning, og en passende kompensation skal betales.[56]
- Besættelsesmagten kan ekspropriere naturalier, herunder afgrøder, kvæg og fødevarer og kræve tjenesteydelser af kommuner og af befolkningen i det omfang, det vurderes at være nødvendigt for at tilgodese besættelsesmagtens behov. Sådan ekspropriation skal stå i et rimeligt forhold til landets ressourcer og må ikke involvere befolkningen i forpligtelser til at deltage i militære operationer imod deres eget land. Beslutning om sådan ekspropriation skal træffes af den militære chef for området, og der skal om muligt svares kontant kompensation herfor. Alternativt udfærdiges en kreditnota, der skal indfries hurtigst muligt.[57]

5.4 Beskatning af civilbefolkningen på besat område

Besættelsesmagten kan vælge at gøre brug af penge, der opkræves som skatter, afgifter, bøder og told til territorialstaten. Hvis denne mulighed udnyttes, skal det ske på samme måde og efter samme lovgivning som hidtil. Herunder skal de udgifter til offentlig administration mv., der fortsat afholdes af territorialstaten, kompenseres af de opkrævede midler. På denne måde understøtter de folkeretlige regler på området, at det er det besatte områdes økonomi, der i rimelig grad finansierer de omkostninger, der er forbundet med at administrere området for besættelsesmagten.[58]

Dækker disse midler ikke besættelsesmagtens udgifter til administration af det besatte område, kan ekstraordinær beskatning finde sted.[59]

[56] HLKR art. 53.
[57] HLKR art. 52.
[58] HLKR art. 48.
[59] HLKR art. 49.

Kapitel 12

Frihedsberøvede i danske styrkers varetægt

1. Indledning

Det er et juridisk grundprincip, at alle mennesker har ret til deres personlige frihed og ikke må frihedsberøves vilkårligt. Da frihedsberøvelse er et alvorligt indgreb i den personlige frihed, påhviler ansvaret for frihedsberøvelse og frihedsberøvedes behandling både de udførende soldater, deres chefer og den danske stat.

Kapitlet behandler selve frihedsberøvelsen, hvordan frihedsberøvede skal behandles, samt afslutning af frihedsberøvelsen ved overdragelse, frigivelse eller flugt. Det dækker alle personer, der frihedsberøves af danske styrker under alle former for internationale operationer - uanset om det er modstanderens soldater, medlemmer af ikke-statslige organiserede væbnede grupper (MOVG)´er eller kriminelle og om det sker under væbnet konflikt eller i fredstid.

Kapitlet behandler både, hvordan de frihedsberøvede skal behandles, hvordan de skal underbringes, hvilke procedurer der skal følges, og hvad der skal ske, når de frigives eller overdrages. Reglerne er mange og varierede, men én ting skal man altid holde sig for øje:

Formålet med reglerne er at sikre, at alle personer, der frihedsberøves, bliver behandlet humant, med respekt og sikres deres rettigheder.

Hensynet til den frihedsberøvede skal varetages i overensstemmelse med de særlige forhold, der gør sig gældende under militære operationer. I væbnet konflikt vil eksempelvis de overordnede principper om militær nødvendighed og humanitet skulle balanceres, jf. kapitel 4.

I lyset af konfliktparternes ret til under væbnet konflikt at frihedsberøve personer, der udgør en sikkerhedsrisiko, har den humanitære folkerets regler om behandling af frihedsberøvede primært til formål at sikre en human behandling af enhver frihedsberøvet, dog med særlig fokus på krigsfanger og sikkerhedsinternerede civile.

Det vil efter omstændighederne kunne dreje sig om frihedsberøvelse af et betydeligt antal mennesker.

De menneskeretlige regler har primært fokus på civile, der frihedsberøves som led i retshåndhævelse.

Kapitlet behandler i videst muligt omfang de forskellige kategorier af frihedsberøvede og de forskellige regelsæt samlet. Det betyder, at reglerne fremhævet i bokse i dette kapitel gælder for **alle frihedsberøvede i både IAC, NIAC og fredstid med mindre** andet fremgår.

Kapitlet angiver bestemmelser for danske styrker i forbindelse med frihedsberøvelse. De konkrete bestemmelser og vurderinger er ikke kun et udtryk for den danske stats fortolkning af de internationale retlige regler om, hvor de retlige grænser præcist går. Kapitlet indeholder herudover eksempelvis en række **tillæg**, hvor der bevidst er tillagt frihedsberøvede en ekstra beskyttelse, der rækker ud over gældende folkeret.

Til inspiration for beskrivelsen af den konkrete beskyttelse og behandling af frihedsberøvede er der ligeledes anvendt en række internationale dokumenter, som ikke er direkte bindende for den danske stat. Det drejer sig bl.a. om FN's standardminimumsregler for behandlingen af frihedsberøvede og Europarådets anbefalinger fra 2006 vedrørende europæiske fængselsregler. Herudover er Københavnsprocessens retningslinjer og principper for behandling af tilbageholdte, der er med til at sikre en minimumsbeskyttelse for frihedsberøvede i NIAC været anvendt (CPG).

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlets behandling af frihedsberøvelse følger det kronologiske forløb i en frihedsberøvelse. Behandlingen er derfor opbygget således:

- Definition af hvornår, der er tale om frihedsberøvelse (afsnit 2).
- Karakteren af beskyttelsen af frihedsberøvede (afsnit 3).
- Minimumskrav til behandling af alle frihedsberøvede fra frihedsberøvelsestidspunktet og under evakuering fra kamppladsen (afsnit 4).

- Kategorisering af forskellige typer frihedsberøvede og det folkeretlige grundlag for opretholdelse af disse frihedsberøvelser (afsnit 5).

- Behandling af frihedsberøvede og krav til faciliteter med differentiering af de forskellige kategorier af frihedsberøvede (afsnit 6-13).

- Afslutning af frihedsberøvelsen (afsnit 14).

Figur 12.1

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Hensigten med dette kapitel er at samle alle emner af relevans for frihedsberøvelse. Der kan derfor være henvisninger til generelle spørgsmål vedrørende eksempelvis samspillet mellem den humanitære folkeret og menneskerettighederne i kapitel 3 eller aktørerne på kamppladsen i kapitel 5.

1.3 Kapitlets behandling af menneskerettighederne

Kapitlets behandling af menneskerettighederne følger manualens generelle tilgang, som beskrevet i kapitel 3. Menneskerettighederne spiller en stor rolle på frihedsberøvelsesområdet.

Under IAC og NIAC vil både den humanitære folkeret og menneskerettighederne have betydning. I fredstidsoperationer er det alene menneskerettighederne, der danner regelgrundlaget for frihedsberøvelse.

Den humanitære folkeret og menneskerettighederne har på dette område i væsentlig udstrækning samme formål og hensyn. Det vil især komme til udtryk i de dele af kapitlet, der handler om individers materielle beskyttelse ved og under frihedsberøvelse.

Vedrørende mere overordnede spørgsmål som definitioner, juridisk grundlag for frihedsberøvelse og procedure er der en række forskellige tilgange mellem reglerne i den humanitære folkeret og menneskerettighederne.

Når danske styrker foretager en frihedsberøvelse, vil der være jurisdiktion på pågældende tidspunkt hvor danske styrker har fysisk magt og kontrol over den pågældende, at der er ekstraterritoriel jurisdiktion. Læs mere herom i kapitel 3.4.2. Her skal det derfor alene bemærkes, at der **i frihedsberøvelsessituationer** vil være dansk **jurisdiktion** fra det tidspunkt, hvor danske styrker har fysisk magt og kontrol over den pågældende. Se kapitlets afsnit 2.4. for nærmere herom.[1]

[1] EMD *Hassan v. The United Kingdom* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 76 og EMD *Al-Skeini vs. UK* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 136.

2. Definitioner

2.1 Begrebet ”tilbageholdt”

Begreberne tilbageholdelse, anholdelse, frihedsberøvelse, internering, frihedsbegrænsning, standsning og anvisning bruges til at beskrive det forhold, at danske soldater på den ene eller den anden måde griber forstyrrende ind i personers bevægelsesfrihed.

Begrebet ”tilbageholdelse” bruges synonymt med frihedsberøvelse, forstået som en generisk betegnelse for det forhold, at danske soldater begrænser en persons bevægelsesfrihed i væsentlig grad. Derudover bruges ”tilbageholdte” som kategori af frihedsberøvede, der ikke er krigsfanger.

Manualen bruger ikke begrebet ”tilbageholdelse”. I stedet bruges to forskellige typer af indgreb i personers bevægelsesfrihed: frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning.

2.2 Frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning

Typen af **frihedsindgreb** har betydning for, hvilke procedurer der skal følges, og hvilke forpligtelser der påhviler danske soldater.

I dette afsnit defineres de to forskellige frihedsindgreb; **frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning.**

Frihedsberøvelse vil som oftest betyde, at den pågældendes bevægelsesfrihed er helt berøvet. Frihedsberøvelse dækker over krigsfanger, sikkerhedsinternerede og *anholdte.** Se nærmere herom i afsnit 2.2.1.

Frihedsbegrænsning indebærer, at en persons bevægelsesfrihed er begrænset, og begrænsningen ikke har til formål at føre til en egentlig frihedsberøvelse.

De to indgreb er af samme natur, men der er forskel på frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning målt på intensiteten og graden af indgrebet.

Frihedsbegrænsning behandles primært med henblik på at adskille frihedsberøvelse fra frihedsbegrænsning og på den måde tydeliggøre, hvor den nedre grænse for frihedsberøvelse går.

2.2.1 Frihedsberøvelse

12.1. Der foreligger frihedsberøvelse, når en person får berøvet sin fysiske frihed.[2]

I den humanitære folkeret er frihedsberøvelse ikke nærmere defineret. Her tales der alene om, at personer er "i fjendens magt"[3] eller er "i hænderne på"[4] en stridende part. En nærmere definition af, hvornår frihedsberøvelse indtræder, findes i den menneskeretlige praksis.

Dette skyldes, at det præcise tidspunkt for frihedsberøvelsens indtræden primært er relevant for den kategori af frihedsberøvede, der frihedsberøves med henblik på retsforfølgning.

Graden eller intensiteten af restriktionen i frihed afgør, om et frihedsindgreb er en frihedsberøvelse.[5] Særligt **fire faktorer** er relevante for den samlede vurdering:

- Typen af indgrebet
- Hvilke midler eller metoder, der bruges til at foretage indgrebet
- Hvilken effekt indgrebet har for den pågældende og
- Varigheden af indgrebet

For nogle **typer af indgreb** er det åbenlyst, at der foreligger frihedsberøvelse, mens der er andre typer, hvor det vil afhænge af en nærmere vurdering af situationen fra udførende danske styrker, om der er tale om en frihedsberøvelse eller alene en frihedsbegrænsning.

Under arrestoperationer vil der foreligge frihedsberøvelse straks, der foretages anholdelse af målet for operationen. Det kan derimod være sværere at vurdere de indgreb, der foretages i forbindelse med *crowd control**-operationer, *search**-operationer eller under adgangskontrol til militære installationer i udlandet.

Hvilke **midler og metoder, der anvendes til at foretage indgreb**, er en afgørende faktor, da der ved brug af **fysisk tvang** for at fastholde en person mod dennes vilje vil

[2] GK III art. 5, GK IV art. 4 og EMRK art. 5.
[3] GK III art. 5.
[4] GK IV art. 4.
[5] EMD *Engel and others v. Netherlands* (Appl. No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) 8. June 1976 pr. 58-59, EMD *Guzzardi v. Italy* (Appl. No. 7367/76) 6. November 1980 pr. 92-93, EMD *Austin and Others v. UK* (Appl. No. 39692/09; 40713/09; 41008/09) 15. March 2012 pr. 57, EMD *Gillan and Quinton v. UK* (Appl. No. 4158/05) 12. January 2010 pr. 56 og EMD *Foka v. Turkey* (Appl. No. 28940/95) 24. June 2008 pr. 74.

foreligge frihedsberøvelse. I en sådan situation er det ikke kun en persons bevægelsesfrihed, der begrænses, men personens frihed generelt. **I situationer, hvor der bruges fysisk tvang til at fastholde personer, vil der derfor foreligge frihedsberøvelse uafhængigt af de andre faktorer.**

Omvendt forholder det sig i situationer, hvor der ikke bruges fysisk tvang, og personer eksempelvis alene anmodes om at afvente i et område. En sådan anmodning vil ikke i sig selv udgøre frihedsberøvelse.

> Eksempel 12.1: Eksempel på afgrænsning mellem frivillig efterlevelse af anmodning og frihedsberøvelse:
> En *walk-in** kommer til en dansk lejr for at diskutere kompensation for en markskade. Han anmodes om at vente i et lokale i en periode. Dette vil hverken anses for en frihedsbegrænsning eller frihedsberøvelse. Hvis personen derimod ønsker at forlade lokalet og får forbud mod dette, vil det ændre karakter fra at være frivilligt til at blive en frihedsberøvelse.
>
> Eksempel 12.2: Eksempel på afgrænsning mellem frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning:
> Personer, der passerer et checkpoint i Afghanistan, skal lade deres *biometriske data** indsamle. Der foreligger frihedsbegrænsning under selve dataindsamlingen. En person bliver identificeret som tilhørende en kategori, der skal frihedsberøves, hvorfor det danske militærpersonel tager fat i ham. I det øjeblik, hvor det danske militærpersonel tager fat i ham, er han at anse for frihedsberøvet.

Effekten af indgrebet for personen kan have betydning i forhold til vurderingen af, om der foreligger frihedsberøvelse. At et indgreb samlet set ikke har den store effekt på den pågældende, vil tale imod, at der foreligger frihedsberøvelse.

> Eksempel 12.3: Eksempel på afgrænsning mellem frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning:
> I forbindelse med en husundersøgelse pålægges de tilstedeværende personer at opholde sig i et bestemt rum, mens undersøgelsen pågår. Hvis de, ud over denne fysiske begrænsning, frit kan tale med hinanden og bevæge sig rundt i rummet, har indgrebet ikke den store effekt for dem. Dette kan ændre sig til frihedsberøvelse, hvis indgrebet opretholdes i lang tid, eller der bliver lagt yderligere begrænsninger på dem.

Den tidsmæssige udstrækning af et indgreb er relevant, hvis der ikke alene på baggrund af de andre faktorer vurderes, at der straks foreligger frihedsberøvelse.

Et indgreb, der alene målt på de andre faktorer ville blive anset for at være en frihedsbegrænsning, kan blive anset for en frihedsberøvelse, hvis det bliver opretholdt i en lang periode. Det kunne eksempelvist være tilfældet, hvis en husundersøgelse, som i eksempel 12.3 ovenfor, tager lang tid.

Dette kan også ses i sammenhæng med den effekt, indgrebet vil have for den enkelte, da en frihedsbegrænsning, der opretholdes i lang tid, har en større effekt end en kortvarig.

Eksempel 12.4: Eksempel på afgrænsning mellem frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning:
En person skal passere samme checkpoint som i eksempel 12.2. Personen ønskes ikke frihedsberøvet, men vurderes interessant i efterretningsøjemed. Han bliver derfor pålagt at vente i et område, mens der sendes bud efter en efterretningsofficer. En sådan situation vil ikke som udgangspunkt anses for en frihedsberøvelse, men hvis begrænsningen står på i en lang periode, vil det kunne ændre sig.

2.2.1.1 Ikke frihedsberøvelse

I ekstraordinære situationer, hvor indgreb foretages af hensyn til den offentlige orden, vil selv væsentlige frihedsbegrænsninger ikke udgøre frihedsberøvelse, hvis indgrebet:

- nødvendiggøres af forhold, der ligger uden for danske styrkers kontrol
- foretages for at undgå en reel risiko for skader på personer eller ejendom og
- begrænses til det netop tilstrækkelige for at opnå formålet[6]

Eksempel 12.5: Eksempel på indgreb, der på grund af sagens ekstraordinære omstændigheder ikke er frihedsberøvelse:
En gruppe af personer bliver i nogle timer begrænset til ophold på en plads for at undgå voldeligt sammenstød med en anden gruppe. Det vil ikke blive anset for frihedsberøvelse, hvis gruppen får lov til at forlade pladsen, så snart der ikke længere er en risiko for sammenstød.

Der kan også være situationer, hvor personer er i fysisk kontrol af danske styrker, og hvor danske styrker bestemmer personers opholdssted uden, at det udgør frihedsberøvelse.

Det drejer sig navnlig om to situationer.

For det første, hvor personer **frivilligt** befinder sig hos danske styrker, fx som ansatte eller besøgende til danske lejre i udlandet. Selvom der for sådanne personer er en række adgangsbegrænsninger eller andre begrænsninger i deres bevægelsesfrihed, er der ikke tale om frihedsberøvelse eller frihedsbegrænsning.

Den anden situation er, hvor indgrebet alene sker af **hensyn til den pågældende**.

[6] EMD *Austin and Others v. UK* (Appl. No. 39692/09; 40713/09; 41008/09) 15. March 2012 pr. 59.

Eksempel 12.6: Eksempel på afgrænsning mellem håndtering af hensyn til den pågældende og frihedsbegrænsning:
En såret civil bringes til et felthospital for at blive behandlet. Personen vil som udgangspunkt ikke anses for frihedsberøvet. Hvis der opstår ønske om at frihedsberøve den pågældende af sikkerhedsmæssige grunde eller med henblik på retsforfølgning, vil dette ændre sig. Frihedsberøvelsen indtræder samtidig med, at beslutningen effektueres overfor patienten, også selv om der stadig måtte være behov for at behandle den pågældende.

Det skal alene være hensynet til den pågældende og dennes helbred, der bestemmer, hvor længe denne begrænses i sin frihed. Når indgrebet sker af hensyn til mentalt eller fysisk helbred, må der kun ske indgreb i friheden, der kan begrundes i lægefaglige hensyn, og personen må ikke begrænses mere end andre personer med lignende behandlingsbehov.

2.2.2 Frihedsbegrænsning

Frihedsbegrænsning er et mindre indgribende tvangsindgreb end frihedsberøvelse målt på graden eller intensiteten af indgrebet. Igen vurderet særligt på baggrund af de fire faktorer: type, midler, effekt og varighed.

Frihedsbegrænsning ligner frihedsberøvelse på den måde, at der også her er tale om et **tvangs**indgreb i en persons bevægelsesfrihed.

Den **væsentligste forskel på de to indgreb** er, at frihedsbegrænsning ikke er en fuldkommen berøvelse af bevægelsesfriheden på ét sted eller et meget lille område i en længere periode.

Eksempel 12.7: Eksempel på afgrænsning mellem frihedsberøvelse og frihedsbegrænsning:
Et checkpoint er oprettet med henblik på at søge efter materiale til brug for *IED**. Enhver person, der vil igennem checkpointet, må finde sig i at stoppe og få sin bil undersøgt og svare på et par spørgsmål om sin færden. Det vil være en **frihedsbegrænsning,** også selvom føreren af bilen bliver bedt om at stige ud, mens den bliver undersøgt.

Hvis personen modsætter sig, og danske soldater fysisk må tvinge føreren til at forlade bilen og blive på stedet, vil der være tale om en **frihedsberøvelse**. Hensigten ændrer sig fra at være en undersøgelse af bilen til et tvangsindgreb overfor føreren. Hvis bilen undersøges uden mistænkeligt materiale, og føreren forklarer sig tilfredsstillende og får lov at køre videre, har det stadig været en frihedsberøvelse.

2.3 Konklusion

Frihedsberøvelse indtræder altså, når danske soldater fratager personer deres fysiske frihed mod deres vilje.

I **tvivlstilfælde** skal danske styrker behandle en person som **frihedsberøvet** i forhold til beskyttelse og registrering.

En frihedsberøvet skal frigives, hvis det viser sig, at der ikke er grundlag for at opretholde frihedsberøvelsen.

2.4 Dansk ansvar for frihedsberøvede

Ansvar for frihedsberøvede kan følge af den humanitære folkeret eller af menneskerettighederne, og kan indtræde på forskellige tidspunkter med forskellige konsekvenser, afhængigt af de hensyn, der ligger til grund for den folkeretlige regulering. Det afgørende er her, hvornår manualens regler skal overholdes af danske styker.

I koalitioner, hvor enheder fra flere lande opererer sammen, er det afgørende at vide, hvilket land eller lande, der har ansvar for frihedsberøvede. Idet det er væsentligt at sikre, at der er klarhed over danske styrkers ansvar på området, vil spørgsmålet ofte være reguleret i nationale, missionsspecifikke direktiver.

Overordnet gælder det, at når danske enheder arbejder sammen med udenlandske enheder, indebærer det ikke, at frihedsberøvelser, som udenlandske enheder foretager, medfører et dansk ansvar. Der kan læses generelt om kommandoansvar i koalitionsoperationer i kapitel 15.

Det påhviler danske styrker at sikre efterlevelsen af de i kapitel 12 opregnede retningslinjer, hvis:

1) En person frihedsberøves af danske styrker eller
2) Hvis danske enheder overtager kontrollen med en frihedsberøvet, der er frihedsberøvet af andre landes enheder.

Overtagelse af kontrollen kan ske enten ved en formel overdragelse, hvilket typisk vil inkludere udvekslingen af **dokumenter**. I sådanne tilfælde anses overdragelsen for fuldført, når dokumentudvekslingen har fundet sted.

Der kan også have fundet overdragelse sted, selvom der ikke er udvekslet dokumenter. I sådanne tilfælde anses overdragelsen for at have fundet sted når kontrollen med den frihedsberøvede **faktisk** overgår til anden stat. Det kræver, at den frihedsberøvede efterlades alene i den modtagende stats varetægt. Så længe styrker fra den stat, som har frihedsberøvet personen, er til stede, har den modtagende enhed ikke overtaget kontrollen med den frihedsberøvede.

> Eksempel 12.8: En dansk militærhelikopter som bistår med at flyve en gruppe udenlandske soldater, der har en frihedsberøvet i deres varetægt, tilbage til basen fra en operation, indebærer ikke, at danske styrker har overtaget kontrollen med den frihedsberøvede. Hvis derimod de udenlandske soldater – i stedet for selv at flyve med den danske helikopter – overgiver den frihedsberøvede til danske soldater på helikopteren, vil de danske styrker have overtaget kontrollen med den frihedsberøvede. Hvis besætningen på den danske helikopter i en situation, hvor der ikke er sket en overtagelse af kontrollen fra dansk side, får kendskab til, at den udenlandske gruppe soldater udsætter den frihedsberøvede for nedværdigende behandling, vil de have pligt til at søge at modvirke dette.

Om handlepligten henvises til kapitel 15. I kapitel 3.4.2 behandles tilfælde, hvor der er jurisdiktion efter EMRK, og hvor danske styrker således er forpligtede til at overholde menneskerettighederne indeholdt i konventionen.

2.5 Frihedsberøvede i militære operationer under FN´s ledelse

I FN-operationer, hvori FN-styrker optræder som kombattanter, finder FN´s Generalsekretærs Bulletin om FN-styrkers overholdelse af den humanitære folkeret anvendelse. Bulletinen forpligter FN-styrker til at behandle frihedsberøvede i overensstemmelse med en fælles standard, der tager udgangspunkt i GK III om krigsfanger.[7]

Danske enheder skal i FN-operationer som udgangspunkt efterleve samme forpligtelser, som under andre typer operationer i forbindelse med behandlingen af frihedsberøvede, så længe den eller de frihedsberøvede befinder sig i dansk varetægt. Spørgsmålet vil typisk være behandlet i missionsspecifikke direktiver, der bl.a. vil have til formål at finde et juridisk balancepunkt mellem Danmarks folkeretlige forpligtelser, og de procedurer, der måtte være udstedt af FN til brug i missionen. Læs mere om processen i kapitel 3.6.2.1.

[7] UN SG Bulletin section 8.

3. Karakteren af beskyttelse

Frihedsindgreb foretages ofte under operative omstændigheder på kamppladsen. Særligt frihedsberøvelse af kombattanter vil normalt finde sted under kamphandlinger. Der er derfor en gradvis udvikling i omfanget af beskyttelsen af frihedsberøvede i takt med, at der kommer mere kontrol over situationen og personen.

Dette kan ses i GK III´s regler for behandlingen af krigsfanger. Danmarks forpligtelser indtræder gradvist i takt med, at den frihedsberøvede bliver evakueret længere væk fra kamppladsen og indtræder i fuldt omfang ved interneringen i en fast krigsfangelejr.

Det samme gør sig gældende for GK IV vedr. sikkerhedsinternerede og i nogen grad for anholdte, da forpligtelser i henhold til menneskerettighederne kan variere ift. hvad der er muligt i lyset af omstændighederne.

Da perioden for frihedsbegrænsning altid vil være kortvarig, er det alene de helt basale forpligtelser, der vil være relevante. Mere om det i afsnit 4.

3.1 Forpligtelser og forbud

Beskyttelsen af frihedsberøvede og frihedsbegrænsede består både af forpligtelser og forbud.

Forpligtelser er, **hvad man skal gøre for** personer, der udsættes for et frihedsindgreb. Forbud bestemmer, **hvad man ikke må gøre ved** personer, der udsættes for et frihedsindgreb.

De forpligtelser, der har til hensigt at beskytte frihedsberøvede og frihedsbegrænsede i form af nødvendig lægehjælp og beskyttelse mod farer fra kamphandlinger og klima, indtræder straks, mens andre først indtræder ved ankomst til faste lejre. Forbud indtræder i fuldt omfang straks ved frihedsindgrebets indtræden.

> Eksempel 12.9: Eksempel på forpligtelser og forbud og deres indtræden:
> Et forbud mod at udøve vold mod en frihedsberøvet indtræder straks, når personen frihedsberøves på kamppladsen. Derimod vil en forpligtelse til at sikre frihedsberøvedes mulighed for fysisk udfoldelse og uddannelsesmæssige interesser først kunne varetages i faste lejre, og disse indtræder derfor senere.

Der kan både være elementer af forpligtelser og forbud i den samme beskyttelse, som eksempelvis retten til at modtage tilstrækkeligt mad og vand. Der er derfor et minimum af basale krav, der altid skal opfyldes, når det kommer til mad og vand.

> Eksempel 12.10: Eksempel på element af forpligtelse og forbud i medfør af samme rettighed:
> En frihedsberøvet skal altid have tilstrækkeligt mad og vand. En klar overtrædelse af dette, som eksempelvist flere dage uden vand, kan i sig selv udgøre tortur. Men det kan accepteres, at der ikke i fuldt omfang på stedet for frihedsberøvelse kan leveres mad, der er sædvanlig og kulturelt passende for de frihedsberøvede.

Der er i nogen grad forskel på de forpligtelser, der er over for henholdsvis krigsfanger, sikkerhedsinternerede og anholdte, mens forbud og den basale beskyttelse af frihedsberøvede er den samme uanset kategori.

Derfor vil de forskellige kategorier af frihedsberøvede også i videst muligt omfang blive behandlet samlet. Det vil sige, at hvor der gælder samme materielle forpligtelser og forskellen alene er kilden til forpligtelsen eller mindre sproglige forskelle, vil der ikke være særskilt behandling af de tre kategorier.

Fokus i denne manual er altså på den frihedsberøvedes rettigheder og ikke på, hvor rettighederne stammer fra.

Derfor vil den basale beskyttelse, der skal ydes alle blive behandlet inden der bliver gået i detaljer med de forskellige kategorier af frihedsberøvede.

3.2 Ufravigelig beskyttelse

12.2. Der gælder en minimumsbeskyttelse for frihedsberøvede, der ikke kan fraviges.[8] Den frihedsberøvede kan ikke give afkald på denne minimumsbeskyttelse.[9]

3.3 Krav til behandling af personer og krav til faciliteter

Beskyttelsen af frihedsberøvede består både af en række krav til behandlingen af den frihedsberøvede, samt af krav til de faciliteter, frihedsberøvede anbringes i.

[8] GK III art. 6, GK IV art. 7, EMRK art. 3 og CAT.
[9] GK III art. 7 og GK IV art. 8 og Tillæg 12.1

3.3.1 Personer

Alle personer, der udsættes for et frihedsindgreb, har krav på ligebehandling på baggrund af deres individuelle behov.[10] Derfor er **ligebehandling ikke nødvendigvis ensbetydende med ens behandling.**

Det er nødvendigt at have fokus på den enkeltes individuelle behov, samt på kategorien af frihedsberøvede.

Alle frihedsberøvede personer har krav på beskyttelse, men nogle persongrupper har krav på særlig beskyttelse. De særlige grupper vil blive behandlet nærmere i afsnit 12.

Faktorer, man skal være særlig opmærksom på, er:

1) alder
2) køn
3) race
4) religion
5) helbredstilstand

3.3.2 Faciliteter

Der er en række minimumskrav til frihedsberøvelsesfaciliteter. Kravene til de faste faciliteter vil blive behandlet i afsnit 9.

Der er accept af, at midlertidige frihedsberøvelsesfaciliteter på vej til faste lejre ikke nødvendigvis i fuld udstrækning lever op til samtlige forpligtelser i den humanitære folkeret og menneskerettighederne, der finder anvendelse på sådanne faste faciliteter.[11] En midlertidig facilitet kan være en gennemgangslejr eller en anden facilitet, hvor frihedsberøvede kun kortvarigt opholder sig.

Også i gennemgangslejre er der dog krav til varetagelse af frihedsberøvedes sikkerhed.[12]

<u>Eksempel 12.11: Eksempel på krav til gennemgangslejr:</u>

[10] GK III art. 16 og GK IV art. 27.
[11] The Greek Case (1969) 11th yearbook of the European Convention on Human rights pr. 481.
[12] GK III art. 23 og art. 24 og EMRK art. 2.

> En gennemgangslejr skal indeholde fysisk sikkerhed, mulighed for sanitetsbehandling og andre basale nødvendigheder, men fx ikke nødvendigvis adgang til litterær adspredelse eller adgang til træningsfaciliteter.

Meget mangelfulde faciliteter kan i sig selv udgøre ulovlig behandling, fx meget små eller overfyldte celler, dårlige hygiejniske forhold, mangel på ventilation, ingen adgang til naturligt lys, mangel på senge.[13]

4. Basale minimumskrav til behandling

Uanset kategorien af frihedsindgreb, baggrunden for frihedsindgrebet og uanset varigheden af frihedsindgrebet skal personer altid behandles humant og med respekt.

Dette afsnit behandler alene minimumskravene fra frihedsindgrebets indtræden og under evakuering fra kamppladsen.

Afsnit 4.1 til 4.4 dækker principielt både frihedsberøvede og frihedsbegrænsede. Resten af kapitlet vil alene handle om frihedsberøvede. For de frihedsbegrænsede gælder det i sagens natur at begrænsningen vil være af kort varighed og uden danske styrker har taget fysisk kontrol over vedkommende.

Der vil derfor også være nogle af de basale rettigheder, der er mere relevante for frihedsberøvede end for frihedsbegrænsede, og der er givet eksempler, der ikke vil være direkte relevante for frihedsbegrænsede, da fx sanseberøvelse eller brug af fysisk begrænsning vil gøre at situationen skifter karakter fra frihedsbegrænsning til frihedsberøvelse. Behandlingen af stoffet vil derfor tage sit udgangspunkt i frihedsberøvelsessituationen.

For de **frihedsbegrænsede** er den primære relevans derfor forbuddene mod at udsætte dem for overgreb og beskyttelsen fra udefrakommende farer i perioden de er frihedsbegrænsede af danske styrker.
Straks ved frihedsindgrebets indtræden har personen krav på human behandling. Dette indebærer:

1) Beskyttelse mod overgreb (afsnit 4.1).
2) Nødvendig førstehjælp (afsnit 4.2).

[13] Bl.a. EMD *Dougoz v Greece* (Appl. No. 40907/98) 6. March 2001 pr. 48, EMD *Peers v Greece* (Appl. No. 28524/95) 19. April 2001 pr. 75, EMD *Kalashnikov v Russia* (Appl. No. 47095/99) 15. July 2002 pr. 102, EMD *Malechkov v Bulgaria* (Appl. No. 57830/00) 28. June 2006 pr. 136-147 og EMD *Yakovenko v Ukraine* (Appl. No. 15825/06) 25. October 2007 pr. 81-89.

3) Beskyttelse mod farer fra kamphandlinger og klima (afsnit 4.3).
4) Tilstrækkelig mad og vand (afsnit 4.4).
5) Hurtigst mulig evakuering fra kampplads en (afsnit 4.5).

4.1 Forbud mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf

12.3. Alle frihedsberøvede og frihedsbegrænsede skal beskyttes mod vold, tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling. Der kan aldrig afviges fra dette forbud.[14]

I forhold til danske soldaters behandling af frihedsberøvede er det ikke afgørende om en forbudt handling er vold, tortur, eller om det er anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling. Det afgørende er afgrænsningen mellem overtrædelser og lovlig behandling – det vil sige den nedre grænse for overtrædelser.

12.4. For danske soldater gælder forbuddet derfor alle former for handlinger og undladelser, der øger frihedsberøvedes lidelse, udover hvad der er en uundgåelig del af frihedsberøvelsen.[15]

Overtrædelser kan både bestå af fysiske og psykiske overgreb.[16]

Handlinger, som udgør tortur eller umenneskelig eller nedværdigende behandling, vil altid være forbudte.[17]

For øvrige handlinger, som ikke udgør tortur eller umenneskelig eller nedværdigende behandling, gælder følgende: Al brug af fysisk magt[18] eller anden form for indgreb[19], der ikke har et legitimt formål, vil være en overtrædelse af forbuddet for danske soldater i tekstboks 12.4.[20] Anvendes fysisk magt til at opnå et legitimt formål, skal magtanvendelsen begrænses til, hvad der er nødvendigt for at opnå formålet.

[14] GK III art. 13 og 17, GK IV art. 27 og 32, TP I art. 75, TP II art. 4, GK FA 3, EMRK art. 3, CAT art. 1, stk. 2., ICC statutten art. 8 stk. 2 (a) (ii), (b) (xxi) og (c) (i) (ii) og SRS regel 87 og 90. UN SG Bulletin section 7.1 og 8(b).
[15] Tillæg 12.2.
[16] EMD *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (Appl. No. 39630/09) 13. December 2012 pr. 202
[17] Se fx EMRK art.3 eller FN´s Torturkonventions art. 2, stk. 2.
[18] EMD *Selmouni v. France* (Appl. No. 25803/94) 28. July 1999 pr. 99.
[19] Tillæg 12.3.
[20] CPG.

Et legitimt formål med magtanvendelsen kan være magtanvendelse, der bruges til at foretage frihedsberøvelsen.[21] Det afgørende er, at magtanvendelsen stopper, når en person er under kontrol.

Et andet legitimt formål kan være tvangselementer i forbindelse med transport eller magtanvendelse til at stoppe flugt.[22] Denne magt skal være nødvendig og proportionel i forhold til den risiko, den flygtende udgør.

Anvendes der dødelig væbnet magt, skal betingelserne i EMRK artikel 2 være overholdt. Der henvises i den forbindelse til kap. 3.7.4.

Tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling

Vurderingen af, hvorvidt der er tale om **tortur eller om anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling,** afhænger af:

1) Karakteren af handlingen, dvs. hvor alvorlig den er
2) Intensiteten af lidelsen, som handlingen medfører
3) Varigheden af handlingen
4) Helbredsmæssige konsekvenser af handlingen både fysisk og psykisk.

Handlinger anses for grusomme, umenneskelige eller nedværdigende hvis de fx påfører den frihedsberøvede legemlig skade eller intens fysisk eller psykisk lidelse, ydmyger eller fornedrer vedkommende eller indgyder frygt, pine eller en følelse af mindreværd.[23]

> Eksempel 12.12: Eksempel på nedværdigende behandling:
> En asylansøger var frihedsberøvet sammen med 145 andre på 100 m2. Der var i gennemsnit en seng pr. 14 mennesker og ikke madrasser til alle. Der var heller ikke plads til, at alle kunne sove samtidigt. Ikke fri adgang til rent drikkevand og meget begrænset adgang til toilet. Ingen sæbe og de sanitære installationer var beskidte og uden døre. På grund af overfyldte celler og begrænset ventilation var der meget varmt. De fik ikke adgang til udendørs områder. Frihedsberøvelsen stod på i henholdsvis 4 og 7 dage. Dette blev anset for nedværdigende behandling af EMD.[24]

Handlinger anses for tortur hvis de påfører alvorlig smerte eller lidelse og er af særlig alvorlig og grusom karakter.[25]

---

[21] EMD *Rehbock v Slovenia* (Appl. No. 29462/95) 28. November 2000 pr. 68 – 78.
[22] CoE Rec(2006)2 art. 64 – 67 og EMD *Romanov v Russia* (Appl. No. 41461/02) 24. July 2008 pr. 57.
[23] EMD *M.S.S. v. Belgium and Greece* (Appl. No. 30696/09) 21. January 2011 pr. 220.
[24] EMD *M.S.S. v. Belgium and Greece* (Appl. No. 30696/09) 21. January 2011 pr. 233.
[25] EMD *Gäfgen v. Germany* (Appl. No. 22978/05) 1. June 2010 pr. 90, EMD *Maslova and Nalbandov v. Russia* (Appl. No. 839/02) 24. January 2008 pr. 106, EMD *Selmouni v. France* (Appl. No. 25803/94) 28. July 1999 pr. 105.

Eksempel 12.13: Eksempel på tortur:
En frihedsberøvet blev udsat for en række overgreb. Han blev bl.a. slået flere gange, blev trukket rundt ved håret, der blev urineret på ham og han blev truet med en kanyle og en blæselampe. Dette blev anset for tortur af EMD.[26]

Tortur kan bestå af **enkeltstående handlinger**, der i sig selv er nok til at udgøre tortur.[27] Tortur kan også bestå af **flere handlinger**, der ikke enkeltvis og i sig selv ville udgøre tortur, men som samlet set udgør tortur.[28]

Eksempel 12.14: Eksempel på flere handlinger, der tilsammen kan udgøre tortur:
Under en operation har styrker frihedsberøvet en person. Den frihedsberøvede bliver i en længere periode frataget muligheden for at sove gennem afspilning af høj musik, hyppige hårdhændede flytninger, hvor synssansen er berøvet og indtagelse af forskellige stresspositioner. I denne periode bliver personen afhørt og får at vide, at han ikke vil få mad og lov til at hvile, før han giver oplysninger.

De enkelte handlinger kan i sig selv være grusomme, umenneskelige eller nedværdigende. Hvis en person i en periode over flere dage afholdes fra søvn kan det i sig selv udgøre tortur.

I forhold til **fysisk** behandling er enhver handling, der **har til formål** at påføre egentlig legemlig skade eller intens fysisk smerte, en overtrædelse af forbuddet. Handlingen behøver ikke give varige mén.

Dette gælder alle fysiske lidelser, medmindre de er et uundgåeligt element i en legitim behandling og straf.[29]

Eksempel 12.15: Eksempel på lovlig fysisk magtanvendelse:
En frihedsberøvet overfalder den ene af to vagter under et flugtforsøg. Den anden vagt kommer sin kollega til undsætning ved at slå den tilbageholdte med sin knippel.

Psykiske overgreb

Forbuddet mod **psykiske overgreb** indbefatter eksplicit et forbud mod **trusler** og **intimidering**.

12.5. Trusler og handlinger, der fremkalder frygt og intimidering, er ulovlige.[30]

[26] EMD *Selmouni v. France* (Appl. No. 25803/94) 28. July 1999 pr. 103-105.
[27] EMD *Bati v. Turkey* (Appl. No. 33097/96 57834/00) 3. June 2004 pr. 123, EMD *Mammadov v Azerbaijan* (Appl. No. 4762/05) 17. December 2009 pr. 69, EMD *Aksoy v Turkey* (Appl. No. 21987/93) 18. December 1996 pr. 64.
[28] EMD *Ireland v UK* (Appl. No. 5310/71 18. January 1978 pr. 167.
[29] EMD *Tyrer v UK* (Appl. No. 5856/72) 5. April 1978 pr. 35.

Det gælder også for trusler, der ikke direkte er rettet mod den enkelte frihedsberøvede, men er med til at skabe generel utryghed. Det kan eksempelvis være trusler vedr. den frihedsberøvedes familie.

> Eksempel 12.16: Eksempel på ulovlig trussel.
> En frihedsberøvet bliver fortalt, at dennes familie er udsat for fare grundet hans frihedsberøvelse.

4.1.1 Fysisk begrænsning

Brug af fysisk begrænsning i form af håndjern og strips eller, at frihedsberøvede indtager en særlig position, er lovligt, når det er operativt nødvendigt, og når det ubehag, der følger af anvendelsen, ikke står i misforhold til formålet.[31] Sådan fysisk begrænsning må ikke anvendes som straf.[32]

> Eksempel 12.17: Eksempel på lovlig anvendelse af fysisk begrænsning:
> Situationer, hvor en frihedsberøvet kan indtage en bestemt position, kan være under visitering eller for at stoppe eller modvirke et angreb eller flugt. På samme måde kan håndjern eller strips bruges, hvis det er operativt nødvendigt under eksempelvis transport.

Brugen af fysisk begrænsning skal ophøre, når den ikke længere er nødvendig. Hvis det er nødvendigt at opretholde en fysisk begrænsning over en længere periode, skal der tages skridt til at mindske det fysiske ubehag, som det må påføre den frihedsberøvede.

Herudover skal den fysiske begrænsning anvendes på en måde, der ikke udsætter den frihedsberøvede for fare.

4.1.2 Begrænsning af sanserne

Begrænsning af syn og hørelse kan kun bruges, hvis det er operativt nødvendigt og skal begrænses til, hvad der er nødvendigt for at opnå formålet.

---

[30] GK III art. 13, GK IV art. 27, EMRK art. 3, EMD *Campbell and Cosans v. UK* (Appl. No. 7511/76; 7743/76) 25. February 1982 pr. 26 og EMD *Gäfgen v. Germany* (Appl. No. 22978/05) 1. June 2010 pr. 61 – 69. UN SG Bulletin section 8.(d).
[31] UNSMR art. 33 og 34, CoE Rec(2006)2 68, se fx EMD *Caloc v France (Appl. No.33951/96) 20. July 2000 pr. 98 eller EMD Berlinski v Poland (Appl. NO. 27715/95, 30209/96) 20. June 2002 pr. 59.*
[32] UNSMR art. 33, Tillæg 12.4.

Begrænsning af sanserne virker særligt indgribende på frihedsberøvede og må derfor kun bruges, hvis formålet med begrænsningen ikke kan opnås fx ved at dække sensitivt materiale eller anvende en anden rute til transport af den frihedsberøvede.[33]

Hvis begrænsning af sanserne er nødvendig, skal det ske på en måde, der er mindst indgribende for den frihedsberøvede.[34] Det vil sige, at det skal foretages på en måde, der ikke påfører den frihedsberøvede smerte eller vanskeliggør vejrtrækning.

> Eksempel 12.18: Eksempel på begrænsning af sanserne, der vedrører, hvordan synssansen skal begrænses:
> Der må i videst muligt omfang ikke anvendes hætter eller andet, der også dækker næse og mund. I stedet tilstræbes anvendelse af briller eller andet, der alene dækker øjnene og ikke påfører den frihedsberøvede lidelse.

Den frihedsberøvede må ikke unødigt udsættes for støj.[35]

Frihedsberøvede bør ikke anbringes steder, hvor høreværn er nødvendigt, men det kan være svært at undgå støj eksempelvis under transport. Høreværn bør i videst muligt omfang være frivilligt.

4.1.3 Visitering

Visitering skal foretages på den mindst indgribende måde, der opfylder hensynet bag visiteringen.[36] Visitering må ikke foretages på en måde, der er egnet til at nedværdige eller ydmyge personen, der visiteres.[37] Ved visitering skal man være opmærksom på kulturelle sædvaner.

Under en visitering er det legitimt at bede den, der visiteres, om at indtage positioner, der er nødvendige af hensyn til visiteringen. De må kun indtages så længe, de er nødvendige af hensyn til visiteringen.

Visitering skal i videst muligt omfang foretages af personer af samme køn.[38] Afklædt visitering kan kun foretages, hvis det er operativt eller sikkerhedsmæssigt nødvendigt og skal foretages så hensynsfuldt som muligt.

---

[33] Tillæg 12.5.
[34] Tillæg 12.6.
[35] Tillæg 12.7.
[36] Tillæg 12.8.
[37] CoE Rec (2006) 2 art. 54.
[38] GK IV art. 97.

Eksempel 12.19: Eksempel på hvordan afklædt visitering skal foretages:
Inden der foretages afklædt visitering, bør det overvejes, om visitering med metaldetektor kan opfylde formålet. Når afklædt visitering foretages, bør det foregå bag en afskærmning og af en person af samme køn som den visiterede.

4.1.4 Brug af våben mod frihedsberøvede

Brug af våben mod frihedsberøvede skal som øvrig magtanvendelse være nødvendig og proportionel. Anvendes der dødelig væbnet magt, skal betingelserne i EMRK artikel 2 være overholdt. Der henvises i den forbindelse til kap. 3.7.4.

Brug af våben mod frihedsberøvede skal i videst muligt omfang undgås og må kun finde sted som en sidste udvej. [39] Frihedsberøvelsesfaciliteter, bemanding og procedurer skal være indrettet på en måde, der minimerer risikoen mest muligt for, at magtanvendelse generelt og i særdeleshed våbenbrug bliver nødvendig. Frihedsberøvede skal orienteres om, at konsekvensen ved fx flugt kan være, at der kan blive brugt våben mod dem hvis nødvendigt.

Inden brug af våben skal der, hvor tiden og situationen i øvrigt tillader det, afgives en advarsel tilpasset omstændighederne. [40]

Hvis våbenbrug er nødvendig, skal der i videst muligt omfang benyttes *Less Lethal Weapons**, hvor situationen tillader det.

4.2 Nødvendig førstehjælp

Straks ved frihedsindgrebets begyndelse skal frihedsberøvede eller frihedsbegrænsede modtage nødvendig førstehjælp. På dette tidspunkt er der alene tale om livreddende førstehjælp, der gør en frihedsberøvet klar til at blive evakueret fra kampppladsen.

Læs videre om de sanitetsmæssige forpligtelser overfor frihedsberøvede i afsnit 8. Læs generelt om syge og sårede i kapitel 7.

[39] GK III art. 42 og EMRK art. 2.
[40] GK III art. 42.

4.3 Kamphandlinger og klima

Frihedsberøvede og frihedsbegrænsede skal i videst muligt omfang beskyttes mod farer fra kamphandlinger. Det betyder at frihedsbegrænsede, og frihedsberøvede hvis de ikke straks kan evakueres, skal have den bedst mulige beskyttelse på stedet for frihedsindgrebet.

De skal også beskyttes mod de farer, klimaet kan medføre. Det kan eksempelvist være ved ekstreme vejrforhold i form af store mængder nedbør eller ekstreme temperaturer.[41]

> Eksempel 12.20: Eksempel på beskyttelse af frihedsberøvede inden evakuering:
> Afhængigt af modstanderen og situationen kan det være nødvendigt, at frihedsberøvede opholder sig i evt. militære køretøjer på stedet eller i nærliggende bygninger, men de kan også være andre steder, hvor der ydes den bedst mulige beskyttelse fra kamphandlinger.

Som eksempel på beskyttelse mod ”klimaet” kan nævnes, at frihedsberøvede til søs iføres redningsveste under transport fra skibet, hvor frihedsberøvelsen er foretaget og til det danske krigsskib.

4.4 Mad og drikke

Frihedsberøvede og frihedsbegrænsede skal modtage tilstrækkeligt med mad og vand til, at der ikke opstår en helbredsmæssig risiko for denne. Med den korte tid, der forventeligt vil gå forud for en evakuering, vil fokus være på drikkevand i varmt klima.

Operative forhold kan gøre, at adgangen til og kvaliteten af mad og vand kan variere og i korte perioder være begrænset. Under sådanne forhold skal frihedsberøvede modtage mad og vand på linje med danske styrker.[42]

Læs mere om mad og drikke i afsnit 6.1.

4.5 Evakuering fra kamppladsen

12.6. Frihedsberøvede skal så snart som muligt efter deres frihedsberøvelse evakueres til faciliteter, der ligger så langt fra kampzonen, at de er udenfor fare.[43]

[41] CPG 9.4.
[42] Tillæg 12.9.

Under evakuering skal frihedsberøvede have tilstrækkelige mængder føde og drikkevand samt fornøden beklædning og lægehjælp. Der skal træffes alle hensigtsmæssige foranstaltninger med henblik på at garantere frihedsberøvedes sikkerhed under evakuering.[44]

Se om særlige krav til den del af evakueringen, der vedrører transport i afsnit 6.11.

5. Kategorier af frihedsberøvede og hjemmelsgrundlag

Udover minimumsbeskyttelsen er der forskellige regler for behandlingen af frihedsberøvede afhængigt af, hvilken kategori den frihedsberøvede tilhører. Det gælder i særdeleshed de administrative procedurer og i mindre grad den egentlige behandling. I dette afsnit redegøres for de forskellige kategorier og de forskellige hjemmelsgrundlag.

Hvilken kategori en frihedsberøvet tilhører afhænger af, hvilken type situation frihedsberøvelsen finder sted under, hvilken type person der frihedsberøves og formålet med frihedsberøvelsen.

Der er tre relevante typer af situationer:

1) international væbnet konflikt (IAC)
2) ikke-international væbnet konflikt (NIAC)
3) fredstid.

Der er ligeledes tre relevante typer af personer og formål med frihedsberøvelse:

1) Kombattanter, der frihedsberøves af sikkerhedshensyn (krigsfanger). Denne kategori omfatter alle krigsfanger, uanset om det er hensigten at retsforfølge under firhedsberøvelsen.
2) Civile, der udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko, og som frihedsberøves af sikkerhedshensyn (sikkerhedsinternerede)
3) Civile, der mistænkes for et strafbart forhold og frihedsberøves med henblik på retsforfølgning (*anholdte**)

[43] GK III art. 19, TP II art. 5, stk. 2 (c), GK IV art. 27, EMRK art. 2. og ICRC SRS regel 121. UN SG Bulletin section 8.(b).
[44] GK III art. 20.

I **IAC** kan **alle tre typer frihedsberøvelse** forekomme.

Eksempel 12.21: Eksempel på frihedsberøvelser i IAC:
Invasionen i Irak i 2003. De medlemmer af Iraks væbnede styrker, der overgav sig til koalitionen, blev krigsfanger og sad i krigsfangelejre primært i Saudi Arabien og Kuwait. Medlemmer af militser og andre civile, der vurderedes at udgøre en sikkerhedsrisiko, blev sikkerhedsinterneret. Specielt i perioden, hvor USA og UK var besættelsesmagt, blev der også *anholdt** civile, der havde begået kriminelle handlinger, og disse blev *anholdt** med henblik på retsforfølgning.

I **NIAC** er det ikke relevant at tale om krigsfanger. Der kan alene forekomme **sikkerhedsinternerede og *personer frihedsberøvet med henblik på* retsforfølgning**. Se pkt. 5.2.1.2. om hjemmelsgrundlaget for sikkerhedsinternering af civile under NIAC.

Eksempel 12.22: Eksempel på frihedsberøvelser i NIAC:
Under ISAF-operationen i Afghanistan støttede en række lande den afghanske regering i dens kamp mod en ikke-statslig væbnet modstander, der ville forhindre den afghanske regering i at udbrede sikkerhed og stabilitet i Afghanistan. Danske styrker havde under denne konflikt mandat til at frihedsberøve med to forskellige formål. De kunne enten frihedsberøve en kriminel med henblik på at overdrage personen til retsforfølgning hos afghanske myndigheder, eller de kunne frihedsberøve med henblik på at internere personen på grund af tvingende sikkerhedsgrunde.

I **fredstid** er der som udgangspunkt ikke mulighed for at sikkerhedsinternere i internationale operationer. Det vil kræve en eksplicit hjemmel i form af en resolution fra FN's Sikkerhedsråd til at internere civile. Der vil som udgangspunkt derfor alene forekomme frihedsberøvelser med henblik på evt. retsforfølgning. Også i sådanne tilfælde kræves hjemmel til frihedsberøvelse jf. umiddelbart nedenfor i boks 12.7.

Eksempel 12.23: Eksempel på frihedsberøvelser i fredstid:
Under Søværnets anti-pirateri operation i det Indiske Ocean blev frihedsberøvede formodede pirater enten overdraget til retsforfølgning eller løsladt.

Hjemmelsgrundlag

Både i den humanitære folkeret[45] og i menneskerettighederne[46] er det et retligt grundprincip, at alle mennesker har ret til deres personlige frihed og ikke må frihedsberøves vilkårligt.[47]

[45] GK IV art. 79.
[46] CCPR art. 9, stk. 1 og EMRK art. 5, stk. 1.
[47] SRS regel 99.

For at en frihedsberøvelse er lovlig, skal der derfor foreligge et retligt grundlag, der indeholder bestemmelser for af hvilke grunde personer kan frihedsberøves. Dette retlige grundlag kaldes også hjemmelsgrundlag.

12.7. Der skal altid være et hjemmelsgrundlag for frihedsberøvelse.[48]

Der skal både være et folkeretligt hjemmelsgrundlag og hjemmelsgrundlag i national ret.[49] I manualen fokuseres på det **folkeretlige hjemmelsgrundlag** for de forskellige kategorier af frihedsberøvelse i de forskellige konfliktscenarier.

5.1 Krigsfanger

Krigsfangekonceptet knytter sig i meget vidt omfang til kombattant begrebet. Der kan i kapitel 5 læses mere om de persongrupper, der nævnes nedenfor. I kapitel 7 kan der læses mere om sanitetspersonel og gejstligt personel.

Dette afsnit behandler overordnet to grupper af personer: Personer, der får status af krigsfange eller behandles som krigsfanger i afsnit 5.1.3, og personer, der ikke får en sådan status i afsnit 5.1.4. Den sidste gruppe bliver behandlet for at afklare, hvorledes personer i grænseområdet skal håndteres.

5.1.1 Folkeretligt hjemmelsgrundlag for frihedsberøvelse af krigsfanger

Der er i den humanitære folkeret ikke en udtrykkelig regel eller artikel, hvor der står, at man **må frihedsberøve** modstanderens kombattanter. Alligevel er der ingen tvivl om, at en sådan mulighed kan udledes af princippet om militær nødvendighed og forudsættes i andre folkeretlige regler.[50]

Der er da også etableret folkeretligt grundlag for at **opretholde frihedsberøvelsen** af krigsfanger. Det fremgår af GK III, at tilbageholdelsesmagten er berettiget til at underkaste krigsfanger internering.[51]

[48] GK III art. 21 og 118, GK IV art. 42 og 78, EMRK art. 5 og SRS regel 99.
[49] EMRK art. 5.
[50] GK III art. 4 og TP I art. 44, stk. 4 og 5.
[51] GK III art. 21.

5.1.2 Bestemmelse af krigsfangestatus

5.1.2.1 Ingen tvivl om den frihedsberøvedes status

12.8. Den, der under IAC tager del i fjendtligheder, og som bliver taget til fange af danske styrker, skal formodes at være **krigsfange** og skal derfor beskyttes af GKIII, hvis han påberåber sig krigsfangestatus, hvis han synes berettiget til sådan status, eller hvis den part, hvortil han hører, påberåber sig en sådan status på hans vegne.[52]

5.1.2.2 Tvivl om den frihedsberøvedes status

12.9. Er der tvivl om, hvorvidt en frihedsberøvet person er berettiget til krigsfangestatus, skal han bevare denne status og derfor være beskyttet af GKIII og denne protokol indtil det tidspunkt, hvor hans status er blevet bestemt af et kompetent tribunal.[53]

Et tribunal er i denne sammenhæng ikke en domstol. Tribunalet har nærmere karakter af et administrativt organ og har alene til formål at afklare frihedsberøvedes status.

Selvom danske styrker vurderer, at en frihedsberøvet ikke har krigsfangestatus og ikke er i tvivl herom, er der altså mulighed for, at den frihedsberøvede selv eller dennes tilhørsstat påberåber sig krigsfangestatus og kan kræve at få denne status prøvet.

Det er ikke nærmere beskrevet, hvorledes et tribunal skal sammensættes. Det er derfor op til Danmark. Det behøver ikke nødvendigvis være et militært tribunal, men i praksis vil dette ofte være tilfældet.

Hvorledes et dansk tribunal præcist skal sammensættes i forbindelse med en konkret indsættelse bør beskrives i relevante direktiver, der enten kan være generelle eller missionsspecifikke.

Der er en række eksempler på, hvordan sådanne tribunaler kan sammensættes.

Eksempel 12.24: Eksempler på tribunaler til at afklare krigsfangestatus:
Amerikansk tribunal under Operation Just Cause i Panama i 1989 var sammensat af en militær juridisk rådgiver, en efterretningsofficer og en militærpolitiofficer. Under Operation Desert

[52] TP I art. 45, stk. 1.
[53] GK III art. 5 og TP I art. 45.

Storm i 1991 etablerede USA en række tribunaler med lignende sammensætning. Det er i skrivende stund en del af US Army Regulation AR 190-8.

Når tvivlen om status er blevet afklaret, skal den tilbageholdte behandles efter de processuelle regler i det relevante regelsæt.

Det kan også være nødvendigt at foretage en **statusafklaring, inden den tilbageholdte overdrages til en anden stat**. Dette skyldes, at Danmark skal sikre sig, at den modtagende stat vil behandle den pågældende efter de folkeretlige forpligtelser, som Danmark vurderer gældende.

5.1.3 Krigsfangestatus eller behandling som krigsfanger

Gruppen af personer, der har krav på krigsfangestatus eller behandling tilsvarende krigsfanger, udgøres i hovedtræk af:

1) Modstanderens kombattanter, der ikke har mistet deres ret til krigsfangestatus
2) Modstanderens sanitetspersonel og gejstligt personel
3) Særlige personer, der ikke er kombattanter, men som alligevel har krav på krigsfangestatus eller tilsvarende behandling.

5.1.3.1 Kombattanter

Kombattantregimet er behandlet i kapitel 5.2.1.

Medlemmer af en stridende parts væbnede styrker undtaget sanitetspersonel og feltpræster er kombattanter.[54]

De væbnede styrker tilhørende en part i en konflikt består af alle organiserede væbnede styrker, grupper og enheder, som er under en kommando, der over for denne part er ansvarlig for de underordnedes handlemåde. Dette gælder også selv om denne part er repræsenteret af en regering eller en myndighed, der ikke anerkendes af en modpart. Sådanne væbnede styrker skal være underkastet et internt disciplinært system, som bl.a. skal håndhæve overholdelsen af de folkeretlige regler under væbnede konflikter.[55]

[54] TP I art. 43, stk. 2.
[55] TP I art. 43, stk. 1.

5.1.3.2 Sanitetspersonel og gejstligt personel

Hvis sanitetspersonel og gejstligt personel frihedsberøves, nyder de som minimum godt af de fordele og den beskyttelse, som krigsfanger har krav på.[56]

De bliver dog ikke formelt krigsfanger, når de falder i danske styrkers magt.

5.1.3.3 Fri sygehjælper

En fri sygehjælper skal ved tilbageholdelse anses som krigsfange. Han skal under fangenskabet udøve sine sanitetsfaglige pligter i det omfang, der måtte være behov for det.[57]

5.1.3.4 Civilforsvar

Militært personel, der gør tjeneste ved civilforsvarsorganisation, skal anses som krigsfanger.[58]

5.1.3.5 Syge og sårede

Syge og sårede kombattanter er krigsfanger og skal behandles som sådanne.[59] Så længe deres helbred kræver det, har de dog en "dobbelt beskyttelse": De har både krav på beskyttelsen som syg og såret, der følger af GK I[60] som nærmere beskrevet i kapitel 7, og på beskyttelsen som krigsfange, der følger af GK III.

5.1.3.6 Desertører og afhoppere

Modstanderens *desertører** har krav på krigsfangestatus ved frihedsberøvelse. Modsat vil *afhoppere** ikke have ret til denne status, hvis de er afhoppet inden

[56] GK III art. 4 C og art. 33, stk. 1, GK I art. 28 og GK II art. 37.
[57] GK I art. 29.
[58] TP I art. 67, stk. 2.
[59] GK I art. 14.
[60] GK I art. 12.

frihedsberøvelsen. Skulle en krigsfange afhoppe under frihedsberøvelse, vil denne dog ikke miste sin beskyttelse som krigsfange.[61]

5.1.3.7 Civile, der har krav på krigsfangestatus

Det er ikke kun medlemmer af modstandernes væbnede styrker, der har krav på krigsfangestatus.

Der er tre særlige kategorier af civile, der har krav på krigsfangestatus:

1) Civile, der følger de væbnede styrker.
2) Besætninger i handelsmarinen og civile luftfartøjer.
3) *Levée en masse**.

5.1.3.7.1 Civile der følger de væbnede styrker

Der er hovedsageligt tale om civile, der løser opgaver for de væbnede styrker uden direkte at være en del af disse.[62]

5.1.3.7.2 Besætninger

Begrebet besætninger omfatter personel tilhørende handelsmarinen, herunder skibsførere, lodser og lærlinge samt besætninger tilhørende et af de stridende parters civile luftfartøjer, for så vidt de ikke nyder fordel af en gunstigere behandling i medfør af andre folkeretlige bestemmelser.[63]

For Danmarks vedkommende betyder det, at besætninger på fjendtlige handelsskibe ikke må tages som krigsfanger, hvis de skriftligt garanterer ikke at tage nogen tjeneste, der har forbindelse til krigsoperationerne, idet Danmark har ratificeret den XI Haager konvention.[64] Konventionen finder kun anvendelse hvis alle parterne i konflikten deltager i konventionen.[65]

[61] GK III art. 7.
[62] GK III art. 4A (4).
[63] GK III art. 4A (5).
[64] XI Haager Konvention art. 5 og 6.
[65] XI Haager Konvention art. 9. (kun ratificeret af 32 lande).

5.1.3.7.3 *Levée en masse**

Personer, der indgår i levee en masse er teknisk set ikke civile.[66] Disse personer får også krigsfangestatus, forudsat at de bærer våbnene åbenlyst og respekterer krigens love og sædvaner.[67]

5.1.3.8 Personer, der har krav på behandling som krigsfanger

Udover disse tre kategorier af civile er der to specielle kategorier af personer, der ikke er at anse for krigsfanger, men har krav på samme behandling som krigsfanger.

Det drejer sig om:

1) Personer, der tilhører eller har tilhørt det besatte lands væbnede styrker, såfremt besættelsesmagten på grund af en sådan troskabspligt anser det for nødvendigt at internere dem, selv om den oprindelig har frigivet dem på et tidspunkt, da fjendtlighederne foregik udenfor det territorium, som den holder besat.[68]
2) Personer tilhørende en af de grupper, der har krav på krigsfangestatus, som neutrale eller ikke krigsførende magter har modtaget på deres territorium, og som disse magter efter folkeretlige regler er forpligtet til at internere.[69]

Her kan Danmark altså være forpligtet til at internere en person som krigsfange, selvom Danmark ikke deltager som part i den væbnede konflikt.

5.1.4 Ikke krigsfangestatus

5.1.4.1 Væbnede styrker, der ikke har krigsfangestatus

Det er ikke alle medlemmer af de væbnede styrker, der har krav på krigsfangestatus.

Der kan således være situationer, hvor medlemmer af de væbnede styrker på grund af deres handlinger mister retten til krigsfangestatus. Det drejer sig om de to nedenstående situationer.

[66] TP I art. 50, stk. 1 og GK III art. 4(A)
[67] GK III art. 4A (6).
[68] GK III art. 4B (1).
[69] GK III art. 4B (2).

5.1.4.1.1 Mangel på distinktion

Hvis medlemmer af modstanderens væbnede styrker ikke i tilstrækkelig grad lever op til kravene til at udskille sig fra civilbefolkningen,[70] mister de retten til krigsfangestatus.[71] De skal under alle omstændigheder gives en beskyttelse, som på alle områder svarer til den, der ydes krigsfanger i henhold til Tredje Konvention og TP I.[72]

Den primære forskel består i, at en sådan person kan retsforfølges for sin deltagelse i stridighederne i den periode, hvor den pågældende ikke opfyldte kravene til kombattantstatus.

5.1.4.1.2 Spion

Et medlem af de væbnede styrker tilhørende modstanderen, der frihedsberøves af danske styrker under udførelse af spionage, og ikke under denne virksomhed bærer sine væbnede styrkers uniform, skal ikke have ret til krigsfangestatus og vil kunne behandles som spion.[73] Læs mere om spioner i kapitel 5.2.6.

5.1.4.2 Særlige persongrupper uden ret til krigsfangestatus

5.1.4.2.1 Lejesoldater

En lejesoldat[74] er ikke berettiget til status som kombattant eller krigsfange.[75]Læs mere om lejesoldater i kapitel 5.2.5.

5.1.4.2.2 Ikke-statslige organiserede væbnede grupper (OVG)

OVGer, der ikke er en del af de væbnede styrker som defineret i afsnit 5.1.3.1 (kombattanter), har ikke ret til krigsfangestatus.

[70] TP I art. 44, stk. 3.
[71] TP I art. 44, stk. 4 og SRS regel 106.
[72] TP I art. 44, stk. 4.
[73] TP I art. 46, stk. 1 og SRS regel 107.
[74] TP I art. 47, stk. 2.
[75] TP I art. 47, stk. 1 og SRS regel 108.

Medlemmer af OVG vil som oftest formodes at udgøre en sikkerhedsrisiko, hvorfor de kan sikkerhedsinterneres efter en individuel vurdering. Det vil blive behandlet nærmere umiddelbart nedenfor i afsnit 5.2.

Deres deltagelse i kamphandlingerne vil for det meste udgøre en overtrædelse af nationale strafferegler, hvorfor de også vil kunne frihedsberøves med henblik på retsforfølgning. Denne kategori behandles i afsnit 5.3.

5.1.5 Tidspunktet for indtrædelse af krigsfangestatus

12.10. Status som krigsfange indtræder, så snart en kombattant er faldet i danske styrkers magt.[76]

”Magt” betyder en **vis kontrol** over den pågældende. Det kan eksempelvis være ved, at der kan udstedes ordre om at aflægge våben eller lignende, og der er en fysisk nærhed mellem krigsfangen og danske styrker.

Eksempel 12.25: Eksempel på kombattanter, der overgiver sig, men ikke er i modstanderens ”magt”:
Under golfkrigen i 1991 var der flere eksempler på, at irakiske soldater signalerede overgivelse til UAV eller fly. Eksempelvis overgav et par hundrede irakiske soldater sig til en UAV fra USS MISSOURI den 1. marts 1991. Dette beskyttede dem imod at blive gjort til genstand for kamphandling, men gjorde dem ikke til krigsfanger, idet de endnu ikke var faldet i modstanderens magt.[77]

Eksempel 12.26: Eksempel på kombattanter, der er i modstanderens ”magt”:
Under samme krig overgav irakiske soldater sig til de hastigt fremrykkende koalitionsstyrker. Da fokus for koalitionsstyrkerne var hastighed i akserne, var der eksempler på, at man modtog overgivelsen, afvæbnede modstanderen og derefter fortsatte fremad. De overgivne soldater fik besked på enten at blive og afvente eller bevæge sig i retning af opsamlingssteder. I dette tilfælde var de blevet krigsfanger, da der blev udøvet magt over dem på trods af, at de ikke straks blev transporteret til krigsfangelejre. En sådan modus skal afpasses forpligtelserne i forhold til beskyttelse mod fare fra kamphandlinger og klima.

Reglerne for krigsfanger finder anvendelse i tidsrummet, fra de er faldet i danske styrkers magt, til de fuldender flugt eller endeligt frigives og hjemsendes.[78]

[76] GK III art. 4 og TP I art. 44, stk. 1.
[77] HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare 125-127.
[78] GK III art. 5.

Danske styrker er ikke forpligtet til at internere modstanderens kombattanter, som falder i deres magt. **Krigsfanger kan umiddelbart frigives**, så længe dette sker på en måde, der ikke krænker de forpligtelser, der gælder for krigsfanger.

> Eksempel 12.27: Eksempel på logistiske udfordringer ved krigsfanger:
> Under operation Desert Storm blev der fra den 24. februar 1991, hvor landoffensiven startede, og 24 timer frem taget mere end 20.000 krigsfanger. Håndteringen og transporten af krigsfanger gav koalitionsstyrkerne store logistiske problemer, fordi antallet af krigsfanger langt overgik alle forventninger og fordi krigsfangelejrene blev oprettet i Saudi Arabien. Det medførte derudover, at man måtte ændre procedurerne for den indledningsvise håndtering af krigsfanger ved frontenhederne og måtte dedikere sanitetsenheder til udelukkende at varetage krigsfangernes behov.

Hvis danske styrker under **usædvanlige kampvilkår**, som forhindrer evakuering i henhold til GK III, frihedsberøver personer, der er berettiget til beskyttelse som krigsfanger, så skal de frigives, og alle mulige forholdsregler skal træffes for at garantere deres sikkerhed.[79] Det kan eksempelvist være, hvis en specialoperationsstyrke opererer dybt bag modstanderens linjer.

5.2 Sikkerhedsinternerede

Sikkerhedsinternerede er civile, der frihedsberøves, idet de vurderes at udgøre en kvalificeret sikkerhedsrisiko.

Civile kan under visse betingelser sikkerhedsinterneres i IAC:

1) På fremmed territorium af en besættelsesmagt eller lignende, da "besættelsesmagten af tvingende sikkerhedsgrunde anser det for nødvendigt" at træffe sikkerhedsforanstaltninger overfor civile,[80] jf. afsnit 5.2.1.1.1.

2) På dansk territorium, når det er "absolut påkrævet" af hensyn til Danmarks sikkerhed,[81] jf. afsnit 5.2.1.1.2.

Civile kan under visse betingelser sikkerhedsinterneres i NIAC:

3) På det territorium, hvor konflikten foregår, når det er absolut påkrævet af hensyn til statens egen eller andre staters sikkerhed,[82] jf. afsnit 5.2.1.2.

---

[79] TP I art. 41, stk. 3.
[80] GK IV art. 78.
[81] GK IV art. 42.
[82] TP II art. 5, ICRC Commentary on the Additional Protocols para. 4568 og sædvaneret SRS regel 128 C. fx udtrykt ved ICRC opinion paper 2014 Internment in armed conflict: Basic rules and challenges og ICRC processes "Strengthening IHL Protecting Persons Deprived of Their Liberty in Relation to Non-International Armed Conflict".

5.2.1 Folkeretligt hjemmelsgrundlag for frihedsberøvelse mhp. sikkerhedsinternering af civile

Sikkerhedsinternering er en forebyggende foranstaltning og har ikke karakter af straf. Sikkerhedsinternering af civile kan som beskrevet under visse betingelser foretages både i IAC og NIAC.

På trods af, at der er grundlag for at sikkerhedsinternere civile både under IAC og NIAC, er der stor forskel på reglernes detaljeringsgrad og klarhed for de to konflikttyper. De vil derfor blive behandlet hver for sig nedenfor.

Udenfor væbnet konflikt vil det kræve en **eksplicit hjemmel** i form af en resolution fra FN's Sikkerhedsråd at internere civile.

Udover de folkeretlige regler for sikkerhedsinternering vil missionsspecifik regulering som regel indeholde nærmere procedurer for gennemførelsen af internering. Dette kan også inkludere samarbejdsaftaler med koalitionslande eller andre samarbejdspartnere om overdragelse og anbringelse af sikkerhedsinternerede.

5.2.1.1 Hjemmelsgrundlag for sikkerhedsinternering af civile under international væbnet konflikt (IAC)

Det følger af den humanitære folkeret, at civile som udgangspunkt ikke må interneres.[83]

Der er imidlertid to situationer, hvor der er et klart grundlag for, at civile kan interneres under IAC. Den ene, hvor civile interneres på dansk territorium[84] og den anden, hvor danske styrker som besættelsesmagt internerer civile på en anden stats territorium.[85]

I begge tilfælde stilles der krav om en individuel vurdering af, hvor vidt den pågældende udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko, der gør internering absolut påkrævet. Civile kan altså ikke kollektivt interneres på grund af deres nationalitet, religion eller andet.

[83] GK IV art. 79.
[84] GK VI art. 42.
[85] GK VI art. 78.

EMD har behandlet samspillet mellem den humanitære folkeret og EMRK under IAC i en sag, som vedrørte EMRK art. 5 over for den humanitære folkerets regler om sikkerhedsinternering af civile. EMD udtalte i den forbindelse, at EMRK fortsætter med at gælde under IAC, men at konventionen må fortolkes under hensyntagen til den humanitære folkeret, således at der under IAC kan ske forebyggende frihedsberøvelse. [86]

5.2.1.1.1 Sikkerhedsinternering af civile under besættelse af fremmed stats territorium

For en nærmere behandling af kriterierne for, hvornår forpligtelserne og rettighederne som besættelsesmagt træder i kraft, henvises til den samlede behandling af besættelse i kapitel 11.

12.11. Såfremt besættelsesmagten af tvingende sikkerhedsgrunde anser det for nødvendigt at træffe sikkerhedsforanstaltninger overfor beskyttede personer, kan den ikke træffe videregående forholdsregler end at anvise et tvungent opholdssted eller at internere.

Afgørelser vedrørende sådan anvisning af tvungent opholdssted eller internering skal træffes efter retningslinjer, der af besættelsesmagten skal fastsættes i overensstemmelse med GK IV bestemmelser. Sådanne retningslinjer skal indbefatte en ret til appel for de pågældende personer. Der skal træffes afgørelse i appelsager inden for det kortest mulige tidsrum. Såfremt afgørelsen opretholdes, skal den med regelmæssige mellemrum, om muligt hver sjette måned, optages til fornyet behandling af et kompetent organ nedsat af nævnte magt. [87]

Stater kan altså beslutte sammensætningen af det "kompetente organ", der skal foretage behandlingen af interneringssager. Der er ikke et krav om en uafhængig domstol, men om et organ, der er tilstrækkelig upartisk og har tilstrækkelige procedurer, der sikrer at afgørelsen ikke er arbitrær.[88]

Der er ikke noget i reglerne, der direkte fastslår, at organet ikke kan bestå af én person, men ICRC vurderer, at organet bør bestå af flere personer.[89] Det er da også almindeligt, at behandlingen foretages af en egnet militær chef rådgivet af en efterretningsofficer og en militær juridisk rådgiver.

[86] EMD *Hassan v. The United Kingdom* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 104.
[87] GK IV art. 78.
[88] EMD *Hassan v. The United Kingdom* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 106.
[89] ICRC Commentary til GK IV art. 78.

Hvis danske styrker indsættes i situationer, hvor det er sandsynligt, at de danske styrker vil foretage og opretholde sikkerhedsinternering af civile, bør forsvaret allerede i operationsplanlægningen etablere et beredskab til håndtering af sådanne situationer inden for rammerne af folkeretten.

5.2.1.1.2 Sikkerhedsinternering af civile på eget territorium

12.12. Der må kun gives ordre til internering af eller anvisning af tvungent opholdssted for beskyttede personer, hvis Danmarks sikkerhed gør dette absolut påkrævet.[90]

En beskyttet person, der er blevet interneret eller har fået anvist tvungent opholdssted, er berettiget til snarest muligt at få en sådan afgørelse taget op til fornyet behandling af en kompetent domstol eller et administrativt organ, der af tilbageholdelsesmagten er nedsat med dette formål. Hvis interneringen eller det tvungne ophold opretholdes, skal domstolen eller det administrative organ med regelmæssige mellemrum og mindst to gange årligt tage sagen op til behandling med henblik på en ændring af den oprindelige afgørelse til fordel for vedkommende beskyttede person, såfremt omstændighederne tillader det.[91]

Civile kan sikkerhedsinterneres i Danmark, hvis Danmarks sikkerhed gør dette absolut påkrævet eller hvis personen anmoder om det.[92] Fokus for denne bestemmelse er situationen, hvor Danmark er i krig med et andet land og af sikkerhedshensyn vælger at internere statsborgere fra det pågældende land, bosat i Danmark.

> Eksempel 12.28: Eksempel på krigsfanger og sikkerhedsinternerede på eget territorium:
> I 1991 under Operation Desert Storm blev 77 primært irakiske statsborgere interneret op til 7 uger i Storbritannien. De fleste var studerende. Hvis deres ophold i UK blev betalt af det irakiske militær, blev de behandlet som krigsfanger og interneret i en lejr. For de øvriges vedkommende blev de interneret i tre forskellige fængsler.

Emnet vil ikke blive nærmere behandlet, da manualen fokuserer på danske styrkers internationale operationer, og da denne form for internering vil foregå i Danmark og ikke nødvendigvis vil blive foretaget af forsvaret.

[90] GK IV art. 42.
[91] GK IV art. 43.
[92] GK IV art. 42.

5.2.1.2 Hjemmelsgrundlag for sikkerhedsinternering af civile under ikke-internationale væbnede konflikter (NIAC)

Sikkerhedsinternering af civile under NIAC kan både forekomme i NIAC på eget territorium, og hvor danske styrker er indsat til støtte for en statslig part på denne stats territorium, de såkaldte transnationale NIAC. Læs mere herom i kapitel 2.

Det er forudsat i TP II, at civile kan sikkerhedsinterneres under NIAC.[93] Der er også sædvaneretligt grundlag for, at civile kan interneres i NIAC generelt.[94]

Endvidere pålægger FA3 i GK I-V parterne i en NIAC at indrømme en vis beskyttelse til personer, der ikke tager aktiv del i fjendtlighederne.[95] Det anerkendes implicit heri, at personer, der faktisk tager aktivt del i fjendtlighederne ikke nyder samme beskyttelse, og derfor bl.a. kan gøres til genstand for direkte angreb. Kan MOVG bekæmpes direkte, må den mindre indgribende foranstaltning, at pågribe og sikkerhedsinternere, derfor også bestå som en mulighed.

Som beskrevet ovenfor, findes der præcise regler og processer, der regulerer dette område under IAC, mens det samme ikke er tilfældet under NIAC.

Denne mangel på klare regler får betydning for samspillet mellem menneskerettighederne og den humanitære folkerets regler, idet de specifikke regler, der er specielt møntet på væbnede konflikter, fortrænger de mere generelle

[93] TP II art. 5.

[94] ICRC customary law study rule 128 C., ICRC Strengthening legal protection for persons deprived of their liberty in relation to Non-International armed conflicts - Background paper s. 10, ICRC Strengthening legal protection for persons deprived of their liberty in relation to Non-International armed conflicts – Synthesis report s. 14, Copenhagen Process rule 12. Det bemærkes, at EMD endnu ikke har taget stilling til spørgsmålet om, hvorvidt der kan foretages sikkerhedsinternering af civile under NIAC. EMD har derimod taget stilling til spørgsmålet om sikkerhedsinternering af civile under IAC i sagen *Hassan v. the United Kingdom* (Appl. No. 29750/09), omtalt ovenfor under pkt. 5.2.1.1. I den forbindelse udtalte EMD, at det kun er i tilfælde af IAC, at det er accepteret i den humanitære folkeret, at staterne har adgang til at tage krigsfanger og tilbageholde civile, der udgør en trussel mod sikkerheden, og hvor artikel 5 kan fortolkes sådan, at der kan ske sikkerhedsinternering af civile (jf. præmis 104). Heroverfor står, at tungtvejende argumenter taler med styrke for, at der er hjemmel til at sikkerhedsinternere civile under NIAC, hvorfor sikkerhedsinternering er i overensstemmelse med EMRK artikel 5. F.eks. som nævnt ovenfor regulerer TP II art. 5, bl.a. hvorledes sikkerhedsinternerede civile skal behandles. Endvidere er der sædvaneretligt grundlag for, at civile kan interneres i NIAC generelt. Der kan i den forbindelse bl.a. peges på, at alle deltagerstaterne til Genevekonventionerne samt International Røde Kors og de nationale Røde Kors selskaber den 10. december 2015 har vedtaget resolution*nr.* 32IC/15/R1 med titlen "Strenthening international humanitarian law protecting persons deprived of their liberty", hvori det bekræftes, at staterne i medfør af den humanitære folkeret – i *alle* typer af væbnet konflikt – har adgang til at tilbageholde personer.

[95] GK I-IV FA3, nr. (1).

menneskeretlige regler i forhold til eksempelvist ufortøvet fremstilling for en dommer for at få grunden til sin frihedsberøvelse prøvet.[96]

Det er den særlige situation, staten befinder sig i under væbnet konflikt, der er afgørende ved internering af civile under NIAC. Det tilsiger en interneringsmodel, der er inspireret af den, der finder anvendelse under IAC. Det er afgørende, at modellen fra den humanitære folkeret følges som minimumstandard, og at der under ingen omstændigheder finder vilkårlige sikkerhedsinterneringer sted.

Præmissen for at sikkerhedsinternere civile under NIAC er, at dette anses for absolut nødvendigt af sikkerhedsgrunde. Den sikkerhedsinternerede har krav på at få prøvet beslutningen om sikkerhedsinternering, og der skal træffes afgørelse i appelsager inden for det kortest mulige tidsrum. Såfremt afgørelsen om sikkerhedsinternering opretholdes, skal den med regelmæssige mellemrum, om muligt hver sjette måned optages til fornyet behandling af et kompetent organ.[97]

Udover, hvad der kan udledes af den humanitære folkeret, kan der om muligt tillægges en ekstra beskyttelse med inspiration fra menneskeretten. (Se eksemplerne nedenfor). Dette skal ses som udtryk for, at de menneskeretlige regler som udgangspunkt finder anvendelse på frihedsberøvelsessituationer også under væbnet konflikt[98], og at disse menneskeretlige regler i NIAC ikke er blevet fortrængt udtrykkeligt af specifikke regler i den humanitære folkeret.

I praksis har der været en række eksempler på en sådan ekstra beskyttelse ved prøvelsen af civiles sikkerhedsinternering i NIAC.

> Eksempel 12.29: Eksempel på *best practices** ved prøvelse af grundlaget for sikkerhedsinternering i NIAC:
> I både Multi-National Force Review Committee procedures i Irak Coalition Provisional Authority Memorandum 3 og ved de amerikanske Detention Review Boards i Afghanistan har der, hvor det er operativt muligt, været givet de civile internerede en processuel ekstra beskyttelse. De har fået ret til at være til stede under prøvelsen af deres sager, at gøre sig bekendt med det materiale, som beslutningen træffes på baggrund af, fået tildelt en form for repræsentation af fx familie, stammeældste eller i nogle tilfælde en advokat, og har fået mulighed for at føre vidner.

I forhold til grundlaget for interneringen er det **afgørende at undgå risikoen for vilkårlig frihedsberøvelse**. For at undgå dette kan den ekstra beskyttelse fx være i form af, at:

---

[96] EMD *Hassan v. The United Kingdom* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 110.
[97] GK 4 art. 78, ICRC customary law study regel 99 og Copenhagen process rule 12.
[98] EMD *Hassan v. The United Kingdom* (Appl. No. 29750/09) 16. September 2014 pr. 104.

1) En interneret gøres bekendt med grunden til frihedsberøvelsen på et sprog, denne forstår. Det kan alene være, at denne vurderes at udgøre en kvalificeret sikkerhedsrisiko.
2) En interneret gøres bekendt med grundlaget for vurderingen, hvor dette er muligt under hensyn til klassifikation af materialet.
3) En interneret får mulighed for at blive repræsenteret af advokat eller lignende.
4) En interneret får mulighed for at føre vidner.

5.2.2 Hvilke personer kan sikkerhedsinterneres?

Civile kan sikkerhedsinterneres under IAC og NIAC, hvis det er ”**absolut påkrævet**” af sikkerhedsgrunde eller der er ”**tvingende sikkerhedsgrunde**”, der nødvendiggør internering.

At det kræver en kvalifikation af sikkerhedsrisikoen skal ses i lyset af, hvor alvorligt et indgreb det er for den enkelte at blive sikkerhedsinterneret. Sikkerhedsinterneringen sker uden mulighed for prøvelse ved en egentlig domstol og kan opretholdes, så længe konflikten varer, og sikkerhedsrisikoen består. Det er derfor det strengeste indgreb i en persons frihed, der kan foretages.[99] Det følger heraf, at det skal overvejes, om en mindre indgribende foranstaltning kan være tilstrækkelig til at tage effektivt hånd om den sikkerhedsrisiko, den pågældende vurderes at udgøre. Herunder eksempelvis anvist opholdssted, husarrest eller lignende.

Der er ikke materiel forskel på nødvendighedskravene ”absolut påkrævet” og ”tvingende sikkerhedsgrunde”. Det afgørende er, om sikkerhedsinternering anses for **nødvendig,** idet en persons **aktiviteter eller hensigt** udgør en **kvalificeret sikkerhedsrisiko** for Danmark eller danske styrker.

Det er altså ikke nok, at en person tilhører modstanderens nationalitet, religion eller politiske overbevisning. Det er heller ikke nok, at personen er en mand i den kampduelige alder.

Relevante aktiviteter kan være deltagelse i et angreb eller anden form for direkte deltagelse i fjendtlighederne, men det behøver ikke at være tilfældet. Det kan også være andre handlinger, der udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko.

Det skal være en sikkerhedsrisiko med tilknytning til konflikten, og sikkerhedsrisikoen skal være rettet mod danske styrker eller allierede. Almindelige kriminelle kan altså ikke

[99] GK IV art. 41.

sikkerhedsinterneres til trods for, at de måtte have begået eller mistænkes for at ville begå farlig kriminalitet.

Eksempel 12.30: Eksempel på grundlag for sikkerhedsinternering:
Sikkerhedsinternering kan eksempelvis gennemføres overfor personer, der rekrutterer modstandere, spionerer eller opildner til kamp. Den kan også gennemføres overfor personer, der deltager i konflikten.

5.2.2.1 Ikke-statslige organiserede væbnede grupper (OVG)

OVGer er behandlet generelt i kapitel 5.2.1.

Der vil være en klar formodning for, at MOVG udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko, men medlemskab af en organiseret væbnet gruppe kan ikke føre til automatisk beslutning om sikkerhedsinternering. Det kræver i hvert enkelt tilfælde, at vurderingen foretages på individuel basis.

I praksis vil medlemskab af sådanne organiserede væbnede grupper blive identificeret gennem efterretninger. Disse efterretninger vil samtidig skabe grundlag for at vurdere, om der er tvingende sikkerhedsgrunde til at internere.

5.2.2.2 Civile, der deltager direkte i fjendtlighederne

Civile, der deltager direkte i fjendtlighederne er behandlet generelt i kapitel 5.2.2.

Der vil være en formodning for, at en civil, der har deltaget direkte i kamphandlingerne, udgør en sikkerhedsrisiko. Der skal dog være et efterretningsgrundlag, der peger på, at personen også fremadrettet udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko.

Selvom en person i en konkret situation har mistet sin beskyttelse som civil og kan blive gjort til genstand for angreb med militære midler, betyder det ikke, at denne nødvendigvis kan sikkerhedsinterneres.

Direkte deltagelse i fjendtlighederne kan dog udgøre en strafbar handling. I det tilfælde kan en civil, der deltager direkte i fjendtlighederne, frihedsberøves med henblik på retsforfølgning som behandlet nedenfor.

5.2.3 Indtrædelse og ophør af sikkerhedsinternering

I det øjeblik en civil person frihedsberøves, er det ikke nødvendigvis afgjort, om Danmark ønsker at retsforfølge eller internere den pågældende. Fx fordi begge muligheder består på tidspunktet for frihedsberøvelsen i den forstand, at der foreligger hjemmelsgrundlag for frihedsberøvelse efter såvel reglerne for sikkerhedsinternering som reglerne for retsforfølgning.

Personen vil først være at anse for interneret, når det organ Danmark har nedsat træffer beslutning herom.[100] En sådan beslutning skal træffes snarest muligt.

Sikkerhedsinternering kan kun opretholdes så længe, det er nødvendigt, dvs. så længe personen vurderes at udgøre den nødvendige sikkerhedsrisiko. Interneringen skal ophøre så snart, den ikke længere er nødvendig.[101] Nødvendigheden af interneringen skal prøves mindst to gange om året.[102]

Udover at interneringen skal ophøre, hvis personen ikke længere vurderes at udgøre den nødvendige sikkerhedsrisiko, skal internering ophæves snarest muligt efter fjendtlighedernes ophør.[103]

5.3 Frihedsberøvet med henblik på retsforfølgning

Der kan både under væbnet konflikt og i fredstid være grundlag for at frihedsberøve med henblik på retsforfølgning, og både civile og kombattanter kan anholdes.

I anholdelsessituationer stilles der strenge krav til prøvelsen af beslutningen om frihedsberøvelse. Det drejer sig både om tidsfrister, men også om, hvilke krav der er til det organ, der prøver frihedsberøvelsens legitimitet.

En *anholdt** vil ufortøvet skulle stilles for en dommer eller lignende myndighedsperson for at få prøvet grundlaget for sin frihedsberøvelse. Efter praksis fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol kan det accepteres, at der kan gå en vis tid grundet eksempelvis logistiske vanskeligheder. Det skal kunne dokumenteres, at der er gjort alt, hvad der er muligt for at formindske forsinkelsen mest muligt.[104]

---

[100] GK IV art. 43 og art. 78.
[101] GK IV art. 132.
[102] GK IV art. 43 og 78.
[103] GK IV art. 46 og art. 133.
[104] EMD *Medvedyev and others v. France* (Appl. No. 3394/03) 29. March 2010 pr. 131, EMD *Rigopoulous v. Spain* (Appl. No. 37388/97) 12. January 1999, EMD Ali Samatar and others v France (Appl. NO. 17110/10, 17301/10) 4. December

Hvis den *anholdte** er under dansk straffemyndighed og skal retsforfølges i Danmark finder reglerne i den danske straffelov og retsplejelov anvendelse. Der henvises til kap. 15, afsnit 4.2 om dansk straffemyndighed.

5.3.1 Folkeretligt hjemmelsgrundlag for frihedsberøvelse mhp. retsforfølgning

Det er de menneskeretlige regler, der finder anvendelse på frihedsberøvelse med henblik på retsforfølgning. Det gælder som udgangspunkt uanset, om frihedsberøvelsen sker under væbnet konflikt eller i fredstid.

Prøvelsen af en sådan frihedsberøvelse skal ske for en dommer og:

1) være ufortøvet[105]
2) være effektiv
3) være faktuel
4) om muligt foregå med fysisk deltagelse af frihedsberøvet
5) rumme mulighed for repræsentation evt. af advokat og fortrolig kontakt mellem repræsentation og frihedsberøvet
6) rumme adgang til materiale.

Det konkrete folkeretlige hjemmelsgrundlag for danske styrkers frihedsberøvelse med henblik på retsforfølgning vil som oftest være etableret af FN's Sikkerhedsråd.

De næste afsnit beskriver nogle eksempler på et grundlag til frihedsberøvelse med henblik på retsforfølgning:

Særlig forpligtelse som besættelsesmagt til at opretholde lov og orden

Der påhviler besættelsesmagter en særlig forpligtigelse til at opretholde lov og orden på områder under dets kontrol.[106]Dette gør, at danske styrker kan være primært ansvarlige for den offentlige orden i perioder som besættelsesmagt. Af dette følger, at danske styrker kan have ansvaret for at anholde især farlige kriminelle.

2014, EMD Hassan and others v France (Appl. No.46695/10, 54588/10) 4. December 2014, se desuden Østre Landsrets kendelse gengivet i Ufr. 2014 side 1044.

[105] EMRK art. 5, stk. 4 og CCPR art. 9, stk. 3.

[106] HLKR art. 43.

Støtte til skrøbelige stater

Under operationer på baggrund af et mandat fra FN's Sikkerhedsråd og/eller på invitation af territorialstaten som i Irak fra 2004 og ISAF-operationen i Afghanistan fra 2002, vil frihedsberøvelse af personer med henblik på retsforfølgning kræve, at mandatet fra FN's Sikkerhedsråd giver hjemmel hertil, og/eller der er indgået en aftale med territorialstaten herom. Afhængigt af de eksisterende strukturer i operationsområdet vil den egentlige retsforfølgning som udgangspunkt blive foretaget af territorialstaten.

Særlige fredstidsoperationer med henblik på kriminalitetsbekæmpelse

Grundlaget for frihedsberøvelsen vil findes i et mandat fra Sikkerhedsrådet i form af en Sikkerhedsrådsresolution.

> Eksempel 12.31: Eksempel på folkeretligt grundlag for frihedsberøvelse i fredstid:
> Under anti-pirateri operationen ud for Somalia gav Sikkerhedsrådet - efter at have vurderet, at pirateriet udgjorde en trussel mod verdensfreden - medlemslandene tilladelse til at bruge alle nødvendige midler indenfor folkerettens rammer til at bekæmpe pirateriet. I tilfældet med pirateri udgøres hjemmelsgrundlag samtidigt af FN's Havretskonvention (UNCLOS).

Særlig forpligtelse til at anholde personer, der ifølge visse konventioner er omfattet af internationale arrestordrer

Der er en forpligtigelse til at frihedsberøve personer, der er omfattet af internationale arrestordrer fra internationale retsinstanser, som eksempelvis den internationale straffedomstol. Læs mere om international retsforfølgning i kap 15.

> Eksempel 12.32: Eksempel på frihedsberøvelse på baggrund af en international arrestordre:
> En dansk enhed under UNPROFOR i starten af 1995 opretter et checkpoint med henblik på at kontrollere bevægelserne i området. Tilstedeværelsen er på baggrund af Sikkerhedsrådets resolution 947. Ved checkpointet opdager styrken en person eftersøgt af International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Frihedsberøvelsen af den pågældende skete på baggrund af en arrestordre fra ICTY.

Nødværge

Selvom der ikke foreligger et konkret grundlag for at frihedsberøve personer, vil danske styrker, der opererer i udlandet, kunne frihedsberøve personer hvis det er strengt nødvendigt som led i afpasset personligt nødværge.[107]

[107] Udledes af universal ret til liv EMRK art. 2 og CCPR art. 6. Se endvidere straffelovens § 14.

I sådanne særlige undtagelsessituationer vil frihedsberøvelsen skulle afsluttes, så snart situationen tillader det. Det kan efter omstændighederne ske ved, at den frihedsberøvede overlades til lokale myndigheder.

> Eksempel 12.33: Eksempel på frihedsberøvelse som led i afpasset nødværge:
> En dansk soldat, der er i udlandet på vej til at påmønstre ifm. Operation Ocean Shield, bliver overfaldet på gaden. Han vil have lov til at bruge afpasset magt til at modgå den trussel og herunder holde fast i angriberen. Når de lokale myndigheder kommer tilstede, kan angriberen overlades til disse.

Læs mere om nødværge i en dansk kontekst i kapitel 15.4.2.

Ovenstående er eksempler på i hvilke situationer danske styrker kan frihedsberøve personer med henblik på retsforfølgning. Nedenfor beskrives hvem, der kan frihedsberøves med henblik på retsforfølgning.

5.3.2 Hvem kan frihedsberøves med henblik på retsforfølgning

Der er helt overordnet to forskellige typer af formodede kriminelle:

1) Personer, der formodes at have begået et kriminelt forhold **med** relation til konflikten.
2) Personer, der formodes at have begået et kriminelt forhold **uden** relation til konflikten.

Der er ikke forskel på, hvordan disse to grupper af kriminelle skal behandles. Personer, der begår kriminalitet med relation til konflikten, kan efter omstændighederne udgøre en kvalificeret sikkerhedsrisiko og vil i disse tilfælde kunne sikkerhedsinterneres som beskrevet ovenfor.

Der vil i en sådan situation skulle ske en afklaring af, om man ønsker at retsforfølge eller sikkerhedsinternere personer, der har begået kriminalitet og udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko. For de kriminelle, der ikke udgør en kvalificeret sikkerhedsrisiko, vil der alene kunne ske retsforfølgning

Denne afklaring skal foretages hurtigst muligt særligt set i lyset af kravene til ufortøvet fremstilling af personer, der ønskes retsforfulgt.

5.3.3 Hvornår foreligger frihedsberøvelse med henblik på retsforfølgning

Der kan i væbnet konflikt være en periode, hvor det er uklart, om personen skal retsforfølges eller sikkerhedsinterneres. For den fysiske behandling af vedkommende har det ikke betydning, da der gælder en basal minimumsbeskyttelse som beskrevet i afsnit 4.

Tidspunktet for frihedsberøvelsen vil derimod have betydning for adgangen til prøvelse af grundlaget for frihedsberøvelsen. Når det er afklaret, at en person skal retsforfølges, er det tidspunktet for frihedsberøvelsen, der er afgørende for vurderingen af, om den pågældende ufortøvet er blevet fremstillet "for en dommer eller anden øvrighedsperson."[108]

En frihedsberøvet skal altid hurtigst muligt gøres bekendt med grunden til frihedsberøvelsen på et sprog den pågældende forstår.[109]

Der vil i tilfælde af retsforfølgning ikke nødvendigvis være sammenhæng mellem konfliktens varighed og varigheden af frihedsberøvelsen, da der er tale om retsforfølgning med henblik på straf for en ulovlig handling og ikke internering af sikkerhedshensyn.

6. Behandling i frihedsberøvelsesfaciliteter

Reglerne for de enkelte kategorier af frihedsberøvede findes primært i:

1) GK III for krigsfanger
2) GK IV og TP II for civile internerede
3) De menneskeretlige regler for civile frihedsberøvede med henblik på retsforfølgning.

Som tidligere beskrevet vil beskyttelsen blive behandlet samlet, hvor det er muligt. Hvor der gælder særlige regler for de enkelte persongrupper, fremgår det under de enkelte afsnit nedenfor.

Beskyttelsen i dette afsnit tager sit udgangspunkt i frihedsberøvelsesfaciliteter. Det er en situation, hvor det forudsættes, at der er kontrol over både personen og

[108] EMRK art. 5, stk. 3.
[109] Se fx EMRK art. 5, stk. 2.

situationen. Det forudsættes også, at der er tale omfrihedsberøvelser af en vis varighed. Som beskrevet i afsnit 3 kan der være en gradvis udvikling i beskyttelsen i forhold til hvad, der er muligt. På samme måde vil der også være en gradvis udvikling af hvad der er nødvendigt under hensyn til frihedsberøvelsens varighed.

6.1 Mad og drikke

12.13. Mad og drikke skal være tilstrækkeligt til at frihedsberøvede kan holde sig ved godt helbred og undgå vægttab eller andre helbredsskader. Danske styrker skal i videst muligt omfang tage højde for den frihedsberøvedes kulturelle og religiøse vaner.[110]

Den frihedsberøvede skal modtage tre måltider i døgnet og skal have adgang til rent drikkevand.[111]

Man må ikke fratage en frihedsberøvet mad og vand som straf. En overtrædelse af dette forbud vil i sig selv kunne udgøre tortur, eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling.

6.2 Tøj og sengetøj

12.14. Frihedsberøvede skal have passende tøj. Det skal være rent og i god stand. Hvis det er muligt, skal frihedsberøvede beholde deres eget. De frihedsberøvede skal også have passende sengetøj til rådighed.[112]

6.3 Hvile

12.15. Frihedsberøvede skal om muligt have otte timers hvile i døgnet. Heraf skal mindst de fire timer være i sammenhæng.[113]

Den humanitære folkeret og menneskerettighederne indeholder ikke præcise angivelser af, hvor meget hvile en frihedsberøvet har krav på udover, at det skal være

[110] GK III art. 20 og 26, GK IV art. 76 og 89, TP II art. 5, UNSMR art. 20, CoE Rec(2006)2 art. 20, CPG art. 9.1 og SRS regel 118. UN SG Bulletin section 8.(b&d).
[111] Tillæg 12.10.
[112] GK III art. 20, art. 25 og 27, GK IV art. 85 og 90, UNSMR art. 17–19, CoE Rec(2006)2 art. 20-21, CPG art. 9.3 og SRS regel 118.
[113] Tillæg 12.11.

passende. De nærmere angivelser af timeantal for hvile er derfor sat i forhold til hensynet til human behandling og studier i søvnbehov.

Det er derfor også accepteret, at der i korte perioder kan være operative forhold, der giver udsving i muligheden for hvile og søvn.

6.4 Religionsudøvelse

12.16. Frihedsberøvede skal have frihed til og mulighed for at udøve deres religion, herunder til at deltage i gudstjeneste i overensstemmelse med deres tro.[114]

Det gælder både frihedsberøvedes personlige frihed, men stiller også krav til frihedsberøvelsesfaciliteterne.

Frihedsberøvede skal have mulighed for at få støtte og vejledning fra passende åndelige vejledere, og faciliteten skal være indrettet således, at de frihedsberøvede har mulighed for at udøve deres religion. Danske styrker er ikke forpligtede til at afholde gudstjenester eller lignende for de frihedsberøvede. De frihedsberøvede skal så vidt muligt, når sikkerheden tillader det, have lov til at have religiøse tekster i deres besiddelse.

Religionsudøvelse finder sted indenfor de rimelige rammer, der måtte være fastsat af hensyn til orden og sikkerhed i faciliteten.[115]

Særligt for krigsfanger og internerede

Tjenestegørende religiøst personel og præster, der bliver taget som krigsfanger, skal have lov til frit at udøve deres gerning blandt krigsfanger af samme trosbekendelse, alt i overensstemmelse med deres religiøse overbevisning.[116]

6.5 Klageadgang

12.17. Frihedsberøvede skal have reel adgang til at klage. Det betyder, at de skal oplyses om muligheden for at klage, og klagerne skal behandles effektivt.[117]

[114] GK III art. 34, art. 35 og art. 37, GK IV art. 86 og art. 93, TP II art. 5 og UNSMR art. 41-42, CoE Rec(2006)2 art. 29 og SRS regel 127 UN SG Bulletin section 7.1 samt Tillæg 12.12.
[115] GK III art. 34 og GK IV art. 93.
[116] GK III art. 35 og art. 36 og GK IV art. 93.

Alle klager skal behandles, medmindre de er åbenbart grundløse. Der skal være en uafhængig behandling. Det betyder, at det ikke må være samme enhed, som har haft ansvaret for den frihedsberøvede i den periode, klagen vedrører, der undersøger anklagen. Hvis klagen vurderes at vedrøre strafbare forhold skal den overgives til FAUK.

Der må ikke udøves repressalier mod en klager. Frihedsberøvede skal ved frigivelse, overdragelse til andet land, enhed, eller facilitet, spørges, om de har klager, der vedrører den tid, de har været under dansk ansvar.[118]

6.6 Beskyttelse mod offentlighedens nysgerrighed

12.18. Frihedsberøvede skal være beskyttet fra offentlighedens nysgerrighed. Dette inkluderer offentligheden og medier, men også ikke-relevant militært personel. Frihedsberøvede må kun fotograferes eller filmes, hvis det sker med tjenstligt formål.[119]

6.7 Fysisk og åndelig udfoldelse

Krigsfanger og internerede skal have mulighed for at dyrke sport eller anden fysisk udfoldelse mindst to timer i døgnet.[120]For andre frihedsberøvede er minimumsstandarden en time.[121] De skal i den forbindelse have lejlighed til at opholde sig udendørs.[122]

Frihedsberøvede skal have stillet det fornødne udstyr og faciliteter til rådighed. Dette inkluderer, at der i tilstrækkeligt omfang er åbne pladser og lignende i tilbageholdelsesfaciliteten.

Frihedsberøvede skal også have mulighed for at beskæftige sig med deres åndelige og uddannelsesmæssige interesser.[123]

Særligt for frihedsberøvede civile og i særdeleshed børn gælder det, at der skal tages alle praktiske forholdsregler til for at sikre, at de kan fortsætte eller begynde studier.[124]

---

[117] GK III art. 78, GK IV art. 101, UNSMR art. 35, CoE Rec(2006)2 art. 70, og CPG art. 14.
[118] Tillæg 12.13.
[119] GK III art. 13, GK IV art. 27 og EMRK art. 8. UN SG Bulletin section 8.(d).
[120] GK III art. 93 og GK IV art. 125, UNSMR art. 21 og CoE Rec(2006) 2 art. 27.
[121] UNSMR art. 21 og CoE Rec(2006) 2 art. 27.
[122] GK III art. 38 og GK IV art. 94, og CPG art. 9.3. Tillæg 12.14.
[123] GK III art. 38 og GK IV art. 94, UNSMR art. 40 og 78, CoE Rec(2006)2 art. 27.6 og 28.

6.8 Frihedsberøvedes ejendom

Hvis frihedsberøvede af eksempelvis sikkerhedsmæssige eller hygiejnemæssige årsager ikke har lov til at beholde deres personlige ejendele, skal de opbevares forsvarligt, og den frihedsberøvede skal have en kvittering. Dette gælder i særdeleshed for værdigenstande og penge. I forbindelse med frigivelse skal den frihedsberøvede have sine ejendele tilbage og kvittere for modtagelsen heraf.[125]

Hvis det af hygiejnemæssige eller andre saglige grunde er nødvendigt at destruere tøj og lignende, skal den frihedsberøvede orienteres om baggrunden for destruktionen.[126]

Særligt for krigsfanger

Der gælder særlige regler for krigsfangers ejendom.[127] Krigsfanger har lov til at beholde:

1) Alle ejendele og genstande beregnet til krigsfangernes eget brug med undtagelse af våben, heste, militær udrustning og militære dokumenter.
2) Hjelme, fragveste, gasmasker og lignende personlig beskyttelsesudrustning.
3) Identitetspapirer. Danmark skal stille sådanne papirer til rådighed for krigsfanger, som ingen har.
4) Kendetegn på grad og nationalitet, dekorationer og genstande, som overvejende har personlig eller affektionsværdi.
5) Danmark må kun fratage krigsfanger værdigenstande af sikkerhedsgrunde.

Fratagelse af krigsfangers værdigenstande eller pengebeløb, må kun ske på ordre fra en officer, og der skal udarbejdes de fornødne kvitteringer m.v.

Særligt for internerede

Internerede har også adgang til at beholde genstande til personligt brug. Genstande, der har overvejende personlig eller affektionsværdi, må ikke fratages de internerede.[128]

6.9 Arbejde

Hvis frihedsberøvede arbejder, skal de gøre det under forsvarlige forhold. Det gælder både i forhold til arbejdsmiljø og sikkerhed, men også i forhold til at modtage løn for arbejdet. Arbejde må ikke bruges som straf.[129]

---

[124] GK IV art. 94, UNSMR art. 77 og CoE Rec(2006)2 art. 28. Tillæg 12.15.
[125] UNSMR art. 43, CoE Rec(2006)2 art. 31 og SRS regel 122.
[126] Tillæg 12.16.
[127] GK III art. 18.
[128] GK IV art. 97.

Særligt for krigsfanger

Krigsfangers arbejde er underlagt en detaljeret regulering i GK III.

Der gælder bla., at:

1) Danmark er berettiget til at udnytte fysisk egnede krigsfangers arbejdskraft under hensyntagen til fangernes alder, køn, grad og fysiske anlæg og med særligt henblik på at opretholde en forsvarlig legemlig og åndelig sundhedstilstand blandt dem.
2) Underofficerer, der er krigsfanger, kan kun beordres til at føre opsyn.
3) Officerer eller dermed ligestillede personer må under ingen omstændigheder tvinges til at arbejde.
4) Officerer og underofficerer kan ansøge om passende arbejde, der da så vidt muligt skal anvises dem.[130]

Herudover indeholder GK III art. 49 – 57 en række regler af arbejdsretlig karakter. Art. 62 indeholder regler vedr. løn.

Det skal i denne forbindelse bemærkes, at Danmark er forpligtet til at yde alle krigsfanger et månedligt forskud på løn.[131] Med dette henvises der ikke til løn for arbejde, der måtte udføres for Danmark, men forskud på den løn, som krigsfanger opretholder for deres ansættelse i de styrker, som de tilhører.

Særligt for internerede

GK IV indeholder regler vedr. arbejde for internerede. Det væsentligste er, at:

1) Internerede som udgangspunkt ikke må sættes til at arbejde, medmindre de selv ønsker det.
2) Internerede kun kan tvinges til at udføre arbejde, som er nødvendigt for at sikre mennesker ernæring, husly, beklædning, transport og sundhed, og som ikke direkte står i forbindelse med udførelsen af krigsoperationer.[132]
3) Såfremt de tvinges til at arbejde, skal de have ligeså gunstige betingelser som danske arbejdere. [133]
4) Beskæftigelse ved arbejde af nedværdigende eller ydmygende karakter forbydes i alle tilfælde."[134]

Udover dette indeholder bestemmelsen en række detaljerede regler af arbejdsretlig karakter.

---

[129] CoE Rec(2006)2 art. 26 og UNSMR art. 71. UN SG Bulletin section 8. Tillæg 12.17.
[130] GK III art.49.
[131] GK III art.60.
[132] GK IV art.40.
[133] GK IV art.40.
[134] GK IV art.95.

6.10 Isolation

Indespærring af frihedsberøvede i isolation kan kun bruges i exceptionelle tilfælde og skal være nødvendig for at opnå et konkret formål. Sikkerhed, disciplin, efterforskning og beskyttelse af individet kan gøre det nødvendigt at bruge isolation, og isolation er ikke per definition krænkende.[135]

Isolation kan også være nødvendig af helbredsmæssige årsager eksempelvis for at forhindre spredning af smitsomme sygdomme eller varetage hensynet til en frihedsberøvet med psykiske problemer. Ved sådan brug af isolation skal det alene være en lægelig vurdering, der ligger til grund for isolationen.

Inden en frihedsberøvet sættes i isolation, skal der foretages en lægelig vurdering af, om den frihedsberøvede er i stand til at udholde isolation. Man skal være særdeles påpasselig med lange perioder i isolation.[136]

Hvis der opstår isolation, idet der kun er én frihedsberøvet i en facilitet, skal de negative konsekvenser i videst muligt omfang afbødes. Det kan fx være ved særlig opmærksomhed på kontakt med omverdenen og ekstra indsats fra vagtpersonel eller lignende.

Særligt for krigsfanger

Krigsfanger kan som udgangspunkt ikke indespærres i celler, heller ikke i isolation. Straffe- og disciplinærsanktioner eller deres egne hensyn kan dog nødvendiggøre indespærring og efter omstændighederne også i isolation.[137]

Officerer kan aldrig indespærres som følge af en disciplinærsanktion.[138]

6.11 Transport og overførsler af frihedsberøvede mellem lejre

12.19. Frihedsberøvede skal transporteres så hensynsfuldt som muligt under varetagelse af deres sikkerhed. Det skal i videst muligt omfang undgås at overføre frihedsberøvede til lejre, der besværliggør familiekontakt.[139]

[135] EMD *Rohde v. Denmark* (Appl. No. 69332/01) 21. July 2005 pr. 93.
[136] UNSMR art. 32, CoE Rec(2006)2 art. 43.2 (dansk reservation) og 60.5, EMD *Ramirez Sanchez v. France* (Appl. No. 59450/00) 4. July 2006 pr. 150, EMD *Rohde v. Denmark* (Appl. No. 69332/01) 21. July 2005 pr. 98, Human Rights Committee Concluding observations on Denmark 2000, 12.
[137] GK III art. 21.
[138] GK III art. 89.

Inden transport eller overførsel skal den frihedsberøvede orienteres om dette, ligesom han skal have mulighed for selv eller gennem danske styrker at orientere familie og andre om sit nye opholdssted.

Denne orientering kan i praksis forvaltes af ICRC eller andre lignende NGO'er.

Særligt for krigsfanger og internerede

Der er en række særlige regler for transport og overførsel af krigsfanger og internerede. Der gælder bl.a.:[140]

- Danmark er forpligtet til at tage alle rimelige forholdsregler for at sikre krigsfanger og interneredes sikkerhed under overførelsen.
- Overførelse af krigsfanger skal altid gennemføres hensynsfuldt, og forholdene må ikke være mindre gunstige end de, som danske styrker overføres under.
- Forholdene under overførelsen må i intet tilfælde være skadelige for krigsfangers og interneredes helbred. Danmark skal under overførelsen forsyne de internerede med drikkevand og mad, beskyttelse mod klima og adgang til fornødne lægetilsyn.
- Inden afrejsen skal Danmark oprette en fuldstændig fortegnelse over samtlige krigsfanger og internerede, der overføres.
- Krigsfanger og internerede, der er syge, sårede eller svagelige samt barselspatienter må ikke overføres, hvis rejsen kan udsætte deres helbred for alvorlig fare, medmindre hensynet til deres sikkerhed gør overførelsen bydende nødvendig.
- Hvis kampzonen nærmer sig en lejr, må krigsfangerne eller internerede i den nævnte lejr ikke overføres, medmindre overførelsen kan ske under iagttagelse af fyldestgørende sikkerhedsforanstaltninger, eller hvis det vil udsætte personerne for større fare at forblive på stedet end at overføres.
- I tilfælde af overførelse skal krigsfangerne og de internerede officielt underrettes om afrejsen og om den nye postadresse. De skal have lov til at medbringe deres personlige ejendele.
- Danmark skal, når der træffes beslutning om overførelse af krigsfanger og internerede, tage hensyn til disses interesser og må i særdeleshed intet foretage sig, som kan forøge vanskelighederne ved krigsfangers og de interneredes hjemsendelse til deres hjemland eller deres hjem.
- *Det nationale oplysningskontor** og det *centrale oplysningskontor** skal underrettes om overførsler.[141] Se nærmere herom i afsnit 13.

---

[139] Tillæg 12.18.
[140] GK III art. 46, art. 47 og art. 48 og GK IV art. 127 og art. 128.
[141] GK III art. 122 og GK IV art. 136.

7. Straf og disciplin

Reglerne om frihedsberøvedes opførsel og de generelle regler om frihedsberøvelsesfaciliteter skal formidles til de frihedsberøvede på et sprog, de forstår. Det gælder, hvad enten det er forskrifter, påbud, meddelelser og bekendtgørelser af enhver art. Sådanne forskrifter, påbud og bekendtgørelser skal gerne opslås på steder, hvor alle kan læse dem, og er der valgt en repræsentant for de frihedsberøvede skal denne modtage en kopi.

Enhver ordre og ethvert påbud, som er rettet til de enkelte frihedsberøvede, skal ligeledes afgives på et sprog, som de forstår.[142]

En frihedsberøvet skal gøres bekendt med enhver anklage om brud på disciplin. Dette skal gøres detaljeret og på et sprog, den frihedsberøvede forstår. Den frihedsberøvede skal have tid til og mulighed for at forsvare sig mod anklagen.[143]

De processuelle beskyttelsesregler for både straf og disciplin minder meget om hinanden, og det er også de samme hensyn, der varetages.

Ingen frihedsberøvet kan straffes eller disciplineres mere end én gang for samme handling eller på grundlag af samme anklage.[144]

7.1 Straffesanktioner

12.20. Kollektive straffe er forbudt.[145]

Udover, hvad der generelt gælder for den fysiske behandling, er der specifikke forbud mod legemlige afstraffelser af frihedsberøvede.[146]

Hvis frihedsberøvede begår kriminalitet, mens de er frihedsberøvet af danske styrker, kan de straffes herfor. Der er en række processuelle krav til, hvordan en retsforfølgning skal foregå både i den humanitære folkeret og i menneskerettighederne. Kravene indbefatter følgende:

---

[142] GK III art. 41, GK IV art. 99 og UNSMR art. 35.
[143] GK III art. 96, GK IV art. 123, CoE Rec(2006)2 art. 59 og UNSMR art. 30.2.
[144] GK III art. 86, GK IV art. 117, CoE Rec(2006)2 art. 63 og UNSMR art. 30.1.
[145] GK III art. 99, GK IV art. 71 og 72, TP I art. 75(4), TP II art. 4 (2), EMRK art. 6 og SRS regel 103. UN SG Bulletin section 7.2.
[146] GK III art. 87, GK IV art. 32, TP I art. 75(2), TP II art. 4, CAT, UNSMR art. 31, SRS regel 91 og EMD *Tyrer v UK* (Appl. No. 5856/72) 5. April 1978 pr. 40.

- Ingen frihedsberøvet må stilles for en domstol eller dømmes for en handling, som ikke er forbudt efter dansk lovgivning eller folkerettens regler på gerningstidspunktet.
- Ingen moralsk eller fysisk tvang må udøves overfor en frihedsberøvet for at påvirke denne til at erkende sig skyldig i den handling, for hvilken han tiltales.
- Personer, der tiltales for strafbare forhold af besættelsesmagten, skal omgående og på et sprog, som de forstår, have skriftlig meddelelse om enkelthederne i de anklager, der rejses mod dem, og skal hurtigst muligt stilles for en domstol.
- Ingen frihedsberøvet kan domfældes uden at have haft lejlighed til at føre et forsvar og haft bistand fra en kvalificeret forsvarer.[147]

Særligt for krigsfanger

At en kombattant inden fangenskab har begået krigsforbrydelse eller under fangenskab begår andre alvorlige forbrydelser medfører ikke, at denne mister sin status. Krigsfangen vil kunne retsforfølges efter gældende regler.[148]

En krigsfange er underkastet de samme regler og love, der gælder for danske væbnede styrker. Der kan tages retlige eller disciplinære forholdsregler med hensyn til enhver overtrædelse, der begås af en krigsfange i strid med sådanne regler og love.

Hvis Danmark betegner visse handlinger som strafbare, når de begås af en krigsfange, men ikke betegner samme handlinger som strafbare, når de begås af et medlem af danske styrker, kan sådanne handlinger kun medføre disciplinærstraffe.[149]

Der skal i videst muligt omfang anvendes disciplinære sanktioner frem for retsforfølgning.[150]

En krigsfange skal som udgangspunkt stilles for en militær domstol. Da Danmark ikke har militære domstole, kan krigsfanger undtagelsesvis stilles for de almindelige domstole i Danmark. Dette sker på betingelse af, at de almindelige domstole ville have domsmyndighed over et medlem af danske væbnede styrker, der havde begået den samme forseelse, for hvilken krigsfangen tiltales. Dette sker på betingelse af, at de civile domstole ville have domsmyndighed over et medlem af danske væbnede styrker, der havde begået den samme forseelse, for hvilken krigsfangen tiltales.

[147] GK III art. 99, GK IV art. 71 og 72, TP I art. 75(4), EMRK art. 6 og SRS regel 100, 101, 102 og 103.
[148] GK III art. 82-108 og 129 og TP I art. 44 stk. 4.
[149] GK III art, 82.
[150] GK III art. 83.

En krigsfange kan under ingen omstændigheder stilles for nogen domstol, som ikke frembyder de almindeligt anerkendte nødvendige garantier for uafhængighed og upartiskhed; herunder falder navnlig domstole, der ikke yder tiltalte de rettigheder og midler til forsvar, som omhandles i GK III, artikel 105.[151]

Krigsfangen har

1) ret til at blive bistået af en medfange
2) ret til at blive forsvaret af en af ham selv valgt kvalificeret advokat
3) ret til at indkalde vidner
4) ret til at blive bistået af en dygtig tolk, hvis han skønner det nødvendigt.

Danmark skal i god tid før sagens begyndelse underrette krigsfangen om disse rettigheder.[152]

7.1.1 Disciplinærsanktioner

12.21. Der må ikke pålægges kollektive disciplinære foranstaltninger.[153]

Disciplinære straffe i form af indespærring i rum uden dagslys eller under forhold, der er umenneskelige, brutale eller farlige for de frihedsberøvedes helbred er uden undtagelse forbudt. Der skal tages hensyn til den frihedsberøvedes alder, køn og helbredstilstand.[154]

Det er ikke tilladt som disciplinarmiddel fuldstændigt at begrænse en frihedsberøvet kontakt med sin familie eller omverdenen i øvrigt.[155]

Særligt for krigsfanger og internerede

Enhver dansk krigsfangelejr skal ledes af en ansvarlig officer tilhørende de danske væbnede styrker.[156]

Der gælder også nogle særlige regler for, hvilke midler der må bruges til disciplinering af krigsfanger og internerede.

[151] GK III art. 84 og ICC statutten art. 8 stk. 2 (a) (vi).
[152] GK III art. 105.
[153] GK III art. 87, GK IV art. 33, CoE Rec(2006)2 art. 60.3 og SRS regel 103.
[154] GK III art. 87 og art. 89, GK IV art. 118 og art. 119, CoE Rec(2006)2 art. 60.3 og UNSMR art. 31.
[155] GK III art. 98, GK IV art. 125 og CoE Rec(2006)2 art. 60.4.
[156] GK III art. 39.

Det er bl.a. udtrykkeligt nævnt, at følgende disciplinærstraffe kan anvendes:

1) Bøder, som ikke må overstige 50 % af den løn, som den internerede i henhold til bestemmelserne i artikel 95 ville have modtaget for et tidsrum af ikke over 30 dage
2) bortfald af begunstigelser, som er indrømmet udover behandling, som GK III foreskriver
3) pligtarbejde i højst to timer om dagen, når arbejdet står i forbindelse med vedligeholdelsen af interneringsstedet
4) indespærring.[157]

Fælles for disse disciplinærstraffe gælder, at de i intet tilfælde må være umenneskelige, brutale eller farlige for krigsfangers/interneredes helbred.[158]

Kvinder skal også under afsoning af en straf eller disciplinærsanktion anbringes adskilt fra mænd og skal være under opsyn af kvinder.[159]

8. Lægetilsyn, sygdom og dødsfald

Her behandles Danmarks ansvar for frihedsberøvedes helbredstilstand og beskyttelsen af frihedsberøvede mod uønsket behandling og eksperimenter. Læs mere om sanitetstjenestens opgaver og kravene til det lægefaglige arbejde i kapitel 7.

8.1 Medicinsk behandling

12.22. Frihedsberøvede skal modtage den nødvendige medicinske assistance. Det gælder både under evakuering og under ophold i de faste faciliteter.[160]

Der skal være fokus på den enkeltes behov. Manglende nødvendig behandling kan i sig selv udgøre en overtrædelse af forbuddet mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling.[161]

[157] GK III art. 89 og GK IV art. 119.
[158] Se note 158.
[159] GK III art. 97 og art. 108 og GK IV art. 124.
[160] GK I art. 12, GK III art. 20 og art. 30, GK IV art. 91 og art. 92, TP I art. 10 og 11, TP II art. 5, UNSMR art. 22-26, CoE Rec(2006)2 art. 39-48, CPG art. 9.5 og SRS regel 118. UN SG Bulletin section 8.(c).
[161] EMD *Kudla v. Poland* (Appl. No. 32010/96) 26. October 2000 pr. 93-94, EMD *Keenan v. UK* (Appl. No. 7229/95) 3. April 2001 pr. 111 – 116, EMD *McGlinchey and others v. UK* (Appl. No. 50390/99) 29. July 2003 pr. 47- 58, EMD *Istratii and others v. Moldova* (Appl. No. 8721/05, 8705/05 and 8742/05) 27. June 2006 pr. 58.

I de faste installationer skal der holdes månedlige inspektioner med henblik på at vurdere den generelle helbredstilstand blandt de frihedsberøvede og for at forebygge, at sygdomme spredes i lejren.

8.2 Uønsket behandling og eksperimenter

12.23. Ingen frihedsberøvet må lemlæstes eller underkastes medicinske eller videnskabelige forsøg af nogen som helst art, der ikke er forsvarligt begrundet i læge-, tandlæge- eller hospitalsbehandling af den pågældende fange og udføres i hans interesse.[162]

Al medicinsk behandling og særligt kirurgiske indgreb og lignende skal i videst muligt omfang foretages med samtykke fra den frihedsberøvede.[163]

Uønsket behandling, der åbenlyst er i den frihedsberøvedes interesse og af afgørende medicinsk nødvendighed, kan være lovlig.[164] Det afgørende er, at det er nødvendigt for den frihedsberøvede, og indgrebet ikke går ud over, hvad der er nødvendigt. Et eksempel herpå kan være tvangsfodring.

> Eksempel 12.34: Eksempel på ulovlig og lovlig tvangsfodring:
> Som udgangspunkt bør tvangsfodring ikke bruges, hvis den frihedsberøvede stadig kan træffe rationelle beslutninger, og hans faste ikke er livstruende.[165] En tvangsfodring på dette tidspunkt kan udgøre tortur.[166] Tvangsfodring er kun lovlig, hvis det er nødvendigt for at redde liv, hvis beslutning herom træffes ud fra lægelige hensyn, og hvis det gøres så skånsomt som muligt.[167]

8.3 Dødsfald

En frihedsberøvets død skal attesteres af en læge, og der skal udfærdiges en dødsattest indeholdende oplysning om dødsårsagen, de omstændigheder, hvorunder dødsfaldet fandt sted, samt, hvor dette er nødvendigt, afdødes identitet.[168]

---

[162] GK I art. 12, GK II art. 12, GK III art. 13, GK IV art. 32, TP I art. 11, TP II art. 5(2)(e), GK FA 3, ICC statutten art. 8 (b) (X) og (c) (xi), CPG art. 9.5 og SRS regel 92. UN SG Bulletin section 8.(d).
[163] UN Human Rights Committee General Comment n. 20 on Article 7, 1992.
[164] UN Human Rights Committee *Borough v Australia* (Com. No. 1184/2003) 17. March 2006, EMD *Bogumil v. Portugal* (Appl. No. 35228/03) 7. October 2008 pr. 76-82 og EMD *Juhnke v. Turkey* (Appl. No. 52515/99) 13. May 2008 pr. 71-72.
[165] World Medical Association Declaration of Tokyo art. 5
[166] EMD *Nevmerzhitsky v. Ukraine* (Appl. No. 54825/00) 5. April 2005 pr. 93-98.
[167] Special Raporteur on Torture Joint Report on Guantanamo (E/CN.4/2006/120) 27. February 2006 para. 72-82.
[168] GK III art. 120, GK IV art. 129 og EMRK art. 2.

Ethvert dødsfald eller alvorlig tilskadekomst blandt de frihedsberøvede, der er forvoldt eller må formodes at være forvoldt af en vagtpost, en anden krigsfange eller en hvilken som helst anden person, skal øjeblikkeligt efterfølges af en officiel undersøgelse, som Danmark foranstalter.[169] Det samme gælder ved ethvert dødsfald, hvis årsag er ubekendt.

Alle dødsfald blandt frihedsberøvede i dansk varetægt skal omgående rapporteres til FAUK.

Såfremt undersøgelsen peger på at dødsfaldet kan skyldes strafbare forhold, skal Danmark træffe alle foranstaltninger for at sikre retsforfølgning af den eller de ansvarlige personer.[170]

Særligt vedrørende begravelse for krigsfanger og internerede

Begravelse skal ske sømmeligt efter det ritual, der ønskes inden for den trosbekendelse, de tilhører. Afdødes grav skal respekteres, vedligeholdes ordentligt og afmærkes således, at den til enhver tid kan stedfæstes. Hvor det er muligt, skal døde krigsfanger, der tilhørte den samme magt, begraves på samme sted. [171]

Døde krigsfanger skal begraves i enkeltgrave, medmindre uomgængelige omstændigheder påbyder anvendelsen af fællesgrave. Lig må kun brændes af afgørende hygiejniske grunde, på grund af afdødes religion eller i overensstemmelse med hans derom udtalte ønske. I tilfælde af ligbrænding skal ligbrændingen samt begrundelsen for denne fremgå af dødsattesten.[172]

Ved dødsfald skal testamenter sendes til beskyttelsesmagten med en kopi til det *centrale oplysningskontor.**[173]Læs mere om beskyttelsesmagter i kapitel 15.2.

[169] GK III art. 121, GK IV art. 131 og EMRK art. 2.
[170] GK III art. 121 og GK IV art. 131.
[171] GK III art. 120, GK IV art. 130 og SRS regel 115.
[172] GK III art. 120 og GK IV art. 130.
[173] GK III art. 120 og SRS regel 116

9. Fysiske rammer for frihedsberøvelsen

9.1 Placering af lejre

Der er en række krav til placering af faste frihedsberøvelsesfaciliteter. De detaljerede regler for placering af lejre findes i Geneve-konventionerne. Det har i afsnittet været naturligt at tage højde for de særlige forhold, der gælder under væbnet konflikt. Den generelle menneskeretlige beskyttelse betyder, at de samme forsigtighedsforanstaltninger skal tages i forhold til placering af lejre til personer, der er frihedsberøvet med henblik på retsforfølgning.

Lejre skal placeres således:

1) At de ikke ligger i områder, der i særlig grad er udsat for krigsfare.[174]
2) At de er beliggende på landjorden og opfylder alle hygiejniske og sundhedsmæssige krav.
3) Hvis der er frihedsberøvede i sundhedsskadelige områder eller på steder, hvor klimaet er skadeligt for dem, skal de snarest muligt overføres til et gunstigere klima.[175]

Det kan være nødvendigt at placere frihedsberøvelsesfaciliteter i militære lejre, hvor der ikke er klare definerede frontlinjer, og fordi det anses for bedst muligt at varetage sikkerheden for de frihedsberøvede. Et eksempel er de frihedsberøvelsesfaciliteter, der blev oprettet i de militære lejre i Afghanistan.

Danmark skal ved beskyttelsesmagternes mellemkomst meddele de interesserede magter alle nyttige oplysninger om lejrenes geografiske beliggenhed. Lejren skal, når militære hensyn tillader det, være afmærket med henholdsvist PW for krigsfangelejre eller IC for interneringslejre således, at de tydelig kan ses fra luften.[176]

I fredstid er der ikke et direkte forbud mod at etablere faste frihedsberøvelsesfaciliteter til søs. De menneskeretlige regler fastslår dog, at frihedsberøvede i videst muligt omfang frihedsberøves under forhold, der minimerer forskellen på livet som frihedsberøvet og livet i frihed.[177] Det betyder, at der heller ikke i fredstid bør etableres varige frihedsberøvelsesfaciliteter til søs.

[174] GK III art. 23, GK IV art. 83, TP II art. 5 (2) c), og SRS regel 121. UN SG Bulletin section 8.(b).
[175] GK III art. 22, GK IV art. 85 og SRS regel 121. UN SG Bulletin section 8.(b).
[176] GK III art. 23 og GK IV art. 83.
[177] UNSMR art. 60 og CoE Rec(2006)2 art. 5

Ovenstående er ikke en hindring for, at der under sømilitære operationer kan foretages frihedsberøvelse af kortere varighed til søs, men der må ikke etableres faste faciliteter til søs.

9.2 Lejrenes indretning

I forhold til lejrenes indretning er der en lang række krav både i den humanitære folkeret og i menneskerettighederne. I den humanitære folkeret er fokus i særdeleshed på sikkerhed og på det forhold, at der forudses langvarig frihedsberøvelse.

Meget dårlige forhold i form af meget små eller overfyldte celler, mangel på sanitære forhold, udluftning, naturligt lys, senge og mulighed for fysisk udfoldelse kan i sig selv udgøre et brud på forbuddet mod tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling overfor alle, der opholder sig i dem.[178]

9.2.1 Indkvartering

De forskellige kategorier af frihedsberøvede skal **indkvarteres adskilt**, fordi de er frihedsberøvet af forskellige grunde. Sikkerhedsinternerede skal med hensyn til anbringelse og administration holdes adskilte fra krigsfanger og fra personer, der af en hvilken som helst anden årsag underkastes frihedsberøvelse.[179]

9.2.2 Sikkerheden i lejrene

På alle interneringssteder, der er udsat for luftangreb eller anden krigsfare, skal der indrettes beskyttelsesrum i tilstrækkeligt antal og af en konstruktion, der sikrer fornøden beskyttelse. Under alarmer skal det tillades, at de frihedsberøvede hurtigst muligt kan søge tilflugt i sådanne beskyttelsesrum. Enhver beskyttelsesforanstaltning, der træffes til fordel for befolkningen, skal også komme frihedsberøvede til gode.[180]

---

[178] EMD *Ilascu and others v. Moldova and Russia* (Appl. No. 48787/99) 8. July 2004 pr. 445, EMD *Dougoz v. Greece* (Appl. No. 40907/98) 6. March 2001 pr. 45-49, EMD *Peers v. Greece* (Appl. No. 28524/95) 19. April 2001 pr. 64-75 og ICTY *Prosecutor v. Kvocka* IT-98-30/1- T 2001 pr. 67, pr. 78-84, 116-117.
[179] GK III art. 22 og GK IV 84.
[180] GK III art. 23 og GK IV art. 88. UN SG Bulletin section 8.(b). Tillæg 12.19.

Beskyttelsen gælder ikke kun mod krigsfarer, men også klimaet. Faciliteten skal indrettes, så den beskytter mod klimaet.[181] Dette inkluderer beskyttelse mod fugt, tilstrækkelig varme i koldt klima og ventilation i varmt klima.

Særligt for krigsfanger

Krigsfanger skal indkvarteres under forhold, der er lige så gunstige som vilkårene for danske enheder, der har kvarter i samme område. Det gælder i særdeleshed soverum og deres indretning, og omfatter også, at der skal tages hensyn til fangernes kultur og skikke.[182]

Danmark er berettiget til;

1) at underkaste krigsfanger internering
2) at bestemme, at de kun må fjerne sig i en vis afstand fra den lejr, hvor de er interneret
3) at bestemme, at såfremt lejren er indhegnet, må de ikke forlade det indhegnede område.

Officerer og dermed ligestillede fanger skal behandles med det hensyn, der tilkommer deres grad og alder.[183] Dette inkluderer separeret indkvartering for officerer fra de menige. Dette inkluderer også, at officerer om nødvendigt har menigt personel til rådighed, der fritager officererne fra fysisk arbejde.

9.3 Fysiske rammer

12.24. En frihedsberøvet har krav på passende plads og lys.[184]

Dette gælder i særdeleshed, når frihedsberøvede underbringes i celler. Cellerne skal være tilstrækkeligt rummelige og godt ventilerede, og de skal på fyldestgørende måde kunne være oplyste, især i tidsrummet mellem mørkets frembrud og lysenes slukning.[185]

De nærmere bestemmelser for præcist, hvor store cellerne skal være, er et nationalt anliggende. Det fremgår af national regulering, at indkvartering af indsatte skal ske i

[181] GK III art. 25, GK IV art. 85, UNSMR art. 10 og CoE Rec(2006)2 art. 18.1.
[182] GK III art. 25.
[183] GK III art. 44.
[184] GK III art. 25, GK IV art. 85, UNSMR art. 10 og CoE Rec(2006)2 art. 18.1. UN SG Bulletin section 8.(b).
[185] GK IV art. 85 og UNSMR art. 10. Tillæg 12.20.

lokaler med et gulvareal, der i enkeltceller er på minimum 6 m2 og i dobbeltceller på minimum 8 m2.[186]

Det skal om muligt søges overholdt, men cirkulæret er ikke direkte bindende for danske soldaters frihedsberøvelse af personer under internationale operationer uden for Danmark. Cellerne må dog ikke være væsentligt mindre, da det i sig selv kan udgøre umenneskelig behandling.

Cellerne skal om muligt indrettes således, at der er naturligt lys, men dette skal afvejes i forhold til kravet om beskyttelse mod krigsfarerne.[187]

De frihedsberøvede skal om muligt underbringes i egne celler. Hvis det er nødvendigt at anvende sovesale, skal det ske med passende hensynstagen til de frihedsberøvedes sikkerhed og under forhold, der sikrer de frihedsberøvede mod indbyrdes overgreb.[188] Hvis frihedsberøvede selv udtrykker ønske om ikke at underbringes i egen celle, kan frihedsberøvede underbringes flere sammen, hvor det er sikkerhedsmæssigt og hygiejnisk forsvarligt.

Særligt for krigsfanger

Med forbehold for de ovenfor behandlede straffe- og disciplinærsanktioner kan krigsfangerne ikke indespærres, medmindre dette er nødvendigt til at sikre deres helbred, og i givet fald kun så længe de omstændigheder, der nødvendiggør sådan indespærring, fortsat består.[189]

Med hensyn til indkvartering er det afgørende, at krigsfanger skal indkvarteres under forhold, der er lige så gunstige som vilkårene for danske styrker, der har kvarter i samme område.[190]

[186] Cirkulære nr. 66 af 29.september 2011, Cirkulære om størrelse af og udstyr af indsattes opholdsrum i kriminalforsorgens institutioner § 1. Tillæg 12.21.
[187] UNSMR art. 11.
[188] UNSMR art. 9.2 og CoE Rec(2006)2 art. 18.5-18.7.
[189] GK III art. 21.
[190] GK III art. 25.

9.4 Sanitære forhold i lejrene

12.25. Danmark er forpligtet til at tage alle nødvendige og gennemførlige forholdsregler med henblik på at sikre, at beskyttede personer fra interneringens begyndelse anbringes i bygninger og kvarterer, der opfylder alle hygiejniske og sundhedsmæssige krav.[191]

Hygiejnen i faciliteten og muligheden for, at den frihedsberøvede kan varetage sin egen hygiejne skal være sådan, at det sikrer godt helbred.[192] De frihedsberøvede skal have mulighed for at benytte sanitære indretninger, der opfylder hygiejniske krav, og som jævnligt holdes rene. De frihedsberøvede skal have mulighed for at bade, så ofte som det er nødvendigt i forhold til klimaet og opretholdelse af god hygiejne og personlig værdighed.[193]

De frihedsberøvede skal forsynes med tilstrækkelige mængder vand og sæbe til dagligt personligt toilette og til vask af eget tøj. De installationer og hjælpemidler, der er nødvendige med dette formål for øje, skal tilvejebringes.[194]

De sanitære faciliteter skal om muligt indrettes således, at de tager højde for de frihedsberøvedes kultur og religion.[195]

9.5 Aflytning og overvågning i lejrene

Aflytning og overvågning af personer er som udgangspunkt i strid med personlige rettigheder.[196] Det er imidlertid af hensyn til egen, men også de indsattes sikkerhed, lovligt at have både aflytning og overvågning i frihedsberøvelsesfaciliteter, hvis det er nødvendigt og sker med et lovligt formål.[197]Der kan fx være tale om mistanke om at sikkerhedsinternerede planlægger flugt eller anslag mod lejrledelsen eller andre indsatte, eller der kan være mistanke om, at internerede er i kontakt med militante grupper udenfor lejren.

---

[191] GK III art. 29, GK IV art. 76 og art. 85, CoE Rec(2006)2 art. 19 og UNSMR 10, 12, 13, 15 og 16. UN SG Bulletin section 8.(b).
[192] GK III art. 22 og art. 29, GK IV art. 85, art. 91 og art. 92.
[193] GK IV art. 85.
[194] GK III art. 29 og GK IV art. 85. Tillæg 12.22.
[195] GK III art. 23 og GK IV art. 82. Tillæg 12.23.
[196] EMRK art. 8.
[197] EMD *Van der Graaf v. Netherlands* (Appl. No. 8704/03) 1. June 2004.

10. Afhøring

Afsnittet handler alene om reglerne for danske soldaters afhøring af frihedsberøvede. Hvordan danske soldater selv skal forholde sig under evt. fangenskab og afhøring, er ikke reguleret af manualen.

Der skelnes ikke mellem forskellige former for afhøring. Det afgørende er, at der under samtale indhentes informationer fra en person, der er frihedsberøvet af danske styrker.

Afhøring skal altid foregå på et sprog, den frihedsberøvede forstår.[198]

Der gælder de samme regler for behandling af frihedsberøvede under afhøring, som der gælder generelt. Det betyder, at der ikke må anvendes metoder under afhøring, der strider mod det generelle forbud mod vold, tortur eller anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling. Herunder vil de sædvanlige bestemmelser for mad, vand, hvile, sansepåvirkning og stresspositioner skulle overholdes.

Afhøring skal gennemføres i rimelige tidsrum, så det ikke går ud over afhørtes evne til at træffe beslutninger og vurdere sine omstændigheder.[199] En frihedsberøvet må ikke holdes vågen for at svække hans dømmekraft under afhøring.

Ovenstående er ikke til hinder for, at en person, der frihedsberøves om natten, afhøres inden han får mulighed for at sove, eller efter fire timers søvn vækkes for at fortsætte afhøringen.

Tidspunkt for, varighed af og hvem, der udfører afhøring, bør nedskrives.[200]

Særligt for krigsfanger

Enhver krigsfange er på forespørgsel alene forpligtet til at opgive efternavn, fornavne, grad, fødselsdato samt militært tjenestenummer, eller i mangel heraf tilsvarende oplysninger.

Krigsfanger, der nægter at udtale sig, må ikke trues, fornærmes eller udsættes for nogen som helst form for ubehagelig eller ufordelagtig behandling.[201]

---

[198] GK III art. 23.
[199] Advisory Council of Jurist, The Asia Pacific Forum of National Human Rights Institutions final report on Reference Torture 2005, Minimum interrogation Standard rule 3 og 4, Body of principles for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment GA resolution 43/173 1988 art. 21 (2). Tillæg 12.24.
[200] GA resolution 43/173 1988 art. 23.
[201] GK III art. 17.

Særligt med henblik på afhøring ifm. retsforfølgning

Hvis afhøring sker med henblik på retsforfølgning, skal man være opmærksom på de særlige processuelle beskyttelsesregler, der gælder ifm. retsforfølgning.[202] Dette betyder bl.a., at personen skal oplyses om sine rettigheder. Løfter og urigtige oplysninger må ikke anvendes under afhøring.

Hvis afhøring sker under dansk straffemyndighed – evt. ved Statsadvokaten for Særlig Økonomisk og International Kriminalitet - og med henblik på retsforfølgning i Danmark, skal reglerne i den danske strafferetspleje følges.

11. Kommunikation med omverdenen

12.26. Alle frihedsberøvede har ret til at kommunikere med omverdenen. Herunder i særdeleshed med deres familie.[203]

Forbud mod kommunikation med omverdenen af militære eller politiske grunde må kun være midlertidige og skal være så kortvarige som muligt.[204]

Muligheden for at kommunikere med omverdenen er med til at sikre den frihedsberøvede mod tvungen forsvinden og er med til at understøtte nogle af den frihedsberøvedes øvrige rettigheder. Mangel på mulighed for kommunikation kan i sig selv udgøre umenneskelig behandling af familien.[205]

Mangel på mulighed for viden om, hvad der foregår i verden, er også i menneskerettighederne blevet fundet at være en overtrædelse af frihedsberøvedes rettigheder.[206] Det betyder, at frihedsberøvede i muligt omfang skal have adgang til nyheder i form af fx aviser, radio eller lign.

---

[202] GK IV art. 71, EMRK art. 6 og i relevant omfang Retsplejeloven kap. 68.
[203] GK III art. 70, GK IV art. 106, TP II art. 5 (2) b), UNSMR art. 37-38, CoE Rec(2006)2 art. 24, International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance art. 18, CPG art. 10, og SRS regel 125.
[204] GK III art. 76, GK IV art. 112 og CoE Rec(2006)2 art. 24(2). Tillæg 12.25.
[205] EMD *Bazorkina v. Russia* (Appl. No. 69481/01) 27. July 2006 pr. 139-142, EMD *Luluyev v. Russia* (Appl. No. 69480/01) 9. November 2006 pr. 118, EMD *Zaurbekova v. Russia* (Appl. No. 27183/03) 22. January 2009 pr. 94-99.
[206] UNSMR art. 39 og CoE Rec(2006)2 art. 24(10).

11.1 Besøg

12.27. Der skal gives frihedsberøvede tilladelse til regelmæssigt og så hyppigt som muligt at modtage besøg, navnlig af nære slægtninge.[207]

Sådanne besøg kan være forbundet med betydeligt ressourceforbrug både for danske styrker og familien, der kommer på besøg. Hvor de operative forhold vanskeliggør hyppige besøg, skal man være opmærksom på, om andre metoder kan bruges, for at den frihedsberøvede kan have kontakt til familien. Det kan eksempelvist være ved brug af telefon, VTC eller lignende.

Særligt for krigsfanger

Der er i den humanitære folkeret ikke regler for, at krigsfanger kan modtage besøg af deres familier: Det skyldes de omstændigheder, krigsfanger frihedsberøves under, og de steder, krigsfanger frihedsberøves.

11.2 Ret til at kommunikere med ICRC/beskyttelsesmagt

12.28. ICRC/beskyttelsesmagten har ret til at færdes overalt, hvor der opholder sig beskyttede personer, særlig på internerings-, tilbageholdelses- og arbejdssteder.

Der skal gives dem adgang til alle rum, som benyttes af frihedsberøvede, og de skal kunne tale med dem uden vidner og direkte eller ved tolk.[208]

Sådanne besøg må ikke forbydes, medmindre tvingende militære hensyn kræver det, og da kun som en ekstraordinær og midlertidig foranstaltning. Besøgenes varighed og hyppighed må ikke indskrænkes.[209]

Reglerne er lavet med henblik på IAC, men også under NIAC kan ICRC tilbyde lignende service. Sker dette, skal ICRC have adgang på samme måde som under international væbnet konflikt.

[207] GK IV art. 116, UNSMR art. 37, CoE Rec(2006)2 art. 24(1) og SRS regel 126.
[208] GK III art. 81 og art. 126, GK IV art. 30 og art. 143 og SRS regel 124. UN SG Bulletin section 8.(a).
[209] GK III art. 126 og GK IV art. 143.

12. Særlige grupper af frihedsberøvede

Som nævnt i afsnit 3.3.1 skal behandlingen og beskyttelsen af frihedsberøvede tage udgangspunkt i den frihedsberøvedes individuelle behov. Der er nogle grupper, der er identificerede som ekstra sårbare, og som derfor har krav på en særlig beskyttelse.

12.1 Børn og unge

12.29. Børn og unge har krav på en særlig beskyttelse under frihedsberøvelse.[210]

Unge forstås i denne sammenhæng som personer under 18 og børn som personer under 15. Det kan sommetider være svært, præcist at fastslå en frihedsberøvets alder, når de ikke har identitetspapirer og ikke kender deres fødselsdato. I givet fald skal alderen vurderes så præcist som muligt og i tvivlstilfælde skal det antages, at der er tale om et barn eller ung.

Den særlige beskyttelse omfatter:

1) Frihedsberøvelse af børn må kun ske som sidste udvej og i det kortest mulige nødvendige tidsrum.
2) Børn skal være genstand for særlig respekt og skal beskyttes imod enhver form for sædelighedsforbrydelse. De stridende parter skal yde dem den omsorg og hjælp, de har behov for, hvad enten det er på grund af deres alder eller af nogen anden grund.
3) Der skal tages tilbørligt hensyn til den særlige behandling, der er passende for mindreårige.
4) Unge frihedsberøvede skal have samme administrative behandling, men forsøgt holdt adskilt fra voksne.
5) Børn og unge skal ikke indkvarteres med voksne frihedsberøvede med mindre det sker i form af familiegrupper.
6) Der skal tildeles børn under 15 år ekstra levnedsmidler efter deres legemlige behov.
7) Undervisning af børn og unge skal sikres. Der skal gives dem tilladelse til at søge skole enten inden eller uden for interneringsstedet.
8) Særlige legepladser skal forbeholdes børn og unge.
9) Børn bør ikke afhøres.
10) Spædbørn kan indkvarteres med deres forældre, hvis det er i barnets interesse. I givet fald skal de indkvarteres under passende forhold med deres forældre og ikke behandles som frihedsberøvede.

[210] GK IV art. 76, art. 89 og art. 94, TP I art. 75 (5) og art. 77, TP II art. 4 (3), CoE Rec(2006)2 art. 18.8(c) og art. 35 og art. 36, UNSMR art. 8 (d), art. 21(2) og art. 23, Børnekonventionen art. 37 b. og c. og SRS regel 120 samt UN SG Bulletin section 8.(f).

12.2 Kvinder

12.30. Kvinder har krav på særlig beskyttelse under frihedsberøvelse. Det gælder i særdeleshed gravide kvinder og kvinder, der frihedsberøves med deres børn.[211]

Kvinder skal være genstand for særlig respekt og skal i særdeleshed beskyttes mod voldtægt, tvungen prostitution og en hvilken som helst anden form for sædelighedsforbrydelse.

I enhver lejr, hvori der er anbragt både kvindelige og mandlige frihedsberøvede, skal kvinder have en særskilt afdeling, og der stilles særskilte soverum til rådighed for kvinderne. Soverummene skal være under opsyn af kvinder.

Kvinder skal behandles med skyldigt hensyn til deres køn og skal i alle tilfælde nyde fordel af en behandling, der er lige så gunstig som den, der ydes mænd.

Mødre med mindre børn og gravide kvinder, som er frihedsberøvet af årsager, som står i forbindelse med en væbnet konflikt, skal have deres sager behandlet med højeste prioritet.
Barselspatienter skal have adgang til institutioner, hvor den fornødne behandling kan ydes, og der skal gives dem en pleje, der ikke er ringere end den, som ydes befolkningen i almindelighed.

Der skal tildeles gravide og ammende mødre ekstra levnedsmidler efter deres legemlige behov.

Særligt for krigsfanger

Når anbringelse i neutralt land er udelukket, skal kvindelige krigsfanger hjemsendes direkte, hvis de lider af alvorlige kvindesygdomme, er gravide eller er mødre til spædbørn eller små børn.[212]

[211] GK III art. 14 og art. 25, GK IV art. 76, art. 85 art. 89 og art. 91, TP I art. 75(5), art. 76 og art. 77(1), TP II art. 5 (2) a), CoE Rec(2006)2 art. 18.8(b) og art. 34, UNSMR art. 8(a) og art. 23, CPG art. 9.6, SRS regel 119 og UN SG Bulletin section 8.(e).

[212] GK III tillæg 1 Udkast til overenskomst vedrørende direkte hjemsendelse og anbringelse i neutrale lande af sårede og syge krigsfanger. Skal læses i sammenhæng med GK III art. 110, sidste afsnit.

12.3 Særligt for sikkerhedsinternerede familier

Der gælder særlige regler for sikkerhedsinternerede familier.

Medlemmer af samme familie og i særdeleshed forældre og børn skal anbringes sammen og på samme interneringssted i al den tid, interneringen varer. Dog kan der ske undtagelse fra reglen, hvis en midlertidig adskillelse nødvendiggøres af beskæftigelsesmæssige eller sundhedsmæssige grunde, eller hvis der skal gennemføres straf og disciplinærsanktioner. Sikkerhedsinternerede kan kræve, at deres børn, som fortsat er på fri fod og således ikke er undergivet forældrenes omsorg, interneres sammen med dem.

Sikkerhedsinternerede medlemmer af samme familie skal så vidt muligt indkvarteres i de samme lokaler, adskilt fra de andre internerede. Der skal ligeledes gives dem mulighed for et normalt familieliv.[213]

12.4 Andre grupper

Ud over kvinder og børn kan der være andre grupper, der har behov for en særlig behandling og beskyttelse under frihedsberøvelse. Der vil ikke blive foretaget en detaljeret behandling her, men afsnittet om kvinder og børn giver inspiration til den individfokuserede beskyttelse, som frihedsberøvede har krav på.

Som eksempel på andre grupper, der kan have behov for særlig beskyttelse, kan nævnes: gamle, mennesker med handicap eller syge.

13. Registrering og arkiver

12.31. Frihedsberøvelse skal altid registreres og der skal opbevares retvisende arkiver.[214]

Registreringen af frihedsberøvede er vigtig både af folkeretlige og administrative grunde. I forhold til folkeretten bliver registreringen af frihedsberøvede set som en integreret del af forbuddet mod tvungen forsvinden og arbitrære frihedsberøvelser.

[213] GK IV art. 82 og SRS regel 105.
[214] GK III art. 122, GK IV art. 136, CoE Rec(2006)2 art. 15, UNSMR art. 7, CPG art. 8 og SRS regel 123. UN SG Bulletin section 8.(a).

Der findes derfor også både i menneskerettighederne og i den humanitære folkeret detaljerede krav til registreringen af frihedsberøvede. En mangel på registrering kan i sig selv udgøre et brud på personens menneskerettigheder.[215]

Registreringen skal om muligt bl.a. indeholde følgende informationer om den frihedsberøvede:[216]

1) Fornavn og efternavn
2) Fødselsdag og sted
3) Nationalitet
4) Seneste adresse
5) Tidspunkt, sted og begrundelse for frihedsberøvelsen
6) Den myndighed, der foretog frihedsberøvelsen
7) Helbredsoplysninger
8) Oplysninger vedr. rang og enhed, hvis der er tale om en militærperson.

Disse oplysninger går videre, end hvad krigsfanger er forpligtet til at oplyse. Hvis krigsfanger ikke ønsker at oplyse andet end navn, grad, fødselsdato og militært tjenestenummer, er de ikke forpligtet hertil.[217]

Oplysningerne vedrørende den frihedsberøvede skal holdes opdateret. Det vil sige, at de skal opdateres vedrørende fx:

1) Helbred og evt. medicinsk behandling eller undersøgelser
2) Klager, som den frihedsberøvede har fremsat og hvordan de er blevet håndteret, af hvem og hvad konklusionen blev på klagen
3) Oplysninger vedrørende den frihedsberøvedes sag, hvis den frihedsberøvede disciplineres, dømmes eller lign.
4) Oplysninger om, hvorvidt magt eller fysiske begrænsninger er anvendt overfor den frihedsberøvede og hvorfor.

Hvis den frihedsberøvede frigives, skal følgende dokumenteres:

1) Hvornår og hvor frigivelsen er sket
2) Helbredssituation på tidspunktet for frigivelsen
3) Hvem der forestod frigivelsen
4) Øvrige relevante forhold vedrørende frigivelsen.

Disse registreringer skal, under fornødent hensyn til den frihedsberøvedes ret til privatliv, være tilgængelige for personer eller organisationer med en legitim interesse i

[215] EMD *Kurt v. Turkey* (Appl. No. 24276/94) 25. May 1998 pr. 125-129
[216] GK III art. 122, GK IV art. 138, CoE Rec(2006)2 art. 15, UNSMR art. 7 og International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance art. 17.
[217] GK III art. 17.

oplysningerne. Det kan være den frihedsberøvedes familie eller repræsentation, og det kan være ICRC eller lignende organisationer, herunder regionale menneskerettighedsorganisationer.

Arkiver over registrering skal behandles fortroligt under hensyn til den frihedsberøvedes ret til privatliv.

Særligt for krigsfanger og internerede

Ved en væbnet konflikts udbrud og i alle tilfælde af besættelse er Danmark forpligtet til at oprette et *nationalt oplysningskontor** for krigsfanger og internerede, der befinder sig i dens magt.

Kontoret skal straks og på hurtigste måde gennem beskyttelsesmagterne og *centraloplysningskontoret** tilsende relevante oplysninger til de interesserede magter. Sådanne oplysninger skal gøre det muligt hurtigt at underrette de pårørende.[218]

*Centraloplysningskontoret** for krigsfanger og internerede findes i Schweiz. Hvis kontoret i Schweiz af den ene eller anden grund ikke bruges i den konkrete konflikt, skal kontoret oprettes i et neutralt land.

Kontorets opgave er at indsamle alle oplysninger, som det ad officiel eller privat vej måtte kunne indhente vedrørende krigsfanger og internerede, samt hurtigst muligt at videregive oplysningerne til disses hjemland eller den magt, som de hører under.[219]

14. Ophør af frihedsberøvelsen

Ophør af frihedsberøvelse kan enten ske ved **frigivelse**, **overdragelse** eller **flugt**.

Frihedsberøvede må ikke overdrages til forhold, der strider mod deres rettigheder. Det er det, Frihedsberøvede må ikke overdrages til forhold, der strider mod deres rettigheder. Det er det, der kaldes non-refoulement princippet.

Inden enhver form for overdragelse eller frigivelse skal den frihedsberøvede:

1) Have sine ejendele tilbage eller modtage kvittering for effekter, der ikke leveres tilbage
2) Have en helbredsundersøgelse, der dokumenterer helbredssituationen

[218] GK III art. 122, GK IV art. 136 og UN SG Bulletin section 8.(a).
[219] GK III art. 123 og GK IV art. 140.

3) Spørges, om personen har nogle klager over sin behandling i dansk varetægt.

Disse informationer skal dokumenteres som beskrevet i afsnit 13 vedr. registrering og arkiver.

14.1 Frigivelse

Frihedsberøvede skal frigives straks, der ikke længere er et retligt grundlag for at opretholde frihedsberøvelsen.

Det vil som udgangspunkt:

1) for **krigsfanger** være ved fjendtlighedernes ophør,
2) for **internerede** være, når de ikke længere vurderes at udgøre en kvalificeret sikkerhedsrisiko dog senest ved fjendtlighedernes ophør
3) for **personer, der frihedsberøves med henblik på retsforfølgning,** være ved opgivelse af retsforfølgning, tiltalefrafald, frifindelse eller udstået straf.

Når personer frigives uafhængigt af baggrunden for frigivelsen, skal der som nævnt under afsnittet vedrørende registrering sikres, at følgende oplysninger bliver registeret:

1) Hvornår og hvor frigivelsen er sket
2) Helbredssituation på tidspunktet for frigivelsen
3) Hvem der forestod frigivelsen.
4) Øvrige forhold vedrørende frigivelsen,

Det skal sikres, at frigivelse er reel. Det vil sige, at frigivelsen ikke må anses for at være en faktuel overdragelse til en anden magt, men en egentlig frigivelse af personen.

Særligt for krigsfanger

12.32. Krigsfanger skal ved de aktive fjendtligheders ophør ufortøvet frigives og hjemsendes.[220]

Det antages, at Danmark **kan frigive krigsfanger på et hvilket som helst tidspunkt under den væbnede konflikt**, evt. ved at udveksle fanger med modstanderen.

Krigsfanger kan helt eller delvis **frigives på æresord** eller mod afgivelse af et løfte for så vidt dette er tilladt efter den magts lovgivning, under hvilken de henhører.[221]

[220] GK III art. 118 og SRS regel 128 A.

Repatriering (hjemsendelse) af alvorligt syge eller sårede, må ikke ske mod deres vilje.[222] Graden af sygdom eller sår skal være alvorlig.[223] Dette skal ses i sammenhæng med, at baggrunden for internering af kombattanter ikke er straf, men en forebyggende foranstaltning ift. den formodede sikkerhedstrussel, kombattanter udgør. Er krigsfanger ikke i stand til at genoptage kampen, udgør de som udgangspunkt ikke en sikkerhedstrussel.

Tillæg 1 til den GKIII indeholder en ikke udtømmende liste over medicinske forhold, der kan tilsige umiddelbar repatriering eller anbringelse i neutralt tredjeland.[224]

Hjemsendelsen skal foretages på lignende betingelser som de, der er fastlagt i GK III[225] om overførelse af krigsfanger.

Krigsfanger, mod hvem der verserer en straffesag vedrørende en strafbar handling, kan tilbageholdes, indtil sagen er afsluttet, og om nødvendigt indtil straffen er udstået. Det samme gælder krigsfanger, der allerede er dømt for en strafbar handling.[226]

*Det nationale oplysningskontor** og *centraloplysningskontoret** skal underrettes om frigivelser.[227]

Særligt for sikkerhedsinternerede

12.33. Enhver sikkerhedsinterneret person skal frigives af Danmark, så snart de grunde, der nødvendiggjorde interneringen, ikke længere gør sig gældende.

Sikkerhedsinterneringen skal ophøre snarest muligt efter fjendtlighedernes afslutning.[228]

De stridende parter skal endvidere under stridighederne bestræbe sig på at indgå overenskomster om, at visse grupper af sikkerhedsinternerede frigives, hjemsendes, vender tilbage til deres bopæl eller anbringes i et neutralt land. Dette gælder først og

[221] GK III art. 21.
[222] GK III art. 109.
[223] GK III art. 110.
[224] Tillæg 1 til GK III.
[225] GK III art. 119.
[226] GK III art. 119.
[227] GK III art. 122.
[228] GK IV art. 133 og SRS regel 128 B og C.

fremmest børn, gravide kvinder og mødre med spædbørn og små børn, samt sårede, syge og internerede, der har været tilbageholdt i lang tid.[229]

*Det nationale oplysningskontor** og *centraloplysningskontoret** skal underrettes om frigivelser.[230]

14.2 Overdragelse

Overdragelse vil sige, at frihedsberøvelsen ikke ophører, men den frihedsberøvede overdrages fra dansk jurisdiktion til en anden stat.

> Eksempel 12.35: Eksempler på overdragelse af frihedsberøvede:
> Det kan fx være de frihedsberøvede under Task Group Ferret i 2002, der blev overdraget fra Danmark til USA. Personer i Irak, der blev frihedsberøvet af hensyn til sikkerhedsforhold eller kriminelle forhold, og blev overdraget til UK i 2003-2007. Det kan også være pirater, der overdrages til retsforfølgning i Kenya, Seychellerne eller Nederlandene under Operation Ocean Shield.

Der er et krav til alle overdragelser, at frihedsberøvede ikke overdrages til retsstridig behandling[231], fx hvis der er vægtige grunde til at antage, at den frihedsberøvede vil blive behandlet i strid med EMRK artikel 3.

Særligt for krigsfanger

GK III art. 12 indeholder detaljerede regler om overdragelse af krigsfanger. Det gælder bl.a., at:

1) Krigsfanger kun må overdrages til stater, der har tiltrådt GK III og, som har vilje og evne til at overholde konventionen
2) Når krigsfanger er overdraget, er det den modtagne stat, der er ansvarlig for dem
3) Hvis den modtagne stat ikke overholder konventionen, skal Danmark tage effektive forholdsregler for at bringe sagerne i orden eller anmode om at få tilbageført krigsfangerne.[232]

*Det nationale oplysningskontor** og *centraloplysningskontoret** skal underrettes om overdragelser.[233]

---

[229] GK IV art. 132.
[230] GK IV art. 136.
[231] GK III art. 12, GK IV art. 45, EMRK art. 3, CAT, ICC statutten art. 8 stk. 2 (a) (vii) og CPG art. 15.
[232] GK III art. 12.
[233] GK III art. 122.

Særligt for internerede

Tilsvarende indeholder GK IV art. 45 regler for overdragelse af internerede i IAC. Her gælder det:

1) Internerede må kun overdrages til stater, der har tiltrådt GK IV og, som har vilje og evne til at overholde konventionen.
2) Når internerede er overdraget, er det den modtagne stat, der er ansvarlig for dem.
3) Hvis den modtagne stat ikke overholder konventionen, skal Danmark tage effektive forholdsregler for at bringe sagerne i orden eller anmode om at få tilbageført de internerede
4) En interneret person må under ingen omstændigheder overføres til et land, hvor vedkommende kan have grund til at frygte forfølgelse på grund af sine politiske eller religiøse anskuelser. [234]

*Det nationale oplysningskontor** og *centraloplysningskontoret** skal underrettes om overdragelser.[235]

I NIAC må internerede ikke overdrages til stater, der ikke har vilje og evne til at overholde FA 3 eller TP II.[236]

14.2.2 Non-refoulement krav til overdragelse

Den humanitære folkeret indeholder som beskrevet nogle regler for beskyttelse mod overdragelse til retsstridig behandling og udokumenterede overførsler.

Også menneskerettighederne indeholder sådanne regler, og det er herfra udtrykket non-refoulement stammer.

På nogle områder giver den humanitære folkeret en ekstra beskyttelse. Eksempelvis er det kun i GK III, Danmark har en formaliseret adgang til at anmode om tilbageførelse af krigsfangerne ved tegn på overgreb, og hvor der er en forpligtelse for den modtagende stat til at efterkomme en sådan anmodning.[237]

På andre områder indeholder menneskerettighederne en præcisering af de forpligtelser, der påhviler en overdragende stat forud for en overdragelse. Dette er i særdeleshed i CCPR, EMRK og CAT.

[234] GK IV art. 45.
[235] GK IV art. 136.
[236] Tillæg 12.26.
[237] GK III art. 12.

Heraf følger, at Danmark ikke kan overdrage en frihedsberøvet til en anden stat, hvis der er **vægtige grunde** til at antage, at der er en **reel** risiko for, at den frihedsberøvede vil blive udsat for tortur eller anden umenneskelig eller nedværdigende behandling. Der kan heller ikke overdrages, hvis den overdragne risikerer dødsstraf eller livstidsstraf uden mulighed for strafnedsættelse.[238]

Hvorvidt der er en reel risiko, skal baseres på en individuel vurdering.[239] De generelle forhold er også relevante ift. at danne sig et billede af risikoen, men det afgørende er den reelle risiko for den frihedsberøvede.

En **reel risiko** betyder, at der skal mere til end en ren teoretisk risiko og mistanke,[240] men risikoen for retsstridig behandling behøver ikke være højst sandsynlig.[241]

Hvis der ikke er en generel risiko, er det alene de individuelle forhold, der kan godtgøre, at en overdragelse ikke er mulig. Det vil som udgangspunkt være personen, der ønskes overdraget, der skal sandsynliggøre en reel risiko. Herefter vil byrden være på Danmark for at vise, hvordan den risiko er afhjulpet.[242]

Den individuelle prøvelse skal være fair og effektiv.[243] Det er derfor ikke tilstrækkeligt at have en liste over lande, der vurderes at være sikre, og som der derfor altid kan overdrages til. Der skal inden hver overdragelse foretages en egentlig prøvelse.[244]

En generel risiko kan derimod bevirke, at Danmark skal godtgøre, hvorfor der ikke er en reel risiko i det individuelle tilfælde. Det er som udgangspunkt relevant at vurdere risikoen i forhold til den stat, der overdrages til. Ved meget skrøbelige stater kan det dog i forhold til den generelle risikovurdering være nødvendigt at medtage risiko fra væbnede oprørere i tilfælde af nedbrud i sikkerheden.[245]

---

[238] EMD *Trabelsi v. Belgium* (Appl. No. 140/10) 4. September 2014 pr. 136-139.
[239] EMD *M.E. v. Denmark* (Appl. No. 58363/10) 8. July 2014 pr. 48-65.
[240] EMD *Vilvarajah and Others v. the United Kingdom* (Appl. No. 13163/87; 13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87) 30. October 1991 pr. 109-116.
[241] Committee against Torture, General Comment no. 1 (n 131), para. 6.
[242] Committee against Torture, General Comment no. 1 (n 131), para. 5.
[243] HRC *Alzery v. Sweden* (Com. No. 1416/2005) 25. October 2006 para. 11.8, HRC *Maksudov and others v. Kyrgyzstan and Uzbekistan* (Com. No. 1461/2006; 1462/2006; 1476/2006; 1477/2006) 16. July 2008 para 12.7
[244] EMD *Jabari v. Turkey* (Appl. No. 40035/98) 11. July 2000 pr. 40, CAT *Agiza v Sweden* (Com. No. 233/2003) 20. May 2005 para. 13.7-13.8 og CAT concluding observations Finland 1996 UN Doc A/51/44 para. 131 og 136.
[245] EMD *N.A. v. the United Kingdom* (Appl. No. 25904/07) 17. July 2008 pr. 115-16, EMD *Sufi and Elmi v. the United Kingdom* (Appl. No. 8319/07 and 11449/07) 28. June 2011 pr. 217, EMD *Savriddin Dzhurayev v. Russia* (Appl. No. 71386/10) 25. April 2013 pr. 153 og EMD *H.L.R. v. France* (Appl. No. 24573/94) 29. April 1997 pr. 40

Forbuddet er absolut, hvilket betyder, at der ikke kan fraviges herfra.[246]

Forbuddet gælder overdragelse af personer fra dansk territorium eller i udlandet fra dansk jurisdiktion i tilfælde, hvor en sådan foreligger jf. kapitel 3.4.2. Forbuddet gælder den primære overdragelsesstat, som Danmark overdrager til, men også eventuel efterfølgende videreoverdragelse til en tredjestat.

14.2.3 Tilsyn med overdragne

Det beskrives ikke nærmere i folkeretten, i hvilke situationer der skal gennemføres tilsyn, herunder hvornår, hvordan og hvor længe eventuelle tilsyn skal gennemføres. Specifikt i forhold til danske styrkebidrag til FN-missioner gælder det, at de underlægges FN's kommandostruktur, hvilket indbefatter de missionsspecifikke Rules of Engagement og procedurer, der udarbejdes af Department of Peacekeeping Operations (DPKO). Læs mere om danske folkeretlige forpligtelser i kapitel 3.

> Eksempel 12.36: **FN´s fredsbevarende mission MINUSMA.**
> FN har udarbejdet retningslinjer for de tilfælde, hvor FN-styrker frihedsberøver personer, og MINUSMA har operationaliseret disse i missionsspecifikke procedurer. Det er i den forbindelse MINUSMA, der træffer beslutninger om gennemførelsen af eventuelle tilsyn, og der føres ikke nationale tilsyn fra danske myndigheder.

I en dansk kontekst indgik spørgsmålet om tilsyn i sagen Ghousouallah Tarin mod Forsvarsministeriet,[247] hvor Højesteret tog stilling til et krav om erstatning eller godtgørelse som følge af en overdragelse til amerikanske styrker i Afghanistan i marts 2002. Højesteret frifandt Forsvarsministeriet, da der ikke på overgivelsestidspunktet forelå oplysninger, som medførte, at Forsvarsministeriet eller den danske styrke vidste eller burde vide, at overgivelse ville indebære en reel risiko for, at den pågældende ville blive udsat for inhuman behandling. Spørgsmålet blev således afgjort efter dansk erstatningsrets regler om myndighedsansvar.

Om tilsyn udtalte Højesteret: "Under hensyn til den korte tid,[248] Ghousouallah Tarin var tilbageholdt af de amerikanske styrker, har den danske styrke ikke tilsidesat en tilsynspligt."

---

[246] EMD *Chahal v. The United Kingdom* (Appl. No. 22414/93) 15. November 1996 pr. 79 og EMD *Saadi v. Italy* (Appl. No. 37201/06) 28. February 2008 pr. 137-149.
[247] UfR 2013.2696H.
[248] Retten lagde til grund, at Tarin var frihedsberøvet i 2-3 døgn.

Udtalelsen må formentlig forstås således, at der efter omstændighederne kan være en tilsynspligt – i hvert fald, hvis frihedsberøvelsen ikke er kortvarig. Dommen tager ikke stilling til, hvilke nærmere konkrete forhold der i øvrigt i givet fald kan udløse en sådan tilsynspligt samt omfanget heraf.

Danmark kan i konkrete tilfælde beslutte at anmode en stat om, at danske myndigheder gives mulighed for at besøge og føre tilsyn med personer, der konkret måtte blive overdraget fra Forsvarets enheder til den pågældende stat.

Danmark har gennem det seneste årti indgået aftaler om overdragelse i tilknytning til udsendelsen af danske styrkebidrag til tre forskellige missionsområder.[249] Der er ingen formkrav til denne typer aftaler. Aftalerne har imidlertid været skriftlige og udformet således, at de er tilpasset de konkrete omstændigheder for operationen, og beskriver både Danmarks og værtslandets forpligtelser ved frihedsberøvelsen og overdragelsen af personer.

Aftalerne indeholder generelt følgende fælles elementer:

- Bestemmelser om de tilfælde, hvor en person kan frihedsberøves og overdrages til værtsstatens myndigheder.
- Bestemmelser om, at frihedsberøvede personer behandles humant og i overensstemmelse med relevante internationale forpligtelser.
- Bestemmelser om fri adgang for danske myndigheder til de faciliteter, hvor frihedsberøvede personer opholder sig efter at være blevet overdraget til værtsstaten. Bestemmelserne kan efter omstændighederne også inkludere fri adgang for relevante internationale og lokale humanitære organisationer.
- Bestemmelser om de tilfælde, hvor Danmark skal modtage meddelelse fra værtsstaten (eksempelvis ved frigivelse, overflytning eller domfældelse).
- Bestemmelser om, at dødsstraf ikke må eksekveres, såfremt værtsstatens domstole måtte udmåle en sådan straf til overdragne. Der kan desuden omtales mulighederne for strafnedsættelse.
- Bestemmelser om, at den overdragne ikke videreoverdrages uden dansk samtykke.

De enkelte aftaler kan - afhængig af den konkrete operations karakter - desuden indeholde bestemmelser om, i hvilket omfang Danmark skal bidrage til efterforskning, i hvilket omfang aftalepartnerne skal sikre dokumentation samt om andre tekniske forhold, der efter omstændighederne kan være relevante.

I de tilfælde, hvor det besluttes at føre tilsyn, er det nødvendigt at gøre en række overvejelser om blandt andet:

[249] Henholdsvis "Operation Iraqi Freedom" (OIR), International Security Assistance Force/Resolute Support Mission i Afghanistan (ISAF/RSM), og pirateribekæmpelsen ud for Afrikas Horn (Task Force 150/151 og Operation Ocean Shield).

Effektiviteten af tilsynene

Tilsynene skal gennemføres regelmæssigt, idet der i denne forbindelse bør indgå hensyn til udviklingen i sikkerhedssituationen, de operative forudsætninger samt eventuelle logistiske begrænsninger. Der bør være adgang til alle relevante dele af den facilitet, hvor den frihedsberøvede er placeret. Det skal endvidere være muligt at kommunikere med personalet og den frihedsberøvede, hvilket efter omstændighederne stiller krav til sproglige kompetencer. Endelig skal tilsynene dokumenteres skriftligt, herunder om muligt med en opdatering af, hvilke retslige skridt der er foretaget i sagen.

Perioden for gennemførelse af tilsyn

Det vurderes generelt, herunder af menneskerettighedsorganisationer, at tortur eller anden mishandling oftest forekommer i perioden frem til domfældelse med henblik på at fremtvinge en tilståelse. Danmark bør derfor være særligt opmærksomme herpå i denne periode, hvilket imidlertid ikke udelukker, at personer også kan være er i risiko på andre tidspunkter af deres frihedsberøvelse. Praksis fra de troppebidragsydende lande til ISAF-missionen tilsiger, at tilsyn med overdragne typisk bør gennemføres, indtil den frihedsberøvede enten er blevet løsladt eller dømt for en forbrydelse.[250] Der skal dog altid foretages en konkret og individuel vurdering af behovet for eventuelt tilsyn efter domfældelse.

Varsling af tilsyn

Tilsyn bør kunne gennemføres både varslet eller uvarslet. Uvarslede tilsyn kan i sagens natur typisk give et mere reelt billede af forholdene i faciliteten, da det ikke vil være muligt for facilitetens personale at forberede sig på tilsynet. Uvarslede tilsyn kan imidlertid skabe øgede forvaltningsmæssige byrder for faciliteten, hvilket i udviklingslande kan formindske evnen til at absorbere effekten af eventuelle kapacitetsopbygningstiltag.

Eksempel 12.37: **Tilsyn af NDS faciliteten i Helmand 2008.** Den danske kampgruppe i Helmand gennemførte i første halvår af 2008 tilsyn af NDS faciliteten i Lashkar Gah. Tilsynet var uvarslet, og var sammenfaldende med de frihedsberøvedes besøg af pårørende. Tilsynet gav således et reelt indtryk af forholdene i faciliteten, men øgede samtidigt den administrative byrde for facilitets personale, der nu skulle håndtere tilsynet i kombination med de indsattes

[250] CPG 15.

pårørendebesøg. Samtidigt blev tilsynsbesøget uplanmæssigt forlænget, da man måtte afvente afslutningen af pårørendebesøget.

Det skal derfor tilstræbes at gennemføre uvarslede tilsyn, hvis der er usikkerhed om, hvorvidt behandlingen af frihedsberøvede i faciliteten er acceptabel. Endelig vil det være nødvendigt at overveje de operative muligheder, herunder særligt sikkerhedssituationen og logistiske ressourcer.

Fortrolighed

Det skal være muligt at gennemføre samtaler med den frihedsberøvede, uden at facitlistens personale er til stede i lokalet, og uden at personalet har mulighed for at overhøre samtalen.

Deltagelse af medicinsk ekspertise

Det skal tilstræbes, at tilsyn gennemføres med deltagelse af medicinsk ekspertise. Såfremt det ikke er operativt muligt at gennemføre et tilsyn med medicinsk ekspertise, skal det stadig prioriteres at gennemføre tilsynet. Lægefaglige undersøgelser skal gennemføres med samtykke fra den frihedsberøvede person. I de tilfælde, hvor der ikke gives samtykke, skal det fremgå af tilsynsrapporten, og der gives i stedet en overordnet vurdering af, hvordan den frihedsberøvede fremstod under samtalerne.

Eksempel 12.38: **ISAF.** Det danske styrkebidrag til ISAF-missionen har løbende ført tilsyn med personer, der er blevet overdraget til de afghanske myndigheder. Tilsynet har løbende udviklet sig gennem deltagelsen i missionen, idet der dog er blevet ført tilsyn indtil løsladelse – herunder også under afsoningen efter domsfældelse. Forsvarsministeriet indgik den 26. februar 2014 en aftale med den uafhængige afghanske menneskerettighedskommission (AIHRC) om, at organisationen gennemfører tilsyn med frihedsberøvede personer, der er blevet overdraget fra det danske styrkebidrag til de afghanske myndigheder. Forsvaret modtager i den forbindelse kopier af AIHRC's tilsynsrapporter om de personer, der oprindeligt er blevet overdraget af danske styrker.

14.3 Flugt

En frihedsberøvelse anses for ophørt, hvis den frihedsberøvede er flygtet. Flugten skal registreres.

I tilfælde af krigsfangers og interneredes flugt skal *det nationale oplysningskontor** og *centraloplysningskontoret** underrettes.[251]

[251] GK III art. 122 og GK IV art. 136.

Særligt for krigsfanger

En krigsfanges flugt anses for fuldendt, når:

1) Han har sluttet sig til den magts væbnede styrker, hvorunder han hører, eller en allieret magts væbnede styrker,
2) Han har forladt et territorium, der kontrolleres af Danmark eller af en med denne allieret magt,
3) Han på Danmarks territorialfarvand har sluttet sig til et skib, der fører den magts flag, hvorunder han hører, eller en allieret magts flag, under forudsætning af, at det nævnte skib ikke står under dansk kontrol.[252]

[252] GK III art. 91.

Kapitel 13
Luftmilitære operationer

1. Indledning

Danmark har deltaget i en række væbnede konflikter, hvor luftmilitære styrker har anvendt magt. Det gælder eksempelvis Operation Odessey Dawn og Operation Unified Protector i Libyen i 2011 og Operation Inherent Resolve i Irak i 2014-2015.

Formålet med dette kapitel er at beskrive nogle af de særlige forhold, der gør sig gældende under luftmilitære operationer.

De almindelige folkeretlige regler, beskrevet i manualen, finder også anvendelse under luftmilitære operationer. Det gælder, hvad enten det er luft til luft-operationer eller luft til jord-operationer. Det betyder, at manualens generelle kapitler beskriver en række forhold, der er væsentlige for luftoperationer. Det gælder i særdeleshed kapitel 8 om militære mål, kapitel 9 om våben og kapitel 10 om kampmetoder.

Dette kapitel beskriver derfor alene de forhold, der er særlige for luftmilitære operationer, og som er relevante for danske styrker. Jord til luft aspekter er ikke særligt reguleret i den humanitære folkeret. Der henvises derfor til manualens øvrige kapitler for en nærmere gennemgang af de regler, der finder anvendelse på sådanne operationer.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlets behandling af luftoperationer indleder med at definere en række centrale begreber. Herunder hvad luftrummet består af og definitionen på et luftfartøj. Herudover beskrives en række forhold, der er særlige for luftoperationer.

Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 er anvendt på trods af, at reglerne ikke er tiltrådt af Danmark, da de generelt anses som udtryk for international humanitær sædvaneret.[1] Reglerne er ikke indarbejdet i dansk ret eller officielt oversat til dansk.

Der er i vidt omfang henvist til HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare (AMW manual) som inspiration på trods af, at dokumentet som sådan hverken er juridisk bindende eller vedtaget af stater.

Der findes en række traktater og dokumenter, der har relevans for luftmilitære operationer. Det gælder fx Chicago-konventionen om civil luftfart,[2] der til trods for konventionens titel omfatter regler for luftfartøjer, som anvendes til militære formål. Konventionen fastlægger regler for den mellemstatslige lufttrafik, såvel i fredstid som i krig, men bestemmer at konventionen i tilfælde af krig ikke skal gøre indgreb i de heraf berørte kontraherende staters handlefrihed, uanset om de er krigsførende eller neutrale.[3] Læs mere om Chicago konventionen i kapitel 3.3.7.

Også en række ældre traktater, der regulerer maritime forhold, og San Remo-manualen om Søkrigsførelse af 12. juni 1994[4](SRM) er relevante, fordi reglerne for oprettelsen af særlige zoner og blokader i luften følger reglerne for lignende forhold til søs, og fordi San Remo manualen indeholder en detaljeret gennemgang af de folkeretlige regler for luftfartøjer i væbnede konflikter. Læs mere om manualens særlige relevans i maritim krigsførelse i kapitel 14.4.2.2.

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Som nævnt indledningsvist beskriver en række andre kapitler den generelle humanitære folkeret, som også har relevans for luftmilitære operationer. En række af de regler, der gælder for luftfartøjer er som nævnt ovenfor beskrevet i San Remo manualen til brug for en samlet regulering af søkrig. Disse regler beskrives imidlertid her i kapitlet som led i en samlet behandling af de forskellige typer af luftfartøjer i afsnit 3, idet de må antages at være udtryk for gældende folkeret i forhold til disse luftfartøjstyper, også hvor de ikke indgår i en sømilitær sammenhæng. Læs mere om maritim krigsførelse i kapitel 14.4.2.2.

---

[1] Regeringens Røde Kors Udvalg, "Humanitær Folkeret", København 2004, s. 12

[2] Bekendtgørelse om Danmarks ratifikation af den i Chicago den 7. december 1944 undertegnede Konvention angaaende Civil Luftfart.

[3] Se Chicago konventionens art. 89.

[4] International Institute of Humanitarian Law "*San Remo Manual on International Law applicable to Armed Conflicts at Sea*" 1994.

Hensigten med dette kapitel er at behandle emner med snæver relevans for luftoperationer. Alle generelle forhold vedrørende angreb, identifikation af militære mål og lovlige og ulovlige våben er behandlet i de relevante, generelle kapitler.

2. Luftrum

Luftrummet forstås som området mellem land eller hav op til den højde, hvor fly kan flyve. Luftrummet er under den laveste bane for satellitter, der er i omkreds om jorden, også kaldet det ydre rum.[5]

Det ydre rum begynder, hvor staternes luftterritorier slutter. Der findes ikke nogen klar folkeretlig afgrænsning heraf, og emnet er omdiskuteret. Traktaten om det ydre rum indeholder begrænsninger i staters brug af rummet, herunder himmellegemerne. [6] Læs også herom i kapitel 2 afsnit 3.5.1.

Det nationale luftrum er luftrummet over landterritoriet og territorialfarvandet. Det internationale luftrum er over tilstødende zone, *eksklusive økonomiske zone** og internationalt farvand.[7] Se mere om de forskellige havretlige zoner i kapitel 14.

De områder, hvorpå der må udføres krigshandlinger, omfatter luftrummet over de krigsførende staters land- og søterritorier samt eksklusive økonomiske zoner og luftrummet over det åbne hav. I en NIAC kan den stat, hvis territorium konflikten foregår på, benytte sit luftrum til krigshandlinger. Dette gælder også for andre stater, der støtter statsparten, i overensstemmelse med aftale herom.

3. De forskellige luftfartøjer og deres beskyttelse

Reglerne i den humanitære folkeret, herunder navnlig i sædvaneretten er udviklet i konflikter mellem stater, og handler derfor i vidt omfang om adgangen til at foretage visse indgreb overfor andre staters luftfartøjer af militær og civil karakter. Reglerne har kun meget begrænset relevans for NIAC, om end de grundlæggende humanitære folkeretlige regler, der berøres i dette afsnit gælder i såvel IAC som NIAC jf. nærmere kapitel 4 og 8.

[5] AMW manual regel 1 (a).
[6] Bekendtgørelse af traktat af 27. januar 1967 om det ydre rum.
[7] Chicago Konventionen artikel 1.

3.1 Hvad er et luftfartøj?

Luftfartøjer er defineret som fartøjer, der bæres oppe i atmosfæren ved luftens påvirkning. Det gør ikke i den forbindelse nogen forskel, om piloten sidder i fartøjet, om fartøjet er fjernstyret af en pilot, eller om det er automatiseret.[8]

Også inden for luftmilitære operationer skal distinktionsprincippet overholdes, og det er derfor afgørende at definere militære luftfartøjer overfor civile luftfartøjer. Ligesom det gør sig gældende for civile personer på jorden, kan også et civilt fly miste sin beskyttelse, hvis det anvendes til skade for en af parterne i en væbnet konflikt. Reglerne om civile luftfartøjers beskyttelse, herunder beskyttelsens eventuelle bortfald er sammenlignelige med de regler, der gælder for tilsvarende civile skibe og færger. Læs mere herom i kapitel 14.4.

3.2 Militært luftfartøj

Et **militært luftfartøj** er et luftfartøj, der ejes og opereres af militæret.[9] Det skal bære en udvendig markering af dette, inklusiv national markering.[10] Det er forbudt at anvende falske udvendige markeringer.[11]

Et militært luftfartøj skal være under kommando af militært personel.[12] Dele af besætningen kan være civil, men også civile besætningsmedlemmer skal være underlagt militær disciplin. **Kun militære luftfartøjer må deltage i fjendtligheder.**

Alle militære luftfartøjer, der tilhører modstanderen i en væbnet konflikt, er militære mål og kan gøres til genstand for angreb.[13]

Militært personel og uniformering

En række støttefunktioner til luftmilitære operationer udgør direkte deltagelse i fjendtlighederne[14] og bør derfor udføres af militært ansat personel. Læs mere om personellet generelt i kapitel 5.

---

[8] AMW manual regel 1 (d).
[9] AMW manual 1 (x) og SRM regel 13 (j).
[10] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 3.
[11] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 19.
[12] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 14 og SRM regel 13 (j).
[13] TP I art. 49, stk. 3, AMW regel 26, SRM regel 65-66.
[14] TP I art. 51, stk. 3.

Disse støttefunktioner omfatter bl.a:

- Tankning, hvad end det er på jorden eller i luften i umiddelbar forbindelse med kampoperationer
- Montering af våben eller andet missionskritisk materiel i umiddelbar forbindelse med kampoperationer
- Servicering eller reparationer på et fly i umiddelbar forbindelse med kampoperationer
- Udarbejdelse af efterretningsgrundlag til brug for en konkret mission og uploadning af missionsdata til flyet eller våben.

Eksempel 13.1: Eksempel på "umiddelbar forbindelse" med kampoperationer:
Et dansk fly er på vej fra Sigonella, Italien til Libyen for at udføre en operation. Når det lufttankes, sker det i umiddelbar forbindelse med kampoperationen. Den våbentekniker, der har monteret våbnene til den konkrete operation, har også handlet i umiddelbar forbindelse med kampoperationen.

Besætninger på militære luftfartøjer skal bære et fast kendetegn, der er synligt på afstand i tilfælde af, at de bliver separeret fra deres luftfartøj.[15] Et fast kendetegn kan fx være uniform.

3.3 Civilt luftfartøj

Et **civilt luftfartøj** er ethvert luftfartøj, der ikke er militært.[16]

Civile luftfartøjer er beskyttede, og må ikke deltage i fjendtligheder eller gøres til genstand for angreb.[17]Herefter gælder forskellige regler for beskyttelsens bortfald for henholdsvis civile luftfartøjer tilhørende modparten henholdsvis neutrale civile luftfartøjer.

3.3.1 Fælles regler for *Intereption**, visitering, ransagning og konfiskation.

Udenfor neutralt luftrum kan de krigsførende stater i IAC *intercepte** civile luftfartøjer, hvis der er rimelig grund til at antage, at de kan konfiskeres. Er der herefter fortsat rimelig grund til at tro, at der er belæg for at konfiskere flyet, kan det dirigeres til en lufthavn på dansk eller allieret territorium, passende for den type fly med henblik på visitering og ransagning.[18]

[15] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 15.
[16] AMW manual 1 (h) og SRM regel 13(l).
[17] AMW manual regel 47 (a) og SRM regel 41.
[18] AMW manual regel 137 (b) og SRM regel 125.

Hvis der i forbindelse med *interception** opstår tvivl om, hvorvidt det, der fremstår som et neutralt civlt luftfartøj reelt er et luftfatøj tilhørende modparten i konflikten, kan luftfartøjet visiteres og ransages.[19]

Som **alternativ til visitering og ransagning** kan modpartens civile luftfartøjer beordres til en anden destination end den planlagte. Er der tale om et neutralt civilt luftfartøj kan sådan omdirigering kun finde sted med luftfartøjets samtykke.[20]

Parterne i en IAC bør fremme og overholde sikre fremgangsmåder for gennemførelse af *interception**, som udgivet af den internationale luftfartsorganisation. Der findes i øvrigt en række særlige krav til gennemførelsen af *interception** og supervision med civile luftfartøjers trafikplaner og ruter.[21]

3.3.2 Særligt om neutrale civile luftfartøjer

Reglerne om neutralitet introduceres i kapitel 2, og behandles desuden i en sømilitær kontekst i kapitel 14.4.1 udfra regler, der i meget vidt omfang er ensartede for skibe og luftfartøjer. Nedenfor gennemgås de særlige regler for civile neutrale luftfartøjers beskyttelse, ligesom de krigsførende staters adgang til at gennemføre angreb og andre mindre indgribende foranstaltninger beskrives.

Reglerne for civile neutrale luftfartøjer giver de neutrale civile luftfartøjer ret til fortsat at gennemføre flyvninger under behørig respekt for tilhørsstatens neutrale status. Derfor hjemler folkeretten på området visse typer af **kontrolindgreb** (*interception*,* visitation og ransagning) overfor sådanne neutrale civile luftfartøjer for at give konfliktparterne visse muligheder for at sikre, at de ikke befragter *kontrabande**, og dermed handler i strid med neutralitetsreglerne. Den humanitære folkeret giver også de krigsførende stater visse muligheder for at holde neutrale civile luftfartøjer på afstand af militære operationer (*interception** og afledning), bl.a. for derigennem at beskytte det civile luftfartøj.

Handler det neutrale civile luftfartøj i strid med den humanitære folkerets regler kan det under visse omstændigheder medføre bortfald af beskyttelsen med den retsvirkning, at luftfartøjet kan angribes. Under andre omstændigheder vil luftfartøjet og dets last kunne konfiskeres efter reglerne om *prise*.*

[19] SRM regel 115.
[20] SRM regel 126.
[21] AMW regler 53 – 57, SRM regler 128 - 134.

Under væbnet konflikt må militære luftfartøjer fra konfliktparterne ikke bevæge sig ind på neutrale staters område.[22]På samme måde skal alle, herunder neutrale civile luftfartøjer holde **afstand til potentielt farlige luftrum**.[23]

Vurderer en militær chef, at et neutralt civilt luftfartøj udgør en trussel mod en igangværende militær operation, kan denne chef således forbyde luftfartøjet at flyve i umiddelbar nærhed af de militære aktiviteter, eller anvise en bestemt rute. Hvis det neutrale civile luftfartøj ikke følger disse anvisninger, kan det blive et militært mål jf. nærmere nednefor.[24]

3.3.2.1 Beskyttelse af neutrale civile luftfartøjer mod angreb, og betingelserne herfor

Neutrale civile luftfartøjer nyder beskyttelse, og må ikke angribes med mindre en eller flere af betingelserne nedenfor under er opfyldt:[25]

(a) at luftfartøjet med rimelighed formodes at befordre *kontrabande**og luftfartøjet – på trods af advarsel og interception - utvivlsomt og bevidst undlader at efterkomme ordrer om ændring af destination og utvivlsomt og bevidst nægter at efterkomme ordrer om visit and search på en dertil egnet og tilgængelig lufthavn tilhørende den krigsførende part.
(b) luftfartøjet indlader sig på fjendtlige handlinger på vegne af modparten
(c) agerer støttefartøj for modstanderens militære operationer
(d) er optaget som del af, eller i øvrigt støtter modstanderens efterretningssystem, *eller*
(e) på anden vis udgør en effektiv bistand til modstanderens militære operation.

Eventuelle angreb på neutrale civile luftfartøjer skal finde sted i overensstemmelse med den humanitære folkerets regler om distinktion og proportionalitet, jf. nærmere herom i kapitel 4 og 8.

3.3.2.2 Konfiskation af neutrale civile luftfartøjer efter reglerne om *prise**

Hvis der efter en *interception** er rimelig grund til at tro, at der er belæg for at konfiskere flyet, kan det dirigeres til en lufthavn på dansk eller allieret territorium, der er passende for den type fly.[26]

Der er belæg for at **konfiskere** et neutralt civilt fly, hvis det:[27]

---

[22] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 art. 40.
[23] AMW regel 54.
[24] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 art. 30 og AMW manual regel 174 e.
[25] SRM regel 70 og AMW regel 52.
[26] AMW manual regel 137 (b) og SRM regel 125.

- Medfører *kontrabande**, (i hvilket tilfælde sådan *kontrabande** tillige kan konfiskeres)[28]
- gennemfører en flyvning, der har til formål at transportere medlemmer af modpartens væbnede styrker
- handler direkte under ordrer fra modparten
- Ikke bærer ydre kendetegn, bærer falske kendetegn eller præsenterer irregulære, falske eller forfalskede dokumenter, eller søger at tilsløre eller ødelægge dokumentation
- Overtræder et flyveforbud, der er udstedt af en militær chef i forbindelse med en militær operation
- Bryder en blokade.[29]

Et civilt neutralt luftfartøj kan **som alternativ til konfiskation** henvises til at flyve til en anden destination end den planlagte (diversion).[30]Konfiskeres luftfartøjet skal besætningens og eventuelle passagerers sikkerhed og personlige ejendom sikres. Dokumentation for grundlaget for konfiskationen skal endvidere sikres.[31]

3.3.3 Særligt om beskyttelsens bortfald for modpartens civile luftfartøjer

Hvis modpartens civile luftfartøjer tager del i fjendtlighederne, kan de miste beskyttelsen mod angreb.[32] Deltagelse i fjendtlighederne inkluderer fx;

- at *intercepte**eller angribe andre luftfartøjer
- at udlægge miner eller bistå med identificering eller rydning af miner
- at anvende luftfartøjet til elektronisk krigsførelse
- at transportere militært materiel eller personel
- at anvende det civile fly til luft til luft tankning af militære luftfartøjer
- at dele efterretninger til umiddelbar brug for en af parterne i den væbnede konflikt
- hvis det civile luftfartøj er bevæbnet med luft til luft eller luft til jord våben.[33]

3.3.3.1 Særligt om konfiskation af modpartens civile luftfartøjer

Civile luftfartøjer tilhørende modstanderen og sådanne luftfartøjers fragt kan i en IAC konfiskeres efter reglerne om ***prise****udenfor neutralt luftrum.[34] Det er ikke et krav, at visitation og ransagning går forud.[35]

---

[27] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 art. 53, AMW manual regel 140 og SRM regler 116 og 153.
[28] SRM regel 154 og AMW manualen regel 141 (b).
[29] SRM regel 153 og AMW regel 140.
[30] SRM regel 157.
[31] SRM regel 158.
[32] AMW reglerne 27 og 49 og 50, SRM regel 62-64.
[33] Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 16 samt SRM regel 63.

Undtaget herfra er i et vist omfang sanitetsluftfartøjer[36] og luftfartøjer, der er indrømmet safe conduct i overensstemmelse med aftale herom mellem konfliktparterne.[37]Undtagelsen forudsætter, at disse luftfartøjer:

(a) udelukkende er indsat i deres normale rolle, og
(b) ikke begår handlinger til skade for modparten, og
(c) at fartøjet underkaster sig krav om identifikation og inspektion, når modstanderen forlanger det, og
(d) at det ikke bevidst er til gene for troppebevægelser og som følge heraf adlyder ordre om at stoppe eller ændre kurs, når modstanderen forlanger det, samt
(e) ikke har forbrudt sig mod en tidligere aftale.[38]

Evt. konfiskation skal foregå ved, at luftfartøjet *interceptes** og beordres til egnet dansk eller allieret lufthavn. Efter landing tages luftfartøjet som *prise**med mindre konfiskationen fandt sted som led alternativt til at gennemføre et angreb.

Var betingelserne for at angribe opfyldt jf. ovenfor under afsnit 3.3.3, kan luftfartøjet konfiskeres efter reglerne om **krigsbytte**. Læs mere om reglerne for krigsbytte i kapitel 9. Om betingelserne for prise er opfyldt skal prøves ved en domstol.[39]

3.4 Særligt beskyttede luftfartøjer

Visse luftfartøjer er tildelt en særlig beskyttelse mod angreb i den humanitære folkeret, dvs. en **udvidet beskyttelse i forhold til den, der gælder for andre civile luftfartøjer**.

Det drejer sig om sanitetsluftfartøjer, luftfartøjer, der er indrømmet ”safe conduct” – dvs. fri passage i henhold til nærmere aftale mellem konfliktparterne, og det drejer sig om civile *passagerfly.**[40]

[34] AMW regel 49 og 134.
[35] SRM regel 141.
[36] TP I art. 24 – 30.
[37] AMW regel 67 og 87, SRM regel 142.
[38] AMW reglerne 67 og 87, SRM regel 143.
[39] SRM regel 144.
[40] SRM regel 53.

3.4.1 Sanitetsluftfartøjer[41]

Sanitetsluftfartøjer er luftfartøjer, som udelukkende anvendes til at evakuere sårede, syge og skibbrudne og til at transportere sanitetspersonel og udstyr.[42] Sanitetsluftfartøjer skal respekteres og beskyttes på samme måde som andre sanitetsfaciliteter og personel.[43] Læs mere generelt herom i kapitel 7.

Sådanne luftfartøjer skal på over-, under- og sidefladerne være tydeligt mærket med Røde Kors eller tilsvarende beskyttet emblem såvel som med de nationale farver.[44]

Sanitetslufttransporter må ikke være udstyret med teknologi, der har til formål at indsamle eller transmittere efterretningsmæssige data, og må ikke bære bevæbning udover (mindre) våben til selvforsvar, og må desuden udelukkende transportere syge, sårede og skibbrudne samt sanitetspersonel og må ikke befragte andet end sanitetsmateriel.[45]

For sanitetsluftfartøjer gælder som betingelse for **den særlige beskyttelse**, at:

- Luftfartøjet faktisk er identificeret af parterne som et sanitetsluftfartøj,[46] *eller at*
- Luftfartøjet agerer i overensstemmelse med eventuelle aftaler indgået om sanitetsluftfartøjers flyvninger,[47] *eller at luftfartøjet*
- Flyver i områder kontrolleret af egne eller allierede styrker,[48] *eller at*
- Flyver udenfor områder omfattet af væbnet konflikt.[49]

Overflyver sanitetsluftfartøjer **område kontrolleret af modstanderen** i konflikten eller område, der ikke klart kontrolleres af en af konfliktparterne, skal luftfartøjet efterkomme ordre om at lande og acceptere inspektion.[50] Reglen beskytter mod udnyttelse af sanitetsmærkede fly. Har et luftfartøj foretaget en påtvunget landing, har det efter en eventuel undersøgelse ret til at fortsætte flyvningen med de ombordværende.[51]

---

[41] GK I art. 35 – 37, GK II art. 39, TP I art. 24 – 31 og SRM regler 54 og 174 - 183.
[42] GK I art. 36, TP I art. 8(j), AMW manual 1 (u), SRM regler 13(f).
[43] GK I art. 36, TP I art. 24.
[44] GK I art. 36, AMW regel 76(a)
[45] GK I art. 21, SRM regel 178.
[46] SRM regel 54 (a) jf. regel 175
[47] SRM regel 54 (b) jf. regel 177, GK II art. 39 samt TP I art. 26 - 27.
[48] SRM regel 54 (c) og TP I art. 25.
[49] SRM regel 54 (d)
[50] GK I art. 36, TP I art. 27, AMW regel 78(a) og SRM regel 180.
[51] GK I art. 36 og GK II art. 39.

Konfliktparternes sanitetsluftfartøjer må overflyve **neutralt territorium**, hvis luftfartøjet forudgående har meddelt overflyvningen, og evt. nærmere aftale om rute, højde, hastighed mv. følges.[52]

Flyver et sådant sanitetsfartøj ind i neutralt luftrum uden forudgående aftale herom, skal luftfartøjet gøre alt, hvad der er praktisk muligt for at identificere sig selv, og respektere den neutrale stats eventuelle ønsker om landing med henblik på inspektion. Afslører inspektionen ingen mistænkelige forhold i relation til luftfartøjets karakter af sanitetsluftfartøj skal der gives tilldelse til at fortsætte flyvningen.[53] Viser det sig, at luftfartøjet faktisk ikke er et sanitetsluftfartøj kan det konfiskeres, og besætningen skal interneres. Læs mere om internering i kapitel 12.[54]

3.4.2 Luftfartøjer, der flyver i henhold til aftale om "safe conduct"

Luftfartøjer, som parterne har givet særlig tilladelse til flyvning nyder særlig beskyttelse, hvis de ikke hindrer konfliktparternes manøvrer, gennemfører flyvninger i henhold til aftalen, og efterkommer de krav, der i øvrigt stilles i aftalen, herunder at luftfartøjet står til rådighed for inspektion.[55]

3.4.3 Civile *passagerfly**

Baggrunden for civile *passagerflys* særlige beskyttelse* er (som det gælder for skibe, der anvendes til persontransport), at konsekvenserne ved angreb ofte vil være meget omfattende.

Også for civile *passagerfly** gælde som betingelse for den særlige beskyttelse, at de alene anvendes til netop transport af civile, ikke kommer i vejen for konfliktparternes manøvrer eller nægter at efterkomme ordrer fra militære myndigheder om landing, visitering samt evt. konfiskation eller klart modsætter sig *interception*.* [56]

Opstår der tvivl om, hvorvidt et civilt *passagerfly** anvendes til andre formål end transport af civile skal det formodes, at dette ikke er tilfældet.[57]

---

[52] GK I art. 37, AMW regel 78 og SRM regel 181.
[53] TP I art. 31, AMW regel 85 og SRM regel 182.
[54] GK I art. 37, TP I art. 31 og SRM regel 183.
[55] AMW reglerne 64 – 70, SRM regler 53 (b) og 55.
[56] AMW regler 63 og 68 – 70, SRM regler 53(c) og 56.
[57] TP I art. 52, stk. 3, AMW regel 59.

3.4.4. Konsekvenserne, hvis betingelsere for den særlige beskyttelse ikke opfyldes

I tilfælde af, at de ovenfor under 3.4.1 - 3.4.3 nævnte luftfartøjer ikke opfylder betingelserne for særlig beskyttelse, må de kun angribes i tilfælde, hvor:

(a) afledning med henblik på landing, visitering og ransagning, med mulig konfiskation ikke vurderes praktisk muligt, *og*
(b) der ikke vurderes at være andre muligheder for effektivt, at underkaste luftfartøjet militær kontrol, *og*
(c) der er tale om en overtrædelse af betingelserne for særlig beskyttelse, der er tilstrækkeligt grov til at kunne føre til, at luftfartøjet herefter udgør et militært mål, *og*
(d) den anteciperede kollaterale skade ikke vil være uproportionel med den faktisk opnåede eller forventede, militære fordel.[58]

I tilfælde af tvivl om, hvorvidt et beskyttet luftfartøj anvendes på en måde, der udgør et egentligt bidrag til modpartens militære operationer, skal der gælde en formodning for, at dette *ikke* er tilfældet.[59]

I de tilfælde, hvor omstændighederne tillader afgivelse af advarsel må et eventuelt angreb mod luftfartøjer, der er meddelt safe conduct eller civilt *passagerfly** kun foretages, hvis en sådan forudgående advarsel ikke er efterkommet.[60]

3.5 Forsigtighedsforanstaltninger overfor civile luftfartøjer

Civile luftfartøjer skal søge at undgå områder med potentielt farlig militær aktivitet.[61]

Overflyver civile luftfartøjer områder, hvori militære operationer finder sted skal luftfartøjet efterkomme konfliktparternes instruktioner om retning og flyvehøjde.[62]I øvrigt skal konfliktstater såvel som neutrale stater sikre, at der udstedes en Notice to Airmen **(NOTAM)** med information om sådan militær aktivitet, der kan udgøre en fare for civil lufttrafik. Notifikationen skal bl.a. indeholde oplysninger om eventuelle restriktioner i brugen af luftrum, signalfrekvenser, der skal lyttes på kontinuerligt, eventuelle udstedte restriktioner på flyverute, -hastighed og -højde,

[58] AMW regel 68 og SRM regel 57.
[59] AMW regel 59 og 66 og SRM regel 58.
[60] AMW regel 70.
[61] AMW regel 54 – 57 og SRM regel 72.
[62] AMW regel 54 og SRM regel 73.

kommunikationsprocedurer, samt advarsel om, hvilke handlemuligheder de krigsførende stater vil kunne anvende, såfremt notifikationen ikke overholdes.[63]

Konfliktparter, neutrale stater og relevante luftfartsmyndigheder bør desuden udarbejde procedurer, der øger beredskabet hos konfliktparterne vedrørende planlagt civil lufttrafik i områder, hvor militære aktiviteter finder sted i væbnet konflikt. Sådanne procedurer bør foruden destination, passagertal og last, vedrøre eventuel planlagt civil lufttrafik og indeholde information om kommunikationsfrekvenser, luftfartøjernes identifikationsmetoder og evt. koder til brug herfor.[64] Militære styrker skal anvende alle forhåndenværende kommunikationsmidler til at identificere og advare civile luftfartøjer.[65]

Samtidigt bør civile luftfartøjer sikre, at flyveplan med al relevant information herunder om luftfartøjets destination, flyverute og -højde meddeles relevante luftfartsmyndigheder.[66]

Hvis civile luftfartøjer til trods for de beskrevne procedurer flyver ind i områder med potentielt farlig militær aktivitet skal det civile luftfartøj følge de NOTAM´s konfliktparterne måtte udstede.[67]

4. Luftmilitære operationer

De generelle regler i den humanitære folkeret skal følges under luftmilitære operationer.

I særdeleshed skal der skelnes mellem civilbefolkningen og kombattanter og mellem civile objekter og militære mål, og der må i overensstemmelse hermed alene rettes operationer mod militære mål.[68]

Når der udføres militære operationer, skal der konstant drages omsorg for at skåne civilbefolkningen, civile og civile objekter. Læs mere om angreb generelt i kapitel 8 og om beskyttelsen af civile generelt i kapitel 6.[69]

---

[63] AMW regler 55-57 og SRM regel 75.
[64] AMW regel 55 og SRM regel 74.
[65] SRM regel 77.
[66] AMW regel 53 (a) og SRM regel 76.
[67] AMW regel 56.
[68] TP I art. 48
[69] TP I art. 57

4.1 Luft til luft

Ved luft til luft-angreb skal man gøre alt, hvad der er muligt for at sikre sig, at de mål, man angriber, er militære mål.[70] Målene må hverken være civilpersoner, civile objekter eller genstand for særlig beskyttelse jf. ovenfor.

Denne identifikation af målene skal være den bedst mulige under de forhold, der er til rådighed, set i lyset af den trussel, det danske luftfartøj kan være under. Man skal bruge de midler, der er til rådighed, hvilket kan afhænge af omstændighederne. Midlerne kan inkludere verifikation over radio, radar, elektronisk identifikation eller visuel identifikation.

4.2 Luft til jord

På samme måde som ved luft til luft-angreb skal man ved luft til jord-angreb gøre alt, hvad der er muligt for at sikre sig, at de mål, man angriber, er militære mål. De må hverken være civilpersoner, civile objekter eller genstand for særlig beskyttelse.[71]

Identifikationen af målene skal også her være den bedst mulige under de forhold, der er til rådighed set i lyset af den trussel, det danske luftfartøj kan være under. Man skal bruge de midler, der er til rådighed – fx verifikation over radio, radar, elektronisk identifikation eller visuel identifikation.

Reglerne for angreb fra luft til jord betyder ikke, at der kun kan benyttes præcisionsvåben. For nogle mål kan hensynet til at skåne civilbefolkning og civile objekter dog gøre, at det kun er med en sådan ammunition, at man kan angribe målet.

> Eksempel 13.2: Eksempel på anvendelse af præcisionsvåben.
> Hvis det militære mål er udelukkende militære objekter og individer i et ellers øde område, er det ikke af hensyn til forsigtighedsforanstaltninger nødvendigt at anvende præcisionsvåben. Hvis målet derimod er en militær facilitet i en by, kan risikoen for kollateral skade nødvendiggøre brugen af præcisionsammunition.

Det er altså ikke våbentypen, men det mål, der ønskes angrebet og hensynet til risikoen for kollateral skade, der er afgørende for, hvilken våbentype der skal anvendes. Ud over proportionalitetsafvejningen skal der træffes alle praktisk gennemførlige forholdsregler for at minimere risikoen for kollateral skade. Dette kan i nogle tilfælde nødvendiggøre

[70] TP I art. 57 stk. 2
[71] TP I art. 57 stk. 2.

anvendelse af præcisionsvåben. Se mere om minimering af kollateral skade i kapitel 8, afsnit 4.3.

4.2.1 Ansvaret for våbenlevering

Hvem der har ansvaret for en konkret våbenlevering fra luft til jord, kan afhænge af omstændighederne på samme måde, som det er tilfældet med eksempelvis angreb med krumbanevåben eller angreb fra sø til land.

I nogle tilfælde vil det være piloten, der er ansvarlig, mens det i andre tilfælde kan være en pilot i et andet luftfartøj, en person på jorden eller en person i et hovedkvarter.

Det **afgørende** er, hvem der foretager den **folkeretlige vurdering** af:

- Hvorvidt målet opfylder kravene til militært mål,
- Hvorvidt der er taget de nødvendige forsigtighedsforanstaltninger for at minimere risikoen for civile tab, og
- Hvorvidt angrebet er proportionelt.

Der kan overordnet set skelnes mellem to forskellige situationer. Situationer, hvor:

1) Vurderingen bliver lavet umiddelbart i forbindelse med angrebet - såkaldt dynamic targeting.
2) Vurdering laves forud for, at det besluttes at angribe et mål, og der udvikles en såkaldt *target pack** - såkaldt deliberate targeting.

Dynamic targeting

Der er mange forskellige måder at gennemføre dynamic targeting på. Det kan eksempelvis være et *MTAA-team**, der laver vurderingen baseret på informationer fra piloten eller andre. Det kan i særlige tilfælde også være piloten selv, der laver vurderingen. Igen er det afgørende at holde sig for øje, hvem der har ansvaret for at foretage den egentlige folkeretlige vurdering.

Hvis piloten laver vurderingen, baseret på informationer, der er tilgængelige for ham i cockpittet, minder situation om anvendelsen af direkte skydende våben, da piloten selv ser sit mål og har mulighed for at vurdere det. I dette tilfælde er piloten ansvarlig for at sikre sig, at målet er militært, og at der ikke er risiko for uproportionel kollateral skade på civile.

Eksempel 13.3: Eksempel på dynamic targeting af piloten selv.
Et fly har fået tildelt et geografisk område med opgaven at finde og engagere fjendtlige styrker. Piloten erkender en gruppe fjendtlige kampvogne og beslutter at engagere. Det er pilotens ansvar, at han har identificeret målet korrekt, at han har taget højde for risikoen for kollateral skade, og at han træffer de nødvendige forsigtighedsforanstaltninger forud for angreb på målet.

Normalt vil det geografiske område og typen af mål, som piloten må engagere, have været folkeretligt vurderet på forhånd af *MTAA-teamet**. Det vil derfor normalt være en begrænset ramme, som piloten har at vurdere, og fokus vil være på proportionaliteten af angrebet.

Der kan være situationer, hvor piloten ikke har kompetence til selv at vurdere lovligheden af et mål, eller hvor han kun har en begrænset kompetence. En sådan begrænsning kan udspringe af missionsspecifikke direktiver. Det kan både være internationale og nationale direktiver.

Det kan være en begrænsning, hvor piloten ikke selv har mandat til at vurdere mål. I sådanne tilfælde skal flyet kunne kommunikere (enten via billede, video eller audio) til et operationscenter, hvor vurderingen af lovligheden af målet skal laves.

Eksempel 13.4: Eksempel på begrænset kompetence i dynamic targeting.
Danmark vil som udgangspunkt altid have et MTAA-team udsendt sammen med et kampflybidrag. MTAA-teamet vil som udgangspunkt altid være involveret i dynamic targeting. Eksempelvis i Operation Unified Protector i Libyen, hvor *MTAA-teamet** også i dynamic targeting var involveret i vurderingen af mål.

Der kan også være situationer, hvor piloten selv må engagere et mål, men har fået en begrænset ramme af mål, der må engageres, og dette kun i tilfælde hvor specifikke forhold er opfyldt.

Eksempel 13.5: Eksempel på begrænset kompetence til at engagere mål i dynamic targeting:
En dansk pilot har fået udpeget en 'OPS BOX' inden for hvilken han må engagere en bestemt type kampvogne tilhørende modstanderen, hvis der er ingen eller lav risiko for kollateral skade. Inden piloten får ordren, har *MTAA holdet** vurderet, at angreb på kampvogne i det givne område med lav eller ingen kollateral skade er i overensstemmelse med folkeretten.

Ovenstående eksempel illustrerer en meget begrænset frihed for piloten i dynamic targeting. *MTAA-teamet** har lavet en fuld folkeretlig vurdering af en række mål i et område. Piloten skal alene genkende de mål og vurdere, at de rigtige omstændigheder er til stede – han skal ikke lave en egentlig folkeretlig vurdering. Det er dog stadig dynamic targeting, fordi piloten umiddelbart identificerer og engagerer mål. Læs i øvrigt mere om kravene til verifikation i almindelighed i kapitel 8.4, og pligten til at reagere, hvor der viser sig ændrede forhold i målet.

Det afgørende er, om piloten laver en folkeretlig vurdering eller ej.

Deliberate targeting

Deliberate targeting betyder, at der udpeges et konkret, stationært mål. Dette mål gennemgår en targeting proces, hvori der indgår en folkeretlig vurdering af lovligheden af angreb på målet. En stab og i sidste ende den militære chef vurderer lovligheden af et konkret mål forud for, at et fly beordres til at angribe det. Det er derfor også som udgangspunkt den militære chef og ikke piloten, der er ansvarlig for den vurdering, der har været af målet.

Hvis piloten inden våbenlevering ser noget i målet, der adskiller sig fra den briefing, han har modtaget, skal han dog reagere på dette.[72] Læs mere i kapitel 8.

Eksempel 13.6: Eksempel på deliberate targeting, hvor forholdene er som beskrevet.
En pilot har fået udpeget et mål: et militært hovedkvarter tæt på civil bebyggelse. Der er foretaget de nødvendige forsigtighedsforanstaltninger i forhold til angrebsvinkel, våbentype og *weaponeering**. Piloten genkender målet, og forholdene er som beskrevet i target briefingen. Målet rammes som planlagt, men det viser sig efterfølgende, at efterretningerne var forkerte, og at det var en civil bygning, der blev ramt. Ansvaret vil ikke påhvile piloten, men den stab og chef, der udarbejdede *target packen**.

Eksempel 13.7: Eksempel på deliberate targeting, hvor forholdene ikke er som beskrevet.
Omvendt vil det forholde sig, i samme scenarie som ovenstående, hvor piloten er oplyst om, at det forventes, at de eneste mennesker i målet er dem, der er på arbejde i bygningen. Hvis piloten så kan se, at der er mange mennesker ved målet, som ligner civile, skal han melde dette, så en fornyet proportionalitetsvurdering kan laves i samarbejde mellem piloten og staben.

Eksempel 13.8: Eksempel på deliberate targeting, hvor piloten ikke har indsigt med målet. Der kan være situationer, hvor piloten engagerer mål uden at have indsigt med disse. Det kan eksempelvis være, fordi det er underskyet. I deliberate targeting vil piloten som udgangspunkt stadig kunne levere våbnet. Det vil afhænge af den vurdering af målet, der er foretaget, og hvilke forudsætninger der er indskrevet for godkendelsen af angreb på målet. Hvis der er tale om rene militære mål i områder, hvor det vurderes, at der ikke er risiko for ændringer i målet, vil det kunne angribes, selvom piloten ikke kan se det.

Det afgørende er, hvem der foretager den folkeretlige vurdering af et eventuelt mål. Det gælder, uanset om det er piloten, en *FAC** eller et *MTAA-team**, der har lavet vurderingen. **At andre har foretaget den indledningsvise vurdering af et mål, friholder imidlertid ikke det udførende led fra at reagere på viden, der ikke har været en del af den oprindelige vurdering**.

[72] TP I art. 57, stk. 2 (b).

5. Overgivelse og nødstedt personel

Hvis militære luftfartøjer eller besætningsmedlemmer ønsker at overgive sig, skal de gøre, hvad der er muligt for at signalere dette. Det kan eksempelvis ske ved at melde det på fælles radiokanaler eller gennem flyvemåden. For at en overgivelse skal være effektiv, skal ordre fra modstanderen følges. Dette kan eksempelvis være en ordre om at flyve i en bestemt højde og retning eller lande på en angivet flyveplads.

Ingen, der springer ud med faldskærm fra et nødstedt luftfartøj, må angribes, mens disse befinder sig i luften.[73] En person, der er sprunget ud med faldskærm fra et nødstedt luftfartøj og lander i et område, der kontrolleres af modstanderen, skal have mulighed for at overgive sig, før han angribes, medmindre det er åbenbart, at han tager del i en fjendtlig handling.[74]

Luftbårne tropper er ikke beskyttet af denne regel.[75] Med luftbårne tropper henvises i særdeleshed til faldskærmssoldater, der altså ikke er beskyttet mod angreb, mens de er i luften.

6. Blokader og zoner

Under væbnet konflikt kan parterne i konflikten oprette exclusion-zoner og *no-fly* zoner, ligesom de kan gennemføre blokade mod andre konfliktparter.

Reglerne er sammenlignelige med dem, der finder anvendelse til søs og er behandlet i kapitel 14. Oprettelsen af zoner er i vidt omfang med til at forebygge, at civil lufttrafik bringer sig selv i fare. Overtrædelse af zoner og blokader af civile luftfartøjer medfører dog ikke, at de per automatik kan gøres til genstand for angreb.

6.1 Exclusion zones

En exclusion zone er en zone, som en part til en væbnet konflikt kan oprette i internationalt luftrum og farvand.[76] Zonen kan oprettes for at advare neutrale fartøjer og minimere risikoen for, at de bliver berørt af kamphandlinger.

[73] TP 1, art. 42, 1 og Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923 artikel 21.
[74] TP 1, art. 42, 2 og SRS regel 48.
[75] TP 1, art. 42, 3.
[76] AMW manual regel 107.

Oprettelsen af en sådan zone skal meddeles til alle, der kan blive berørt af den. Zonen må ikke være større eller opretholdes længere, end det er militært nødvendigt, og den skal tage behørig højde for adgang til neutrale staters luftrum.

Den humanitære folkerets regler i forhold til identifikation af militære mål og forsigtighedsforanstaltninger for at undgå skade på civile fortsætter med at gælde inden for zonen.

6.2 No-fly zones

En konflikt part kan oprette no-fly zoner i eget eller modstanderes luftrum.[77] I denne zone kan de forbyde eller begrænse lufttrafikken. Zonen kan opretholdes med de lovlige midler og metoder under væbnet konflikt.[78]

Det betyder, at den humanitære folkerets regler i forhold til identifikation af militære mål og forsigtighedsforanstaltninger for at undgå skade på civile fortsætter med at gælde inden for zonen.

Oprettelsen af en sådan zone skal meddeles til alle, der kan blive berørt af den.[79]

6.3 Blokader

En blokade er et forsøg på at forhindre al lufttrafik til og fra et område, der er kontrolleret af modstanderen.[80] Hvis Danmark gennemfører en luftblokade, skal det meddeles alle stater.[81]

Meddelelsen skal indeholde begyndelsestidspunkt og varighed, og hvilket område den er rettet mod.[82] Blokaden skal være effektiv,[83] hvilket kræver, at der er en tilstrækkelig grad af luftoverlegenhed over området, hvis den opretholdes af militære luftfartøjer.[84] Blokaden skal opretholdes ligeligt over for luftfartøjer fra alle stater.[85]

---

[77] AMW manual regel 108.
[78] AMW manual regel 110.
[79] AMW manual regel 109.
[80] AMW manual regel 147.
[81] AMW manual 148 (a).
[82] AMW manual 148 (b).
[83] AMW manual regel 151
[84] AMW manual regel 154.
[85] AMD manual regel 155.

En blokade må ikke umuliggøre adgang til neutralt luftrum.[86] En blokade må ikke oprettes med det primære formål at udsulte civilbefolkningen eller forhindre den adgang til livsnødvendigheder.[87] En blokade må heller ikke opretholdes, hvis den civile lidelse som følge af blokaden står i misforhold til den konkrete militære fordel, blokaden forventes at give.[88]

[86] AMW manual regel 150.
[87] AMW manual regel 157 (a).
[88] AMW manual regel 157 (b).

Kapitel 14
Sømilitære operationer

Inden for og uden for væbnet konflikt

1. Indledning

Ca. 71 procent af klodens overflade udgøres af vand. Adgangen til og positionering af våbensystemer på havet har derfor stor betydning.

Militære operationer til søs indebærer særlige forhold, både inden for og uden for væbnet konflikt. Der er derfor behov for at beskrive disse særlige forhold i et selvstændigt kapitel. Retsregler, der regulerer det fulde spektrum af sømilitære opgaver fra væbnet konflikt til fredstidsopgaver, behandles her i dette kapitel.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlet indeholder følgende afsnit:

- Afsnit 2 indeholder definitioner.
- Afsnit 3 gennemgår kort visse havretlige regler, fordi der er stor forskel på, hvilken aktivitet et krigsskib må foretage sig, afhængigt af, hvor det befinder sig.
- Afsnit 4 behandler de regelsæt, der regulerer international væbnet konflikt til søs.
- Afsnit 5 behandler ikke-international væbnet konflikt til søs.
- Afsnit 6 behandler operationstyper uden for væbnet konflikt.
- Afsnit 7 indeholder en sømilitær ordliste

1.2 Afgrænsning til andre kapitler

Kapitlet behandler ikke angreb/våbenaflevering fra søen mod mål på land. Sådanne problemstillinger behandles i kapitel 8 og 10 om de generelle regler for eksempelvis angreb og kampmetoder.

Nationale operationer og almindelig suverænitetshåndhævelse behandles ikke, ligesom nationale forhold vedr. jurisdiktion i dansk territorialt farvand ikke behandles. Disse emner behandles andetsteds i Forsvarets bestemmelsesgrundlag.

Kapitlet berører områder, som behandles mere indgående i andre af manualens kapitler, herunder kapitlerne 2, 3, 9, 10, 12 og 13.

2. Definitioner

Der er en række definitioner, der er afgørende i behandlingen af sømilitære operationer. Det gælder fx definitionen på forskellige typer af fartøjer og operationstyper. En liste over disse definitioner kan findes i afsnit 7 bagerst i kapitlet.

3. Havretlige aspekter

De juridiske rammer for flådestyrkers frihed til at navigere og operere i fredstid er afgørende for den indflydelse, flådestyrker kan udøve. Dette afsnit behandler det grundlag, der giver krigsskibe frihed til at navigere.

3.1 Maritime områder

Havene har mange særlige operative og juridiske karakteristika, der forudsætter grundigt kendskab til FN's Havretskonvention af 1982 (United Nations Convention on the Law of the Sea). Konventionen omhandler bl.a. havenes inddeling i maritime zoner med hver deres særlige suverænitets- og jurisdiktionsforhold; det åbne havs friheder; uskadelig passage; øvelsesvirksomhed inkl. våbenanvendelse i maritime zoner, krigsskibes suverænitet og immunitet; diplomatiske tilladelser etc.

Dette afsnit beskriver den maritime zoneinddeling. Figur 14.1 under afsnit 3.2. kan bidrage til at skabe overblik over de forskellige zoner.

3.1.1 Basislinje (Base Line)

Basislinjer bestemmes som lavvandslinjen langs kysten, som er angivet på søkort udfærdiget i stor målestok og officielt anerkendt af kyststaten.[1] På steder, hvor kystlinjen har dybe indskæringer og indhak, eller hvor der umiddelbart uden for kysten ligger en bræmme af øer, kan basislinjen trækkes ved at forbinde passende punkter med rette basislinjer. Rette basislinjer må ikke trækkes på en sådan måde, at de kendeligt afviger fra kystens almindelige retning. Basislinjerne benyttes bl.a. til at fastlægge søterritoriets, fiskeriterritoriets og den eksklusive økonomiske zones grænse og til at fastlægge omfanget af det indre territorialfarvand.[2]

3.1.2 Indre territorialfarvand (Internal Waters)

Indre territorialfarvand omfatter vandområderne mellem basislinjerne og kysten. Det indre territorialfarvand udgøres primært af fjorde, bugter, havne mv. samt områder bag de rette basislinjer.[3] Det indre territorialfarvand er en del af kyststatens søterritorium. Kyststatens jurisdiktionskompetence omfatter disse farvande. Fremmede skibes sejlads i det indre territorialfarvand og havneudløb reguleres af kyststaten i overensstemmelse med national ret.

Et fremmed skib er ved sejlads i det indre territorialfarvand underlagt kyststatens suverænitet. Kyststaten kan i overensstemmelse med folkeretten håndhæve enhver overtrædelse af kyststatens miljøregler begået i det indre territorialfarvand, i det ydre territorialfarvand eller i de eksklusive økonomiske zoner, når det fremmede skib befinder sig i det indre territorialfarvand.

3.1.3 Ydre territorialfarvand (Territorial Sea)

Ydre territorialfarvand er det vandområde, der har basislinjen som indre grænse, og som ydre grænse har den linje, der i ethvert punkt har en afstand fra det nærmeste punkt på basislinjen svarende til det ydre territorialfarvands bredde – dvs. maksimalt 12 sømil fra basislinjen.[4] Hvor nabostaters geografiske beliggenhed ikke tillader fuld bredde af territorialfarvandet for begge parter, fastlægges grænsen for deres respektive søterritorier ved overenskomst, normalt med udgangspunkt i

[1] Havretskonventionen art. 5.
[2] Havretskonventionen art. 7.
[3] Havretskonventionen art. 8.
[4] Havretskonventionen art. 3 og 4.

midtlinjeprincippet. Det ydre territorialfarvand er en del af kyststatens søterritorium og er således undergivet kyststatens suverænitet. Grønland har tre sømil ydre territorialfarvand.

3.1.4 Søterritoriet

Havretskonventionen anvender begrebet »søterritoriet« (territorial sea) svarende til »ydre territorialfarvand« i dansk lovgivning og »indre farvande« (internal waters) svarende til »indre territorialfarvand«. »Søterritoriet« i Havretskonventionens forstand er derfor ikke identisk med det danske overbegreb »søterritoriet«, der dækker både indre og ydre territorialfarvand og ikke har nogen ækvivalent i Havretskonventionen.

3.1.5 Den tilstødende zone (The Contiguous Zone)

Kyststaten kan udøve den fornødne kontrol inden for en såkaldt tilstødende zone, som kyststater kan etablere i indtil 24 sømils afstand fra basislinjerne. Denne kontrol kan dels udøves for at forhindre, at statens love og forskrifter om told, afgift, indvandring eller sundhed overtrædes på dens land- eller søterritorium, dels for at straffe sådanne overtrædelser, som allerede måtte være begået.[5] Danmark har etableret en sådan tilstødende zone.[6]

3.1.6 Internationale stræder (International Straits)

Internationale stræder er stræder, der benyttes i international sejlads fra en del af det åbne hav eller en eksklusiv økonomisk zone til en anden del af det åbne hav eller en eksklusiv økonomisk zone.[7]

I internationale stræder kan stater træffe nødvendige foranstaltninger, når en overtrædelse af love og forskrifter har forårsaget eller truer med at forårsage betydelig skade på havmiljøet i internationale stræder.[8]

[5] Havretskonventionen art. 33.
[6] Lov om tilstødende zone, lov nr. 589 af 24.6.2005.
[7] Havretskonventionen art. 37.
[8] Havretskonventionen art. 39.

3.1.7 Fiskeriterritorium

Fiskeriterritoriet er et havområde, hvor kyststaten har eneret til fiskeri. Reglerne for udstrækningen af fiskeriterritoriet har udviklet sig i sædvaneretten og har bevæget sig fra 3 over 6 og 12 til de nu anerkendte 200 sømil. Fiskeriterritoriet omfatter hele området fra basislinjerne og 200 sømil ud.[9] For Danmarks vedkommende omfattes også indre farvande. Sådanne zoner er bl.a. oprettet ved Svalbard og Færøerne.

3.1.8 Den eksklusive økonomiske zone (EØZ) (Exclusive Economic Zone (EEZ))

EØZ er et område, der ligger udover og støder op til det ydre territorialfarvand. Den eksklusive økonomiske zone må ikke strække sig ud over 200 sømil fra de basislinjer, som søterritoriets bredde måles ud fra.[10] Kyststaten har visse rettigheder og pligter i zonen, herunder suveræne rettigheder til at efterforske, udnytte, bevare og forvalte de naturlige ressourcer i havbunden, undergrunden og den overliggende vandmasse - både de levende og de ikke-levende ressourcer. Kyststatens rettigheder og pligter gælder desuden andre aktiviteter med henblik på økonomisk udnyttelse og efterforskning af zonerne, fx udvinding af energi fra vandet, strømme og vind.[11] Zonen er ikke en del af kyststatens territorium. Det er udbredt praksis, at stater udfører militær øvelsesaktivitet i andre staters EØZ. Visse lande har dog eksplicit taget forbehold herimod.[12]

Placering af Sonar Surveillance Systems på havbunden kan udgøre et vigtigt militært middel til overvågning. Sonar Surveillance Systems kan sandsynligvis defineres som installationer efter Havretskonventionens art. 60.[13]

3.1.9 Det åbne hav (The High Seas)

Det åbne hav er alle dele af havet, som ikke omfattes af nogen stats eksklusive økonomiske zone, ydre eller indre territorialfarvand.[14]

Ingen stat kan udøve højhedsret over det åbne hav.[15] Dette indebærer bl.a., at en stat generelt ikke kan udøve magt over andre staters fartøjer, som befinder sig på det åbne

[9] Havretskonventionen art. 56.
[10] Havretskonventnioen art. 57.
[11] Havretskonventionen art. 56.
[12] Churchill & Lowe "The law of the sea" p. 427.
[13] Churhill & Lowe p. 427.
[14] Havretskonventionen art. 86.

hav.[16] Flagstaten har dog pligt til at udstede regler til beskyttelse af havmiljøet gældende for skibe, der fører dens flag eller er optaget i dens registre. Disse regler skal have mindst samme virkning som almindeligt accepterede regler og normer fastsat af FN's Internationale Søfartsorganisation (IMO) eller ved anden aftale. Flagstaten har pligt til effektivt at håndhæve overtrædelsen af sådanne regler.[17]

3.1.10 Arkipelagfarvande*

En arkipelagstat kan trække rette arkipelagbasislinjer, som forbinder de yderste punkter på de yderste øer og tørlagte rev i arkipelaget. Det er dog en forudsætning, at der inden for sådanne basislinjer befinder sig hovedøerne og et område, for hvilket forholdet mellem vandområdet og landområdet (herunder atoller) er mellem 1:1 og 9:1. Sådanne basislinjers længde må ikke overskride 100 sømil. Imidlertid gælder den undtagelse, at op til 3 procent af det samlede antal basislinjer, som indeslutter et arkipelag, kan overskride denne længde, idet de dog højst må have en længde på 125 sømil.[18]

3.1.11 Kontinentalsoklen

Kyststaten udøver suveræne rettigheder over kontinentalsoklen, hvad angår efterforskningen af den og udnyttelsen af dens naturlige ressourcer.[19]

---

[15] Havretskonventionen art. 89.
[16] Havretskonventionen art. 92,1.
[17] Havretskonventnioen art. 94.
[18] Havretskonventionen art. 47, stk. 1 og stk. 2.
[19] Havretskonventionen art. 77.

3.2 Figur 14.1 - Illustration af de havretlige zoner

3.3 Særlige havretlige forhold i relation til militær aktivitet

Dette afsnit behandler visse havretlige emner, der vurderes særlig relevant for sømilitær aktivitet.

3.3.2 Bosporus og Dardanellerne – Montreux-konventionen af 1936

I dagslys må krigsskibe under 10.000 tons foretage transitpassage af Bosporus og Dardanellerne i grupper af maks. ni skibe.[20]

3.3.3 Statsskibe – Bruxelles-konventionen af 1926 med protokol

Statsskibe nyder immunitet efter 1926-konventionen om immunitet for statsskibe med protokol samt FN's Havretskonvention. Et statsskib kan ikke standses, bordes, inspiceres eller underkastes nogen anden form for tvangstiltag, når det anvendes i ikke-kommerciel statstjeneste.

Der lægges vægt på statens brug af skibet, dvs. om skibet kan betragtes som værende i ikke-kommerciel statstjeneste og derved nyde immunitet. Der antages ikke at være formelle krav, såsom omregistrering eller lignende, for at opnå statsskibsstatus.

4. International væbnet konflikt

4.1 Indledning

Maritim krigsførelse er omfattet af en række særlige regler, der udelukkende finder anvendelse i dette domæne pga. de særlige forhold, der gør sig gældende til søs, fx hensynet til neutrale staters frie navigation, sikkerhed og økonomiske interesser. Sådanne sømilitære særregler er fx reglerne om de stridende parters adgang til at træffe foranstaltninger over for modstanderens civile fartøjer, reglerne om områder for maritim krigsførelse samt reglerne om særlige sømilitære metoder for krigsførelse.

Afsnittet behandler udelukkende de regler, der gælder specielt for maritim krigsførelse, og dets primære fokus er angreb og foranstaltninger, foretaget af krigsskibe rettet mod andre skibe, både overflade- og undervandsfartøjer. Reglerne om angreb og andre foranstaltninger over for luftfartøjer i forbindelse med maritim krigsførelse beskrives i kap. 13.

Endvidere begrænser afsnittet sig til at behandle forholdet mellem de stridende parter. Forholdet til neutrale stater og aktører berøres derfor kun i det omfang, det er relevant for retsstillingen mellem de stridende parter eller for deres muligheder for at benytte neutrale farvande.

[20] Churchill, R.R. & A.V. Lowe "The law of the sea" p. 115. Se også www.bosphorusstrait.com

Til trods for, at Danmark som nation ikke har været involveret i egentlig søkrig siden slaget ved Helgoland i 1864, er reglerne om maritim krigsførelse forblevet relevante og er fortsat gældende. De har dog gennemgået væsentlige ændringer, ikke mindst som følge af den teknologiske udvikling og ændret statspraksis siden. Både Første og Anden Verdenskrig var skueplads for omfattende søkrigshandlinger, ligesom Storbritanniens Royal Navy med Falklandskrigen i 1982 igen måtte udkæmpe omfattende kampe til søs mod Argentina.

4.2 Folkeretlig regulering af maritim krigsførelse

Maritim krigsførelse er underlagt den humanitære folkerets generelle principper suppleret af en række regler, der udelukkende finder anvendelse på maritim krigsførelse. Modsat forholder det sig med sømilitære operationer i fredstid, der oftest har karakter af retshåndhævelse til søs og dermed er reguleret af fredstidsregulering såsom eksempelvis FN's Havretskonvention, internationale resolutioner og national lovgivning.

Reglerne for maritim krigsførelse er i nogen grad nedskrevet i ældre traktater, mens hovedparten er af sædvaneretlig karakter. De vigtigste traktater på området omfatter Paris-deklarationen af 1856, Haager-konventionerne af 1907 (konvention VI–XIII omhandler forskellige aspekter af maritim krigsførelse) og GK II. Endvidere indeholder TP I enkelte bestemmelser særligt rettet mod maritim krigsførelse,[21] ligesom der er sket en omfattende kodificering af den humanitære folkerets generelle principper og regler, som tillige finder anvendelse på maritim krigsførelse.

4.2.1 Særligt om Havretskonventionens anvendelse under væbnet konflikt

Havretskonventionen finder ikke direkte anvendelse under væbnet konflikt, idet der er tale om fredstidsregulering. Dette gælder imidlertid kun for dele af konventionen og kun i forholdet mellem parterne til konflikten, idet konventionen under væbnet konflikt fortsat finder anvendelse i forholdet mellem neutrale stater samt på øvrige anliggender, der ikke berøres af den væbnede konflikt.

Til trods for at Havretskonventionen ikke finder direkte anvendelse de stridende parter imellem og i forholdet til neutrale stater, har konventionen imidlertid påvirket reglerne for maritim krigsførelse i et betydeligt omfang.

[21] TP I art. 23 og 57 (4).

Eksempel 14.1: Eksempel på Havretskonventionens indflydelse på reglerne om maritim krigsførelse:
Både udvidelsen af territorialfarvandet fra tre til tolv sømil og introduktionen af *arkipelage-farvande** er tiltag, der har været med til betydeligt at indskrænke de områder, som de stridende parter har til rådighed til kamphandlinger. Yderligere har skabelsen af *EØZ** i Havretskonventionen udvidet det område, hvor kyststater har funktionel jurisdiktion og hvor stridende parter er begrænsede i deres kamphandlinger ved at være underlagt en forpligtelse til at udvise behørig omhu i forhold til kyststatens økonomiske og ressourcemæssige rettigheder i *EØZ'en**[22]. Havretskonventionens indflydelse på reglerne om maritim krigsførelse ses da også tydeligt afspejlet i San Remo-manualen. Eftersom manualen er blevet til efter Havretskonventionens ikrafttræden, rummer den de ændringer i statspraksis, som konventionen har medført.

Havretskonventionens bestemmelse om, at det åbne hav er forbeholdt fredelige formål,[23] har ikke resulteret i udviklingen af hverken en traktatfæstet eller sædvaneretlig regel, der forbyder krigsførelse på det åbne hav og dermed begrænser parternes ret til at udføre kamphandlinger til deres respektive territorialfarvande og indre farvande.

4.2.2 The San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea.

San Remo-manualen (SRM) 1994 er resultatet af en række internationale eksperters forsøg på at udforme en på daværende tidspunkt opdateret, tidssvarende manual i maritim krigsførelse, som omfatter både eksisterende ret og enkelte nyskabelser.

Manualen er ikke i sig selv en traditionel folkeretlig retskilde, idet det ikke er en traktat indgået af stater. Manualen er dog autoritativ i det omfang, den afspejler sædvaneretten, og den har fået stor betydning ved at være det eneste moderne samlede værk over reglerne for maritim krigsførelse.

Manualen anses generelt som udtryk for gældende international sædvaneret. Derfor bygger store dele af dette afsnit på SRM. Manualen er dog ikke tiltrådt af Danmark eller som sådan indarbejdet i dansk ret. Hvor den danske holdning måtte afvige fra SRM, vil dette fremgå direkte af manualens tekst eller fodnoter.

[22] Havretskonventionens art. 58 og 87.
[23] Havretskonventionens art. 88.

4.3 Områder for maritim krigsførelse

Det nugældende havretlige regime og dets inddeling af verdens have i forskellige zoner danner rammen for, hvor de stridende parter må udøve maritim krigsførelse.
Reglerne i dette afsnit skal således forstås i relation til Havretskonventionen og dens intention om at balancere hensyn til kyststaters suverænitet og rettigheder over for hensynet til at bevare andre staters ret til fri navigation og øvrig lovlig anvendelse af havene.

Det er **tilladt** for parterne at udøve maritim krigsførelse på, i og over følgende områder:

- Landterritorium, indre territorialfarvand, ydre territorialfarvand eller - hvis relevant - arkipelagfarvande, tilstødende zone og eksklusive økonomiske zone (EØZ), der tilhører parter i konflikten[24]
- Med visse begrænsninger internationale farvande[25] og neutrale staters EØZ og kontinentalsokkel.[26]

Det er **forbudt** for parterne at udøve maritim krigsførelse på, i og over følgende områder:

- neutrale staters territorium, herunder indre og ydre territorialfarvand, inklusive dele af neutralt farvand, der udgør internationalt stræde, eller arkipelagsejlruter[27]
- neutraliserede zoner, dvs. områder, for hvilke der er indgået traktatbaserede aftaler om, at området skal forblive neutralt og dermed undtaget for krigshandlinger. Se fx vedrørende Antarktis oven for i kapitel 2.3.5.1.

Følgende handlinger anses blandt andre for at være omfattet af begrebet 'maritim krigsførelse' i denne regels forstand:[28]

- Angreb mod eller tilfangetagelse af personer eller objekter, der befinder sig på, i, under eller over neutralt farvand
- Anvendelse af neutralt farvand som base for operationer, inklusive angreb på eller tilfangetagelse af personer eller objekter, som befinder sig uden for neutralt farvand eller territorium
- Minelægning
- Visitation, ransagning, omdirigering og opbringelse.

[24] SRM regel 10 (a).
[25] SRM regel 36.
[26] SRM regel 34 og 35.
[27] SRM regel 15.
[28] SRM regel 16, HK XIII art. 2 og art. 5.

4.4 Områder for øvrig anvendelse af havene end maritim krigsførelse

4.4.1 Neutralt farvand

Reglerne om neutralitet og anvendelse af neutrale staters territorium tjener et dobbelt formål. For det første skal de beskytte neutrale stater imod væbnede konflikters skadelige følgevirkninger, og for det andet skal de beskytte parterne i den væbnede konflikt imod skadelig indblanding fra neutrale stater og/eller individer.

Dette dobbelte beskyttelseshensyn har udmøntet sig i henholdsvis en forpligtelse til at respektere neutrale staters ukrænkelighed og en modstående forpligtelse for neutrale stater til at forblive upartiske under hele konfliktens varighed samt til at forsvare deres neutrale status om nødvendigt. Se kap. 2 for en generel beskrivelse af reglerne for neutralitet.

Det er **tilladt** for de stridende parters krigsskibe og marinehjælpefartøjer at udøve **uskadelig passage** gennem neutrale staters ydre territorialfarvand, med mindre den neutrale stat har valgt at afskære de stridende parter herfra[29]. Neutrale kyststater har ret til at betinge, begrænse eller helt at afskære de stridende parter fra at sejle ind i eller igennem neutralt farvand, såfremt dette sker på ikke-diskriminerende vis. På den måde stilles de stridende parter ens, hvad angår adgang til den pågældende neutrale stats farvande.[30]

De stridende parter må ikke udstrække varigheden af passagen gennem eller ophold i neutralt farvand ud over, hvad der er nødvendigt. Kun hvor det er uundgåeligt som følge af vejrforhold eller skade på skibet, må passagen strække sig ud over 24 timer.[31]

Det er endvidere forbudt for de stridende parter at anvende neutralt farvand som tilflugtssted.[32]

Neutrale stater er forpligtede til - i det omfang det er muligt under hensyn til de midler, der er til rådighed - at foretage de nødvendige foranstaltninger til at håndhæve dette forbud og derved sikre, at deres neutralitet ikke krænkes.[33]

---

[29] Retten til at udøve uskadelig passage følger af Havretskonventionens art. 17. Retten til at begrænse eller suspendere adgangen til at udøve uskyldig passage følger af SRM regel 19.
[30] SRM regel 19, HK XIII art. 9.
[31] SRM regel 21, HK XIII art. 9 og 13.
[32] SRM regel 17.
[33] HK VIII art 1 og 25, SRM regel 15.

I tilfælde hvor en stridende part krænker en stats neutralitet ved eksempelvis at opholde sig i neutralt farvand i en periode der strækker sig ud over 24 timer, eller ved at anvende neutralt farvand som udgangspunkt for angreb, må modparten meddele den neutrale stat om neutralitetskrænkelsen og kræve den bragt til ophør indenfor en rimelig tidsfrist. Bringer den neutrale stat ikke den neutralitetskrænkende handling til ophør indenfor denne frist, har modparten ret til at træffe foranstaltninger til at bringe handlingen til ophør. I det omfang den neutralitetskrænkende handling udgør en alvorlig og umiddelbar trussel mod modpartens sikkerhed, er denne berettiget til at anvende magt i det det omfang, det er strengt nødvendigt for bringe truslen til ophør.[34]

Neutrale stater kan, uden at bryde deres neutralitet, beslutte at tillade de stridende parters fartøjer genforsyning i et omfang, der gør det muligt for det pågældende fartøj at nå en havn inden for dets eget territorium. Ligeledes kan det tillades at reparere et fartøj med henblik på at gøre det sødygtigt, så længe reparationen ikke medfører, at fartøjets kampevner reetableres eller forbedres.[35]

Fjendtlige handlinger i neutrale staters *EØZ** eller kontinentalsokkel, herunder minering, er **tilladt,** såfremt man er agtpågivende i forhold til ikke at skade den neutrale kyststats økonomiske og ressourcemæssige interesser og i forhold til at beskytte havmiljøet.[36]

4.4.2 Stridende parters ydre territorialfarvande

Som udgangspunkt bevarer neutrale krigsskibe retten til uskadelig passage gennem stridende parters ydre territorial farvand under væbnet konflikt. Men de stridende parter kan suspendere retten til uskadelig passage for neutrale staters fartøjer midlertidigt som følge af, at Havretskonventionen også under væbnet konflikt regulerer forholdet mellem parter i konflikten og neutrale stater. Denne suspension kan de foretage, så længe det er af afgørende betydning for den stridende parts sikkerhed og sker på ikke-diskriminerende basis.[37]

[34] SRM regel 22
[35] SRM regel 20 (b) og (c), HK art. 17 og 18.
[36] SRM regel 34 og 35.
[37] Havretskonventionen art. 25 (3).

4.4.3 Internationale stræder

Retten til transitpassage gennem internationale stræder og arkipelage sejlruter, uanset om disse udgøres af neutralt farvand eller konfliktparters farvand, bevares. Dette gælder både neutrale og stridende parters undervands-, overflade og luftfartøjer.[38] Retten til transitpassage kan ikke suspenderes, om end den forbliver underlagt kyststatens nærmere regulering.[39]

Retten til transitpassage gennem stræder, der er underlagt såkaldte historiske stræderegimer, kan kun suspenderes i forbindelse med væbnet konflikt til søs,[40] hvis en sådan ret følger udtrykkeligt af det traktatgrundlag, der regulerer pågældende stræde.

4.5 Maritim krigsførelse – egentlige kamphandlinger

Aktører, militære mål, beskyttede objekter og retten til at udføre kamphandlinger

De generelle regler om krigsførelse finder som nævnt også anvendelse på maritim krigsførelse - herunder særligt distinktionsprincippet, se kapitel 4. De forskellige aktørers rettigheder og pligter og identifikationen af lovlige militære mål til søs følger derfor reglerne beskrevet i hhv. kapitel 5 og kapitel 8.

Retten til at udføre egentlige kamphandlinger i forbindelse med maritim krigsførelse afhænger af **fartøjets** status, dvs. den kategori, fartøjet tilhører. Retten afhænger ikke af den ombordværende besætnings status, selvom de to ting naturligvis hænger sammen. Ligeledes er det fartøjets karakter og adfærd, der er afgørende for, om det udgør et militært mål. En eventuel fortabelse af beskyttelse mod angreb finder sted på baggrund af den adfærd, fartøjet udviser.

Reglerne for maritim krigsførelse er altså kendetegnet ved primært at fokusere på de involverede fartøjers status, rettigheder og pligter. Derved adskiller reglerne sig fra den personelle side af den 'almindelige' humanitære folkeret, hvor den væbnede konflikts aktører er individer, og hvor reglerne regulerer handlinger i forhold til modstanderens individer. Reglernes fokus på fartøj frem for individ er velbegrundet, da det som oftest vil være umuligt for modstanderen at vurdere besætningsmedlemmerne og deres adfærd individuelt.

[38] SRM regel 23, 26 og 28.
[39] SRM regel 27.
[40] SRM regel 33.

4.5.1 Retten til at udføre kamphandlinger

Hvad angår **individer,** er det udelukkende konfliktparternes kombattanter, der har ret til at deltage i kamphandlinger. Reglerne om kombattantstatus, som er beskrevet i kapitel 5, finder fuldt ud anvendelse på maritim krigsførelse.

Det betyder, at eventuelle civile kontraktansatte ombord på krigsskibe ikke må deltage aktivt i kamphandlingerne. Hvis de alligevel gør det, er det at opfatte som direkte deltagelse i kamphandlingerne. Derved mister de deres beskyttelse mod angreb og kan retsforfølges for deres handlinger, hvis de tages til fange af modstanderen.

14.1. Hvad angår **enheder**, er det udelukkende **krigsskibe** og **militære fly**, der har ret til at tage del i kamphandlinger til søs.[41] I situationer, hvor angreb mod mål til søs foretages fra landjorden, må også militære enheder på landjorden deltage.

Tilstedeværelsen af civile ombord på et krigsskib ændrer ikke ved krigsskibets ret til at deltage i kamphandlinger. Alle øvrige fartøjer og fly er til enhver tid afskåret fra at deltage lovligt i kamphandlinger, uanset om de yder støtte til statens væbnede styrker. Forbuddet omfatter også marinehjælpefartøjer og hjælpeluftfartøjer samt andre statsejede fartøjer, der anvendes til eksempelvis politi- og toldaktiviteter. Besætningen ombord på sådanne fartøjer og fly har dog ret til at forsvare sig mod angreb fra modstanderen.

4.5.2 Militære mål til søs

Militære mål - også til søs - er begrænset til objekter, der som følge af deres natur, beliggenhed/placering, formål eller anvendelse yder et effektivt bidrag til krigsindsatsen, og hvor det giver en klar militær fordel, hvis de helt eller delvist destrueres eller beskadiges. Det følger af, at den humanitære folkerets generelle principper også finder anvendelse i forhold til maritim krigsførelse. Se nærmere herom i kapitel 8.

Nedenfor følger en ikke-udtømmende liste over fartøjer og andre maritime enheder, som efter deres natur udgør militære mål, der lovligt kan angribes:

- Modstanderens krigsskibe og marinehjælpefartøjer

[41] SRM Explanation para 13 (g) og (h).

- Modstanderens militære fly og hjælpeluftfartøjer
- Militære installationer i det maritime miljø såsom havnefaciliteter.

Modstanderens krigsskibe og marinehjælpefartøjer kan under væbnet konflikt angribes af modstanderen til enhver tid, uden forudgående varsel og uden hensyntagen til sikkerheden for fartøjets besætning.

Hertil kommer, at ethvert andet fartøj, der yder et **effektivt bidrag til krigsindsatsen** som følge af dets natur, beliggenhed, anvendelse eller formål, udgør et legitimt militært mål. Betingelserne for at gennemføre angreb på sådanne mål er imidlertid for en række fartøjers vedkommende skærpede som følge af, at de er tillagt særlig beskyttelse, jf. nedenfor.

4.5.2.1 Særligt beskyttede fartøjer tilhørende modparten (herefter fjendtlige fartøjer)

SRM's formulering af distinktionsprincippet,[42] der afviger en smule fra den generelle formulering af princippet i TP I, henviser ikke alene til civile objekter som omfattet af beskyttelsen mod at blive gjort til genstand for angreb. Formuleringen nævner også 'objekter, der er undtaget fra angreb'. Denne tilføjelse henviser til, at en række kategorier af fartøjer specifikt er tildelt særlig beskyttelse mod angreb efter reglerne om maritim krigsførelse.

Betegnelsen fjendtlige fartøjer dækker over modstanderens fartøjer. Det kan både være krigsskibe og marinehjælpefartøjer samt ikke-statslige fartøjer, der sejler under fjendtligt flag, herunder handelsskibe.

Følgende kategorier af **fjendtlige fartøjer** nyder **beskyttelse mod angreb**[43]:

- Hospitalsskibe[44]
- Mindre kystredningsfartøjer og fartøjer, der anvendes til sygetransport[45]
- Fartøjer omfattet af en mellem parterne indgået aftale om *safe-conduct**, herunder *cartel vessels,** der anvendes til transport af krigsfanger, og fartøjer, der er engageret i humanitære operationer som eksempelvis fragt af nødhjælpsmateriel
- Fartøjer engageret i transport af objekter, der er beskyttet som kulturel ejendom (se kap. 6)
- Fartøjer, der udelukkende anvendes til civil passagertransport
- Fartøjer på religiøse, ikke-militære og videnskabelige eller filantropiske missioner[46]

[42] SRM regel 39.
[43] SRM regel 47.
[44] GK II art. 22.
[45] GK II art. 27.

- Mindre fiskerifartøjer og skibe, engageret i handel og fiskeri i kystnære områder[47]
- Fartøjer, der udelukkende anvendes til at bekæmpe havmiljøforurening
- Fartøjer, der har overgivet sig
- Redningsbåde og redningsflåder

Beskyttelsen indtræder dog kun såfremt og i det omfang, følgende **betingelser** er opfyldt:[48]

- at fartøjet alene anvendes i dets normale rolle
- at fartøjet underkaster sig krav om identifikation og inspektion, når modstanderen forlanger det, samt
- at det ikke bevidst er til gene for troppebevægelser og som følge heraf adlyder ordre om at stoppe eller ændre kurs, når modstanderen forlanger det.

4.5.2.2 Tab af beskyttelse mod angreb

Hvis et fartøj, der tilhører en af de særligt beskyttede kategorier, undlader at opfylde et eller flere af de ovenfor nævnte betingelser, må det imidlertid kun angribes, hvis to kriterier er opfyldt: For det første må omdirigering, tilfangetagen eller andre kontrolmuligheder ikke kunne anvendes. For det andet skal den manglende efterlevelse af betingelserne være tilstrækkelig grov til, at fartøjet som følge af dets adfærd og brug, kan betragtes som et lovligt militært mål.[49]

Under alle omstændigheder må fartøjet kun angribes, hvis det kan ske inden for rammerne af proportionalitetsprincippet. Se nærmere herom i kapitel 4. Luftfartøjer under særlig beskyttelse behandles i kapitel 13.

Særligt om hospitalsskibe, kystredningsfartøjer og andre fartøjer, der anvendes til sygetransport

Hospitalsskibe er, ligesom andre sanitetsenheder, underlagt en omfattende regulering i GK II. De nyder således fuldstændig beskyttelse mod angreb,[50] medmindre de misbruges til at udføre militære handlinger til skade for modstanderen. Samme

[46] HK XI art. 4.
[47] Se noten ovenfor.
[48] SRM regel 48.
[49] SRM regel 52.
[50] GK II art. 22.

beskyttelse er tillagt kystredningsfartøjer og andre fartøjer, der anvendes til transport af syge, sårede og skibbrudne[51]. De bliver derfor fremefter omtalt som hospitalsskibe.

14.2. Det er skibets funktion, der er afgørende for den særlige beskyttelse. Det er derfor underordnet, om der faktisk er syge, sårede eller skibbrudne ombord på skibet.[52]

Manglende efterlevelse af kravene til mærkning af hospitalsskibe medfører derfor ikke tab af beskyttelse, da beskyttelsen ikke afhænger af mærkningen. Formålet med mærkningen er først og fremmest at lette identifikationen af hospitalsskibe og andre beskyttede fartøjer.[53]

Beskyttelsen af hospitalsskibe rækker imidlertid videre end beskyttelse mod angreb. Hospitalsskibe skal til enhver tid respekteres og beskyttes i samme omfang som andre medicinske enheder, som beskrevet i kapitel 7. Det medfører bl.a., at de ikke må tilfangetages eller gøres til genstand for repressalier; at de har ret til at forlade en havn, der er faldet i modstanderens hænder; og at modstanderen ikke må forhindre dem i at udføre deres opgaver.[54]

Ligesom andre beskyttede fartøjer mister hospitalsskibe kun deres beskyttelse mod angreb, hvis der indtræffer de betingelser for tab af beskyttelse, som er beskrevet oven for i afsnit 4.5.2.[55] Det er i den forbindelse vigtigt at understrege, at angreb kun gennemføres som sidste udvej. Dvs. i tilfælde, hvor andre mindre indgribende metoder såsom omdirigering eller tilfangetagen er utilstrækkelige.

I tillæg til de generelle betingelser for tab af beskyttelse kræves der for angreb på hospitalsskibe yderligere, at skibet er blevet behørigt **advaret** forud for et angreb. Advarslen skal så vidt muligt indeholde en rimelig tidsfrist for bringe den uretmæssige handling til ophør. I tilfælde, hvor et hospitalsskib direkte angriber modparten, vil angivelse af en tidsfrist oftest være operativt uforsvarligt og derfor ikke påkrævet.[56] De nærmere krav til forudgående advarsel er beskrevet i kapitel 7.

Forbuddet mod at anvende hospitalsskibe til nogen som helst form for militære formål, forhindrer ikke, at hospitalsskibe udstyres med nødvendigt navigations- og radioudstyr

[51] GK II art. 27.
[52] SRM regel 173 Explanation.
[53] SRM regel 173.
[54] GK II art. 22 og 24.
[55] SRM regel 49 og GK II art. 34.
[56] SRM regel 49, GK II art. 34.

inklusiv kryptografisk udstyr. Det er dog en betingelse, at dette udstyr ikke misbruges til at indsamle og formidle efterretninger eller på anden vis at opnå en militær fordel.[57]

Det er ligeledes tilladt at udstyre hospitalsskibe med afledende forsvarsmidler såsom *chaff** og *flares**, uden at dette medfører tab af beskyttelse.[58] Våben, der kan anvendes offensivt, er derimod ikke tilladt, fx anti-luftskyts. Endvidere har de enkelte besætningsmedlemmer ombord på hospitalsskibe ret til at bære håndvåben til selvforsvar og opretholdelse af ro og orden, uden at det påvirker hospitalsskibets beskyttelse mod angreb.[59]

4.5.2.3 Fjendtlige handelsskibe

Fjendtlige handelsskibe er handelsskibe, der sejler under modstanderens flag. Betegnelsen beskriver altså alene handelsskibets tilhørsforhold og har ingen implikationer for fartøjets handlinger.

14.3. Fjendtlige handelsskibe må kun angribes i det omfang, de anvendes på en måde, der bevirker, at de udgør lovlige militære mål.[60]

Den følgende ikke-udtømmende liste indeholder eksempler på aktiviteter, der kan bevirke, at handelsskibe bliver lovlige militære mål og derved mister den beskyttelse mod angreb, der ellers følger af deres civile status:[61]

- Deltagelse i kamphandlinger på modstanderens side, inklusive minelægning og minerydning
- Militærlogistisk støtte til modstanderen, såsom troppetransport eller genforsyning til søs
- Deltagelse i eller ydelse af støtte til modstanderens *ISR-operationer**
- Konvojsejlads med modstanderens krigsskibe
- Manglende efterlevelse af krav om standsning eller aktiv modstand mod at gennemføre visitation, ransagning og opbringelse
- Udrustning med våben i et sådan omfang, at det kan påføre skade på et krigsskib. Dette udelukker ikke, at besætningen bærer våben til individuelt selvforsvar, eller at fartøjet udstyres med afledende forsvarsmidler såsom *chaff** og *flares**.

Selvom deltagelse i de ovenfor nævnte aktiviteter i langt de fleste tilfælde vil gøre et fartøj til et lovligt militært mål, må det imidlertid altid bero på en vurdering af de

[57] SRM regel 171.
[58] SRM regel 170 Explanation.
[59] GK II art. 35.
[60] SRM regel 59.
[61] SRM regel 60.

konkrete omstændigheder, om kriterierne for militære mål, som beskrevet i kapitel 8, er opfyldt. Se kapitel 13 om behandling af fjendtlige civile luftfartøjer.

4.5.2.4 Neutrale handelsskibe

Neutrale handelsskibe er som udgangspunkt undtaget fra angreb. De mister dog beskyttelsen mod angreb under samme omstændigheder som beskrevet ovenfor i afsnit 4.5.2.3 om fjendtlige handelsskibe. Dvs. hvis de som følge af deres brug bliver lovlige militære mål[62]. Et neutralt handelsskib mister endvidere beskyttelsen mod angreb, hvis der er begrundet mistanke om, at det sejler med **kontrabande** eller bryder en **blokade,** og hvis skibet efter at være blevet advaret nægter at stoppe eller bevidst og tydeligt modsætter sig visitation, afsøgning eller opbringelse.

Den omstændighed, at et neutralt handelsskib er bevæbnet, er ikke tilstrækkeligt grundlag for at angribe det.[63] Se kapitel 13 om behandlingen af neutrale, civile luftfartøjer.

4.5.3 Forholdsregler i forbindelse med gennemførelse af angreb

Som det er beskrevet i kapitel 8, er parterne i en væbnet konflikt underlagt en række krav om forholdsregler med henblik på at verificere mål og minimere kollateral skade, udledt af bl.a. TP I art. 57.

Forholdsreglerne oplistet i TP I finder imidlertid kun direkte anvendelse på maritim krigsførelse i det omfang, der er tale om angreb rettet mod mål på landjorden, eller hvor et angreb i øvrigt berører civile på landjorden.[64]

Hvad angår angreb på mål til søs eller i luften, fastslår protokollen alene, at parterne skal tage alle rimelige forholdsregler for at undgå tab af civile liv og skade på civile objekter.[65]

Dette medfører i praksis, at:[66]

---

[62] SRM regel 67.
[63] SRM regel 69.
[64] TP I art. 49 (3).
[65] TP I art. 57 (4).
[66] SRM regel 46.

- De, som planlægger og/eller træffer beslutning om angreb, skal gøre alt, hvad der er praktisk muligt for at tilegne sig information om, hvorvidt der i området, hvor angrebet skal finde sted, befinder sig fartøjer eller andre objekter, der ikke udgør lovlige militære mål. I praksis medfører dette et krav om, at man skal udføre billedopbygningen så grundigt som praktisk muligt, ikke mindst i kystnære områder eller andre områder med tæt skibs- og/eller flytrafik. Man skal til dette formål anvende alle tilgængelige metoder, såsom radio, radar og helikopter, i det omfang det lader sig gøre.
- De, som planlægger og/eller træffer beslutning om angreb, skal - i lyset af den information, der er til rådighed på tidspunktet for angrebet - gøre alt, hvad der er praktisk muligt for at sikre, at angreb alene rettes mod lovlige militære mål.
- De, som planlægger og/eller træffer beslutning om angreb, skal endvidere sørge for at træffe alle nødvendige forholdsregler, når de vælger midler og metoder til at gennemføre angrebet med henblik på at minimere kollateral skade; og
- Angreb, der ventes at medføre uproportionel skade på civile eller civile objekter, skal suspenderes eller aflyses.

Kap. 8 beskriver nærmere, hvem de ovenfor nævnte forpligtelser påhviler, og hvad der skal til for at opfylde kravet om at gøre alt, hvad der er praktisk muligt.

4.6 Særlige maritime krigsføringsmidler og -metoder

Konfliktparterne er underlagt visse begrænsninger i deres valg af midler og metoder i forbindelse med væbnet konflikt som beskrevet i manualens kapitel 9 og 10.[67] De generelle regler og principper beskrevet i disse kapitler finder ligeledes anvendelse på maritim krigsførelse. Derfor henvises til disse kapitler for en uddybende forklaring.

Der findes imidlertid en række midler og metoder, der er særegne for den maritime krigsførelse og særskilt reguleret af reglerne om maritim krigsførelse. Det er reglerne om anvendelse af disse midler og metoder, der beskrives i dette afsnit.

Særligt om beskyttelse af det naturlige miljø under væbnet konflikt til søs

Udover det generelle forbud mod at anvende krigsføringsmidler og -metoder, der forårsager udbredte, langvarige og alvorlige skader på det naturlige miljø, som beskrevet i kap. 10 afsnit 2.15 og forbuddet mod at anvende det naturlige miljø som våben beskrevet i kap. 9 afsnit 3.13, gælder der i væbnet konflikt til søs et krav om, at der ved anvendelsen af krigsføringsmidler og -metoder udvises **behørig omhu** for det naturlige miljø, i overensstemmelse med gældende internationale regler.[68] Skade på eller ødelæggelse af miljøet, der går ud over, hvad der er militært nødvendigt og

[67] TP I art. 35.
[68] SRM regel 44

overlagt påføres det naturlige miljø, er under alle omstændigheder **forbudt**. I praksis betyder det, at den effekt som en given taktik eller våben vil have på det naturlige miljø skal indgå i de overvejelser, der går forud for valg af taktik og våben. Et våben eller en taktik, der må forventes at anrette skade eller ødelæggelse på det naturlige miljø, må kun anvendes i det omfang, det er militært nødvendigt og hvor der ikke findes et rimeligt og mindre skadeligt alternativ.

Denne regel er af særlig stor betydning når der opereres i havområder med skrøbelige økosystemer såsom Arktis, hvor eksempelvis udslip af olie eller kemikalier som følge af angreb på fartøjer eller rørledninger, vil have særlig alvorlige og langvarige konsekvenser for miljøet.

4.6.1 Ubåde

Ubåde er underlagt samme regler som overfladefartøjer.[69] Dette betyder bl.a., at de er underlagt samme krav om distinktion, proportionalitet og forsigtighed som overfladefartøjer. Det betyder endvidere, at også ubåde er underlagt en pligt til at redde skibbrudne og sårede efter endt angreb,[70] som beskrevet nærmere neden for i afsnit 4.7 og kapitel 7.

4.6.2 Torpedoer

Ud over de begrænsninger, der ligger i den humanitære folkerets krav om distinktion og det deraf følgende forbud mod våben, der ikke kan rettes mod et specifikt militært mål (se kapitel 9), gælder der et specifikt forbud mod at anvende torpedoer, der ikke synker eller på anden vis bliver uskadelige, når de har udløbet deres distance.[71] Dette forbud skyldes risikoen for, at en torpedo, der ikke synker eller bliver uskadeliggjort, efterfølgende vil ligge død i vandet og derved udgøre samme risiko for civil søfart og andre fartøjer, undtaget fra angreb, som en fritflydende mine.

4.6.3 Miner og minering

Minevåbnet har traditionelt spillet en vigtig rolle pga. Danmarks geostrategiske placering. Men det er først og fremmest minestrygning, der i dag har betydning for det

[69] SRM regel 45
[70] GK II art. 18.
[71] SRM regel 79 og HK VIII art 1 (3).

danske forsvar, idet der fortsat findes et betydeligt antal tyske og engelske miner i de danske farvande, som er levn fra Første og Anden Verdenskrig. Minestrygning er imidlertid ikke reguleret i reglerne om maritim krigsførelse, men vanskelighederne ved rydningsaktiviteterneunderstreger med al ønskelig tydelighed behovet for reglerne om effektiv overvågning og risikokontrol.

Anvendelse af miner er, med visse begrænsninger og betingelser som beskrevet nedenfor, fortsat en lovlig del af den maritime krigsførelse. Generelt gælder det, at miner kun må anvendes til legitime militære formål, herunder at nægte modstanderen adgang til bestemte havområder.[72] Der følger heraf et forbud mod ikke-diskriminerende minering i internationale farvande, rettet mod såvel civil som militær skibsfart, da en sådan praksis klart er i strid med distinktionsprincippet.

14.4. Enhver form for minering er underlagt principperne om effektiv overvågning, risikokontrol og varsling.

Princippet om **effektiv overvågning** indebærer et krav om, at parterne skal foretage en omhyggelig registrering af de minefelter, parten har anlagt.[73] Registreringen af minefelter er vigtig, da den er af afgørende betydning for både varsling og efterfølgende rydning af minefelterne.

Princippet om **risikokontrol** indebærer et generelt krav om, at parterne skal være i stand til at håndtere og kontrollere de farer, som deres minefelter udgør for den civile skibstrafik. Konkret medfører det, at det er forbudt at anvende fritflydende miner, med mindre de er rettet mod militære mål og bliver uskadeliggjort inden for en time, efter at de er blevet lagt.[74] Det medfører også, at forankrede miner kun må anvendes i det omfang, de er udstyret med en form for deaktiveringsmekanisme, der uskadeliggør minen, hvis den frigøres fra sin forankring, eller hvis parten på anden vis mister kontrol over minen.[75]

Kravet om deaktiveringsmekanisme gælder også i forhold til fjern-kontrollerede minefelter. Det skyldes, at en sådan fjernkontrol er teknisk kompliceret og yderst sjældent ufejlbarlig, og derfor er der behov for yderligere sikkerhed for, at minefeltet uskadeliggøres. Kravet om deaktivering inden for en time gælder som udgangspunkt ikke for sofistikerede bundminer, der er designet til udelukkende at detonere på baggrund af eksempelvis akustisk/magnetisk signatur eller specifikke trykændringer til

[72] SRM regel 80.
[73] SRM regel 84.
[74] SRM regel 82, HK VIII, art. 1.
[75] SRM regel 81.

trods for, at sådanne miner ikke er forankrede. Det skyldes, at disse minetyper kan rettes direkte mod specielle skibstyper eller endda enkelte fartøjer, og dermed udgør de ikke umiddelbart nogen fare for den civile skibstrafik.

Princippet om **varsling** indebærer et krav om, at minelægning samt armering af allerede udlagte miner skal meddeles den internationale skibstrafik[76]. Dette krav vil være opfyldt, når notificeringen sker ad sædvanlig vej. Pligten til at notificere den internationale skibstrafik om etableringen af minefelter gælder ikke, hvis de pågældende miner udelukkende kan detonere mod fartøjer, der udgør militære mål. Minerne vil i den situation ikke udgøre nogen fare for den civile skibsfart, og der er derfor ikke behov for varsling.

Minering i parternes indre territorialfarvande, ydre territorialfarvande eller arkipelagfarvande skal gennemføres på en måde, der give **neutrale staters fartøjer** mulighed for at forlade området.[77]

Geografiske begrænsninger for minelægning

Der er visse geografiske begrænsninger i parternes adgang til at lægge miner, som skyldes hensynet til at opretholde acceptable forhold for den civile skibstrafik under væbnet konflikt og respekten for neutrale staters ukrænkelighed.

Det er **forbudt** for konfliktparter at lægge miner i **neutralt farvand**.[78] Dette forbud er absolut og gælder alle typer miner. Hvis en part vælger at placere miner i en neutral stats EØZ eller kontinentalsokkel, skal parten tage særlige hensyn til den neutrale stats interesser i dette område.[79]

Parterne må ikke lægge miner på en måde, der i praksis forhindrer passagen mellem neutralt farvand og internationalt farvand,[80] da dette ikke er et legitimt militært formål.

Det er tilladt for parterne at lægge miner i internationalt farvand, hvis mineringen udføres på en måde, der garanterer behørig respekt for den fredelige anvendelse af disse områder[81]. Det kan fx være ved at anvise alternative, sikre ruter eller stille lods- eller eskorteservice til rådighed med henblik på sikker gennemsejling af det minerede område.

---

[76] SRM regel 83.
[77] SRM regel 85.
[78] SRM regel 86, HK VIII art. 2.
[79] SRM regel 35.
[80] SRM regel 87.
[81] SRM regel 88.

Minering må ikke hindre transitpassage gennem internationale stræder og passage gennem arkipelage-sejlruter, med mindre der anvises et alternativ, der er sikkert og acceptabelt for fartøjet.[82] Dette vil i praksis ofte være vanskeligt, når der er tale om internationale stræder, fx Gibraltarstrædet, fordi alternative ruter ofte vil medføre store gener for skibstrafikken. I sådanne tilfælde kan farvande, der udgør internationale stræder, kun mineres i det omfang, det tillader sikker passage gennem strædet og i øvrigt aldrig i dele af strædet, der udgøres af neutralt farvand.

Forpligtelser efter afslutningen på den væbnede konflikt

Der påhviler parter en pligt til at gøre deres yderste for at fjerne eller uskadeliggøre de miner, som de har udlagt, når den pågældende konflikt er slut.[83] Hvad angår miner, som man har lagt i modstanderens ydre territorialfarvand, skal parter underrette modstanderen om minernes geografiske placering. Der påhviler efterfølgende parter en pligt til hurtigst muligt at fjerne disse miner fra deres territorialfarvand eller på anden vis sørge for at gøre området sikkert at besejle.[84]

Parter er endvidere forpligtet til i videst muligt omfang at deltage i internationalt samarbejde om at uskadeliggøre og rydde miner.[85]

4.6.4 Missiler

Der gælder ingen særlige regler for anvendelsen af missiler i maritim krigsførelse. Derfor skal anvendelsen af disse ske i overensstemmelse med den humanitære folkerets generelle principper, herunder særligt distinktionsprincippet.[86] Dette stiller store krav til verificering af potentielle mål og forholdsregler, ikke mindst i forbindelse med over-the-horizon -angreb og angreb i kystnære omgivelser.

Afgørende for lovligheden af sådanne angreb er missilets evne til at ramme det udvalgte mål, sammenholdt med kvaliteten af den målopklaring, som et eventuelt angreb baseres på. Se mere om reglerne om verifikation af mål i manualens kapitel 8.

[82] SRM regel 89.
[83] SRM regel 90.
[84] Se noten ovenfor.
[85] SRM regel 91.
[86] SRM regel 78.

4.6.5 Diverse våbenmidler

*Flares**, *chaff**, røg, pyrotekniske stoffer eller ammunition eller subammunition, der er designet til at producere elektrisk eller elektronisk effekt, er ikke omfattet af konventionen mod klyngeammunition, jf. kapitel 9.3.6 eller andre våbenspecifikke traktater. Disse kan derved anvendes lovligt inden for rammen af anden folkeret, herunder menneskeretlige regler. Se nærmere herom i kapitel 9.

4.6.6 Blokader

En blokade er en metode, hvorved man nægter adgang til modstanderens kystområder eller havnefaciliteter for at forhindre adgang til/afgang fra det berørte område for alle typer fartøjer og luftfartøjer med det primære formål at afskære området fra at modtage forsyninger udefra samt at hindre eksport og troppetransport til/fra det blokerede område.

For at en blokade er lovlig i henhold til den maritime krigsførelses regler, skal følgende betingelser være opfyldt:

- **Blokaden skal varsles og deklareres** over for både modstanderen og neutrale stater.[87]
- Deklarationen skal indeholde information om begyndelsestidspunkt, varighed og geografisk placering og omfang, og den skal angive en frist for, hvornår neutrale fartøjer kan forlade det blokerede område.[88]
- **Blokaden skal være effektiv**. Hvorvidt en blokade er effektiv, beror på en vurdering af fakta. Det vil sige, om den blokerende konfliktpart faktisk[89] og effektivt er i stand at hindre ind- og udsejling til og fra det blokerede område. Er blokaden ikke effektiv, kan den ikke længere håndhæves lovligt. Det betyder bl.a., at neutrale fartøjer ikke længere må opbringes eller angribes til trods for, at de forsøger at bryde blokaden og ikke efterlever ordrer om standsning, med mindre de udgør lovlige militære mål[90].
- Blokaden må **ikke hindre adgang** til neutrale kystområder og havnefaciliteter.[91]
- **Blokaden skal gælde alle typer fartøjer fra alle stater og håndhæves på upartisk vis.**[92]
- **Blokaden må ikke udelukkende etableres for at udsulte civile.** Hvis blokaden medfører, at civilbefolkningen får tilført utilstrækkelige forsyninger af mad og vand, skal den blokerende part sikre fri passage, så det bliver muligt for civilbefolkningen at modtage forsyninger, der er essentielle for deres overlevelse. Dette omfatter også medicinske forsyninger.[93] Sikringen af leverance af forsyninger, der er nødvendige for den civile befolknings overlevelse, kan

[87] SRM regel 93.
[88] SRM regel 94.
[89] SRM regel 95 og 1856 Paris Declaration, art. 4.
[90] SRM regel 98 og 67 (a).
[91] SRM regel 99.
[92] SRM regel 100.
[93] SRM regel 103 og 104.

bl.a. ske ved at etablere en humanitær korridor. Under alle omstændigheder har den blokerende part ret til at fastsætte forholdsregler for adgangen til det blokerede område. Det inkluderer ret til at verificere, at pågældende forsyninger er nødvendige for den civile befolknings overlevelse, og ret til at fastsætte begrænsninger for leverancerne.[94]

- **Blokaden må ikke etableres, hvis skadeeffekterne på den civile befolkning er uproportionelle** i forhold til den forventede militære fordel, der opnås ved blokaden.[95]

Den fysiske placering af de styrker, der skal håndhæve blokaden, kan bestemmes under hensyntagen til militære nødvendigheder. I den forbindelse spiller omfanget og styrken af modstanderens kystforsvar en væsentlig rolle. Besidder modstanderen langtrækkende missiler, eller er luftherredømme ikke etableret, vil tilstedeværelse på havet eller i luftrummet umiddelbart uden for det blokerede område ofte udgøre for stor en risiko for den blokerende part. En betydelig afstand til det blokerede område vil derfor være påkrævet, hvilket folkeretten tillader.[96]

Håndhævelse og opretholdelse af blokaden kan ske ved hjælp af en kombination af lovlige metoder og midler, i det omfang de øvrige betingelser for blokaden overholdes. Den blokerende part kan således anvende krigsskibe eller andre flådefartøjer, inklusive ubåde og militære luftfartøjer. Dette omfatter såvel konventionelle fartøjer som ubemandede undervands -, overflade, og luftfartøjer.[97] Anvendelsen af de nævnte typer fartøjer kan suppleres med missiler og minering. Men en blokade er ikke lovlig, hvis håndhævelse alene finder sted ved brug af missiler og/eller minering, da det på denne måde ikke vil være muligt at observere kravet om, at visse fartøjer skal have mulighed for at opnå adgang til det blokerede område.

Handelsskibe, der er under begrundet mistanke for at bryde blokaden, kan opbringes. Handelsskibe, der efter forudgående advarsel klart modsætter sig opbringelse, kan angribes.[98]

4.6.7 Maritime eksklusions- og sikkerhedszoner

Etableringen af maritime eksklusions- og sikkerhedszoner betragtes i dag som en lovlig metode, der har rod i sædvaneretten. Zoner er set anvendt i mange former og forskellige situationer gennem det seneste århundredes maritime krigsførelse.

---

[94] SRM regel 103 (a) og (b)
[95] SRM regel 102 (b) og det generelle proportionalitetsprincip.
[96] SRM regel 96.
[97] SRM nævner ikke specifikt ubemandede fartøjer, men eftersom disse generelt anses for at være lovlige under den humanitære folkeret, er de at betragte som legitime midler til opretholdelse og håndhævelse af blokader.
[98] SRM regel 98 og 67.

Etablering af zoner er kun tilladt, når det er begrundet i militær nødvendighed. Zonens varighed; dens geografiske placering og udstrækning; de begrænsninger, zonen medfører samt de midler, der anvendes til håndhævelse, må ikke overskride hvad der er militært nødvendigt for den stat, der etablerer zonen.[99]

Der findes ingen entydig eller generelt anerkendt definition på maritime eksklusions- og sikkerhedszoner. Men generelt gælder, at der er tale om et tredimensionelt område defineret og etableret af en konfliktpart, hvortil andre staters adgang nægtes eller begrænses. Zonerne etableres oftest som et nødvendigt led i partens forsvarsmæssige bestræbelser eller for at modificere konfliktens geografiske udstrækning.

Endvidere vil etableringen af en zone ofte tjene det vigtige formål at advare den civile skibsfart om, i hvilke områder der er særlig risiko for, at kamphandlinger vil finde sted, og dermed beskytte den mod farer fra kamphandlinger. Maritime eksklusions- og sikkerhedszoner må ikke forveksles med neutraliserede og demilitariserede zoner (som beskrevet i kap. 6), hvori civilbefolkningen og andre udsatte grupper kan søge beskyttelse mod kamphandlinger.

14.5. Etablering af en zone ændrer ikke på partens pligter og rettigheder under den humanitære folkeret.[100]

De samme regler gælder inden for og uden for zonen.[101] Heraf følger, at man som konfliktpart ikke kan omgå, tilsidesætte eller modificere sine folkeretlige forpligtelser ved at etablere en zone, uanset hvad formålet med zonen er, og uanset hvilken betegnelse man anvender. Særlig vigtigt er, at zonen ikke ændrer på, hvad der udgør lovlige militære mål. Det betyder, at en part under ingen omstændigheder lovligt kan beslutte, at indsejling eller indflyvning i zonen automatisk betyder, at pågældende fartøj kan angribes. De almindelige krav til identificering af militære mål fortsætter således med at gælde, og fartøjer tilhørende kategorier tillagt særlig beskyttelse mod angreb, fortsætter med at nyde denne beskyttelse inden for zonen.

Når en zone etableres, skal der tages behørigt hensyn til neutrale staters ret til legitim anvendelse af de berørte områder.[102] Det medfører, at neutrale fartøjer og luftfartøjer skal tillades sikker passage gennem zonen i følgende tilfælde: Når zonen som følge af dens geografiske omfang eller placering betydeligt begrænser fri og sikker adgang til

[99] SRM regel 106 (b).
[100] SRM regel 105.
[101] Se noten ovenfor.
[102] SRM regel 106 (c).

neutrale staters kyster og havnefaciliteter,[103] eller når zonen i øvrigt er til gene for gængse navigationsruter. Dette krav gælder dog ikke i situationer, hvor det som følge af militær nødvendighed, ikke er muligt at give denne passage.[104]

Der kan næppe stilles krav om effektiv håndhævelse af zonen på linje med det, der stilles i forbindelse med blokader. Det er imidlertid klart, at en part, der etablerer en zone, ikke kan forvente, at zonen respekteres, hvis ikke den håndhæves effektivt.

Etableringen af en zone skal offentliggøres til alle krigsførende og neutrale stater.[105] Meddelelsen skal omfatte oplysninger om begyndelsestidspunkt, varighed, fysisk placering og omfang af zonen samt de restriktioner, som zonen medfører. Dette skal meddeles for at sikre, at berørte fartøjer har mulighed for at efterleve disse krav, så de dermed undgår at komme i fare eller på anden måde komme i konflikt med zonen.

Bevægelige sikkerhedszoner

Bevægelige sikkerhedszoner - bl.a. kendt fra Storbritanniens praksis under Falklandskrigen som 'defence bubbles' - kan etableres, såfremt størrelsen på zonen, de begrænsninger i maritim og lufttrafik som zonen indfører, samt de anvendte kontrolforanstaltninger ikke overstiger, hvad der er militært nødvendigt og proportionelt. Endvidere skal etableringen af zonen offentliggøres. Det kan imidlertid ikke kræves, at man offentliggør kursen for det fartøj, som den bevægelige zone beskytter. Dette vil nemlig gøre fartøjet sårbart i forhold til modstanderen og dermed ødelægge det primære formål med at etablere zonen, nemlig fartøjets sikkerhed. Det er tilstrækkeligt, at meddelelsen til offentligheden indeholder oplysninger om zonens omfang, angivet som sikkerhedsafstand i forhold til den beskyttede enhed. Det skal også angives, hvilken adfærd der vil blive opfattet som fjendtlig, og som dermed vil kunne udløse en reaktion.

No-fly zones behandles nærmere i kap. 13 om luftmilitære operationer.

[103] SRM regel 106 (d) (i).
[104] SRM regel 106 (d) (ii).
[105] SRM regel 106 (e).

4.6.8 Kontrol over områder i umiddelbar nærhed af flådeoperationer

Der påhviler konfliktparterne en sædvanebaseret ret til at udøve kontrolforanstaltninger i områder i umiddelbar nærhed af kamphandlinger[106] med henblik på at sikre, at operationen ikke kompromitteres.

Det er således tilladt parterne at forbyde gennemsejling og overflyvning af de områder, hvor der foregår kamphandlinger. Der kan også pålægges begrænsninger i nærværende handelsskibes aktiviteter, fx kommunikation med andre fartøjer, der er til skade for de pågående kamphandlinger.

4.6.9 Krigslist og perfidi

Krigslist er nærmere behandlet i kapitel 10.2.2. Her beskrives også den til tider vanskelige, men vigtige afgrænsning til perfidi, der til enhver tid er ulovlig.[107]

Spillerummet for krigslist har traditionelt set været udvidet inden for den maritime krigsførelse i forhold til land- og luftoperationer. Et eksempel på dette er retten til at **sejle under falsk flag.** Denne ret er fuldt ud anerkendt til trods for, at der i land- og luftoperationer gælder et forbud mod at anvende flag, emblemer, uniformer og lignende tilhørende neutrale stater, og under visse omstændigheder, modstanderen.[108] Set i lyset af den teknologiske udvikling, ikke mindst muligheden for at udføre *over-the-horizon** -angreb, er den praktiske relevans af adgangen til at sejle under falsk flag dog betydeligt formindsket. Identifikationen af andre fartøjer finder nu primært sted ved hjælp af sofistikeret radarudstyr og andre avancerede teknologier, og konfliktparterne vil sjældent komme inden for visuel rækkevidde af hinanden. Derfor er fartøjets flag i langt de fleste tilfælde uden reel betydning for identifikationen, hvormed adgangen til at sejle under falsk flag mister sin betydning.

Adgangen til at anvende krigslist i maritim krigsførelse er underlagt følgende **begrænsninger**:[109]

- Krigsskibe må ikke iværksætte et angreb, mens det sejler under falsk flag. Det betyder, at der må sejles under falsk flag frem til, at angrebet iværksættes. Krigsskibets sande flag skal altså åbenbares for modstanderen umiddelbart inden der åbnes ild.

[106] SRM regel 108.
[107] SRM regel 111, TP I art. 37 (1).
[108] TP I art. 39 (3).
[109] SRM regel 110.

- Det er til enhver tid forbudt for parterne *aktivt* at simulere status af:
  - Hospitalsskibe, mindre kystredningsfartøjer og fartøjer, der anvendes til sygetransport
  - Fartøjer omfattet af en aftale, som partner har indgået om *safe-conduct**, herunder *cartel**
  - Fartøjer, der er engageret i humanitære operationer som eksempelvis fragt af nødhjælpsmateriel
  - Fartøjer, der er engageret i transport af objekter, som er beskyttet som kulturel ejendom (se kap. 6)
  - Fartøjer, der udelukkende anvendes til civil passagertransport
  - Fartøjer, beskyttet under FN-flag
  - Fartøjer, beskyttet af Røde Kors-, Røde Krystal- eller Røde Halvmåne-emblemer

Det er vigtigt at bemærke, at det er **aktiv simulering** af én af de ovenfor nævnte kategorier, der er forbudt.[110] Det er imidlertid vanskeligt at skelne mellem, hvad der udgør tilladt passiv simulering, og hvad der udgør forbudt aktiv simulering. Denne sondring bliver ikke lettere i takt med fremkomsten af ny avanceret teknologi. Den blotte udsendelse af en akustisk og/eller elektronisk signatur, der ofte forbindes med handelsskibe, er ikke tilstrækkelig til at krænke reglen. Derimod vil anvendelse af kommunikationsmidler og -kanaler samt terminologi forbeholdt en bestemt type beskyttede fartøjer typisk være tilstrækkelig. Hvad der udgør aktiv simulering, må bero på en konkret vurdering i det enkelte tilfælde.

4.7 Maritim krigsførelse – andre fjendtlige handlinger (tiltag)

De tiltag, der behandles i dette afsnit, er ikke omfattet af kategorien angreb, idet de indebærer en væsentlig mindre grad af magtanvendelse. De betegnes i stedet som andre fjendtlige handlinger.

De omfattede tiltag kan alene gennemføres af parternes krigsskibe, idet det skal være fartøjer, der ligeledes er kompetente til at udføre kamphandlinger, jf. afsnit 3.6.2.

Et særtræk ved reglerne om maritim krigsførelse er den eksplicitte og omfattende adgang til at rette militære operationer mod modstanderens kommercielle interesser for derved at svække dennes økonomiske fundament for krigsførelsen. Det giver konfliktparterne mulighed for at fokusere på en gruppe af modstanderens aktiver, der normalt ikke er adgang til, da de ikke udgør militære mål i TP I art. 52 's forstand.

[110] SRM regel 110 Explanation.

Adgangen til at rette militære operationer mod modstanderens økonomiske aktiver til søs er udmøntet i reglerne om *prise** (prize law), der giver parterne ret til at *opbringe* fjendtlige fartøjer og i et vist omfang neutrale fartøjer. I sidstnævnte tilfælde er formålet med reglerne imidlertid ikke at svække modstanderens økonomiske grundlag, men derimod at give parterne mulighed for at reagere i forhold til fartøjer, der ikke respekterer deres neutralitetsforpligtelser.

Retten til at opbringe fjendtlige fartøjer omfatter skibe såvel som luftfartøjer. Om luftfartøjer se kapitel 13.3.

14.6. Parterne kan opbringe ethvert fjendtligt fartøj uden for neutralt farvand, bortset fra fartøjer, der nyder særlig beskyttelse.[111]

Parterne er berettigede til at visitere og ransage fjendtlige fartøjer med henblik på at kunne afgøre, om det pågældende fartøj kan gøres til genstand for opbringelse, såfremt der foreligger begrundet mistanke herom. [112]

Opbringelse af fjendtlige fartøjer kræver ikke forudgående visitation og gennemsøgning, hvis fartøjets fjendtlige status kan fastlægges på anden vis.

Der er ikke krav om, at det fjendtlige fartøj skal udgøre et fjendtligt militært mål, for at det kan opbringes Det er tilstrækkeligt, at fartøjet er fjendtligt, dvs. at det tilhører modstanderen. **Fartøjer, der udgør lovlige militære mål, kan til enhver tid opbringes som alternativ til angreb**.

Udover selve fartøjet er også lasten genstand for opbringelse, hvis der ligeledes er tale om fjendtlig last. Last tilhørende neutrale stater ombord på fjendtlige fartøjer kan kun opbringes i det omfang, der er tale om kontrabande.

Et handelsskibs reelle tilhørsforhold og dermed eventuelle fjendtlige status kan afgøres på baggrund af dets registrering, ejerskab, charter eller på anden vis.[113] **Den omstændighed, at et handelsskib sejler under fjendtligt flag, er tilstrækkelig til at statuere fjendtlig status.[114]** Det samme gør sig imidlertid ikke gældende, når der er tale om fartøjer, der sejler under neutralt flag, da neutralt flag kun danner en formodning for fartøjets nationalitet.[115] Det betyder, at dets neutrale status kan tilbagevises i

[111] SRM regel 135.
[112] SRM regel 118.
[113] SRM regel 117.
[114] SRM regel 112.
[115] SRM regel 113.

tilfælde, hvor de konkrete omstændigheder tilsiger, at det reelle tilhørsforhold er et andet, end flaget vidner om.

Dette er eksempelvis tilfældet, hvor skibets indregistrering viser sig ikke at være i overensstemmelse med reglerne herfor, eller hvor indregistreringen er blevet overført til en neutral stat alene med henblik på at undgå følgerne af at være et fjendtligt fartøj.

14.7. Når der er begrundet mistanke om, at et fartøj, der sejler under neutralt flag, reelt er fjendtligt, kan dets status fastslås ved at visitere og ransage det pågældende fartøj.[116]

Hvis omstændighederne ikke tillader visitation og ransagning på stedet, kan fartøjet omdirigeres til en havn, hvor man på sikker vis kan verificere fartøjets status.[117]

Neutrale fartøjer, der sejler i konvoj, er undtaget fra udøvelsen af retten til visitation og ransagning, hvis:

- de har kurs mod en neutral havn, og
- konvojen er under beskyttelse af et neutralt krigsskib af samme nationalitet eller et neutralt skib tilhørende en stat, med hvem handelsskibets flagstat har indgået en konvojaftale, og
- krigsskibets flagstat garanterer, at pågældende handelsskib ikke sejler med kontrabande eller på anden vis udviser adfærd, der strider imod dets neutralitetsforpligtelser, og
- skibschefen på det neutrale krigsskib på forespørgsel forelægger alle oplysninger om handelsskibets karakter og last, som ellers ville kunne være tilvejebragt ved visitation og ransagning.[118]

Det følger af ovenstående regel, at neutrale stater har ret til at beskytte deres handelsskibe ved at forme multinationale konvojer, hvis bestemmelsens kumulative betingelser er opfyldt.

Såfremt der **efter gennemført visitation** og ransagning fortsat er grund til at antage, at der er tale om et fjendtligt fartøj, kan det opbringes.

Neutrale handelsskibe kan udelukkende opbringes, hvis de som følge af deres adfærd har mistet deres beskyttelse mod angreb, eller hvis gennemførelse af visitation og ransagning viser, at de:

[116] SRM regel 114.
[117] SRM regel 121.
[118] SRM regel 120.

- Sejler med kontrabande
- Transporterer individer tilhørende modstanderens væbnede styrker
- Opererer direkte under modstanderens kontrol, ordrer, charter, ansættelse eller – retningslinjer
- Foreviser irregulære eller forfalskede dokumenter, ikke er i besiddelse af nødvendige dokumenter, ødelægger eller skjuler dokumenter
- Overtræder kontrolforanstaltninger fastsat i umiddelbar nærhed af flådeoperationer
- Bryder eller forsøger at bryde en blokade.

Last ombord på neutrale fartøjer kan kun opbringes, hvis der er tale om kontrabande i overensstemmelse med en kontrabandeliste, som den opbringende part har fastsat.[119]

Hvis et fartøj opbringes, skal de relevante dokumenter og papirer vedrørende opbringelsen bringes i sikkerhed. Endvidere skal der tages vare på besætningens og eventuelle passagerers sikkerhed, herunder personlige ejendele.[120]

Som alternativ til visitation og ransagelse med henblik på opbringelse kan konfliktparter vælge at **omdirigere** det pågældende neutrale handelsskib, så fartøjets planlagte destination fravælges til fordel for en destination, som den opbringende part udpeger.[121] Denne form for omdirigering kan med fordel finde sted, hvor parten ikke har interesse i at opbringe pågældende fartøj, men blot ønsker at afskære fartøjet fra at færdes i bestemte områder.

Efter opbringelse af et fjendtligt eller neutralt fartøj skal den opbringende stats domstole (prisedomstol) afgøre lovligheden af opbringelsen og dermed spørgsmålet om, hvorvidt ejendomsretten til det opbragte skib og last kan overføres til den opbringende stat.[122] Ejendomsretten til skib og last overgår først til den opbringende stat i det øjeblik, retten træffer beslutning herom.

Fjendtlige og neutrale handelsskibe, der konfiskeres med henblik på opbringelse, kan undtagelsesvis destrueres frem for at opbringes. Destruktion kan kun gennemføres, hvor omstændighederne ikke tillader at fartøjet opbringes, og såfremt:

- besætningen og eventuelle passagerer bringes i sikkerhed
- fartøjets dokumenter og papirer af relevans for opbringelsen sikres
- besætningens og eventuelle passagerers private ejendele reddes.[123]

[119] SRM regel 147 og 149.
[120] SRM regel 145.
[121] SRM regel 119.
[122] SRM regel 138.
[123] SRM regel 139 og 151.

Hvad destruktion af civil ejendom angår, kræves endvidere, at alle alternativer til destruktion er udtømt, og at destruktionen efterfølgende forelægges en domstol.[124]

4.7.1 Særligt vedrørende beslaglagte fjendtlige krigsskibe og militære luftfartøjer

De ovenstående regler om opbringelse af fjendtlige fartøjer gælder ikke modstanderens krigsskibe og militære luftfartøjer. Hvis sådanne fartøjer erobres, tilfalder de umiddelbart modstanderen som krigsbytte.[125] Herved overgår ejendomsretten automatisk til den part, der har erobret det, uden forelæggelse for en domstol. De nærmere regler om konfiskation af krigsbytte er beskrevet i kapitel 10.2.8.

4.8 Beskyttelse af syge, sårede og skibbrudne

Der påhviler parterne i en væbnet konflikt en række forpligtelser i forhold til at hjælpe og beskytte syge, sårede og skibbrudne. Indholdet og omfanget af disse forpligtelser, der også finder anvendelse på maritim krigsførelse, er beskrevet i manualens kapitel 7. Dette afsnit begrænser sig til enkelte bemærkninger om forpligtelsen til at komme syge, sårede og skibbrudne til undsætning umiddelbart efter endt kamp, som denne forpligtelse finder anvendelse til søs.

14.8. Efter enhver kamp skal konfliktparterne uden tøven og i det omfang, det er praktisk muligt, søge efter og opsamle syge, sårede og skibbrudne.[126]

Pga. de vanskelige forhold til søs, er det helt afgørende for de syge, sårede og skibbrudnes overlevelseschancer, at eftersøgning og opsamling igangsættes hurtigst muligt.

Forpligtelsen til at handle uden tøven er absolut. Men den begrænses til, hvad der er praktisk muligt i den konkrete situation. Det praktisk mulige beror på en militær vurdering, hvori bl.a. hensyn til operationssikkerheden og tilgængelige faciliteter kan inddrages. Dette medfører i praksis, at det sjældent vil kunne kræves, at eksempelvis ubåde deltager i redningsaktioner, efter, at de har været involveret i angreb. Det skyldes, at det ofte vil udgøre en betydelig sikkerhedsrisiko for en ubåd at stige op til

[124] SRM regel 151.
[125] SRM regel 138 Commentary
[126] GK II art. 18.

overfladen, ligesom de begrænsede pladsforhold sjældent vil tillade, at man tager flere personer ombord.

I situationer, hvor et fartøj ikke er i stand til at opsamle sårede efter et angreb, bør man underrette andre nærværende fartøjer med redningskapaciteter, som eksempelvis hospitalsskibe, og anmode dem om assistance.[127]

4.9 Frihedsberøvede i forbindelse med væbnet konflikt til søs

Reglerne for frihedsberøvelse, beskrevet i kapitel 12, finder anvendelse under væbnet konflikt til søs. Disse regler finder anvendelse, hvis der sker frihedsberøvelse i forbindelse med angreb på modstanderens enheder eller i forbindelse med udøvelsen af andre fjendtlige handlinger, fx opbringelse.

Heraf følger bl.a., at besætningen på modstanderens krigsskibe, marinehjælpefartøjer og andre militære enheder har krigsfangestatus og skal behandles derefter. Dette gælder også eventuelle civilt ansatte ombord på krigsskibe.

5. Ikke-internationale væbnede konflikter (NIAC)

Der vil ikke blive foretaget en længere særskilt behandling af sømilitære operationer i NIAC.

Det skyldes to ting. For det første, at Danmark ikke har erfaringer med direkte deltagelse i sømilitære operationer som led i en NIAC. Danmark har løst opgaver i umiddelbar geografisk tilknytning til en NIAC, men ikke deltaget direkte.

> Eksempel 14.2: Eksempel på dansk deltagelse i operationer i tilknytning til en NIAC
> Et eksempel på dette er Operation RECSYR, hvor danske flådestyrker bidrog til at hente kemiske stoffer ud af Syrien. Det syriske regime var på det tidspunkt i NIAC med OVG i Syrien, men den danske opgave med fjernelse af kemiske stoffer fra Syrien var ikke en direkte del af den NIAC.

Heller ikke uden for en dansk kontekst har der været mange eksempler på sømilitære operationer som en del af en NIAC. Det skyldes primært, at det meget sjældent forekommer, at en ikke-statslig part opnår en egentlig sømilitær kapacitet.

[127] Commentary to GK II art. 18.

Eksempel 14.3: Eksempel på en sømilitær operation i NIAC
Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) bekæmpede Sri Lankas styre med en maritim enhed kaldet Sea Tigers, der anses for at være den hidtil mest effektive maritime terrorist-platform. Det anslås, at den sri lankanske flåde mistede ca. halvdelen af sin maritime kapacitet grundet Sea Tigers´ angreb. Desuden udførte Sea Tigers kapringer og selvmordsangreb med *waterborne improvised explosive devices*.

For det andet knytter de særlige forhold, der gør sig gældende under sømilitære operationer, sig til stater. Som det fremgår af afsnit 3, er der en række særlige regler, der regulerer sømilitære operationer i IAC. Reglerne er i særdeleshed til for at beskytte neutral skibstrafik og sikre anvendelsen af det åbne hav og fri navigation.

De særlige regler for sømilitære operationer har derfor ikke stor indflydelse på NIAC. Det betyder, at hvis danske maritime styrker skulle blive involveret i sømilitære operationer som del af en NIAC, vil det være den humanitære folkerets generelle regler, som skal følges. Se manualens øvrige kapitler herom.

Herudover vil også de regler, der gælder for kamphandlinger til søs, skulle følges. Eksempelvis reglerne for særlige maritime krigsføringsmidler som behandlet i afsnit 4.5.

6. Sømilitære forhold uden for væbnet konflikt

6.1 Introduktion

De juridiske rammer for flådestyrkers frihed til at navigere og operere i fredstid er afgørende for den indflydelse, flådestyrker kan udøve. Dette afsnit behandler det grundlag, der giver krigsskibe mulighed for at operere.

Under operationer i fredstid er det et helt afgørende spørgsmål, om magt må anvendes og i bekræftende fald i hvilken grad og intensitet.

6.2 Bording-operationer (Maritime Interdiction Operations)

Grundlaget for et dansk krigsskibs bording af et ikke-statsskib på det åbne hav kan følge af flagstatens samtykke og af folkerettens regler.

I fredstid omtales flådeoperationer, der relaterer sig til retshåndhævelse, oftest som Maritime Interdiction Operations (MIO). Disse kan opdeles i to grupper:

a. MIO, der kræver flagstatssamtykke forud for bording:
   i. Narkotika
   ii. Terrorisme
   iii. Masseødelæggelsesvåben
   iv. Menneskesmugling

b. MIO, der ikke kræver flagstatssamtykke forud for bording:
   i. Pirateri
   ii. Slavehandel
   iii. Uautoriseret radiospredning
   iv. Skibe uden nationalitet

I ovennævnte tilfælde kan bording dog ikke foretages overfor:

a. Krigsskibe, der på det åbne hav har fuldstændig immunitet over for enhver anden end flagstatens jurisdiktion[128]
b. Skibe, som tilhører eller drives af en stat og som udelukkende benyttes i ikke-kommerciel statstjeneste, har på det åbne hav fuldstændig immunitet over for enhver anden end flagstatens jurisdiktion.[129]

6.2.1 Flagstatssamtykke contra kaptajnens samtykke

Danmark kræver, at en flagstats myndighed giver samtykke forud for, at danske styrker border skibe, der sejler under fremmed flag. Tilsvarende skal fremmede nationer anmode dansk myndighed om tilladelse til at borde dansk-flagede skibe.

Visse nationer kræver blot kaptajnens samtykke forud for en bording.

Ved en flagstats samtykke til bording kan det ikke antages, at bordingen sker med kaptajnens samtykke, idet kaptajnen næppe vil have interesse i at acceptere bording, hvis han er involveret i ulovligheder.

6.2.2 MIO, der kræver flagstatssamtykke til bording

Følgende emner på det åbne hav behandles:

a. Narkotika
b. Terrorisme
c. Masseødelæggelsesvåben

[128] Havretskonventionens art. 95.
[129] Havretskonventionens art. 96.

d. Menneskesmugling

I udgangspunktet har et dansk krigsskib hverken adgang til at borde eller øvrig jurisdiktion over fremmed-flagede skibe, medmindre flagstatens samtykke hertil foreligger. National hjemmel skal tillige tillade indgriben.

14.9. Skibe er kun berettiget til at sejle under én stats flag, og bortset fra de undtagelsestilfælde, som udtrykkeligt er hjemlet ved internationale overenskomster eller i Havretskonventionen, er de på det åbne hav alene undergivet denne stats jurisdiktion.[130]

6.2.2.1 Narkotika

Havretskonventionens art. 108

Havretskonventionens art. 108 omhandler ulovlig handel med narkotika eller psykotrope stoffer og foreskriver, at alle stater skal samarbejde om at bekæmpe ulovlig handel med narkotika eller psykotrope stoffer, som drives af skibe på det åbne hav i strid med internationale konventioner. Endvidere bestemmes, at enhver stat kan anmode om andre staters medvirken til at bekæmpe ulovlig handel med narkotika eller psykotrope stoffer, hvis staten har rimelig grund til at antage, at et skib, som fører dens flag, driver en sådan ulovlig handel.

Havretskonventionen giver ikke i sig selv hjemmel til at borde et skib, mistænkt for at smugle et narkotikum. Men den foreskriver, at alle stater skal samarbejde om bekæmpelsen af narkotika, som drives af skibe på det åbne hav **i strid med internationale konventioner**. Man må derfor forholde sig til den regulering, som internationale konventioner foreskriver.

FN-konventionen imod ulovlig handel med narkotika og psykotrope stoffer af 20. december 1988[131]

En dansk enhed kan underrette flagstaten herom, hvis enheden har rimelig grund til at mistænke, at et fartøj, der udøver retten til fri sejlads i overensstemmelse med international ret, og som fører en anden parts flag eller registreringsmærke, er

[130] Havretskonventionen art. 92.1.

[131] I henhold til kongelig resolution af 3. december 1991 har Danmark ratificeret FN-konventionen imod ulovlig handel med narkotika og psykotrope stoffer, der blev vedtaget den 19. december 1988 på Den diplomatiske Konference i Wien. Konventionen har 170 statsparter pr. 1. september 2015.

involveret i ulovlig transport. Enheden kan kræve bekræftelse af registrering og, i tilfælde af bekræftelse, kræve tilladelse fra flagstaten til at træffe passende foranstaltninger over for fartøjet.[132] I forbindelse med dansk ratifikation blev der afgivet en erklæring om, at konventionen ikke gælder for Færøerne og Grønland.

Opnås flagstatssamtykke, og finder man narkotika, kan dette konfiskeres efter FN's Narkotikakonvention. De**t** fremgår bl.a., at hver part skal træffe foranstaltninger, som muliggør konfiskation af 1) **udbytte** af de narkotikaforbrydelser, der er defineret i konventionen, eller formuegoder, hvis værdi modsvarer et sådant udbytte, og 2) **narkotika og psykotrope stoffer**, materialer og udstyr eller andre hjælpemidler, der er anvendt eller påtænkt anvendt i forbindelse med de forbrydelser, som konventionen omhandler.[133] De danske regler om konfiskation findes i straffelovens §§ 75-77a.

En part skal reagere hurtigt på en anmodning fra en anden part for at fastslå, om et fartøj, der fører dens flag, har ret til at gøre dette, samt på anmodninger om tilladelse til at træffe passende foranstaltninger.[134]

Flagstaten kan give den begærende part tilladelse til bl.a.:

(a) at borde skibet;
(b) at ransage skibet;
(c) såfremt der findes bevis på meddelagtighed i ulovlig transport, at træffe passende foranstaltninger med hensyn til fartøjet, personer og last ombord.[135]

Flagstaten kan gøre sin tilladelse betinget af vilkår, der fastsættes ved indbyrdes aftale mellem flagstaten og den begærende part, herunder vilkår vedrørende ansvar.[136]

En part, der har foretaget indgriben, skal straks underrette den pågældende flagstat om resultaterne af sådanne skridt.[137] Enhver handling, der iværksættes, skal tage behørigt hensyn til nødvendigheden af ikke at gribe ind i eller anfægte kyststaters rettigheder og forpligtelser. Jurisdiktion skal udøves i overensstemmelse med international havret.[138]

Bording kan kun foretages af et krigsskib eller andre skibe, der er tydeligt mærkede, og som kan identificeres som værende i statens tjeneste.[139]

---

[132] FN-konventionen imod ulovlig handel med narkotika og psykotrope stoffer af 20. december 1988, art. 17 (3).
[133] 1988 Narkotika konventionen art. 5.
[134] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 7.
[135] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 4.
[136] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 6.
[137] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 8.
[138] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 11.
[139] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 10.

Konventionen giver mulighed for, at Danmark kan henvende sig til flagstaten og kræve tilladelse til at træffe passende foranstaltninger over for skibet, når der er rimelig grund til mistanke om, at et skib er involveret i ulovlig transport.[140] Danmark ses ikke hidtil at have gjort brug af denne mulighed.

Der er også mulighed for at indgå bilaterale aftaler, der skal effektivisere bekæmpelsen af ulovlig transport af narkotika til søs.[141] Danmark har ikke på nuværende tidspunkt indgået sådanne aftaler.

Hvis en konventionspart har rimelig grund til at mistænke, at et fartøj - med dens flag eller uden flag eller registreringsmærke - er involveret i ulovlig transport, kan konventionsparten kræve bistand fra andre parter for at forhindre, at fartøjet vil blive anvendt til denne ulovlige transport. De parter, der anmodes herom, skal yde en sådan bistand inden for de muligheder, der er til rådighed for dem.[142]

6.2.2.2 Bekæmpelse af ulovlige handlinger mod søfartens sikkerhed

Konventionen til bekæmpelse af ulovlige handlinger mod søfartens sikkerhed af 1988 (1988 SUA konventionen) og *Protocol of 2005 to the convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation* (2005 protokol til SUA konventionen) betegnes samlet som 2005 SUA konventionen.[143] 2005 SUA konventionen har til formål at hindre terrorisme og spredning af masseødelæggelsesvåben. Der er forbud mod søtransport af masseødelæggelsesvåben og dual-use produkter, hvis de anvendes sammen med masseødelæggelsesvåben.

Parter til konventionen, der har mistanke om, at et skib har en ulovlig last ombord, kan anmode flagstaten om tilladelse til at borde og undersøge skibet. En flagstats samtykke til, at en anden stat må borde flagstatens skibe, indeholder ikke

[140] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 3.
[141] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 9.
[142] 1988 Narkotika konventionen art. 17 stk. 2.
[143] 2005 SUA konventionen består af *Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation* af 10. marts 1988 samt 2005 Protokollens tillæg til 1988 SUA konventionen jf. 2005 SUA konventionen art. 15 (2). 2005 SUA konventionen af 1. november 2005 trådte i kraft 28. juli 2010. Danmark har undertegnet, men endnu ikke ratificeret 2005 SUA konventionen jf. Udenrigsudvalget 2014-15, URU alm. del, bilag 80 af 19. december 2014. Konventionen forventes ratificeret af Danmark i 2015, konventionen er derfor citeret på engelsk. Ved kgl. resolution af 7. september 1995 har Danmark ratificeret en i Rom den 10. marts 1988 udfærdiget konvention til bekæmpelse af ulovlige handlinger mod søfartens sikkerhed og den dertil hørende protokol til bekæmpelse af ulovlige handlinger mod sikkerheden for fastgjorte platforme, der befinder sig på kontinentalsoklen.

hjemmel til at udøve jurisdiktion. Staten, der ønsker at borde, må separat ansøge flagstaten om adgang til at udøve jurisdiktion. Se også pkt. 6.2.4.

Anvendelsesområde

Konventionen finder anvendelse, hvis et skib sejler eller har planlagt at sejle i eller igennem eller fra havet uden for den yderste grænse af en enkelt stats territorialfarvand eller sidegrænsen af dets territorialfarvand til tilstødende stater.[144]

I tilfælde, hvor konventionen, jf. ovenfor, ikke finder anvendelse, finder dens bestemmelser alligevel anvendelse, hvis gerningsmanden eller den formodede gerningsmand bliver fundet inden for en anden stats territorium end den, der er nævnt i afsnittet ovenfor.

2005 SUA konventionen finder ikke anvendelse i væbnet konflikt eller ved en stats anvendelse af militære styrker i officiel tjeneste, når tjenesten reguleres af anden folkeret.[145]

Gerningsforhold

En person gør sig skyldig i en forbrydelse, hvis han ulovligt og forsætligt:

a. tilbageholder eller udøver kontrol over et skib ved hjælp af magt eller trusler herom eller om enhver anden krænkelse; eller
b. udøver en voldshandling ombord på et skib, hvis handlingen må antages at bringe skibets sikkerhed i fare under sejlads; eller
c. ødelægger eller beskadiger et skib eller dets last, hvis handlingen må antages at bringe skibets sikkerhed i fare under sejlads; eller
d. på et skib anbringer eller lader anbringe - uanset på hvilken måde - en indretning eller et stof, der må antages at ødelægge skibet eller beskadige skibet eller dets last, således at det må antages at bringe skibets sikkerhed i fare under sejlads; eller
e. ødelægger eller alvorligt beskadiger navigations- og afmærkningssystemer til vejledning for skibsfarten eller alvorligt griber ind i deres drift, hvis en sådan handling må antages at bringe et skibs sikkerhed i fare under sejlads; eller
f. videregiver information med viden om, at den er usand, og derved bringer et skib i fare.[146]

En person gør sig ligeledes skyldig i en forbrydelse, hvis han tilskynder en fysisk eller juridisk person til at foretage eller undlade nogen handling eller truer med en af de handlinger, der nævnes i pkt. b) c) eller e).[147]

---

[144] 2005 SUA konventionen art. 4.
[145] 2005 SUA konventionen art. 2bis (2).
[146] 2005 SUA konventionen art. 3.

Endvidere kriminaliseres følgende gerninger:

a. unlawfully and intentionally injures or kills any person in connection with the commission of any of the offences set forth in article 3, paragraph 1, article 3bis, or article 3ter; or
b. attempts to commit an offence set forth in article 3, paragraph 1, article 3bis, paragraph 1(a)(i), (ii) or (iii) , or subparagraph (a) of this article; or
c. participates as an accomplice in an offence set forth in article 3, article 3bis, article 3ter, or subparagraph (a) or (b) of this article; or
d. organizes or directs others to commit an offence set forth in article 3, article 3bis, article 3ter, or subparagraph (a) or (b) of this article; or
e. contributes to the commission of one or more offences set forth in article 3, article 3bis, article 3ter or subparagraph (a) or (b) of this article, by a group of persons acting with a common purpose, intentionally and either:

i. with the aim of furthering the criminal activity or criminal purpose of the group, where such activity or purpose involves the commission of an offence set forth in article 3, 3bis or 3ter; or
ii. in the knowledge of the intention of the group to commit an offence set forth in article 3, 3bis or 3ter.[148]

Kaptajnens, flagstatens og modtagende stats ansvar

Kaptajnen på et skib, hvis flagstat er part til konventionen, må aflevere en person til myndighederne i en modtagerstat (der er part til konventionen), hvis kaptajnen har rimeligt grundlag for mistanke om, at personen har overtrådt konventionens bestemmelser.[149]

Bording og indgriben[150]

Indgriben må alene foretages af officielt autoriseret personel (militært eller retshåndhævende) fra krigsskibe eller andet klart afmærket officielt fartøj i statstjeneste.[151]

Når en flagstat anmodes om at gribe ind over for et mistænkeligt skib, bør anmodningen indeholde følgende:

a. Skibets navn
b. Skibets IMO-nr.

---

[147] 2005 SUA konventionen art. 4 (4).
[148] 2005 SUA konventionen art. 3quater.
[149] 2005 SUA konventionen art. 8. jf. art. 3, 3bis, 3ter, og 3quater.
[150] 2005 SUA konventionen art. 8bis.
[151] 2005 SUA konventionen art. 8bis (10), lit. d-e.

c. Registreret hjemhavn
d. Sidst besøgte havn og ankomsthavn
e. Anden relevant information

Flagstaten skal besvare anmodningen hurtigst muligt.[152]

Hvis en stat anmoder om tilladelse til bording af en anden stats skib, skal den anmodende stat forespørge flagstaten om:

a. At bekræfte det pågældende skibs nationalitet
b. Hvis nationaliteten bekræftes, skal den anmodende stat forespørge flagstaten om tilladelse til at borde og foretage nødvendige tiltag vedr. pågældende skib, herunder stoppe, borde, undersøge skib, last og personel ombord samt udspørge for at kunne fastslå, hvorvidt der er sket en overtrædelse af konventionen.[153]

Hvis der ombord på skibet findes beviser for overtrædelser af 2005 SUA-konventionen, kan flagstaten autorisere den anmodende stat om at tilbageholde skib, last, personer afhængigt af flagstatens dispositioner. Den anmodende stat skal hurtigst muligt informere flagstaten om resultaterne af bordingen.[154]

Når skibet bordes, skal man undgå at anvende magt, medmindre det sker af sikkerhedsmæssige årsager for at sikre personel og personer ombord, eller fordi officielt personel forhindres i at udføre autoriserede handlinger.[155]

2005 SUA-konventionen indeholder også bestemmelser vedr. terrorisme og masseødelæggelsesvåben. Disse emner behandles under deres respektive afsnit nedenfor.

6.2.2.3 Terrorisme

Alle stater skal forhindre og bekæmpe alle aktive og passive former for medvirken til at begå terrorhandlinger.[156] De i pkt. 6.2.2.2. nævnte procedurer vedrørende jurisdiktion skal følges ved håndtering af terrorhandlinger.

[152] 2005 SUA konventionen art. 8bis (2).
[153] 2005 SUA konventionen art. 3, 3bis, 3ter, 3quater.
[154] 2005 SUA konventionen art. 8bis (6).
[155] 2005 SUA konventionen art. 8bis (9). Yderligere vejledning gives i art. 8bis, stk. 10.
[156] Sikkerhedsrådsresolution 1456 (2003) jf. også 1373 (2001), 1390 (2002) og 1455 (2003).

Gerningsforhold

En person gør sig skyldig i terrorisme, hvis han ulovligt og forsætligt foretager en handling, som i sin natur eller sammenhæng har til formål fx at intimidere en befolkning eller tvinge en regering eller international organisation til at gøre eller undlade noget ved at:

> a. "uses against or on a ship or discharges from a ship any explosive, radioactive material or BCN weapon in a manner that causes or is likely to cause death or serious injury or damage; or
> b. discharges, from a ship, oil, liquefied natural gas, or other hazardous or noxious substance, which is not covered by subparagraph (a)(i), in such quantity or concentration that causes or is likely to cause death or serious injury or damage; or
> c. uses a ship in a manner that causes death or serious injury or damage; or
> d. threatens, with or without a condition, as is provided for under national law, to commit an offence set forth in subparagraph (a)(i), (ii) or (iii);"[157]

De nævnte forhold kriminaliseres i konventionen, ligesom det også er tilfældet for transport af terrorister:

> "Any person commits an offence within the meaning of this Convention if that person unlawfully and intentionally transports another person on board a ship knowing that the person has committed an act that constitutes an offence set forth in article 3, 3bis or 3quater or an offence set forth in any treaty listed in the Annex, and intending to assist that person to evade criminal prosecution."[158]

SUA 2005 konventionen indeholder straffebestemmelser i konventionens artikel 3 – 3quater. Såfremt en terrorhandling er undergivet dansk straffemyndighed, så vil ikke kun de nævnte strafbare handlinger i konventionen men alle straffelovens terrorbestemmelser (§§ 114-114h), efter omstændighederne kunne være relevante.

6.2.2.4 Masseødelæggelsesvåben og komponenter hertil

Sikkerhedsrådsresolution 1540 forpligter alle stater til at tage effektive forholdsregler over for spredning af masseødelæggelsesvåben, fremføringsmidler og relaterede materialer. De procedurer vedrørende jurisdiktion, der nævnes i pkt. 6.2.2.2, skal følges ved håndtering af masseødelæggelsesvåben m.m. [159]

[157] 2005 SUA konventionen art. 3bis (1) (a).
[158] 2005 SUA konventionen art. 3ter.
[159] jf. FN Pagtens art. 49 jf. art. 39. Se også UNSCR 1673.

En person gør sig skyldig i en forbrydelse, hvis han ulovligt og forsætligt ombord på et skib transporterer:

a. any explosive or radioactive material, knowing that it is intended to be used to cause, or in a threat to cause, with or without a condition, as is provided for under national law, death or serious injury or damage for the purpose of intimidating a population, or compelling a government or an international organization to do or to abstain from doing any act; or
b. any BCN weapon, knowing it to be a BCN weapon as defined in article 1; or
c. any source material, special fissionable material, or equipment or material especially designed or prepared for the processing, use or production of special fissionable material, knowing that it is intended to be used in a nuclear explosive activity or in any other nuclear activity not under safeguards pursuant to an IAEA comprehensive safeguards agreement; or
d. any equipment, materials or software or related technology that significantly contributes to the design, manufacture or delivery of a BCN weapon, with the intention that it will be used for such purpose.[160]

Proliferation Security Initiative

Proliferation Security Initiative (PSI) er møntet på at bekæmpe spredningen af masseødelæggelsesvåben og øge adgangen til at gribe ind over for ulovlig transport af masseødelæggelsesvåben samt fremføringsmidler hertil.

PSI bygger på eksisterende folkeretlige regler for *port state control*, kyststatsjurisdiktion og flagstatsjurisdiktion. Stater, der deltager i PSI, forpligter sig til at borde skibe, der flager statens flag, når der er rimeligt grundlag for at mistænke, at skibet ulovligt transporterer masseødelæggelsesvåben.

Endvidere skal skibe, i overensstemmelse med folkeretten, bordes i indre og ydre farvand og i den tilstødende zone, når der er rimeligt grundlag for at mistænke, at skibet transporterer masseødelæggelsesvåben. Bekræftes mistanken, kan beslaglæggelse foretages.[161]

PSI-samarbejdet har fokus på udvidelsen af nationale regler frem for globale. PSI-samarbejdet supplerer 2005 SUA-konventionen og *NPT**.[162] Danmark deltager i PSI-samarbejdet.[163]

[160] 2005 SUA konventionen art. 3bis (1) (b).
[161] Proliferation Security Initiative, Statement of Interdiction principles.
[162] James Kraska i "International maritime security law" p. 786.
[163] Ændringerne i 2005 SUA-konventionen er i overenstemmelse med Prolifereation Security Initiative jf. Søfartsstyrelsens notat af 1. februar 2007 til Retsudvalget, REU alm. del, bilag 352, p. 4.

Nuclear Non-Proliferation Treaty

Nukleart materiale må transporteres ad søvejen til eller fra territoriet eller under kontrol af en stat, der er part til Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT), når følgende betingelser er opfyldt:

a. Transporten eller modtagelsen ikke strider mod statens forpligtelser efter NPT
b. Genstanden eller materialet ikke strider mod statens forpligtelser efter NPT.[164]

6.2.2.5 Menneskesmugling og menneskehandel

Danmark skal i videst muligt omfang og i overensstemmelse med international havret samarbejde om at forebygge og bekæmpe menneskesmugling ad søvejen.[165] Vedrørende slaveri – se afsnit 6.2.3.3.

Menneskesmugling defineres i 2000 protokol om bekæmpelse af smugling af migranter til lands, ad søvejen og ad luftvejen som medvirken til en persons ulovlige indrejse i en deltagerstat, i hvilken den pågældende ikke er statsborger eller har fået fast opholdstilladelse, med henblik på direkte eller indirekte at opnå en økonomisk eller anden materiel fordel.[166]

> ”En deltagerstat, der har rimelig grund til at formode, at et skib, der fører dens flag eller gør krav på dens registrering, er statsløst, eller at det, selv om det fører et fremmed flag eller nægter at vise et flag, i virkeligheden tilhører den pågældende deltagerstat, og som er involveret i menneskesmugling ad søvejen, må anmode andre deltagerstater om assistance med at tilbageholde skibet. De således anmodede deltagerstater skal tilbyde en sådan assistance i den udstrækning, det er muligt.”[167]

En deltagerstat må således anmode flagstaten om at bekræfte registreringen, hvis deltagerstaten har rimelig grund til at mistænke et skib, som 1) udøver sin ret til at navigere i overensstemmelse med folkeretten, 2) fører dens flag eller fremviser registreringsbevis fra en anden deltagerstat og 3) er involveret i menneskesmugling ad søvejen. Hvis registreringen bekræftes, må deltagerstaten anmode flagstaten om

[164] Jf. SUA konventionen art. 3bis (2).
[165] Bekendtgørelse af protokol af 15. november 2000 om bekæmpelse af smugling af migranter til lands, ad søvejen og ad luftvejen art. 7. I henhold til kgl. resolution af 22. november 2006 har Danmark ratificeret den af De Forenede Nationer i New York den 15. november 2000 vedtagne protokol om bekæmpelse af smugling af migranter til lands, ad søvejen og ad luftvejen til supplering af De Forenede Nationers konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende kriminalitet. Jf. bekendtgørelse nr. 35 af 30. oktober 2008.
[166] Ovennævnte bekendtgørelses art. 3.
[167] Ovennævnte bekendtgørelses art. 8 stk. 1.

bemyndigelse til at træffe nødvendige foranstaltninger med hensyn til skibet. Flagstaten må bemyndige den anmodende stat om blandt andet:

a. at gå ombord på skibet
b. at undersøge skibet og
c. hvis der findes beviser for, at skibet er involveret i menneskesmugling ad søvejen, at træffe passende foranstaltninger over for skibet, personer og last ombord i overensstemmelse med den bemyndigelse, som flagstaten har givet.[168]

En deltagerstat, der har truffet foranstaltninger som nævnt i afsnittet ovenfor, skal straks informere den berørte flagstat om resultatet af disse foranstaltninger. En deltagerstat skal hurtigt besvare en anmodning fra en anden deltagerstat for at afgøre, om et skib, der påstår at være registreret eller bærer statens flag, er berettiget hertil. En anmodning om bemyndigelse til bording, undersøgelse og øvrige passende foranstaltninger over for skib, personer og last skal ligeledes hurtigt besvares.[169]

En flagstat må betinge sin bemyndigelse af vilkår, der skal aftales nærmere mellem flagstaten og den anmodende stat, herunder vilkår om ansvar og omfanget af de effektive foranstaltninger, der skal træffes. En deltagerstat må ikke træffe yderligere foranstaltninger uden udtrykkelig bemyndigelse fra flagstaten, bortset fra foranstaltninger, der er nødvendige for at afværge overhængende fare for menneskeliv, eller foranstaltninger, der følger af relevante bilaterale eller multilaterale aftaler.[170]

Hvis flagstatssamtykke til indgriben ikke foreligger, skal forbrydelsens omfang sammenholdes med indgrebets karakter, herunder evt. smuglede personers rettigheder.

Statsløse skibe

En deltagerstat har ret til at borde og undersøge et skib, der med rimelig grund mistænkes for at være involveret i menneskesmugling ad søvejen, og som er statsløst eller må sammenlignes med et statsløst skib. Hvis beviser bekræfter mistanken, skal deltagerstaten foretage passende foranstaltninger i overensstemmelse med relevant national og international lovgivning.[171]

[168] Ovennævnte bekendtgørelses art. 8 stk. 2.
[169] Ovennævnte bekendtgørelses art. 8 stk. 3 & 4.
[170] Ovennævnte bekendtgørelses art. 8 stk. 5. Jf. art. 7.
[171] Ovennævnte bekendtgørelses art. 8 stk. 7.

Menneskehandel (trafficking)

I protokol om forebyggelse, bekæmpelse og retsforfølgning af menneskehandel, særlig handel med kvinder og børn, til supplering af de forenede nationers konvention om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet, defineres menneskehandel som følger:

a. det at rekruttere, transportere eller overføre en person, holde en person skjult eller modtage en person ved brug af magt eller trusler om magtanvendelse eller anden form for tvang, bortførelse, bedrageri eller misbrug af magt eller udnyttelse af en sårbar stilling eller ydelse eller modtagelse af betaling eller fordele for at opnå samtykke fra en person, der har myndighed over en anden person, med det formål at udnytte vedkommende. Begrebet udnyttelse omfatter mindst udnyttelse af en andens prostitution eller andre former for seksuel udnyttelse, tvangsarbejde, slaveri eller slaverilignende former for udnyttelse af arbejdskraft eller fjernelse af organer;

b. den omstændighed, at et offer for menneskehandel har givet sit samtykke til den under litra a) omhandlede udnyttelse, skal være uden betydning, når der er gjort brug af et af de i litra a) nævnte midler;

c. at rekruttere, transportere, overføre, skjule eller modtage et barn med udnyttelse af det for øje skal betragtes som "menneskehandel", selv om der ikke er gjort brug af nogen af de i litra a) nævnte midler.[172]

6.2.3 MIO, der ikke kræver flagstatssamtykke til bording

6.2.3.1 Indledning

Der forligger særligt grundlag for bording ved følgende hændelser på det åbne hav:[173]

a. Pirateri
b. Slavehandel
c. Uautoriseret radiospredning
d. Skibe uden nationalitet.

[172] Bekendtgørelse af FN-protokol af 15. november 2000 om forebyggelse, bekæmpelse og retsforfølgning af menneskehandel, særlig handel med kvinder og børn, til supplering af De Forenede Nationers konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet art. 3. I henhold til kgl. resolution af 16. september 2003, og efter at Folketinget med vedtagelse af lov nr. 380 af 6. juni 2002 havde meddelt sit samtykke dertil, har Danmark ratificeret en i Palermo den 15. november 2000 undertegnet FN-protokol om forebyggelse, bekæmpelse og retsforfølgning af menneskehandel, særlig handel med kvinder og børn, til supplering af De Forenede Nationers konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet, jf. Udenrigsministeriets bekendtgørelse nr. 3 af 19. februar 2004, Lovtidende C.

[173] Havretskonventionen art. 110.

Ifølge Havretskonventionen art. 86 finder kapitel VII om det åbne hav anvendelse på alle dele af havet, som ikke er omfattet af den eksklusive økonomiske zone, søterritoriet, en stats indre farvande eller en arkipelagstats arkipelagfarvande.

Denne sondring ses også på illustrationen over maritime zoner under afsnit 2.3. Havretskonventionens art. 110 indeholder en særlig ret til visitation/bording i tilfælde af pirateri, slavehandel, uautoriseret radiospredning eller skibe uden nationalitet, og er indeholdt i havretskonventionens kapitel VII.

Som følge af Havretskonventionens art. 86 kan art. 110 derfor naturligt læses, som om den ikke finder anvendelse på den eksklusive økonomiske zone. Dette er ikke tilfældet. Havretskonventionen fastslår,[174] at bording-grundlaget i art. 110 og andre relevante folkeretlige regler finder anvendelse på den eksklusive økonomiske zone i det omfang, bordinggrundlaget ikke er uforeneligt med Havretskonventionens kap. V om den eksklusive økonomiske zone.

Havretskonventionen[175] giver alene adgang til visitation ved bording. Havretskonventionen giver ikke adgang til at udøve jurisdiktion. Indgriben i forbindelse med bording forudsætter derfor anden hjemmel. Se mere om hjemmel til indgriben i pkt. 6.2.3.2.– 6.2.3.5. og om hjemmel ved samtykke i pkt. 6.2.2. For MIO der ikke kræver flagstatssamtykke til bording gælder, at national hjemmel skal tillade indgriben.

6.2.3.2 Pirateri

Definition af pirateri - Havretskonventionens art. 101

Pirateri omfatter enhver af følgende handlinger:

a) enhver **ulovlig voldshandling, tilbageholdelse eller plyndring,** som i **personligt øjemed** begås af besætningen eller passagererne på et privat skib eller luftfartøj, og som er rettet:
   i) på det **åbne hav mod et andet skib** eller luftfartøj eller mod personer eller ejendom ombord på et sådant skib eller luftfartøj
   ii) mod et skib, luftfartøj, personer eller ejendom på et område **uden for nogen stats jurisdiktion**
b) enhver frivillig deltagelse i et skibs eller luftfartøjs drift med viden om kendsgerninger, hvoraf det følger, at der er tale om et piratskib eller et piratluftfartøj
c) enhver tilskyndelse eller forsætlig bistand til de handlinger, der er anført under litra a) eller b).[176]

[174] Art. 58 stk. 2.
[175] Havretskonventionen art. 110.
[176] Havretskonventionen art. 101.

Den danske oversættelse af Havretskonventionen anvender betegnelsen sørøveri. Den engelske udgave anvender betegnelsen **piracy**. Da betegnelsen pirateri er mest udbredt på dansk, anvendes denne. Der er således ikke forskel på pirateri og sørøveri i dansk terminologi. Pirateridefinitionen inkluderer enhver ulovlig voldshandling, tilbageholdelse eller plyndring.

Foretages en handling som, på det åbne hav, ville opfylde definitionen i Havretskonventionens art. 101 inden for territorialfarvandet, vil hændelsen falde under kyststatens jurisdiktion og vil afhængigt af de konkrete omstændigheder kunne være strafbar. I Danmark vil sådanne handlinger efter omstændighederne kunne straffes efter straffelovens § 183 a om kapring af bl.a. skibe (den såkaldte pirateribestemmelse).

Bording af piratskib - Havretskonventionens art. 110

Medmindre andet er hjemlet i en traktat, må et krigsskib, som på det åbne hav møder et fremmed skib, kun borde dette, hvis der er et rimeligt grundlag for mistanke om, at skibet anvendes til pirateri. Skibe, som er berettiget til fuldstændig immunitet, er dog undtaget fra reglen. Der er ikke krav om flagstatssamtykke ved bording af et fremmedflaget, mistænkt piratfartøj.[177]

Indgriben over for pirateri - Havretskonventionens art. 105

Alle stater har universel jurisdiktion til at opbringe pirater.[178] Der foreligger dermed et særligt folkeretligt grundlag for stater til at udøve jurisdiktion ombord på piratskibe. Danmark har dog ikke implementeret denne regel i national lovgivning, og derfor er der ikke efter dansk ret universel jurisdiktion. Der er dansk straffemyndighed efter straffelovens almindelige regler herom ved overtrædelser af straffelovens § 183 a om kapring af bl.a. skibe (den såkaldte pirateribestemmelse).

På det åbne hav eller på et hvilket som helst andet område uden for nogen stats jurisdiktion kan enhver stat opbringe et piratskib eller et skib, som pirater har bemægtiget sig og har kontrol over. Staten kan også anholde personer og beslaglægge ejendom ombord. Domstolene i den stat, som har foretaget opbringningen, kan fastsætte de straffe, der skal idømmes. Ligeledes kan domstolene afgøre, hvilke skridt der skal tages med hensyn til de pågældende skibe, luftfartøjer eller den pågældende

[177] Churchill & Lowe 3ed p. 210. Se også James Kraska "Grasping 'The influence of law on sea power'" p. 123, Naval War College Review, vol. 62, no. 3, Summer 2009.
[178] Havretskonventionen art. 105.

ejendom, dog med forbehold for tredjemands rettigheder, når denne har handlet i god tro.[179]

Frihedsberøvelse af formodede pirater

Det følger af straffelovens § 6, at handlinger hører under dansk straffemyndighed, når handlingerne foretages:

a. i den danske stat
b. på dansk fartøj, som befinder sig inden for et fremmed myndighedsområde, af en person, der hører til fartøjet eller som rejsende følger med dette, eller
c. på dansk fartøj, som befinder sig uden for et myndighedsområde.[180]

Efterforskning og retsforfølgning af strafbare forhold, der er undergivet dansk straffemyndighed, sker efter reglerne i retsplejeloven. Det betyder bl.a., at en anholdt formodet pirat inden 24 timer efter anholdelsen skal fremstilles for en dommer.[181] Fremstilling kan eventuelt ske *in absentia*.

Ved frihedsberøvelse af formodede pirater skal menneskerettighederne overholdes.[182] Læs mere herom kap. 12.5.3.

6.2.3.3 Slavehandel

Slaveri defineres som:

a. ”Slaveri er den Tilstand eller det Vilkaar, hvorunder en Person befinder sig, over hvem alle eller enkelte af de med Ejendomsretten forbundne Beføjelser udøves.”
b. ”Slavehandel omfatter enhver Tilfangetagelse, Erhvervelse eller Overdragelse af en Person for at bringe den paagældende i Slaveri; enhver Erhvervelse af en Slave for at sælge eller bytte denne; enhver Overdragelse ved Salg eller Bytte af en Slave, der er erhvervet med Salg eller Bytte for Øje saavel som enhver Handel eller Transport af Slaver i Almindelighed.”[183]

[179] Havretskonventionen art. 105.
[180] Straffelovens § 6.
[181] Retsplejelovens § 760, stk. 2 og UfR 2014.1044 Ø.
[182] Forsvaret har udarbejdet særligt bestemmelsesgrundlag herom.
[183] Bekendtgørelse om Danmarks Ratifikation af den i Geneve den 25. september 1926 undertegnede internationale Overenskomst angaaende Slaveri art. 1. Ved kongelig Resolution af 6. maj 1927 har Danmark ratificeret følgende i Geneve den 25. september 1926 afsluttede internationale Oversættelse. Bekendtgørelsen er endvidere bekendtgjort som nr. 15 i 'Danmarks Traktater', årgang 1927.

Forbud mod slavetransport

14.10. Enhver stat skal træffe effektive foranstaltninger til at hindre og straffe slavetransport med skibe, der er berettigede til at føre dens flag, samt til at hindre ulovlig brug af dens flag til dette formål. Enhver slave, som søger tilflugt om bord på et skib, skal uanset det pågældende skibs flag uden videre være fri.[184]

Krigsskibe gives følgende mandat over for skibe, der anvendes til slavehandel

14.11. Medmindre andet er hjemlet i en traktat, må et krigsskib, som på det åbne hav møder et fremmed skib, kun borde dette, hvis der er et rimeligt grundlag for mistanke om, at skibet anvendes til slavehandel. Skibe, som er berettigede til fuldstændig immunitet, er dog undtaget for denne regel. [185]

Vedrørende menneskesmugling – se afsnit 6.2.2.5.

6.2.3.4 Uautoriseret radiospredning

Et krigsskib kan borde et skib på det åbne hav, hvis der er et rimeligt grundlag for mistanke om, at skibet driver uautoriseret radiospredning, og hvis krigsskibets flagstat har jurisdiktion.[186]

Ved "uautoriseret radiospredning" forstås udsendelse af radio- og fjernsynsprogrammer, der i strid med internationale forskrifter finder sted fra et skib eller en installation på det åbne hav, og som er beregnet for almenheden, dog bortset fra udsendelse af nødsignaler.

En stat, som har jurisdiktion, jf. listen nedenfor, kan, hvis national hjemmel tillader det, anholde enhver person eller opbringe ethvert skib og beslaglægge sendeudstyret, hvis staten er:[187]

a. skibets flagstat
b. installationens registreringsstat
c. den stat, i hvilken den pågældende person er statsborger
d. enhver stat, hvor udsendelserne kan modtages, eller

[184] Havretskonventionen art. 99.
[185] Havretskonventionens art. 110 stk. 1, lit. b.
[186] Havretskonventionens art. 110 stk. 1, lit. c.
[187] Havretskonventionen art. 109 stk 3.

e. enhver stat, hvis autoriserede radiokommunikation forstyrres.

6.2.3.5 Skibe uden nationalitet (flagstatsverifikation)

Et krigsskib kan borde et skib på det åbne hav, hvis der er et rimeligt grundlag for mistanke om:

a. At skibet er uden nationalitet[188]
b. At skibet, skønt det fører et fremmed flag eller nægter at vise flag, i virkeligheden har samme nationalitet som krigsskibet[189]
c. At skibet sejler under to eller flere staters flag og benytter disse efter forgodtbefindende. Skibet kan da ikke påberåbe sig nogen af de pågældende nationaliteter over for nogen anden stat og kan sidestilles med et skib uden nationalitet.[190]

6.2.4 Tilfældighedsfund

Gøres et tilfældighedsfund i forbindelse med visitation eller på baggrund af andet bordinggrundlag, er jurisdiktion over skibe, der sejler under et andet lands flag, betinget af flagstatens samtykke. Over for et statsløst skib vil et dansk krigsskib have jurisdiktion over skib og last med mulighed for destruktion af ulovlig last. Der vil ikke være jurisdiktion over besætningen, medmindre der er danske statsborgere ombord. Ved jurisdiktion forstås en stats ret til, efter folkeretten, at regulere personer og ejendom i henhold til national lov.[191] Ovennævnte indgreb forudsætter national hjemmel.

Eksempel 14.4: Et eksempel på udstrækningen af en stats jurisdiktion er givet i S.S. LOTUS sagen:
”Now the first and foremost restriction imposed by international law upon a state is that – failing the existence of a permissive rule to the contrary – it may not exercise its power in any form in the territory of another state. In this sense jurisdiction is certainly territorial; it cannot be exercised by a state outside its territory except by virtue of a permissive rule derived from international custom or from a convention.”[192]

[188] Havretskonventionens art. 110 stk. 1, lit. d.
[189] Havretskonventionens art. 110 stk. 1, lit. e.
[190] Havretskonventionens art. 92,2 jf. art. 110 stk. 1, lit. d.
[191] Guilfoyle p. 7.
[192] S.S. LOTUS case pp. 18-19. Publications of the Permanent Court of International Justice, series A. – No. 10, September 7th, 1927.

6.3 Magtanvendelse til søs i fredstid

14.12. Nødvendig og rimelig magt kan anvendes med det formål at bringe et skib til standsning, hvis der er en berettiget grund hertil – se kap. 2, pkt. 3.3. For at bringe et skib til standsning stilles der krav om at afgive visuelt og/eller lydsignal. Herefter vil varselsskydning kunne bringes i anvendelse. Når alle øvrige muligheder for at bringe et skib til standsning er udtømt, kan magt anvendes. Hvis magt anvendes, skal magtanvendelsen være proportional, og alle tiltag skal gøres for at undgå legemsbeskadigelse og tab af menneskeliv.

Principper for magtanvendelse

Magtanvendelse er helt central for operationers udførelse, og derfor illustreres rammerne for magtanvendelse med eksempler nedenfor.

Pga. det maritime miljøs særlige karakteristika er der behov for at berøre magtanvendelse til søs i fredstid ud over, hvad der er beskrevet i kap. 3.7. Der henvises i øvrigt til dette afsnit.

Da magtanvendelse ikke behandles direkte i Havretskonventionen, finder den almindelige folkerets regler herom anvendelse. Følgende eksempler udgør folkerettens rammer for magtanvendelse til søs i fredstid.

6.3.1 Tre eksempler til illustration af magtanvendelse til søs i fredstid

Afsnittet illustrerer principielle retningslinjer for magtanvendelse til søs i fredstid gennem eksempler og protokoluddrag.

Eksempel 14.5: S/S I'M ALONE
Den britisk flagede, canadisk indregistrerede skonnert I'M ALONE deltog i indsmugling af spiritus til USA ved at ligge uden for USA's territorialfarvand og laste spiritus over i mindre både, der derefter anløb USA. US Coast Guard-kutter WOLCOTT eftersatte I'M ALONE 22. marts 1929. I'M ALONE flygtede, men blev indhentet. US Coast Guard-kutter DEXTER sluttede sig til WOLCOTT i den 200 sømil lange jagt på I'M ALONE og affyrede skud foran boven på I'M ALONE samt ind i sejl og rigning. I'M ALONE blev beordret til at stoppe, men adlød ikke ordre. Herefter affyrede DEXTER skud imod I'M ALONE's skrog. I'M ALONE sank efter 30 min.[193]

En kommission blev nedsat til undersøgelse af sagen. Den udtalte følgende:

[193] James Kraska m.fl. i "International maritime security law" p. 760 ff.

[The United States] "might, consistently with the Convention, use necessary and reasonable force for the purpose of effecting the objects of boarding, searching, seizing and bringing into port the suspected vessel ; and if sinking should occur incidentally, as a result of the exercise of necessary and reasonable force for such purpose, the pursuing vessel might be entirely blameless. But the Commissioners think that, in the circumstances stated in paragraph eight of the Answer, the admittedly intentional sinking of the suspected vessel was not justified by anything in the Convention."[194]

Den anvendte magt i I´AM ALONE-sagen blev ikke anset for at være proportional.

Eksempel 14.6: M/V SAIGA[195]
Olietankeren M/V SAIGA, registreret på St. Vincent og Grenadinerne, blev opbragt af et patruljefartøj fra Guinea uden for Guineas eksklusive økonomiske zone d. 28. oktober 1997. SAIGA var fuldt lastet med olie, havde lavt fribord, max. fart på 10 knob, var ubevæbnet og viste ingen tegn på modstand. På trods heraf affyrede Guineas patruljefartøj skud mod SAIGA med stor kaliber automatvåben. Guinea hævdede i sagen, at dets patruljefartøj over radio forgæves havde anmodet SAIGA om at stoppe.

Tribunalet udtaler følgende i sin afgørelse:
"In considering the force used by Guinea in the arrest of the Saiga, the Tribunal must take into account the circumstances of the arrest in the context of the applicable rules of international law. Although the Convention [UNCLOS] does not contain express provisions on the use of force in the arrest of ships, international law, which is applicable by virtue of article 293 of the Convention, requires that the use of force must be avoided as far as possible and, where force is unavoidable, it must not go beyond what is reasonable and necessary in the circumstances. Considerations of humanity must apply in the law of the sea, as they do in other areas of international law."[196]

"The normal practice used to stop a ship at sea is first to give an auditory or visual signal to stop, using internationally recognized signals. Where this does not succeed, a variety of actions may be taken, including the firing of shots across the bows of the ship. It is only after the appropriate actions fail that the pursuing vessel may, as a last resort, use force. Even then, appropriate warning must be issued to the ship and all efforts should be made to ensure that life is not endangered"[.][197]

"Having boarded the ship without resistance, and although there is no evidence of the use or threat of force from the crew, they fired indiscriminately while on the deck and used gunfire to stop the engine of the ship. In using firearms in this way, the Guinean officers appeared to have attached little or no importance to the safety of the ship and the persons on board. In the process, considerable damage was done to the ship and to vital equipment in the engine and

[194] Reports of International Arbitral Awards, S.S. "I'm Alone" (Canada, United States), 30 June 1933 and 5 January 1935, Volume III, p. 1615. Den convention der henvises til i citatet er: Convention between the United States of America and Great Britain to aid in the prevention of the smuggling of intoxicating liquors into the United States af 23 januar 1924.
[195] International Tribunal for the Law of the Sea, M/V SAIGA case (no. 2), Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea, 1 July 1999.
[196] SAIGA para. 155.
[197] SAIGA para. 156.

> radio rooms. And, more seriously, the indiscriminate use of gunfire caused severe injuries to two of the persons on board."[198]
>
> Domstolen konkluderer: "[…] there is no excuse for the fact that the officers fired at the ship itself with live ammunition from a fast-moving patrol boat without issuing any of the signals and warnings required by international law and practice."[199]
>
> "For these reasons, the Tribunal finds that Guinea used excessive force and endangered human life before and after boarding the *Saiga*, and thereby violated the rights of Saint Vincent and the Grenadines under international law."[200]

Den anvendte magt i SAIGA sagen gik ud over, hvad der må anses for proportionalt. Desuden manglede afgivelse af varsel samt varselsskud forud for direkte beskydning.

> Eksempel 14.7: Guyana versus Suriname[201]
> Med henvisning til I'M ALONE-, RED CRUSADER- og SAIGA-sagerne accepterer tribunalet argumentet om, "[…] that in international law force may be used in law enforcement activities provided that such force is unavoidable, reasonable and necessary."

I sagen Guyana mod Surinam understreges legitimiteten af magtanvendelse, hvis magtanvendelsen er uundgåelig, rimelig og nødvendig.

6.3.2 To eksempler på konventionsreguleret magtanvendelse til søs i fredstid

6.3.2.1 Protocol of 2005 to the convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation

"When carrying out the authorized actions under this article, the use of force shall be avoided except when necessary to ensure the safety of its officials and persons on board, or where the officials are obstructed in the execution of the authorized actions. Any use of force pursuant to this article shall not exceed the minimum degree of force which is necessary and reasonable in the circumstances."[202]

---

[198] SAIGA para. 158.
[199] SAIGA para. 157.
[200] SAIGA para. 159.
[201] Award of the Arbitral Tribunal, (Guyana, Suriname) 17. September 2007, p. 147. Arbitral Tribunal Constituted pursuant to art. 287, and in accordance with annex VII of the United Nations Convention on the Law of the Sea.
[202] Protocol of 2005 to the Convention for the Suppression of Unlawful acts Against the Safety of Maritime Navigation art. 8bis (9).

6.3.2.2 Agreement for the implementation of the provisions of the United Nations convention on the law of the sea of 10 December 1982 relating to the conservation and management of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks

"The inspecting State shall ensure that its duly authorized inspectors: (f) avoid the use of force except when and to the degree necessary to ensure the safety of the inspectors and where the inspectors are obstructed in the execution of their duties. The degree of force used shall not exceed that reasonably required in the circumstances."[203]

6.3.3 Tre eksempler til illustration af magtanvendelse fra danske krigsskibe til søs i fredstid

> Eksempel 14.8: RED CRUSADER
> D. 29. maj 1961 forsøger det danske krigsskib NIELS EBBESEN at arrestere den britiske fisketrawler RED CRUSADER ved Færøerne.
>
> "At 03.22 hours one round of 127 mm. gun-shot was fired astern and to the right of the trawler, at a distance estimated at 2.100 metres with the elevation 24/r25. At 03.23 hours the first stop-signals were given by steamwhistle—signal K. At 03.25 hours one round of 127 mm. gun-shot was fired ahead and to the left, at the same estimated distance with the elevation 24/1 20. At 03.26 hours the signal K was repeated by steamwhistle.
>
> It is established that no signal by radio, steamwhistle, blank shot or otherwise was attempted earlier than 03.23 hours[.]"
>
> Undersøgelseskommissionen konkluderer på baggrund af ovenstående:
> "that, in opening fire at 03.22 hours up to 03.53 hours, the Commanding Officer of the "Niels Ebbesen" exceeded legitimate use of armed force on two counts:
> (a) firing without warning of solid gun-shot;
> (b) creating danger to human life on board the "Red Crusader" without proved necessity, by the effective firing at the "Red Crusader" after 03.40 hours.[204]

I RED CRUSADER-sagen undlod skibschefen brug af varselsskud forud for direkte beskydning. Desuden fandtes magtanvendelsen unødvendig med unødig risiko for menneskeliv.

---

[203] Agreement for the implementation of the provisions of the United Nations convention on the law of the sea of 10 december 1982 relating to the conservation and management of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks, art. 22 (1) (f).

[204] Reports of International Arbitral Awards, Investigation of certain incidents affecting the British trawler Red Crusader, (United Kingdom, Denmark), Volume XXIX, pp. 521-539, 23 March 1962, pp. 536-538.

Eksempel 14.9: ARIYA
Den 12. maj 2011 opbragte det danske krigsskib ESBERN SNARE det formodede piratmoderskib ARIYA i det Indiske Ocean. Under hændelsen skød og dræbte besætningen på ESBERN SNARE 4 somaliske pirater samt sårede yderligere 11 pirater.

”I en afstand af formentlig ikke under 300 m blev det formodede piratskib forgæves flere gange via megafon anråbt med opfordring til at overgive sig. Besætningen på Esbern Snare kunne observere, at der fra det formodede piratskib blev peget på Esbern Snare med såvel RPG’ere (panserværnsvåben) og AK 47’ere (automatvåben), som ved træfning på den givne afstand ville kunne have dræbt eller såret besætningen på Esbern Snare, ligesom det ved træfning kunne have forrettet stor skade på Esbern Snare. Det kunne ligeledes observeres, at gidslerne ombord på piratskibet blev gennet ud i stævnen på piratskibet.

Finskytterne på Esbern Snare bad herefter om tilladelse til at skyde mod piratskibet, hvilket to gange blev afslået. Kort efter bemærkede en af finskytterne på Esbern Snare, at der nu blev sigtet direkte på finskytterne på Esbern Snare med en AK 47, hvorfor finskytten besluttede at afgive skud mod piratskibet. Kort efter blev det konstateret, at der yderligere blev sigtet på Esbern Snare med en RPG’er, hvorfor der på ny blev afgivet skud mod piratskibet. Ved denne træfning af RPG’en kom der røgudvikling, men den eksploderede ikke. Der blev herefter afgivet ca. 200 skud mod piratskibet. Der blev afgivet skud af både finskytterne samt fra de ombordværende tunge maskingeværer (TMG).

Det kan ikke med sikkerhed konstateres, at der blev afgivet skud mod Esbern Snare fra piratskibet, eller om eventuelle skud er gået af i forbindelse med, at skud fra Esbern Snare har ramt de pågældende våben. Esbern Snare blev således ikke truffet, men besætningen på Esbern Snare har forklaret, at de hørte skud fra piratskibet. Det samme har flere af de frigivne iranske gidsler forklaret.

Aktionen mod piratskibet varede ca. 5 minutter, hvorefter piraterne overgav sig. Besætningen på Esbern Snare kunne herefter befri gidslerne, og de sårede pirater blev herefter undergivet behandling på Esbern Snare.”[205]

Forsvarets Auditørkorps konkluderer i ARIYA-sagen, at der ikke er en rimelig formodning om, at der er begået et strafbart forhold, der forfølges af det offentlige, og at besætningen har handlet i lovligt **nødværge** for at afværge et overhængende uretmæssigt angreb fra piraterne.

Eksempel 14.10: SAJJAD
Den 27. februar 2012 beskød og bordede det danske krigsskib ABSALON det formodede piratmoderskib SAJJAD i det Indiske Ocean. 16 gidsler blev befriet, mens et iransk og et pakistansk gidsel mistede livet. Under aktionen blev 17 somaliske formodede pirater tilfangetaget.

”Det forhold, at finskytter fra Absalon under beskydningen af ”Jelbut 37” [SAJJAD] med meget stor sikkerhed har forårsaget de nævnte gidslers død, ændrer ikke på, at der ikke er grundlag for at antage, at der skulle være begået et strafbart forhold, idet beskydning med henblik på at

[205] Forsvarets Auditørkorps pressemeddelelse af 20. juli 2011.

> bringe et fartøj til standsning uundgåeligt vil være forbundet med en vis risiko for tab af menneskeliv.
>
> I det konkrete tilfælde er der efter den militære anklagemyndigheds opfattelse ikke anvendt yderligere magtanvendelse, end situationen tilsagde, idet det eneste alternativ til den eskalerende magtanvendelse var at lade det piratkontrollerede fartøj undslippe."[206]

Det accepteres i SAJJAD-sagen, at det uundgåeligt vil være forbundet med en vis risiko for tab af menneskeliv at foretage beskydning med henblik på at bringe et fartøj til standsning, selv om regler og retningslinjer for eskalerende magtanvendelse følges. Det er en forudsætning, som nævnt indledningsvist, at én af betingelserne oplistet i kap. 2, pkt. 3.3. er opfyldt. Eksemplet er legitimeret ved, at magtanvendelse er absolut nødvendig for at iværksætte en lovlig anholdelse.

6.4 Pligten til at yde hjælp til søs

14.13. Enhver stat skal, så vidt det kan ske uden alvorlig fare for skibet, besætningen eller passagererne, pålægge kaptajnen på et skib, som fører dens flag:
a) at yde hjælp til enhver person i livsfare, som findes på havet
b) hurtigst muligt at komme nødstedte personer til undsætning, hvis han underrettes om deres behov for hjælp, og for så vidt en sådan handling med rimelighed kan forventes af ham […].[207]

6.5 Embargo

Embargo-operationer foretages typisk på baggrund af et internationalt mandat, der også giver rammerne for evt. magtanvendelse. En embargo udgør ikke en krigshandling.

7. Sømilitær ordliste

Arkipelagfarvande
En arkipelagstats suverænitet omfatter de farvande, der er indesluttet af de arkipelagbasislinjer, som er trukket i overensstemmelse med <havretskonventionens artikel 47 og benævnt arkipelagfarvande, uden hensyn til deres dybde eller afstand fra kysten.

[206] Forsvarets Auditørkorps pressemeddelelse af 3. juli 2012.
[207] Havretskonventionens art. 98. Se også Safety of Life at Sea (SOLAS) samt søloven.

Bording[208]

En bordingoperation defineres i denne sammenhæng som en operation, hvor et bordinghold bringer sig om bord i et fartøj med et nærmere defineret formål. Bordingoperationen starter ved indledende opkald (hailing) af det pågældende fartøj og varer til sidste gast har forladt fartøjet. Derudover opereres med en niveauinddeling af bording:

a. NIV I-bording (unopposed/compliant/consensual):
En NIV I-bording er en bording, hvor føreren på det bordede fartøj følger bordende myndigheds direktiver og ordrer, og hvor følgende forudsætninger tillige er opfyldt:
   - Ingen umiddelbart passive eller aktive modstandsmidler anvendes
   - Der er ingen efterretninger, der indikerer en trussel.

b. NIV II-bording (non-cooperative/non-compliant/non-consensual):
En NIV II-bording er en bording, hvor der ikke er efterretninger, der indikerer en trussel, og hvor én eller flere af nedenstående betingelser er opfyldt:
   - Føreren på det bordede fartøj responderer ikke på opkald, medvirker ikke til at fastslå årsagen til hans tilstedeværelse i området, eller afviser vedholdende at indvillige i bordingens gennemførelse
   - Passive obstruktioner er bragt i stilling med henblik på at forsinke, hæmme, vanskeliggøre og/eller afskrække bording af det mistænkte fartøj, og disse kan håndteres ved fysiske modforholdsregler
   - Passive modmidler er bragt i stilling med henblik på at forsinke, hæmme, vanskeliggøre og/eller afskrække afsøgning og opbringning af det mistænkte fartøj. Disse kan håndteres ved fysiske modforholdsregler.

c. NIV-III bording (opposed):
En bording, hvor én eller flere af følgende betingelser er opfyldt:

   - Føreren af fartøjet afviser aktivt at tillade bording at finde sted
   - Passive modmidler er bragt i stilling med den klare hensigt at forårsage skade på bordingholdet eller skabe et meget farligt operationsmiljø
   - Efterretninger indikerer en mulig trussel om bord på det mistænkte fartøj, eller fartøjet er mistænkt for at medbringe terroristrelateret kontrabande.

Handelsskib: Skib, som ikke er et krigsskib, et marinehjælpefartøj eller et statsskib såsom told, fiskerikontrol eller lignende, og som alene benyttes i kommercielt øjemed.[209]

Hospitalsskib: Fartøj bygget eller udstyret af en af parterne til konflikten, udelukkende med henblik på at assistere sårede, syge og skibbrudne, samt skibe af samme natur,

[208] Jf. AG BOFO og ATP 71.
[209] SRM regel 13 (i), SOK PUB 007-501 pkt 1-7.

anvendt af Røde Kors eller andre humanitære organisationer eller private, og som er officielt godkendt af en konfliktpart.[210]

Kontrabande: Gods bestemt for en modpart i konflikten, og som vurderes at kunne være til gavn for dennes krigsindsats.

Krigsskib: Skib, som tilhører en stats væbnede styrker; som er forsynet med de ydre kendetegn for krigsskibe af dens nationalitet; som er under kommando af en af statens regering behørigt udnævnt officer, hvis navn fremgår af den officielle fortegnelse over flådens officerer, eller et tilsvarende dokument; og hvis besætning er underkastet almindelig militær disciplin[211]. Handelsskibe, der er blevet konverteret til krigsskibe i overensstemmelse med HK VII, er omfattet af definitionen. Tilstedeværelsen af civile søfolk og private kontraktansatte ombord på et krigsskib ændrer ikke skibets status, så længe de ovenstående kriterier i øvrigt er opfyldt, og en vis del af besætningen er under regulær militær ledelse.

Marinehjælpefartøj: Fartøj, som er ejet af eller under fuld kontrol af en stats væbnede styrker, og som på tidspunktet anvendes i ikke-kommercielt, regeringsmæssigt øjemed, typisk logistisk støtte til de væbnede styrker i form af eksempelvis transport af tropper eller militært udstyr[212]. Marinehjælpefartøjer kan være helt eller delvist bemandet med militært personel eller udelukkende civilt personel.

Maritim krigsførelse: Maritim krigsførelse er et specielt begreb, der udover **egentlige kamphandlinger** også omfatter øvrige **fjendtlige handlinger** beskrevet i afsnit 3.7.

Maritime Interdiction Operations (MIO): Maritim håndhævelse af regler gennem bording og inspektion. Formålet er at fastslå, om et skib foretager ulovligheder. Betegnelserne Maritime Interdiction Operations og Maritime Interception Operations anvendes synonymt. Begge begreber forkortes MIO*. Dette kapitel anvender betegnelsen Maritime Interdiction Operations.

Neutral: Enhver stat, der ikke er part i konflikten. Begrebet neutralitet dækker over den særlige folkeretlige status, som stater, der ikke er part i en international væbnet konflikt, nyder. Neutrale farvande er neutrale staters **indre og ydre territorialfarvande** eller arkipelagefarvande.

Opbringe: Konfiskation af fartøj med henblik på overtagelse af ejendomsretten.

---

[210] SRM art 13, GKII art. 22.
[211] SRM regel 13 (G), havretskonventionens art. 29, HK VII art 3 og 4.
[212] SRM regel 13 (h).

Skibbrudne: Personer, der er i nød eller hensat i en hjælpeløs tilstand til søs.

SUA konventionen: 2005 SUA konventionen består af *Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation* af 10. marts 1988 samt 2005 Protokollens tillæg til 1988 SUA konventionen jf. 2005 SUA konventionen art. 15 (2). 2005 SUA konventionen af 1. november 2005 trådte i kraft 28. juli 2010. Danmark har undertegnet, men endnu ikke ratificeret 2005 SUA konventionen jf. Udenrigsudvalget 2014-15, URU alm. del, bilag 80 af 19. december 2014. 2005 SUA konventionen forventes ratificeret af Danmark i 2015, konventionen er derfor citeret på engelsk, idet den ikke er oversat til dansk. I manualen anvendes betegnelsen 2005 SUA konventionen. Ved kgl. resolution af 7. september 1995 har Danmark ratificeret en i Rom den 10. marts 1988 udfærdiget konvention til bekæmpelse af ulovlige handlinger mod søfartens sikkerhed og den dertil hørende protokol til bekæmpelse af ulovlige handlinger mod sikkerheden for fastgjorte platforme, der befinder sig på kontinentalsoklen.

Sømil: En sømil svarer til 1852 meter.

Kapitel 15
Implementering og håndhævelse

1. Indledning

Kapitlet handler om tiltag, Forsvaret allerede har iværksat og løbende skal sørge for finder sted med henblik på at sikre, at danske soldater efterlever den humanitære folkeret og menneskerettighederne i praksis. Kapitlet handler også om, hvilke konsekvenser det kan få for den enkelte soldat, for føreren og for staten, hvis ikke reglerne efterleves.

1.1 Kapitlets indhold

Kapitlet indeholder tre hovedafsnit. Kapitlets afsnit 2 om implementering beskriver en række tiltag som Danmark skal iværksætte både i fredstid og under væbnet konflikt for at sikre efterlevelse af den humanitære folkeret og menneskerettighederne.

I afsnit 3 introduceres tre typer af forbrydelser med særlig tilknytning til væbnet konflikt.

Afsnit 4 om håndhævelse omfatter både retsforfølgning og anden sanktionering. Afsnittet er opdelt i fem underafsnit. I afsnit 4.1 behandles strafforfølgning ved den Internationale Straffedomstol (ICC), og derefter beskrives dte, hvordan der i Danmark vil kunne retsforfølges for overtrædelser af den humanitære folkeret, afsnit 4.2. I afsnit 4.3 introduceres retsforfølgning i Danmark af forbrydelser mod menneskeheden og folkedrab. Afsnit 4.4 introducerer den militære anklagemyndighed og disciplinarmyndigheden, og i forlængelse af dette skitseres folkerettens regler for iværksættelse af undersøgelser ved mistænkelige dødsfald. I afsnit 4.5 beskrives det, hvem der kan være ansvarlige for overtrædelser af folkeretten. Afsnittet er opdelt i tre underafsnit. Underafsnit 4.5.1 introducerer ganske overordnet folkerettens principper om statsansvar. Underafsnit 4.5.2 beskriver, at dansk militærpersonel kan ifalde ansvar for overtrædelse af de til enhver tid gældende regler. Underafsnit 4.5.3 beskriver i detaljer folkerettens regler om overordnedes kommandoansvar.

1.2 Afgrænsning i forhold til manualens øvrige kapitler

Som følge af, at kapitlet handler om konsekvenserne af ikke at efterleve folkerettens forpligtelser, har kapitlet en naturlig afgrænsning til alle manualens øvrige kapitler. Kapitlet er udformet, så det kan læses uafhængigt af disse.

2. Implementering

Både Genèvekonventionerne, tillægsprotokollerne og Den europæiske menneskerettighedskonvention, EMRK, indeholder forpligtelser for deltagerstaterne til at sikre konventionernes effektive implementering i deres respektive nationale retssystemer.[1]

Dette omfatter bl.a. pligt til at indrette national lovgivning således, at der skabes effektive sanktionsmuligheder over for personer, som begår eller beordrer overtrædelser af den humanitære folkeret.[2] Det omfatter også en pligt for staterne til at sikre, at de militære overordnede er bekendte med deres pligter som disse følger af den humanitære folkeret, til at forhindre og sanktionere overtrædelser af denne.[3] Denne manual er et eksempel på en sådan implementering.

Implementering af EMRK handler om at sikre, at national lovgivning er indrettet således, at enhver person under dansk jurisdiktion sikres de rettigheder og friheder, som er indeholdt i konventionen. Når danske væbnede styrker udsendes i militære operationer, bliver det derfor en del af Danmarks implementering af konventionen at sikre, at personer, som befinder sig under dansk jurisdiktion, i relevant omfang sikres de rettigheder og friheder, som er indeholdt i konventionen. Det bliver derfor afgørende at afklare, om en person er inden for eller uden for dansk jurisdiktion i konventionens forstand. Læs mere herom i kapitel 3.4 og i kapitel 12 om frihedsberøvede.

Af andre implementeringstiltag kan nævnes udstedelse af instruktioner og vejledninger til de væbnede styrker om overholdelsen af den humanitære folkeret, herunder også instrukser vedrørende særligt beskyttede kulturgenstande[4] og folkerettens regler om

[1] HK IV 1907 art. 1, TP I art. 80 og EMRK art. 1.
[2] GK I art. 49, GL II art. 50, GK III art. 129, GK IV art. 146, TP I art. 85, stk. 5 og art. 87, stk. 1.
[3] TP I art. 87, stk. 1 og 3. Se TP I art. 80.
[4] HKK art. 7.

våben,[5] undervisning af de væbnede styrker, herunder i den forbindelse fx afholdelse af øvelsesvirksomhed og etablering af den militærjuridiske rådgiverordning.[6]

Gennem løbende **undervisning og øvelse, udstedelse af instruktioner** mv., sikres det, at det kendskab, som det militære personel opnår i fredstid til den humanitære folkeret, udmønter sig i enkeltmands efterlevelse af reglerne under væbnet konflikt.

Efter en væbnet konflikts udbrud og i situationer, hvor de diplomatiske forbindelser mellem konfliktparterne faktisk er afbrudt, skal parterne udpege **beskyttelsesmagter**.[7] En beskyttelsesmagt er en eller flere stater eller stedfortrædere herfor, der kan varetage konfliktparternes interesser i anliggender mellem de stridende parter, herunder bistå med indgåelse af aftaler, udveksling af oplysninger og sørge for, at civile gives mulighed for at rette henvendelse til dem, herunder med klager, der vedrører den behandling de får i henhold til den humanitære folkeret mv.[8] Udpeges ingen beskyttelsesmagt, kan ICRC tilbyde at udfylde det tomrum, der opstår i fraværet af diplomatiske forbindelser mellem konfliktparterne.[9] Stater har traditionelt været tilbageholdende med anvendelse af ordningen; således har få konfliktparter har valgt at benytte sig af muligheden. Det skete i forbindelse med Suez-konflikten i 1956, Goa-konflikten i 1961, konflikten mellem Indien og Pakistan i 1971-72, og senest har Argentina og Storbritannien anvendt beskyttelsesmagter (hhv. Brasilien og Schweiz) under Falklandskrigen.

3. Tre typer af internationale forbrydelser med særlig tilknytning til væbnet konflikt

Der er overordnet tre former for internationale forbrydelser, som anses for særligt knyttede til væbnede konflikter, og derfor er de særligt relevante kort at introducere i en manual som denne. Det drejer sig om krigsforbrydelser, forbrydelser mod menneskeheden og folkedrab.

[5] CCW art. 6, CCW P II (1996) art. 14, stk. 3, CCW P V art. 11, stk. 1, Ottawa-konventionen art. 9 og Oslo-konventionen art. 9.
[6] GK I art. 47, GK II art. 48, GK III art. 127, GK IV art. 144, TP I art. 80, 82, 83, 87, stk. 2, TP II art. 19 og SRS regler 141 og 142.
[7] GK I-III FA art. 8-11, GK IV, art. 9-12 og TP I art. 5.
[8] GK IV art. 30.
[9] TP I art. 5.

Krigsforbrydelser

Krigsforbrydelser er alle alvorlige overtrædelser af den humanitære folkeret og sædvaneretten på området.[10] Den humanitære folkeret indeholder to forskellige kategorier af krigsforbrydelser. Til den ene kategori hører et afgrænset antal forbrydelser, som med en samlet betegnelse kaldes for **grove overtrædelser** af GK og TP I.[11] Her anvendes efterfølgende betegnelsen grove overtrædelser. Læs om den folkerettens regler om det indirekte kommandoansvar for militære overordnede i afsnit 4.5.3. Den anden kategori omfatter alle andre alvorlige overtrædelser af den humanitære folkeret.[12]

I relation til de **grove overtrædelser** gælder en pligt for alle stater til at eftersøge og retsforfølge personer, som formodes at have begået eller beordret overtrædelserne, uden hensyn til den formodede gerningsmands nationalitet og til gerningsstedet (universel jurisdiktion).[13]

En stat kan også vælge at udlevere den formodede gerningsmand til en anden stat, som har tilvejebragt et tilstrækkeligt bevismateriale og fremsætter en begæring om udlevering.[14]

En enkelt dansk sag har vedrørt grove overtrædelser af GK:

> Eksempel 15.1 på retsforfølgning i Danmark for grove overtrædelser
> I en sag fra 1995 blev en person, som havde ophold i Danmark, dømt efter straffeloven for en lang række voldsforhold over for medfanger i forbindelse med, at han havde været "ordensholder" i en kroatisk fangelejr. En del af forholdene var meget grove.
>
> Højesteret fandt, at da forholdene var begået under ensartede omstændigheder, måtte samtlige forhold betragtes under ét i relation til GK III og GK IV, og derfor var konventionernes betingelse om grove overtrædelser opfyldt, og forholdene kunne pådømmes i Danmark. Højesteret idømte 8 års fængsel.[15]

Der er ikke i dette kapitel foretaget nogen opregning af kataloget af krigsforbrydelser indeholdt i statutten for Den Internationale Straffedomstol (ICC-Statutten).[16] Adskillige af de enkelte krigsforbrydelser er i stedet selvstændigt beskrevet i manualens relevante

[10] ICC-Statutten art. 8, SRS regel 156, ICTY *Tadic* IT-94-1-T 1997, pr.613 og ICTY *Tadic* IT-94-1-AR72 1995 pr. 134. Se SRS regel 156.
[11] GK I art. 50, GK II art. 51, GK III art. 130, GK IV art. 147, TP I art. 11 og TP I art. 85.
[12] GK I art. 49, stk. 3, GK II art. 50, stk. 3, GK III art. 129, stk. 3 og GK IV art. 146, stk. 3.
[13] Se SRS regler 157 og 158.
[14] GK I art. 49, stk. 2, GK II art. 50, stk. 2, GK III art. 129, stk. 2, GK IV art. 146, stk. 2. og straffeloven § 8, nr. 6.
[15] UfR 1995 838 H.
[16] ICC-Statutten art. 8.

kapitler, og man kan dér se, om en handling eller undladelse korresponderer med en regel i ICC-statutten. Læs mere om ICC i afsnit 4.1.

Forbrydelser mod menneskeheden

Den forbrydelse, som betegnes **forbrydelser mod menneskeheden**, består af en række selvstændige handlinger (underliggende gerningselementer), fx drab eller voldtægt, som begås som led i et **omfattende eller systematisk angreb mod en civilbefolkning** med gerningsmændenes viden om, at sådan et angreb er under udførelse.[17] De underliggende gerningselementer, fx drab eller voldtægt, kan hver for sig udgøre krigsforbrydelser. Når der desuagtet er tale om to materielt forskellige forbrydelser skyldes det kravet om det systematiske eller omfattende angreb, som bl.a. kræves for at kvalificere handlingerne som forbrydelser mod menneskeheden. Forbrydelsen er bl.a. defineret i ICC-statutten og kan begås **både i fredstid og under væbnet konflikt**.

Folkedrab

Det centrale i folkedrabsforbrydelsen er **hensigten til helt eller delvist at ødelægge en national, etnisk, racemæssig eller religiøs befolkningsgruppe som sådan**, fx ved drab eller ved at tilføje medlemmer af gruppen betydelig legemlig eller åndelig skade. Forbrydelsen er defineret i folkedrabskonventionen og gengivet bl.a. i den danske lov om folkedrab[18] og i ICC-statutten.[19] Forbrydelsen kan begås **både i fredstid og under væbnet konflikt**.

Af historiske eksempler på folkedrab kan nævnes Holocaust under Anden Verdenskrig og folkedrabene i Rwanda i 1994 og i Srebrenica, Bosnien i 1995.

Der er ikke sket domsfældelse i Danmark i en sag om folkedrab, men danske domstole har udtalt sig om muligheden herfor.[20]

4. Håndhævelse, retsforfølgning og anden sanktionering

Forpligtelsen til at håndhæve forstås her som en forpligtelse til at reagere og sanktionere, hvor nødvendigt med strafferetlige sanktioner. Det gælder for dansk

[17] ICC-Statutten art.7 og fx ICTY *Kunarac* IT-96-23-T & IT-96-23/1-T pr. 434 og ICTY *Naletilić & Martinović* IT-98-34-T 2003 pr. 232.
[18] Folkedrabskonventionen art. 2 og lov nr. 132 af den 29. april 1955.
[19] ICC-Statutten art. 6.
[20] UfR 2012.2399 H.

militært personels overtrædelser af både den humanitære folkeret og menneskerettighederne.

4.1 Den Internationale Straffedomstol (ICC)

Den Internationale Straffedomstol (ICC), begyndte sit virke i 2002.[21] Domstolen har mandat til at efterforske og retsforfølge personer mistænkt for at have begået eller på anden vis deltaget i krigsforbrydelser, forbrydelser mod menneskeheden og folkedrab.

Det må betragtes som mindre sandsynligt, at en dansk soldat måtte blive retsforfulgt ved domstolen. Det skyldes, at domstolen er komplementær (sekundær) i forhold til de nationale strafferetlige jurisdiktioner[22] eller domstole. Som udgangspunkt vil retsforfølgning ved ICC for et forhold omfattet af statutten således kun finde sted i tilfælde, hvor nationale domstole enten er uvillige eller ude af stand til selv at indlede retsforfølgning.[23]

I den forbindelse bemærkes, at det i den danske militære straffe- og retsplejelov er sikret, at straffesager der vedrører forhold, som også er omfattet af ICC-Statutten, vil kunne gennemføres i Danmark.

Domstolens statut er implementeret i dansk ret ved lov om Den Internationale Straffedomstol,[24] der muliggør et samarbejde med domstolen. Loven indeholder ikke egentlige straffehjemler for forbrydelserne omfattet af ICC-Statutten. Disse hjemler må findes i dansk strafferet, jf. neden for under afsnit 4.2.

4.2 Retsforfølgning i Danmark for overtrædelser af den humanitære folkeret

Til forskel fra det øvrige kapitel, som behandler den humanitære folkeret og folkeretten mere generelt, behandler dette afsnit enkelte udvalgte **danske strafferetlige aspekter**, der efter omstændighederne kan være relevante i forbindelse med strafferetlig forfølgning af personer i Danmark for overtrædelser af den humanitære folkeret.

En dansk soldat eller gast kan ikke dømmes direkte for overtrædelser af regler i den humanitære folkeret. Et eventuelt straffeansvar skal fastlægges på baggrund af dansk rets almindelige straffebestemmelser, f.eks. i straffeloven eller den militære straffelov.

[21] ICC-Statuttten.
[22] ICC-Statutten blandt andet præambel afsnit 10, art. 1 og art. 17.
[23] ICC-Statutten art. 17, jf. art. 13 og art. 53.
[24] Lov nr. 342 af den 16. maj 2001.

De væsentligste dele af materiel dansk strafferet på området udgøres af militær straffelov, straffeloven, og andre særlove på området, fx den danske lov om folkedrab,[25] mens strafforfølgning sker efter reglerne i retsplejeloven og den militære retsplejelov.[26] Lovene gælder både i fredstid og under væbnet konflikt.

Hovedbestemmelsen i **militær straffelov** for overtrædelser af den humanitære folkeret er § 36, der bl.a. kriminaliserer misbrug af de beskyttede emblemer og kendemærker perfidi og anvendelse af ulovlige metoder og våben. Derudover vil en række forhold kunne henføres til andre bestemmelser i loven, herunder fx **§ 27 om grove pligtforsømmelser**.

> Eksempel 15.2 på hvordan folkerettens forbud er indarbejdet i dansk strafferet:
> Hvis en dansk soldat tiltales for at have anvendt det beskyttede røde kors-emblem i strid med den humanitære folkeret, rejses tiltale ikke direkte efter reglerne i TP I eller GK I mv. Her skal danske strafferegler anvendes. Er der i sagen tale om en strafbar handling, er det derfor militær straffelovs § 36, stk. 1, eller § 27 om grov pligtforsømmelse, der efter omstændighederne vil kunne være relevant.

Militær straffelov hjemler desuden udtrykkelig adgang til under væbnet konflikt at kunne straffe for:

- Krigsforræderi[27]
- Spionage[28]
- Ændring i ammunition på en sådan måde, at virkningen forringes eller udebliver, eller personer udsættes for fare[29]
- På pligtstridig måde at søge at unddrage sig kamp eller at fremkalde overgivelse[30]
- Afsløring af militære hemmeligheder[31]
- Uden tilladelse at sætte sig i forbindelse med modstanderen[32]
- Plyndring[33]
- Ligrøveri[34]

[25] Lov nr. 530 af den 24. juni 2005 ændret ved Lov nr. 494 af 17. juni 2008 (militær straffelov) lovbekendtgørelse er nr. 873 af 9. juli 2015 (straffeloven), lov nr. 132 af den 29. april 1955 (folkedrabslov) og lov nr. 395 af 12. juli 1946 med senere ændringer (lov om krigsforbrydelser).
[26] Lovbekendtgørelse nr. 1308 af 9. december 2014 med senere ændringer og lov nr. 531 af den 24. juni 2005.
[27] Militær straffelov § 28.
[28] Militær straffelov § 29.
[29] Militær straffelov § 30.
[30] Militær straffelov § 31.
[31] Militær straffelov § 32.
[32] Militær straffelov § 35.
[33] Militær straffelov § 37.
[34] Militær straffelov § 38.

Militær straffelov og straffeloven indeholder, ud over de nævnte bestemmelser, også bestemmelser om pligtforsømmelser,[35] undladelseshandlinger,[36] og om nødret[37] og nødværge.[38] Der er efter militær straffelov hjemmel til at forhøje straffene, hvis overtrædelser af loven er begået under væbnet konflikt, eller hvis overtrædelse er begået ved tortur.[39]

Straffelovens almindelige del (straffelovens kapitel 1-11) fastlægger almindelige betingelser for, hvornår der kan statueres et strafansvar.

Det er bl.a. en betingelse, at:

- Der skal være begået en efter lovgivningen strafbar handling
- Handlingen er begået forsætligt eller for visse lovovertrædelser uagtsomt[40]
- Der ikke foreligger en straffrihedsgrund
- Strafansvaret ikke er ophørt[41]

Straffelovens almindelige del finder anvendelse på militære forhold, for så vidt andet ikke er bestemt.

Et strafferetligt ansvar omfatter enhver, som har begået eller **forsøgt** at begå den strafbare handling, og enhver, som har **medvirket** til at begå den strafbare handling.[42]

Straffelovens specielle del (straffelovens kapitel 12-29) og den militære straffelov indeholder bestemmelser, der kriminaliserer bestemte handlinger eller undladelser. Særligt relevante i den forbindelse er fx straffelovens § 237 om manddrab, §§ 244-246 om vold og § 291 om hærværk. Straffebestemmelserne i militær straffelov og straffeloven kan anvendes parallelt.[43]

[35] Militær straffelov kapitel 2 og § 27.
[36] Militær straffelov § 33.
[37] Straffeloven § 14.
[38] Straffeloven § 13.
[39] Militær straffelov § 27 a, Lov nr. 530 af den 24. juni 2005 som ændret ved lov nr. 494 af 17. juni 2008.
[40] Det følger af straffelovens § 19, at strafansvar for overtrædelse af straffeloven kræver forsæt, mens uagtsomhed kun straffes, når det er særligt hjemlet. På andre lovovertrædelser kræver strafansvar, at der mindst er handlet uagtsomt, medmindre andet er særligt hjemlet.
[41] Fx fordi der er indtrådt forældelse.
[42] Straffeloven §§ 21-24.
[43] Straffeloven § 2 og militær straffelov § 5.

Straffemyndighed

Straffelovens §§ 6-12 indeholder bestemmelser om dansk straffemyndighed (jurisdiktion), dvs. regler der afgrænser, hvilke straffesager, der kan pådømmes ved danske domstole. Der er bl.a. dansk straffemyndighed for handlinger begået inden for et fremmed myndighedsområde af en person med dansk indfødsret, bopæl eller fast ophold i Danmark, hvis handlingen også er strafbar efter lovgivningen på gerningsstedet (dobbelt strafbarhed), eller hvis handlingen er rettet mod nogen, som selv har denne tilknytning til Danmark, jf. straffelovens § 7. Der er endvidere bl.a. dansk straffemyndighed for visse alvorlige forbrydelser mod den danske stat, begået uden for den danske stat, eller når en handling er omfattet af internationale bestemmelser, ifølge hvilken Danmark er forpligtet til at have straffemyndighed, jf. straffelovens § 8, og handlinger omfattet af statutten for Den Internationale Straffedomstol, jf. straffelovens § 8 a.

Det er som nævnt ovenfor en betingelse for dansk strafansvar, at der ikke foreligger en straffrihedsgrund. Hvis betingelserne for fx nødværge eller nødret er opfyldt, vil overtrædelse af en straffebestemmelse således være straffri.

Nødværge

Det følger af straffelovens § 13, stk. 1, at handlinger, der har været nødvendige for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende angreb, er straffri, hvis handlingerne ikke åbenbart går ud over, hvad der under hensyn til angriberens person og det angrebne retsgodes betydning er forsvarligt.

Bestemmelsen beskriver forudsætningerne for, at en person straffrit kan modstå eller afværge et uretmæssigt angreb. Bestemmelsen omfatter fx angreb på liv, legeme, personlig frihed eller formuegenstande. Straffrihed kræver, at der er proportionalitet (forholdsmæssighed) mellem angrebet og den handling, der imødegår angrebet, således at ikke ethvert angreb kan gøre enhver handling straffri. Afværgehandlingen må således ikke gå åbenbart ud over, hvad der er forsvarligt.

Det er endvidere en betingelse, at afværgehandlingen skal rettes mod angriberen selv. Afværgehandlingen vil således aldrig kunne rettes mod en tredjeperson. Læs i kapitel 3.7.5 om selvforsvar og i kapitel 3.7.6 om udvidet selvforsvar.

Nødret

Straffelovens § 14 om nødret anvendes i praksis kun, når bestemmelsen om nødværge ikke finder anvendelse. Det fremgår af bestemmelsen, at en handling, der ellers ville være strafbar, ikke straffes, når den var nødvendig til afværgelse af truende skade på person eller gods, og lovovertrædelsen må anses for at være af forholdsvis underordnet betydning.

I modsætning til nødværgesituationen kan handlinger i nødretssituationer rettes mod tredjepersoners gods eller værdier.

Lydighedspligten

15.1. Militært personel på alle niveauer skal efterkomme **lovlige tjenstlige ordrer**. Åbenbart ulovlige ordrer skal ikke efterkommes.[44] + NIAC[45]

Lydighedspligten indbefatter en pligt til at efterkomme alle tjenstlige ordrer, der ikke er åbenbart ulovlige.[46] Sker det ikke, kan der efter omstændighederne indledes disciplinarsag eller straffesag for ulydighed eller pligtforsømmelse. En tjenstlig ordre kan fx være et mundtligt eller skriftligt pålæg til soldaten om at handle inden for visse rammer. RoE, herunder soldatens kort, er et eksempel på et missionsspecifikt rammedirektiv, der udgør en skriftlig ordre. Denne manual er gældende for enhver i det danske Forsvar. Forsvarsministeriets myndigheder skal derfor henholde sig til manualen i forbindelse med udarbejdelsen af missionsspecifikke direktiver samt andre ordrer med henblik på at tilsikre efterlevelse af manualens bestemmelser.

Eksempler på åbenbart ulovlige ordrer er ordrer om at begå krigsforbrydelser, forbrydelser mod menneskeheden eller folkedrab. Det er straffrit at nægte at efterkomme en åbenbart ulovlig ordre. Det kan derimod være strafbart at efterkomme en åbenbart ulovlig ordre.

4.3 Retsforfølgning i Danmark for forbrydelser mod menneskeheden og folkedrab

Forbrydelser mod menneskeheden er ikke selvstændigt kriminaliseret i dansk ret, men de enkelte underliggende gerningselementer vil kunne retsforfølges gennem en kombination af bestemmelser i militær straffelov og straffeloven. Der er adgang til at

[44] Militær straffelov § 9.
[45] Se SRS regel 154.
[46] Militær straffelov § 9.

kunne straffe for folkedrab i medfør af den danske lov om folkedrab.[47] Se kort om dette i afsnit 4.2.

4.4 Introduktion til den militære anklagemyndighed og den militære disciplinarmyndighed

Den militære anklagemyndighed

I Danmark varetager Forsvarets Auditørkorps (FAUK) opgaven med efterforskning og retsforfølgning i militære straffesager. FAUK har, som den danske militære anklagemyndighed, påtalekompetencen i alle militære straffesager. FAUK er uafhængigt af det militære kommandosystem og kan derfor ikke modtage instruktioner herfra. Auditørkorpset beslutter med andre ord selvstændigt, om der er grundlag for at indlede en sag.

FAUK kan under væbnet konflikt behandle sager mod:

- enhver, der gør tjeneste ved Forsvaret eller følger dets enheder
- krigsfanger
- sanitetspersonel og feltpræster, der tilbageholdes til bistand for krigsfanger for så vidt ikke andet følger af gældende mellemfolkelige overenskomster
- enhver, der gør sig skyldig i overtrædelser af militær straffelovs §§ 28-34, samt 36-38, der omhandler visse forbydelser mod forsvarsmagtens kampdygtighed og andre forbydelser under væbnet konflikt

Militære myndigheder yder assistance i forbindelse med konkrete straffesager og undersøgelser efter anmodning og instruktion fra auditøren.

Auditørkontoret er underlagt Generalauditoriatet, der fungerer som klage- og tilsynsmyndighed og som desuden bl.a. har det faglige ansvar for militærjuridiske rådgivere i det danske forsvar. Forsvarsministeren er generalauditøren og auditørkontoret overordnet og fører tilsyn med disse.[48]

Den militære disciplinarmyndighed

Militære chefer med disciplinare beføjelser kan behandle sager efter militær disciplinarlov. Hvilke militære chefer, der samtidig er disciplinarchefer, beskrives

[47] Lov nr. 132 af den 29. april 1955.
[48] Militær retsplejelov § 6, stk. 3.

nærmere i en tilhørende bekendtgørelse.[49] Bekendtgørelsen bestemmer ligeledes, at også andre militære chefer, typisk fra underafdelingsniveau og opefter, har myndighed til at sanktionere underordnedes overtrædelser af den militære disciplin i et vist nærmere bestemt omfang.

Under væbnet konflikt gælder militær disciplinarlov for enhver, der gør tjeneste ved Forsvaret eller følger dets enheder, krigsfanger, sanitetspersonel og feltpræster der tilbageholdes til bistand for krigsfanger.[50]

Disciplinarmidler er

1) Tilrettevisning
2) Fremstilling
3) Arbejde og efterøvelse i en del af fritiden
4) Tjeneste uden for orden
5) Disciplinarbøde[51]

Hvis man som overordnet ønsker at gøre et disciplinaransvar gældende, men ikke selv besidder beføjelsen, skal der indberettes til nærmeste overordnede. Hvis denne ikke selv har disciplinarmyndighed, skal sagen sendes til disciplinarmyndigheden, som er ansvarlig for sagens oplysning og for at træffe afgørelse.

Hvor skal sagen behandles?

Kompetencefordelingen mellem FAUK og disciplinarmyndigheden indebærer, at FAUK behandler sager efter den militære straffelov, og at disciplinarmyndigheden behandler sager efter militær disciplinarlov.

Det er derfor **karakteren af handlingen** som afgør, om ansvaret er et strafferetligt ansvar, som skal forfølges af FAUK, eller et administrativt disciplinært ansvar, som skal forfølges af nærmeste foresatte med disciplinærmyndighed. Grovere handlinger, begået med forsæt - ”med vilje” - eller som følge af grov uagtsomhed hos gerningsmanden, vil skulle forfølges strafferetligt. Mindre grove og simpelt uagtsomme handlinger vil efter omstændighederne skulle sanktioneres i en militær disiciplinarsag.

[49] Lov nr. 532 af den 24. juni 2005 og Bekendtgørelse nr. 1196 af den 8. december 2005 om disciplinarmyndighed i forsvaret.
[50] Militær disciplinarlov § 3.
[51] Militær disciplinarlov § 6.

Hvis disciplinarmyndigheden er i **tvivl** om, hvorvidt der bør indledes en straffesag, skal disciplinarmyndigheden forelægge sagen for disciplinarchefen, som i tvivlstilfælde kan forelægge sagen for auditøren til endelig afgørelse.[52]

Eksempler på Forsvarets Auditørkorps´ anvendelse af den militære straffelov under væbnet konflikt

Nedenfor gives nogle eksempler, som illustrerer den humanitære folkerets indflydelse på danske militære straffesager.

Eksempel 15.3 på tab af beskyttet status:
En **feltpræst** blev sigtet for overtrædelse af militær straffelovs § 36 for at have misbrugt sin beskyttede status efter GK I art. 24, ved blandt andet at have kastet en sprængladning ind i et område og ved at deltage i klargøring af håndgranater og forrette vagttjeneste ved en nærforsvarspost. Påtale blev efterfølgende opgivet på bevisets stilling. Auditøren lagde i denne forbindelse dels vægt på, at feltpræsten havde forklaret, at han ikke var bekendt med formålet med at kaste sprængladningen, hvilket blev understøttet af en vidneforklaring og dels dokumentarisk bevismateriale fra sagen.[53]

Eksempel 15.4 på besiddelse af ulovlig ammunition:
I en anden sag blev tre soldater sigtet for overtrædelse af militær straffelovs § 36 ved at have været i besiddelse af ulovlig, ikke-udleveret ekspanderende ammunition af typen Jacketed Hollow Point. Denne type ammunition hører til kategorien **Dum-Dum ammunition** og er forbudt i henhold til 3. Haager Deklaration af 1899.[54]

Forholdet blev efterfølgende henført til militær straffelovs § 27, stk. 2, om pligtforsømmelse af særlig grov karakter. De tre soldater vedtog bøder for overtrædelse af denne bestemmelse.[55]

Se fx kapitel 3, eksempel 3.6 for beskrivelse af en situation uden for væbnet konflikt, hvor forbuddet ikke gælder. Læs mere i kapitel 9.3.8 om forbuddet mod at anvende ekspanderende ammunition.

Militær straffelovs § 27 er anvendt adskillige gange i forbindelse med Forsvarets deltagelse i væbnet konflikt.

Eksempel 15.5 på behandling af frihedsberøvede:
I en sag fra Irak fra 2004 blev der rejst tiltale mod en kaptajn og fire sergenter for pligtforsømmelse af særlig grov karakter, jf. dagældende militær straffelovs § 15, nugældende § 27, stk. 2, jf. stk. 1, for overtrædelse af GK IV art. 27 og art. 31 for i forbindelse med **udspørgninger af tre frihedsberøvede personer foretaget i den danske lejr,** at have instrueret MP´ere, som skulle bevogte de tilbageholdte personer, i at tvinge de tilbageholdte til at sidde i

[52] Militær discipinarlov §§ 8-11.
[53] Forsvarets Auditørkorps Årsberetning 2012 p. 69.
[54] Pressemeddelelse af den 30 marts 2010 fra Forsvarets Auditørkorps og Forsvarets Auditørkorps Årsberetning 2010 p. 53.
[55] Oplysningerne er modtaget fra FAUK i forbindelse med manualens udarbejdelse.

stressfremkaldende stillinger, for at tale nedsættende og æreskrænkende til de tilbageholdte, for at nægte dem adgang til drikkevand, toiletadgang og for at nægte at udlevere tæpper som værn mod nattekulden. Kaptajnen havde fået til opgave af sine nærmeste foresatte at udspørge de frihedsberøvede med henblik på at kunne tage stilling til, om de var almindelige kriminelle eller om de var til fare for koalitionen og derfor skulle overgives til en koalitionspartner. Byretten frifandt delvist og landsretten frifandt i det hele.[56]

I frifindelsesdommen bemærkede Landsretten for så vidt angår kaptajnen, at denne anvendte de metoder, hun havde lært "… og som ingen havde orienteret hende om ikke længere kunne anvendes. Hun havde ingen nærmere retningslinjer for udspørgningerne, og hun fik ingen vejledning fra sine overordnede ved forespørgsel herom. Der var ingen, der greb ind over for de enkelte afhøringer. Der var heller ingen af de tilbageholdte, der led skade, og ingen af dem klagede."[57]

Eksempel 15.6 på misbrug af det beskyttede emblem:
I en sag fra Afghanistan fra 2010 blev en konstabel fra bevogtningsdelingen og dennes delingsfører begge forelagt bøder for grov tilsidesættelse af pligter i tjenesten, jf. § 27, stk. 1, for i strid med GK I art. 44 og under udførelse af vagttjeneste at have båret en kasket med det **beskyttede Røde Kors og Røde Halvmåne-emblem**, hvilket hans delingsfører havde bemærket, men undladt at gribe ind og uden at gøre ham opmærksom på reglerne og sanktionere.[58]

Undersøgelser ved mistænkelige dødsfald

Folkeretten indeholder bestemmelser[59] og retspraksis[60] om iværksættelse af undersøgelser i tilfælde af mistanke om overtrædelse af visse af bestemmelserne. De internationale menneskerettigheder, der forpligter Danmark til at foretage undersøgelser med henblik på at sikre den effektive beskyttelse heraf, drejer sig i væbnet konflikt navnlig om retten til liv og retten til ikke at blive udsat for tortur. Undersøgelsespligten efter EMRK afhænger af, om der er dansk jurisdiktion. Læs i kapitel 3.4.2 om de situationer, hvor der kan siges at være dansk jurisdiktion på en fremmed stats territorium.

Generelt kan det siges, at der er et folkeretligt krav om, at der skal indledes undersøgelser i situationer, hvor civile personers dødsfald fremstår som mistænkelige og i situationer, hvor modstanderens kombattanter i væbnede konflikter er omkommet under omstændigheder, der må siges at være mistænkelige, fx under brug af perfidi.

[56] Københavns Byrets dom afsagt den 12. januar 2006 i sag nr. 40.2120/2005 og UfR 2006.2927 Ø.
[57] UfR 2006.2927 Ø.
[58] Forsvarets Auditørkorps Årsberetning 2010 p. 53.
[59] EMRK art. 1 - 3 og UN CAT art. 12.
[60] Fx EMD *Jaloud v.Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 og EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011.

Omvendt er det ikke i sig selv mistænkeligt, at kombattanter mister deres liv i forbindelse med deltagelse i kamphandlingerne, eller at civile omkommer som led i kollaterale skader i forbindelse med lovligt udførte militære operationer i en væbnet konflikt.[61] Disse situationer er derfor som udgangspunkt ikke omfattet af undersøgelsespligten.

Undersøgelsen skal være effektiv for at leve op til menneskerettighedernes processuelle krav.[62]

Effektivitetskravet betyder i denne sammenhæng, at undersøgelsen skal kunne føre til en afgørelse af, hvorvidt magtanvendelsen var berettiget og efter omstændighederne til identifikation af og straf for de ansvarlige.[63] I undersøgelsen skal tages højde for de konkrete omstændigheder, under hvilke magtanvendelsen fandt sted, fx planlægningen og kontrollen med udførelsen af den konkrete operation.[64]

Effektivitetskravet omfatter en række yderligere delelementer, herunder krav om at den myndighed, der foretager undersøgelsen, er uafhængig af dem, er genstand for undersøgelsen, at undersøgelsen iværksættes straks, og krav om, at undersøgelsen er transparent, herunder ved inddragelse af afdødes familie i det omfang, som er nødvendigt for at varetage dens legitime interesser.[65]

Retspraksis anerkender, at der i forbindelse med undersøgelser, som finder sted under **væbnet konflikt**, kan være praktiske forhold, som vanskeliggør selve udførelsen af undersøgelsen,[66] herunder at der fx kan opstå forsinkelser.[67] I situationer med manglende dansk jurisdiktion over et lig vil der eksempelvis ikke kunne undersøges i fuldt omfang. Det forhold, at undersøgelsen foregår under væbnet konflikt påvirker dog ikke forpligtelsen til at træffe alle rimelige foranstaltninger for at sikre, at der foretages en effektiv og uafhængig undersøgelse.[68]

---

[61] TP I art. 43, stk. 2 og art. 57 og ICJ *Legality of the threat or use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion) 1996 pr. 25.
[62] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 163 og EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 164.
[63] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 163 og EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 200.
[64] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 163.
[65] EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 186.
[66] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 164 og EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 186.
[67] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 164 og EMD *Jaloud v. Netherlands* (Appl. No. 47708/08) 20. November 2014 pr. 186.
[68] EMD *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* (Appl. No. 55721/07) 7. July 2011 pr. 164.

Det er i Danmark FAUK, der afgør, hvornår der foreligger omstændigheder eller forhold, der bør undersøges. I forbindelse med Forsvarets indsats i Afghanistan har der udviklet sig en praksis, hvor auditøren gennemgår og foretager en vurdering af rapporteringer om utilsigtede kollaterale skader i forbindelse med kamphandlinger, hvor danske styrker har været involveret. Formålet er at klarlægge hændelsesforløbet, herunder om danske styrker har handlet inden for gældende regler om magtanvendelse, herunder den humanitære folkeret.

Forsvarets Auditørkorps har således undersøgt en række sager om civile dødsfald i forbindelse med kamphandlinger uanset, at der ikke kan påvises en direkte pligt hertil i folkeretten. I ingen af sagerne er danske soldater dømt for at have handlet i strid med magtanvendelsesdirektiver eller andre regler.

For yderligere information om Forsvarets Auditørkorps´ undersøgelser henvises til Forsvarets Auditørkorps´ hjemmeside, hvor bl.a. også årsberetningerne kan findes.[69]

4.5 Hvem kan være ansvarlige for overtrædelser af folkeretten?

I dette afsnit behandles to af folkerettens ansvarssubjekter, dvs. dem, som kan være ansvarlige for overtrædelser af folkeretten: staten og individet.

Det er et grundlæggende princip i folkeretten, at en stat er ansvarlig for alle handlinger, foretaget af medlemmer af dens væbnede styrker.[70] Det betyder ikke, at der automatisk vil være et statsansvar for Danmark i en situation, hvor en dansk soldat har begået en krigsforbrydelse. Det er omvendt heller ikke givet, at der altid vil være et individuelt strafferetligt ansvar for en dansk soldat i en situation, hvor der måtte vise sig at være et statsansvar.

Ansvaret for staten og individet afgøres ud fra to forskellige og folkeretligt set usammenlignelige grundlag. De kan eksistere på samme tid, men er som nævnt ikke indbyrdes afhængige.

Til kategorien individuelt ansvar hører den særlige ansvarsform, som i folkeretten betegnes **kommandoansvar**. Denne ansvarsform er særlig relevant for **militære chefer**. Kommandoansvar behandles i afsnit 4.5.3.

[69] www.fauk.dk Her findes også Generalauditørmeddelelse 5/2007.
[70] HK IV 1907 art. 3 og TP I art. 91.

4.5.1 Stater

Folkerettens regler om statsansvar gælder i operationer **både i og uden for væbnet konflikt**. Reglerne handler bl.a om, hvornår folkeretsstridige handlinger, som er udført af statsorganer, kan knyttes (henregnes) til staten, og hvad konsekvenserne kan være, hvis staten findes ansvarlig.

Folkeretsstridige handlinger er handlinger, som er i strid med en stats folkeretlige forpligtelser. En folkeretsstridig handling vil kunne være overtrædelse af en forpligtelse i en traktat, fx den humanitære folkeret eller menneskerettighederne. Terminologien, som anvendes her, er "handlinger", men reglerne omfatter også undladelser.

Statsorganer er alle myndigheder og personer, som er bemyndigede til at handle på vegne af staten. Danske væbnede styrker er statsorganer.

Det grundlæggende princip bag reglerne er, at folkeretsstridige handlinger knyttes til den stat, soldaterne tilhører. Det betyder, at folkeretsstridige handlinger, som foretages af danske væbnede styrker i forbindelse med militære operationer, efter omstændighederne vil kunne knyttes til Danmark (det direkte ansvar).

Moderne koalitions- og allianceoperationer gør det særlig relevant at se nærmere på i hvilket omfang Danmark kan være ansvarlig efter reglerne om statsansvar for folkeretsstridige handlinger, begået af en anden stats militære enheder eller politi i tilfælde, hvor de udenlandske enheder er underlagt en dansk militær enhed eller militær chef.

Statsansvarsreglerne er sammensat ud fra en idé om statens enhed. Det betyder, at jo tættere på staten en folkeretsstridig handling kan siges at være, desto større er sandsynligheden for, at et ansvar vil kunne knyttes til staten.

For danske væbnede styrker er det direkte ansvar og medvirkensansvaret de mest relevante ansvarsformer. Medvirkensansvaret efter statsansvarsreglerne forudsætter, at handlingen er folkeretsstridig for den stat, der medvirker. Flere stater kan evt. være ansvarlige samtidig.

Retsvirkningen af, at en stat findes at være ansvarlig, kan efter omstændighederne være, at der skal udbetales erstatning.[71] Der er en række internationale organer, som inden for hver af deres nærmere bestemte rammer er givet mandat af deltagerstaterne

[71] HK IV 1907 art. 3, TP I art. 91, SRS regel 150, PCIJ *Chorzow Factory* 1928 p. 28 – 29 og ICJ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (Advisory Opinion) 2004 pr. 133.

til at pådømme og udtale sig i sager, som relaterer sig til statsansvar. Disse internationale organer omfatter bl.a. Den Internationale Domstol, Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol og en række FN-komitéer som fx Menneskerettighedskomitéen[72] og Komitéen mod tortur,[73] som Danmark har anerkendt kan modtage og behandle individuelle klager fra privatpersoner. FN-komitéerne kan ikke med bindende virkning pålægge Danmark at udbetale erstatning.

Reglerne om statsansvar er komplekse og under bestandig udvikling. I tvivlstilfælde i de enkelte missioner må Udenrigsministeriet konsulteres **ad kommandovejen**.

4.5.2 Individer

Al dansk militær personel kan ifalde individuelt ansvar i tilfælde af overtrædelse af den humanitære folkeret[74] sådan som reglerne er indarbejdet i dansk lovgivning og direktiver, fx soldatens kort og missionsspecifikke direktiver. Læs mere om retsforfølgning i Danmark for overtrædelse af den humanitære folkeret i afsnit 4.2.

4.5.3 Folkerettens regler om kommandoansvar

Den humanitære folkerets regler om kommandoansvar omfatter to forskellige forhold: det direkte kommandoansvar og det indirekte kommandoansvar.

Folkerettens regler om det direkte kommandoansvar

15.2. Det direkte kommandoansvar er et individuelt ansvar for egne handlinger eller undladelser. [75] + NIAC[76]

Ansvaret, som er forbundet med det direkte kommandoansvar, er ifølge den internationale strafferet et direkte ansvar, herunder også medvirkensansvar.[77]

[72] Valgfri protokol til CCPR 1966.
[73] UN CAT art. 17 - 24.
[74] SRS regel 151.
[75] ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 334. Se ICC-Statutten art. 25, ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-T 2003 pr. 13 og 31 og ICTY *Tadić* IT-94-1-A 1999 pr. 21. Se også CWM regel 24 a.
[76] SRS regel 151 og ICC-Statutten art. 25.
[77] ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 334. Se ICC-Statutten art. 25, ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-T 2003 pr. 13, 31 og ICTY *Tadić* IT-94-1-A 1999 pr. 21 og CWM regel 24 a.

Ansvaret omfatter, ud over ansvar for egne handlinger, herunder beordring af krigsforbrydelser,[78] også den adfærd, som pågældende overordnede udviser over for sine underordnede, fx ved at udvise passivitet, støtte, eller en anden adfærd, som er egnet til i situationen at kunne opfattes som om den overordnede accepterer den folkeretsstridige handling, udtrykkeligt eller stiltiende.

Det direkte kommandoansvar kan også have betydning for den, som modtager en åbenbart ulovlig ordre. Ordrer om at begå krigsforbrydelser, forbrydelser mod menneskeheden og folkedrab er åbenbart ulovlige.[79] Der er pligt til ikke at efterkomme ulovlige ordrer,[80] og man kan derfor ikke blive straffri efter at have begået disse forbrydelser ved at henvise til, at man blot fulgte ordrer.

> Eksempel 15.7 på en ulovlig ordre som vil kunne medføre et direkte ansvar.
> En kompagnichef, der under befalingsudgivelse for et angreb, befaler, at der ikke må være overlevende.
>
> Se kapitel 10.2.6 om forbud mod at beordre, at der ikke skal vises nåde.

Folkerettens regler om det indirekte kommandoansvar

15.3. Det indirekte kommandoansvar er et ansvar for den overordnede, som har effektiv kontrol med sine underordnede i **kommandolinjen**, og som har kendskab til, at de vil begå eller har begået overtrædelser af den humanitære folkeret, og som på trods af denne viden ikke tager alle de nødvendige og rimelige skridt for at forhindre eller bekæmpe overtrædelserne.[81] + NIAC[82]

Det indirekte kommandoansvar har derfor selvstændig betydning for **alle militære overordnede med befalingsbeføjelser.** De personer, som begår overtrædelsen, vil have et individuelt strafferetligt ansvar, og den overordnede et indirekte kommandoansvar i relation til de underliggende overtrædelser.[83] Selve overtrædelserne retsforfølges uafhængigt af den retsforfølgning, der evt. finder sted efter reglerne om det indirekte

[78] SRS regel 152.
[79] ICC-Statutten art. 33, stk. 2, GK I art. 49, GK II art. 50, GK III art. 129 og GK IV art. 146 og TP I art. 85, stk. 1. Se ICTY *Blaskic* IT-95-14-A 2004 pr. 42.
[80] Se fx Essen Lynching Case, British Military Court for the trial of war criminals, 18.-22. december 1945.
[81] TP I art. 86, stk. 2, jf. TP I art. 87 stk. 1-3, og fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001, m. fl. SRS regel 153. Se ICC-Statutten art. 28.
[82] Se ICC-Statutten art. 28, ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 333, 343, ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 266 og ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-T 2003 pr. 31, SRS regel 153. Se også CWM regel 24 b.
[83] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 225.

kommandoansvar,[84] og behandles derfor ikke i dette afsnit. Læs i afsnit 4.2. om retsforfølgning i Danmark for overtrædelser af den humanitære folkeret.

Retspraksis opstiller **tre hovedbetingelser**, som alle skal være opfyldt på samme tid, før den overordnedes indirekte kommandoansvar indtræder. Disse betingelser og ansvarets nærmere indhold beskrives i det følgende.

1) Der skal være et over-underordnelsesforhold
2) Den overordnede skal vide eller være varslet, dvs. burde have haft viden om, at overtrædelserne er i færd med at blive begået eller er foretaget
3) Den overordnede skal have undladt at tage nødvendige og rimelige forholdsregler for at forhindre eller sanktionere overtrædelser[85]

Over-underordnelsesforhold

Den første betingelse for, at der vil kunne være et indirekte kommandoansvar, er, at der er et over-underordnelsesforhold mellem den overordnede og de(n) underordnede, som foretager eller har foretaget overtrædelserne.[86] Det betyder, at det forhold, som er relevant for det indirekte kommandoansvar, er det, som vedrører **kommandolinjen**. Over-underordnelsesforholdet kan være midlertidigt[87] eller vedvarende, men skal eksistere på tidspunktet, hvor overtrædelserne foretages.[88]

Målestokken for, om der eksisterer det for ansvaret nødvendige over-underordnelsesforhold er, om den overordnede har **effektiv kontrol** med sine underordnede.[89] Effektiv kontrol betyder i denne sammenhæng, at den overordnede har en sådan grad af kontrol over underordnede i kommandolinjen, at han eller hun har **egentlig eller materiel bemyndigelse** til at **forhindre** overtrædelser eller til at **sanktionere** overfor de(n) underordnede, som har foretaget overtrædelser.[90]

Bemyndigelsen relaterer sig til forholdet mellem den overordnede og en given underordnet, og er derfor mere omfattende end den enkeltstående situation, hvor der fx bliver givet en ordre.[91]

---

[84] Fx ICTY *Oric* IT-03-68-A 2008 pr. 20 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2019.
[85] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 346.
[86] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 359 og ICTY *Alekovski* IT-95-14/1-A 2000 pr. 76.
[87] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 362 og ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 61.
[88] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2021 og ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-AR72 2003 pr. 51.
[89] ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 377-378, ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 197, 256, 266 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2022.
[90] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 378, ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 303, ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 254, ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2023, ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1857, og ICC *Bemba* ICC-01/05-01/08 PTC 2009 pr. 411 og 415.
[91] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 2023 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1857.

Den effektive kontrol kan således i det daglige manifestere sig gennem eksempelvis lydighedspligten på den måde, at den overordnede alene i kraft af sin militære grad kan gennemtvinge sin vilje over for de underordnede, som skal efterkomme alle lovlige tjenstlige ordrer.

Den organisatoriske distance er ikke afgørende i vurderingen af, om der er effektiv kontrol.[92] Den effektive kontrol kan således udøves nedad gennem **et eller flere led i kommandolinjen.** Blot kontrollen er effektiv.[93]

> Eksempel 15.8 på indirekte kommandoansvar for ikke at have forhindret handlinger foretaget af underordnede to niveauer nedad i kommandolinjen og for ikke at sanktionere overfor de involverede
>
> Sagen omhandlede angrebet på bl.a. den gamle bydel i Dubrovnik i Kroatien i 1991. Selve angrebet var udført af infanteri og artillerienheder fra 3. bataljon tilhørende den 472. motoriserede brigade (3/472 mtbr), hvis aktiviteter var koordineret af kaptajn Kovačevic. 3/472 var underlagt den 9. maritime sektor (9 VPS), som var kommanderet af admiral Jokić. 9 VPS var underlagt den 2. operationelle gruppe (2 OG), som tiltalte, generalløjtnant Pavle Strugar, var chef for.
>
> ICTY fandt både Strugar og admiral Jokić ansvarlige efter reglerne om det indirekte kommandoansvar for ikke at have forhindret angrebet på den gamle bydel og for ikke at have iværksat undersøgelser af forholdene og sanktioner over for de involverede.[94] Der blev rejst tiltale mod kaptajn Kovačevic, men sagen sendtes til Serbien, hvor den senere måtte aflyses pga. hans dårlige helbred.[95]

Flere overordnede kan være ansvarlige på samme tid.[96]

Det fremgår af retspraksis, at vurderingen af, om der i en given situation er effektiv kontrol, altid vil skulle foretages ud fra de konkrete forhold, således som de foreligger senest på tidspunktet for overtrædelsen.[97] I vurderingen tages der højde for faktorer, som i den konkrete situation kan have betydning for den overordnedes mulighed for reelt at kunne forhindre overtrædelser eller sanktionere overfor underordnede, som har foretaget overtrædelser.[98]

---

[92] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 252, 303 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2025.
[93] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 198 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1857.
[94] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005, ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008, ICTY *Jokić* IT-01-42/1-S 2004 og ICTY *Jokić* IT-01-42/1-A 2005.
[95] ICTY *Kovačevic* IT-01-42/2-I afgørelse af 17. november 2006.
[96] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 365, ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 62 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2025-2026.
[97] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1860 og ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-4747-AR72 2003 pr. 51.
[98] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1857.

Retspraksis har opstillet eksempler på faktorer som efter omstændighederne og ud fra en bevismæssig standard vil kunne **indikere**, om en overordnet har effektiv kontrol[99]

- Eksistensen af et hierarkisk over-underordnelsesforhold
- Har den overordnede formel kompetence (*de jure*-kompetence)?[100]
- Den overordnedes officielle militære rang
- Har den overordnede bemyndigelse til at udstede ordrer?
- Efterleves den overordnedes ordrer reelt?[101]
- Har den overordnede disciplinarbeføjelser?
- Har den overordnede bemyndigelse til at udsende væbnede styrker i kamp og til at trække dem tilbage?

Viden eller varsel

Den anden betingelse for, at der vil kunne være et indirekte kommandoansvar, er, at den overordnede enten har **viden** om eller er **varslet** om, at underordnede er i gang med at foretage overtrædelser eller har begået overtrædelser af IHL.[102]

Retspraksis har defineret **viden** i denne sammenhæng som bevidstheden om, at overtrædelserne vil blive foretaget eller allerede er foretaget.[103]

Niveauet af viden, som er påkrævet i en **varsles-situation**, eller en situation, hvor den overordnede **burde have vidst,** er, at den overordnede skal være i besiddelse af alarmerende[104] oplysninger om en risiko, for at underordnede vil begå eller har foretaget overtrædelser.[105] De alarmerende oplysninger behøver ikke indeholde specifikke detaljer om mulige overtrædelser,[106] men de skal være så tilstrækkelige, at det blotte kendskab til dem fordrer et behov for at iværksætte yderligere undersøgelser.[107]

Undersøgelserne skal foretages med henblik på at fastslå, om underordnede er i gang med at foretage eller har foretaget overtrædelser.[108]

---

[99] Fx ICTY *Halilović* IT-01-48-A 2007 pr. 66, 58, 204 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1860.
[100] Fx ICTY *Oric* IT-03-68-A 2008 pr. 91-92.
[101] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 256.
[102] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 383 og ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 238.
[103] ICTY *Kordić & Čerkez* IT-95-14/2-T 2001 pr. 427. Se evt. ICC-Statutten art. 30, stk. 3.
[104] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 232 og ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 298.
[105] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 238, 241 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1910.
[106] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 298.
[107] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1910.
[108] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 383, 393 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1877.

Det bagvedliggende hensyn er ønsket om at undgå den overordnedes unddragelse af ansvaret ved at henvise til, at informationerne er for vage, når der faktisk er oplysninger, som tyder på, at der fx kunne være noget i gære.[109]

Formen på varslet er ikke afgørende.[110] Det kan være tilgået den overordnede i form af skriftlige eller mundtlige rapporter, rygter, fotomateriale, en sludder i messekøen, oplysninger via sociale medier mv.

> Eksempel 15.9 på en situation, hvor den overordnede er varslet og derfor har pligt til at iværksætte en undersøgelse af situationen.
> Kompagnichefen har en stille dag, hvorfor han beslutter at benytte internetcomputeren til at kontrollere de seneste opdateringer på Facebook. Da han er venner med mange af soldaterne i kompagniet, er det første, der møder ham på Facebook, et billede som en soldat fra 1. deling har uploadet. Billedet viser danske soldater, som sparker voldsomt til en person, der tydeligvis er frihedsberøvet og bagbundet med strips og har en hætte over hovedet.

Foreligger der skriftlige afrapporteringer, skal disse blot være tilgængelige for den overordnede. Det er ikke et krav, at den overordnede faktisk har læst rapporterne.[111] En konsekvens af den effektive kontrol er netop, at den overordnede kan iværksætte interne effektive afrapporteringssystemer og ad den vej holde sig orienteret.

> Eksempel 15.10 på en situation, hvor den overordnede er varslet og derfor har pligt til at iværksætte en undersøgelse af situationen.
> En bataljonskampgruppe har i et par dage gennemført en stor operation, hvor alle enheder er indsat. Bataljonschefen har under store dele af operationen befundet sig på sin fremskudte kommandostation, men er nu tilbage i lejren. Efter et par timers søvn er han på vej til Tactical Operations Center (TOC) for at få seneste nyt. På vej til TOC'en beslutter han at slå vejen forbi messeteltet for at få en kop kaffe. Her overhører han brudstykker af en samtale mellem soldater fra 1. Deling som har været indsat i operationen. Bataljonschefen, der har lidt travlt, hører ikke i detaljen efter, hvad soldaterne siger og forlader messeteltet for at gå ned i TOC'en. To timer senere, efter en meget intens periode, sidder bataljonschefen på sit kontor. Her kommer han i tanke om samtalen, han overhørte i messeteltet, fordi noget har sat sig i hans underbevidsthed: han hørte soldaterne snakke om affyring af noget ammunition, de havde fået udleveret af nogle udenlandske kolleger.

En overordnet må ikke holde sig i bevidst uvidenhed.[112] Bevidst uvidenhed kan eksempelvis være at undlade at udvise almindelig agtpågivenhed ved ikke at deltage i stabsmøder, ved at omdirigere rapporter til stabsofficerer, ved at nægte at modtage informationer eller nægte at efterspørge informationer, som normalt ville tilgå en

[109] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 416.
[110] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 238.
[111] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 239.
[112] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 226 og ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 69.

person med ansvar, eller ganske enkelt ikke holde sig opdateret inden for sit ansvarsområde.

Det er ikke muligt at udarbejde en liste, som udtømmende angiver de forskellige måder eller situationer, hvor en overordnet har viden eller er varslet. Vurderingen vil altid skulle foretages ud fra de konkrete forhold, således som de foreligger senest på tidspunktet for overtrædelsen.[113]

Fra retspraksis er der eksempler på omstændigheder, som ud fra en bevismæssig standard kan **indikere**, om en overordnet har viden eller kan siges at være varslet[114]

- Underordnedes tidligere udviste adfærd
- Den overordnedes tidligere adfærd ved kendskab til overtrædelser[115] (fx undladt at sanktionere)
- Den overordnedes konkrete ansvar på det relevante tidspunkt
- Informationsflow og kommunikationsfaciliteter mellem underordnede og pågældende overordnede på det relevante tidspunkt
- Den overordnedes kommunikationsmuligheder med underordnede[116]
- Antallet eller typen eller omfanget af overtrædelser (fx enkeltstående eller systematisk overfor flere personer)
- Tidsrummet indenfor hvilket overtrædelserne er begået (fx inden for et par timer eller over flere måneder)
- Antallet af underordnede der er involveret i overtrædelserne
- Taktiske forhold, herunder intensiteten af operationerne
- Det geografiske område, inden for hvilket overtrædelserne er foretaget (fx i et telt i lejren eller i et område på adskillige 100km2)
- Stedet, hvor den overordnede befandt sig da han eller hun fik viden om forholdet

Nødvendige og rimelige forholdsregler

Den tredje betingelse, der skal være til stede, før der vil kunne være et indirekte kommandoansvar, er, at den overordnede har **undladt** at træffe **nødvendige og rimelige** forholdsregler for at forhindre fremtidige overtrædelser eller standse[117] igangværende overtrædelser, eller for at sanktionere over for underordnede, som har foretaget overtrædelser.[118]

[113] Fx ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-4747-AR72 2003 pr. 51.
[114] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-T 1998 pr. 386 og ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 368 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2024 .
[115] ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 301.
[116] ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2024.
[117] TP I art. 86, stk. 2 og ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2044.
[118] TP I art. 86, stk. 2.

For at undgå, at ansvaret indtræder, skal den overordnede derfor handle. Forholdsreglerne omfatter dét, som i Forsvaret forstås som indbefattet i handle- og meldepligten.

Nødvendige forholdsregler er sådanne, som i den konkrete situation viser, at den overordnede reelt forsøgte at forhindre eller sanktionere overtrædelserne.[119] **Rimelige** forholdsregler er sådanne, som ligger inden for den overordnedes effektive kontrol.[120]

Det er indholdet af den overordnedes materielle bemyndigelse eller effektive kontrol, som danner rammen om de mulige forholdsregler, som er til rådighed for den overordnede. Det vil derfor i den konkrete situation afhænge af den overordnedes militære grad, om vedkommende skal handle, melde eller måske gøre begge dele. Det vil derfor kunne være tilstrækkeligt at melde **ad kommandovejen** om forholdet.

Forholdsreglerne skal foretages eller iværksættes **straks**.[121] De kan efter omstændighederne iværksættes ved **delegation.**[122]

Der er tale om individuelle juridiske forpligtelser, som gælder uafhængigt af hinanden,[123] og som derfor ikke kan omgås gennem opfyldelse af andre handlinger.[124]

Den overordnedes forpligtelse til at **forhindre,** at underordnede begår overtrædelser i fremtiden og til at standse igangværende overtrædelser, indtræder allerede inden den væbnede konflikts begyndelse, og omfatter på dette tidspunkt bl.a., at den overordnede skal sikre sig, at underordnede er bekendt med den humanitære folkeret.[125] Den kan også omfatte, at den overordnede i dagligdagen gennem sin adfærd går foran med et godt eksempel.

Forpligtelsen til at **standse** igangværende overtrædelser indtræder på det tidspunkt, hvor den overordnede enten får viden eller er varslet om, at overtrædelserne er i gang. Iagttagelsen af forpligtelsen kan betyde, at den overordnede skal standse eller forbyde et angreb[126] eller udstede et forbud mod at anvende et specifikt våben eller metode. Hvis den overordnede modtager en ordre, som er i strid med den humanitære folkeret,

---

[119] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1927.
[120] TP I art. 87, stk. 3, jf. TP I art. 86, stk. 2 og fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1927.
[121] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2051.
[122] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 2053.
[123] Fx ICTY *Blaskic* IT-95-14-A 2004 pr. 83.
[124] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 373 og ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-T 2006 pr. 125.
[125] TP I art. 87, stk. 2 og fx ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 85.
[126] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 255.

kan iagttagelsen af forpligtelsen til at forhindre og standse overtrædelser kræve, at den overordnede skal **hindre** ordrens udførelse.[127]

Anvendelse af **fysisk magt** vil efter omstændighederne kunne forhindre fremtidige eller standse igangværende overtrædelser. Den humanitære folkeret hjemler ikke specifikt adgang for den overordnede, som har effektiv kontrol, til at anvende fysisk magt over for en underordnet for at standse igangværende overtrædelser.[128] Denne bemyndigelse forudsættes at være implicit i den effektive kontrol og må betragtes som afledt af handlepligten med den virkning, at i det omfang, en overtrædelse kan forhindres ved fysisk magtanvendelse, må handlepligten også omfatte fysisk magtanvendelse.

Den humanitære folkeret indeholder ikke regler om **graden eller karakteren af den fysiske magt,** der vil skulle anvendes. Retspraksis har slået fast, at grænsen formentlig går ved den magt, der kræves for at gennemtvinge sin vilje over for en modstander i konflikten.[129] Hvis der derfor skal anvendes fysisk magt svarende til, hvad der ville skulle anvendes overfor en modstander, kan det indikere, at den overordnede ikke havde effektiv kontrol over den underordnede.

Den overordnedes forpligtelse til at **sanktionere** underordnedes overtrædelser indtræder på det tidspunkt, hvor den overordnede enten ved eller er varslet om, at der er begået overtrædelser. Forpligtelsen indbefatter, at der iværksættes en **undersøgelse**, som klarlægger fakta og identificerer mulige gerningspersoner.[130]

Forpligtelsen indbefatter også **afrapportering** om forholdene **ad kommandovejen** til nærmeste overordnede eller til en kompetent myndighed med henblik på at iværksætte en undersøgelse eller disciplinære eller strafferetlige tiltag.[131]

Hvis pågældende overordnede **selv besidder disciplinære eller strafferetlige beføjelser**, kan forpligtelsen til at sanktionere indbefatte, at disse anvendes over for underordnede. Disciplinære og strafferetlige sanktioner skal afspejle handlingens alvor.[132]

---

[127] SRS regel 154 og fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1897.
[128] Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 303.
[129] Fx ICTY *Hadžihasanović & Kubura* IT-01-47-A 2008 pr. 230.
[130] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1932 og 1944.
[131] TP I art. 87 stk. 1 og 3, jf. TP I art. 86, stk. 2, og fx Fx ICTY *Čelebići* IT-96-21-A 2001 pr. 190, ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2053 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1932, 1936 og 1938.
[132] Fx ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1942.

Den effektive sanktionering er en del af forpligtelsen til at forhindre fremtidige overtrædelser,[133] hvorfor sanktionerne bør have en præventiv effekt.

> Eksempel 15.11 som viser sanktionering af et ulovligt forhold, som er for mild
> To soldater sidder i lejren. De har hørt, at man kan tilvirke den ammunition, de har udleveret, således at den får dum-dum-effekt. Efter tilvirkning vil de se, om ammunitionen stadig passer i våbnet. Episoden bliver opdaget. Chefen vælger at give soldaten, der tilvirkede ammunitionen, en mundtlig tilrettevisning. Den anden slipper med en skideballe.
>
> Læs i kapitel 9.3.8 om forbud mod at anvende visse projektiler, som nemt udflades i den menneskelige krop.

Forpligtelserne ophører ikke, men de medfører kun et ansvar, hvis betingelserne som beskrevet er opfyldte. Afgørelsen af, hvad der i sidste ende i en konkret situation er nødvendige og rimelige forholdsregler, vil altid være konkret og baseret på de faktiske forhold.[134]

Retspraksis nævner eksempler på en række forhold, som ud fra en bevismæssig standard kan have betydning i vurderingen af, om en given forholdsregel var nødvendig og rimelig[135]

- Den overordnede havde et konkret ansvar på det relevante tidspunkt[136]
- Den overordnedes kommunikationsmuligheder med underordnede[137]
- Den fysiske placering af den overordnede, da han eller hun fik viden om forholdet[138]
- Har den overordnede med vilje valgt ikke at gennemtvinge sin vilje i den konkrete situation?[139]
- Har den overordnede udstedt konkrete ordrer eller befalinger, som forbyder eller standser overtrædelser?
- Hvilke forholdsregler den overordnede har foretaget med henblik på at sikre efterlevelsen af de udstedte ordrer eller befalinger
- Har den overordnede taget andre forholdsregler med henblik på at afbryde eller standse igangværende overtrædelser?
- Hvilke forholdsregler – om nogen - har den overordnede taget efter en overtrædelse er foretaget med henblik på at iværksætte en undersøgelse og at sikre strafferetlig forfølgning af de formodede gerningspersoner?

[133] Fx ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 96.
[134] Fx ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 74 og ICTY *Popović* IT-05-88-A 2015 pr. 1932.
[135] Fx ICTY *Halilović* IT-01-48-T 2005 pr. 74. Se også ICTY *Strugar* IT-01-42-T 2005 pr. 374-375.
[136] ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2024.
[137] ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2024.
[138] ICTY *Popović* IT-05-88-T 2010 pr. 2024.
[139] Fx ICTY *Strugar* IT-01-42-A 2008 pr. 258.

4.5.4 Særligt om handle– og meldepligt

Folkerettens regler om kommandoansvar indeholder en meldepligt for den overordnede. Som ovenfor beskrevet har en overordnet på tilsvarende vis en folkeretlig pligt til at gribe ind, hvis underordnede begår handlinger i strid med den humanitære folkeret. Det er forpligtelser der tilkommer den overordnede i kraft af dennes kommandoansvar.

Der findes imidlertid ikke i folkeretten klare regler om handle- eller meldepligt for **militært personel uden underordnede**.

I forhold til **handlepligt** beskriver den humanitære folkeret situationer, hvor personer er underlagt en særlig dansk beskyttelse. Det vil fx være tilfældet i forhold til syge, sårede eller skibbrudne, jf. kapitel 7, i forhold til frihedsberøvede i dansk varetægt jf. kapitel 12, eller det vil kunne være tilfældet, hvor danske styrker indgår i en besættelsesstyrke jf. kapitel 11. I disse tilfælde vil der kunne være en handlepligt for danske soldater på alle niveauer. FN's Sikkerhedsråd vil ved resolution kunne etablere nogle særlige beskyttelsesopgaver for en indsatsstyrke, der efter omstændighederne vil kunne etablere en pligt for denne styrke til at gribe ind, hvis civile udsættes for overgreb.

Implementeringen og overholdelsen af Danmarks forpligtelser i internationale militære operationer forudsætter et kommandosystem, der pålægger enhver pligt til at **rapportere ad kommandovejen** om hændelser, som iagttageren vurderer til at være i strid med den humanitære folkeret eller menneskeretlige regler.

Forpligtelser til at handle- og rapportere konkretiseres for dansk militært personel i generelle eller/og missionsspecifikke direktiver.

Særligt om folkerettens regler om kommandoansvar i koalitionsoperationer

I koalitionsoperationer vil det **direkte kommandoansvar** være relevant for **stabsofficerer**, som fx videreformidler ordrer. Ulovlige ordrer må naturligvis hverken udstedes eller videreformidles. I relation til ordrer og befalinger vedrørende nationale begrænsninger for stabsofficeren skal stabsofficeren være opmærksom på omfanget af begrænsningerne. Disse kan fx fremgå af Transfer of Authority-dokumenter, magtanvendelsesdirektiver og annekser hertil indeholdende nationale caveats.

Eksempel 15.12 på en national begrænsning for en dansk officer
En dansk operationsofficer i en international stab, som videreformidler en ordre til underlagte enheder, der indebærer autorisation til anvendelsen af personelminer.

Læs i kapitel 9.3.5 om særlige aspekter i koalitionsoperationer i relation til personelminer.

I koalitionsoperationer, hvor udenlandske militære enheder eller retshåndhævende myndigheder midlertidigt er underlagt en dansk militærchefs kommando, vil den danske militære overordnede kunne være ansvarlig efter reglerne om det **indirekte kommandoansvar**, også for denne udenlandske enheds folkeretsstridige handlinger.

I en sådan situation kræves de samme tre betingelser opfyldt, som er beskrevet i afsnit 4.5.3 om det indirekte kommandoansvar.

Ansvarets udstrækning vil være begrænset af, at den danske militære overordnede ikke har disciplinarbeføjelser over fremmede landes militære enheder eller retshåndhævende myndigheder. Beføjelserne, som udspringer af over-underordnelsesforholdet og som relaterer sig til sanktionering, kan derfor efter omstændighederne være begrænset til afrapportering herom ad kommandovejen og til de relevante udenlandske myndigheder.

I disse tilfælde vil der derfor skulle **meldes samtidig ad to parallelle spor**: ad kommandovejen i det nationale spor til Værnsfælles Forsvarskommando og i missionssporet til den ældste nationale repræsentant, typisk chefen for den formodede gerningsmands nationale kontingent i missionsområdet.[140]

Meldingen i de to spor skal sikre, at opfølgning på hændelsen foretages i rette jurisdiktion og at den sikrer effektiv efterlevelse af den humanitære folkeret.

Eksempel 15.13 om tilstrækkelig viden, som forpligter bataljonschefen til at foranstalte, at rapporten bliver fremsendt ad national kommandovej og til chefen for Z lands styrker, evt. senior national representative (SNR/ÆDO).

En dansk bataljonskampgruppe deltager i en koalition i land Y. Nogle måneder inde i operationen tilfangetager et koalitionsland Z en gruppe personer tilhørende en oprørsgruppe. I forbindelse med afhøringer af disse personer kommer det frem, at de måske har viden om et forestående angreb på koalitionen. De skal derfor afhøres igen. Koalitionspartneren, som har tilbageholdelsesfaciliteterne, anmoder Danmark om støtte i form af MP. Den danske chef ved, at hans soldater er uddannet IHL og stoler på, at de vil gribe ind, hvis de observerer overtrædelser. Han foretager sig derfor ikke yderligere. Men han ved også, at land Z har et blakket ry, når det gælder afhøringsteknikker.

Den danske chef afgiver MP, men kun til at stå vagt uden for døren til afhøringslokalet.
Under en afhøring, hvor en dansk MP står vagt uden for lokalet, hører han høje dunk, der lyder som slag mod en krop, og han hører skrig. MP griber ikke ind, men udfærdiger en rapport om hændelsen, som de afleverer til deres danske bataljonschef.

[140] Tillæg 15.1.

Kort om den overordnedes ansvar for underordnedes handlinger i FN-operationer

Principperne bag reglerne om det indirekte kommandoansvar er overført til også at gælde i fx FN-operationer. Det fremgår bl.a. af Memorandum of Understanding, som er FN's standardkontrakt mellem den troppebidragydende stat og organisationen.[141] Heri bestemmes i den henseende bl.a., at chefen for det nationale bidrag er ansvarlig for opretholdelsen af disciplinen i bidraget og at han eller hun skal rapportere herom til FN's Force Commander.[142] Den troppebidragydende stat er ansvarlig for at iværksætte undersøgelser i relation til disciplinærsager, mv., og denne stat beholder strafferetlige beføjelser over udsendte bidrag.[143] Læs mere i kapitel 3.4.3 om FN-operationer og i kapitel 3.6.2.1 om den humanitære folkeret i operationer under FNs militære ledelse.

[141] 2007 Model Memorandum of Understanding between the United Nations and [participating state] contributing resources to [the United Nations Peace Keeping Operation] (MOU).
[142] MOU art. 7.5 og art. 7.6.
[143] MOU art. 7.10 og art. 7.22.

Appendiks 1
Ordforklaring

Afhopper	En person, som forlader sit lands væbnede styrker og går over til modparten.
Anholdt	En person, der er frihedsberøvet under mistanke for at have begået et strafbart forhold.
Artilleriobservatør (AO)	Person, der er specialiseret i påkald og ledelse af ildstøtte fra alle typer af indirekte skydende våben og kan støtte *Forward Air Controlleren (FAC)** i gennemførelse af *Close Air Support (CAS)**. AO opstilles normalt i hold af observatører, signalmænd og kørere, der således kan indsættes samlet eller opdelt ved støttede enhed. Observationsofficerer kan desuden rådgive støttede underafdelingschef om ildstøttemidlernes anvendelse og gennemføre ildplanlægning.
Autonome våbensystemer	Ved autonome (*autonomous*) systemer forstås, at det enkelte våben er i stand til at positions- og retningsbestemme sig selv ved hjælp af elektronisk (ofte GPS - baseret) udstyr. Autonome systemer kan desuden beregne egne skuddata ud fra digitalt modtagede målkoordinater – eventuelt direkte fra observatøren – og omsætte disse til skuddata. Autonome systemer er normalt selvkørende systemer, men der findes desuden trukne systemer med indbygget retnings- og stedbestemmelsesudstyr samt digitalt ildkontrolsystem. Autonome systemers fordele består i deres øgede hastighed ved stillingsindrykning og klar-til-skud, deres øgede hastighed og lavere fejlmargen ved beregning af skuddata samt mindre mandskabsbehov.
Battle Damage Assesment (BDA)	En vurdering af den virkning, et angreb har haft på et mål, og eventuelle uønskede følgeskader.
Biometriske data	Oplysninger om træk hos mennesker, fx fingeraftryk og iris-scanninger, der kan bruges til identifikation af personer.
Capture (sø)	En handling, hvorved en skibschef overtager beføjelserne over et fjendtligsindet skib, typisk et fjendtligt krigsskib.
Cargomanifest	Opgørelse over ladning af varer, der fragtes typisk fragtes med skib eller fly.
Cartel vessel (sø)	Et skib, der bruges af en parlamentær på ærinde hos modstanderen. Skibet nyder samme beskyttelse som den parlamentære selv.
Centraloplysnings-kontor	GK III art 123 og GK IV art. 140: Internationalt centraloplysningskontor, der har til opgave at indsamle oplysninger om krigsfanger og beskyttede personer, og videregive dem i relevant omfang. Beslægtet begreb: ”*nationalt oplysningskontor*”.
Chaff	Strimler af metalfolie, wire eller metalliserede glasfibre, der anvendes til at reflektere elektromagnetisk energi. Chaff nedkastes typisk fra fly eller spredes fra granater eller raketter som en modforanstaltning mod radar.
Civil-military cooperation (CIMIC)	Samarbejde og koordination mellem den militære fører/styrke og civile aktører, herunder lokalbefolkningen, lokale myndigheder og nationale som internationale ikke-statslige organisationer med det formål at skabe de bedst mulige betingelser for den militære opgaveløsning.

Close Air Support (CAS)	Indsættelsen af fly eller helikoptere i nærstøtte for kampenheder, der for hver indsættelse kræver detaljeret samordning af egne styrkers ild og bevægelse for at undgå egenbeskydning.
Collateral Damage Estimation (CDE)	En prognose over påregnelige kollaterale skader, der understøtter den militære beslutningstagers vurdering af de kollaterale skaders lovlighed (om der foreligger et åbenbart misforhold til den forventede konkrete og direkte militære fordel, og om de kollaterale skader er tilstrækkeligt minimeret). I sin simpleste form defineres i arbejdsprocessen et antal graduerede risikoniveauer. Der tages i relevant omfang højde for forskellige udfald af risici, afhængigt af faktorer som fx karakteren af det påtænkte angreb, og mulige valg af tidspunkt, midler og metoder.
Command, control, communications, computers and informations system (C4IS)	Kommando, kontrol, kommunikations-, computer og informationssystem: System, der integrerer C2IS (Kommando, kontrol og informationssystem, der understøtter føringsvirksomhed), CIS (Fællesbetegnelse for materiel, procedurer og personel, der er sammensat med henblik på at løse specifikke opgaver i forbindelse med formidling og forarbejdning af informationer) og computere.
Compound	Et mindre område med bebyggelse bestående af en eller flere bygninger, typisk omgivet af indhegning eller mur.
Computer Network Attack (CNA)	Netværksbaserede handlinger rettet mod lukkede it-netværk, it-systemer eller computere, der har til hensigt at skabe ødelæggelse, skade eller død. Det kan være umiddelbar ødelæggelse, idet der slettes data eller ødelæggelse som sekundær effekt fx ved at et trafikkontrolsystem sættes ud af drift med forudsigelig skade og ødelæggelse til følge.
Computer Network Defence (CND)	Rene forsvarshandlinger. Dækker over varsling, analyse, intern imødegåelse af hændelser og afhjælpning af konsekvenser ved sikkerhedshændelser. Herunder samarbejder Center for Cybersikkerhed med andre landes myndigheder for at forebygge og afhjælpe sikkerhedshændelser.
Computer Network Exploitation (CNE)	Aktiv netværksindhentning. CNE søger at sikre sig adgang til - og indhente informationer fra - lukkede it-netværk, it-systemer eller computere. CNE kan også indeholde handlinger, der har til formål at imødegå andres offensive netværksbaserede handlinger. Det kan fx gøres ved midlertidigt at blokere andres adgang til til egne informationer. Når der er tale om CNE, er det afgørende, at handlingen har karakter af et afgrænset indgreb med et specifikt mål med begrænset virkning, og i et begrænset tidsrum. Brugen af CNE har derfor ikke til hensigt at ødelægge eller slette data, da der i givet fald ville være tale om et CNA. CNE er forudsætningsskabende for både effektivt CND og CNA, da der i CNE regi kan tilvejebringes vigtige informationer og adgange til computernetværk.
Computer Network Operations (CNO)	Fælles betegnelse for de operationer, der gennemføres i cyberspace. Der er grundlæggende tale om tre forskellige hovedspor indenfor CNO; Computer Network Defense, Computer Network Exploitation og Computer Networ Attack. CNO kan gennemføres som selvstændige operationer, eller i samarbejde med traditionelle militære kapaciteter. CNO kan både gennemføres på strategisk niveau, hvor fx en hel nation påvirkes af operationen, på operativt niveau, hvor en samlet operation påvirkes og på taktisk niveau, hvor lokale kampe påvirkes af CNO.
Crowd control	Taktikker, teknikker og procedurer, der har til formål at sætte ind over for og kontrollere demonstrationer eller andre forsamlinger for at forhindre dem i at begå

	fjendtlige eller kriminelle handlinger.
Digital infrastruktur	Anvendes som betegnelse for den informations- og kommunikationsteknologiske infrastruktur. Begrebet dækker både netværk, computere og andre systemer og anvendes synonymt med det, der andre steder kaldes IKT-infrastruktur og IT-infrastruktur.
Dazzler	Laser anvendt som optisk stråling for at skabe midlertidig påvirkning af synet som fx blænding og blitz-effekt.
Depositarstat	En stat der er udpeget til at opbevare traktatens originaltekst og eventuelle fuldmagter, at modtage undertegnelser af traktaten samt til at modtage og opbevare instrumenter, notifikationer og meddelelser, som står i forbindelse med traktaten. Depositaren skal desuden underrette deltagerne og de stater, der er berettigede til at blive deltagere i traktaten, om handlinger, notifikationer og meddelelser, som vedrører traktaten. Opgaven kan også varetages af udpegede organisationer fx FN.
Desertør	En person som flygter fra militærtjeneste.
Designformål	Det specifikke formål som et våben er udviklet og konstrueret til at skulle opfylde.
DETER	At afskrække eller forhindre en potentiel eller faktisk modstander eller anden målgruppe fra at begå handlinger, der udgør en trussel mod egne interesser.
Dissident	I humanitær folkeretlig sammenhæng anvendes begrebet til at beskrive tidligere medlemmer af en stats væbnede styrker, der bryder ud, og etablerer en egen militær organisation.
Eksklusive økonomiske zoner (EØZ)	Et søterritorium der strækker sig op til 200 sømil fra en kyststats basislinjer, og hvortil UNCLOS/Havretskonventionen knytter en række beføjelser for kyststaten, herunder vedr. udnyttelse af naturressourcer.
El-pistol	Enkeltskudsvåben designet til midlertidigt at lamme en person ved brug af elektriske impulser, som forstyrrer kroppens nervesystem.
Extraction route	Den rute, der benyttes til en bevægelse ud af et fjendtligt eller potentielt fjendtligt område.
Eyesafe mode	Indstilling på laser, så den er uskadelig for øjet på den afstand, den anvendes.
Flademål	Et mål, der består af et område snarere end et enkelt punkt.
Flares	Vildledning af varmesøgende teknologi. En eller flere lyskugler spredes fx fra fly for at imødegå varmesøgende missil.
Flashbang	Granat, der er designet til midlertidigt at desorientere. Som oftest ved udsendelse af høj lyd og kraftigt lys.
Forward Air Controler (FAC)	Observatør, som er kvalificeret til at lede og koordinere indsættelsen af *Close Air Support (CAS)*. FAC kan gennemføre luftrumskontrol i et anvist område, inden for hvilket FAC er ansvarlig for samordning af de midler, som benytter luftrummet. FAC kan opstilles i hold, *Tactical Air Control Party*, bestående af hjælpere, signalmand og kører, hvis opgave er at støtte FAC i indsættelsen af CAS. FAC kan også være opstillet som en del af et enhedsobservatørhold.
Ground Laser Target	*Laser Target Designator**, der benyttes fra jorden.

Designator (GLTD)	
Guided Multiple Launch Rocket System (GMLRS)	Våbensystem, der kan afsende flere fjernstyrede raketter.
Hors de Combat	En modstander er hors de combat, hvis a) han er i sin modstanders varetægt b) han klart giver udtryk for, at han har til hensigt at overgive sig, eller c) han er blevet gjort bevidstsløs eller på anden måde er ukampdygtig på grund af sår eller sygdom og derfor er ude af stand til at forsvare sig; forudsat at han i alle disse tilfælde afstå fra enhver fjendtlig handling og ikke forsøger at flygte.
Human Intelligence (HUMINT)	Efterretninger fra menneskelige kilder.
Improviserede sprængladninger/ Improvised explosive device (IED)	En eksplosiv anordning, der er fabrikeret på enimproviseret måde og kan indeholde ødelæggende, dødelige, giftige og/eller brandstiftende midler, der er konstrueret med henblik på ødelægge, genere eller mislede. Den kan indeholde fabriksfremstillet ammunition, men er normalt sammensat af ikke-fabriksfremstillede komponenter.
Intercepte/ interception (fly)	Etablering af kontakt med andet fly visuelt eller elektronisk med henblik på at kontrollere dets identitet, destination mv. og evt. tvinge det til at lande med henblik på inspektion eller at ændre dets destination.
Interoperabilitet	Samvirke mellem to eller flere staters væbnede styrker.
Joint targeting	Den proces på tværs af våbenarter, altså værn, hvor det bestemmes, hvilke effekter der er nødvendige for at nå chefens mål. Her identificeres hvilke handlinger der er nødvendige for at skabe den ønskede virkning, baseret på midler til rådighed, udvælgelse og prioritering af mål i bredere forstand og der synkroniseres ild med andre våbenarter. Derpå vurderes den samlede effekt og der foretages nødvendige tilpasninger. Joint targeting finder sted på flere kommandoniveauer.
Key Leader Engagement (KLE)	Informationsaktivitet, der beskriver møder og andre aktiviteter mellem egne og andre aktørers ledere med henblik på at opnå en effekt i informationsmiljøet.
Kontinentalsokkel	Den del af havbunden, der strækker sig ud i forlængelse af landterritoriet til udkanten af kontinentalmargenen eller som minimum ud i en afstand af 200 sømil fra kystens basislinje. Nærmere krav til fastlæggelse af kontinentalsoklen findes i havretskonventionen.
Kontrabande	Gods bestemt for en modpart i konflikten, og som vurderes at kunne være til gavn for dennes krigsindsats.
Kulancemæssig	Udbetaling af en godtgørelse selvom der ikke foreligger en juridisk forpligtelse hertil.
Laser target designator	Apparatur, der udsender en laserstråle, som bruges til at udpege et bestemt sted eller objekt.
Less lethal weapons	Våben, der specielt er konstrueret og udviklet til at uskadeliggøre eller standse personel og materiel på en sådan måde, at sandsynligheden for permanent skade eller død er lav, og at uønsket skade på materiel og miljø minimeres. Begrebet dækker over samme våben som de såkaldte ”non-lethal weapons”, men begrebet less-lethal weapon foretrækkes, idet det ikke kan udelukkes, at også sådanne våben under særlige omstændigheder kan medføre død.

Levée en Masse	Levée en masse er fransk for masseopstand, og bruges folkeretligt for den situation, hvor "indbyggere i et ikke-besat territorium, der, når modstanderen nærmer sig, af egen drift griber til våben for at yde modstand mod invasionsstyrkerne uden at have haft tid til at organisere sig i regulære militære enheder, forudsat at de bærer våbnene åbenlyst og respekterer krigens love og sædvaner." GK III,art. 4 (A) (6).
Loadmaster	Medlem af besætningen på et fly. Ansvarlig for anbringelse af cargo og passagerer.
Malware	Software såsom virus på en computer eller et computer netværk, som brugeren ikke kender til eller ønsker.
Midlertidig ubrugeliggørelse	Midlertidig ubrugeliggørelse kan ske gennem én eller flere af følgende tre metoder: - brug af 3. generationsminer m.h.p. at nægte fjenden brug af objektet samtidig med at det bevares intakt, eller - blokering af objektet, eller - fjernelse af vitale dele af objektet.
Mission and Target Approval Authority Team (MTAA-team)	De beføjelser der følger af MTAA, er bl.a. dansk godkendelse af militære mål i multinationale operationer. MTAA er typisk tildelt chefen for et flybidrag, som oftest en oberst eller en oberstløjtnant. Denne sammensætter typisk et team, der rådgiver ham i disse beslutninger. Teamet vil typisk bestå af en militærjuridisk rådgiver og en efterretningsofficer. Relateret begreb: *Red Card-holder.*
Nanoteknologi	Anvendt naturvidenskab med strukturer af størrelsesorden 0,1-100 nanometer (milliontedele milimeter).
Nationalt oplysningskontor	GK III art 122 og GK IV art 136: Staterne er hver især forpligtede til at oprette officielle oplysningskontorer vedr. krigsfanger og beskyttede personer, der befinder sig i deres magt. Beslægtet begreb: "*centraloplysningkontor*".
NATO Standardization Agreement (STANAG)	Indgåelse af aftale mellem flere eller samtlige NATO-lande, hvori fastsættes fælles bestemmelser, begreber, procedurer eller mhp. at aftaleparterne anvender samme eller lignende militært udstyr mv. National tiltrædelse af NATOS standardiseringspublikationer anses også for at udgøre en sådan aftale.
Notices to Mariners (NOTMAR)	Besked til søfolk om forhold af væsentlighed for fx fri navigation i et område.
Områdejurisdiktion	Se kapitel 3, afsnit 4.2. underafsnittet om områdejurisdiktion.
OPLAN	Plan for en eller flere sammenhængende operationer, der skal udføres samtidigt eller i forlængelse af hinanden. Som oftest rammedirektiv fra højere myndighed, der skal udmøntes og udføres ved underliggende enheder.
Out of Bounds	Om vejstrækning eller andet geografisk afgrænset område, hvor bevægelse er beordret begrænset eller forbudt, fx for ikke at forstyrre civile aktiviteter eller af hensyn til egen sikkerhed.
Passagerfly	Oversættelse af begrebet "Civil Airliner", der forekommer i San Remo Manualen om søkrigsførelse, og som der er defineret som: Et civilt luftfartøj, der er tydeligt afmærket som sådant, og involveret i transport af passagerer i planlagte eller ikke planlagte flyvninger ad internationale luftruter.
Pattern of life (PoL)	Civilbefolkningens aktiviteter og bevægelsesmønstre.
Personjurisdiktion	Se kapitel 3, afsnit 4.2. underafsnittet om personjurisdiktion.

Positive identification (PID)	Betyder, at der er opnået sikkerhed for, at et mål eller målområde er blevet identificeret som værende fjendtligt.
Private Military Contractor (PMC)	Privat leverandør af serviceydelser eller produkter til militære styrker.
Private Military Security Company (PMSC)	PMSC er de af PMC, der leverer ydelser af egentlig militær eller sikkerhedsmæssig karakter. Dette omfatter i særdeleshed bevogtning (bevæbnet vagtservice) og bevæbnet beskyttelse af personer eller objekter, vedligeholdelse af våbensystemer, håndtering af frihedsberøvede samt rådgivning eller uddannelse af lokale styrker og sikkerhedspersonel.
Prise	Fjendtlige eller neutrale handelsskibe, der er boardet og beslaglagt efter reglen i SRM art. 116.
Punktmål	Et mål, der kræver præcisionsbombning.
Rangefinder	Afstandsmåler; instrument som måler afstanden hen til noget.
Red card holder	Chefen for MTAA-team. Red Card Holder er den "gamle" ordning, som de fleste andre nationer stadig benytter – der er doktrinel afgørende forskel på mtaa og red card-systemerne.
Retssædvane	For at der kan fastslås at eksistere en retssædvane, skal et objektivt og et subjektivt kriterium være opfyldt: 1) Der skal eksistere en ensartet praksis mellem stater. 2) Staterne skal følge denne praksis ud fra en overbevisning om at være retligt bundet heraf.
Riot Control Agent	Ikke dødbringende kemiske substanser, der anvendes som middel i bekæmpelse af uroligheder fx tåregas eller CS-gas.
Rules of Engagement (RoE)	Direktiver udstedt af en militær myndighed (typisk af koalitions eller alliancemyndighed), der angiver beføjelser og begrænsninger i anvendelse af magt i bred forstand.
Safe-conduct	En særlig tilladelse, der gives skriftligt til fjendtlige eller neutrale enheder til søs eller til personer af en hvilken som helst nationalitet til søs, af en dertil autoriseret militær fører. Indebærer tilladelse til at rejse til et bestemt sted, om nødvendigt gennem et krigsområde uden at blive underkastet search eller diskriminerende behandling. Safe-conduct skal indeholde præcise informationer, og kan være midlertidig såvel som permanent.
Search	1) Visitation eller sikkerhedsvisitation af person 2) Ransagning af lokalitet eller køretøj
Show of force	Fremvisning af egne styrker og demonstration af beredvillighed til at bruge dem.
Special Instructions (SPINS)	Indeholder detaljerede operationsprocedurer for alle missioner og opgaver. (Bilag til Air Tasking Order)
Specialoperationer	Militære aktiviteter udført af specielt udpeget, organiseret, trænet og udrustede styrker, som anvender taktikker, teknikker og procedurer, som ikke er standard for konventionelle styrker.

Standing Operating Procedures (SOP)	Instruktioner, der omfatter aspekter af operationer, der egner sig til fast eller standardiseret procedure uden effektivitetstab. Proceduren gælder med mindre andet er bestemt. På dansk anvendes ofte begrebet 'Blivende bestemmelser for garnisonsforhold' (BBG) eller 'Blivende bestemmelser for feltforhold' (BBF).
Taktisk operationscenter (TOC)	Føringsinstallation der kan monitere, koordinere og indsætte enheder.
Target Pack	En samling af alle relevante informationer om et påtænkt mål mhp. at danne grundlag for den operative planlægning af og for valget mellem kinetisk eller ikke-kinetisk påvirkning af målet. 'Target' og 'mål' er at forstå som i bredere forstand 'militært mål', og omfatter også mål for andre indsatser end angreb, herunder mål for informationsoperationer.
Targeting	Proces, hvor mål udvælges og prioriteres mhp valg af virkemiddel og karakteren af indsatsen mod målet. "Target" og "mål" er at forstå som i bredere forstand "militært mål", og omfatter også mål for andre indsatser end angreb, herunder mål for informationsoperationer.
Transfer of Authority (ToA)	Overdragelse af kommandoen over en styrke til anden nation, koalition eller alliance.
Triage	Evaluering og klassificering af syge/såredes tilstand og behandlings- og evakueringsbehov.
Tumble	Et projektil, der tumbler roterer om sin egen akse efter affyring med øget risiko for, at den træffer målet i projektilets længderetning.
Universel jurisidiktion	Universel jurisdiktion giver stater mulighed for at retsforfølge forbrydelser begået af udlændinge uden for dets territorier, alene på basis af udlændingens tilstedeværelse inden for den pågældende stat.
Unmanned Aerial Vehicle (UAV)	Motordrevet, ubemandet drone eller fly. Kan være fjernstyret eller selvmanøvrerende.
Walk-in	Person, der henvender sig til en militær installation eller enhed mhp. at indgive oplysninger, anmode om medicinsk behandling eller andet.
Weaponeering	Den proces, hvor muligheder for valget af våben og ammunition, våben- og ammunitionsindstillinger mv. afdækkes i relation til våben- og ammunitionsressourcer og den ønskede virkning på målet.

Appendiks 2

Forkortelser anvendt i manualen

AJP	Allied Joint Publication
AMW	Harward Programme for Conflict Research Manual on Air and Missile Warfare
ANCBS	The Association of National Committees of the Blue Shield
AO	Artilleriobservatør
AU	Organization of African Unity
BCN-Weapon	Bio,- Chemical or Nuclear Weapon
BDA	Battle Damage Assesment
BKI	International bekendtgørelse
CAOC	Combined Air Operations Center
CAS	Close Air Support
CAT	FN´s konvention om forbud mod tortur og anden grusom, inhuman eller nedværdigende behandling eller straf.
CBRN	Chemical, Biological, Radiological and Nuclear
CCPR	FN´s Covenant om Civile og Politiske Rettigheder 1966
CCW	FN´s Våbenkonvention fra 1980 (Certain Conventional Weapons). Hvor der henvises til konventionens protokoller fx CCW PI.
CDE	Collateral Damage Estimate
CEDAW	Konvention af 18. december 1979 om afskaffelse af alle former for diskrimination imod kvinder
CERD	FN´s konvention om afskaffelse af alle former for racediskrimination
CIMIC	Civilt-Militært Samarbejde
CNA	Computer Network Attack
CND	Computer Network Defence
CNE	Computer Network Exploitation

CNO	Computernetværksoperationer
CoE	Council of Europe (Europarådet)
CPA	Coalition Provisional Authority (Irak)
CPG	Copenhagen Process: Principles and Guidelines
CRRC	FN´s konvention om børns rettigheder
CRPD	FN´s konvention om rettigheder for personer med handicap
CS-Gas	Tåregas ($C_{10}H_5ClN_2$)
CWC	1993 Konventionen om kemiske våben
CWM	Tallin Manualen om Cyberwarfare
DANCON	Det Danske Kontingent
DARIO	FN´s udkast til artikler om internationale organisationers ansvar fra 2011
DEL	Deling
EEZ/EØZ	Eksklusive Økonomiske Zone (Maritimt – se også den sømilitære ordliste i kapitel 14).
EMD	The European Court of Human Rights / Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol
EMD	Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol / The European Court of Human Rights
EMRK	Den Europæiske Menneskerettighedskonvention
ENMOD	Konventionen om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik
ESCR	FN´s konvention om økonomiske, kulturelle og sociale rettigheder
ETS	European Treaty System
EU	Den Europæiske Union
EØZ	Den eksklusive økonomiske zone
FA	Fællesartikel
FAC	Forward Air Controller
FARC	Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Columbias revolutionære styrker)
FAUK	Forsvarets Auditørkorps
FMLN	Farabundo Marti National Liberation Front (El-Salvador)
FN	De Forenede Nationer

FN GF	De Forenede Nationers Generalforsamling
FN SR	De Forenede Nationers Sikkerhedsråd. Hvor der er tale om Rådets resolutioner tilføjes et ”res”.
FSU	Forsvarets Sundhedstjeneste
GK	Genèvekonvention
GLTD	Ground Laser Target Designator
GMLRS	Ground Multiple Launch Rocket System
GRP	Gruppe
HK	Haager Konvention
HKK	Haager Kulturkonventionen 1954
HLKR	Bilag til 1907 IV. Haagerkonvention (Hagerlandkrigsreglementet)
HRN	Hæren
HPCR	Harvard Programme on Humanitarian Policy and Conflict Research
HUMINT	Human Intelligence
IAC	International Væbnet Konflikt
IAEA	International Atomic Energy Agency (Det internationale Atomenergi Agentur)
IC	Internee Camp
ICBS	The International Committee of the Blue Shield
ICC	Den Internationale Straffedomstol
ICJ	Den Internationale Domstol
ICRC	Den Internationale Røde Kors Komité
ICTR	FN´s Krigsforbrydertribunal for Rwanda
ICTY	FN´s Krigsforbrydertribunal for det tidligere Jugoslavien
IED	Improvised Explosive Device
IFOR	Implementation Force – NATO-ledet militær implementeringsstyrke i Bosnien Hercegovina
IHL	International Humanitarian Law
IIHL	Institute of International Humanitarian Law, San Remo
ILC	International Law Commission
ILO	International Labour Organization

IMAS	Internationale Minerydningsstandarder
IMO	International Maritime Organization (FN´s Internationale Søfartsorganisation)
INTERPOL	Den Internationale Politisamarbejdsorganisation (International Criminal Police Organization)
IO	International Organisation
ISAF	International Security Assistance Force – NATO-ledet stabiliseringsstyrke i Afghanistan
ITU	Den Internationale Telekommunikations Union
KC	Kompagnichef
KFOR	Kosovo Force – NATO-ledet militær stabiliseringsstyrke i Kosovo
KLE	Key Leader Engagement
KMP	Kompagni
LBK	Lovbekendtgørelse
LTTE	Liberation Tigers of Tamil Eelam
MC	NATO´S Militær Komité
MDL	Militær Disciplinarlov
MEZ	Maritime exclusion zone
MINURSO	United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara
MINUSMA	United Nations Mission in Mali
MIO	Maritime Interdiction Operation
MJUR	Militærjuridisk Rådgiver
MoU	Memorandum of Understanding
MOVG	Medlem af en Ikke-Statslig Organiseret Væbnet Gruppe
MP	Militærpoliti
MS	Militær Straffelov
MTAA	Military
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NEO	Non-Combattant Evacuation Operation
NGO	Non Governmental Organization

NIAC	Ikke-international væbnet konflikt
NM	Nautical Miles
NOTAM	Notice to airmen
NOTMAR	Notice to mariner
NPT	Nuclear Non-Proliferation Treaty
OEF	Operation Enduing Freedom
ONUC	United Nations Operations in The Congo
OPLAN	Operationsplan
OPS-BOX	Geografisk afgrænset operationsområde, typisk i luften.
OSCE	Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa
OVG	Ikke-Statslige Organiserede Væbnede Grupper
PCIJ	Permanent Court of International Justice
PfP	Partnership for Peace
PG	Prisoner de Guerre
PID	Positive Identification
PMC	Private Military Contractor
PMSC	Private Military Security Company
PNINF	Panserinfanteri
PoL	Pattern of Life
PSI	Proliferation Security Initiative
PW	Prisoner of War
R2P	Responsibility to Protect
RCA	Riot Control Agent
Rec	Recommendation
RECSYR	Removal of Chemical Weapons from Syria
RoE	Rules of Engagement
SAM	Surface to Air Missile
SFOR	Stabilization Force – NATO-ledet stabiliseringsstyrke i Bosnien-Hercegovina
SNR	Senior National Representative

SOF	Specialoperationsstyrker (Special Operation Forces)
SOFA	Status of Forces Agreement
SOKPUB	Søværnets Operative Kommandos Publikation
SOMA	Status of Mission Agreement
SOP	Standing Operational Procedures
SPINS	Special Instructions
SRM	San Remo Manualen om Søkrig
SRS	ICRC´s Sædvaneretsstudie
SSM	Surface to Surface Missile
STANAG	NATO´s standarder for NATO-styrker (Standardization Agreements)
SUA	Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation
TA	Technical Arrangement
TEZ	Total exclusion zone
TMG	Tungt maskingevær
ToA	Transfer of Authority
TOC	Tactical operations Center
TP	Tillægsprotokol
TTW	Territorial Waters (Territorialfarvand)
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
UNCLOS	FN´s Havretskonvention 1982
UNDHR	FN´s Menneskerettigheds Deklaration
UNESCO	UN Educational, Scientific and Cultural Organization
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
UN GA	United Nations General Assembly - FNs Generalforsamling
UNICEF	United Nations Childrens Fund
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea
UNSOM	United Nations Mission in Somalia
UNPROFOR	United Nations Protection Force (Kroatien, Bosnien, Hercegovina og Makedonien)

UNSMR	United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners
UXO	Unexploded Ordnance
VAK	UNESCO´s Verdensarvskonvention
VFK	Den Værnsfælles Forsvarskommando
VO	Vagthavende Officer
VTC	Video Tele Conference
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organization
ÆDO	Ældste Danske Officer

Appendiks 3
Oversigt over retskilder anvendt i manualen

Internationale retsakter

Den anden internationale konference i Haag i 1907

Haager-konvention IV af 18. oktober 1907 om regler og vedtægter for krig til lands (Landkrigsreglementet/Hagerlandkrigsreglementet)	HLKR
Haager-konvention V af 18. oktober 1907 om neutrale magters og personers rettigheder og pligter i tilfælde af krig til lands	HK V
Haager-konvention VI af 18. oktober 1907 om fjendtlige handelsskibes behandling ved fjendtlighedernes begyndelse	HK VI
Haager-konvention VII af 18. oktober 1907 om handelsskibes forandring til krigsskibe	HK VII
Haager-konvention VIII af 18. oktober 1907 om udlægning af undersøiske stødminer	HK VIII
Haager-konvention XI af 18. oktober 1907 om visse indskrænkninger i udøvelsen af opbringelsesretten under søkrig	HK XI
Haager-konvention XIII af 18. oktober 1907 om neutrale magters rettigheder og pligter under søkrig	HK XIII

Genève-konventionerne og tillægsprotokollerne

Genève-konvention I af 12. august 1949 til forbedring af såredes og syges vilkår i de væbnede styrker i felten	GK I
Genève-konvention II af 12. august 1949 til forbedring af sårede, syges og skibbrudnes vilkår i de væbnede styrker på søen	GK II
Genève-konvention III af 12. august 1949 om behandling af krigsfanger	GK III
Genève-konvention IV af 12. august 1949 om beskyttelse af civile personer i krigstid	GK IV
Tillægsprotokol I af 18. juni 1977 til Genève-konventionerne af 12. august 1949 vedrørende beskyttelse af ofre i internationale væbnede konflikter	TP I

Tillægsprotokol II af 18. juni 1977 til Genève-konventionerne af 12. august 1949 vedrørende beskyttelsen af ofre i ikke-internationale væbnede konflikter	TP II
Tillægsprotokol III af 8. december 2005 til Genève-konventionerne af 12. august 1949 om vedtagelse af et yderligere kendemærke	TP III

Våben

Deklaration af 11. december 1868 om minimumsmål for eksplosive projektiler	Skt. Petersborg Deklaration
Deklaration af 29. juli 1899 om forbud mod anvendelse af giftgasprojektiler	Giftgas deklarationen
Deklaration af 29. juli 1899 om forbud mod anvendelse af ekspanderende ammunition	Dum-Dum deklarationen
Protokol af 17. juni 1925 mod anvendelse til krigsbrug af kvælende, giftige eller lignende gasarter samt bakteriologiske krigsmidler	Gas-protokollen
Konvention af 10. april 1972 om forbud mod udvikling, fremstilling og oplagring af bakteriologiske (biologiske) våben og toksinvåben samt om disse våbens tilintetgørelse	Konventionen om biologiske våben
Konvention af 18. maj 1977 om forbud mod militær eller enhver anden fjendtlig anvendelse af miljøpåvirkningsteknik	ENMOD
Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW
Ændret artikel 1 til CCW	CCW art 1 (2001)
Protokol I af 10. oktober 1980 vedrørende ikke påviselige sprængstykker til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P I
Protokol II af 10. oktober 1980 vedrørende forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af miner, lureminer og andre mekanismer til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P II
Ændret Protokol II af 3. maj 1996 vedrørende forbud med eller begrænsninger i anvendelsen af miner, lureminer og andre mekanismer til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P II (1996)
Teknisk bilag til Ændret Protokol II af 3. maj 1996 vedrørende forbud med eller	CCW P II (1996) teknisk

begrænsninger i anvendelsen af miner, lureminer og andre mekanismer	bilag
Protokol III af 10. oktober 1980 vedrørende forbud mod eller begrænsning i anvendelsen af brandvåben til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P III
Protokol IV af 13. oktober 1995 vedrørende forbud mod anvendelsen og overførelsen af blindende laser våben til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P IV
Protokol V af 28. november 2003 vedrørende eksplosive krigsefterladenskaber til Konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	CCW P V
Teknisk bilag til Protokol V af 28. november 2003 vedrørende eksplosive krigsefterladenskaber	CCW P V teknisk bilag
Konvention af 13. januar 1993 om forbud mod udvikling, fremstilling, oplagring og anvendelse af kemiske våben og sådanne våbens tilintetgørelse	CWC
Konvention af 18. december 1997 om forbud mod brug, oplagring, produktion og overførsel af personelminer samt om deres destruktion	Ottawa-konventionen
Konvention af 30. maj 2008 om klyngeammunition	Oslo-konventionen

Kulturværdier

Haager-konventionen af 14. maj 1954 om beskyttelse af kulturværdier i tilfælde af væbnet konflikt	HKK
Protokol I af 14. maj 1954 til Haager-konventionen af 14. maj 1954 om beskyttelse af kulturværdier i tilfælde af væbnet konflikt	HKK P I
Protokol II af 26. marts 1999 til Haager-konventionen af 14. maj 1954 om beskyttelse af kulturværdier i tilfælde af væbnet konflikt om beskyttelse af kulturværdier	HKK P II
UNESCO-konventionen af 16. november 1972 om beskyttelse af verdens kultur- og naturarv	VAK

Luftmilitære operationer

Haag-regler om luftkrigsførelse af 1923	Haag-regler om luftkrigsførelse

Konvention angaaende international civil luftfart af 7. december 1944	Chicago-konventionen
Traktat af 27. januar 1967 om principper for staters virksomhed ved udforskning of udnyttelse af det ydre rum, herunder månen og andre himmellegemer	Traktat om det ydre rum

Sømilitære operationer

Paris Deklaration af 16. april 1856 om kaperi, kontrabande og blokade	Paris Deklarationen
London Protokol af 6. november 1936 om ubåde	London-protokollen
FNs havretskonvention af 10. december 1982	UNCLOS
FN-konventionen af 20. december 1988 imod ulovlig handel med narkotika og psykotrope stoffer	Narkotika-konventionen
Konvention af 10. marts 1988 om bekæmpelse af ulovlige handlinger mod søfartssikkerheden samt protokollen af 1. november 2005[1750]	SUA-konventionen
FN-konvention af 15. november 2000 om bekæmpelse af grænseoverskridende organiseret kriminalitet samt tilhørende protokol om bekæmpelse af smugling af migranter til lands, ad søvejen og ad luftvejen	Konventionen om bekæmpelse af grænseoverskridende kriminalitet
Aftalen om gennemførelse af bestemmelserne i De Forenede Nationers konvention om havret af 10. december 1982 vedrørende bevarelse og forvaltning af fælles fiskebestande og stærkt vandrende fiskebestande	Aftale om bevarelse og forvaltning af fiskebestande

Visse menneskerettighedskonventioner

Konventionen af 9. december 1948 om forebyggelse af og straf for folkedrab	Folkedrabskonventionen
Verdenserklæring af 10. december 1948 om menneskerettigheder	UDHR
Den Europæiske Menneskerettighedskonvention af 4. november 1950 samt Protokol 11 og 14.	EMRK
Konvention af 16. december 1966 om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder	ESCR
Konvention af 16. december 1966 om borgerlige og politiske rettigheder med tilhørende valgfri protokol	CCPR
Konvention af 18. december 1979 om afskaffelse af alle former for diskrimination imod kvinder	CEDAW
Konvention af 1984 mod tortur og anden grusom og nedværdigende behandling	CAT

[1750] Ikke ratificeret af Danmark pr. 1. 10. 2015.

eller straf	
Konvention af 20. november 1989 om barnets rettigheder	CHILD
Valgfri protokol af 25. maj 2000 om barnets rettigheder vedrørende inddragelse af børn i væbnede konflikter til konvention af 20. november 1989 om barnets rettigheder	OP CHILD I
Valgfri protokol af 25. maj 2000 om salg af børn, børneprostitution og børnepornografi til konvention af 20. november 1989 om barnets rettigheder	OP CHILD II
EU´s Menneskerettighedscharter af 18. december 2000	EU's menneskerettigheds-charter
Konvention af 2006 om rettigheder for personer med handicap	CHP
International Convention for the protection of all persons from enforces disappearance, 20. December 2006[1751]	Konventionen mod tvangsforsvindinger
ILO Konvention nr. 111 af 25. juni 1958 om forskelsbehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv	ILO 111
ILO Konvention nr. 138 af 26. juni 1973 om mindstealder for adgang til beskæftigelse	ILO 138
ILO konvention nr. 182 af 17. juni 1999 om forbud mod og omgående indsats til afskaffelse af de værste former for børnearbejde	ILO 182
Konvention af 1925 om ligeberettigelse for inden- og udenlandske Arbejdere i Henseende til Ulykkestilfælde, indtrufne under Arbejdet	1925-konvention

NATO

Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, dated June 19th 1951	NATO SOFA
Agreement among the States Parties to the North Atlantic Treaty and the Other States Participating in the Partnership for Peace Regarding Status of their Forces (PfP SOFA) dated Brussels, June 19th 1995	PfP SOFA
Protocol of 28. August 1952 on the Status of International Military Headquarters set up Pursuant to the North Atlantic Treaty	Statusaftale for NATOs hovedkvarter
Further additional Protocol of 19. December 1997 to the Agreement among the States Parties to the North Atlantic Treaty and the Other States Participating in the Partnership for Peace Regarding the Status of their Forces	Statusaftale for personel knyttet til sådanne NATO hovedkvarterer, når dette personel

[1751] Ikke ratificeret af Danmark pr. 1.10.2015.

	opholder sig i PfP-lande
Agreement of 12. September 1994 on the Status of Missions and Representatives of Third States to the North Atlantic Treaty Organization	Statusaftale for ikke NATO-/PfP-staters repræsentanter, når de deltager i mødeaktivitet mv. i NATO-hovedkvarterer

FN

Konvention af 9. december 1994 om sikkerhed for FN-personel samt personel knyttet til FN, samt valgfri protokol af 8. december 2005 til konvention af 9. december 1994 om sikkerhed for FN-personel samt personel knyttet til FN	FN-konventionen om sikkerhed for FN-personel samt personel knyttet til FN, samt valgfri protokol
De Forenede Nationers Plenarforsamling den 13. februar 1946 godkendte almindelige Konvention om de Forenede Nationers Rettigheder og Immuniteter	Konvention om FNs Rettigheder og Immuniteter
FN's Generalsekretærs bulletin af 6. august 1999 om FN-enheder og humanitær folkeret	FNs Generalsekretærs bulletin om FN-enheders overholdelse af humanitær folkeret
FNs standard minimumsregler for behandling af fængslede	FNs standard minimumsregler for behandling af fængslede

Andre internationale retsakter

Paris konventionen om immaterielrettigheder fra 1883 med senere ændringer	Paris konventionen om immaterielrettigheder
Konstantinopel konventionen af 1888 om friholdelse af Suez-kanalen for krigshandlinger	Konstantinopel konventionen af 1888
ILOs konstitution af 1919	ILO konstitution
Spitsbergen traktaten af 9. februar 1920	Spitsbergen traktaten
Folkeforbundets beslutning af 1921 om friholdelse af Ålandsøerne fra krigshandlinger	Folkeforbundets beslutning 1921
Washington Traktaten af 1935 om beskyttelse af kunstneriske og videnskabelige institutioner og historiske monumenter	Roerich-pagten
De Forenede Nationers Pagt med tilhørende status for den Mellemfolkelige	FN Pagten

Domstol af 26. juni 1945	
Statut for Det europæiske Råd af 5. maj 1949	Statut for Det Europæiske Råd
UN Flag Code and Regulations 1952	UN Flag Code
Antarktis traktaten fra 1959 om friholdelse af Antarktis fra krigshandlinger	Antarktis traktaten
Wien-konventionen af 18. april 1961 om diplomatiske forbindelser	Wien-konventionen om diplomatiske forbindelser
Wien-konventionen af 23. maj 1969 om traktatretten	VCLT
Traktat af 1977 om permanent neutralitet for Panama Kanal Zonen	Traktat om permanent neutralitet for Panama Kanal Zonen
Den Internationale Telekommunikations Unions konstitution og konvention af 22. december 1992 samt den tilhørende fakultative protokol	ITU
FNs Menneskerettighedskomités udtalelse om fortolkningen af CCPR artikel 7 fra 1992	Human Right Committee General Comment n. 20 on Article 7, 1992
FNs komité mod tortur´s afsluttende observationer om Finland, 1996	Committee against Torture concluding observations Finland 1996
FNs komité mod tortur´s generelle udtalelse om fortolkning af artikel 3 i lyset af artikel 22 i konventionen mod tortur	Committee against Torture, General Comment no. 1, 1998
FNs Menneskerettighedskomités afsluttende observationer om Danmark fra 2000	Human Rights Committee Concluding observations on Denmark, 2000
Ministerkomiteens rekommandation Rec(2006)2 til medlemsstaterne om De Europæiske Fængselsregler	CoE Rec(2006)2
Lissabon-traktaten om ændring af traktaten om Den Europæiske Union og traktaten om oprettelse af Det Europæiske Fællesskab, underskrevet i Lissabon den 13. december 2007 samt Protokol 22 om Danmarks stilling til Lissabon-traktaten	Lissabon-traktaten
Administrativ aftale med Europarådet om tredjemands brug af det europæiske logo (2012/C 271/04) optrykt i Den Europæiske Unions Tidende C 271, 2012	EU Tidende

Danske retsakter

Lov om krigsforbrydelser, lov nr. 395 af 12. juli 1946 med senere ændringer	Lov om krigsforbrydelser
Danmarks Riges Grundlov, lov nr. 169 af 5. juni 1953	GRL
Lov om straf for folkedrab, lov nr. 132 af den 29. april 1955	Folkedrabsloven
Anordning nr. 130 af 26. april 1961 om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig, som tilføjer til Anordning nr. 63 af 6. marts 1952 om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig	Den Kongelige forholdsordre
Bekendtgørelse af konvention af 10. oktober 1980 om forbud mod eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som må anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	BKI nr. 114 af den 12. december 1983
Bekendtgørelse om implementering af Constitution of the International Telcommunication Uniion, Geneva 1992 (se kap 3, side 44, note 23).	Bekendtgørelse nr. 127 af 8. december 1994
Bekendtgørelse af ændret protokol II af 3. maj 1996 om forbud mod eller begrænsning i anvendelsen af miner, lureminer og andre mekanismer til konventionen af 10. oktober 1980 om forbud eller begrænsninger i anvendelsen af visse konventionelle våben, som m anses for at være unødigt skadevoldende eller for at ramme i flæng	BKI 50 af den 17. juni 1999
Lov om Den internationale Straffedomstol, lov nr. 342 af den 16. maj 2001	ICC loven
Bekendtgørelse af lov om politiets virksomhed, LBK nr. 956 af 20. august 2015	Politiloven
Militær Straffelov, lov nr. 530 af den 24. juni 2005 som ændret ved lov nr. 494 af 17. juni 2008	MS
Militær Retsplejelov, lov nr. 531 af den 24. juni 2005	MRPL
Militær Disciplinarlov, lov nr. 532 af den 24. juni 2005	MDL
Lov om tilstødende zone, lov nr. 589 af 24. juni 2005	?
Straffeloven, lovbekendtgørelse nr. 873 af den 9. juli 2015	STRFL
Retsplejeloven, lovbekendtgørelse nr. 1308 af 9. december 2014 med senere ændringer	RPL
Bekendtgørelse nr. 1196 af 8. december 2005 om disciplinarmyndighed i forsvaret	Disciplinar bekendtgørelsen
Forsvarsministeriets cirkulære nr. 9036 af 20. januar 2006 om tjenestebestemmelser for forsvarets militære og civile personel	Forsvarsministeriets vejledning for den

	underordnede
Cirkulære nr. 66 af 29. september 2011 om størrelse af og udstyr af indsattes opholdsrum i kriminalforsorgens institutioner	
Cirkulæreskrivelse nr. 9738 af 21. marts 2002 om røde kors mærket	Cirkulæreskrivelse om røde kors mærket

Appendiks 4

Oversigt over manualens behandling af Computernetværksoperationer (*CNO**)

Kapitel 1	Afsnit 5 Om manualens behandling af *CNO**
Kapitel 2	Afsnit 2.3 Om individuelt eller kollektivt selvforsvar Afsnit 3.5 Om konflikters geografiske afgrænsning
Kapitel 3	Afsnit 1.1 Om behandlingen af *CNO** i manualen Afsnit 3.9.4 Om Beskyttelse af diplomaters korrespondance Afsnit 3.10 Intro til folkeretlig regulering af *CNO** Afsnit 5.4.2 Om Tallin manualen om Cyberwarfare
Kapitel 4	NIL
Kapitel 5	Afsnit 2.1 Om kombattanter i *CNO** Afsnit 2.2 Om civiles direkte deltagelse i fjendtlighederne (eksemplerne 5.8 og 5.9) Afsnit 2.6 om cyberspionage
Kapitel 6	Afsnit 3.4 Om forsigtighedsforanstaltninger Afsnit 3.5 Om forbud med at tilrettelægge *CNO**, så de griber forstyrrende ind i nødhjælpsarbejde. Afsnit 5.4 Om *CNA** og værker, der kan udløse farlige kræfter.
Kapitel 7	NIL
Kapitel 8	Afsnit 1.4.1 Kapitlets behandling af *CNO** Afsnit 2.1 Om *CNA** som angreb i TP I forstand (eksempel 8.6) Afsnit 2.1.1 Data udgør som udgangspunkt ikke et objekt Afsnit 2.3.1 Om egentligt bidrag på grund af natur Afsnit 2.3.1 Om egentligt bidrag på grund af anvendelse (eksempel 8.18c) Afsnit 3.4.1 Om pligten til at begrænse et angrebs kollaterale skader (eksempel 8.33) Afsnit 4.2.2 Hvor længe og hvor ofte der skal der verificeres
Kapitel 9	Afsnit 3.14 Om cybervåben Afsnit 4.13 Om cyberlureminen Afsnit 10 Om våbenscreening af cybervåben
Kapitel 10	Afsnit 2.10 Om forbud mod at gennemføre vilkårlige *CNA**
Kapitel 11 -15	NIL

Det er ikke altid vurderet nødvendigt at tilføje selvstændig tekst om *CNO**, hvilket imidlertid ikke betyder, at folkeretten på det givne område ikke gælder i *CNO**. Der er således gennem manualen henvist i fodnoterne til regler i Tallin manualen om cyberwarfare (CWM regel XX), også i tilfælde, hvor der ikke i hovedteksten er skrevet om *CNO**.

Appendiks 5

Principper for anvendelse af tillæg i manualen

I enkelte nøje udvalgte sammenhænge tilføjer manualen et **bevidst tillæg** til danske væbnede styrkers udtrykkelige forpligtelser efter folkeretten. Tillæg kan være pålagt af flere årsager, herunder et ønske om at tillægge en gruppe øget beskyttelse, men tillæg kan også have baggrund i ønsket om at skabe ensartede regler på tværs af forskellige konflikter, eller for på anden vis at lette arbejdet med reglernes anvendelse.

Tillæg kan derfor ikke ses som et udtryk for, at Danmark, eller det danske forsvar, anser sig for folkeretligt forpligtet til at agere på denne vis.

I manualen markeres tillæg med en fodnote med teksten ”Tillæg”, og med en nummerering, der først angiver det kapitel tillægget findes i, og som derefter angiver løbenummer, der starter forfra i hvert kapitel. Eksempel: ”Tillæg 3.1”.

Der angives et tillæg, hvor rækkevidden af en folkeretlig regel bevidst forøges i manualen i forhold til den på området gældende folkeretlige forpligtelse. Det er sket efter følgende retsningslinjer:

1. Udvidelse af en traktats anvendelsesområde

Eksempel 1 viser et tilfælde, hvor tillægget har karakter af en udvidelse af en traktats anvendelsesområde i forhold til TP I, art 1, stk. 2., der forudsætter reciprocitet:

3.1 For at undgå denne vanskelige identifikation af sædvaneretten i konflikter, hvor en eller flere af parterne ikke har tiltrådt, skal danske styrker følge protokollens bestemmelser i IACs, uanset om konfliktens øvrige parter har tiltrådt.

2. Beskyttelsen udvides i forhold til en eller flere eksisterende bestemmelse(r).

Eksempel 2 på, hvor en forpligtelse bevidst udvides i forhold til den i den humanitære folkeret beskrevne:

” I sammenhæng hermed bør der udvises tilbageholdenhed med at anvende skoler og andre uddannelsesinstitutioner til støtte for danske militære operationer.” (kapitel 6 under boks 6.4).

Der foreligger ikke en sådan særlig forpligtelse til ligefrem at udvise tilbageholdenhed. Der gælder for skoler en formodning for civil status, men deres anvendelse til støtte for militære operationer beror på samme vurderinger om militær nødvendighed, som andre civile objekter, der ikke har en særlig beskyttelse i IHL. Baggrunden for dette tilvalg skal søges i en række FN SR-resolutioner, der retter opmærksomhedem mod disse ting.

3. Ensartede regler: En beskyttelse gælder i en konflikttype eller/og i fred, men udvides af pædagogiske eller/og humanitære årsager til også at gælde i andre konflikttyper eller/og fredstidsoperationer.

Eksempel 3 a viser et tilfælde, hvor en beskyttelse, der er beskrevet for IAC, overføres til også at gælde i NIAC, selvom der ikke er et (tilstrækkelig klart) folkeretligt grundlag herfor.

7.4 De stridende parter skal i hvert enkelt tilfælde, snarest muligt, optegne alle nærmere omstændigheder, der kan bidrage til at identificere modstanderens syge, sårede, skibbrudne og døde, i partens varetægt. +NIAC

Reglen er formuleret ud fra en eksisterende traktatretlig forpligtelse i IAC (GK I art. 16 og GK II art. 19). For at skabe ensartede regler i forskellige konfliktscenarier, og i øvrigt understøtte bestemmelsens humanitære sigte, udvides bestemmelsen til også at gælde i NIAC til trods for, at der hverken findes traktatretlig eller sædvaneretligt grundlag for at udstrække reglen til NIAC.

Eksempel 3b afviger fra 3.a. derved, at der faktisk foreligger en NIAC-regel på området, enten af traktatretlig eller af sædvaneretlig karakter (afspejlet i ICRC´s studie i den form man her har fundet frem til). For at sikre ensartethed, og i visse tilfælde samtidigt at udvide et humanitetsaspekt af folkeretten beskrives reglen i den udformning den har i IAC, og udstrækkes til også at gælde med denne ordlyd i NIAC.

7.12 *Den afdødes ejendele og militære udrustning skal indsamles*. Militær udrustning, herunder militære dokumenter, våben, uniform mv. bliver statens ejendom ved opsamling som krigsbytte. Intet dansk militært personel må tilegne sig afdødes private ejendele eller militære udrustning. +NIAC

Her handler NIAC-reglerne i TP II og SRS om forbud mod plyndring. Den del, der handler om, at den afdødes ejendele og militære udrustning skal indsamles er ikke omfattet af nogen folkeretlig regel i NIAC.

7.13 Afdøde skal begraves eller kremeres, så vidt muligt individuelt. Begravelse skal om muligt ske efter et *ritual* i overensstemmelse med den afdødes tro. +NIAC

I dette tilfælde er det "ritualreglen", der ikke direkte spejles i NIAC-reglerne.

4. Højeste fællesnævner for beskyttelse anvendes i visse tilfælde, hvor reglerne for beskyttelse af forskellige typer af frihedsberøvede er forskellige.

Eksempel 4 Fra kapitel 12 kan nævnes en situation, *hvor regler flere steder sammenskrives for forskellige grupper* af beskyttede, for at finde en højeste fællesnævner på beskyttelsen og dermed en ensartet regel for flere forskellige kategorier af beskyttede (her krigsfanger, internerede og anholdte).

12.3. Der gælder en minimumsbeskyttelse for frihedsberøvede, der ikke kan fraviges. Den frihedsberøvede kan ikke give afkald på beskyttelse.

Her vedrører det bevidste tillæg altså alene en af flere kategorier af beskyttede (den anholdte), men det kan ikke udledes af boksteksten, hvilken persongruppe tillægget vedrører.

5. Konkretisering af eksisterende løsere bestemmelse.

Eksempel 5: Hvor manualen konkretiserer en eksisterende løsere formuleret forpligtelse fx: frihedsberøvede skal modtage tilstrækkelig mad og drikke. Denne tilstrækkelighedsstandard konkretiseres i manualens kapitel 12 ad modum: frihedsberøvede skal modtage tre måltider i døgnet og skal have adgang til rent drikkevand. Disse standarder følger således ikke af hverken traktat, sædvaneret eller domstolspraksis, men fremstår som et udtryk for manualens **niveau for behandling**, der vurderes at være på den rigtige side af folkeretten. Andre stater vil kunne mene, at

mindre kunne gøre det, uden derved nødvendigvis at komme ”på kant” med folkeretten. På den baggrund er der tale om et tillæg i manualen.

Oversigt over tillæg i manualen

Side	Lb.nr.	Omhandlende	Baggrunds-indikation
		Kapitel 1 og 2 Ingen tillæg	
		Kapitel 3	
	3.1	…der (må) udvises tilbageholdenhed med militær anvendelse af børneinstitutioner, herunder pasningsordninger, skoler og børnehjem. Dette gælder også i situationer, hvor det folkeretlige grundlag, herunder SOFA, i øvrigt gør det muligt at evakuere sådanne institutioner til brug for internationale styrker.	2
	3.2	I operationer, hvor ingen af de tre jurisdiktionsbetingelser er opfyldt skal danske væbnede styrker respektere de aspekter af retten til liv, der knytter sig til egen magtanvendelse.	1
	3.3	Handicapkonventionen skal i øvrigt respekteres af danske væbnede styrker i det omfang, det er muligt og relevant i sammenhæng med de opgaver, der tilkommer styrken i den enkelte mission.	1
		Kapitel 4 Ingen tillæg	
		Kapitel 5	
	5.1	5.6. Danske væbnede styrker skal også i NIAC bidrage til at muliggøre distinktion ved at bære uniform.	2 og 3
		Kapitel 6	
	6.1	Danske styrker bør derfor overveje mulighederne for at udskille eller beskytte den civile del af målet bedst muligt mod virkningerne af angreb. Dette gælder særligt i situationer, hvor den civile andel er betragtelig eller har en væsentlig civil betydning.	2
	6.2	I denne sammenhæng bør der udvises tilbageholdenhed med at anvende skoler og andre uddannelsesinstitutioner til støtte for danske militære operationer.	2 og 3

6.3	Konfliktparterne skal tillade og fremme sådanne aftaler og sikre fri og uhindret passage for nødhjælpen, distributions materiel og personel til den nødstedte civilbefolkning, og de skal beskytte sådanne forsyninger samt understøtte hastig distribution af nødhjælpen.	3
6.4	Respekt af transporter af kulturværdier.	3
6.5	**6.23.** Det er forbudt at forårsage udbredt, langvarig og alvorlig skade på det naturlige miljø, som samtidig medfører fare for befolkningens helbred og overlevelse.	3

Kapitel 7

7.1	**7.4.** De stridende parter skal i hvert enkelt tilfælde, snarest muligt, optegne alle nærmere omstændigheder, der kan bidrage til at identificere modstanderens syge, sårede, skibbrudne og døde, i partens varetægt.	3 og 5
7.2	Retten til erobring af sanitetsenheder, -transporter og -materiel er ikke reguleret i NIAC. Spørgsmålet er derfor folkeretligt uafklaret. <u>Det forekommer imidlertid mest sammenhængende at stille samme krav til respekt for modstanderens sanitetsenheder i NIAC.</u>	3
7.3	Forhold ved erobring af sanitetsmateriel	3
7.4	Den afdødes ejendele og militære udrustning skal indsamles. Militær udrustning, herunder militære dokumenter, våben, uniform mv. bliver statens ejendom ved opsamling som krigsbytte. Intet dansk militært personel må tilegne sig afdødes private ejendele eller militære udrustning.	3
7.5	Afdøde skal begraves eller kremeres, så vidt muligt individuelt. Begravelse skal om muligt ske efter et ritual i overensstemmelse med den afdødes tro.	3 og 5

Kapitel 8

8.1	**8.1.** Forpligtelser, der gennemgås i dette kapitel, finder anvendelse på enhver operation, der, uanset om den gennemføres fra land, fra søen eller fra luften, er rettet imod mål på land, eller som har indvirkning på **beskyttede individer** eller beskyttede objekter til lands.	1
8.2	Såfremt dele af et militært mål også har væsentlig civil betydning, **bør danske væbnede styrker,** når det er forsvarligt for egne styrker, **yderligere begrænse skadevirkningen** til den del af målet, der har militær interesse.	2
8.3	Når tab af - eller skade på - sådan data påregnes, skal danske styrker indregne det som en kollateral skade.	2 og 5
8.4	Danske styrker skal dog **indregne skade** på den ikke-militære 'andel' af dual use-objektet som en kollateral skade i de tilfælde, hvor den ikke-militære andel har en særlig og direkte betydning for beskyttede personer.	2

8.5	Formodningsreglen Når der er tvivl om, hvorvidt et individ er berettiget til **beskyttelse som** civil, skal dansk personel lade tvivlen komme individet til gode.	2
8.6	Når der er tvivl om, hvorvidt et objekt **udgør et egentligt bidrag** til modstanderens militære aktion, skal dansk personel lade tvivlen komme de objekter, der normalt er dedikeret til civile formål, til gode.	2
8.7	Der følger dog også en mere **afledt pligt for enhver**, der ikke har denne beføjelse eller mulighed, til i stedet at gøre beslutningstageren opmærksom på, hvis det bliver åbenbart for dem, at et forestående angreb vil være ulovligt.	5

Kapitel 9

9.1	Staterne erklærer samtidig, at de vil arbejde for at implementere disse begrænsninger i anvendelsen af panserminer nationalt. Danske væbnede styrker skal handle i overensstemmelse med erklæringen.	2
9.2	Hvid fosfor må ikke anvendes til at rette angreb mod kombattanter.	2 og 5

Kapitel 10

10.1	Alle emblemerne, herunder Davidsstjernen, skal respekteres og må ikke misbruges.	2 og 3
10.2	Forbud mod at misbruge modstanderens flag, uniformer og emblemer til at lette egne eller vanskeliggøre modstanderens militære operationer i NIAC.	3

Kapitel 11

11.1	Den anden tillægsprotokol til kulturkonventionen er ikke tiltrådt af Danmark, men den omfatter betydelige tillæg til besættelsesmagters ansvar, og skal fremover følges af danske væbnede styrker**.**	2

Kapitel 12

12.1	Der gælder en minimumsbeskyttelse for frihedsberøvede, der ikke kan fraviges. Den frihedsberøvede kan ikke give afkald på beskyttelse.	4
12.2	For danske soldater gælder forbuddet derfor alle former for handlinger og undladelser, der øger frihedsberøvedes lidelse, udover hvad der er en uundgåelig del af frihedsberøvelsen.	2
12.3	Al brug af fysisk magt <u>eller anden form for indgreb</u>, der ikke har et legitimt formål, vil være en overtrædelse af forbuddet.	2

12.4	Brug af fysisk begrænsning i form af håndjern og strips eller, at frihedsberøvede indtager en særlig position, er lovligt, når det er operativt nødvendigt, og når det ubehag, der følger af anvendelsen, ikke står i misforhold til formålet. Sådan fysisk begrænsning må ikke anvendes som straf.	2
12.5	Begrænsning af sanserne virker særligt indgribende på frihedsberøvede og må derfor kun bruges, hvis formålet med begrænsningen ikke kan opnås eksempelvis ved at dække sensitivt materiale eller anvende en anden rute til transport af den frihedsberøvede.	2
12.6	Hvis begrænsning af syn er nødvendig, skal det ske på en måde, der er mindst indgribende for den frihedsberøvede.	4
12.7	Den frihedsberøvede må ikke unødigt udsættes for støj.	4
12.8	Visitering skal foretages på den mindst indgribende måde, der opfylder hensynet bag visiteringen.	5
12.9	Operative forhold kan gøre, at adgangen til og kvaliteten af mad og vand kan variere og i korte perioder være begrænset. Under sådanne forhold skal frihedsberøvede modtage mad og vand på linje med danske styrker.	5
12.10	Den frihedsberøvede skal modtage tre måltider i døgnet og skal have adgang til rent drikkevand.	4 og 5
12.11	**12.15.** Frihedsberøvede skal om muligt have otte timers hvile i døgnet. Heraf skal mindst de fire timer være i sammenhæng.	4 og 5
12.12	**12.16.** Frihedsberøvede skal have frihed til og mulighed for at udøve deres religion, herunder til at deltage i **gudstjeneste** i overensstemmelse med deres tro.	4 og 5
12.13	Frihedsberøvede skal ved frigivelse, overdragelse til andet land, enhed, eller facilitet, spørges, om de har klager, der vedrører den tid, de har været under dansk ansvar.	2
12.14	De skal i den forbindelse (med ovenfor) have lejlighed til at opholde sig udendørs.	4
12.15	Særligt for frihedsberøvede civile og i særdeleshed børn gælder det, at der skal tages alle praktiske forholdsregler til for at sikre, at de kan fortsætte eller begynde studier.	4
12.16	Hvis det af hygiejnemæssige årsager er nødvendigt at destruere tøj og lignende, skal den frihedsberøvede orienteres om baggrunden for destruktionen.	2

12.17	Hvis frihedsberøvede arbejder, skal de gøre det under forsvarlige forhold. Det gælder både i forhold til arbejdsmiljø og sikkerhed, men også i forhold til at modtage løn for arbejdet. Arbejde må ikke bruges som straf.	4
12.18	Frihedsberøvede skal transporteres så hensynsfuldt som muligt under varetagelse af deres sikkerhed. Det skal i videst muligt omfang undgås at overføre frihedsberøvede til lejre, der besværliggør familiekontakt.	5
12.19	Enhver beskyttelsesforanstaltning, der træffes til fordel for befolkningen, skal også komme frihedsberøvede til gode.	4
12.20	Dette gælder i særdeleshed, når frihedsberøvede underbringes i celler. Cellerne skal være tilstrækkeligt rummelige og godt ventilerede, og de skal på fyldestgørende måde kunne være oplyste, især i tidsrummet mellem mørkets frembrud og lysenes slukning.	4
12.21	De nærmere bestemmelser for præcist, hvor store cellerne skal være, er et nationalt anliggende. Det fremgår af national regulering, at indkvartering af indsatte skal ske i lokaler med et gulvareal, der i enkeltceller er på minimum 6 m2 og i dobbeltceller på minimum 8 m2.	5
12.22	De frihedsberøvede skal forsynes med tilstrækkelige mængder vand og sæbe til dagligt personligt toilette og til vask af eget tøj. De installationer og hjælpemidler, der er nødvendige med dette formål for øje, skal tilvejebringes.	4
12.23	De sanitære faciliteter skal om muligt indrettes således, at de tager højde for de frihedsberøvedes kultur og religion.	4
12.24	Krav om vilje og evne til overholdelse af relevante standarder for behandling ved overdragelse af frihedsberøvede i NIAC.	2
12.25	Afhøring skal gennemføres i rimelige tidsrum, så det ikke går ud over afhørtes evne til at træffe beslutninger og vurdere sine omstændigheder.	4
12.26	Forbud mod kommunikation med omverdenen af militære eller politiske grunde må kun være midlertidige og skal være så kortvarige som muligt.	4

Kapitel 13 og 14 Ingen tillæg

Kapitel 15

15.1	I disse tilfælde vil der derfor skulle meldes samtidigt ad to parallelle spor: ad kommandovejen i det nationale spor til Værnsfælles Forsvarskommando og i missionssporet til den ældste nationale repræsentant, typisk chefen for den formodede gerningsmands nationale kontingent i missionsområdet.	1 og 2

Her indsættes indeks, når manualen foreligger klar til udgivelse.